



**LU SPPI**  
Sociālo  
un politisko  
pētījumu  
institūts



VALSTS  
PĒTĪJUMU PROGRAMMA  
NACIONĀLĀ  
IDENTITĀTE

# CIK DEMOKRĀTISKA IR LATVIJA?

DEMOKRĀTIJAS AUDITS  
2005-2014



**LATVIJAS  
UNIVERSITĀTE**  
ANNO 1919

# **CIK DEMOKRĀTISKA IR LATVIJA?**

**Demokrātijas audits  
2005-2014**

*Cik demokrātiska ir Latvija? : Demokrātijas audits, 2005–2014.* Zin. red. Juris Rozenvalds.  
Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2014, 315 lpp. ISBN 978-9934-8487-0-4.

*Demokrātijas audits 2014* sagatavots Valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte” ietvaros.



Izdevuma sagatavošanu un izdošanu atbalstījuši Frīdriha Eberta fonds un ASV vēstniecība Latvijā.



Zinātniskais redaktors *Dr. phil.* **Juris Rozenvalds**

Literārā redaktore **Inta Rozenvalde**

Maketu veidojusi **Andra Liepiņa**

Vāka dizains **Ieva Tiltiņa**

*Izdevuma teksta autortiesības nav aizsargātas. Šo tekstu gan pilnīgi, gan daļēji drīkst izmantot bez iepriekšējas atļaujas, tomēr obligāti ir jānorāda izmantotais avots.*

© Latvijas Universitāte, 2014

© Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2014

ISBN 978-9934-8487-0-4

# SATURS

## IEVADS

<i>(Juris Rozenvalds)</i> .....	5
---------------------------------	---

## I daļa. PILSONĪBA, LIKUMDOŠANA UN TIESĪBAS .....

	21
--	----

1. Politiskā nācija un pilsonība <i>(Sigita Zankovska-Odiņa, Boriss Kolčanovs)</i> .....	23
---	----

2. Likuma vara un taisnīguma nodrošināšana <i>(Gatis Litvins)</i> .....	45
--	----

3. Pilsoniskās un politiskas tiesības <i>(Anhelita Kamenska)</i> .....	63
---	----

4. Ekonomiskās un sociālās tiesības <i>(Feliciana Rajevska)</i> .....	83
--	----

## II daļa. REPREZENTATĪVA UN ATBILDĪGA PĀRVALDE .....

	101
--	-----

5. Brīvas un godīgas vēlēšanas <i>(Jānis Ikstens)</i> .....	103
--	-----

6. Politisko partiju demokrātiskā loma <i>(Jānis Ikstens)</i> .....	113
--	-----

7. Efektīva un atbildīga pārvalde <i>(Iveta Reinholde)</i> .....	127
---	-----

8. Likumdevēja demokrātiskā efektivitāte <i>(Visvaldis Valtensbergs)</i> .....	141
---	-----

9. Civīlā kontrole pār spēka struktūrām <i>(Anhelita Kamenska)</i> .....	159
---	-----

10. Godaprāts sabiedriskajā dzīvē <i>(Valts Kalniņš)</i> .....	175
---	-----

## III daļa. PILSONISKĀ SABIEDRĪBA UN TAUTAS LĪDZDALĪBA .....

	191
--	-----

11. Plašsaziņas līdzekļi demokrātiskā sabiedrībā <i>(Ojārs Skudra, Ilze Šulmane, Vita Dreijere)</i> .....	193
--	-----

12. Politiskā līdzdalība <i>(Ivars Ijabs)</i> .....	209
--	-----

13. Decentralizācija <i>(Inga Vilka)</i> .....	223
---	-----

14. Politiskā kultūra un demokrātija ( <i>Jurijs Ņikišins, Juris Rozenvalds, Brigita Zepa</i> ) .....	237
<b>IV daļa. DEMOKRĀTIJA PĀRVALSTISKĀ LĪMENĪ</b> .....	255
15. Demokrātijas starptautiskā dimensija ( <i>Žaneta Ozoliņa un Toms Rostoks</i> ) .....	257
<b>PIELIKUMI</b> .....	275
1. pielikums 2005. un 2014. gada Latvijas demokrātijas auditu un 2007. gada Latvijas demokrātijas monitoringa vērtējumu salīdzinājums .....	277
2. pielikums Latvijas iedzīvotāju aptauja .....	285
<b>AUTORI</b> .....	315

# IEVADS

*Juris Rozenvalds*

## *Demokrātija krustcelēs*

“Demokrātija” ir viens no visbiežāk lietotajiem vārdiem pēdējo divu gadsimtu politiskajā diskursā. Mūsdienu pasaulē demokrātijas vērtības atzīšana ir kļuvusi par plaši izplatītu parādību, bet Rietumos – par vispārpieņemtu normu. Daudzās un dažādās pasaules zemēs dažādu kultūru cilvēki vēlas dzīvot demokrātiskā iekārtā. Kā liecina 2010.–2014. gadā notikušo Pasaules vērtību aptauju (*World Values Survey*) rezultāti, vairums respondentu Ēģiptē (98,7%), Vācijā (94,1%) Zviedrijā (93,1%), Kazahstānā (87%), Baltkrievijā un Ukrainā (85,3%), Igaunijā (79,2%), Ķīnā (70,5%) un Krievijā (67,3%) (sk. WVS 2014) uzskata, ka demokrātiska politiskā iekārta ir laba lieta (šajā t.s. 6. aptaujas vilnī Latvija nav piedalījusies). Lūgti novērtēt demokrātijas svarīgumu desmitballu sistēmā, Zviedrijas respondenti piešķir tai vidēji 9,29 balles, Ēģiptes respondenti – 8,95 balles, Vācijas respondentu vidējais vērtējums ir 8,94, Kazahstānas – 8,62, Ķīnas – 8,43, Igaunijas – 8,30, Ukrainas – 7,83 balles; zemāko novērtējumu uzrāda Baltkrievijas (7,48) un Krievijas (7,42) respondenti.

Reizē ir jāņem vērā, ka minēto aptauju respondenti ar demokrātiju, ko viņi tik izteiktā pārsvarā atbalsta, bieži vien saprot ļoti atšķirīgas lietas. Visās minētajās valstīs un gandrīz vienādā mērā par svarīgu demokrātijas iezīmi uzskata līderu ievēlšanu brīvās vēlēšanās, novērtējot to desmitballu skalā ar atzīmēm no 9,25 Zviedrijā līdz 7,52 Ķīnā. Respondenti no valstīm, kas tiek uzskatītas par attīstītām un stabilām demokrātijām, relatīvi lielāku uzmanību piešķir fundamentālo pilsonisko tiesību nodrošināšanai, savukārt respondenti no valstīm, kas ir visai patālu no reālās demokrātijas, vairāk tendēti uzsvērt demokrātijas nozīmi ienākumu vienlīdzības nodrošināšanā un ir gatavi upurēt vienu no fundamentālām liberālās demokrātijas vērtībām – tiesības nepiekrīst pie varas esošajiem un kritizēt tos. Piemēram, apgalvojumu par pakļaušanos līderiem kā būtisku demokrātijas iezīmi respondenti Vācijā novērtē ar vidējo atzīmi 2,42, Zviedrijā – ar atzīmi 3,55, Igaunijā – 4,83, bet Krievijā – ar vidējo atzīmi 6,53, Kazahstānā – 6,59, Ķīnā – 6,6. Arī jautājumā par to, cik lielā mērā par būtisku demokrātijas iezīmi ir jāuzskata reliģisko līderu īpašā loma likumu interpretācijā, dažādu valstu respondentu domas atšķiras ļoti plašā amplitūdā: Zviedrijas respondenti to novērtē ar 2,06 ballēm, Vācijas respondenti – ar 2,19 ballēm, bet Ēģiptē aina ir pavisam cita – tur reliģisko līderu loma demokrātijā tiek novērtēta ar atzīmi 6,19 (WVS 2014).

“Demokrātija” ir ne tikai viens no centrālajiem jēdzieniem mūsdienu politikā, bet arī viens no visvairāk apstrīdētiem un visdažādāk interpretētiem jēdzieniem. Ikdienas priekšstatos un akadēmiskajā literatūrā var sastapt ļoti atšķirīgas atbildes uz šķietami tik vienkāršo jautājumu “Kas ir demokrātija?” Dažādās pieejas demokrātijas izpratnē atšķiras vismaz trijos būtiskos aspektos.

*Pirmkārt*, runa ir par opozīciju starp esošās situācijas konstatāciju, no vienas puses, un, no otras puses, uzsvaru uz jābūtību, noteiktos morālos vai teorētiskos principos balstītu priekšstatu par to, kādai demokrātijai vajadzētu būt. Citiem vārdiem sakot, runa ir par attiecībām starp demokrātijas izpratnes normatīvo un empīrisko komponentu. Skaidrs, ka neviena demokrātijas definīcija nevar būt pilnīgi brīva no abiem šiem komponentiem, taču to attiecības mēdz būt ļoti dažādas. Tādēļ taisnība varētu būt gan tiem, kuri uzsver, ka pilnīga demokrātija nav sastopama ne politiskajā vēsturē, ne mūsdienās, un jebkura demokrātiska iekārta ir tikai nepilnīgs un daļējs demokrātijas idejas iemiesojums. Tāpat taisnība būs arī tiem, kuri uzsver, ka pastāv pietiekami skaidri un plaši

atzīti kritēriji, kas ļauj atšķirt demokrātiskās politiskās iekārtas no nedemokrātiskām un izmērīt, cik tuvas/tālas tās ir no demokrātijas ideāla.

*Otrkārt*, dažādas demokrātijas izpratnes var nošķirt pēc tā, cik plašs jautājumu loks tiek uzskatīts par demokrātiskām procedūrām pakļautu vai vismaz demokrātijai piekrišīgu. Šajā griezumā vienā “flangā” atradīsies minimālistiskā demokrātijas izpratne, kas uzsver – kā to, piemēram, Otrā pasaules kara laikā darīja austriešu izcelsmes ASV ekonomists un politiskais domātājs Jozefs Šumpēters –, ka demokrātijai fundamentāli ir sāncensības un līdzdalības principi. Tie nodrošina iespēju konkurences ceļā un uz vēlēšanu elektorālās izvēles pamata izraudzīties sabiedrībai nozīmīgāko politisko lēmumu pieņēmējus. Šāda veida demokrātijas izpratni var apzīmēt arī kā “formālo demokrātiju”, jo to interesē pirmām kārtām demokrātisko procesu “forma”, uzsvars tiek likts uz demokrātijas procedurālo aspektu, uz “spēles noteikumiem” – tā uzsver godīgu un regulāru vēlēšanu, vairākpartiju sistēmas, brīvu plašsaziņas līdzekļu, kā arī vārda, apziņas, biedrošanās u.c. fundamentālo brīvību nozīmi (Schumpeter 1976, 270–271).

Šīs otrās pieejas ietvaros sociālā vienlīdzība un taisnīga sabiedrisko labumu sadale ir cienjami sabiedriskie ideāli, bet ar reālo demokrātijas funkcionēšanu tiem maz kopīga. Mūsdienās arvien lielāku popularitāti iegūst plašākas demokrātijas izpratnes, kas balstās uz priekšstata, ka demokrātijā būtiska ir atgriezeniskās saites stiprināšana starp varas nesējiem un iedzīvotājiem, visu nozīmīgo sabiedrības grupu interešu pārstāvniecība. Līdzās indivīda līdzdalībai politisko līderu izvēlē šāda izpratne uzsver arī nepieciešamību radīt sabiedrībā apstākļu kopumu, kas politisko līdzdalību padara iespējamu un pilnvērtīgu. Tas savukārt paredz pārāk lielas sociālekonomiskās nevienlīdzības novēršanu, jo krasa nevienlīdzība ir ne tikai nedemokrātiska – tā arī apdraud sociālekonomisko izaugsmi. Šāda demokrātijas izpratne paredz arī zināmas garantijas indivīdam attiecībā uz viņa sociālo labklājību un izglītības iespējām, kas, protams, neizslēdz diskusijas par to, kādu sociālā atbalsta pakāpi uzskatīt par samērīgu, lai nodrošinātu indivīdam pilnvērtīgas līdzdalības iespējas un reizē nepadarītu viņu atkarīgu no sabiedrības atbalsta un tādā veidā mazinātu viņa pašiniciatīvu.

*Treškārt*, dažādas demokrātijas definīcijas atšķiras pēc lomas, kādu tās piešķir vienkāršajiem pilsoņiem sabiedrības pārvaldes īstenošanā. Mūsdienu sabiedrībā – it īpaši ikdienas priekšstatu līmenī – ir plaši izplatīta intuitīvā demokrātijas izpratne, kuras pamatā likts sengrieķu saliktena (*demos + kratos*) burtisks skaidrojums – “tautas vara”, “tautvaldība”. Šāda “etimoloģiska”, uz vārda burtisku skaidrojumu balstīta demokrātijas izpratne ir pamatā arī slavenajiem vārdiem, kurus 1863. gadā ASV Pilsoņu kara laikā savā Getisburgas uzrunā ir teicis ASV prezidents Abrahams Linkolns. Angliski viņa demokrātijas raksturojums skan šādi: “*government of the people, by the people, and for the people*” (Lincoln 1863), proti, demokrātija tiek raksturota kā *politiska vara, kuras avots ir tauta; kā tautas pašpārvalde un kā pārvalde tautas interesēs*.

Lai gan šāda pieeja varētu šķist pašsaprotama, mēģinājums padarīt to par pamatu demokrātijas iedabas izpratnei rada nepieciešamību pēc papildu skaidrojumiem. Vispirms jāpaskaidro, kas tiek saprasts ar jēdzienu “tauta”. Politikas pētnieks Džovanni Sartori iztīrā vairākas vārda “tauta” nozīmes (piemēram, “tauta” kā visi sabiedrības locekļi, “tauta” kā vienkāršie sabiedrības locekļi pretstatā “elitei” utt.) un norāda, ka mūsdienu priekšstatam par demokrātiju atbilst vienīgi priekšstats par “tautu” kā sabiedrības vairākumu, kas pats sevi ierobežo ar minoritāšu tiesību ievērošanu (Sartori 1987, 21–22). Demokrātija šajā nozīmē pretrunīgi savieno sevī, no vienas puses, procedūras un mehānismus, ar kuru palīdzību vairākums realizē savu gribu, un, no otras puses, procedūras un mehānismus, kas nodrošina mazākuma tiesības paust savu viedokli un pretties iespējamai vairākuma patvaļai. Šāda pretrunīga vienība nespēj funkcionēt tikai un vienīgi uz formālo noteikumu pamata. Kā atzīmē demokrātijas pētniece Čantala Mufa mūsdienu plurālistiskajā sabiedrībā demokrātija paredz ētiski politisku konsensu, kas ir vienošanās par sabiedrisko grupu un indivīdu attiecību pamatprincipiem, pirmām kārtām, par brīvību un vienlīdzību (Mouffe 2000, 103). Citiem vārdiem sakot, demokrātija nav tikai noteikumu un procedūru kopums, demokrātija ne mazākā mērā ir arī sabiedrībā valdošais noskaņojums, atvērtība dažādu viedokļu pastāvēšanai un kompromisiem

starp atšķirīgu sociālo grupu prasībām un nostādnēm. Reizē iepriekšminētie principi bieži vien tiek atšķirīgi interpretēti, tādējādi ētiski politiskais konsenss nav brīvs no konfliktiem.

Arī jēdziens “vara” pieļauj būtiski atšķirīgas interpretācijas atkarībā no politiskās līdzdalības rakstura un demokrātiskās pārvaldes ietvariem, turklāt mēģinājums traktēt “tautas pašpārvaldi” kā vienkāršo pilsoņu tiešu iesaisti visu svarīgāko jautājumu risināšanā acīmredzami neatbilst mūsdienu komplekso sabiedrību iespējām un praksei. Līdz ar to viena no būtiskākajām demokrātijas problēmām mūsdienu lielmēroga sabiedrību apstākļos ir attiecības starp vienkāršajiem politiskā procesa dalībniekiem, no vienas puses, un politisko, birokrātisko un intelektuālo eliti, no otras puses.

Elites kvalitāte, tās spēja formulēt sabiedrībai nozīmīgus jautājumus un piedāvāt to risinājuma ceļus ir ārkārtīgi nozīmīga demokrātiskajā procesā. ASV pētnieki L. Šuberts, T. Dajs un H. Zeiglers savā grāmatā par amerikāņu politiku (jāatzīmē, ka grāmata piedzīvojusi jau 16 izdevumus), raksta: “Demokrātija ir “tautas vara”, bet atbildība par demokrātijas izdzīvošanu gulstas uz elites pleciem. Elitēm ir jāvalda gudri, lai “tautas vara” varētu pastāvēt” (Schubert et al. 2013, 1). Mūsdienu demokrātija ir spiesta līkumot starp elitisma Scillu un ohlokrātijas (pūļa varas) Haribdu. Laikmetā, kad vispārējās vēlēšanu tiesības ir kļuvušas par pašsaprotamu normu un runāt par jebkādiem cenziem (īpašuma, izglītības utt.) šķiet nepiedienīgi, mūsdienu demokrātijas virsuzdevums ir – izvairīties no situācijas, kad pilsoņi pieņem tiesības kā kaut ko pašsaprotamu, kad pilsoņa pienākumi ļaužu apziņā novirzās otrajā plānā, un pilsoņu kopums tajā vietā, lai diskutētu savā starpā, paļaujas uz TV, kas vienvirziena komunikācijā manipulē ar pilsoņu prātiem un jūtām.

Vairāki iepriekš minētie jautājumi tādā vai citādā formā ir tikuši diskutēti kopš tiem laikiem, kad antīkās filozofijas ietvaros radās politikas teorija kā kritisks un racionāls politikas aplūkojums, tomēr īpaši plaši demokrātijas teorētiskās problēmas tiek iztirzātas kopš 19. gadsimta, kad demokrātija no vairāk vai mazāk teorētiskas idejas kļuva par vadošo Rietumu valstu politiskās ikdienas sastāvdaļu. Tomēr arī uz šā fona īpaši izceļas 20. gadsimta pēdējais ceturksnis. Tam izskaidrojums ir meklējams dramatiskajās pārmaiņās, ko šajā laikā piedzīvoja ārkārtīgi plaša zemeslodes daļa. 2014. gadā paiet 25 gadi kopš komunisma sistēmas sabrukuma. Tas iesākās ar transformācijas procesiem Ungārijā un Polijā, šajā kontekstā īpaši svarīgi būtu pieminēt “apaļā galda” sarunu uzsākšanu Varšavā 1989. gada februārī un turpmāko revolūciju vilni citās t.s. sociālisma nometnes zemēs.

1989. gada pārkārtojumiem Austrumeiropā bija sava priekšvēsture notikumos Padomju Savienībā Mihaila Gorbačova iniciētās *pārbūves un atklātības* politikas ietvaros, kur būtiska loma piekrita arī “dziesmotajām revolūcijām” Igaunijā, Latvijā un Lietuvā. Šo procesu rezultātā no padomju impērijas nošķēlās ne tikai tās kādreizējie satelīti Austrumeiropā, bet 1991. gada nogalē pārstāja pastāvēt arī pati Padomju Savienība. Ja 1989. gada notikumos aplūko šādā plašākā perspektīvā, tad laikposmu no 1987. līdz 1991. gadam var droši uzskatīt par nozīmīgāko pārmaiņu laiku pasaules vēsturē pēc Otrā pasaules kara, un tā nospiedumi ir jūtami gandrīz visās cilvēka dzīves jomās, tostarp arī demokrātijas izpratnē.

Septiņdesmit gadus pastāvējušās bipolārās pasaules svarīgākā iezīme bija “brīvās pasaules” un “sociālisma sistēmas” pretstats. Šīs bipolārās pasaules sabrukums kļuva par vienu no galvenajiem faktoriem, kas aizvadītā gadsimta pēdējā ceturksnī veicināja krasu intereses pieaugumu par demokrātijas teorētiskajiem jautājumiem. Publikācijas bira gluži kā no pārpilnības raga, un tās aptvēra gan tradicionālās demokrātijas teorijas tēmas, gan tādus jautājumus, kas kļuva aktuāli vien pēdējos gadu desmitos, – sākot no identitāšu plurālisma un beidzot ar demokrātiju pasaules tīmekļa kontekstā.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Birch, A. H. (1993). *The Concepts and Theories of Modern Democracy*. London: Routledge; Christiano, Th. (ed.) (2002). *Philosophy and Democracy*. Oxford: Oxford University Press; Crouch, C. (2004). *Post-democracy*. Cambridge: Polity Press; Dahl, R. A. (2000). *On Democracy*. New Haven: Yale University Press; Gutmann, A., Thompson, D. (2002). *Why Deliberative Democracy?* Princeton: Princeton University Press; Halperin, M. H., Siegle, J. T., Weinstein, M. M. (2005). *The Democracy Advantage: How Democracies Promote Prosperity and Peace*. New York: Routledge (rev. ed. 2010); Held, D. (ed.) (1993). *Prospects for Democracy. North, South, East, West*. Cambridge: Polity Press; Hoeffe, O. (2002). *Demokratie in Zeitalter der Globalisierung*. Muenchen:



Šo lavīnveidīgo intereses pieaugumu var lielā mērā izskaidrot ar to, ka Aukstā kara apstākļos “reālā sociālisma” negatīvais piemērs kalpoja vadošo rietumvalstu iedzīvotājiem par spēcīgu pamatojumu Rietumu demokrātijas leģitimitātei. Līdz ar “reālā sociālisma” sabrukumu Rietumu demokrātijas pamatojumam bija nepieciešami jauni argumenti. Uz 1989. gada notikumu fona amerikāņu demokrātijas teorētiķis Frānsiss Fukujama pasludināja, ka līdz ar komunistiskās sistēmas sabrukumu ir iestājies “vēstures gals” (Fukuyama 1989). Fukujama diezgan brīvi interpretēja Hēgeļa ideju par “vēstures mērķi” (Hegel 1914, xxxix), kas ir Gara pacelšanās no ierobežotām brīvības izpratnēm (“viens ir brīvs”, “daži ir brīvi”) līdz universālai brīvības izpratnei, kas izpaužas atziņā, ka ikviens ir brīvs (Hegel 1914, 58–59). Protams, Fukujama – tāpat kā Hēgelis – nevēlējās apgalvot, ka turpmāk cilvēces dzīve nenotiks nekas vērā ņemams. Hēgelis uzskatīja par modernās sabiedrības nopelni to, ka tās ietvaros pirmo reizi tika izdarīti politiskie secinājumi no kristietības atziņas, ka visi cilvēki pēc savas iedabas ir vienlīdzīgi un brīvi un ka gara brīvība ir būtiskākais cilvēka raksturojums. Fukujamas galvenā doma (un cerība) saistījās ar liberālās demokrātijas neierobežotu dominēšanu cilvēku prātos un politiskajā praksē, jo tās pēdējais (pēc labējā totalitārisma sabrukuma Otrā pasaules kara rezultātā) atlikušais principiālais oponents – padomju tipa komunisms – nu ir aizgājis nebūtībā.

Vēsturiski demokrātija radās tās neliberālajā formā. Piemēram, antīkā demokrātija par augstāko vērtību uzskatīja pilsoņu vienlīdzību un politisko līdzdalību, indivīda tikumiskās pilnveidošanās augstāko izpausmi saskatot kalpošanā polisai “koplabumam”, reizē tai bija sveša ideja par indivīdu personisko neatkarību un viņa neatņemamām tiesībām. Antīkās demokrātijas spilgtākais paraugs – Atēnu demokrātija – bija nepārspējama attiecībā uz brīvo pilsoņu politiskās līdzdalības iespējām, tomēr tā liedza politiskās tiesības sievietēm, vergiem un ienācējiem no citām polisām, citiem vārdiem sakot, demokrātija bija privileģētā mazākuma varas ierocis. Mūsdienās dominējošā (vismaz Rietumu pasaulē) demokrātijas izpratne cieši saista demokrātiju un liberālās vērtības. Lai gan mūsdienu Rietumu politiskajā teorijā pastāv dažādi priekšstati par demokrātiju (demokrātijas “modeļi”), Rietumu demokrātijas izpratnes izejpunkts ir un paliek neatņemamās indivīdu tiesības, kā arī institūciju kopums, kas nodrošina šo tiesību īstenošanu. Šajā nozīmē visi ietekmīgie mūsdienu Rietumu demokrātijas modeļi var tikt uzskatīti par liberālās demokrātijas paveidiem.

Tomēr divdesmit piecus gadus pēc Fukujamas paredzējuma nākas atzīt, ka cerības uz liberālās demokrātijas uzvaru nav piepildījušās. Mūsdienās liberālās demokrātijas pozīcijas nebūt neizskatās tik nesatricināmas, vēl vairāk – tās apdraudējumu saraksts salīdzinājuma ar stāvokli 20. gadsimta beigās šķiet būtiski paplašinājies uz iekšējo un ārējo faktoru rēķina.

2008. gada globālajā demokrātijas novērtējumā *The Economist Intelligence Unit* norādīja, ka pēc pagājušā gadsimta 90. gadu optimistiskajiem paredzējumiem demokrātijas attīstībā globālā mērogā ir iestājies atplūdu posms, demokrātijas izplatīšanās pasaulē ir apstājusies, bet pēdējos gados dominējošā tendence ir demokrātijas stagnācija (*The Economist...* 2008, 1). Pašā Rietumu pasaulē līdz ar sabiedrības neapmierinātību saistībā ar taupības pasākumiem finanšu un ekonomiskās krīzes kontekstā ir novērojama zināma demokrātisko režīmu destabilizācija, politiskā polarizācija un radikālo politisko spēku popularitātes pieaugums daudzās valstīs, to skaitā arī ilggadīgās Rietumu demokrātijās. 2012. gada *Freedom House* demokrātijas novērtējumā tika atzīmēts, ka jaunajās ES dalībvalstīs demokrātija nokļuva stagnācijas situācijā (*Nations in Transit* 2012, 1).

Mūsdienās kļūst acīmredzams, ka liberālā demokrātija vairs nav tik pievilcīga ārpus Rietumu pasaules, kāda tā šķita vēl pirms divdesmit gadiem. Te sava loma ir autoritāro režīmu (spilgtākie piemēri – Ķīna, Singapūra un vēl vairāki Tālo Austrumu “tīģeri”) ekonomiskie panākumi pēdējos

---

C.H. Beck; Keane, J. (2009). *The Life and Death of Democracy*. London: Simon & Schuster; Nolte, P. (2012). *Was ist Demokratie? Geschichte und Gegenwart*. Muenchen: C.H. Beck; Ringen, S. (2007). *What Democracy Is for: On Freedom and Moral Government*. Princeton: Princeton University Press; Roemer, J. E. (1993). *The Idea of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press; Young, I. (1993). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

gadu desmitos. Aicinājumi rīkoties līdzīgā veidā atskan pat Eiropas Savienības (ES) dalībvalstu līmenī – samērā plašu rezonansi pēdējā laikā guvusi Ungārijas premjerministra Viktora Orbana apņemšanās uzskatīt Ķīnas, Singapūras, Turcijas un pat Krievijas noieto ceļu par atdarināšanas vērtīgu paraugu.

Pēdējās desmitgadēs samērā plaši izplatīti kļuvuši t.s. elektorālā autoritārisma režīmi, kas nereti ekspluatē demokrātiju tikai kā izkārtņi. Vēlēšanas notiek, bet tās neko nemaina varas sadalījumā. Valsti darbojas vairāki TV kanāli, bet tos visus kontrolē valsts un tie visi stāsta vienu un to pašu. Pastāv varas sistēmā integrēta “opozīcija”, bet tā nemaz nemēģina apdraudēt reālās varas turētājus, bet ārpusstāstas opozīcija ir vāja un sadrumstalota. Sabiedrība tiek konsolidēta “no augšas”, bet nebūt ne uz demokrātisko vērtību pamata.

Vēl vienu izaicinājumu liberālajai demokrātijai radījuši pavisam nesenie notikumi Tuvajos Austrumos un Ziemeļāfrikā. Plašu tautas masu iesaiste “arābu pavasara” notikumos, kas sākās 2010. gada decembrī Tunisijā un lielākā vai mazākā mērā aptvēra visus Tuvos Austrumus un Ziemeļāfriku, nekļuva par liberālās demokrātijas triumfu, bet gluži pretēji – politiskajos procesos iesaistījās milzīgas cilvēku masas, kam tuvas ir nevis indivīda brīvības, sabiedriskā kompromisa un tolerances vērtības, bet gan karojošais reliģiskais fundamentālisms. “Arābu pavasarim” lielākoties sekoja “islāmistu ziema” – plaša mēroga vardarbība un vispārēja nestabilitāte reģionā, ekonomiskais un demogrāfiskais pagrimums, reliģiskie kari starp sunnītiem un šiītiem. Šajā situācijā vairākās arābu zemēs par mazāko ļaunumu kļuva bruņoto spēku nākšana pie varas.

Vai tas nozīmē, ka liberālā demokrātijā mūsdienu pasaulē neatgriezeniski zaudē savu ietekmi un pievilcību? Pārfrazējot slavenos Marka Tvena vārdus, var teikt, ka baumas par liberālās demokrātijas norietu ir stipri pārspīlētas. Nevar apšaubīt, ka liberāli demokrātiskās valstis mūsdienu pasaulē ir pasaules līderes dzīves kvalitātē, – to tās spējušas nodrošināt visplašākiem savu iedzīvotāju slāņiem. Turklāt – un tas ir vēl svarīgāk – tās droši ieņem līderpozīcijas pasaulē zinātnes attīstībā un uz šā pamata – jaunāko tehnoloģiju radīšanā un ieviešanā, kam savukārt ir vistiešākais sakars ar to indivīda brīvības pakāpi, tolerances un kritiskā pašnovērtējuma līmeni, kādu principā spēj nodrošināt tikai liberālā demokrātijā.

### ***Kā izmērīt un novērtēt demokrātiju?***

Par vienu no būtiskākajām liberālās demokrātijas paškritikas formām mūsdienās kļuvuši centieni izmērīt un novērtēt demokrātijas kvalitāti (Diamond, Morlino 2004, 20). Diez vai kāds apstrīdēs, ka, piemēram, 21. gadsimta Apvienotā Karaliste vai Zviedrija ir demokrātiskas valstis, bet nacistiskā Vācija, Franko laika Spānija vai, teiksim, “reālā sociālisma” valstis 70.–80. gados tādas nebija. Daudz lielākas grūtības rodas tad, kad šāda prenostatījuma vietā tiek izvirzīts uzdevums novērtēt demokrātijas attīstības pakāpi, neatrisinātās problēmas un pilnveidošanās iespējas mūsdienu attīstītajās demokrātiskajās valstīs vai valstīs, kas atrodas demokrātijas nostiprināšanās procesā. Šo iemeslu dēļ pēdējos gadu desmitos samērā plašu izplatību ir guvuši dažāda veida demokrātijas attīstības pakāpes novērtējumi. Šie pētījumi mēdz būt gan salīdzinoša rakstura, gan uz vienas sabiedrības novērtējumu virzīti, tie mēdz būt orientēti uz kvantitatīviem rādītājiem vai arī akcentēta tiek demokratizācijas procesa kvalitatīvā izvērtējuma prioritāte. Ņemot vērā ievada ierobežoto apjomu, minēsim dažus raksturīgākos un plašāk pazīstamos pētījumus, īpašu uzmanību pievēršot tiem, kur uzsvars tiek likts uz demokratizācijas procesiem postkomunistiskajās valstīs, tostarp arī Latvijā.

ASV bāzētā nevalstiskā organizācija *Freedom House* publicē regulārus pārskatus *Valstis pārējas procesā* (*Nations in Transit*, [www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm](http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm)), kuros tiek dots 27 postkomunistisko sabiedrību attīstības vērtējums. *Freedom House* pieejā demokrātijas attīstības pakāpe tiek novērtēta šādos aspektos: vēlēšanas un politiskās partijas, likuma vara, pilsoniskās sabiedrības attīstība, mediju loma sabiedrībā, pārvaldes struktūru un publiskās administrācijas sistēmas uzbūve un darbības raksturs, cīņa pret korupciju un sabiedrības iesaistīšanās šajā cīņā.

Citiem vārdiem, *Freedom House* vērtējumi uzsver politisko un pilsonisko tiesību nozīmi, taču tajos nav iekļauti sociālo un ekonomisko tiesību jautājumi, lai gan demokrātijas novērtējumā ir iekļauta tāda dimensija kā brīvā tirgus institūciju pastāvēšana, kas gan drīzāk var tikt uzskatīta par demokrātijas priekšnoteikumu, nevis tās pazīmi. *Freedom House* pārskatos Latvijai tiek atvēlēta vieta aplūkojamo valstu priekšgalā, piemēram, 2014. gada vērtējumā (kur 1 ir visaugstākā atzīme un 7 – viszemākā) mūsu valsts ar atzīmi 2,07 atpaliek tikai no Slovēnijas (1,93) un Igaunijas (1,96), apsteidzot visas pārējās postkomunistiskās valstis (sk. 1. tabulu).

Ne tik labi Latvija tiek novērtēta pārskatos, kas balstās uz izvērstāku demokrātijas izpratni. Piemēram, pēdējos gados plaši pazīstams kļuva žurnāla “*The Economist*” pētnieciskās institūcijas indekss (*The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy*, <http://www.eiu.com/public/>), kas izvērtē demokrātiju 167 valstīs, izņemot mikrovalstis. Šis indekss novērtē demokrātijas stāvokli pēc 60 indikatoriem, kas grupēti piecās kategorijās: vēlēšanu process un plurālisms, pilsoniskās brīvības, pārvaldes funkcionēšana, politiskā līdzdalība un politiskā kultūra. Līdzās demokrātijas stāvokļa kvantitatīvajam izvērtējumam skalā no 1 līdz 10, indekss izsver valstis arī pēc piederības vienam no pieciem režīmu tipiem – pilnīga demokrātija (*full democracy*), nepilnīga demokrātija (*flawed democracy*), hibrīdrežīms (*hybrid regime*) un autoritārs režīms (*authoritarian regime*).

Pirmo reizi indekss tika publicēts 2006. gadā, un tas tiek atjaunots ik pēc diviem gadiem. Pēdējais indeksa izdevums – 2012. gadā tapušais pētījums “Demokrātija sastrēgumā” – pie pilnīgām demokrātijām pieskaita 25 pasaules valstīs, kurās dzīvo 11,3% pasaules iedzīvotāju, par nepilnīgām demokrātijām tiek uzskatītas 54 valstis (37,2% pasaules iedzīvotāju), par hibrīdrežīmiem atzītas 37 valstis ar 14,4% pasaules iedzīvotāju, bet 51 valstī, pēc “*The Economist*” vērtējuma, valda autoritārs režīms, un šādos apstākļos dzīvo 37,1% pasaules iedzīvotāju. 2012. gada indekss atzīmē demokrātijas līmeņa kritumu Austrumeiropā, kur no 28 aplūkotajām valstīm 10 valstīs notikusi atkāpšanās no iepriekš sasniegtā demokrātijas attīstības līmeņa. Arī visās trijās Baltijas valstīs iepretī 2006. gada vērtējumam tikusi konstatēta pakāpeniska demokrātijas kvalitātes pazemināšanās, nemainīgs palicis vien fakts, ka Latvija šajos pārskatos demokratizācijas procesu sasniegumu ziņā parasti tiek novērtēta zemāk par Igauniju un Lietuvu, kā arī vairumu postkomunistisko zemju (sk. 2. tabulu).

Līdzīgu tendenci var novērot vēl vienā demokrātijas novērtējumā, kas arī pēdējos gados ir kļuvis plaši pazīstams. Runa ir par Minhenes Universitātē bāzēto *Bertelsmann Transformation*

**1. tabula. Demokrātijas līmenis bijušajās sociālisma zemēs un PSRS republikās 2006.–2012. gadā *Freedom House* “*Nations in Transit*” indeksa novērtējumā (vērtējums no 1 līdz 7, kur 1 – visaugstākā atzīme un 7 – viszemākā)**

	2006	2008	2010	2012	2014
Igaunija	1,96	1,93	1,96	1,93	1,96
Latvija	2,07	2,07	2,18	2,11	2,07
Lietuva	2,21	2,25	2,25	2,29	2,36
Baltkrievija	6,71	6,71	6,50	6,68	6,71
Krievija	5,75	5,96	6,14	6,18	6,29
Ukraina	4,21	4,25	4,39	4,82	4,93
Polija	2,14	2,39	2,32	2,14	2,18
Ungārija	2,00	2,14	2,39	2,86	2,96
Slovēnija	1,75	1,86	1,93	1,89	1,93
Čehija	2,25	2,14	2,21	2,18	2,25

**2. tabula. Demokrātijas līmenis atsevišķās valstīs 2006.–2012. gadā “The Economist” indeksa novērtējumā (vērtējums pēc 10 punktu skalas un vieta indeksā)**

	2006	2008	2010	2012
Norvēģija	9,55 (4)	9,68 (2)	9,8 (1)	9,93 (1)
Somija	9,25 (6)	9,25 (6)	9,19 (7)	9,06 (9)
Vācija	8,82 (13)	8,82 (13)	8,39 (14)	8,34 (14)
Igaunija	7,74 (33)	7,68 (37)	7,68 (33)	7,61 (34)
Latvija	7,37 (43)	7,23 (46)	7,05 (48)	7,05 (47)
Lietuva	7,43 (39)	7,36 (42)	7,24 (41)	7,24 (42)
Polija	7,30 (46)	7,30 (45)	7,05 (48)	7,12 (44)
Ungārija	7,53 (38)	7,44 (40)	7,21 (4)	6,96 (49)
Ukraina	6,94 (52)	6,94 (53)	6,30 (67)	5,91 (80)
Krievija	5,02 (102)	4,48 (107)	4,26 (107)	3,74 (122)

*Index (BTI, <http://www.bti-project.org/bti-home/>). Pagājušā gadsimta 90. gadu vidū prominentu ekspertu grupa radīja konceptuālu ietvaru attīstības un pārveidošanās procesu izvērtējumam, ņemot vērā tādus faktoros kā pārveidošanās procesu sākuma stadija, sarežģītības līmenis un individuālo valstu attīstības statuss. Par izvērtējuma objektu tika izvēlētas 128 valstis, kas, pēc pētījuma autoru domām, atrodas pārejā no centralizētās ekonomikas uz tirgus ekonomiku un no autoritāra režīma uz demokrātisku režīmu. *BTI* aplūko gan politiskās un ekonomiskās attīstības rezultātus, gan šo procesu vadības līmeni un šim nolūkam izmanto trīs kritēriju grupas, ar kuru palīdzību izvērtē tiesiskas valsts idejas īstenošanu, ekonomikas sociālā atbildīguma pakāpi, kā arī transformācijas procesu vadības līmeni. Pirmajā kritēriju grupā tiek vērtēta valstiskuma stabilitāte, politiskās līdzdalības pakāpe, tiesību loma sabiedriskajos procesos, institūciju stabilitāte, kā arī sabiedrības politiskās un sociālās integrācijas pakāpe. Sociāli atbildīgas ekonomikas kritēriju grupā novērtē sociāli ekonomiskās attīstības līmeni un tautsaimniecības sniegtumus, tirgus sāncensības izkārtojumu un privātīpašuma tiesību aizsardzību, naudas un cenu stabilitāti, indivīdu sociālo tiesību apjomu un to aizsardzības mehānismu un, visbeidzot, sabiedriskās attīstības ilgspēju. Transformācijas procesu vadības jomā tiek vērtēta pārveidojumu grūtības pakāpe, elites spēja noteikt attīstības virzienu, resursu izmantošanas efektivitāte, elites spēja sasniegt sabiedrības vienprātību jautājumā par attīstības virzieniem un līdzekļiem. Visbeidzot, šo kritēriju grupā tiek vērtēta arī valsts starptautiskās sadarbības efektivitāte attīstības jautājumu risināšanā. Šo vērtējumu apkopošanas rezultātā *BTI* ietvaros tiek veidoti divi – statusa (S) un menedžmenta (M) – indeksi, kur statusa indekss apvieno politiskās transformācijas un sociāli atbildīgas ekonomikas kritērijus. Baltijas valstis – arī Latvija – visus gadus, kopš publicēts indekss, ir atradušās saraksta augšgalā, tiesa, mūsu valstij šajā ranžējumā parasti atrodoties zemākās pozīcijās salīdzinājumā ar kaimiņiem (sk. 3. tabulu).*

Ņemot vērā to, ka līdz šim minētie dažādie demokrātijas indeksi ir balstīti uz atšķirīgām demokrātijas izpratnēm un dažādām metodikām, pēdējos gados ir radušies mēģinājumi sniegt kompleksāku demokrātijas kvalitātes izvērtējumu, kura pamatā būtu dažādu indeksu vērtējumu apvienošana. Kā vienu no raksturīgākiem šādas pieejas piemēriem var minēt Klāgenfurtes Universitātē (Austrija) īstenoto Demokrātijas globālā ranžējuma projektu (*Global Democracy Ranking Project, <http://democracyranking.org/>*). Šā projekta ietvaros izstrādātais indekss apvieno *Freedom House* brīvības stāvokļa izvērtējumu ar ANO Tautas attīstības indeksa rādītājiem. Demokrātijas globālais ranžējums aplūko no demokrātijas viedokļa sešas cilvēka dzīves jomas, priekšplānā izvirzot politiku (50% no vērtējuma), reizē uz līdzīgiem pamatiem vērtējot vēl piecas

cilvēka dzīves dimensijas – dzimumu vienlīdzību, ekonomisko dzīvi, zināšanu pieejamību, veselību un apkārtējās vides aizsardzību, katrai no tām piešķirot 10% no galīgā vērtējuma. Kopumā vērtējums tiek izdarīts skalā no 1 līdz 100, kur 100 ir augstākais iespējamais vērtējums. Demokrātijas globālā ranžējuma projekts īpašu uzmanību pievērš demokrātijas kvalitātes pārmaiņām laika gaitā, tāpēc tā neatņemama sastāvdaļa ir Demokrātijas pilnveidošanas ranžējums, kas sarindo valstis atkarībā no tā, cik strauji tajās ir mainījusies demokrātijas kvalitāte – gan uz labo, gan uz sliktu pusi. Latvijas un vairāku citu Eiropas valstu demokrātijas kvalitātes dinamika Demokrātijas globālā ranžējuma projekta skatījumā ir aplūkojama 4. tabulā.

**3. tabula. Vairākās postpadomju un post komunistiskajās valstīs 2003.–2014. gadā notikušo transformācijas procesu novērtējums Bertelsmana transformācijas indeksā (vērtējums 10 punktu skalā un vieta; S – statusa indekss, M – menedžmenta indekss)**

	2003		2006		2008		2010		2012		2014	
	S	M	S	M	S	M	S	M	S	M	S	M
Igaunija	9,5 (6)	7,9 (1)	9,3 (2)	7,3 (7)	9,42 (3)	7,43 (2)	9,34 (4)	7,33 (3)	9,4 (3)	7,3 (4)	9,4 (7)	7,3 (4)
Latvija	8,7 (12)	6,3 (21)	8,2 (14)	6,8 (16)	8,6 (13)	6,86 (10)	8,51 (13)	6,68 (13)	8,4 (12)	6,8 (12)	8,4 (12)	6,8 (12)
Lietuva	9,6 (2)	7,7 (2)	9,0 (7)	7,0 (9)	9,16 (6)	6,76 (15)	9,04 (7)	6,91 (10)	9,0 (7)	7,1 (8)	9,0 (7)	7,1 (8)
Ungārija	9,7 (1)	6,7 (12)	9,16 (5)	6,81 (15)	9,18 (5)	6,67 (18)	9,00 (8)	6,51 (20)	8,5 (12)	5,5 (48)	8,05 (16)	4,96 (65)
Polija	9,4 (7)	6,6 (14)	8,90 (9)	6,36 (23)	8,76 (11)	5,27 (53)	8,86 (10)	6,52 (19)	9,1 (6)	6,8 (13)	9,16 (5)	7,21 (6)
Ukraina	5,9 (41)	5,1 (39)	6,96 (32)	4,69 (65)	6,93 (35)	5,21 (55)	6,55 (37)	4,92 (66)	6,0 (55)	4,6 (76)	5,89 (57)	4,25 (87)
Krievija	6,0 (41)	5,5 (31)	6,18 (47)	3,84 (87)	5,74 (59)	3,84 (98)	5,70 (65)	3,41 (107)	5,7 (60)	4,0 (99)	5,24 (77)	3,9 (104)

**4. tabula. Demokrātijas kvalitātes dinamika atsevišķās valstīs 2008.–2012. gadā Demokrātijas globālā ranžējuma projekta vērtējumā**

	2008–2009		2011–2012		Vietas izmaiņas 2008–2012
	Vērtējums	Vieta	Vērtējums	Vieta	
Somija	86,0	3	86,7	3	0
Apvienotā Karaliste	80,1	10	79,9	14	-4
Igaunija	73,3	22	73,2	22	0
Latvija	69,8	34	69,3	33	+1
Lietuva	71,1	28	71,3	28	0
Polija	70,3	30	71,1	30	0
Moldova	54,4	57	57,8	52	+5
Krievija	45,0	90	45,8	95	-5
Ukraina	57,3	53	54,5	63	-10



Atšķirībā no iepriekšminētajiem demokrātijas kvalitātes izvērtējuma indeksiem, kas ir globāli (vai arī aptver ļoti lielu valstu skaitu) un kvantitatīvi, lasītājam piedāvātais Latvijas demokrātijas audits (DA) ir veidots uz citiem pamatiem. Tas tika īstenots uz *International IDEA* metodikas bāzes, un šī metodika ir paredzēta kādas atsevišķas valsts demokratizācijas procesu izvērtējumam, izmantojot kvalitatīvās novērtējuma metodes. Šī metodika tika izstrādāta 21. gadsimta sākumā, britu pētniekiem Deividam Bēthemam un Stjuartam Veiram sadarbojoties ar Līdsas Universitātes Demokrātijas pētījumu centru un Esekssas universitātes Cilvēktiesību centru. Pirmo reizi tā izmantota demokrātijas stāvokļa izvērtējumam Lielbritānijā. Laika gaitā Apvienotās Karalistes DA no vienreizējām publikācijām ir izvērties par savstarpēji saistītu struktūru tīklojumu, kas iesaista demokrātijas stāvokļa izvērtēšanā uz pastāvīgiem pamatiem plašu sabiedrības pārstāvju un ekspertu loku. Jau kopš DA izvērtējuma metodoloģijas aizsākumiem tā piesaistīja arī starptautisku uzmanību un kļuva par 1995. gadā izveidotās un Zviedrijas galvaspilsētā Stokholmā bāzētās starpvaldību organizācijas *The International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA)* veikto un atbalstīto demokrātijas izvērtējumu pamatu.

Kopš aizvadītā gadsimta 90. gadu vidus *IDEA* metodika ir lietota demokrātijas stāvokļa izvērtējumā 25 valstīs, turklāt pēc vēsturiskajām tradīcijām, kultūras mantojuma, lieluma un sociāli ekonomiskās attīstības līmeņa ļoti atšķirīgās valstīs, piemēram, Itālijā un Kenijā, Peru un Bangladešā, Mongolijā un Jaunzēlandē, Salvadorā, Indijā u.c.

*IDEA* metodikas pamatā ir četri galvenie postulāti.

- Demokratizācija ir nepārtraukts un nebeidzams process. Sabiedrībām ar sen iedibinātām demokrātijas tradīcijām un sabiedrībām, kas nesen nostājušās uz demokrātiskās attīstības ceļa, ir kopēja virzība, tām ir kopīgas vērtības un arī līdzīgas problēmas, kas, saprotams, vienās valstīs var būt vairāk akūtas nekā citās.
- Pastāv vienota demokrātijas ideja, tās īstenošanas pakāpi var noteikt pēc vairākiem kritērijiem, kuriem ir nozīme neatkarīgi no dažādu sabiedrību attīstības pakāpes un kultūras tradīciju īpatnībām.
- Vislabāk par demokrātijas stāvokli kādā zemē var spriest tās iedzīvotāji un pašmāju eksperti, kuri vislabāk pazīst un izprot tās kultūru, tradīcijas un domāšanas veidu. Demokrātijas izvērtējuma pamatmērķis – rosināt sabiedrībā diskusiju par demokrātijas jautājumiem un tādējādi veicināt demokratizācijas procesu.
- Atšķirībā no iepriekšminētajām metodikām šī pieeja neparedz dažādu sabiedrību un valstu salīdzināšanu savā starpā uz kādu kvantitatīvu rādītāju pamata, tās mērķis ir – sniegt demokratizācijas procesu aplūkojumu “no iekšpuses”, uzsverot kvalitatīvu izvērtējumu, atklājot gan sasniegumus, gan trūkumus sabiedrības demokratizācijas procesos un nosakot jomas, kurās sabiedrības demokratizācijas procesi nav pietiekami strauji.

Izdarot kvalitatīvi orientētus vērtējumus, ļoti būtisks ir jautājums par šā vērtējuma kritērijiem. DA kombinē “iekšējos” un “ārējos” kritērijus. Ar “iekšējiem” kritērijiem šajā gadījumā tiek saprasti pašas sabiedrības ietvaros izveidojusies “koordinātu sistēma”, kuru veido salīdzinājums ar situāciju iepriekšējos gados, iedzīvotāju cerības un gaidas attiecībā uz sabiedriskām institūcijām un procedūrām, kā arī pašu varas struktūru izvīzītie pārvaldes procesu pilnveidošanas mērķi. Par “ārējiem” kritērijiem kalpo gan salīdzinājums ar citām valstīm, kurās attiecīgajos jautājumos tiek īstenota veiksmīga un starptautiskā līmenī par labu atzīta politika un kurās ir sasniegti labi rezultāti, kā arī starptautisko organizāciju dokumentos formulētie kritēriji. Novērtējuma mērķis ir ne tikai sniegt demokrātijas stāvokļa “momentuzņēmumu”, bet arī ieskicēt attīstības tendences.

DA nav uzskatāms par tīri akadēmisku pasākumu – novērtējuma galvenais mērķis ir sniegt plašai sabiedrībai un politikā profesionāli iesaistītiem cilvēkiem ieskatu demokrātijas attīstības problēmās konkrētā sabiedrībā, atstājot cēloņu un likumsakarību izpēti padziļinātiem zinātniskiem pētījumiem. Tāpēc katras nodaļas beigās eksperti novērtē visus viņu aplūkotos jautājumus piecpakāpju vērtējumu skalā no “ļoti labi” līdz “ļoti slikti” un sniedz kopsavilkumu par aplūkoto jautājumu kopumu,

formulējot savu priekšstatu par vislabāko iezīmi un visnopietnāko problēmu viņu aplūkoto jautājumu lokā, kā arī piedāvājot pasākumus situācijas uzlabošanai.

Pirms desmit gadiem Latvijā realizētais DA "Cik demokrātiska ir Latvija" kļuva par pirmo sistēmisko demokrātijas izvērtējumu, kas kopš 80. gadu beigām – 90. gadu sākuma fundamentālajām transformācijām ticis veikts kādā no postkomunistiskajām vai postpadomju valstīm. Toreiz ar tikko nodibinātās Stratēģiskās analīzes komisijas finansiālo atbalstu Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo un politisko pētījumu institūta paspārnē tika izveidota ekspertu grupa no Latvijā pazīstamiem politologiem, cilvēktiesību un mediju speciālistiem, juristiem, ekonomistiem, sociologiem. Kā būtisks atbalsts un informācijas avots ekspertu darba vajadzībām audita ietvaros tika organizēta socioloģiskā aptauja, kuru prof. B. Zepas vadībā veica Baltijas sociālo pētījumu institūts. Šajā DA pirmo reizi mūsu valsts vēsturē tika veikts Latvijas demokrātijas stāvokļa sistēmisks un analītisks aplūkojums, kura mērķis bija konstatēt un formulēt demokratizācijas tendences, sniegt samērā plašu situācijas aprakstu, kā arī formulēt praktiskus ieteikumus situācijas uzlabošanai. Simboliski, ka šī demokrātijas "inventarizācija" sākās gadā, kas mūsu valstij kļuva īpaši nozīmīgs – 2004. gadā Latvija kļuva par pilntiesīgu *NATO* un Eiropas Savienības dalībvalsti. 2005. gada vasarā Latvijas DA rezultāti tika publicēti atsevišķā grāmatā latviešu valodā (Rozenvalds 2005a), bet dažus mēnešus vēlāk arī angļiski (Rozenvalds 2005b).

Latvijas pētnieku veiktais DA ir guvis ievērību gan pašu zemē, gan ārpus tās. Ar audita rezultātiem tika iepazīstinātas Latvijas Republikas 8. Saeimas frakcijas, tā atziņas tika izvērsti komentētas Latvijas medijos, arī tirdzniecībā nonākušie grāmatas eksemplāri neiegūla veikalu plauktos. Audita rezultātus plaši izmanto Latvijas sabiedrības pētnieki pašu mājās un ārzemēs, par to interesējas dažādu specialitāšu studenti un arī skolēni, tas ir svarīgs objektīvas informācijas avots par Latviju mūsu valsts diplomātiskajās misijās ārzemēs, kā arī nozīmīgs uzziņu materiāls Latvijā akreditētajiem ārvalstu diplomātiem.

Divus gadus pēc izvērstā un apjomīgā Latvijas DA publicēšanas tika sagatavots krietni šaurāks demokrātijas monitorings, kas arī tika izdots latviešu (Rozenvalds 2007b) un angļu (Rozenvalds 2007b) valodā. Tā uzdevums bija apzināt demokratizācijas procesu gaitu arī īsākā laika posmā, konstatēt, kādās jomās divos gados kopš DA publicēšanas Latvijas sabiedrības demokratizācijas pakāpe ir augusi, kādās tā ir palikusi līdzšinējā līmenī un kādās jomās esam atvirzījušies atpakaļ.

DA metodika tiek attīstīta līdz ar novērtējumu pieredzes uzkrāšanos. 2007. gada martā Stokholmā notika starptautisks seminārs, kurā piedalījās arī šo rindu autors. Seminārā tika apspriesta vairāku valstu pieredze, kuras īstenojušas demokrātijas izvērtējumu, un apkopoti priekšlikumi metodikas pilnveidošanai. Rezultātā Deivids Bēthems, Edzia Karvaljo, Tods Landmans un Stjuarts Veirs sagatavoja jaunu izvērtējuma metodikas versiju, kuru *International IDEA* publicēja 2008. gadā (Beetham 2008). Jaunā metodikas versija saglabāja iepriekšējās pamatnostādnes, reizē dažas sadaļas tika mainītas, arī sadaļu skaits tika palielināts.

Jaunā DA metodika paredz atbildes uz 75 jautājumiem par dažādām sabiedriskās dzīves jomām, pēc šīs metodikas esam vadījušies arī 2014. gada Latvijas demokrātijas audita īstenošanā. Novērtējumā izmantotās demokrātijas izpratnes pamatā ir divi pamatprincipi: tautas kontrole pār sabiedriski nozīmīgiem lēmumiem un politiskā vienlīdzība, proti, indivīdu iespējas īstenot savas pilsoniskās tiesības nav atkarīgas no viņu labklājības līmeņa, piederības pie kādas sociālās grupas, dzimuma, no etniskās vai reliģiskās piederības. Šie principi mūsdienu sabiedrībā īstenojas ar vairāku pastarpinošu vērtību palīdzību (līdzdalība, vēlētu pārstāvju pilnvarošana rīkoties indivīdu vārdā, pārstāvniecība, amatpersonu atskaitīšanās, atklātība, varas struktūru atsaucīgums, kā arī solidaritāte starp indivīdiem un sociālajām grupām). Demokrātiskā sabiedrībā šo vērtību īstenošanai pastāv atbilstošas procedūras un institūcijas. Atbilstoši šādai demokrātijas izpratnei *IDEA* metodoloģija paredz demokrātijas līmeņa novērtēšanu četros savstarpēji saistītos blokos.

Pirmais bloks “Pilsonība, likums un tiesības” iekļauj jautājumus par politisko nāciju un pilsonību (1. nodaļa), likuma varu (2. nodaļa), pilsoniskām un politiskām tiesībām (3. nodaļa), kā arī ekonomiskām un sociālajām tiesībām (4. nodaļa).

Otrais bloks “Reprezentatīva un atbildīga pārvalde” ir veltīts jautājumiem par brīvām un godīgām vēlēšanām (5. nodaļa), politisko partiju lomu demokrātijā (6. nodaļa), efektīvu un atbildīgu pārvaldi (7. nodaļa), parlamenta demokrātisko efektivitāti (8. nodaļa), civilo kontroli pār bruņotajiem spēkiem un policiju (9. nodaļa), kā arī par godaprātu (godīgumu) sabiedriskajā dzīvē (10. nodaļa).

Novērtējuma trešajā blokā “Pilsoniskā sabiedrība un tautas līdzdalība” tiek aplūkoti jautājumi par mediju lomu sabiedrībā (11. nodaļa), politisko līdzdalību (12. nodaļa), un sabiedrības pārvaldes decentralizāciju (13. nodaļa).

DA metodika ir piemērota demokrātijas stāvokļa izvērtējumam dažādās valstīs ar atšķirīgu vēsturi, kultūras tradīcijām un sociāli ekonomiskās attīstības līmeni. Tomēr tās globālais lietojums rada arī draudus, ka, iespējams, kādi konkrētai sabiedrībai svarīgi jautājumi šajā vispārinātajā pieejā nerod atspoguļojumu. Tādi “baltie plankumi” tika konstatēti arī mūsu iepriekšējā izvērtējuma norises laikā un vēlākajos demokrātijas pētījumos. Tāpēc 2014. gada DA ceturtais bloks tiek papildināts ar sadaļu par individu vērtību, attieksmju un pārlicību kopumu, kas ir pamatā politiskās sistēmas funkcionēšanai un ko literatūrā apzīmē ar terminu “politiskā kultūra” (14. nodaļa). Demokrātija nav tikai demokrātiskie institūti un procedūras. Demokrātija nevar efektīvi funkcionēt, ja tā nesakņojas pilsoņu pārliecībā, citiem vārdiem sakot, demokrātija nav dzīvotspējīga bez demokrātiem, bez cilvēkiem, kas ir pārliecināti, ka ar savu rīcību spēj ietekmēt politiskos procesus sabiedrībā, ir gatavi respektēt citu individu tiesības un ir gatavi uz saprātīgiem kompromisiem. Divu lielo Latvijas etnolingvistisko grupu attiecības – proti, grupu, kas atšķiras pēc sadzīvē pamatā lietotās valodas (latviešu vai krievu), – iziet ārpus demokrātijas teorijai tradicionālā jautājuma par sabiedrības vairākuma un etnokulturālo, reliģisko un cita veida minoritāšu attiecībām. Tāpēc sadaļā par politisko kultūru tiek speciāli aplūkots, kā šo grupu savstarpējā uztvere un attieksmes ietekmē demokratizācijas procesus Latvijas valstī un sabiedrībā.

Ņemot vērā arīvien pieaugošo starptautisko faktoru ietekmi uz demokrātijas attīstību, neatņemama DA sastāvdaļa ir demokrātijas starptautisko dimensiju izvērtējums, kas iekļauj jautājumus par ārējo faktoru ietekmi uz valsts politiku un valsts atbalstu demokrātijas attīstībai ārzemēs (15. nodaļa).

Kā papildinājums ekspertu vērtējumiem 2014. gada martā – aprīlī projekta ietvaros tika veikta uz novērtējuma jautājumiem balstīta sabiedriskās domas aptauja, kuru īstenoja sabiedriskās domas izpētes centrs SKDS. Aptaujas rezultāti aplūkojami 2. pielikumā. Savukārt 1. pielikumā sniegts 2014. gada DA vērtējumu salīdzinājums ar 2005. gada DA un 2007. gada demokrātijas monitoringa vērtējumiem.

2014. gada demokrātijas audita nodaļu sagatavošanai ar Valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte” finansiālo atbalstu LU Sociālo un politisko pētījumu institūta paspārnē tika izveidota ekspertu grupa, kurā līdzās LU Sociālo zinātņu fakultātes pētniekiem darbojās eksperti arī no Latvijas Cilvēktiesību centra, domnīcas „Providus”, LU Ekonomikas un vadības fakultātes un Vidzemes Augstskolas. Finansiālu atbalstu DA 2014 sagatavošanā un publicēšanā sniedza arī Frīdriha Eberta fonds un ASV vēstniecība Latvijā. Paldies visiem, kuru intelektuālais, materiālais, informatīvais un morālais atbalsts palīdzēja tapt šim apjomīgajam darbam.

## ***Demokrātija Latvijā: desmit gadu bilance***

2014. gada DA novērtē demokrātiju Latvijā desmit gadu posmā, kas pavadīti, esot Eiropas Savienībā un NATO. Šodien ir labi redzams, ka šīm abām starptautiskajām organizācijām ir bijusi izšķiroši nozīmīga loma Latvijas sabiedrības demokratizācijā, un īpaši skaidri tas parādījās laikā, kad Latvija vēl bija tikai kandidātvalsts un centīgi pildīja Rietumu partneru rekomendācijas demokrātisko procedūru un demokrātisko institūciju pilnveidošanā. Šodien var droši apgalvot, ka



ir pilnībā apstiprinājies viens no pirmā Latvijas DA secinājumiem, ka iestāšanās *NATO* un Eiropas Savienībā būtiski mazinājusi negatīvo ārējo faktoru ietekmi uz iekšpolitiskajiem procesiem Latvijā. Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā un *NATO* 2004. gadā demokratizācijas tempi Latvijā (to pašu var teikt arī par citām “lielās paplašināšanas” dalībniecēm) ir kļuvuši lēnāki vairāku iemeslu dēļ.

Pirmkārt, pamatdarbs demokrātisko procedūru iedibināšanā un demokrātisko institūciju veidošanā bija jāizdara pirms “lentītes pārgriešanas” 2004. gadā, ko Latvija arī sekmīgi paveikusi.

Otrkārt, ES un *NATO* demokratizācijas prasības – piemēram, labi zināmie “Kopenhāgenas kritēriji”<sup>2</sup> – attiecas uz demokrātijas procedurālo un institucionālo aspektu, kurpretim Latvijai un arī citām jaunajām ES un *NATO* dalībvalstīm vēl ir daudz jādara savu sabiedrību attieksmju un vērtīborientāciju transformācijā atbilstoši Rietumu standartiem, un tas ir daudz lēnāks un sarežģītāks process.

Treškārt, iekļūšana “klubā” neizbēgami mainīja Latvijas politiskās elites un arī lielas daļas sabiedrības attieksmi pret padomjiem no malas un mazināja atvērtību attiecībā uz Rietumu partneru ieteikumiem.

Kā liecina ekspertu vērtējumi, Latvija aizvadītajos gados vairākās jomās ir spērusi soli uz priekšu demokratizācijas virzienā. Turpinās jau pirms desmit gadiem akcentētā tendence uz likumdevēja, valdības un valsts struktūru lielāku atvērtību sabiedrībai, detalizēti regulējot iespējas sabiedrības līdzdalībai publiskajā pārvaldē un paredzot iedzīvotāju tiesības saņemt informāciju no publiskās pārvaldes iestādēm. Latvijas tiesas ir neatkarīgas no iejaukšanās tiesas spriešanā, tiesas procesa ilgums pārstājis būt par tiesu sistēmas kopumā viennozīmīgi vājo punktu. Kaut arī lēni, tomēr pieaug sabiedrības uzticēšanās tiesām, lai gan tā joprojām ir zema. Latvijas iedzīvotājiem nav nepamatotu ierobežojumu attiecībā uz pulcēšanās brīvību un savu uzskatu paušanu, ko nodrošina arī nostiprinājusies pozitīvā tiesu prakse šajos jautājumos.

Latvijas valsts ir guvusi vērā ņemamus panākumus likumdošanas sakārtošanā atbilstoši Eiropas standartiem vairākās dzīves jomās: ir panākts būtisks progress priekšvēlēšanu aģitācijas un partiju finansēšanas normatīvās bāzes pilnveidošanā, ir izveidots starptautiskajiem standartiem atbilstošs pretkorupcijas tiesiskais regulējums. Latvijā kopumā ir spēcīgas pašvaldības, kas bauda salīdzinoši augstu iedzīvotāju uzticēšanos, pastāv plašs, aktīvs un dinamisks nevalstisko organizāciju spektrs. Pēdējos gados ir sperti nozīmīgi soļi pilsonisko saišu nostiprināšanā ar tiem Latvijas iedzīvotājiem, kuri piedzimuši nepilsoņu ģimenēs, kā arī – pieļaujot dubultpilsonību – ar tiem, kuri pēdējos gados labākas dzīves meklējumos ir devušies uz rietumvalstīm.

Reizē novērtējuma eksperti konstatējuši veselu virkni problēmu un nepilnību demokrātijas procesa gaitā. Kā jau tika atzīmēts, Latvija aizvadītajos gados ir daudz darījusi, lai stiprinātu demokrātijas formālo un institucionālo ietvaru, stiprinātu tiesu sistēmu un likuma varu. Tomēr arī šajā jomā vēl joprojām daudz darāmā. Pastāv trūkumi likumdošanā, kas ļauj politikajām partijām apiet likumā noteiktos darbības ierobežojumus, izmantojot klaji politiskiem nolūkiem citu organizāciju aizsegu. Nav novērsta pretlikumīga partiju atbalsta saņemšana no ārvalstīm. Joprojām aktuāls ir jautājums par policijas vardarbību pret aizturētajām personām un mūsdienu prasībām neatbilstošiem apstākļiem soda izpildes institūcijās. Latvijā tā arī nav izveidota neatkarīga valsts institūcija, kas uzraudzītu valsts represīvās struktūras un novērstu iespējamus cilvēktiesību pārkāpumus tajos. Tiesībsargājošo institūciju prestižu sabiedrībā iedragā nespēja saprātīgā laikā iztiesāt sarežģītas korupcijas krimināllietas. Ir pārlietu liels pašvaldību autonomās kompetences regulējums, kam tendence pieaugt. Rīcībpolitiku seku un attīstības plānošanas dokumentu ietekmes izvērtēšana kopumā tiek veikta formāli un nepietiekamā līmenī, tā rezultātā rīcībpolitiku veidotājiem un sabiedrībai nav pieejama aptveroša informācija par rīcībpolitiku veiksmēm un neveiksmēm.

<sup>2</sup> 1993. gadā ES samits Kopenhāgenā formulēja noteikumus, kas jāizpilda visām valstīm, kuras vēlas pievienoties Savienībai. Šie noteikumi cita starpā paredz stabilas demokrātiskas institūcijas, likuma varas, cilvēktiesību un minoritāšu tiesību respektēšanu. Sk.: [http://europa.eu/rapid/press-release\\_DOC-93-3\\_en.htm?locale=en](http://europa.eu/rapid/press-release_DOC-93-3_en.htm?locale=en)

Visbeidzot, Latvijā rodas disproporcijas nozīmīgāko varas institūciju savstarpējās attiecībās. Tās izpaužas Saeimas pieaugošā atkarībā no izpildvaras, kā rezultātā mazinās likumdevēja autonomija.

Desmit gadus pēc iestāšanās Eiropas Savienībā un *NATO* Latvijas valsts nav guvusi cerētos panākumus vismaz triju pašreizējai Latvijas sabiedrībai fundamentāli svarīgu problēmu risināšanā.

Pirmkārt, runa ir par nesamērīgi lielo sociāli ekonomisko nevienlīdzību, kas atjaunotās neatkarības laikā ir dramatiski pieaugusi un rada situāciju, kad Latvijas sabiedrības modernizācijas procesa augļus pilnā mērā bauda samērā neliela sabiedrības daļa. Latvijā trūkst stratēģiskas pieejas sociālo jautājumu risināšanā. Politisko lēmumu pieņemšana, nosakot sociālo pabalstu lielumu, minimālo pensiju un minimālo algu, notiek situatīvi un voluntāri, nevis balstoties metodoloģiski pamatotos kritērijos. Valsts finansējums iedzīvotāju veselības aizsardzības jomā ir neadekvāts. Iedzīvotāju un mediķu vidū ir katastrofāli ieilgusi neskaidrība par veselības aprūpes sistēmas finansēšanas mehānismu.

Otrkārt, runa ir par joprojām pastāvošu atsvešinātību starp varas nesējiem un sabiedrību kopumā. Ievērojamā sabiedrības daļā pieaug atsvešinātība no demokrātiskajām institūcijām. Ir vērojams līdzdalības kritums vēlēšanās, un tas aktualizē jautājumu par Latvijā pastāvošā politiskā režīma leģitimitātes pakāpi. Nesen pabeigtā administratīvi teritoriālā reforma, kas būtiski samazināja pašvaldību skaitu, bet reizē ievērojami palielināja pašvaldību mērogus, radīja sekas, kas nav viennozīmīgi vērtējamas no demokrātijas rakursa. Aptaujas liecina, ka pēdējos gados ir ievērojami mazinājies to Latvijas iedzīvotāju skaits, kuri uzskata, ka viņi spēj ietekmēt pašvaldību pieņemtos lēmumus. Latvijas sabiedrībā kopumā dominē pašlaušanās uz spēcīga līdera ietekmi, un tas saistībā ar sabiedrības līdzdalības efektivitātes zemo pašvērtējumu, izpaužas priekšstatā par demokrātijas īstenošanu kā asimetrisku komunikācijas procesu, kurā sabiedrībai ir plašas iespējas paust savu viedokli, taču tam neseiko atbilstoša atgriezeniskā saite no politiskās elites puses. Līdz ar to mazinās pārliecība par savu veikspēju un atbilstoši mazinās Latvijas iedzīvotāju vēlme un gatavība līdzdarboties politikā. Tikai desmitā daļa novērtējuma vajadzībām veiktās aptaujas respondentu norāda, ka bez dalības vēlēšanās un referendumos iesaistās vēl kādos mēģinājumos ietekmēt politiskus lēmumus.

Treškārt, aizvadītajos desmit gados Latvijas valsts nav bijusi veiksmīga, risinot attiecības starp lielākām Latvijas etnolingvistiskajām grupām. Joprojām Latvijā ir nesamērīgi liels pastāvīgo iedzīvotāju skaits, kuriem nav ne Latvijas, ne citas valsts pilsonības, turklāt nospiedošais vairākums šo Latvijas iedzīvotāju pieder pie krievvalodīgo etnolingvistiskās grupas. Aizvadītajos gados maz ir ticis darīts, lai veicinātu šīs grupas pārstāvju konstruktīvu politisko līdzdalību (piemēram, caur līdzdalību pašvaldību vēlēšanās, tiesībām uz kolektīviem iesniegumiem utt.). Valsts nepietiekama uzmanība attiecībā pret tādas informācijas plūsmas nodrošinājumu, kas orientēta uz krievvalodīgiem Latvijas iedzīvotājiem, kombinācijā ar Krievijas privāto un valsts kontrolēto mediju ietekmes palielināšanos Latvijas informācijas telpā padziļina jau agrāk konstatēto divu informācijas telpu līdzāspastāvēšanu Latvijā. Kā liecina novērtējuma vajadzībām veiktās aptaujas rezultāti, 77,8% to respondentu, kuri mājās runā latviski, skatās vai nu tikai Latvijas televīzijas kanālus, vai arī Latvijas televīzijas kanālus biežāk nekā Krievijas kanālus, turpretim, šāda prakse raksturīga vien 8,7% krieviski runājošo respondentu. Tikai Krievijas TV kanālus vai Krievijas TV kanālus biežāk par Latvijas kanāliem skatās 84,1% krieviski runājošo respondentu. Latviski runājošo vidū tādu ir 15,2% (DA 2014). Aptaujas rezultāti dod arī pamatu apgalvot, ka etnolingvistisko kopienu savstarpējo attiecību jautājumos sabiedrības noskaņojums ir mērenāks un vairāk tendēts uz kompromisu nekā politiskajā elitē valdošais noskaņojums, kur par ierastu praksi ir kļuvusi politiskā spektra sašķeltības pēc etniskām pazīmēm izmantošana savu situatīvo politisko mērķu sasniegšanai. Tas savukārt liek uzdot jautājumu par politiskās elites atbildību sabiedrības priekšā, veidojot tādu etnopolitisko izkārtojumu Latvijā, kas nodrošina latviešu kultūras savdabības saglabāšanu un attīstību un reizē veicinātu pilsonisko mieru. Ņemot vērā pēdējā laika notikumus Ukrainā un ap Ukrainu, šāda uzdevuma izpilde kļūst par svarīgu nosacījumu Latvijas valsts drošības kontekstā.

Noslēdzot šo īso ieskatu 2014. gada Latvijas demokrātijas audita ekspertu secinājumos, jānorāda uz vēl diviem jautājumu blokiem, kas ir būtiski mūsdienu demokrātijas sekmīgai attīstībai.

Kā pirmo var minēt medijus, kurus mūsdienās mēdz dēvēt par “ceturto varu”, uzsverot to nozīmīgo lomu varas turētāju kontrolē un demokrātiska diskursa uzturēšanā sabiedrībā. Kā atzīmē novērtējuma autori, Latvijas mediju sistēmā vērojams plašs uzskatu spektrs. Reizē bažas rada vairākas tendences. Internetā, it īpaši tviterī un sociālajos tīklos iegūtajai informācijai nereti trūkst analīzes dziļuma un uzticamu avotu, galēji pretēju viedokļu sadursme neatstāj vietu racionālam, argumentos balstītam dialogam, deliberatīvai apspriešanai. Naida runa un informatīvais troksnis mazina problēmu un pretēju viedokļu racionālas apspriešanas un analīzes iespēju. Vienlaikus esošās pārmaiņas Latvijas preses īpašnieku struktūrā un izdevumu skaita sarukums mazina viedokļu daudzveidību plašsaziņas līdzekļos. Nelielā Latvijas tirgus apstākļos ir grūti segt plašsaziņas līdzekļu kvalitatīva satura radīšanas un pētnieciskās žurnālistikas izmaksas, un tas netiek aktīvām auditorijām pietiekamā apjomā nodrošināts. Savukārt kvalitatīvas sabiedriski politiskās informācijas trūkums varētu negatīvi ietekmēt vēlēšanu, politiķu un arī pārvaldes struktūru “apgaismotas izpratnes” veidošanos (ja lietojam šogad 98 gadu vecumā mūžībā aizgājušā amerikāņu demokrātijas teorētiķa Roberta Dāla izteikumu) (Dahl, 1989, 111–112).

Kā nākamo problēmu grupu minēsim demokrātijas starptautisko dimensiju, kur ar demokrātijas novērtējumu saistītais aspekts parādās gan veidā, kā sabiedrībā tiek pieņemti ārpolitiskie lēmumi, gan arī jautājumā par to, cik lielā mērā sabiedrībai ir svarīgas solidaritātes vērtības, cik lielā mērā tā ir gatava veltīt pūles un līdzekļus demokrātijas atbalstam citās zemēs. Aizvadītajos desmit gados ir izdevies būtiski mazināt plaisu starp ārpolitikas veidotājiem un sabiedrību, kā arī mazināt ārpolitikas nošķirtību no citām sabiedrības dzīves jomām (ekonomikas, kultūras, sociālās sfēras). Latvijas Ārlietu ministrija tagad daudz lielākā mērā nekā iepriekš praksē realizē publisko diplomātiju un izmanto sociālos medijus, lai informētu sabiedrību par ārpolitikas aktualitātēm. Līdz ar Saeimas ārpolitikas debašu tradīcijas iedibināšanu publiskās diskusijas par ārpolitikas jautājumiem ir kļuvušas regulārākas, tādējādi ne tikai informējot Latvijas sabiedrību, bet arī sniedzot ieguldījumu ārpolitikas vienotības nostiprināšanā. Vienlaikus jānorāda – kaut arī demokrātijas atbalstīšana citās valstīs pēdējo desmit gadu laikā ir kļuvusi par nozīmīgu Latvijas ārpolitikas prioritāti, praktiskais atbalsts tai ne vienmēr ir bijis pietiekams, un Latvijas sniegtā divpusējā attīstības palīdzība ievērojami atpaliek no Igaunijas un Lietuvas veikuma. Pagaidām nepietiekami tiek novērtēta nozīme, kāda piešķirama demokrātijas atbalstam nedemokrātiskajās valstīs, kurās darbojas Latvijas uzņēmēji. Autoritāro režīmu piedāvāto spēles noteikumu pieņemšana ilgākā laika posmā var radīt atsitienu, kas varētu kaitēt gan Latvijas kā demokrātiskas valsts tēlam, gan uzņēmēju interesēm.

Latvijas 2014. gada demokrātijas audita autori nodod savu pētījumu lasītāju vērtējumam. Kaut arī darbs sanācis visai apjomīgs, eksperti apzinās, ka nav bijis iespējams aptvert visas Latvijas sabiedrības demokratizācijas procesa nianšes. Galu galā tas arī nav nepieciešams. Mēs uzskatīsim savu uzdevumu par izpildītu, ja audita nodaļas un pievienotie socioloģiskās aptaujas materiāli rosinās diskusijas, padziļinās izpratni un veicinās pilsoņu kopdarbību tālākā Latvijas sabiedrības demokratizācijā.

### **Literatūra**

Beetham, D., Carvalho, E., Landman, T., Weir, S. (2008). *Assessing the Quality of Democracy: A Practical Guide*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.

DA (2014). 2014. gada demokrātijas audita vajadzībām veiktās iedzīvotāju aptaujas dati (aptaujas pasūtītājs – LU Sociālo zinātņu fakultāte, izpildītājs – SKDS). Valsts pētījumu programma “Nacionālā identitāte”. Sk. šā izdevuma 2. pielikumu; ar pilnīgiem aptaujas rezultātiem var iepazīties LU SZF mājaslapā.

Dahl, R. (1989). *Democracy and Its Critics*. New Haven; London: Yale University Press.

Diamond, L., Morlino, L. (2004). The quality of democracy: An overview. *Journal of Democracy*, Vol. 15, No. 4, October, pp. 20–31.

The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy (2008). Izgūts no: <http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy%20Index%202008.pdf> [šis un citi šeit izmantotie elektroniskie avoti skatīti 2014. gada 18. augustā].

Fukuyama, F. (1989). The end of history? *The National Interest*, No. 16, Summer. Izgūts no: <http://www.wesjones.com/eoh.htm>

Hegel, G. (1914). *Lectures on the Philosophy of History*. Trans. by J. Sibree. London: G. Bell and Sons. Izgūts no: <https://archive.org/details/lecturesonphilos00hegerich>

Held, D. (1996). *Models of Democracy*. 2nd ed. Cambridge: Polity Press.

Lincoln, A. (1863). The Gettysburg Address. Izgūts no: <http://www.gettysburgaddress.com/HTMLS/ga.html>

Mouffe, Ch. (2000). *The Democratic Paradox*. London: Verso.

Nations in Transit (2012). Fragile Frontier. Democracy's Growing Vulnerability in Central and Southeastern Europe. Izgūts no: <http://freedomhouse.org/sites/default/files/Release%20Booklet.pdf>

Rozenvalds, J. (red.) (2005a). *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Rozenvalds, J. (ed.) (2005b). *How Democratic is Latvia? Audit of Democracy*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Rozenvalds, J. (red.) (2007a). *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas monitorings 2005–2007*. Rīga: Zinātne. Pieejams arī: [http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/item\\_1586\\_Demokrat\\_monitorings.pdf](http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/item_1586_Demokrat_monitorings.pdf)

Rozenvalds, J. (ed.) (2007b). *How Democratic is Latvia? Monitoring of Democracy 2005–2007*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Sartori, G. (1987). *The Theory of Democracy Revisited*. Chatham, NJ: Chatham House Publishers.

Schubert, L., Dye, Th.R., Zeigler, H. (2013). *The Irony of Democracy: An Uncommon Introduction to American Politics*. 16<sup>th</sup> ed. Boston, MA: Cengage Learning.

Schumpeter, J. (1976). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Allen and Unwin.

WVS (2014). World Values Survey. Izgūts no: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>

### **Izmantotie interneta resursi**

*Bertelsmann Transformation index* mājaslapa: <http://www.bti-project.org/bti-home/>

*The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy* mājaslapa: <http://www.eiu.com/public/>

*Global Democracy Ranking* mājaslapa: <http://democracyranking.org/>

*Nations in Transit* mājaslapa: [www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm](http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm)



**I daļa**  
**PILSONĪBA, LIKUMDOŠANA**  
**UN TIESĪBAS**



# 1. POLITISKĀ NĀCIJA UN PILSONĪBA

*Sigita Zankovska-Odiņa un Boriss Kolčanovs*

*Vai sabiedrībā pastāv vienots viedoklis jautājumā par pilsonību bez diskriminācijas?*

## **1.1. Cik lielā mērā politiskā nācija un valsts pilsonība aptver visus valsts iedzīvotājus?**

Latvijā pilsoņu loku un pilsonības iegūšanas kārtību (reģistrējoties, naturalizējoties vai pēc īpašiem nopelniem) nosaka 1994. gadā pieņemtais Pilsonības likums. Likums nebija mainīts kopš 1998. gada, kad referenduma rezultātā tika apstiprināti grozījumi, kas paredzēja “naturalizācijas logu” atcelšanu un noteica pēc 1991. gada 21. augusta Latvijā dzimušo nepilsoņu bērnu tiesības tikt reģistrētiem par pilsoņiem (LR Saeima 1998). Tādējādi 2013. gada 9. maijā pieņemtie Pilsonības likuma grozījumi uzskatāmi par apjomīgākajām izmaiņām šā likuma vēsturē, un, ievērojot attīstības tendences Eiropā, tie būtiski paplašināja dubulpilsonības piemērojamības loku, kā arī atvieglāja nepilsoņu bērnu reģistrācijas procedūru.

Likums “Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” nosaka īpašu nepilsoņu statusu tām personām, kuru dzīvesvieta līdz 1992. gada 1. jūlijam bija Latvijas teritorijā, un viņu bērniem, ja tiem nav citas pilsonības (Saeima 1995). 2014. gada 1. janvārī nepilsoņu skaits bija 282 876 jeb 13,0% no visiem Latvijas iedzīvotājiem (LR PMLP 2014a).

To personu, kuri nav Latvijas pilsoņi vai nepilsoņi un kuriem ir pastāvīgās uzturēšanās tiesības Latvijā, statusu un tiesības nosaka Imigrācijas likums, kas ietver pamatnosacījumus ārzemnieku ieceļošanas un uzturēšanās kārtībai (Saeima 2002). Nozīmīgas diskusijas politisko spēku vidū izraisīja 2010. gada 22. aprīlī pieņemtie grozījumi Imigrācijas likumā, kas cita starpā ieviesa regulējumu, ka pret noteikta apmēra triju veidu investīcijām – komercuzņēmumos, nekustamajos īpašumos vai kredītiestādēs – trešo valstu pilsoņi var iegūt termiņuzturēšanās atļaujas līdz pieciem gadiem. 2014. gada 1. janvārī Latvijā dzīvoja 72 581 ārzemnieks, no kuriem 48 724 ar pastāvīgās uzturēšanās atļaujām un 23 857 ar termiņuzturēšanās atļaujām, t.sk. 7367 personas, kas izmantojušas iespēju uzturēšanās atļauju iegūt investīciju rezultātā (LR PMLP 2014b). Tomēr, kā norādījusi Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde (PMLP), tikai 10–15% no visiem investoriem paliek dzīvot Latvijā (Luksa 2014).

Personu tiesības Latvijas Republikā saņemt patvērumu, iegūt bēgļa vai alternatīvo statusu, saņemt pagaidu aizsardzību noteiktas Patvēruma likumā (LR Saeima 2009a), bet bezvalstnieku tiesisko statusu, kā arī šo personu tiesības un pienākumus regulē Bezvalstnieku likums (LR Saeima 2004). No 935 personām, kuras pārskata periodā, proti, no 2005. līdz 2014. gadam, pieprasījušas patvērumu Latvijā, bēgļa statuss piešķirts 54 personām, savukārt alternatīvais statuss – 95 personām (LR PMLP 2014c). 2014. gada 1. janvārī Latvijā dzīvoja 176 personas ar Latvijas bezvalstnieka statusu (LR PMLP 2014a).



### **Grozījumi Pilsonības likumā**

2005. gadā Tieslietu ministrijas darba grupa un 2006. gadā TB/LNNK izstrādāja priekšlikumus Pilsonības likuma grozīšanai, paredzot pilsonību piešķirt tikai atsevišķos gadījumos un ar atsevišķiem Saeimas lēmumiem. Tāpat piedāvātie grozījumi paredzēja, ka nepilsoņu bērnus kā pilsoņus varētu reģistrēt tikai tad, ja bērns izglītību apguvis latviešu valodā. Tomēr visasākās diskusijas gan juristu un ekspertu, gan mazākumtautību un krievu valodā iznākošo plašsaziņas līdzekļu vidū izraisīja Tieslietu ministrijas izstrādātie Pilsonības likuma grozījumi, kuri kā vienu no kritērijiem, pēc kā vērtēs personas, kas Latvijas pilsonību vēlas iegūt naturalizācijas ceļā, izvirzīja lojalitāti pret valsti. Tāpat grozījumi paredzēja, ka politisku un tiesā nepārsūdzamu lēmumu, atsakot Latvijas pilsonību, varēs pieņemt valdība. Ja šādi grozījumi tiktu pieņemti, tie būtu pretrunā Eiropas Padomes (EP) Pilsonības konvencijai, saskaņā ar kuru lēmumiem atteikt pilsonību jābūt rakstiski pamatotiem un pārsūdzamiem (EP 1997), tādējādi mazinot subjektīvo faktoru lomu izpildvaras struktūru ietekmē uz lēmumu saturu. Neviens no iepriekš minētajiem grozījumiem netika pieņemts. Būtiski, ka grozījumi tika izstrādāti pēc tam, kad 2004. gadā pirmoreiz naturalizācijas vēsturē valdība pilsonību nepiešķīra krievu skolu aizstāvības štāba līderim Jurijam Petropavlovskim (“Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā”), lēmumu pamatojot ar to, ka “Petropavlovska rīcība neatbilst solījumam par uzticību Latvijai” (LETA 2004). Nespējot panākt lēmuma atcelšanu Latvijas tiesās (LR AT 2006), Petropavlovskis iesniedza sūdzību Eiropas Cilvēktiesību tiesā, kas spriedumu vēl nav pieņēmusi (ECHR 2008).

Līdz ar iedzīvotāju masveida emigrāciju un demogrāfiskām pārmaiņām Latvijā aizvien aktuālāks kļuva jautājums par pilsoņu skaita saglabāšanu un palielināšanu. Ņemot vērā to, ka Latvijas Pilsonības likums balstījās uz dubultās pilsonības aizlieguma principu (LR Saeima 1994), spēkā esošais likums nespēja nodrošināt efektīvu tiesiskās saiknes saglabāšanu starp Latvijas valsti un emigrējušiem pilsoņiem un viņu pēcnācējiem, kas dzimuši ārvalstīs un ieguvuši citas valsts pilsonību (Krūma 2006). Kā atzinuši vairāki tiesību eksperti, Latvijas Pilsonības likums šajā jomā neatbilda ne sociālekonomiskajai realitātei, ne arī pilsonības regulējuma attīstībai Eiropā, kur aizvien skaidrāk iezīmējas tendence mazināties to jurisdikciju skaitam, kuras paredz automātisku pilsonības zaudēšanu labprātīgas citas valsts pilsonības iegūšanas gadījumā. Šāda tendence īpaši spilgti vērojama valstīs, kuras piedzīvojušas plašu emigrāciju (Litvins, Pleps 2012). Arī Satversmes tiesa 2010. gada 13. maija spriedumā bija pozitīvi novērtējusi dubultpilsonības pieļaujamību, taču norādījusi, ka “dubultpilsonības jautājums pamatā ir politisks, nevis tāds, kas būtu izšķirams, balstoties uz juridiskiem apsvērumiem” (ST 2010).

Otrs jautājums, kas joprojām saglabāja savu aktualitāti, bija nepieciešamība pārskatīt noteikumus, kas regulēja pēc 1991. gada 21. augusta dzimušo nepilsoņu bērnu atzīšanu par pilsoņiem. Uz bērnu nepilsoņu problemātikas kā prioritāra jautājuma risināšanu Latvijai daudzkārt norādījušas arī starptautiskās organizācijas, piemēram, Eiropas Padome, EDSO, Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību (ECRI) un ANO Augstais komisārs bēgļu jautājumos. Automātiska pilsonības piešķiršana bezvalstnieku un nepilsoņu bērniem atbilstu gan tām prasībām, kuras izvirza ANO Konvencija par bezvalstnieku skaita samazināšanu, gan arī ANO Konvencijai par bērnu tiesībām, kas paredz, ka bērnam kopš piedzimšanas brīža ir tiesības uz pilsonības iegūšanu (UNHCR 2012). Lai arī ANO Cilvēktiesību komiteja ir apstiprinājusi, ka valstij nav pienākuma piešķirt pilsonību ikvienam bērnam, kas dzimis tās teritorijā, tomēr valstīm ir pienākums pieņemt jebkādus piemērotus mērus – iekšēji un sadarbībā ar citām valstīm, lai nodrošinātu, ka bērnam pēc dzimšanas ir pilsonība (UNHRC 1989). Līdz ar to bērni veido īpašu grupu, kuriem piemērojams labvēlīgāks režīms pilsonības iegūšanas kontekstā (NEP 2012, 8).

2011. gadā, lai risinātu abus minētos jautājumus, toreizējais Valsts prezidents Valdis Zatlers, kā arī divas parlamentā pārstāvētās partijas, proti, Nacionālā apvienība “Visu Latvijai! – Tēvzemei un Brīvībai/LNNK” un “Vienotība”, iesniedza Saeimā grozījumus Pilsonības likumā. Atšķirībā no tiem partiju piedāvājumiem, kuri paredzēja paplašināt tikai gadījumu skaitu, kad Latvija pieļauj dubultpilsonību saviem pilsoņiem, Valsts prezidenta sagatavotie grozījumi paredzēja arī automātisku

pilsonības piešķiršanu pēc 1991. gada 21. augusta Latvijā dzimušo bezvalstnieku vai nepilsoņu bērniem, aizstājot pienākumu iesniegt iesniegumu par pilsonības iegūšanu ar tiesībām atteikties no pilsonības Ministru kabineta (MK) noteiktā kārtībā (LR Valsts prezidenta kanceleja 2011).

2013. gada 9. maijā pēc divus gadus ilguša darba Saeimā tika pieņemti grozījumi Pilsonības likumā (LR Saeima 2013). Likums papildināts ar 1. pantu, kurā noteikts likuma mērķis, kas iepriekš nebija definēts. Līdz ar šo grozījumu pieņemšanu Pilsonības likums ir arī pirmais un līdz šim vienīgais likums, kurā nostiprināts *valstsnācijas* jēdziens. Līdz tam valstsnācijas jēdziens bija iekļauts 2011. gada 20. oktobrī pieņemtajās Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas pamatnostādņēs 2012.–2018. gadam (Pamatnostādnes). Saskaņā ar šo dokumentu par valstsnāciju tiek uzskatīta “nācija, kura izveidojusi savu nacionālo valsti un nosaka tās nacionāli kulturālo identitāti. Latvieši ir valstsnācija Latvijā” (Pamatnostādnes 2011). Tāpat Pamatnostādņu tekstā noteikts, ka latviešu valstsnācija kopā ar mazākumtautībām veido Latvijas tautu un latviskā identitāte – latviešu valoda, kultūra, sociālā atmiņa – ir vienojoša visai Latvijas tautai (plašāk par Pamatnostādņēm sk. 1.2. sadaļā. *Cik lielā mērā tiek atzītas kultūru atšķirības; vai minoritāšu tiesības tiek labi aizsargātas?*).

Dubulpilsonības kontekstā šie grozījumi paredz, ka Latvijas pilsonība būtu saglabājama pilsoņiem, kuri ir ieguvuši citas Eiropas Savienības (ES), Eiropas brīvās tirdzniecības asociācijas (EBTA), *NATO* dalībvalsts pilsonību vai Austrālijas, Jaunzēlandes un Brazīlijas pilsonību. Tāpat dubulpilsonība varēs būt pilsonim, kurš ieguvīs tās ārvalsts pilsonību, ar kuru Latvija noslēgusi līgumu par dubulpilsonības atzīšanu. Lai arī grozījumu izskatīšanas laikā Saskaņas centrs rosināja EBTA aizstāt ar Eiropas Padomi, tādējādi valstu lokā iekļaujot arī Krieviju, Ukrainu un Gruziju, citas Saeimas frakcijas šo ierosinājumu neatbalstīja (LETA 2012a). Latvijas pilsonību varēs saglabāt arī tām personām, kas ieguvušas iepriekš nenosaukto valstu pilsonību, ja tiks saņemta MK atļauja saglabāt Latvijas pilsonību saistībā ar svarīgām valsts interesēm. Tāpat grozījumi paredz, ka par Latvijas pilsoņiem tiek atzīti arī latvieši un līvi, ja viņi var apliecināt: 1) ka viņu priekštecis 1881. gadā vai vēlāk pastāvīgi dzīvoja Latvijas teritorijā, 2) savu latviešu valodas prasmi, 3) savu piederību pie valstsnācijas vai autohtoniem. Tāpat reģistrēties par Latvijas pilsoņiem var Latvijas trimdinieki un viņu pēcnācēji.

Grozījumu rezultātā nepilsoņu bērna atzīšana par Latvijas pilsoni notiek vienlaikus ar bērna dzimšanas fakta reģistrāciju, pamatojoties uz viena vecāka pausto gribu. Šis nosacījums nostiprināja jau 2011. gadā 5. jūlijā pieņemtajos Ministru kabineta noteikumos postulēto kārtību, kas paredzēja, ka iesniegumu par bērna atzīšanu par Latvijas pilsoni turpmāk var iesniegt ne tikai Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes teritoriālajā nodaļā, bet arī dzimtsarakstu nodaļā, reģistrējot bērna dzimšanu (LR MK 2011a). Gadījumā, ja bērns par pilsoni nebūs reģistrēts vienlaikus ar dzimšanas reģistrāciju, pamatojoties uz viena vecāka iesniegumu, to būs iespējams izdarīt arī līdz bērna 15 gadu vecumam. Līdz ar to tika mazināts viens no būtiskiem šķēršļiem, kas līdz šim ierobežoja bērna iespējas iegūt Latvijas pilsonību gadījumos, ja dzimšanas apliecībā ir ierakstīti abi vecāki, bet viens no viņiem atsakās parakstīt iesniegumu, neatrodas valstī vai viņa dzīvesvieta nav zināma. Savukārt pēc 15 gadu vecuma sasniegšanas bērns pats var pieteikties atzīšanai par Latvijas pilsoni.

Lai gan Reformu partija un Saskaņas centrs sākotnēji mēģināja panākt automātisku pilsonības piešķiršanu nepilsoņu bērniem, pārējās trīs Saeimā pārstāvētās partijas šo iniciatīvu neatbalstīja. Tajā pašā laikā Saeima atcēla otrajā lasījumā apstiprināto prasību nepilsoņu bērnu vecākiem “apliecināt, ka viņi palīdzēs bērnam apgūt latviešu valodu kā valsts valodu un ieaudzinās viņā cieņu un uzticību Latvijai”. Saeimas Juridiskā komisija šo prasību izņēma pēc tam, kad, respektējot EDSO Augstā komisāra nacionālo minoritāšu jautājumos Knuta Vollebeka vēstuli (LETA 2012c), to bija lūdzis darīt ārlietu ministrs. Viņš norādīja, ka “šo bērnu vecākiem tiek izvirzītas tiesiski nepārbaudāmas prasības, kas nevienai citai pilsonības pretendenti vai pilsoņu grupai netiek izvirzītas” (TVNET 2012).

Jaunie grozījumi ievērojami atvieglo bērnu reģistrācijas procesu, tomēr tie neparedz citus pasākumus, lai mazinātu joprojām ievērojamo bērnu nepilsoņu skaitu valstī. 2014. gada 1. janvārī Latvijā bija 9 tūkstoši bērnu nepilsoņu vecumā līdz 18 gadiem jeb 0,4% no visu Latvijas iedzīvotāju

skaita. Savukārt kopējais pēc 1991. gada 21. augusta dzimušo bērnu nepilsoņu skaits 2014. gada 1. janvārī bija 12,6 tūkstoši (PMLP 2014). Lai arī Naturalizācijas pārvaldes informācija liecina, ka pēc grozījumu stāšanās spēkā būtiski pieaudzis pilsoņu skaits nepilsoņu jaundzimušo bērnu vidū (piemēram, 2014. gada pirmajos divos mēnešos 88% no nepilsoņu jaundzimušajiem bērniem bija Latvijas pilsoņi (PMLP 2014)), valstij būtu jādomā, kā veicināt pilsonības iegūšanu tiem vairāk nekā 7000 bērniem, kuri šobrīd ir vecumā līdz 15 gadiem un, iespējams, varētu tikt reģistrēti par Latvijas pilsoņiem, ja vien pastāvīgi dzīvo Latvijā un viņu vecāki to vēlas.

Grozījumos arī precizēta Latvijas pilsonības atņemšanas un atjaunošanas, atteikšanās no valsts pilsonības un naturalizācijas kārtība. Tāpat grozījumi nosaka jaunus naturalizācijas ierobežojumus, kā arī nosaka plašākas valdības pilnvaras pieņemt lēmumu par atteikumu uzņemt pilsonībā. Piemēram, paredzēts, ka Latvijas pilsonībā neuzņem personu, ja tā nav izpildījusi nodokļu vai kādu citu maksājumu saistības pret Latvijas valsti vai arī ir saistīta ar noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju. Savukārt MK var pieņemt lēmumu atteikt uzņemt pilsonībā personu, “kura ar savu uzvedību vai darbībām rada draudus Latvijas valsts drošībai un sabiedriskajai kārtībai, valsts demokrātiskajai konstitucionālajai iekārtai, valsts neatkarībai un teritoriālajai neaizskaramībai. MK lēmums nav pārsūdzams” (LR Saeima 1994, 17. panta 6. punkts). Tādējādi lēmumu atteikt pilsonību, ko saskaņā ar iepriekšējiem tiesību aktiem izlēma tiesa, tagad pieņem valdība, un to nav iespējams pārsūdzēt. Šādu pieeju kritizējusi Eiropas Padomes Konsultatīvā komiteja (EP 2013, 15). Arī Starptautisko un Eiropas tiesību ekspertu padome savos apsvērumos Latvijas Pilsonības likuma grozījumu jautājumā iepriekš bija norādījusi: tā kā Latvija ir parakstījusi EP Pilsonības konvenciju, kas paredz pārsūdzības iespējas un noteic, ka lēmumiem ir jābūt juridiski pamatotiem, tad “Pilsonības likumam būtu jāatrod līdzsvars starp institūciju rīcības brīvību un personas iespējām aizstāvēt savas tiesības pret patvaļīgiem lēmumiem” (NEP 2012, 4).

### ***Referendums par grozījumiem Pilsonības likumā***

2012. gada sākumā kustība “Par vienlīdzīgām tiesībām” uzsāka iedzīvotāju parakstu vākšanu, lai rosinātu grozījumus Pilsonības likumā, paredzot Latvijas pilsonības piešķiršanu visiem nepilsoņiem. Kustības izstrādātie grozījumi noteica: no 2014. gada 1. janvāra nepilsoņi, kuri līdz 2013. gada 30. novembrim MK noteiktajā kārtībā nav iesnieguši iesniegumu par nepilsoņa statusa saglabāšanu, ir uzskatāmi par Latvijas pilsoņiem. Tāpat pārejas noteikumi paredzēja, ka Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde nosūta cilvēkiem īpašu izziņu, kas apliecina viņu kļūšanu par Latvijas pilsoņiem, un no 2014. gada 1. janvāra nepilsoņu pasēs, uzrādot izziņu, tiek pielīdzinātas Latvijas pilsoņu pasēm (CVK 2012a). Līdz septembrim bija savākts prāvs skaits parakstu (12 686 paraksti nepieciešamo 10 000 vietā), un 4. septembrī likumprojekts tika iesniegts Centrālajā vēlēšanu komisijā (CVK) otrās parakstu kārtas organizēšanai.

Šī nebija pirmā reize, kad kāds politiskais spēks centās panākt pilsonības piešķiršanu visiem nepilsoņiem. 2008. gada 11. decembrī Saeima noraidīja politisko organizāciju apvienības “Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā” (PCTVL) sagatavoto likumprojektu par nepilsoņu atzīšanu par Latvijas pilsoņiem. PCTVL deputāti rosināja atzīt par Latvijas pilsoņiem nepilsoņus, kuri dzimuši Latvijā, un nepilsoņus, kuri sasnieguši 60 gadu vecumu.

Parakstu vākšanas iniciatīva izraisīja plašas diskusijas politiķu un ekspertu vidū gan par izstrādāto grozījumu atbilstību Satversmes 78. pantam,<sup>1</sup> kas noteic, ka iesniegtajiem likumprojekta grozījumiem jābūt pilnīgi izstrādātiem, gan par to atbilstību Latvijas nepārtrauktības principam un Satversmes kodolam. Apzinoties jautājuma politisko jutīgumu, ko vēl vairāk pastiprināja 2012. gada 18. februārī notikušais referendums par krievu valodu kā otro valsts valodu (plašāk par šo jautājumu 1.3. sadaļā.

<sup>1</sup> Satversmes 78. pants nosaka: “Ne mazāk kā vienai desmitajai daļai vēlētāju ir tiesība iesniegt Valsts Prezidentam pilnīgi izstrādātu Satversmes grozījumu projektu vai likuma projektu, kuru Prezidents nodod Saeimai. Ja Saeima to nepieņem bez pārgrozījumiem pēc satura, tad tas ir nododams tautas nobalsošanai.” Izgūts no: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57980>

*Cik liela vienprātība valda sabiedrībā jautājumā par valsts robežām un konstitucionālām normām?*) un diskusijas par nepieciešamību definēt neaizskaramo Satversmes kodolu, CVK pēc savākto parakstu saņemšanas pieņēma lēmumu vērsties pie vairākām valsts institūcijām un augstskolām<sup>2</sup> ar lūgumu sniegt atzinumu, vai vēlētāju iesniegtais likumprojekts “Grozījumi Pilsonības likumā” par automātisku pilsonības piešķiršanu nepilsoņiem ir uzskatāms par pilnīgi izstrādātu un vai par to drīkst rīkot parakstu vākšanu.

Tādējādi šī bija pirmā reize, kad vārdu savienojums “pilnīgi izstrādāts” tika vērtēts nevis no likumprojekta kvalitātes aspekta – ir vai nav skaidri pateikts, kas konkrēti kurā likumā jāmaina –, bet gan no saturiskā aspekta, proti, vai tas apdraud Latvijas valstiskumu un vai nav pretrunā Latvijas interesēm. Lielākajā daļā atzinumu pausts viedoklis, ka likumprojekts nav uzskatāms par pilnīgi izstrādātu, līdz ar to tas neatbilst Satversmes 78. panta nosacījumiem. Tāpat vairākas institūcijas norādīja, ka iesniegtie grozījumi ir pretrunā valsts nepārtrauktības doktrīnai un līdz ar to arī Satversmes 1. un 2. pantam, kā arī Latvijas starptautiskajām saistībām (CVK 2012b). Balstoties uz sagatavotajiem atzinumiem, 2012. gada 1. novembrī CVK pieņēma lēmumu neizsludināt parakstu vākšanas otro posmu, jo piedāvājums “nav pilnīgi izstrādāts”. Likuma grozījumi netika nodoti referendumam arī tāpēc, ka tie neatbilstot Satversmes 2. pantam un 1990. gada 4. maija deklarācijai, turklāt tie būtiski paplašinātu pilsoņu loku un ļautu apšaubīt Latvijas Republikas pēctecību (CVK 2012d). Vairāki eksperti atzinuši, ka CVK rīcība, izvērtējot iesniegto likumprojektu pēc būtības (satura), un pieņemtais lēmums ir radījis precedentu, kas turpmāk ļautu ierobežot ikvienu pilsoņu iniciatīvu, kura sabiedrībā un politiķu vidū tiek vērtēta pretrunīgi (LETA 2012b; BNS 2012).

Apstrīdot CVK lēmumu, vairākas personas vērsās ar prasību tiesā. 2014. gada 12. februārī Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments pieņēma spriedumu, noraidot pieteikumu par CVK 2012. gada 1. novembra lēmuma atcelšanu un atzīstot konkrētā likumprojekta neatbilstību Satversmei un nepārtrauktības doktrīnai. Tiesa atzina, ka “Latvija līdz šim ir konsekventi ievērojusi nepārtrauktības doktrīnu, neregulējot jautājumu par Latvijas pilsonību un par okupācijas rezultātā Latvijā iebraukušo un pēc valsts atjaunošanas palikušo okupētājvalsts piederīgo statusu. Proti, tikusi atzīta pilsonība tām personām, kas pieder pie Latvijas pilsoņu sākotnējā sastāva, kas nepārtraukti turpināja pastāvēt, neraugoties uz okupāciju. Savukārt netika piešķirta pilsonība iedzīvotājiem, galvenokārt bijušās PSRS pilsoņiem, kuri nepieder pie agrākā Latvijas pilsoņu sastāva. Taču viņiem tiek piešķirts īpašs, drošs un starptautisko un Latvijas cilvēktiesību prasībām atbilstošs statuss, kā arī tiesības vispārējā kārtā naturalizēties” (LR AT 2014).

### ***Naturalizācijas gaita***

Pēc Iedzīvotāju reģistra datiem, 2014. gada 1. janvārī 83,6% Latvijas iedzīvotāju bija Latvijas pilsoņi, savukārt nepilsoņu skaits bija 282 876 jeb 13,0% no visiem Latvijas iedzīvotājiem. Salīdzinājumam – 1995. gadā, kad tika uzsākts naturalizācijas process, nepilsoņu skaits bija aptuveni 730 000 jeb 29%. Pēc Naturalizācijas pārvaldes (NP) apkopotās informācijas, laikā no 2009. līdz 2014. gadam nepilsoņu skaits samazinājies aptuveni par 15 tūkstošiem personu gadā. Tomēr tikai 19–29% no tiem kļuvuši par Latvijas pilsoņiem. Ņemot vērā, ka lielākais nepilsoņu īpatsvars ir vecumgrupā 51 gads un vecāki, viens no faktoriem, kas ietekmējis nepilsoņu skaita īpatsvara samazinājumu, ir mirstība. Tāpat nepilsoņu skaita samazināšanos ietekmējusi emigrācija un citas valsts pilsonības iegūšana (PMLP 2014b). Tā no 5972 iedzīvotājiem, kas 2010. gadā iesniedza iesniegumu par atteikšanos no nepilsoņu statusa, 5763 bija pārgājuši Krievijas pavalstniecībā. Lai arī turpmākajos gados to nepilsoņu skaits, kas pieņēmuši citu valstu pilsonību, saruka, tas joprojām ir ievērojams, un PMLP ik gadu turpina izskatīt aptuveni 3000 iesniegumu no personām, t.sk. Latvijas

<sup>2</sup> Valsts prezidenta kanceleja, Saeimas Juridiskais birojs, Tieslietu ministrija, Iekšlietu ministrija, Ārlietu ministrija, Tiesībsargs, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedra, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedra, Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskā fakultāte, Rīgas Juridiskā augstskola, starptautisko tiesību eksperts Mārtiņš Pāparinskis.



pilsoniem, kas pieņēmušas citas valsts pilsonību.<sup>3</sup> Šāda strauja galvenokārt Krievijas pilsoņu skaita palielināšanās izvirza jautājumu par naturalizācijas politikas efektivitāti un pēdējos gados valdošās nacionālās politiskās retorikas ietekmi uz nepilsoņu izvēli par labu citas valsts pilsonībai. Tāpat jautājums par Krievijas pilsoņu skaita palielināšanos, īpaši pēc notikumiem Ukrainā, būtu vērtējams nacionālās drošības kontekstā.

Līdz 2014. gada 1. janvārim naturalizācijas procesa ceļā Latvijas pilsonību bija ieguvušas 141 618 personas, t.sk. 14 288 viņu nepilngadīgie bērni. Laikā starp 1999. un 2006. gadu naturalizēto skaits pārsniedza 10–15 tūkstošus gadā (2005. gadā – 19 169), turpretī 2013. gadā naturalizācijas kārtībā uzņemto LR pilsoņu skaits nokritās līdz viszemākajam punktam – naturalizēto skaits nesasniedza pat divus tūkstošus (1732). Arī pieņemto iesniegumu skaits 2013. gadā bija līdz šim zemākais – tikai 1939 iesniegumi (PMLP 2014c). Līdz ar to kā nopietns šķērslis pilsonības jautājuma risināšanai joprojām ir jāuzskata nepietiekama nepilsoņu motivācija iegūt Latvijas pilsonību. Kā liecina 2014. gadā veiktais PMLP pētījums, ir pieaugusi nepilsoņu apmierinātība ar savu pašreizējo statusu un nepilsoņi joprojām cer uz atvieglotiem naturalizācijas procesā (PMLP 2014d). Naturalizācijas iesniegumus visbiežāk iesniedz 18–30 gadus veci jaunieši (vidēji 33,5% no visiem pilsonības pretendentiem; 2013. gadā – 39,5%), savukārt visretāk – cilvēki vecumā virs 60 gadiem (vidēji 6,6% no visiem pilsonības pretendentiem, 2013. gadā – 7,6%). Tāpat līdz šim daudz aktīvākas bijušas sievietes (vidēji 63,1% no visiem pilsonības pretendentiem), krievu tautības cilvēki (vidēji 68,1% no visiem pilsonības pretendentiem) un cilvēki ar vidējo izglītību (vidēji 50,7% no visiem pilsonības pretendentiem). Kopš naturalizācijas procesa uzsākšanas uzņemšana Latvijas pilsonībā atteikta 830 personām, gk. tāpēc, ka personas bijušas kriminālsodītas.

Kopumā vērtējot, jāsecina, ka Latvijas likumdošana pilsonības jomā atbilst starptautiskajām normām un attīstības tendencēm Eiropā, kas aizvien pieaugošās mobilitātes apstākļos palīdz saglabāt Latvijas pilsoņu kopumu. Tomēr joprojām ievērojamais nepilsoņu skaits un zemais pilsonības prestižs (ko atsevišķos gadījumos nevairo politiķu izslēdzošā retorika par lojalitātes trūkumu jauno pilsoņu vidū) liecina, ka daļai Latvijas sabiedrības joprojām ir liegtas pilnvērtīgas politiskās līdzdalības iespējas.

## 1.2. Cik lielā mērā tiek atzītas kultūru atšķirības; vai minoritāšu tiesības tiek labi aizsargātas?

2011. gada tautas skaitīšanas dati liecina, ka Latvijā dzīvo vairāk nekā 170 tautību pārstāvji, tomēr lielākā daļa iedzīvotāju jeb 96,7% pieder pie piecām lielākajām etniskajām grupām – latviešiem (62,1%), krieviem (26,9%), baltkrieviem (3,3%), ukraiņiem (2,2%) un poļiem (2,2%) (LR CSP 2012). Latvieši ir vienīgā etniskā grupa, kuras īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā salīdzinājumā ar iepriekšējo tautas skaitīšanu ir pieaudzis – no 57,7% 2000. gadā līdz 62,1% 2011. gadā. Ņemot vērā, ka lielai daļai etnisko minoritāšu pārstāvju, t.sk. baltkrieviem, ukraiņiem, ebrejiem u.c., dzimtā valoda ir krievu valoda, sabiedrības integrācijas un kolektīvo identitāšu veidošanās procesā iedzīvotāju etnolingvistiskajai piederībai nereti ir daudz nozīmīgāka loma nekā tautībai. Kā liecina tautas skaitīšanas dati, 62,1% iedzīvotāju mājās pārsvarā lieto latviešu valodu, 37,2% – krievu valodu, un tikai 0,7% iedzīvotāju mājās runā citā valodā (baltkrievu, ukraiņu, poļu, lietuviešu u.c.). Savukārt latviešu valodas paveidu – latgaliešu valodu – ikdienā lieto 8,8% iedzīvotāju, pašā Latgalē – 35,5% iedzīvotāju (LR CSP 2013).

<sup>3</sup> Pēc PMLP rīcībā esošajiem datiem, 2011. gadā no Latvijas nepilsoņu statusa atteikušās 3134 personas (t.sk. 2884 saistībā ar Krievijas pilsonības iegūšanu); 2012. gadā – 2964 personas (t.sk. 2964 saistībā ar Krievijas pilsonības iegūšanu); 2013. gadā – 3217 personas (t.sk. 3068 saistībā ar Krievijas pilsonības iegūšanu). *Avots:* PMLP sniegtā informācija Latvijas Cilvēktiesību centram 2014. gada 14. aprīlī.

### ***Eiropas Padomes Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību***

Normas par kultūru atšķirību atzīšanu un minoritāšu tiesību garantēšanu iestrādātas gan Satversmē (114. pants), gan īpašā 1991. gadā pieņemtā likumā (LR AP 1991). Tomēr daudz lielāka nozīme minoritāšu tiesību aizsardzības kontekstā ir 2005. gadā ratificētajai Eiropas Padomes Vispārējai konvencijai par nacionālo minoritāšu aizsardzību (LR Saeima 2005; Latvijas valdība konvenciju parakstīja 1995. gada 11. maijā).

Konvencija ir pirmais juridiski saistošais daudzpusīgais dokuments nacionālo minoritāšu aizsardzības vēsturē, kas veltīts nacionālo minoritāšu aizsardzībai kopumā. Konvencijā iekļauti programmas tipa nosacījumi, kurus nevar ievērot tieši. Tādējādi valstīm ir atstāta rīcības brīvība īstenot mērķus, kurus tās apņēmušas sasniegt, un ievērot savus specifiskos apstākļus un vajadzības. Tā kā ne Latvijas spēkā esošajos normatīvajos aktos, ne konvencijā nav definēts termins “nacionālās minoritātes”, Saeima lēma, ka pie mazākumtautībām var piederēt tikai tie pilsoņi, kas paaudzēm ilgi tradicionāli dzīvojuši Latvijā, uzskata sevi par piederīgiem Latvijas valstij un sabiedrībai, kā arī vēlas saglabāt un attīstīt savu kultūru, reliģiju vai valodu. Līdz ar to definīcija sašaurina to cilvēku loku, kas formāli pieder pie nacionālās minoritātes, neiekļaujot nepilsoņus un arī nodalot pirmskara pilsoņus un viņu pēctečus no tiem, kas ieguvuši pilsonību naturalizācijas ceļā. Tajā pašā laikā valsts atzinusi, ka personas, kas nepieder pie nacionālās minoritātes, bet kuras sevi identificē ar šai definīcijai atbilstošu nacionālo minoritāti, var izmantot Konvencijā paredzētās tiesības, ja vien likums nenosaka izņēmumus. Lai arī Konvencijas izpildi uzraugošā Konsultatīvā komiteja šādu elastīgu Latvijas pieeju novērtēja atzinīgi, savā pirmajā atzinumā par Latviju tā norādījusi: “Ņemot vērā Latvijas vēsturiskos un politiskos apstākļus, Konsultatīvā komiteja uzskata, ka pilsonības kritērijs, kurš tika ieviests, nosakot to tiesību loku, kuras piešķirtas personām, kas pieder pie mazākumtautībām, rada vairāk problēmu nekā citās starpnacionālo attiecību situācijās, un tādēļ būtu jāaizstāj ar citiem kritērijiem, tādiem kā pastāvīga un atļauta uzturēšanās valstī” (EP 2008, 16).

Līdzīgu viedokli Konsultatīvā komiteja bija paudusi arī par Igaunijas pievienoto deklarāciju. Igaunija, tāpat kā Latvija, par nacionālo minoritāti atzina tikai Igaunijas pilsoņus, kuri uztur ilglaicīgu un noturīgu saikni ar Igauniju. Ratificējot minēto konvenciju, Saeima pieņēma arī divas deklarācijas, kurās paziņots, ka konvencijas 10. panta otro daļu (mazākumtautību valodu lietojums vietējās administratīvajās institūcijās) un 11. panta trešo daļu (topogrāfiskās zīmes un ielu nosaukumi mazākumtautību valodās), kas reglamentē atsevišķas minoritāšu valodu lietojuma sfēras, Latvija uzskata par saistošām tiktāl, ciktāl tas nav pretrunā ar Satversmi un citiem Latvijas Republikā spēkā esošiem normatīvajiem aktiem, kas nosaka valsts valodas lietojumu.

Latvija līdz šim iesniegusi divus ziņojumus par Konvencijas izpildi – 2006. gadā un 2012. gadā. Tajos uzsvērts, ka “Latvijas integrācijas politika pilnībā nodrošina mazākumtautību tiesību aizsardzību un to kultūras, valodas un tradīciju īstenošanu. Tāpat mazākumtautību pārstāvju iesaistīšana un to interešu īstenošana politikas veidošanas un lēmumu pieņemšanas procesā tiek veicināta arī ar šobrīd pastāvošajām piecām valsts līmeņa konsultatīvajām padomēm” (EP 2014, 2). Savukārt Konsultatīvā komiteja savā otrajā viedoklī par Latviju norādījusi: lai arī Latvija “sniedz ievērojamu atbalstu nacionālo minoritāšu kopienu kultūras pasākumiem” un “valsts turpina finansēt mazākumtautību valodu apguvi”, “pēdējos gados diskusijās sabiedrībā par nacionālajām minoritātēm viedokļi ir kļuvuši polarizētāki. Diskusijas par mazākumtautību tiesībām, īpaši valodu tiesībām, bieži saistītas ar jautājumiem par lojalitāti valstij un vēlmi vai nevēlēšanos integrēties, kas traucē nodrošināt sabiedrības saliedēšanos” (EP 2013, Kopsavilkums).

### ***Integrācijas politikas institucionālā pārraudzība***

Lai koordinētu minoritāšu tiesību ievērošanu un valsts politiku integrācijas jomā, 2002. gadā tika izveidots Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts (ĪUMSILS). Ņemot vērā plašo sabiedrības integrācijas jautājuma traktējumu, dažādos sekretariāta pastāvēšanas laikos tā darbības prioritātes būtiski atšķīrās. Bieži vien to noteica konkrētā ministra intereses un politiskā

situācija valstī. Sākoties ekonomiskajai krīzei valstī, aizvien biežāk tika diskutēts par šā sekretariāta pastāvēšanas lietderību, līdz 2008. gada rudenī tika pieņemts lēmums par tā likvidēšanu, lai gan vairākas mazākumtautību organizācijas tam iebilda (Zankovska-Odiņa 2008).

Sekretariāta funkcijas tika sadalītas starp vairākām ministrijām, var teikt, ka ar šo brīdi integrācijas jautājumi strauji izzuda no politiskā diskursa. Daudzo reorganizāciju rezultātā tika atlaista liela daļa darbinieku, kas līdz šim strādāja ar integrācijas jautājumiem, tika būtiski samazināts funkciju īstenošanai nepieciešamais finansējums (t.sk. valsts budžeta finansējums integrācijas projektu īstenošanai), līdz ar to nopietni ietekmējot sabiedrības integrācijas politikas realizāciju. Kā atzinis Juris Rozenvalds, “integrācijas politika Latvijā aizvadītajos 25 gados vienmēr bijusi Latvijas politiskās elites “nemīlēts bērns” – uzplūdi tajā mijās ar atplūdiem, tā aktivizējas pārsvarā ārējā spiediena rezultātā, kaut arī spiediena avots un virziens laika gaitā būtiski mainās” (Rozenvalds 2013, 60). Politiskajā dienaskārtībā sabiedrības konsolidācijas jautājumi atgriezās pēc 2010. gada parlamenta vēlēšanām, kad otru lielāko vietu skaitu Saeimā ieguva Saskaņas centrs un valdošā koalīcija lēma, ka valsts politikas izstrāde un īstenošana sabiedrības integrācijas jomā ir nododama Kultūras ministrijai.

### ***Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes***

Ņemot vērā, ka joprojām spēkā bija 2001. gadā apstiprinātā valsts programma “Sabiedrības integrācija Latvijā” un apzinoties nepieciešamību pēc jauniem integrācijas politikas uzstādījumiem, 2005. gadā sākās darbs pie jauna dokumenta izstrādes. Tomēr neviens no piedāvātajiem projektiem (kopumā laikposmā no 2005. līdz 2010. gadam izstrādāti trīs dažādi pamatnostādņu varianti) dažādu politisku un citu apsvērumu dēļ tā arī netika pieņemts. 2011. gadā pēc toreizējās kultūras ministres Sarmītes Ēlertes (“Vienotība”) iniciatīvas tika uzsākts darbs pie jaunu Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu (Pamatnostādnes) izstrādes. Atšķirībā no Igaunijas, kur jaunās integrācijas stratēģijas izstrādē caur dažādiem līdzdalības kanāliem, tostarp publiskām debatēm, plaši iesaistīti gan eksperti, gan dažādu mērķa grupu pārstāvji un sabiedrība kopumā (Asari 2013; Uus 2013), Latvijā dokumenta izstrāde tika uzticēta ministres izraudzītiem autoriem un tā apspriešanai izveidota īpaša konsultatīvā padome, kuras sastāvā bija atsevišķi mazākumtautību pārstāvji, taču netika iekļauta neviena mazākumtautību organizācija. Arī pašas padomes iesaiste dokumenta sagatavošanā bija visai formāla. Dokumenta sabiedriskā apspriešana tika organizēta 2011. gada augustā un sakrita ar priekšvēlēšanu kampaņas periodu. Daudzi no izteiktajiem NVO un valsts institūciju priekšlikumiem vai iebildumiem dokumenta gala variantā netika iekļauti (LCC 2013, 17). Lai nodrošinātu dokumenta pieņemšanu, tā apstiprināšana tika iekļauta pēdējā tā brīža valdības sēdē 2011. gada 11. oktobrī (LR MK 2011b).

Dokumenta izstrādes un apspriešanas laikā vairāki integrācijas eksperti un nevalstiskās organizācijas pauda būtiskus iebildumus gan pret dokumentā sniegtajiem definīciju skaidrojumiem, piemēram, *valstsnācija*, kas tika uztverta kā latviešu nostādīšana privileģētā stāvoklī; *imigranti*, kas apvienoja Latvijas nepilsoņus un iedzīvotājus ar pastāvīgās uzturēšanās atļaujām ar jaunajiem imigrantiem, kuri Latvijā ieradušies nesen (kopumā nodalītas trīs imigrantu grupas). Tāpat iebildumi tika izteikti par dokumenta konceptuālo uzstādījumu tā spēcīgi izteiktās etnocentriskās pieejas dēļ, “aizvien lielāku uzsvāru liekot uz latviešu etnisko vērtību prioritāti kā sabiedrības ilgtspējas attīstības galveno priekšnoteikumu” (Rozenvalds 2013, 63). Salīdzinot ar 2001. gada integrācijas programmu, kas, uzsverot latviešu valodas un kultūras nozīmi, priekšplānā tomēr izvirzīja pilsoniskās vērtības, jaunajā dokumentā liels uzsvārs likts uz latviešu valodas un latviskās kultūrtelpas veidotu spēcīgu nacionālo identitāti, un saliedētu sociālo atmiņu. Kā norādījuši vairāki eksperti, dokuments uzstāj uz valstsnācijas – latviešu – primāro lomu vērtību, kultūras, un vēsturiskās atmiņas noteikšanā (Kreile 2011). Līdz ar to integrācija, kas pamatā “balstīta latviešu etniskajās vērtībās un pilsoniskā līdzdalībā, ir nevis būtisks integrācijas procesu priekšnoteikums un sastāvdaļa, bet gan atvasinājums no jau notikušās integrācijas” (Rozenvalds 2013, 63). Pamatnostādnes pirmo reizi kā vienu no integrācijas politikas pamatprincipiem definēja “atvērto latvietību”, kas nosaka: “Latviešu valstsnācija

ir iekļaujoša. Tai ir pienākums nostiprināt savu identitāti un vienlaikus būt atvērtai tiem, kas vēlas iekļauties. Tas nozīmē, ka par latvieti var ne tikai piedzimt, bet arī apzināti kļūt. Katra cilvēka izvēle nosaka, vai blakus latviskajai identitātei, kas ir kopēja, viņš vēlas saglabāt arī savu nacionālo savpatnību, mazākumtautības identitāti” (LR MK 2011b, 9).

Kā liecina aptaujas dati, pastāv ievērojamas atšķirības latviešu un mazākumtautību uzskatos par sabiedrības integrācijas Pamatnostādņu centrālo tēzi “Latvijas sabiedrības vienotībai jābalstās uz latviešu valodu un kultūru”. Šo nostādni atbalsta 90,9% latviešu, 43,1% krievu un 60,9% citu tautību iedzīvotāji. Izdarot izvēli starp trim Latvijas etnokulturālās attīstības modeļiem, 68,2% respondentu uzskata, ka valstij jānodrošina latviešu valodas un kultūras prioritāra attīstība, reizē nodrošinot atbalstu arī citu valodu un kultūru attīstībai. Latviskās Latvijas ideju atbalstīja 8,4% respondentu, savukārt “kausējamā katla” modeli, kur attiecības starp valodām un kultūrām veidotas uz brīvas konkurences pamata, atbalstīja 18,8% (LU SZF 2013, 106).

Sagatavotais dokuments izpelnījās ļoti asu kritiku mazākumtautību NVO vidū. Tika norādīts uz dokumenta atsvešinošo un pat aizskarošo efektu, kas veicinās nevis sabiedrības saliedētību, bet gan šķelšanos. Mazākumtautību NVO uzskatīja, ka programma ir vērsta uz pilnīgu nacionālo minoritāšu asimilāciju, jo izpildvaras iestāde pirmo reizi ir piedāvājusi integrēt nacionālās minoritātes nevis Latvijas, bet latviešu sabiedrībā. Tāpat tika norādīts, ka jaunā integrācijas programma ir pārlietu politizēta un nekorekta attiecībā pret nacionālajām minoritātēm (LCC 2013, 18). Līdz šim neviens no integrācijas politikas dokumentiem nebija izsaucis tik asu publisku kritiku. Atšķirībā no paša dokumenta tā Rīcības plāns vairāk atbilst Latvijas situācijai un dažādu mērķa grupu integrācijas vajadzībām. Lai arī mazākumtautību pārstāvji un eksperti vairākkārt aicinājuši Kultūras ministriju pārskatīt Pamatnostādnes un tajos iekļautos terminus, ministrija apliecinājusi, ka dokumenta politiskie uzstādījumi netiks mainīti un tā pamatprincipi saturiski atbilst ES kopīgajiem integrācijas pamatprincipiem (EP 2014, 11).

2012. gada 29. maijā, reaģējot uz 2012. gada 18. februāra referendumu par krievu valodu kā otro valsts valodu un šajā sakarā aktualizētajām diskusijām par līdz šim īstenotās integrācijas politikas rezultātiem, valdība apstiprināja “Informatīvo ziņojumu par sabiedrības saliedēšanu, nacionālās identitātes un valsts valodas pozīcijas nostiprināšanu” (MK 2012a). Tajā noteikti arī no valsts budžeta atbalstāmie prioritārie pasākumi sabiedrības saliedētībai un nacionālās identitātes stiprināšanai. Prioritārie pasākumi pārsvarā vērsti uz vienotas sociālās atmiņas un informatīvās telpas nodrošināšanu, latviešu valodas apguvi un latviešu kultūras un izglītības pieejamības nodrošināšanu no Latvijas izbraukušo iedzīvotāju bērniem. Lai arī atbalstāmo prioritāšu vidū iekļauta tieša dialoga veidošana ar mazākumtautību NVO, plānotie pasākumi vērsti tikai uz kultūras identitātes stiprināšanu. Pēc vairāku gadu pārtraukuma sabiedrības integrācijas pasākumiem tika atvēlēts arī visai ievērojams valsts budžeta finansējums (2012.–2013. gadā kopā aptuveni 2 miljoni latu). Tomēr jāatzīst, ka valdība tā arī nav atradusi iespēju un vēlēšanos nopietni izvērtēt, par ko īsti bija 2012. gada 18. februāra referendums. Kā norādījuši vairāki eksperti, referendums nebija par valodu, bet par atzīšanu, piederību un konstruktīvu dialogu, kura ietvaros puses spēj panākt saprātīgu kompromisu.

### ***Mazākumtautību izglītības jautājums***

Valodas referendums un tam sekojošās diskusijas par vēlamajiem integrācijas politikas virzieniem politisko diskusiju centrā atkal izvirzīja jautājumu par mācību valodu mazākumtautību pirmsskolas un vispārējās izglītības iestādēs. Uzreiz pēc referendumā nacionālā apvienība “Visu Latvijai” – “Tēvzemei un Brīvībai”/LNNK (VL-TB/LNNK) nāca klajā ar paziņojumu veidot vienotu pirmsskolas izglītības iestāžu sistēmu un noteikt, ka visos bērnudārzos apmācības notiek valsts valodā, vienlaikus saglabājot etniskās un kultūras identitātes ievirzi tajās grupiņās, kur bērni nāk no dažādu etnisko grupu ģimenēm (Delfi.lv 2012a). Apzinoties jautājuma jutīgumu un iespējamās sekas, ja priekšlikums tiks atbalstīts (biedrība “Dzimtā valoda” jau bija paziņojusi, ka tādā gadījumā



rīkos masu protestus), koalīcijas padome vienojās organizēt diskusijas ar ekspertiem un vecākiem, tādējādi nodrošinot, ka iespējamās pārmaiņas ir zinātniski, nevis politiski pamatotas. Diskusiju rezultātā tika pieņemti jauni MK noteikumi, kuru ietvaros veiktas būtiskas pārmaiņas pirmsskolas izglītības mazākumtautību programmas paraugos, tostarp ievērojami palielinot latviešu valodas rotaļnodarbību skaitu (LR MK 2012b).

Lai gan Satversmes tiesa 2005. gadā secināja (ST 2005), ka Izglītības likumā noteiktā valodu proporcija vidusskolā (60% latviešu valodā/40% mazākumtautību valodā) nodrošina līdzsvaru starp sabiedrības integrācijas mērķiem un mazākumtautību tiesībām saglabāt savu identitāti, 2014. gada sākumā jaunā valdības koalīcija pēkšņi un bez plašākām diskusijām vienojās atbalstīt VL-TB/LNNK priekšlikumu un sagatavot tiesisko regulējumu, lai no 2018. gada 1. septembra valsts un pašvaldību mazākumtautību izglītības iestādēs visas izglītības programmas sāktu apgūt latviešu valodā. Jau 2011. gadā Nacionālā apvienība bija centusies panākt Satversmes grozījumus, paredzot Satversmes 112. pantu papildināt ar nosacījumu, ka “valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatzglītību un vidējo izglītību valsts valodā”, kā arī ierosināja pārejas noteikumu, nosakot, ka “ar 2012. gada 1. septembri visās valsts un pašvaldību izglītības iestādēs, sākot ar pirmo klasi, mācības notiek valsts valodā” (CVK 2012f). Toreiz parakstu vākšanu kritizēja gan vairākas Saeimā pārstāvētās partijas, gan Valsts prezidents, premjerministrs, kā arī esošie un bijušie ministri (Delfi.lv 2011). Arī vidusskolas centralizēto eksāmenu rezultāti liecina, ka nav vērojamas būtiskas atšķirības starp latviešu un mazākumtautību skolu beidzēju mācību sasniegumiem (VISC 2014). Tāpat eksperti ir norādījuši, ka neviena no amatpersonām, kas atbalsta aicinājumu skolām pāriet uz mācībām tikai valsts valodā, nav sniegusi datus un pētījumus balstītu pamatojumu šai iniciatīvai (Kamenska 2014).

Lai gan premjerministre Laimdota Straujuma un izglītības un zinātnes ministre Ina Druviete ir apliecinājušas, ka šīs valdības laikā reformas mazākumtautību izglītībā nav plānotas (LSM 2014) un arī turpmāk mazākumtautību izglītības programmas tiks saglabātas (LR IZM 2014), valdības koalīcijas lēmums un tā pretrunīgā un neskaidrā interpretācija publiskajā telpā ir izsaukusi jaunas protesta akcijas, kam noteiktā politiskā situācijā pastāv liels risks vērsties plašumā. Tādējādi politiskās partijas kārtējo reizi ir apliecinājušas, ka lēmumi sabiedrības integrācijai jutīgos un atbildīgos jautājumos tiek pieņemti, nevis balstoties uz padziļinātiem pētījumiem, mērķgrupas vajadzību izpēti un iesaistīto pušu diskusijām, bet gan pakļaujoties politiskajai konjunktūrai, ko nosaka valdības veidošanas process un vēlēšanu tuvums.

Kopumā jāsecina, ka normatīvais ietvars nodrošina mazākumtautību kultūras atšķirību atzīšanu un tiesību garantēšanu. Tomēr tas, ka nav politiskā dialoga ar mazākumtautībām par tām būtiskiem jautājumiem, tostarp integrācijas mērķiem un līdzekļiem, kā arī izglītības jautājumiem, un arvien vairāk kā sabiedrības integrācijas galvenais pamats tiek akcentētas latviešu etniskās vērtības, – ir polarizējis sabiedrību, veicinot minoritāšu atsvešināšanos no valsts.

### **1.3. Cik liela vienprātība valda jautājumā par valsts robežām un konstitucionālo kārtību?**

#### ***Līgums par Latvijas un Krievijas valsts robežu***

Latvijas un Krievijas robežlīguma jautājums tika atrisināts vairāk nekā 15 gadus pēc valstiskuma atjaunošanas. 1990. gada 4. maijā, pasludinot “Deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” tika uzsvērtā Latvijas Republikas kontinuitāte – tika nostiprināts, ka atjaunotā neatkarīgā Latvija ir 1918. gadā dibinātās Latvijas Republikas kā starptautisko tiesību subjekta turpinājums un tās 1922. gada Satversme *de iure* nekad nav zaudējusi spēku. Līdz ar Latvijas Republikas konstitucionālā likuma “Par Latvijas Republikas valstisko statusu” pieņemšanu 1991. gada 21. augustā noslēdzās Latvijas Republikas *de facto* neatkarības atjaunošanas pārejas periods. Taču atjaunotās neatkarīgās valsts faktiskā robeža atšķīrās no pirmskara robežas. Saskaņā ar 1920. gada 11. augustā noslēgto miera līgumu starp Latviju un Padomju Krieviju Abrene bija

Latvijas teritorijas daļa. 1944. gadā Abrenes pilsēta kopā ar sešiem no 15 Abrenes apriņķa pagastiem tika iekļauta Krievijas Federācijas sastāvā.

2007. gada 27. martā Maskavā Ministru prezidents Aigars Kalvītis un Krievijas Federācijas premjerministrs Mihails Fradkovs parakstīja Latvijas un Krievijas robežlīgumu (LR ĀM 2007). 2007. gada 17. maijā Saeima šo līgumu ratificēja, pieņemot likumu “Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu”, kas stājās spēkā 2007. gada 30. maijā (LR Saeima 2007b).

Satversmes tiesā tika iesniegti vairāku Saeimas deputātu pieteikumi, kas apstrīdēja Latvijas un Krievijas robežlīguma tiesiskumu. Pēc Saeimas lēmuma atbalstīt likumprojektu par Latvijas un Krievijas robežlīguma ratifikāciju visi partijas “Jaunais laiks” un trīs koalīcijas deputāti iesniedza pieteikumu Satversmes tiesā par robežlīguma atbilstību Satversmes 3. pantam, saskaņā ar kuru “Latvijas valsts teritoriju starptautiskos līgumos noteiktās robežās sastāda Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale”. Otru lietu Satversmes tiesa ierosināja 17. jūlijā pēc 21 Saeimas deputāta pieteikuma par likuma “Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 3. pantam un likuma “Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu” 1. panta vārdu “ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu” atbilstību Latvijas PSR Augstākās padomes 1990. gada 4. maija deklarācijas “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” preambulai un 9. punktam (LR ST 2007a).

ST abas lietas apvienoja un 2007. gada 29. novembrī paziņoja par lietā pieņemto lēmumu. Tiesa konstatēja, ka Abrenes apriņķa zaudēšana neietekmē Latvijas valsts nepārtrauktību, un atzina, ka pilnvarojums Ministru kabinetam parakstīt robežlīguma projektu ir tiesisks, kā arī atzina, ka Latvijas un Krievijas robežlīgums un tā Latvijas ratifikācijas likums atbilst Satversmes 3. pantam. Tiesa arī nosprieda, ka ratifikācijas likumā ietvertā atsauce “ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu” neatbilst Latvijas konstitucionālo tiesību normām un tādējādi tiesa pasludināja to par spēkā neesošu no sprieduma publicēšanas brīža (LR ST 2007b).

### **Satversme**

Kopš neatkarības atjaunošanas 90. gadu sākumā Latvijas sabiedrībā izveidojies zināms konsenss par valsts konstitucionālajiem pamatiem, konkrēti par 1922. gada Latvijas Republikas Satversmes lomu. 1922. gadā pieņemtā Satversme noteica valsts iekārtas pamatus – valsts vispārējos noteikumus, Saeimas, Valsts prezidenta un MK veidošanas un darbības noteikumus. Nozaru jautājumi tiek regulēti ar speciālajiem likumiem.

Kopš 2004. gada bijuši vairāki mēģinājumi iekļaut Satversmē jaunas normas, tādējādi ietekmējot būtiskas Latvijas sabiedrības noteiksmes.

2011. gadā apvienības “Visu Latvijai!” pārstāvji ierosināja papildināt Satversmes 112. pantu, kurš nosaka Latvijas iedzīvotāju tiesības uz izglītību, ar vārdiem “valsts valodā”. 2011. gada 29. martā CVK tika iesniegts vairāk nekā 10 000 vēlētāju atbalstīts likumprojekts “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”. Tas paredzēja izteikt 112. pantu šādi: “Ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību valsts valodā. Pamatizglītība ir obligāta”, kā arī paredzēja, ka sākot ar “2012. gada 1. septembri visās valsts un pašvaldību izglītības iestādēs, sākot ar pirmo klasi, mācības notiek valsts valodā”. No 2011. gada 11. maija līdz 9. jūnijam CVK rīkoja parakstu vākšanu par likumprojekta “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” ierosināšanu. Pēc CVK datiem, šā likumprojekta iesniegšanu Saeimai atbalstīja 120 433 balsstiesīgie Latvijas pilsoņi. Līdz ar to likumprojekts nesaņēma tik lielu balsu skaitu, kāds nepieciešams tā tālākai virzībai Saeimā (vismaz desmitā daļa no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos balsstiesīgo pilsoņu skaita jeb 153 232 vēlētāji) (CVK 2011a).

Ņemot vērā 2003. un 2004. gadā notikušos protestus pret izglītības valodas reformu mazākumtautību skolās, šis likumprojekts un parakstu vākšana ievērojami paaugstināja spriedzi sabiedrībā, it īpaši mazākumtautību vidū. Ja “Visu Latvijai!” piedāvātie grozījumi tiktu apstiprināti, tie ietekmētu 99 skolas ar krievu mācībuvalodu un 65 divplūsmu skolas (LCC 2013). Grozījumu kritiķi atzīmēja, ka pastāvošā mazākumtautību izglītības sistēma ir labi pārdomāta un sasniedz savu mērķi, pakāpeniski, ik gadu uzlabojot 12. klašu beidzēju latviešu valodas zināšanas, bet piedāvātie grozījumi varētu novest pie zināšanu līmeņa pazemināšanās un padziļināt plaisu sabiedrībā (LCC 2013).

Spriedzi, kas pastāvēja sabiedrībā saistībā ar “Visu Latvijai!” priekšlikumiem, izmantoja bijušais nacionālboļševiks Vladimirs Lindermans. Viņš paziņoja, ka “puiši no Dzintara kunga komandas pārkāpuši sarkano līniju. Tas ir uzbrukums. Es uzskatu to par kara pieteikumu”, un arī apgalvoja, ka krievi nekā cits neatliek, kā aizsargāt savas intereses un iespējas (Вести сегодня 2011).

Kā reakcija uz “Visu Latvijai!” iniciatīvu tika virzīta organizācijas “Vienota Latvija”, Vladimira Lindermana un bijušā Krievijas nacionālradiķāļu kustības Latvijas nodaļas vadītāja Jevgeņija Osipova iniciētā parakstu vākšana par Satversmes grozījumiem (4., 18., 21., 101. un 104. pantam), lai piešķirtu krievu valodai otras valsts valodas statusu Latvijā. Grozījumu popularizēšanai un parakstu vākšanai tika izveidota biedrība “Dzimtā valoda”.

2011. gada 9. septembrī biedrības “Dzimtā valoda” aktīvisti iesniedza CVK 12 533 vēlētāju parakstus par minēto Grozījumu likumprojektu; no 2011. gada 1. novembra līdz 30. novembrim notika parakstu vākšanas otrais posms. Abās parakstu vākšanas kārtās par Satversmes grozījumu ierosināšanu parakstījās 187 378 vēlētāji jeb 12,14% no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos balsstiesīgo pilsoņu skaita (CVK 2011b). 2011. gada 22. decembrī Saeima šo likumprojektu noraidīja, un 2012. gada 18. februārī Latvijā notika tautas nobalsošana par otras valsts valodas statusa piešķiršanu krievu valodai. Kopumā balsošanā piedalījās 1 098 921 vēlētājs (71,13%), no tiem 821 722 (74,8%) nobalsoja “pret” priekšlikumu par krievu valodu kā otru valsts valodu, savukārt 273 347 (24,88%) nobalsoja “par” šo likumprojektu (CVK 2012a).

Referendums par otras valsts valodas statusa piešķiršanu krievu valodai ievērojami polarizēja sabiedrību pēc etniskā un lingvistiskā principā, kas īpaši izpaudās neilgi pirms referenduma – avīzes latviešu valodā un politiķi, par kuriem pārsvarā balso latviešu vēlētāji, pauda viedokļus, kas krasi atšķīrās no viedokļiem, ko pauda avīzes krievu valodā un politiķi, par kuriem pārsvarā balso mazākumtautību vēlētāji. Arī balsošanas rezultātos bija skaidri vērojama etniskās sašķeltības tendence: apgalbos ar lielāku mazākumtautību vēlētāju īpatsvaru priekšlikums par krievu valodu kā otru valsts valodu guva lielāku atbalstu. Vienīgais reģions, kur balsotāju vairākums (55,57%) nobalsoja par šo likumprojektu, bija Latgale (CVK 2012b). Arī Daugavpilī, Rēzeknē un piecās pašvaldībās Latvijas austrumos balsotāju vairākums atbalstīja krievu valodu kā otru valsts valodu.

### ***Satversmes preambula / ievads***

Saistībā ar 2012. gada februārī notikušo referendumu par krievu valodu kā otru valsts valodu aktualizējās diskusijas par Satversmes kodolu, tās vērtībām un negrozāmiem pantiem. Valsts prezidents Andris Bērziņš aicināja Konstitucionālo tiesību komisiju (KTK) sagatavot viedokli par Latvijas valsts pamatiem, kā arī izvērtēt atsevišķu pantu negrozāmību (Delfi.lv 2012b). 2012. gada septembrī KTK nāca klajā ar saviem priekšlikumiem, viens no tiem bija paplašināt Satversmes preambulas daļu, iekļaujot arī atziņas par valsts dibināšanas mērķiem, jēgu un, iespējams, nākotnes vīziju. Tika arī paziņots, ka pirms konkrētu preambulas papildināšanas priekšlikumu izstrādes nepieciešamas plašas diskusijas sabiedrībā.

2013. gada septembrī Rīgas Juridiskās augstskolas goda profesors un Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis Egils Levits žurnālā “Jurista Vārds” publicēja savu Satversmes preambulas paplašināšanas priekšlikumu, kā arī projekta komentārus (Levits 2013), iepazīstināja ar šo priekšlikumu Saeimas Juridiskās komisijas deputātus. E. Levita viedoklis: Satversmes preambulai ir jāatbild uz jautājumu “Kas ir Latvijas valsts?”

Jānorāda, ka pretēji sākumā iecerētajam pirms šā projekta izstrādes plašas diskusijas sabiedrībā nenotika un savu Satversmes preambulas paplašināšanas priekšlikumu prof. Levits izstrādāja pats. Priekšlikumiem būtu lielāka leģitimitāte, ja tie būtu KTK radīti.

Gan plašākā sabiedrībā, gan tiesību speciālistu, gan arī politiķu vidū tika izteikti ļoti dažādi viedokļi par paplašinātās preambulas nepieciešamību, par tās izstrādes gaitu, kā arī par konkrēto saturu, tostarp par termina *valstsnācija* izmantošanu. Preambulas izstrādes process tika kritizēts par to, ka tik svarīgs dokuments tiek veidots steigā un šaurā koalīcijas politiķu un ekspertu lokā, nevis plašas sabiedrības diskusijas gaitā. Tika izteiktas arī bažas, ka ievaddaļas projekts šķēls Latvijas iedzīvotājus (Jurista Vārds 2014), ka tas nav pietiekami iekļaujošs un veido “hierarhiskas, vertikālas” kopienas attiecības (Hanovs 2014, 30). Politisko diskusiju rezultātā 2014. gada sākumā ievaddaļas projekts tika saīsināts un saturiski pārstrādāts (piemēram, termins *valstsnācija* aizstāts ar tā satura izklāstu) (Gailīte 2014).

2014. gada 19. jūnijā Saeima trešajā, galīgajā lasījumā pieņēma Satversmes preambulu. Tā noteic, ka Latvijas valsts ir izveidota, “balstoties uz latviešu nācijas negrozāmo valstsgribu un tai neatņemamām pašnoteikšanās tiesībām, lai garantētu latviešu nācijas, tās valodas un kultūras pastāvēšanu un attīstību cauri gadsimtiem, nodrošinātu Latvijas tautas un ikviena brīvību un sekmētu labklājību”. Preambulā ir iemūžināta 20. gadsimta vēsturiskā pieredze un neatkarības atjaunošana, Latvija tiek raksturota kā demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga nacionāla valsts, kas aizsargā cilvēka pamattiesības un ciena mazākumtautības. Preambula arī izceļ latviešu un lībiešu tradīcijas, latvisko dzīvesziņu, latviešu valodu, vispārcilvēciskās un kristīgas vērtības, kā arī Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā.

Kopumā jāsecina, ka sabiedrībā nav domstarpību par valsts robežām un konstitucionālo kārtību. Iespējamās neskaidrības par robežām tika atrisinātas, Saeimai ratificējot robežlīgumu ar Krieviju un Satversmes tiesai pieņemot lēmumu par robežlīguma atbilstību Satversmei un valsts nepārtrauktības koncepcijai. Sabiedrībā arī nepastāv reālas domstarpības par 20. gadsimta 20. gados nodibināto konstitucionālo kārtību.

#### **1.4. Ciktāl konstitucionālie noteikumi un politiskā kārtība veicina to, lai galvenās sabiedrības šķeltnes tiktu mazinātas vai pat likvidētas?**

Latvijas Republikas konstitucionālie noteikumi un politisko lēmumu pieņemšanas mehānismi kopumā ir neitrāli un objektīvi. Paši par sevi tie nedz vairo, nedz mazina sabiedrības šķeltnes – nerada priekšrocības kādai etniskai grupai, kā arī neveicina nepietiekami pārstāvētu grupu iekļaušanos un ietekmi sabiedriskos un politiskos procesos.

Tajā pašā laikā Latvijā trūkst efektīvu mehānismu, kas veicinātu konstruktīvu dialogu un nodrošinātu dažādu sabiedrības grupu – tostarp mazākuma grupu – interešu aizsardzību un realizāciju, it īpaši jautājumos, kuri skar tās tiešā veidā. 2013. gada sākumā Latvijā valsts līmenī pastāvēja četras konsultatīvās padomes, kuru mērķis ir mazākumtautību līdzdalības veicināšana un problēmu risināšana, darbojās arī dažas integrācijas padomes vai komisijas pašvaldību līmenī (LCC 2013). Apkopojot intervijas ar dažādu valsts, pašvaldību un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, kas iesaistīti šo dialoga un līdzdalības mehānismu darbībā, tika secināts, ka kopumā tie nav efektīvi. Kā šo mehānismu trūkumi tika nosaukti to formālais raksturs, neskaidrie darbības principi, funkcijas un kompetences, neskaidrie kritēriji dalībnieku atlasē, kā arī ieinteresētības trūkums politiķu un ierēdņu vidū.

Saistībā ar esošo konstitucionālo noteikumu un politisko lēmumu pieņemšanas mehānismu darbību praksē var norādīt uz divām problēmām, kuras traucē mazināt sabiedrībā pastāvošās šķeltnes: pirmkārt, nepietiekama Latvijas mazākumtautību pilsoņu un to pārstāvju iespēja ietekmēt lēmumu pieņemšanu, un, otrkārt, lielais Latvijas nepilsoņu skaits.



### ***Latvijas mazākumtautību pilsoņu un to pārstāvju iekļaušana valsts darbībā***

Lai gan politiskā pārstāvniecība Saeimā neatbilst Latvijas iedzīvotāju etniskajam sastāvam, tomēr salīdzinājumā ar Latvijas pilsoņu etnisko sastāvu mazākumtautības Latvijas parlamentā ir adekvāti pārstāvētas. Politisko partiju sistēmai Latvijā joprojām piemīt ievērojama etniskā norobežošanās, un partijas, par kurām pārsvarā balso Latvijas mazākumtautību pilsoņi, parasti tiek atstātas opozīcijā.

Saskaņas centrs un PCTVL ir divas partijas, kuras tradicionāli saņēmušas lielāko atbalstu mazākumtautību vēlētajū vidū; vairāki šo partiju biedri un deputāti paši pieder pie mazākumtautībām. Kā liecina CVK rīcībā esošie vēlēšanu rezultāti, 9. Saeimā (2006. gadā) Saskaņas centrs ieguva 17 vietas, bet PCTVL – 6 vietas, 10. Saeimā (2010. gadā) Saskaņas centrs ieguva 29 vietas, bet 11. Saeimā (2011. gadā) – 31 vietu (lielākā frakcija 11. Saeimā). Pēc CSP datiem, 9. Saeimā pie mazākumtautībām sevi pieskaitīja 18 deputāti, 10. un 11. Saeimā – 15 deputāti.

Zīmīgi, ka arī 2011. gadā, kļūstot par nosacītu uzvarētāju vēlēšanās, Saskaņas centrs netika iekļauts jaunajā valdošajā koalīcijā. Pēc vēlēšanām iniciatīvu par koalīcijas veidošanu uzņēmas “Vienotība” un Zatlera Reformu partija (ZRP). 2011. gada 1. oktobrī ZRP valde pieņēma lēmumu par koalīcijas veidošanu ar Saskaņas centru un “Vienotību” (Reformu partija 2011). Vairāki eksperti to novērtēja kā soli sabiedrības konsolidācijas virzienā un uzsvēra, ka šī būtu pirmā reize, kad valdības veidošanā tiktu iesaistīta lielākā nacionālo minoritāšu intereses pārstāvošā partija (TVNET 2011; LETA 2011). Tomēr pret šādas koalīcijas izveidi iestājās “Vienotība”, un pārrunu rezultātā valdību izveidoja ZRP, “Vienotība” un Nacionālā apvienība.

Daudzi mazākumtautību vēlētaji šo faktu uztvēra ļoti asi. Kā reakcija uz šādu lēmumu sekoja vienota paziņojuma “Nē – etniskajai diskriminācijai!” publicēšana krievu valodā iznākošos medijos, aicinot Valsts prezidentu pārtraukt etnisko diskrimināciju un parādīt, ka “visiem Latvijas pilsoņiem ir vienādas tiesības” (Apollo 2011).

Līdz ar to jāsecina: lai arī mazākumtautību pārstāvjiem Saeimā ir iespējas piedalīties likumdošanas procesā un arī publiski izvirzīt jautājumus, kas tiešā veidā skar viņu vēlētajū intereses, tomēr mazākumtautību pārstāvošo deputātu balsis parasti nespēj ietekmēt Saeimas lēmumus un valdošai koalīcijai ir visas iespējas ignorēt šo vēlētajū intereses, jo Saeimas lēmumi parasti tiek pieņemti ar valdošas koalīcijas balsu vairākumu.

### ***Latvijas nepilsoņu iekļaušana sabiedriskajā un politiskajā dzīvē***

Tas, ka ievērojamai daļai Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju ilglaicīgi nav pilsonības, rada papildu grūtības sabiedrības šķeltnu mazināšanai. Salīdzinājumā ar pilsoņiem Latvijas nepilsoņiem ir liegtas vai ierobežotas tiesības un iespējas vairākās dzīves jomās:

- nodarbinātība publiskajā sektorā (ierēdņi, tiesneši, policisti utt.) un daļēji privātā sektorā (lielākoties ar tiesu varu saistītajos jautājumos);
- politiskās tiesības (tiesības balsot un tikt ievēlētam, dibināt politiskās partijas);
- citas sociālās tiesības (aprēķinot darba stāžu pensijas apmēra noteikšanai) un ekonomiskās tiesības (attiecībā uz īpašumu – nepieciešama atļauja iegādāties zemi; piešķirts mazāks privatizācijas sertifikātu skaits).

### ***Latvijas nepilsoņu balsstiesības pašvaldību vēlēšanās***

Atšķirībā no vairākām Eiropas Savienības valstīm Latvijā pastāvīgi dzīvojošām personām, kurām nav Latvijas vai citas ES pilsonības, nav balsstiesību pašvaldību vēlēšanās. Arī Igaunijā, kas lielā mērā ir līdzīga Latvijai (vēstures procesi 20. gadsimtā, mazākumtautību īpatsvars, pastāvīgo iedzīvotāju nepilsoņu skaits), valstī pastāvīgi dzīvojošiem nepilsoņiem šādas tiesības ir. Piešķirt nepilsoņiem tiesības balsot pašvaldību vēlēšanās Latvijai rekomendējušas vairākas starptautiskās organizācijas: ANO Cilvēktiesību komiteja, ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja,

Eiropas Parlaments, EDSO Parlamentārā asambleja, Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja, Eiropas Padomes Cilvēktiesību komisārs, EDSO Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību birojs, Eiropas Padomes Vietējo un reģionālo pašvaldību kongress un Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību.

Tas, ka Latvijas nepilsoņiem nav vēlēšanu tiesību pašvaldību līmenī, nelabvēlīgi ietekmē esošās šķeltnes arī tāpēc, ka citu ES dalībvalstu pilsoņiem šādas tiesības Latvijā ir piešķirtas. Kā atzīmēja Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību Konsultatīvā komiteja, “fakts, ka ES pilsoņu tiesības Latvijā vienlaikus tiek palielinātas, tostarp attiecībā uz pieeju valsts sektora amatam un dalību pašvaldību vēlēšanās..., vairo nepilsoņos nevienlīdzības izjūtu, jo viņiem ir grūti saprast, ka Latvijas pilsonību uzskata kā priekšnosacījumu arvien lielākam skaitam amatu un tiesību, lai gan tas neattiecas uz citiem nepilsoņiem, kuriem bieži vien nav tik ciešas saiknes ar Latviju un kuri valstī ir likumīgi uzturējušies īsāku laiku” (EP 2013, 15). Minētā komiteja gan savā pirmajā atzinumā 2008. gadā, gan arī otrajā atzinumā 2013. gadā aicināja Latviju apsvērt iespēju nodrošināt nepilsoņiem vēlēšanu tiesības pašvaldību līmenī (EP 2008, 50–51; EP 2013, 40). Tomēr Latvijas nostāja attiecībā uz nepilsoņu vēlēšanu tiesībām pašvaldībās ir nemainīga: “vēlēšanu tiesības ir neatņemama pilsonības sastāvdaļa. Pašvaldību vēlēšanu tiesību piešķiršana nepilsoņiem vēl vairāk tuvinātu nepilsoņu statusu pilsoņu statusam, tādējādi mazinot nepilsoņu motivāciju naturalizēties, un tikai paildzinātu šo nenoteikto situāciju un nepilsoņu īpašo tiesisko statusu” (EP 2014, 2).

### ***Nepilsoņu kongress***

Pēc CVK lēmuma neizsludināt parakstu vākšanas otro posmu par grozījumiem Pilsonības likumā, kas paredzēja pilsonības piešķiršanu visiem nepilsoņiem, aktīvistu grupa paziņoja par sabiedriskās kustības “Nepilsoņu kongress” (NK) izveidi. Kustības mērķis – nepilsoņu interešu pārstāvēšana vietējā, nacionālā un starptautiskā līmenī un nepilsoņu institūta likvidēšana (NK 2012b). Līdz 2014. gada maijam NK interneta vietnē *www.kongress.lv* bija reģistrējušās 7867 personas, no kurām lielākā daļa pārstāv Rīgu un Rīgas reģionu (5766). Par NK biedru var kļūt jebkura pilngadīga persona, kas atbalsta NK mērķus un pastāvīgi dzīvo Latvijā vai ir ārzemēs dzīvojošs Latvijas pilsonis vai nepilsonis (NK 2013a). Apkopojot datus par pirmajiem 1357 reģistrētajiem NK biedriem, tika secināts, ka 64% no tiem ir nepilsoņi, 31% – pilsoņi un 5% – citu valstu pilsoņi (NK 2012a).

2013. gada 1. jūnijā vienlaikus ar valstī oficiāli notiekošajām pašvaldību vēlēšanām notika arī Nepārstāvēto parlamenta vēlēšanas. Pēc NK sniegtās informācijas, šajās vēlēšanās varēja piedalīties “Latvijas pilsoņi, nepilsoņi un pastāvīgie iedzīvotāji, kuriem ir piešķirts Latvijas personas kods un kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši 18 gadu vecumu”. Jau no 25. maija cilvēki varēja balsot internetā, bet laika posmā no 1. līdz 11. jūnijam – īpaši izveidotos vēlēšanu iecirkņos. Kopumā Nepārstāvēto parlamenta vēlēšanās piedalījās 15 134 cilvēki; no 60 kandidātiem 30 tika ievēlēti par Nepārstāvēto parlamenta deputātiem (NK 2013b). Pirmā Nepārstāvēto parlamenta sēde notika 2013. gada 15. jūnijā, tajā tika pieņemts “Aicinājums Latvijas Valsts prezidentam, Ministru kabinetam un pašvaldībām” (NK 2013c). “Aicinājumā” NK pasludināja, ka ir brīvprātīgi uzņēmies “pienākumu kompensēt demokrātijas deficītu” (daļas Latvijas iedzīvotāju izslēgšanu no valsts politiskās dzīves), atgādināja par savu mērķi – “atbrīvot Latvijas sabiedrību no .. nepilsoņu institūta .. un izveidot vienotu Latvijas politisko nāciju”; tāpat NK uzsvēra, ka masveida bezpilsonība ir visas sabiedrības problēma, kas pazemina Eiropas cilvēktiesību standartus un kuras atrisināšana ir nepieciešama Latvijas sekmīgai attīstībai, kā arī aicināja “sākt konstruktīvu sadarbību” un deleģēja “savus pārstāvjus līdzdalībai valsts pārvaldes un pašvaldību lēmumu izstrādāšanā ar pilsoniskās sabiedrības līdzdalības mehānismu starpniecību” (NK 2013c).

NK sēdēs tikusi apspriesta iespējamā rīcība NK mērķu sasniegšanai (tostarp informācijas izplatīšana un publiskās akcijas), kā arī apspriesti plašāki mazākumtautībām aktuālie jautājumi, piemēram, valdošās koalīcijas lēmums atbalstīt VL-TB/LNNK priekšlikumu par valsts un pašvaldību mazākumtautību izglītības iestāžu pāreju uz latviešu mācību valodu (NK 2014a). Tika organizētas

protesta akcijas pie valdības ēkas, Izglītības un zinātnes ministrijas un Tiesībsarga biroja. 2014. gada 24. aprīlī Rīgas dome aizliedza NK rīkot koncertu “Mēs vēlamies pārmaiņas” (NK 2014b), pamatojoties uz Drošības policijas (DP) viedokli, ka koncerta mērķis ir veicināt etnisko spriedzi (LETA 2014). 2014. gada maijā publicētajā DP publiskajā pārskatā par darbību 2013. gadā NK darbība tika aprakstīta Konstitucionālās iekārtas aizsardzības sadaļā, konkrēti norādot uz šādām aktivitātēm: lai aktualizētu nepilsoņu jautājumu, NK vērsies dažādās starptautiskās organizācijās, izveidojis interneta vietni, apmeklējis vairākas vēstniecības, rīkojis pasākumus, kā arī centies gūt atbalstu latviešu auditorijā, izplatot informāciju latviski un iesaistoties iekšpolitiskajās debatēs; pēc DP atzinuma, šīs darbības ir saistītas ar Krievijas Federācijas interesēm (DP 2014). DP publiskajā pārskatā publicētas arī NK aktīvistu fotogrāfijas. Pēc NK priekšsēdētājas Elizabetes Krivcovas domām, NK darbība ir uzskatāma par demokrātiskām iniciatīvām un mazākumtautību tiesību aizstāvēšanu (NK 2014c).

Kopumā Latvijas konstitucionālie noteikumi ir neitrāli attiecībā uz sabiedrībā pastāvošajām šķeltnēm, nedz mazinot, nedz veicinot tās. Netiek sperti soļi, lai atrisinātu divus reālos sašķeltības aspektus. Pirmkārt, Latvijas mazākumtautību pilsoņi un to pārstāvji nespēj ietekmēt lēmumu pieņemšanu, tostarp arī jautājumos, kuri tieši skar viņu tiesības un intereses. Otrkārt, Latvijas Republikas nepilsoņi ir ievērojama sabiedrības daļa, kas izslēgta no sabiedrības lēmumu pieņemšanas; arī pašvaldību līmenī pretēji pozitīvajai Igaunijas pieredzei un starptautisko organizāciju ieteikumiem Latvijas nepilsoņiem nav balsstiesību. Šo izslēgšanas problēmu izmanto Nepilsoņu kongress un Nepārstāvēto parlaments.

### 1.5. Cik neitrālas un ietverošas ir Satversmes grozījumu procedūras?

Satversmes 76. pants noteic, ka Saeima var grozīt Latvijas Republikas pamatlikumu “sēdēs, kurās piedalās vismaz divas trešdaļas Saeimas locekļu. Pārgrozījumus pieņem trijos lasījumos ar ne mazāk kā divu trešdaļu klātesošo deputātu balsu vairākumu”. Taču Satversmes 77. pants nosaka citu, īpašu kārtību gadījumos, ja tiek grozīti Satversmē ierakstītie valsts un demokrātijas pamatprincipi, tādi, kā “Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika” (1. pants) un “Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijai tautai” (2. pants), pantus, kas nosaka valsts teritoriju saskaņā ar starptautiskajiem līgumiem (3. pants), valsts valodu un karogu (4. pants), kas nosaka Saeimas vispārīgas, vienlīdzīgas, tiešas, aizklātas un proporcionālas vēlēšanas, kā arī pašu pantu, kas nosaka šādu īpašu kārtību (77. pants). Ja tiek grozīti Satversmes 1., 2., 3., 4., 6. un 77. panti, šie grozījumi iegūst likuma spēku tikai tautas nobalsošanas rezultātā. Tautas nobalsošanā var piedalīties visi Latvijas pilsoņi, kuriem ir balsstiesības Saeimas vēlēšanās (80. pants). Ne mazāk kā vienai desmitai daļai vēlētāju ir tiesības iesniegt Valsts prezidentam pilnīgi izstrādātu Satversmes grozījumu projektu vai likuma projektu, kuru Prezidents nodod Saeimai. Ja Saeima to nepieņem bez pārgrozījumiem pēc satura, tad tas ir nododams tautas nobalsošanai (78. pants). Tautas nobalsošanai nodotais Satversmes pārgrozījums ir pieņemts, ja tam piekrīt vismaz puse no visiem balsstiesīgiem (79. pants).

Kopš 2004. gada Saeima pieņēmusi grozījumus LR Satversmē četras reizes – 2006., 2007., 2009. un 2013. gadā. Grozījumi noteica, ka laulība ir savienība starp vīrieti un sievieti (LR Saeima 2005b), atcēla MK pilnvaras Saeimas sesiju starplaikā izdot noteikumus ar likumu spēku (LR Saeima 2007a), piešķīra ne mazāk kā vienai desmitajai daļai vēlētāju tiesības ierosināt tautas nobalsošanu par Saeimas atsaukšanu (uzskatot Saeimu par atsauktu, ja par to nobalso vairākums no balsotājiem un vismaz divas trešdaļas no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita) (LR Saeima 2009b); pēdējie Satversmes grozījumi atcēla aizklātu balsojumu Satversmes tiesas tiesnešu vēlēšanās Saeimā (LR Saeima 2013b). Kopumā kopš neatkarības atjaunošanas Satversme grozīta 13 reizes.

2012. gada 8. novembrī Saeima pieņēma grozījumus likumā “Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” (LR Saeima 2012b). Grozījumi būtiski maina līdzšinējo tautas likumdošanas iniciatīvas kārtību. No 2015. gada 1. janvāra iniciatīvas grupai referendumā

ierosināšanai pirmajā kārtā pašai būs jāsavāc vismaz 10% jeb apmēram 154 000 apliecinātu vēlētāju parakstu. Paredzēts arī pārejas posms: līdz 2015. gadam iniciatīvas grupai referenduma ierosināšanai pirmajā kārtā pašiem jāsavāc 30 000 parakstu, bet Saeimas atļaušanai pašiem jāsavāc 10 000 parakstu. Ja pirmajā kārtā veiksmīgi tiek savākts nepieciešamais apliecinātu vēlētāju parakstu skaits, CVK par valsts līdzekļiem organizē vēlētāju parakstu vākšanu, lai abās kārtās kopā būtu savākti vismaz 10% jeb apmēram 154 000 parakstu, kas nepieciešami referenduma ierosināšanai.

Grozījumi tika kritizēti par to, ka tie būtiski ierobežo pilsoņu demokrātiskās līdzdalības iespējas.

Kopumā jāsecina, ka Latvijas Satversmes grozījumu procedūras ir skaidri definētas, neitrālas un efektīvas. Pastāv arī iespēja pilsoņiem iniciēt Satversmes grozīšanu. Vienlaikus jāatzīmē, ka faktiski 15 reizes palielinot parakstu skaitu, kas jāsavāc pašiem referenduma iniciatoriem jau pirmajā kārtā, tiek īpaši negatīvi iespaidotas izredzes skaitliski nelielām grupām (tostarp minoritātēm), kā arī grupām bez ievērojamiem finanšu vai administratīvajiem resursiem ietekmēt demokrātiskos procesus.

### Kopvērtējums: virzība pēdējos desmit gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
1.1.		X*		X**	
1.2.			X		
1.3.	X***	X			
1.4.		X*		X**	
1.5.		X			

\* Likumdošana.

\*\* Faktiskā situācija.

\*\*\* Sakārtots robežas jautājums ar Krieviju.

### Vislabākā iezīme

Grozījumi Pilsonības likumā, kuri procesuālā ziņā ievērojami atvieglo nepilsoņu bērnu atzīšanu par Latvijas pilsoņiem, kā arī nodrošina tiesiskās saiknes saglabāšanu starp Latvijas valsti un emigrējušiem pilsoņiem un viņu pēcnācējiem.

### Visnopietnākā problēma

Joprojām nesamērīgi lielais Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju skaits, kuriem nav pilsonības (ne Latvijas, ne citas valsts), un efektīvs politiskās līdzdalības trūkums. Integrācijas pamatnostādņu izstrādes process un saturs, kā arī diskusijas un iniciatīvas par grozījumiem Satversmē (izglītības un valodas jomā) ir polarizējušas un radikalizējušas sabiedrību, ievērojami apgrūtinot dialogu gan starp dažādām sabiedrības grupām, gan starp politisko varu un sabiedrību.

### Ieteicamie uzlabojumi

Veicināt Latvijas pilsonības iegūšanu, īpaši bērnu-nepilsoņu vecāku vidū, nodrošinot iekļaujošu politiku un mediju retoriku. Pārskatīt sabiedrības integrācijas politiskos uzstādījumus, nostiprinot pilsoniskās vērtības kā Latvijas sabiedrības integrācijas pamatu. Veidot konstruktīvu dialogu un nodrošināt dažādu sabiedrības grupu, tostarp mazākuma grupu, tiesību un interešu realizāciju



lēmumu pieņemšanā, it īpaši jautājumos, kuri tiešā veidā skar šīs grupas. Tas novērsīs sabiedrības atsvešināšanos no valsts un iespējamu turpmāko radikalizāciju.

### **Literatūra**

Apollo (2011). *Krievvalodīgie mediji publicē aicinājumu prezidentam: “Nē – etniskajai diskriminācijai!”* (12.10.2011.). Izgūts no: <http://www.apollo.lv/zinas/krievvalodigie-mediji-publice-aicinajumu-prezidentam-ne-etniskajai-diskriminacijai/495577> [šis un citi elektroniskie resursi skatīti 2024. gada aprīlī – maijā].

Asari, E.-M. (2013). Securing minority participation in the drafting of the New Estonian Society Integration Guidelines. Izgūts no: [http://cilvektiesibas.org.lv/site/attachments/01/10/2013/5\\_evamariaestonia.pdf](http://cilvektiesibas.org.lv/site/attachments/01/10/2013/5_evamariaestonia.pdf)

BNS (2012). Kažoka: “nepilsoņu referendumā” jautājums no darba kārtības nepazudīs (01.11.2012.). Izgūts no: <http://www.la.lv/kazoka-nepilsonu-referenduma-jautajums-no-darba-kartibas-nepazudis-2/>

CVK (2011a). Centrālā vēlēšanu komisija. “Parakstu vākšana par grozījumiem Latvijas Republikas Satversmē. 2011. gada 11. maijs – 9. jūnijs”. Izgūts no: <http://cvk.lv/pub/public/29863.html>

CVK (2011b). Parakstu vākšana par grozījumiem Latvijas Republikas Satversmē. 2011. gada 1.–30.novembris. Izgūts no: <http://web.cvk.lv/pub/public/30187.html>

CVK (2012a). 2012. gada 18. februāra tautas nobalsošana par likumprojektu “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”. Izgūts no: <http://web.cvk.lv/pub/public/30256.html>

CVK (2012b). 2012. gada 18. februāra tautas nobalsošana par likumprojekta “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” pieņemšanu. Rezultāti. Izgūts no: <http://www.tn2012.cvk.lv/report-results.html>

CVK (2012c). Likumprojekts “Grozījumi Pilsonības likumā”. Izgūts no: <http://web.cvk.lv/pub/public/30419.html>

CVK (2012d). Atzinumi par vēlētāju rosināto likumprojektu “Grozījumi Pilsonības likumā”. Izgūts no: <http://web.cvk.lv/pub/public/30422.html>

CVK (2012e). Centrālās vēlēšanu komisijas 2012. gada 1. novembra lēmums Nr. 6 “Par parastu vākšanu likuma “Grozījumi Pilsonības likumā” ierosināšanai”. Izgūts no: <http://web.cvk.lv/pub/public/30440.html>

CVK (2012f). Likumprojekts “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”. Izgūts no: <http://web.cvk.lv/pub/public/29883.html>

Delfi.lv (2011). “Vienotība” neatbalstīs parakstu vākšanu par valsts apmaksātu izglītību tikai latviešu valodā. Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/vienotiba-neatbalstis-parakstu-vaksanu-par-valsts-apmaksatu-izglitibu-tikai-latviesu-valoda.d?id=37275776>

Delfi.lv (2012a). NA koalīcijā piedāvās visos bērnodārzos pāriet uz latviešu valodu un paplašināt pilsonības atņemšanas iemeslus. Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/na-koalicija-piedavas-visos-bernodarzos-pariet-uz-latviesu-valodu-un-paplasinat-pilsonibas-atnemsanas-iemeslus.d?id=42162708>

Delfi.lv (2012b). Konstitucionālo tiesību komisija iesaka definēt negrozāmo Satversmes “kodolu” (17.09.2012.). Izgūts no: <http://www.delfi.lv/archive/print/.php?id=42676770>

DP (2014). Drošības policija. Publiskais pārskats par Drošības policijas darbību 2013. gadā. Izgūts no: <http://www.iem.gov.lv/files/text/DPpaarskats.pdf>

ECHR (2008). European Court of Human Rights. *Petropavlovskis v. Latvia* (Case Nr. 44230/06). Izgūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{"appno":\["44230/06"\],"itemid":\["001-87277"\]](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{)

EP (1997). Eiropas Padome. Eiropas konvencija par pilsonību (pieņemta 1997. gada 17. maijā). Izgūts no: <http://www.humanrights.lv/doc/regional/pilsonji.htm> [skatīts 18.04.2014.]. Konvencijas 11. pants *Lēmumi* nosaka: “Ikviena Līgumslēdzēja valsts nodrošina to, ka lēmumos par tās pilsonības iegūšanu, saglabāšanu, zaudēšanu, atgūšanu vai apliecināšanu iemesli tiek minēti rakstveidā.” Savukārt 12. pants *Tiesības uz pārsūdzību* paredz: “Ikviena Līgumslēdzēja valsts nodrošina to, ka lēmumi par tās pilsonības iegūšanu, saglabāšanu, zaudēšanu, atgūšanu vai apliecināšanu ir saskaņā ar šīs valsts iekšējām tiesībām pārsūdzami administratīvi vai tiesā.”

- EP (2008). Eiropas Padomes Konsultatīvā komiteja par Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību (2008). Atzinums par Latviju, pieņemts 2008. gada 9. oktobrī. Strasbūra, 16. lpp. Izgūts no: [http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3\\_FCNMdocs/PDF\\_1st\\_OP\\_Latvia\\_lv.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_OP_Latvia_lv.pdf).
- EP (2013). Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību Konsultatīvā komiteja. Otrais viedoklis par Latviju, pieņemts 2013. gada 18. jūnijā. Izgūts no: [http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3\\_fcnmdocs/PDF\\_2nd\\_OP\\_Latvia\\_lv.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fcnmdocs/PDF_2nd_OP_Latvia_lv.pdf)
- EP (2014). Latvijas valdības komentāri par Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību konsultatīvās komitejas viedokli, 2014. gada 3. janvāris. Izgūts no: [http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3\\_FCNMdocs/PDF\\_2nd\\_Com\\_Latvia\\_lv.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_2nd_Com_Latvia_lv.pdf)
- Gailīte, D. (2014). Jaunajā preambulas projektā valstsnaācijas terminu aizstāj tā satura izklāsts. *Jurista Vārds*, Nr. 6, 11. febr.
- Hanovs, D. (2014). Preambulas projekts nav pietiekami iekļaujošs. *Jurista Vārds*, Nr. 12, 25. marts, 30. lpp.
- Jurista Vārds (2014). Saeima konceptuāli atbalsta Satversmes papildināšanu ar preambulu. *Jurista Vārds*, Nr. 13, 1. apr., 4. lpp.
- Kamenska, A. (2014) Valodu nemieri. Izgūts no: <http://www.ir.lv/2014/2/12/valodu-nemieri>
- Kreile, M. (2011). Ēlertes latviskā utopija. Izgūts no: <http://politika.lv/article/elertes-latviska-utopija>
- Krūma, K. (2006). Dubultā pieeja dubultpilsonībai. Izgūts no: <http://politika.lv/article/dubulta-pieeja-dubultpilsonibai>
- LCC (2013). Latvijas Cilvēktiesību centrs. Otrais alternatīvais jeb “ēnu ziņojums” par Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību īstenošanu Latvijā. Izgūts no: [http://cilvektiesibas.org.lv/site/attachments/27/09/2013/Enu\\_zinojums\\_LCC\\_LV\\_final.pdf](http://cilvektiesibas.org.lv/site/attachments/27/09/2013/Enu_zinojums_LCC_LV_final.pdf)
- LETA (2004). Krievu skolu aizstāvības štāba aktīvistam Petropavlovskim nepiešķir Latvijas pilsonību. Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/stabistam-petropavlovskim-nepieskir-latvijas-pilsonibu.d?id=9574898>
- LETA (2011). Kažoka: ZPR lēmums koalīcijā iesaistīt SC ir Latvijai vēsturisks brīdis (01.10.2011). Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/kazoka-zrp-lemums-koalicija-iesaistit-sc-ir-latvijai-vesturisks-bridis.d?id=40933505>
- LETA (2012a). Saskaņas centrs piedāvā vērienīgus grozījumus Pilsonības likumā, lai vairāk nepilsoņu kļūtu par pilsoņiem (20.09.2012). Izgūts no: <http://www.apollo.lv/zinas/sc-piedava-verienigus-grozijumus-pilsonibas-likuma-lai-vairak-nepilsonu-klutu-par-pilsoniem/531788>
- LETA (2012b). Kaktiņš: “Nepilsoņu referendumā” aizliegums nākotnē var atspēlēties mums pašiem (02.11.2012.). Izgūts no: <http://www.la.lv/kaktins-nepilsonu-referenduma-aizliegums-nakotne-var-atspeleties-2/>
- LETA (2012c). EDSO īpašā vēstulē aicina [..]. Izgūts no: <http://www.diena.lv/latvija/politika/edso-ipasavestule-aicina-mainit-pilsonibas-likuma-grozijumus-13967093>
- LETA (2014). Drošības policija [..] (25.04.2014). Izgūts no: <http://nra.lv/politika/116033-drosibas-policija-nepilsonu-kongresa-planotais-koncerta-merkis-bija-veicinat-etnisko-spridzi.htm>
- Levits, E. (2013). Izvērstas Satversmes preambulas iespējamā teksta piedāvājums un komentārs. *Jurista Vārds*, Nr. 39, 24. sept., 8.–19. lpp.
- Litvins, G., Pleps, J. (2010). Latvijas tauta, nacionāla valsts un dubultpilsonība. *Jurista Vārds*, Nr. 31. Izgūts no: <http://www.juristavards.lv/doc/214207-latvijas-tauta-nacionala-valsts-un-dubultpilsoniba/>
- LR AP (1991). Latvijas Republikas Augstākā padome. Likums “Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju”, pieņemts 19.03.1991. *Ziņotājs*, 21. jūn.
- LR AT (2006). Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 11. aprīļa lēmums. Izgūts no: [http://www.pctvl.lv/?lang=lv&mode=archive&submode=year2006&page\\_id=679](http://www.pctvl.lv/?lang=lv&mode=archive&submode=year2006&page_id=679)
- LR AT (2014). Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2014. gada 12. februāra spriedums lietā Nr. A420577912 SA-1/2014. Izgūts no: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba/2014/>

- LR ĀM (2007). Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. “Ministru prezidenta Aigara Kalvīša darba vizīte Krievijas Federācijā no 2007. gada 26. līdz 28. martam”. Izgūts no: <http://www.am.gov.lv/lv/Arpolitika/Latvijas-Krievijas-robezligums/>
- LR CSP (2012). Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. Par 2011. gada tautas skaitīšanas galvenajiem provizoriskajiem rezultātiem. Izgūts no: <http://www.csb.gov.lv/notikumi/par-2011gada-tautas-skaitisanas-galvenajiem-provizoriskajiem-rezultatiem-33305.html>
- LR CSP (2013). Latviešu valodā mājās runā 62% Latvijas iedzīvotāju, visvairāk – Vidzemē un Lubānas novadā. Izgūts no: <http://www.csb.gov.lv/notikumi/latviesu-valoda-majas-runa-62-latvijas-iedzivotaju-visvairak-vidzeme-un-lubanas-novada-3915>
- LR IZM (2014). Izglītības un zinātnes ministrija. Ina Druvieta: Mazākumtautību izglītība ir neatņemama Latvijas izglītības sistēmas sastāvdaļa. Izgūts no: <http://izm.izm.gov.lv/aktualitates/informacija-medijiem/11068.html>
- LR MK (2011a). Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 520 “Kārtība, kādā tiek iesniegts un izskatīts iesniegums par bērna atzīšanu par Latvijas pilsoni”, pieņemti 05.07.2011. Izgūts no: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=232792&from=off>
- LR MK (2011b). Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018. gadam. Izgūts no: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3782>
- LR MK (2012a). Informatīvais ziņojums “Par sabiedrības saliedēšanu, nacionālās identitātes un valsts valodas pozīcijas nostiprināšanu”. Izgūts no: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40252274&mode=mk&date=2012-05-29>
- LR MK (2012b) Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 533 “Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām”, pieņemti 31.07.2012. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 129, 16. aug.
- LR PMLP (2014a). Latvijas Republikas Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Latvijas iedzīvotāju sadalījums pēc valstiskās piederības. Izgūts no PMLP mājaslapas: [http://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/01072013/01.01.2014/ISVP\\_Latvija\\_pec\\_VPD.pdf](http://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/01072013/01.01.2014/ISVP_Latvija_pec_VPD.pdf)
- LR PMLP (2014b). Statistika par uzturēšanās atļaujām. Izgūts no PMLP mājaslapas: <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/uzturesanas-atlajas.html>
- LR PMLP (2014c). Statistika par patvēruma meklētājiem. Izgūts no PMLP mājaslapas: <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/patveruma-mekletaji.html>
- LR Saeima (1994). Pilsonības likums, pieņemts 22.07.1994. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 93, 11. aug. Saskaņā ar tobrīd spēkā esošā Pilsonības likuma 9. pantu: “Personai, kura tiek uzņemta Latvijas pilsonībā, nedrīkst izveidoties dubultā pilsonība.”
- LR Saeima (1995). Likums “Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības”, pieņemts 12.04.1995. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 63, 25. apr.
- LR Saeima (1998). Grozījumi Pilsonības likumā, pieņemti 22.06.1998. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 315/316, 27. okt.
- LR Saeima (2002). Imigrācijas likums, pieņemts 30.10.2002. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 169, 20. nov.
- LR Saeima (2004). Bezvalstnieku likums, pieņemts 29.01.2004. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 25, 17. febr.
- LR Saeima (2005a). Likums “Par Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību”, pieņemts 26.05.2005. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 85, 31. maijs.
- LR Saeima (2005b). Grozījums Latvijas Republikas Satversmē, pieņemts 15.12.2005. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 1, 2006, 3. janv.
- LR Saeima (2007a). Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē, pieņemti 03.05.2007. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 79, 17. maijs.
- LR Saeima (2007b). Likums “Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu”, pieņemts 17.05.2007. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 85, 29. maijs.
- LR Saeima (2009a). Patvēruma likums, pieņemts 15.06.2009. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 100, 30. jūn.
- LR Saeima (2009b). Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē, pieņemti 08.04.2009. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 66, 29. apr.

LR Saeima (2012b). Grozījumi likumā “Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu”, pieņemti 08.11.2012. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 186, 27. nov.

LR Saeima (2013a). Grozījumi Pilsonības likumā, pieņemti 09.05.2013. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 28, 23. maijs.

LR Saeima (2013b). Grozījums Latvijas Republikas Satversmē, pieņemts 19.09.2013. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 194, 4. okt.

LR ST (2005). Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija spriedums lietā Nr. 2004-18-0106 “Par Izglītības likuma pārejas noteikumu 9. punkta 3. apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 114. pantam, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 1. protokola 2. pantam un tās 14. pantam (saistībā ar 1. protokola 2. pantu), Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 26. un 27. pantam, Starptautiskās konvencijas par visu veidu rasu diskriminācijas izskaušanu 5. pantam, Konvencijas par bērna tiesībām 2. un 30. pantam, kā arī Vīnes konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām 18. pantam. Izgūts no: <https://www.google.lv/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=spriedums%20liet%C4%81%20Nr.%202004-18-0106>

LR ST (2007a). Pieteikums, 28.03.2007. Izgūts no: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Pieteikums\\_robezligums\\_04\\_07.htm](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Pieteikums_robezligums_04_07.htm); “Satversmes tiesa ierosina vēl vienu lietu saistībā ar Latvijas – Krievijas robežlīgumu”, 17.07.2007. Izgūts no: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/pr\\_Robezligums\\_ierosinasana\\_otra\\_lieta.htm](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/pr_Robezligums_ierosinasana_otra_lieta.htm) [skatīts 16.06.2014.].

LR ST (2007b). Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2007-10-0102, Rīgā 2007. gada 29. novembrī. Izgūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=167214>

LR ST (2010). Satversmes tiesas 2010. gada 13. maija spriedums lietā Nr. 2009-94-01. Izgūts no: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums\\_2009\\_94\\_01.htm](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2009_94_01.htm)

LR Valsts prezidenta kanceleja (2011). Valsts prezidenta vēstule LR Saeimas priekšsēdētājam S. Āboltiņai, 01.02.2011. Izgūts no: <http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/motivacijas%20vestule.pdf>

LSM (2014). Latvijas sabiedriskie mediji. Straujuma: manā valdībā Izglītības likums netiks mainīts. Izgūts no: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/straujuma-mana-valdiiba-izgliitibas-likums-netiks-mainiits.a78520/>

LU SZF (2013). Valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte” ietvaros veiktās aptaujas “Nevienlīdzība, integrācija un teritoriju ilgtspējīga attīstība” tehniskā informācija un datu tabulas. No: TAP (2013). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2012/2013: Ilgtspējīga nācija*. Galv. red. B. Bela. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 93.–107. lpp.

Luksa, M. (2014). Karstais imigrācijas jautājums Latvijā. Izgūts no: <http://m.lvportals.lv/viedokli.php?id=263532>

NEP (2012). Starptautisko un Eiropas tiesību ekspertu padomes (“NEP”) apsvērumi Latvijas Pilsonības likuma grozījumu jautājumā, 2012. gada 20. septembrī. Izgūts no: <http://www.mfa.gov.lv/20%2009%2012%20nep%20viedoklis%20par%20pilsonibu.pdf>

NK (2012a). Mūsu domubiedri. Statistikas portrets (10.12.2012.). Izgūts no: <http://kongress.lv/lv/material/64>

NK (2012b). Aktīvistu grupas paziņojums par Latvijas Nepilsoņu Kongresa organizāciju (20.11.2012). Izgūts no: <http://kongress.lv/lv/material/10>

NK (2013a). Nepilsoņu kongresa Nolikums (22.03.2013.). Izgūts no: <http://kongress.lv/lv/material/206>

NK (2013b). 15 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju ievēlēja Nepārstāvēto parlamentu (13.06.2013.). Izgūts no: <http://kongress.lv/lv/material/335>

NK (2013c). Nepārstāvēto parlamenta aicinājums Latvijas Valsts prezidentam, Ministru kabinetam un pašvaldībām (15.06.2013.). Izgūts no: <http://kongress.lv/lv/material/341>

NK (2014a). Nepārstāvēto parlaments apspriedīs krievu skolu glābšanu (19.02.2014.). Izgūts no: <http://kongress.lv/lv/material/499>

NK (2014b). TV kanāls slēgts, dziesmas aizliegtas, kas tālāk? (24.04.2014.). Izgūts no: <http://kongress.lv/lv/material/544>

NK (2014c). Nepilsoņu kongress. “Nepilsoņu kongress”: DP pārskats ir politiskās cenzūras triumfs (20.05.2014.). Izgūts no: <http://kongress.lv/lv/material/556>

Pamatnostādnes (2011). Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas pamatnostādnes 2012.–2018. gadam, pieņemtas 20.10.2011. Izgūts no: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3782>

PMLP (2014a). Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Nepilsoņu jaundzimušo bērnu valstiskā piederība laikposmā no 2013. gada 1. janvāra līdz 2014. gada 1. martam. Latvijas Cilvēktiesību centram sniegtā informācija 2014. gada 3. aprīlī.

PMLP (2014b). Latvijas nepilsoņu attieksme pret Latvijas pilsonības iegūšanu: pētījums. Izgūts no: [http://saliedetiba.saeima.lv/attachments/417\\_P%20%C4%92%20T%20%C4%AA%20J%20U%20M%20S\\_%202014.pdf](http://saliedetiba.saeima.lv/attachments/417_P%20%C4%92%20T%20%C4%AA%20J%20U%20M%20S_%202014.pdf)

PMLP (2014c). Latvijas pilsonībā uzņemto personu skaits. Latvijas Cilvēktiesību centram sniegtā informācija 2014. gada 3. aprīlī.

PMLP (2014d). Latvijas nepilsoņu attieksme pret Latvijas pilsonības iegūšanu. Izgūts no: [http://saliedetiba.saeima.lv/attachments/417\\_P%20%C4%92%20T%20%C4%AA%20J%20U%20M%20S\\_%202014.pdf](http://saliedetiba.saeima.lv/attachments/417_P%20%C4%92%20T%20%C4%AA%20J%20U%20M%20S_%202014.pdf)

Reformu partija (2011). ZRP uzskata, ka Saskaņas centram ir jāstrādā valdībā <http://reformupartija.lv/2011/10/01/zrp-uzskata-ka-saskanas-centram-ir-jastrada-valdiba/>

Rozenvalds, J. (2013). Ilgtspējīga nācija un sabiedrības integrācija. No: TAP (2013). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2012/2013: Ilgtspējīga nācija*. Galv. red. B. Bela. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 55.–65. lpp.

TAP (2013). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2012/2013: Ilgtspējīga nācija*. Galv. red. B. Bela. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.

TVNET (2011). Rozenvalds: ZPR lēmums nav pārsteigums (01.10.2011.). Izgūts no: [http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/393988-rozenvalds\\_zrp\\_lemums\\_nav\\_parsteigums](http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/393988-rozenvalds_zrp_lemums_nav_parsteigums).

TVNET (2012). Lūdz Saeimu nesarežģīt nepilsoņu bērnu reģistrāciju, 25.09.2012. Izgūts no: [http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/437250-rinkevics\\_ludz\\_saeimu\\_nesarezgit\\_nepilsonu\\_bernu\\_registraciju](http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/437250-rinkevics_ludz_saeimu_nesarezgit_nepilsonu_bernu_registraciju)

UNHCR (2012). Comments by the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) to the Legislative proposal amending the Citizenship Law (Nr. 52/Lp11) (Stockholm, 28 August 2012).

UNHRC (1989). Para 8 of UN Human Rights Committee 'ICCPR General Comment No. 17: Article 24 (Rights of the child), (7 April 1989)'. In: *Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies* (27 May 2008) UN Doc HRI/GEN/1/Rev.9. Izgūts no: <http://www.refworld.org/docid/45139b464.html>

Uus, M. (2013). New impetus for encouraging integration. Izgūts no: <http://news.postimees.ee/2082910/new-impetus-for-encouraging-integration>

VISC (2014). Valsts izglītības saturs Centralizēto eksāmenu rezultāti saistībā ar mācībvalodas jautājumiem. Izgūts no: [http://visc.gov.lv/vispizglitiba/eksameni/ce\\_saist\\_macibval.shtml](http://visc.gov.lv/vispizglitiba/eksameni/ce_saist_macibval.shtml)

Zankovska-Odiņa, S. (2008). Spēlējot integrācijas teātri. Izgūts no: <http://politika.lv/article/spelejoj-integracijas-teatri>

Вести сегодня (2011). Линдерман: заявления господина Дзинтарса и Ко – это объявление войны, 21.04.2011. Izgūts no: <http://old.ves.lv/article/170220>



## 2. LIKUMA VARA UN TAISNĪGUMA NODROŠINĀŠANA

*Gatis Litvins*

*Vai valsts un sabiedrība ir konsekventi pakļautas likumam?*

### 2.1. Cik lielā mērā valsts teritorijā darbojas likuma vara?

Latvijas Republikas Satversme (turpmāk – Satversme) un citi normatīvie akti noteic, ka valsts institūcijām ir pienākums pakļauties likumam. Tomēr valsts institūcijām jāievēro ne tikai likumi un uz to pamata izdotie normatīvie akti (Ministru kabineta (MK) noteikumi, pašvaldību saistošie noteikumi, iekšējie normatīvie akti), bet arī vispārējie tiesību principi (taisnīguma, vienlīdzības, samērīguma, sociāli atbildīgas valsts u.c. principi). Pēc neatkarības atgūšanas Latvija atteicās no tiesību pozitīvisma koncepcijas, kurā tiesības ir tikai spēkā esošie likumdevēja rakstveidā izdotie normatīvie akti, un to aizstāja dabisko tiesību koncepcija, kurā ar tiesībām saprot likumdevēja rakstveidā izdotos normatīvos aktus un arī vispārējos tiesību principus. Iestāde un tiesa nedrīkst atteikties izlemt jautājumu, pamatojoties uz to, ka šis jautājums nav noregulēts ar likumu vai citu ārējo normatīvo aktu. Piemēram, Augstākā tiesa norādījusi, ka valstij ir pienākums atzīt personas dzimuma maiņu neatkarīgi no tā, vai normatīvais regulējums paredz vai neparedz kritērijus, pēc kuriem dzimuma maiņa konstatējama, un procedūru, kā tā tiek konstatēta. Ja valstī attiecīgais jautājums nav detalizēti regulēts normatīvajos aktos, iestādei un tiesai jāizmanto vispārējie tiesību principi. Tādējādi tiesību piemērošana atbilstoši dabisko tiesību koncepcijai ir sarežģītāka, jo tiesību piemērotājam nepieciešamas īpašas metodoloģiskas prasmes (AT 2008).

Daļa vispārējo tiesību principu uzskaitīti Administratīvā procesa likuma 4.–14.<sup>1</sup> pantā, tomēr tur neminētus vispārējo tiesību principus atklāj, atvasina vai attīsta iestāžu praksē vai tiesu judikatūrā, kā arī tiesību zinātnē. Tiesību zinātnei jau preventīvi jāpēta un jārisina valstij aktuālas juridiskas problēmas, lai ievirzītu sekojošus valsts lēmumus un tiesu spriedumus un lēmumus (kopā tie tiek saukti par tiesu nolēmumiem) juridiski korektā gultnē. Tādā veidā pietiekami attīstīta tiesību zinātne mazina kļūdaino valsts lēmumu un tiesu nolēmumu īpatsvaru un līdz ar to rada ietaupījumu valstij, samazinot zaudējumu atlīdzības izmaksas no budžeta līdzekļiem par pieļautajām kļūdām (Levits 2010, 4).

Latvijā tiesību zinātne pilnā apjomā nepilda savu uzdevumu, jo nozarei trūkst finansējuma un tai nav attīstības plāna. Rezultātā iestādēm un tiesām nākas risināt zinātnei raksturīgus jautājumus. Tāpēc par kļūdainu uzskatāms Valsts prezidenta 2013. gada 28. oktobra lēmums likvidēt 2007. gadā izveidoto Konstitucionālo tiesību komisiju, nepiedāvājot citu alternatīvu. Komisija sniedza neatkarīgu akadēmisku viedokli par svarīgiem konstitucionālo tiesību jautājumiem, kurus valsts iestādes un tiesas izmantoja savu lēmumu pamatošanai.

Arī dabisko tiesību koncepcijā likums ir pamatinstrumentis, ar ko tiek regulētas svarīgākās personu attiecības. Likuma varu nodrošina likumu un citu normatīvo aktu pieejamība, satura skaidrība un paredzamība, atbilstība valsts konstitūcijai – Satversmei, kā arī efektīvs tiesas process, tiesas nolēmumu pieejamība un to efektīva izpilde.

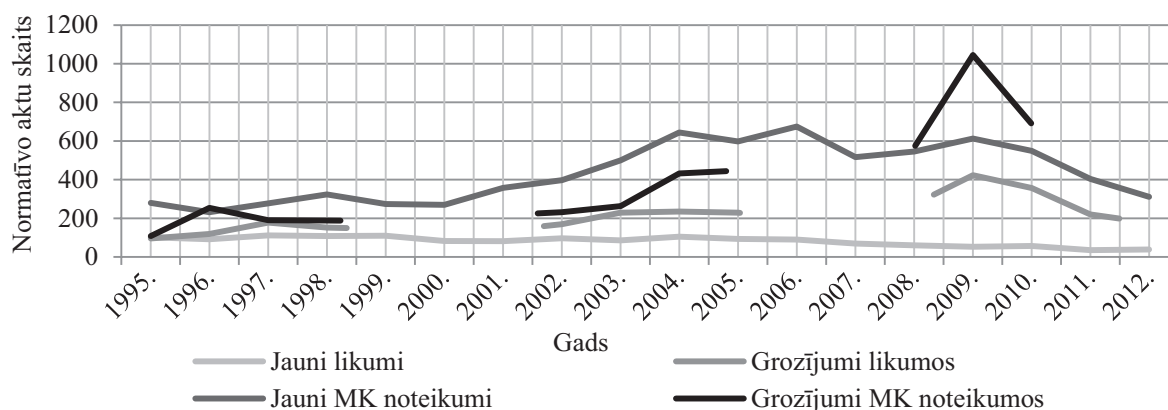
Desmit gadu laikā ir panākts progress, un likumi un citi ārējie normatīvie akti pieejami saprotamā un ērtā veidā. Kopš 2012. gada oficiālo izdevumu “Latvijas Vēstnesis” publicē elektroniski tīmekļa



vietnē *www.vestnesis.lv*. Sistematizēti tiesību akti, tostarp no 2014. gada 1. jūlija Latvijai saistošie starptautiskie līgumi, kā arī jaunākā informācija par to izmaiņām ir pieejama brīvi un bez maksas oficiālā izdevuma “Latvijas Vēstnesis” portālā *www.likumi.lv*.

Šādas pieejamības nodrošināšana nenotika pašsaprotami. Komersanti vēlējas, lai likumu oficiālā publicēšana tiktu nodota privātpersonu pārziņā. Saeima noraidīja šo ideju, 2012. gadā pieņemot Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likumu, jo oficiālās publikācijas īstenošanai jānotiek tiešā valsts kontrolē, taču to nav iespējams realizēt, ja oficiālo publikāciju veic privātpersona (Jarinovska 2009, 15–17). Turklāt jau desmit gadus paralēli pastāv Latvijas nacionālā un Eiropas Savienības (ES) tiesību sistēma. ES tiesību akti pieejami “Eiropas Savienības Oficiālajā Vēstnesī”, un portāls *www.eur-lex.europa.eu* nodrošina ES tiesību aktiem un citiem dokumentiem, kas nav uzskatāmi par konfidencialiem, bezmaksas piekļuvi 24 oficiālajās Eiropas Savienības valodās, to skaitā latviešu valodā.

Svarīga ir ne tikai normatīvo aktu pieejamība, bet arī apstākļi, ka personas spēj orientēties normatīvo aktu gūzmā un izprot to saturu. Tieši no tā atkarīgs, cik pareizi un veiksmīgi personas spēs izvēlēties uzvedību, kas būs tiesiska. Pēdējos desmit gados Latvijā pieaudzis pieņemto normatīvo aktu skaits (sk. 2.1. att.).



### 2.1. attēls. Normatīvo aktu skaita dinamika

Avots: LR TM 2014

2014. gadā spēkā ir apmēram 1500 likumu un apmēram 3700 MK noteikumu (neskaitot likumu un MK noteikumu grozījumus) (TM 2014). Pastāvot šādam normatīvo aktu un to grozījumu skaitam, mazinās personas spēja brīvi orientēties normatīvo aktu sistēmā un pārziņāt normatīvā regulējuma saturu. Šāda situācija izveidojusies, jo likumdevējs tiesību normu piemērošanas problēmas risina ar jaunu normatīvo aktu pieņemšanu vai esošo grozīšanu, nevis ļauj tiesību piemērotājam tās atrisināt ar tiesību iztulkošanas palīdzību. Nākotnē tiesību sistēma jāattīra no liekā tiesiskā regulējuma, izvairoties no normatīvo aktu grozīšanas pie pirmā pieprasījuma. Nepieciešams arī izglītēt normatīvo aktu izstrādātājus un piemērotājus normatīvo aktu jaunrades un tulkošanas jomā (TM 2014). Likumdevējs pieņem kazuistisku normatīvo regulējumu, lai kompensētu tiesību piemērotāju nespēju tulkot likumus atbilstoši to garam, nevis formāli. Tāpēc juristi ar neatbilstošām zināšanām un prasmēm tiesību normu piemērošanā apdraud likuma varu. Diemžēl pēdējos gados bez rezultāta palikusi diskusija par nepieciešamību Latvijas augstskolās ieviest vienotu valsts eksāmenu juridisko fakultāšu absolventiem (Jurista Vārds 2012, 6–10).

Bez likumu publicēšanas un pieejamības svarīgi ir arī, lai zemāka spēka normatīvie akti atbilstu hierarhiski augstāka spēka normatīvajiem aktiem. Satversmes tiesa (ST) kontrolē likumu un citu normatīvo aktu atbilstību Satversmei, uzsākot tiesvedību pēc Satversmes tiesas likumā uzskaitīto valsts institūciju un privātpersonu pieteikumiem. Kopš DA 2005 Satversmes tiesas loma ir pieaugusi

un tas būtiski veicinājis likuma varu. No 1996. gada 28. jūnija līdz 2004. gada 1. novembrim (apmēram astoņu gadu laikā) ST bija pieņēmusi spriedumu 69 lietās un lēmumu par tiesvedības izbeigšanu 32 lietās, savukārt no 2004. gada 1. novembra līdz 2014. gada 18. martam (apmēram desmit gadu laikā) pieņemti spriedumi 171 lietā un 70 lēmumi par tiesvedības izbeigšanu. ST savu nozīmi jo īpaši nostiprināja ekonomiskās krīzes laikā (2007–2012), kad tā pieņēma vairākus būtiskus tiesas spriedumus par sociālajām tiesībām, tiesu varas neatkarību, neatkarīgo iestāžu (Valsts prezidenta kanceleja, Augstākā tiesa, ST, Valsts kontrole un Tiesībsarga birojs) budžeta veidošanas kārtību un tautas likumdošanas tiesībām. Nākotnē ST darba lauks ir paplašināms, lai piešķirtu tai kompetenci vērtēt arī augstāko valsts institūciju lēmumu vai rīcības atbilstību Satversmei (piemēram, Augstākās tiesas nolēmumus, ja tiktu apšaubīta to atbilstība Satversmei) un impīčmenta procesa ietvaros dot atzinumu par augstāko valsts amatpersonu rīcības atbilstību Satversmei (ECHR 2012). Kompetences paplašināšana prasītu papildu finansējuma piešķiršanu ST un ST tiesnešu skaita palielināšanu, tomēr šīs pārmaiņas veicinātu likuma varu valstī.

Iespēja vērsties tiesā par tiesību pārkāpumu ir būtisks likuma varas nodrošināšanas mehānisms. Neuzticēšanās tiesu varai un tiesas procesu ilgums bija aktuāla problēma 2005. gadā, tāda tā ir arī 2014. gadā. Analizējamajā laika posmā likumdevējs ir meklējis risinājumus, kā pilnveidot tiesas darbu, tomēr mērķi nav pilnībā sasniedzis (sk. 2.4. un 2.6. sadaļu).

Likuma varas nodrošināšanā svarīga ir normatīvo aktu piemērošanas prakse. Tieši tiesa ir tā, kas lielā mērā nosaka, kāds ir normatīvo aktu saturs katrā konkrētajā gadījumā. 2005. gadā bez ierobežojumiem bija pieejami tikai ST spriedumi, izlases kārtībā atsevišķi Augstākās tiesas spriedumi interneta mājaslapā un ikgadējās spriedumu izlases grāmatas. Desmit gadu laikā tiesas nolēmumu pieejamība ir palielinājusies. 2013. gadā Saeima pieņēma grozījumus likumā “Par tiesu varu”, paredzot prasību tiesām visus atklātās sēdēs pieņemtos un spēkā stājušos tiesas spriedumus bez maksas un brīvi pieejami publicēt internetā ([www.tiesas.lv](http://www.tiesas.lv)).

Tomēr ne tikai tiesas spriedumi, bet arī tiesas lēmumi nosaka būtiskas personas tiesības. Tieši ar tiesas lēmumu personai tiek nodrošināta tiesas pieejamība (ierosināta vai atteikta tiesvedības ierosināšana, apturēta vai izbeigta tiesvedība u.tml.). Šobrīd tiesu lēmumi nav brīvi pieejami internetā. Arī ST lēmumi par tiesvedības neierosināšanu nav brīvi pieejami internetā, un tas liedz uzzināt, kā ST piemēro likumā noteiktās prasības, kuras personai jāizpilda, iesniedzot pieteikumu, kā arī to, kāpēc tikai dažos gadījumos tiek ierosinātas lietas. 2013. gadā Satversmes tiesā saņemti 404 iesniegumi, no tiem 164 atzīti par acīmredzami nepieņemīgiem, 240 iesniegumi reģistrēti kā pieteikumi un nodoti izskatīšanai ST kolēģijās, rezultātā ST ierosināja tikai 21 lietu (ST 2014a). ST ierosināto lietu skaits salīdzinājumā ar saņemto pieteikumu skaitu ir mazs. Tāpēc nākotnē internetā jāpublicē tiesu un ST lēmumi, ar kuriem tiek izšķirts jautājums par tiesas pieejamību.

Tāpat valstij ir pienākums nodrošināt pieejamību ES Tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) nolēmumiem. Abu starptautisko tiesu atziņas ņemamas vērā, interpretējot Latvijas un tai saistošos normatīvos aktus. ES Tiesa daļu nolēmumus tulko latviešu valodā, un tie ir pieejami internetā ([www.curia.europa.eu](http://www.curia.europa.eu)), tomēr ECT nolēmumi, pat tie, kuri tieši attiecas uz Latviju, nav pilnībā pieejami latviešu valodā (Mits 2012).

Tiesas spiedumu izpilde ir vēl viena būtiska likuma varas prasība. DA 2005 novērtējumā tika konstatētas problēmas ar spriedumu par civilprasību kriminālprocesā un civillietu spriedumu izpildi. Arī pēc desmit gadiem problēmas joprojām pastāv. Katru gadu pieaug piespiedu izpildes lietu skaits, tomēr gada laikā pabeigto lietu īpatsvars nav liels. Salīdzinoši ievērojams ir to lietu skaits, kurās izpilde nav pabeigta vai ir izbeigta bez piedziņas. Izpildu procesa efektivitāti ietekmē gan tiesu izpildītāju rīcība, gan arī no tiem neatkarīgi apstākļi. Tiesu izpildītāji ir viskritiskāk vērtētie speciālisti tiesu sistēmā. Sabiedrībā plaši tiek diskutēts par atsevišķu tiesu izpildītāju rīcības ētiskumu un atbilstību likumam. Salīdzinoši mazu naudas summu piedziņu lietās tiesu izpildītāji nereti neizrāda ieinteresētību, pat izvairās no sadarbības. Savukārt finansiāli apjomīgu līdzekļu piedziņas lietās tiesu izpildītāji rīkojas operatīvi un ieinteresēti (Šņitņikovs, Kārklīņa 2013, 49). Tāpat parāda piedziņas efektivitāti mazina negodprātīga parādnieku rīcība, slēpjot ienākumus un gūstot nedeklarētus

ienākumus, kurus tiesu izpildītājam grūti konstatēt. Turklāt sarežģīta situācija ir arī gadījumos, kad persona kriminālprocesā tiek sodīta ar brīvības atņemšanu. Izciešot sodu, notiesātajam ir ierobežotas iespējas gūt ienākumus, no kuriem daļu varētu atvēlēt cietušā kompensācijas atlīdzībai (Kronberga u.c. 2013, 119–123).

Salīdzinājumā ar 2005. gadu nākušas klāt papildu problēmas, kas saistītas ar tiesu nolēmumu neizpildi administratīvo pārkāpumu lietās. Soda izpilde par ceļu satiksmes pārkāpumiem ir efektīva, jo soda neizpilde liedz reģistrēt transportlīdzekli vai arī veikt tehnisko apskati (saņemt publisku pakalpojumu), taču šāda kārtība diemžēl nav attiecināma uz pārējiem pārkāpumiem. Būtisks iemesls ir lielās izpildes izmaksas, ko valsts vai pašvaldību iestādei vispirms nākas samaksāt, ja tā lūdz tiesu izpildītāju veikt tiesas nolēmuma piespiedu izpildi, lai gan pastāv risks, ka šī izpilde būs nesekmīga un izpildes izmaksas tiks zaudētas. Turklāt nereti izpildes izmaksas ir lielākas nekā piedzenamā administratīvā soda summa.

Lai arī administratīvo tiesu spriedumu izpildē nav konstatējamas tik lielas problēmas kā citu tiesu nolēmumu izpildē, tomēr praksē ir gadījumi, kad valsts iestādes ignorē likumā noteikto pienākumu izpildīt administratīvās tiesas nolēmumu.

Kopumā vērtējot, secināms, ka valsts teritorijā darbojas likuma vara. Desmit gadu laikā situācija nav būtiski mainījusies. Tikai daļa no DA 2005 novērtējumā konstatētajām problēmām ir atrisinātas, bet klāt nākušas jaunas problēmas.

## **2.2. Cik lielā mērā visas amatpersonas, veicot savas funkcijas, ir pakļautas likuma varai; vai likumdošana ir caurskatāma?**

Valsts amatpersonu pakļautība likuma varai nozīmē, ka tās rīkojas normatīvajos aktos noteiktās kompetences ietvaros un ievēro civiltiesības, kā arī darbojas nevis savās privātās, bet sabiedrības interesēs. Amatpersonām jāievēro atklātība pret privātpersonām un sabiedrību, datu aizsardzība, taisnīgu procedūru īstenošana saprātīgā laikā un citi noteikumi, kuru mērķis ir panākt, lai valsts pārvalde ievērotu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses. Privātpersonai jāpaļaujas, ka valsts rīcība ir tiesiska un konsekventa. Pretējs pieņēmums tiesiskā valstī nav iespējams. Tomēr praksē ne vienmēr amatpersonas rīcība ir vērtējama kā tiesiska. Pastāv virkne gadījumu (publisko iepirkumu organizēšana, maksātspējas lietas, tiesnešu disciplinārkolēģijas nevēlēšanās sodīt tiesnešus par administratīvā pārkāpuma izdarīšanu), kuros valsts amatpersonas rīcība grauj likuma autoritāti sabiedrībā (Kalniņš 2011, 67). Ne mazums ir arī tādu gadījumu, kad policists, kura uzdevums ir likuma pārkāpēju atklāšana, pats neievēro likumu, piemēram, ar automašīnu notriec velosipēdistu un atstāj to bez palīdzības (LETA 2012b), vilto asins analīzes, lai pasargātu kolēģi no atbildības par bērna notriekšanu (Stirāne 2012), dod norādījumus nepamatoti samazināt vai vispār atbrīvot konkrētas personas no administratīvā soda (LETA 2014b), alkohola reibumā vada transportlīdzekli (LSM 2014a).

Ņemot vērā iepriekš minēto, valsts izveidojusi uzraudzības sistēmu, kuras mērķis ir nodrošināt amatpersonu pakļautību likuma varai. Latvijā amatpersonu darbības tiesiskumu uzrauga gan institūcijas, kas pieņem juridiski saistošus lēmumus – tiesa, prokuratūra, Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (KNAB), gan arī institūcijas, kuru lēmumiem ir ieteikuma raksturs – tiesībsargs, Valsts kontrole.

Kopš 2004. gada nozīmīgu kontroli pār valsts amatpersonu pakļautību likuma varai savu funkciju izpildes laikā veic administratīvā tiesa, kas sastāv no administratīvās rajona tiesas, administratīvās apgabaltiesas un Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta. Pēdējo desmit gadu laikā administratīvā tiesa ir būtiski uzlabojusi privātpersonu tiesību aizsardzību un pilnveidojusi valsts amatpersonu darba kvalitāti, kā arī stiprinājusi to atbildību. 2005. gadā administratīvajā rajona tiesā bija 2140 pabeigtu lietu, bet privātpersonas pieteikums apmierināts 690 lietās (32% gadījumu), savukārt 2009. gadā pabeigto lietu skaits bija pieaudzis jau līdz 3704 un pieteikums

apmierināts 846 lietās (23% gadījumu), savukārt 2013. gadā pabeigto lietu skaits bija 4560 un pieteikums apmierināts 528 lietās (12% gadījumu) (Tiesu administrācija 2014). Lai kontrole kļūtu vēl efektīvāka, administratīvās tiesas procesam jāklūst ātrākam (2013. gadā administratīvajā rajona tiesā lietas izskatīja vidēji 11 mēnešos, administratīvajā apgabaltiesā – 13 mēnešos, Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamentā – 3 mēnešos) (Tiesu administrācija 2014) un valsts amatpersonām par pieļautajiem tiesību normu pārkāpumiem jāpiemēro disciplinārā vai pat krimināltiesiskā atbildība.

Administratīvās tiesas darbības uzsākšana šajos desmit gados ir būtiski pilnveidojusi izpratni par informācijas pieejamību un nodrošinājusi informācijas atklātību gadījumos, kad valsts amatpersonas nepamatoti atteikušas tās izsniegšanu. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments norādījis uz sabiedrības tiesībām iegūt informāciju par valstij pilnībā vai daļēji piederošu kapitālsabiedrību (AT 2014), tiesībām saņemt informāciju par valsts nodarbinātas personas ienākumiem (AT 2012), valsts noslēpuma statusa piešķiršanas procesa atklātību (AT 2011). Administratīvās tiesas spriedumi bijuši pamats iestāžu prakses un normatīvo aktu pilnveidošanai.

Prokuratūra realizē svarīgu valsts amatpersonu rīcības tiesiskuma uzraudzību gan kriminālprocesā, gan arī izsakot brīdinājumus un iesniedzot protestus valsts amatpersonām par likumam neatbilstošiem lēmumiem (LETA 2014a). Prokuratūras darba efektivitāti mazina sliktais materiāltehniskais nodrošinājums. Līdzīgi kā citas valsts iestādes, prokuratūra saskaras ar problēmu, ka amata kandidātu vājo zināšanu dēļ neizdodas pilnībā nokomplektēt personālsastāvu. Valsts iestādes ir nostādītas neapskaužamā situācijā – nepieņemt neatbilstošus kandidātus un strādāt nepilnā sastāvā un līdz ar to lēnāk, vai arī pieņemt amatā šādus kandidātus un cerēt uz viņu prasmju un zināšanu pieaugumu, bet riskēt ar likuma varas principa neievērošanu.

KNAB darbība ir veicinājusi likuma varu valstī. Tajā pašā laikā sabiedrībā rezonansi guvušās lietas tiek izmeklētas ilgi (Delna 2014). Turklāt skandāli KNAB iekšienē mazinājuši institūcijas darbības efektivitāti. Sabiedrības ticība šīs institūcijas darbam ir zema, un tas iedrošina atsevišķus politiķus runāt par KNAB likvidāciju. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja Veronika Krūmiņa norāda, ka nav pareizi tas, ka KNAB amatpersonas atrodas darba tiesiskajās attiecībās, nevis valsts civildienestā (Litvins 2014, 15–19). KNAB darbiniekiem, kas veic valsts pārvaldes uzdevumus, būtu jābūt valsts civildienesta ierēdņiem. Valsts civildienesta ierēdņi tiek uzņemti dienestā ar rīkojumu un atbilstoši Valsts civildienesta likumam. Uz civildienesta ierēdņiem neattiecas darba tiesiskās attiecības reglamentējošo normatīvo aktu normas. Piemēram, dienesta attiecību izbeigšana nav atkarīga no arodbiedrības piekrišanas. Šobrīd KNAB darbinieki tiek pieņemti darbā, pamatojoties uz darba līgumu un saskaņā ar Darba likumu. KNAB darbinieku privāttiesiskais statuss traucē efektīvi pārvaldīt iestādi.

Pozitīvi vērtējams, ka daļēji atrisinātas DA 2005 konstatētās problēmas, kas saistītas ar politisko partiju finansējuma caurskatāmību un kontroli, kā arī priekšvēlēšanu aģitāciju. Normatīvais regulējums paredz skaidru un visaptverošu informācijas sniegšanu par partiju ieņēmumiem un izdevumiem, un tās šādu informāciju regulāri sagatavo un iesniedz.

Iepriekš minētās uzraudzības iestādes pieņem juridiski saistošus lēmumus attiecībā pret valsts amatpersonām, savukārt tiesībsarga un Valsts kontroles secinājumi par konkrēto jautājumu tiek izteikti atzinuma un ieteikuma formā, lai valsts amatpersonas pilnveidotu savu darbu.

2007. gadā Valsts cilvēktiesību biroja vietā izveidoja Tiesībsarga biroju, piešķirot tam plašāku kompetenci (LR MK 2005). No Tiesībsarga likuma normām izriet, ka tiesībsarga pamatfunkcijas ir valsts varas īstenošanas uzraudzība un cilvēktiesību aizsardzība. Sākotnēji Tiesībsarga biroja darbība bija publiski nemanāma. Pēc Jura Jansona apstiprināšanas amatā tiesībsarga darbs ir aktivizējies, tomēr tiesībsarga iecelšanas kārtība un tā komunikācijas veids ar valsts iestādēm un sabiedrību nav nodrošinājuši tādu šīs institūcijas autoritāti, kādai tai vajadzētu būt (LSM 2014b). Valsts amatpersonas Latvijā atšķirībā no citām Eiropas valstīm tiesībsarga juridiski nesaistošos atzinumus autoritātes un kompetences ziņā neatzīst par līdzvērtīgiem tiesas nolēmumiem (Tiesībsarga birojs 2009; Кутрис 2007). Augsti attīstītās demokrātiskās sabiedrībās, piemēram, Zviedrijā, Dānijā, ombuda



rekomendācijas gandrīz vienmēr izpilda (ECHR 1987). Latvijā tiesībsargam dots grūts uzdevums panākt, ka tā juridiski nesaistošos priekšlikumus izpildītu sabiedrībā un tiesību sistēmā, kas pieradusi pildīt tikai obligātus rīkojumus. Turklāt, līdzīgi kā citās tiesībsargājošās iestādēs, ekonomiskā krīze pasliktināja Tiesībsarga biroja darba potenciālu. Tiesībsarga birojam, lai tas pilnībā un efektīvi veiktu savas funkcijas, ir jāpiešķir nepieciešamais finansējums un cilvēkresursi. Jāuzsver, ka uz šo trūkumu ir norādījusi pat ANO Cilvēktiesību komiteja (HRC 2014).

Valsts kontroles (VK) darbība pēdējos desmit gados vērtējama atzinīgi. 2013. gadā VK sniegusi 439 ieteikumus, no kuriem iestādes ieviesušas 354 ieteikumus (81%). Pozitīvais rādītājs vairāk raksturo ieteikumu ieviešanas līmeni ministrijās un centrālajās valsts institūcijās. Izvairīgāka ir bijusi pašvaldību attieksme un kūrāka to vēlme pilnveidoties – pērn pašvaldības spējušas ieviest tikai 42% no sniegtajiem ieteikumiem (Matule 2014b, 6–9). Līdz ar to meklējami risinājumi, kā stiprināt pašvaldību amatpersonu pakļautību likuma varai.

VK secinājusi, ka valsts amatpersonu pārkāpumi saistīti ar neprasmīgu saimniekošanu, paviršu attieksmi pret valsts mantu, lēmumu nekompetentu pieņemšanu, lēmumu atlikšanu vai nepareizu to noformēšanu. Ne visos gadījumos pārkāpumi bijuši kriminālsodāmi, tomēr tie ļoti būtiski ietekmē gan sabiedrības uzticēšanos valsts varai, gan valsts finanšu sistēmu un uzņēmējdarbības vidi kopumā. Amatpersonu pieņemtie lēmumi nav “izsekojami”, turklāt tie liecina par politiķu un ierēdņu nespēju domāt par tālākām savas rīcības sekām. Politiķi izdara spiedienu uz ierēdņiem, kuru rīcība vai bezdarbība šādas ietekmes gadījumā tiek attaisnota. Turklāt VK ir konstatējusi, ka praksē augstākā amatā esošās amatpersonas negribīgi izvērtē padoto rīcību normatīvo aktu pārkāpumu, neefektīvas darbības vai bezdarbības gadījumos un tā vietā, lai atzītu un labotu kļūdas, meklē attaisnojumus un aizbildinājumus (Matule 2014b, 6–9). Tāpēc nākotnē jāatjauno 2008. gadā reorganizētā Valsts civildienesta pārvalde.

Lai varētu atzīt, ka pastāv likuma vara, sabiedrībai jābūt pārliecinātai, ka likumu pieņemšanas process notiek sabiedrības interesēs. Saeimā atklātības līmenis ir augsts, tas ir pat augstāks, nekā paredzēts normatīvajos aktos (Kalniņš 2011, 38). Atzinīgi vērtējama nevalstisko organizāciju pārstāvju un ekspertu iesaiste likumdošanas procesā. Likumdošanas caurskatāmību un likumdevēja atbildību veicina arī Satversmes grozījumi, kas palielināja atklāto balsojumu skaitu Saeimā. Saeima 2012. gada 19. janvārī pieņēma grozījumus Saeimas kārtības rullī, kas paredz Valsts kontroliera, tiesnešu, Satversmes aizsardzības biroja vadītāja, ģenerālprokurora, KNAB vadītāja, Centrālās vēlēšanu komisijas vadītāja un citu amatpersonu ievēlēšanu, apstiprināšanu, iecelšanu amatā, atbrīvošanu vai atlaišanu no amata atklātā balsojumā. 2013. gada 19. septembrī pieņemti grozījumi Satversmē, kas paredz, ka arī Satversmes tiesas tiesnešus apstiprina amatā atklātā balsojumā.

Kritiski vērtējams apstāklis, ka likumprojekta anotāciju sagatavo atbilstoši likumprojekta redakcijai, ko Saeima pieņem pirmajā lasījumā, savukārt izmaiņas likumprojektā, ko Saeima veic likumprojekta izskatīšanas otrajā un trešajā lasījumā, anotācijā netiek atspoguļotas. Tāpēc Saeimai pēc likuma pieņemšanas jāaktualizē anotācijas saturs vai arī jāizdod atsevišķs paskaidrojuma raksts, lai likumdevēja griba būtu nepārprotami konstatējama. Saeimas un pašvaldību interneta mājaslapās jābūt pieejamiem arī komisiju protokoliem, kas atspoguļotu lēmumprojektu apspriedi (Delna 2012b). MK noteikumu projekta un likumprojekta virzībai var sekot internetā, diemžēl tā nenotiek ar pašvaldību saistošo noteikumu projektiem – to pieņemšanas process ir necaurskatāms. Tomēr projektu izsekojamība nenovērš faktu, ka tiesību normas tiek mēģināts pieņemt vai pat tās tiek pieņemtas atsevišķu personu, nevis sabiedrības interesēs. Lobisma likums joprojām nav pieņemts (Delna 2012a).

Kopumā vērtējot, amatpersonas ir pakļautas likuma varai un desmit gadu laikā stāvoklis ir uzlabojies. Lai arī joprojām valsts amatpersonas nereti piemēro normatīvos aktus formāli, jo rīkojas negodprātīgi vai arī tām trūkst zināšanu un prasmju, tomēr administratīvā tiesa, Valsts kontrole un Tiesībsarga birojs licis valsts amatpersonām uzlabot darba kvalitāti. Arī likumdošanas process kļuvis caurskatāmāks. Lai uzlabotu likumu satura kvalitāti, nākotnē likumdošanā jāievieš tiesību normu pirmslikumdošanas jeb *ex ante* novērtēšana un arī pēclikumdošanas jeb *ex post* novērtēšana.



### 2.3. Cik neatkarīgas no izpildvaras ir tiesas un tiesneši, cik lielā mērā tie ir pasargāti no jebkādas iejaukšanās savā darbībā?

Satversmes 83. un 84. pantā un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantā noteikts tiesnešu neatkarības princips. Tiesas un tiesnešu institucionālā neatkarība nozīmē neatkarību no citiem varas atzariem (piemēram, lemjot par tiesneša apstiprināšanas kārtību, sociālajām un materiālajām garantijām) un iztiesājamās lietas dalībniekiem tiesas spriešanā. Eiropas Komisija atzinusi, ka Latvijā tiesu neatkarības uztveres vispārējais rādītājs ir nedaudz samazinājies: 2013. gadā Latvija pasaulē ieņēma 61. vietu, bet 2014. gadā – 63. vietu (EC 2014).

DA 2005 vērtējumos tika norādīts, ka valdības un parlamenta pārstāvji periodiski iejaucas vai izdara spiedienu uz tiesām konkrētu lietu risināšanā, tādējādi ietekmējot lietu neatkarīgu un objektīvu izskatīšanu. Pēdējos desmit gados līdzīgi gadījumi ir notikuši retāk, turklāt ir nostiprinājusies izpratne, ka šāda rīcība ir nepareiza un nepieļaujama. Pēdējos gadus neviena persona nav sodīta par tiesneša darba ietekmēšanu (Krimināllikuma 295. pants). Tāpēc ārēja iejaukšanās lietu izskatīšanas procesā šobrīd nav uzskatāma par būtisku problēmu mūsu valstī.

Lai arī publiski nav zināmi gadījumi, ka būtu notikusi ārēja iejaukšanās konkrētas tiesvedības gaitā, tomēr pastāv neatkarības riski tiesu pārvaldības jomā. Daļa no problēmām, kas tika minētas DA 2005 novērtējumā, joprojām ir aktuālas. 2010. gadā atrisinājumu guva problēma par tiesu varas pārstāvniecību, jo tika nodibināta Tieslietu padome – koleģiāla institūcija, kas piedalās tiesu sistēmas politikas un stratēģijas izstrādē, kā arī tiesu sistēmas darba organizācijas pilnveidošanā. Izveidota arī tiesnešu kandidātu atlases sistēma, kas jau pirms iecelšanas amatā ļauj izvērtēt kandidāta profesionālo atbilstību amatam. Lai gan uzlabojumi ir veikti, normatīvais regulējums joprojām pieļauj izpildvaras un likumdevēja pārlieku iesaisti tiesu varas darbā. Tiesu neatkarības vājie punkti tāpat kā pirms desmit gadiem saistīti ar sistēmiskām problēmām jautājumos par tiesu budžeta veidošanu un tiesnešu karjeras virzību.

Rajona (pilsētas) tiesu un apgabaltiesu personāllietvedība, budžeta veidošana un materiāltehnisko līdzekļu plānošana un piegāde (administrēšana) atrodas izpildvaras – TM padotības iestādes, proti, Tiesu administrācijas – kompetencē. Savukārt Augstākā tiesa un Satversmes tiesa izveidojušas savas pārvaldes institūcijas. Tas nozīmē, ka tiesu sistēmā nav vienotas pieejas pārvaldības jautājumā. 2005. gadā publicētajā demokrātijas auditā (DA 2005) tika prognozēts, ka 2005. gadā Tiesu administrācija kļūs par patstāvīgu iestādi, tomēr šī prognoze nav piepildījusies. Pašreizējais Tiesu administrācijas direktors Edvīns Balševics norāda, ka, pēc valsts varas dalīšanas principa un dziļākās jēgas, Tiesu administrācija ir piederīga tiesu varai, nevis izpildvarai, tajā pašā laikā pagaidām nav pamata secināt, ka līdzšinējā padotība neļauj strādāt pilnvērtīgi un efektīvi (Matule 2014a, 6–12). Šobrīd Tiesu administrācijas statuss praksē problēmas nerada, tomēr ilgtspējīgas stabilitātes nodrošināšanai tā jāveido kā patstāvīga iestāde, nodalot tiesu varu no izpildvaras attiecībā uz visu tiesu sistēmas institūciju administrēšanu.

Lai arī Augstākā tiesa un Satversmes tiesa pašlaik organizē savu darbu autonomi no izpildvaras un iesniedz MK budžeta projektus nākamajam gadam, tomēr arī Augstākās tiesas un Satversmes tiesas budžeta veidošanas procesā pastāv neatkarības riski. Satversmes tiesa lietā Nr. 2011-18-01 atzina, ka Augstākajai tiesai un Satversmes tiesai nav iespējams pilnvērtīgi paust viedokli par to funkciju izpildei nepieciešamo finansējumu, jo tās nevar iesniegt precizējumus un labojumus MK sēdes protokolam, kas vēlāk tiktu pievienots valsts budžeta likuma projekta paskaidrojumiem un nosūtīts Saeimai. Līdz ar to rodas risks, ka Saeima var saņemt nepilnīgu abu institūciju viedokli par to funkciju izpildei nepieciešamo finansējumu. Jau lietas iztiesāšanas laikā Saeima piekrita veikt grozījumus normatīvajos aktos, kas attiecas uz valsts budžeta izstrādāšanas procedūru, tomēr ST vērsa uzmanību arī uz citu problēmu, proti, ka šajā jomā atbildīgās izpildvaras amatpersonas normatīvos aktus piemēro negodprātīgi.

Tiesu sistēmas budžeta jomā eksperti norāda, ka tiesu attīstības neiekļaušana Nacionālās attīstības plānā liedz iespēju tiesām (tiesu varai) sagatavot jaunās politikas iniciatīvas un plānot tiesu un tiesu

budžeta attīstību (Tieslietu padome 2012, 46). Eksperti vērs uzmanību arī uz draudiem tiesnešu neatkarībai, kas saistīti ar tiesnešu atalgojuma un valsts pārvaldes iestāžu darbinieku atalgojuma “sazoni”. Saskaņā ar Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 4. panta devīto daļu tiesneša mēnešalgu nosaka, to piesaistot valsts tiešās pārvaldes iestādes augsti kvalificēta jurista mēnešalgai ar attiecīgu koeficientu. Esot šādai sasaistei atlīdzības sistēma nenodrošina (un nesaglabā) tiesnešu algas reālo vērtību. Turklāt ir samazināts tiesnešu sociālo garantiju apjoms (Tieslietu padome 2012, 46).

Pastāv arī izpildvaras un likumdevējvaras iespējas ietekmēt lēmumus par tiesneša apstiprināšanu un tālāku karjeras virzību. Pēdējos gados bijuši gadījumi, kad Saeima politisku iemeslu dēļ amatā nav apstiprinājusi vairākus tiesneša amata kandidātus, kuri atbilda izvirzītajām prasībām un bija sekmīgi izturējuši visas atlases kārtas (AT 2010).

Likums “Par tiesu varu” paredz, ka tiesneša kandidatūru izvirza tieslietu ministrs un Saeima balso par tā iecelšanu vai apstiprināšanu amatā. Turklāt tieslietu ministrs pieņem lēmumu par rajona (pilsētas) tiesas un apgabaltiesas priekšsēdētāja (un vietnieka) iecelšanu amatā, atbrīvošanu no amata un aizstāšanu. Līdz ar to izpildvarai ir tieša iespēja ietekmēt tiesnešu iecelšanu un tiesas darba organizēšanu.

Risku tiesnešu neatkarībai rada arī apstākļi, ka rajona (pilsētas) tiesas tiesnesi uz trim gadiem ieceļ amatā Saeima un pēc trim amatā nostrādātiem gadiem apstiprina amatā bez pilnvaru termiņa ierobežojuma vai ieceļ amatā atkārtoti uz laiku līdz diviem gadiem. Jau DA 2005 tika norādīta problēma, ka tiesneša apstiprināšana uz mūžu ir atkarīga no politiķu balsojuma. Tāpēc būtu jāatsakās no tiesnešu trīs gadu pārbaudes termiņa vai arī, ja to saglabā, likumā nepārprotami jāparedz, ka tiesnesim, kurš netiek virzīts apstiprināšanai amatā uz mūžu, ir tiesības šo lēmumu pārsūdzēt tiesā. Likumā arī jāparedz, ka Saeima tikai lemj par personas apstiprināšanu par tiesnesi uz mūžu, tomēr lēmumus par tālāku tiesneša karjeras attīstību, piemēram, lēmumu par tiesneša pārcelšanu darbā augstāka līmeņa tiesā, pieņem Tieslietu padome. Arī Augstākās tiesas priekšsēdētāja apstiprināšanas kompetence no parlamenta jānodod Tieslietu padomei (Tieslietu padome 2012, 46).

Mūsdienu apstākļos apdraudējumu tiesu neatkarībai varēja radīt lēmums atcelt tiesneša aizliegumu būt par politiskās organizācijas biedru. Satversmes tiesa lietā Nr. 2012-16-01 atzina, ka likumā “Par tiesu varu” noteiktais aizliegums tiesnesim darboties politiskajās partijās un citās politiskajās organizācijās palīdz nodrošināt taisnīgas, neatkarīgas un objektīvas tiesu varas darbību. Satversmes tiesa arī atzina, ka likumdevējs nākotnē var izvērtēt aizlieguma nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā. Citās valstīs sastopami dažādi standarti – no visu politisko darbību aizlieguma līdz visai plašam atļautu darbību lokam politiskajās partijās. Lietuvā (Seimas 1994, 44 (3); 48 (5)) un Igaunijā (Riigikogu 2002, 49 (2)) tiesnesim ar likumu aizliegts būt par politiskās partijas biedru. Arī Kanādā “visas partijiskās politiskās aktivitātes jābeidz līdz ar nokļūšanu amatā”. Savukārt Itālijā tiesnesim ir ļauts piedalīties politisko partiju darbā un publiski paust savus politiskos uzskatus (aizliegts tikai aktīvi piedalīties priekšvēlēšanu kampaņā) (Kalniņš, Kažoka, Litvins 2008, 148). Tāpat arī dažos ASV štatos tiesnesis var būt politiskās partijas biedrs (Forward 2010). Tādējādi tiesneša tiesības būt par politiskās partijas biedru Latvijā pašreiz ir tādas kā “snaudošās tiesības”. Tiesnešiem varētu ļaut būt par politiskās partijas biedru, ja politiskā kultūra Latvijā būtu tāda, kas neapdraud taisnīgas, neatkarīgas un objektīvas tiesu varas darbību.

Kopumā tiesu varas neatkarība Latvijā tiek respektēta. Tajā pašā laikā ir tiesu varas neatkarības problēmas, kas saistītas ar tiesu sistēmas administrēšanu un tiesneša karjeras attīstību. Daļa problēmu pastāv vēl no 2004. gada. Desmit gadu laikā stāvoklis kopumā nav būtiski mainījies.

## **2.4. Cik vienlīdzīga un droša ir pilsoņu piekļuve taisnīgai un savlaicīgai tiesai, cik plašās ir viņu iespējas saņemt kompensāciju par valsts pārvaldes iestāžu kļūdām?**

Latvijas normatīvie akti un arī tai saistošie starptautiskie līgumi nosaka valsts pienākumu nodrošināt vienlīdzīgu un drošu piekļuvi taisnīgai un savlaicīgai tiesai, kā arī tiesības saņemt kompensāciju par valsts pārvaldes iestāžu kļūdām. Tiesas pieejamība ir viens no būtiskākajiem taisnīgas tiesas elementiem, bez kura pārējās garantijas, kas izriet no tiesībām uz taisnīgu tiesu, piemēram, procesuālā līdztiesība, lietas izskatīšanas atklātums, tiesības uz motivētu nolēmumu, kļūst bezjēdzīgas, jo persona tās nevar izmantot, ja tai nav iespējams vērsties tiesā (Briede u.c. 2011, 129).

Vienlīdzīgu piekļuvi tiesai garantē valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība. 2005. gada 1. jūnijā stājās spēkā Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums, kura mērķis ir sniegt valsts garantētu finansiālu atbalstu juridiskās palīdzības saņemšanai gadījumos, kad bez valsts atbalsta personai būtu liegta pieeja tiesai. Jau DA 2005 tika konstatēta problēma, ka valsts pienācīgi nepilda pienākumu nodrošināt personām juridisko palīdzību. Līdzīga problēma ir arī šobrīd. Latvija sniedz juridisko palīdzību krimināllietās un salīdzinoši ierobežotā apmērā arī civillietās, savukārt administratīvajās lietās palīdzību nepiedāvā (izņemot patvēruma meklētāja gadījumā). Salīdzinājumā ar citām valstīm Latvijā juridiskajai palīdzībai atvēlētais finansējums ir mazs. Eiropas valstīs 2010. gadā publiskais finansējums juridiskajai palīdzībai bija vidēji 6,8 eiro uz vienu iedzīvotāju, turpretī Latvijā tikai 0,4 eiro (Council of Europe 2012, 76). Turklāt nereti tiek apšaubīta valsts piedāvātās juridiskās palīdzības efektivitāte. Zvērināti advokāti nevēlas iesaistīties šīs juridiskās palīdzības sniegšanā, jo apmaksāto konsultāciju stundu un procesuālo dokumentu skaits ir nepietiekams. Valstij būtu jāpalielina apmaksājami juridiskās palīdzības veidi un juridiskās palīdzības sniedzēju atlīdzības apmērs.

DA 2005 kā sasniegums tika norādīts ST 2003. gada spriedums lietā Nr. 2003-04-01, kurā ST atzina, ka zvērinātu advokātu monopolstāvoklis civilprocesā ir pretrunā tiesībām uz taisnīgu tiesu, tāpēc kasācijas instancē, tāpat kā pirmās instances un apelācijas instances tiesās, jāļauj personai vest lietas tiesā pašai vai ar pilnvarota pārstāvja starpniecību, turklāt šis pilnvarotais pārstāvis var būt jebkura fiziska persona. Pēc desmit gadiem Saeima 2013. gada 19. decembrī grozīja Civilprocesa likumu un noteica, ka personas lietas kasācijas instances tiesā ved pašas vai ar zvērināta advokāta starpniecību. Analizējot ST 2003. gada argumentus un Civilprocesa likuma 2013. gada grozījumus, jāatzīst, ka likuma izmaiņas vērtējamas pozitīvi, jo likuma grozījumi samēro personas tiesības brīvi izvēlēties pārstāvi un sabiedrības intereses, lai tiesas process kasācijas instances tiesā ir kvalitatīvs. Arī 2014. gadā lietā Nr. 2013-04-01 ST atzina, ka zvērināta advokāta juridiskās palīdzības izmantošana maksimāli sekmē tiesas procesa ekonomiju un veicina taisnīgāka rezultāta sasniegšanu, tāpēc ir pamatoti, ka pēc labvēlīga tiesas sprieduma no otras puses var prasīt tikai tādus ar lietas vešanu saistītos izdevumus, kas radušies, algojot zvērinātu advokātu, nevis vienkāršu juristu. Līdz ar to ST atzina, ka zvērinātiem advokātiem civilprocesā var tikt piešķirtas priekšrocības salīdzinājumā ar citiem juridiskās palīdzības sniedzējiem, ja šādām priekšrocībām ir leģitīms mērķis un tās ir samērīgas starp personas un sabiedrības interesēm.

Vienlīdzīgu piekļuvi tiesai ietekmē arī tāds apstāklis kā ģeogrāfiskais attālums no personas dzīvesvietas līdz tiesai. Ne visiem iedzīvotājiem ir savs personiskais transportlīdzeklis, bet pašreizējais sabiedriskā transporta tīkls nav tāds, kas nodrošina efektīvu nokļūšanu tiesā. 2004. gadā administratīvā pārkāpuma lietas sāka iztiesāt administratīvā tiesa, savukārt kopš 2013. gada tās skata vispārējās jurisdikcijas tiesa. Administratīvajai rajona tiesai ir pieci tiesu nami, bet administratīvā apgabaltiesa ir tikai viena (Rīgā), savukārt vispārējās jurisdikcijas rajona (pilsētas) tiesas ir 34, bet apgabaltiesas ir piecas. Vispārējās jurisdikcijas tiesas pārklāj visu valsts teritoriju. Tādējādi kopš 2013. gada administratīvā pārkāpuma lietās tiesas pieejamība ir būtiski palielinājusies, jo tiesa ir tuvāk personas dzīvesvietai. Līdzīgi vēl vairākām lietu kategorijām būtu maināma pakļautība no administratīvās tiesas uz vispārējās jurisdikcijas tiesu un otrādi (Kalniņš u.c. 2013, 52–100).

Drošu piekļuvi taisnīgai un savlaicīgai tiesai nodrošina tiesas nolēmumu stabilitāte – cik liela daļa apelācijas un kasācijas sūdzību apmierinātas (grozīti un atcelti zemāko tiesu instanču nolēmumi, lietas nosūtītas atkārtotai izskatīšanai). Latvijā ir salīdzinoši augsts pārsūdzēto spriedumu un arī grozīto un atcelto spriedumu īpatsvars (AT 2013a). Drošāku tiesas pieejamību nodrošinās arī Saeimas lēmums likvidēt Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātu (no 2017. gada) un Krimināllietu tiesu palātu (no 2015. gada), izveidojot trīs “tīras” tiesu instances. Pirmajā instancē visas civillietas un krimināllietas skatīs rajona (pilsētas) tiesas, apelācijas kārtībā lietas skatīs apgabaltiesas, bet kasācijas kārtībā – Augstākā tiesa. Nereti praksē personām nav skaidrs, kura no tiesām ir pirmās instances tiesa un kurā iesniedzams pieteikums, – rajona (pilsētas) tiesā vai apgabaltiesā.

Taisnīga ir ne tikai objektīva un neatkarīga, bet arī zinoša tiesa. Eiropas Komisija atzinusi, ka Latvijā tiesnešiem pieejamā apmācība ir viduvējā līmenī (EC 2014). Tāpat kā citās Eiropas Padomes valstīs (Jagland 2014, 23) arī Latvijā tiesnešu apmācībām jābūt augstai prioritātei, kam piešķirami valsts budžeta līdzekļi atbilstošā apmērā.

Savlaicīga tiesa ir tāda, kura savu nolēmumu pieņem samērīgā termiņā, ņemot vērā gan konkrētās lietas sarežģītību, gan arī kopējo tiesas noslodzi. Normatīvajos aktos nav noteikts konkrēts termiņš, kuru pārsniedzot, tiek automātiski atzīts, ka lieta izskatīta pēc būtības nesaprātīgā termiņā. Katrā gadījumā atsevišķi tiek vērtēti apstākļi un tiesvedības ilguma saprātīgums (Briede u.c. 2011, 140). Tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā (ātrā un efektīvā procesā) ir viens no tiesību uz taisnīgu tiesu pamatelementiem, kas īpaši tiek uzsvērts krimināltiesiska rakstura lietās. DA 2005 norādītā problēma – ieilguši tiesas procesi un nesavlaicīga lietu izskatīšana – joprojām ir aktuāla.

Salīdzinājumā ar citām ES valstīm Latvijā lietu izskatīšanas termiņi ir vidēji gari. Visīsākie šie termiņi ir Dānijā – vienas lietas izskatīšana vidēji aizņem 15 dienas; Latvijā – 180 dienas, bet Portugālē – 810 dienas. Turklāt pozitīvi vērtējams ir apstāklis, ka šobrīd Latvijā tiesas izskata vairāk lietu, nekā saņem, tādējādi likvidējot lietu uzkrājumu (EC 2014). Bažas par lietu izskatīšanas savlaicīgumu rada atsevišķu tiesu noslodze un tiesas procesa ilgums. 2014. gada pirmajā ceturksnī pirmajā tiesu instancē krimināllietas Kurzemes apgabaltiesā izskatīja vidēji 45,8 mēnešos, Rīgas apgabaltiesā – vidēji 65,5 mēnešos, Zemgales apgabaltiesā – vidēji 44,7 mēnešos, Vidzemes apgabaltiesā – vidēji 23,9 mēnešos. Apelācijas tiesu instancē sevišķi ilgi tiesvedības termiņi ir Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātā – vidēji 20,9 mēneši, bet Administratīvajā apgabaltiesā – vidēji 18 mēneši. Kasācijas instancē visilgākie termiņi ir Augstākās tiesas Civillietu departamentā – vidēji 14,8 mēneši (salīdzinājumam – Krimināllietu departamentā vidēji 1,3 un Administratīvo lietu departamentā vidēji 2,6 mēneši) (Tiesu administrācija 2014). Līdz ar to tiesas procesa ilgums nav vispārēja problēma. Risinājumi pārmērīgi garajiem tiesvedības termiņiem meklējami katrā tiesā individuāli.

Arī profesore Ārija Meikališa un profesore Kristīne Strada-Rozenberga norāda, ka kopumā vērojamas pozitīvas tendences krimināllietu izskatīšanas ilguma samazināšanā Latvijas tiesās. Apstāklis, kas liek pievērst uzmanību, ir joprojām salīdzinoši lielais atlikto un nenotikušo tiesas sēžu skaits, kam pēdējos gados nav tendences samazināties. Šī problēma prasa kompleksu risinājumu, kas pamatā saistāms ar tiesas sēžu darba organizācijas pilnveidi (Meikališa, Strada-Rozenberga 2013).

Piekļuvi savlaicīgai tiesai ietekmē arī tāds apstāklis kā pietiekams finansējums, lai tiesa varētu efektīvi realizēt savas funkcijas. No visām ES dalībvalstīm Baltijas valstis, Rumānija un Bulgārija tiesām piešķir vismazāk budžeta līdzekļu. Latvija tiesu vajadzībām tērē nedaudz virs 20 eiro, rēķinot uz vienu iedzīvotāju. Visvairāk tērē Luksemburģa (virs 140 eiro) un Vācija (virs 100 eiro) (EC 2014). Arī cilvēkresursu trūkums Latvijas tiesās ir pastāvīga problēma. Tiesneši ir pārslogoti, un tiesnešu palīgu atalgojums neatbilst viņu zināšanām un paveiktajam darbam (Kalniņš 2011, 60–61).

Likumā personām ir garantēta iespēja saņemt kompensāciju par valsts pārvaldes iestāžu kļūdām. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums nodrošina privātpersonai Satversmē un Administratīvā procesa likumā noteiktās tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu likumā noteiktajā apmērā. Tajā pašā laikā Augstākā tiesa atzinusi, ka, nosakot atlīdzinājumu, tiesai jāsalīdzina ECT



noteiktais atlīdzinājums līdzīgās lietās un jāņem vērā ne tikai Latvijas ekonomiskās iespējas, bet arī tas, ka atlīdzinājums par morālo kaitējumu nedrīkst būt ievērojami zemāks par minimumu, kādu noteikusi ECT salīdzināmās lietās (AT 2013b). Tiesu praksē nav izveidojušies skaidri un stabili atlīdzības apmēra noteikšanas kritēriji, un ne visos gadījumos tiesas noteiktais atlīdzības apmērs ir atbilstošs ECT praksei.

Šobrīd nav atbilstoša normatīvā regulējuma, kas paredzētu personas tiesības uz tāda kaitējuma atlīdzību, kas nodarīts tiesu darbības rezultātā par nepareizu nacionālo un ES tiesību normu piemērošanu, kā arī lietas izskatīšanu nesaprātīgā termiņā. Tikai Kriminālprocesa likumā iekļauts daļējs kompensācijas mehānisms, kas paredz, ka personu var atbrīvot no kriminālatbildības, ja konstatē, ka nav ievērotas tās tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. Praksē daudzos gadījumos tiesu nolēmumos konstatējamas argumentācijas nepilnības par to, vai tiesību pārkāpums uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā ir vai nav atzīts, un, ja ir atzīts, kāpēc piemērots konkrētais tiesas rīcības modelis (Meikališa, Strada-Rozenberga 2013).

Kopumā vērtējot, pašreizējais stāvoklis salīdzinājumā ar 2005. gadu ir uzlabojies. Tomēr valsts joprojām nenodrošina juridisko palīdzību pietiekamā apmērā un tiesas procesi atsevišķās tiesās ir nesamērīgi ilgi. Personām ir iespējams saņemt kompensāciju par valsts pārvaldes iestāžu kļūdām, tomēr nav tiesiskā regulējuma attiecībā uz kompensācijas saņemšanu par tiesas nodarīto kaitējumu.

## **2.5. Ciktāl kriminālprocess un sodu sistēma savā darbībā nodrošina neieinteresētu un vienlīdzīgu izturēšanos pret visiem?<sup>1</sup>**

Neieinteresētība un vienlīdzīga izturēšanās pret visiem kriminālprocesa un soda sistēmas dalībniekiem paredzēta nacionālā līmeņa normatīvajos aktos (Satversmē, Kriminālprocesa likumā un Latvijas Soduzpildes kodeksā) un Latvijai saistošajos starptautiskajos cilvēktiesību līgumos (Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā, ANO Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, ANO Konvencijā par visa veida rasu diskriminācijas izskaušanu u.c.). Tādējādi normatīvais regulējums nepārprotami pieprasa nodrošināt neieinteresētu un vienlīdzīgu attieksmi.

Kriminālprocesā un sodu izpildē pilnībā netiek ievērots galvenais mērķis – cietušā tiesību atjaunošana un kaitējuma kompensēšana. Kļūdaini par mērķi tiek izvirzīts iespējamā likuma pārkāpēja notiesāšana un sodīšana. Cietušo tiesiskais statuss kriminālprocesā ir vairāk vērsts uz noziedzīgā nodarījuma izdarītāja notiesāšanas veicināšanu kā procesa mērķi, nevis uz cietušās personas tiesību atjaunošanu tādā statusā, kāds tas bija pirms noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas. Ņemot vērā šo aplamo pieņēmumu par kriminālprocesa mērķi, iespējamam likumpārkāpējam valsts nodrošinātas juridiskās palīdzības pieejamība ir lielāka nekā cietušajam, bet kaitējuma atlīdzināšanas process lielākajai daļai cietušo ir birokrātisks un līdz ar to faktiski nepieejams. Turklāt cietušās personas tiesību un pienākumu apjoms ir definēts tikai kriminālprocesā līdz brīdim, kad spēkā stājas notiesājošs spriedums, turklāt regulējums ir vairāk formāls. Soduzpildes procesā cietušajam netiek atvēlēta nekāda loma.

Joprojām aktuāls ir arī DA 2005 norādītais, ka kriminālprocesā nav pietiekamas garantijas juridiskās palīdzības nodrošināšanai (sk. 2.4. sadaļu).

Visos tajos jautājumos, kuros tiesai piešķirta samērā liela rīcības brīvība, pastāv risks nevienlīdzīgai un neobjektīvai attieksmei pret kādu no personām. Kriminālprocess un sodu sistēma paredz relatīvi lielu tiesas rīcības brīvību. Tā kā noziedzīgi nodarījumi, kas atbilst vienam un tam pašam Krimināllikuma panta sastāvam, ir atšķirīgi pēc to kaitīguma un vainas pakāpes, likums atstāj tiesai iespēju noteikt sodu, ņemot vērā šīs atšķirības. Arī pierādījumu novērtēšanā tiesai piešķirta

<sup>1</sup> Autors pateicas Ilonai Kronbergai, Mārim Lejam, Gunāram Kūtrim, Andrejam Judinam, Šarlotei Bērziņai par sniegto palīdzību šā jautājuma atbildes sagatavošanā.



samērā liela rīcības brīvība. Taču risks, kas izriet no elastīgas soda sankciju sistēmas un pierādījumu vērtēšanas, nekad nebūs novēršams ar izmaiņām likumā, jo tādā gadījumā tiesas rīcības brīvība soda piemērošanā un pierādījumu novērtēšanā būtiski jāierobežo, kas nav savienojams ar vainas un taisnīga soda principu. Lai konstatētu, vai tiesa vienlīdzīgi izmanto tai doto rīcības brīvību soda apmēra noteikšanā un pierādījumu vērtēšanā, regulāri jāanalizē tiesu prakse un jākonstatē, kādi faktori samazina vai pastiprina personas atbildību un pierādījumu vērtēšanas standartu. Šobrīd šāda analīze tiek veikta reti, tāpēc nav iespējams ar pārliecību apgalvot, ka Latvijā ir konsekventa un prognozējama tiesu prakse, kas nodrošina visām personām vienlīdzīgu attieksmi.

ECT vairākās lietās atzinusi Latvijas atbildību, pārkāpjot spīdzināšanas vai arī cietsirdīgas/pazemojošas izturēšanās aizliegumu. Pārkāpumi saistīti ar policijas un ieslodzījuma vietu infrastruktūras sliktu stāvokli un amatpersonu nepietiekamo profesionalitāti. Tāpēc, lai nepieļautu līdzīgus pārkāpumus, valsts apņēmusies būvēt jaunus cietumus (LR MK 2013). Nākotnē īpaša uzmanība pievēršama tieši ieslodzītajiem, kas izcieš mūža ieslodzījumu; ir jāuzlabo arī pirmstiesas kriminālprocesa efektivitāte un ātrums, jo šobrīd laiks, kas jāgaida, līdz stājas spēkā tiesas spriedums, kriminālprocesā ir pārmērīgi ilgs (HRC 2014).

Nevienlīdzīgu izturēšanos veicina arī tas, ka Latvijā nav neatkarīga un objektīva tiesību aizsardzības mehānisma, kas izvērtētu valsts amatpersonu noziegumus psihiatriskajās slimnīcās, policijā un ieslodzījuma vietās. Iekšējās izmeklēšanas iestādes nav pilnībā neatkarīgas, un arī izmeklēšanas nav efektīvas. Amatpersonu pārkāpumi tiek nepilnīgi izmeklēti, vainīgās personas ne vienmēr tiek sauktas pie atbildības (HRC 2014).

Praksē konstatēti arī gadījumi, kad no tiesībsargājošajām iestādēm prettiesiski tiek nopludināta informācija par labu atsevišķām personām, dodot tām nepamatotas priekšrocības, apgrūtinot kriminālprocesa virzību un patiesības noskaidrošanu (LETA 2012a, 2013a). Turklāt ST konstatējusi, ka nereti izmeklēšanas tiesnesis neizturas ar nepieciešamo rūpību, pirmstiesas kriminālprocesā vērtējot apcietinājuma piemērošanas pamatotību un pušu līdzvērtīgu pieeju kriminālprocesa materiāliem (ST 2014b). Ir jārada kārtība, kas, no vienas puses, novērstu prettiesisku informācijas noplūdi, bet, no otras puses, nodrošinātu informācijas izsniegšanu personai, kad likums to liek izpaust.

Atsevišķos gadījumos kriminālprocesā ir attaisnojama atšķirīga attieksme. Saeima pamatoti 2014. gada 29. maijā pieņēma grozījumus Kriminālprocesa likumā, kuri paredz, ka kriminālprocesiem, kuros apsūdzētais valsts amatpersonas, kas ieņem atbildīgu stāvokli, saprātīga termiņa nodrošināšanā ir priekšrocība salīdzinājumā ar citiem kriminālprocesiem. Likuma grozījumiem ir pamatots leģitīmais mērķis – pēc iespējas ātrāk izbeigt situāciju, ka amatpersona, kurai atsevišķos gadījumos pat saglabājušās tiesības lemt sabiedrībai svarīgus jautājumus, atrodas apsūdzētā statusā. Ilgstoša nenoteiktība grauj valsts pārvaldes, tiesu varas, pašvaldību autoritāti, mazina cilvēku uzticēšanos valstij un tiesiskumam. Piemēram, ST tiesnese Vineta Muižniece tika atstādināta no amata pienākumu pildīšanas 2011. gada beigās, un tikai 2014. gada vidū stājās spēkā notiesājošs tiesas spriedums. Tiesas procesa laikā, lai arī V. Muižniece nepiedalījās ST darbā, viņa saglabāja tiesneša amatu un darba atlīdzību, kopumā atstādināšanas laikā saņemot vairāk nekā 80 000 eiro (LETA 2014c).

Kopumā vērtējot, secināms, ka kriminālprocesā un sodu sistēmā nepamatoti par galveno mērķi nav atzīta cietušā tiesību atjaunošana un kaitējuma kompensēšana. Lai arī stāvoklis salīdzinājumā ar 2005. gadu nav būtiski mainījies, tomēr ir konstatējama pozitīva tendence, ko veicinājušas arī ECT atziņas par tiesisko regulējumu un praksi Latvijā.

## **2.6. Cik lielā mērā cilvēki uzticas tiesu sistēmas spējai nodrošināt godīgu un efektīvu tiesu?**

Tiesa nespēj īstenot savu uzdevumu, ja tiek apšaubīta tās nolēmumu likumība un pamatotība. Cilvēku neuzticēšanās tiesu sistēmai ir ilgstoša problēma. Tā identificēta jau DA 2005.

Sabiedrības uzticēšanos un viedokli par tiesu godīgumu ietekmē vairāki faktori. Viens no tiem ir sabiedrības noraidošā attieksme pret valsts varu kopumā, jo vara nav baudījusi pastāvīgu un augstu sabiedrības uzticēšanos. Tas veicinājis negatīvas attieksmes veidošanos arī pret tiesu sistēmu. Vienlaikus konstatējams, ka pastāv arī izņēmumi, un atsevišķām valsts institūcijām sabiedrība uzticas. Diemžēl tiesu sistēma pie tām nepieder. 2012. gadā veiktā pētījumu aģentūras “Latvijas fakti” aptaujā 34,1% respondentu raksturoja tiesas kā “ļoti vai diezgan negodīgas, runājot par korupciju” (Šņitņikovs, Kārkliņa 2013, 10). Šie rādītāji ir labāki par Saeimas un MK vērtējumu, kuru godīgu darbību apšaubīja vairāk nekā 40% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju, bet būtiski zemāki nekā, piemēram, Valsts kontrolei dotie vērtējumi (Šņitņikovs, Kārkliņa 2013, 10).

Lai arī likumi un tiesa nodrošina pusēm vienlīdzīgas iespējas piedalīties tiesas procesā un pierādīt savu taisnību, tomēr sabiedrībā pastāv spēcīgi iesakņojies priekšstats par to, ka tiesu sistēma ir neefektīva, smagnēja un gausa. Pierādījumu par korupciju un negodprātīgu tiesnešu rīcību nav daudz, tomēr vispārējo priekšstatu par tiesu sistēmu veido skaļi skandāli un dažādi apstākļi.

Tiesu tēlu ietekmēja un joprojām ietekmē iespējamās telefonsarunas starp advokātiem un tiesnešiem, kuras publicētas grāmatā “Tiesāšanās kā ķēķis” (2007). Ģenerālprokuratūra vairāku Augstākās tiesas un Rīgas apgabaltiesas tiesnešu rīcībā pārkāpumus konstatēja, taču kriminālprocesī par tiem netika ierosināti. Pēc skandāla darbu pametuši vairāki ar minētajām sarunām saistītie tiesneši, tomēr šis gadījums ir atstājis nepabeigtības izjūtu. Nespēja atrast problēmām risinājumu vai arī risinājuma ieilgusi meklēšana ir atstājusi ietekmi uz sabiedrības attieksmi.

Tiesu sistēmas tēlu sabiedrībā negatīvi ietekmē arī tādi apstākļi kā, piemēram, sabiedrībai zināmie tiesvedības procesi, kuri ilgst vienā tiesu instancē vairākus gadus; regulāri zaudētas lietas Eiropas Cilvēktiesību tiesā; tiesnešu neētiska rīcība (atrasšanās darba vietā alkohola reibumā vai agresīva izturēšanās pret žurnālistiem) (Libeka 2013); tiesnešu un maksātnespējas administratoru iespējama negodprātīga un prettiesiska sadarbība (LETA 2013b); tiesnešu un prokuroru rosināta tiesvedība Satversmes tiesā par atlīdzības paaugstināšanu brīdī, kad citām valsts amatpersonām tā tika samazināta. Šajos gadījumos bija nepieciešams tiesu sistēmas amatpersonu adekvāts un maksimāli ātrs skaidrojums. Turklāt pēdējos piecos gados tiesu sistēma ir sabiedrības un mediju uzmanības centrā. Tiesu sistēmas institucionālā autoritāte ir mazinājusies, un žurnālisti vērtē tiesnešu, politiķu un citu valsts amatpersonu darbu vienlīdz kritiski.

No sabiedriskās domas aptaujām, kas veiktas pēdējos desmit gados, secināms, ka tiesu darbinieku godīgums tiek vērtēts daudz pozitīvāk nekā tiesu sistēma kopumā. Turklāt personām, kuras ir saskārušās ar tiesu institūcijām personiski, viedoklis par tiesu sistēmu ir pozitīvāks nekā personām, kurām nav bijusi saskarsme ar tiesu (Kalniņš, Austere 2010). SKDS 2012. gadā veiktajā pētījumā secināts, ka no tiem, kuriem ir bijusi saskarsme ar tiesām, gandrīz puse “pilnībā uzticas” vai “drīzāk uzticas” tiesām (48%) un 44% “drīzāk neuzticas” vai “pilnīgi neuzticas”. Savukārt sabiedrībā kopumā šie rādītāji ir būtiski atšķirīgi – uzticēšanos tiesām atzīst tikai 30% (“pilnībā uzticas” un “drīzāk uzticas”), bet gandrīz puse bijuši skeptiski noskaņoti un atzīmējuši, ka tiesām neuzticas (48% “drīzāk neuzticas” un “pilnīgi neuzticas”) (Šņitņikovs, Kārkliņa 2013, 11).

Reizē jākonstatē zināmas pozitīvas pārmaiņas: 2007. gadā tiesas kā godīgas vērtēja 14% Latvijas iedzīvotāju (līdzīgs pozitīvi noskaņoto īpatsvars tika konstatēts arī 1999. gadā, kad tiesas par godīgām uzskatīja 15,9% aptaujāto), savukārt 2012. gadā šādu viedokli pauda jau 28,5% Latvijas iedzīvotāju (Šņitņikovs, Kārkliņa 2013, 11). Pēdējo gadu laikā sabiedrības uzticēšanās tiesām ir pieaugusi. Līdzīgas tendences atklāj arī pētījumu centra SKDS pētījums, kas veikts 2011. gadā un apliecina, ka pirmo reizi pēdējo desmit gadu laikā tiesām ir pozitīvs uzticēšanās reitings, proti, +1. 2010. gadā tas bija krietni zemāks (-12 punkti), bet 2000. gadā – vēl zemāks (-26 punkti) (sk.: Šņitņikovs, Kārkliņa 2013, 11). Uzlabošanās varētu būt saistīta ar to, ka likumdevējam pēdējos gados tiesas procesa efektivizācija ir bijusi viena no prioritātēm. 2010. gadā darbu uzsāka Tieslietu padome, ir pieņemti likuma “Par tiesu varu” un citu ar tiesas procesu saistītu normatīvo aktu grozījumi.

Lai arī ir vērojama pozitīva tendence un desmit gadu griezumā sabiedrības uzticēšanās tiesu sistēmai ir augusi, tā tomēr joprojām ir nepietiekami augstā līmenī. Tiesas nolēmumu pamatošana ar skaidriem argumentiem ir pārliecinošākais veids, kā vairot sabiedrības uzticēšanos. Līdzās tam tiesu sistēmas pārvaldes institūcijām jāskaidro sabiedrībai par tiesu kompetenci un darbības ierobežojumiem, taisnīgi un caurskatāmi jāpieņem lēmumi par tiesnešu atbildību, kad tie rīkojušies prettiesiski un neētiski, un pēc savas iniciatīvas jādefinē ar tiesu sistēmu saistītas problēmas un jāpiedāvā Saeimai to risinājumi. Turklāt no 2013. gada 1. janvāra līdz 2016. gada 1. janvārim Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijai jānovērtē visu tiesnešu profesionālā darbība un jāatlasa tie tiesneši, kuru profesionalitāte neatbilst likumā noteiktajam līmenim. Ņemot vērā, ka novērtēšana tikai nesen uzsākta, tās rezultātus būs iespējams analizēt tikai pēc novērtēšanas procesa beigām.

Kopumā vērtējot, desmit gados sabiedrības uzticēšanās tiesu sistēmai ir nedaudz pieaugusi, tomēr joprojām tā ir zema, tāpēc nepieciešams pilnveidot tiesu darbu un skaidrot sabiedrībai tiesas lomu un darba specifiku.

### Kopvērtējums: virzība pēdējos desmit gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
2.1.				X	
2.2.			X		
2.3.			X		
2.4.				X	
2.5.			X		
2.6.			X		

### Vislabākā iezīme

Tiesas ir neatkarīgas no iejaukšanās tiesas spriešanā, un, lai arī lēni, tomēr pieaug sabiedrības uzticēšanās tiesām. Tiesas procesa ilgums nav vispārēja, bet atsevišķu tiesu problēma.

### Visnopietnākā problēma

Valsts amatpersonu un citu sabiedrības locekļu formāla un negodprātīga likumu piemērošana, kā arī apstākļi sodu izpildes institūcijās un policijā; amatpersonu pārkāpumu nepienācīga izmeklēšana.

### Ieteicamie uzlabojumi

1. Nodrošināt tiesu un Satversmes tiesas lēmumu brīvu pieejamību internetā.
2. Nodrošināt neatkarīgu un objektīvu iekšējo izmeklēšanu par pārkāpumiem psihiatriskajās slimnīcās, policijā un ieslodzījuma vietās.
3. Kriminālprocesā nodrošināt cietušajiem lielāku pieejamību juridiskajai un cita veida palīdzībai.
4. Nodrošināt lielākus finanšu resursus un arī pieejamību valsts nodrošinātai juridiskai palīdzībai.

### Literatūra

AT (2008). Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-5/2008. Izgūts no: [www.at.gov.lv](http://www.at.gov.lv) [šis un lielākā daļa citu elektronisko resursu skatīti 2014. gada martā].

- AT (2010). Saeima neapstiprina Andreju Judinu par Augstākās tiesas tiesnesi. Izgūts no: <http://at.gov.lv/lv/pazinojumi-presei/par-notikumiem/2010/decembris/185-saeima-neapstiprina-andreju-judinu-par-augstakas-tiesas-tiesnesi/>
- AT (2011). Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-166/2011. Izgūts no: [www.at.gov.lv](http://www.at.gov.lv)
- AT (2012). Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-606/2012. Izgūts no: [www.at.gov.lv](http://www.at.gov.lv)
- AT (2013a). Publiskais pārskats par Augstākās tiesas darbu 2012. gadā. Latvijas Republikas *Augstākās Tiesas Biļetens*, Nr. 6, 91.–116.lpp.
- AT (2013b). Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-161/2011. Izgūts no: [www.at.gov.lv](http://www.at.gov.lv)
- AT (2014). Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-10/2014. Izgūts no: [www.at.gov.lv](http://www.at.gov.lv)
- Briede, J., Višķere, I., Litvins, G., Bitāns, A., Danovskis, E. (2011). Tiesības uz taisnīgu tiesu. No: *Latvijas Republikas Satversmes komentāri*. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Red. R. Balodis. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 119.–164. lpp.
- Council of Europe (2012). European judicial systems. Edition 2012 (2010 data). Efficiency and quality justice. Izgūts no: [http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2012/Rapport\\_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2012/Rapport_en.pdf)
- DA (2005). *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits*. Red. J. Rozenvalds. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Delna (2012a). Sabiedrība par atklātību – Delna. Lobēšanas tiesiskais regulējums. Izgūts no: <http://delna.lv/publikacijas/>
- Delna (2012b). Priekšlikumi Saeimas darba atklātības veicināšanai. Izgūts no: <http://delna.lv/publikacijas/>
- Delna (2014). Iedzīvotāju neiecietība pret korupciju pieaugusi. Izgūts no: [http://delna.lv/wp-content/uploads/2014/03/20140326\\_Delna\\_gada-apskats\\_2013-2014-1.pdf](http://delna.lv/wp-content/uploads/2014/03/20140326_Delna_gada-apskats_2013-2014-1.pdf)
- EC (2014). European Commission. The 2014 EU justice scoreboard. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/justice\\_scoreboard\\_2014\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/justice_scoreboard_2014_en.pdf)
- ECHR (1987). Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr. 9248/81 *Leander v. Sweden*.
- ECHR (2012). How can we ensure greater involvement of national courts in the Convention system? Izgūts no: [http://www.echr.coe.int/Documents/Dialogue\\_2012\\_ENG.pdf](http://www.echr.coe.int/Documents/Dialogue_2012_ENG.pdf)
- Forward, J. (2010). Federal appeals court says Wisconsin judges can announce political party membership. Izgūts no: <http://www.wisbar.org/AM/Template.cfm?Section=News&CONTENTID=93706&TEMPLATE=/CM/ContentDisplay.cfm>
- HRC (2014). Human Rights Committee. Concluding observations of the third report of Latvia. Izgūts no: [http://tbinternet.ohchr.org/\\_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCCPR%2FCOC%2F16837&Lang=en](http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCCPR%2FCOC%2F16837&Lang=en)
- Jagland, T. (2014). State of democracy, human rights and the rule of law in Europe. An analysis of democracy, human rights and the rule of law in Europe, based on the findings of the Council of Europe monitoring mechanisms and bodies. Council of Europe. Izgūts no: [http://hub.coe.int/c/document\\_library/get\\_file?uuid=5df90407-7663-4361-b5fb-1bbcc84c9fa0&groupId=10227](http://hub.coe.int/c/document_library/get_file?uuid=5df90407-7663-4361-b5fb-1bbcc84c9fa0&groupId=10227) [skatīts 23.04.2014.].
- Jarinovska, K. (2009). Oficiāla publikācija ir valsts funkcija, ko nevar nodot privātpersonas kompetencei. *Jurista Vārds*, Nr. 16, 5.–6. lpp.
- Jurista Vārds (2012). Vai juristiem būtu jākārtos vienots eksāmens: tēzes un viedokļi. *Jurista Vārds*, Nr. 25.
- Kalniņš, V. (2011). Latvijas valstiskā godaprāta sistēmas novērtējums. Rīga: Sabiedrība par atklātību – Delna. Izgūts no: <http://delna.lv/publikacijas/>

Kalniņš, V., Austere, L. (2010). Ētikas jautājumi un korupcijas riski Rīgas apgabaltiesā. Rīga: Providus. Izgūts no: <http://www.providus.lv/public/27407.html>

Kalniņš, V., Kažoka, I., Litvins, G. (2008). Tiesnešu ētika, kvalifikācija un atbildība Latvijā: kā neapstāties pie sasniegtā? Rīga: Providus. Izgūts no: [http://politika.lv/article\\_files/1903/original/Zinojums\\_FINAL.pdf?1339440792](http://politika.lv/article_files/1903/original/Zinojums_FINAL.pdf?1339440792)

Kalniņš, V., Litvins, G., Danovskis, E., Aperāne, K., Lešinska, A., Neilande, L., Kore, K., Baltiņa, I. (2013). Administratīvā procesa likuma ieviešanas ietekmes izvērtējums un efektivizēšanas priekšlikumi. Rīga: SAFEGE Baltija, Providus. Izgūts no: <http://www.mk.gov.lv/lv/esstrukturfondi/vk-realizetie-projekti/aktivitate1512/petijumi/>

Kronberga, I., Litvins, G., Sīle, S., Dzenovska, I. (2013). Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā. Rīga: Providus. Izgūts no: [http://www.providus.lv/upload\\_file/Projekti/Kriminalitesibas/Meh.ciet.kompens..pdf](http://www.providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/Meh.ciet.kompens..pdf) [skatīts 12.04.2014.].

LETA (2012a). Materiālu noplūšanu no KNAB izmeklēs Ģenerālprokuratūra. *Apollo*, 25. apr. Izgūts no: <http://www.apollo.lv/zinas/materialu-noplusanu-no-knab-izmekles-generalprokuratura/513880>

LETA (2012b). Policistam par velosipēdista notriekšanu un palīdzības nesniegšanu būs jāiet cietumā. *NRA.lv*, 13. nov. Izgūts no: <http://nra.lv/latvija/kriminalzinas/83455-policistam-par-velosipedista-notrieksanu-un-palidzibas-nesniegsanu-bus-jaiet-cietuma.htm?cnr=1>

LETA (2013a). KNAB pārbauda iespējamu informācijas noplūdi VID amatpersonu kukuļošanas lietas izmeklēšanā. *NRA.lv*, 17. sept. Izgūts no: <http://nra.lv/latvija/102406-knab-parbauda-iespejamu-informacijas-nopludi-vid-amatpersonu-kukulosanas-lietas-izmeklesana.htm>

LETA (2013b). Sākt kriminālprocesu pret “Danske Bank” par dokumentu viltošanu. *NRA.lv*, 18. okt. Izgūts no: <http://nra.lv/latvija/104312-sakt-kriminalprocesu-pret-danske-bank-par-dokumentu-viltosanu.htm?cnr=1> [skatīts 13.05.2014.].

LETA (2014a). Ģenerālprokurors brīdina Auguli par vērsanos pret “ziņotājiem”. *TVNET*, 3. jūn. Izgūts no: [http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/512834-generalprokurors\\_bridina\\_auguli\\_par\\_versanos\\_pret\\_zinotajiem](http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/512834-generalprokurors_bridina_auguli_par_versanos_pret_zinotajiem) [skatīts 28.06.2014.].

LETA (2014b). KNAB sāk kriminālprocesu pret Ventpils policijas iecirkņa priekšnieku Kokinu. *Diena.lv*, 31. marts. Izgūts no: <http://www.diena.lv/latvija/kriminalzinas/papildinats-14-42-knab-sak-kriminalprocesu-pret-ventpils-policijas-iecirkna-prieksnieku-kokinu-14050305>

LETA (2014c). Muižniece pēdējos divus gadus par darbu ST saņēmusi 81 192 eiro. *Delfi*, 19. jūn. Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/muizniece-pedejos-divus-gadus-par-darbu-st-sanemusi-81-192-eiro.d?id=44635698> [skatīts 12.04.2014.].

Levits, E. (2010). Par valsts pienākumu nodrošināt visiem iedzīvotājiem brīvu un ērtu pieeju normatīvajiem aktiem un nodrošināt periodisku un citu tiesībskaidrojošu publikāciju izdošanu. *Jurista Vārds*, Nr. 13, 8.–12. lpp.

Libeka, M. (2013). Par iereibušo tiesnešu atcelšanu no amata nerunā. Izgūts no: <http://www.la.lv/par-iereibuso-tiesnesu-atcelšanu-no-amata-neruna-3/>

Litvins, G. (2014). Administratīvās tiesas juridiskās kultūras telpā. Intervija ar Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāju Veroniku Krūmiņu. *Jurista Vārds*, Nr. 5, 15.–19. lpp.

LR MK (2005). Latvijas Republikas Ministru kabinets. Likumprojekta “Tiesībsarga biroja likums” anotācija. Izgūts no: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=30196672>

LR MK (2013). Latvijas Republikas Ministru kabineta rīkojums Nr. 50 “Ieslodzījuma vietu infrastruktūras attīstības koncepcija”. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 32, 14. febr.

LR TM (2014). Latvijas Republikas Tieslietu ministrija. Informatīvais ziņojums “Priekšlikumi ārējo normatīvo aktu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai”. Izgūts no: [www.mk.gov.lv/doc/2005/TMInfo\\_121113\\_VP7.2016.docx](http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMInfo_121113_VP7.2016.docx)



LSM (2014a). Latvijas sabiedriskais medijs. Aizkraukles policijas priekšnieku tur aizdomās par braukšanu dzērumā. Izgūts no: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/aizkraukles-policijas-priekshnieku-tur-aizdomas-par-braukšanu-d.a81922/>

LSM (2014b). Kareivīgais tiesībsargs. Izgūts no: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/arpus-etera/arpus-etera/karlis-streips-kareiviigais-tiesiibsargs.a76070/>

Matule, S. (2014a). Tiesu administrācija: esam tiesu palīgs, nevis priekšnieks. *Jurista Vārds*, Nr. 17, 6.–12. lpp.

Matule, S. (2014b). Valsts kontrole pastiprina darbu sabiedrības interešu vārdā. *Jurista Vārds*, Nr. 13, 6.–9.lpp.

Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. (2013). Tiesu prakse par tiesībām uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un soda noteikšanā, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. Rīga: Augstākā tiesa. Izgūts no: [www.at.gov.lv](http://www.at.gov.lv)

Mits, M. (2012). Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra Latvijas Republikas Augstākās tiesas nolēmumos. Rīga: Augstākā tiesa. Izgūts no: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/citi/>

Riigikogu (2002). Riigikogu of the Republic of Estonia. Courts Act. Izgūts no: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/514022014001/consolide>

Seimas (1994). Seimas of the Republic of Lithuania. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas. Izgūts no: [http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc\\_e?p\\_id=465353&p\\_tr2=2](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=465353&p_tr2=2)

ST (2014a). Pārskats par Satversmes tiesas darbu 2013. gadā. Izgūts no: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Parskats\\_2013.pdf](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Parskats_2013.pdf)

ST (2014b). Satversmes tiesas lēmumu lietā Nr. 2013-11-01. Izgūts no: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Tiesv\\_izbeig\\_2013-11-01.pdf](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Tiesv_izbeig_2013-11-01.pdf) [skatīts 12.04.2014.].

Stirāne, D. (2012). Augstākā tiesa attaisnoja asins analīžu viltošanā apsūdzētos Balvu policistus. Izgūts no: <http://banga.latvijasradio.lv/zinas/anketa2.sqt?aID=51175&aGR=0>

Šņitņikovs, A., Kārklīņa, I. (2013). Tiesu uzticamība un korupcijas uztvere tiesu darbībā Latvijā. Rīga: Socioloģisko pētījumu institūts; LU FSI. Izgūts no: LR Augstākās tiesas mājaslapa [www.at.gov.lv](http://www.at.gov.lv) Tieslietu padomes sadaļa/Dokumenti.

Tiesībsarga birojs (2009). Tiesībsarga biroja 2008. gada ziņojums. Izgūts no: [http://www.tiesibsargs.lv/lat/publikacijas/gada\\_zinojumi/](http://www.tiesibsargs.lv/lat/publikacijas/gada_zinojumi/)

Tieslietu padome (2012). Tiesnešu neatkarības nodrošināšana spēkā esošajos normatīvajos aktos. Teorētiskā pamatojuma izstrāde nepieciešamajām izmaiņām. Rīga: Tieslietu padome. Izgūts no: [www.at.gov.lv](http://www.at.gov.lv) [skatīts 21.04.2014.].

Tiesu administrācija (2014). Tiesu informācijas sistēmas statistika. Izgūts no: [https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS\\_STAT\\_O&SessionId=B398EECA5C04A916DF4FAB30095FB2C1](https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&SessionId=B398EECA5C04A916DF4FAB30095FB2C1)

Кутрис, Г. (2007). Защита прав человека – существенная функция Конституционного суда и Правозащитника Латвии. In: *Constitutional Justice in the New Millennium: Almanac*. Erevan: Njhar, pp. 74–77.



### 3. PILSONISKĀS UN POLITISKĀS TIESĪBAS

*Anhelita Kamenska*

*Vai pilsoniskās tiesības un politiskās tiesības visiem ir nodrošinātas vienādi?*

#### **3.1. Cik lielā mērā cilvēki ir pasargāti no fiziskas vardarbības un cik lielā mērā viņi izjūt bailes no vardarbības?**

Latvijā vardarbības aizliegums nostiprināts konstitucionālā līmenī vairākos nacionālo tiesību aktos, tostarp gan regulējot valsts varas struktūru atbildību, ja tiek lietota vardarbība pienākumu izpildē, gan aizliedzot vardarbību civilpersonu starpā. To nosaka arī Latvijas Republikas (LR) ratificētie starptautiskie līgumi (Brands-Kehre, Pūce 2005, 45).

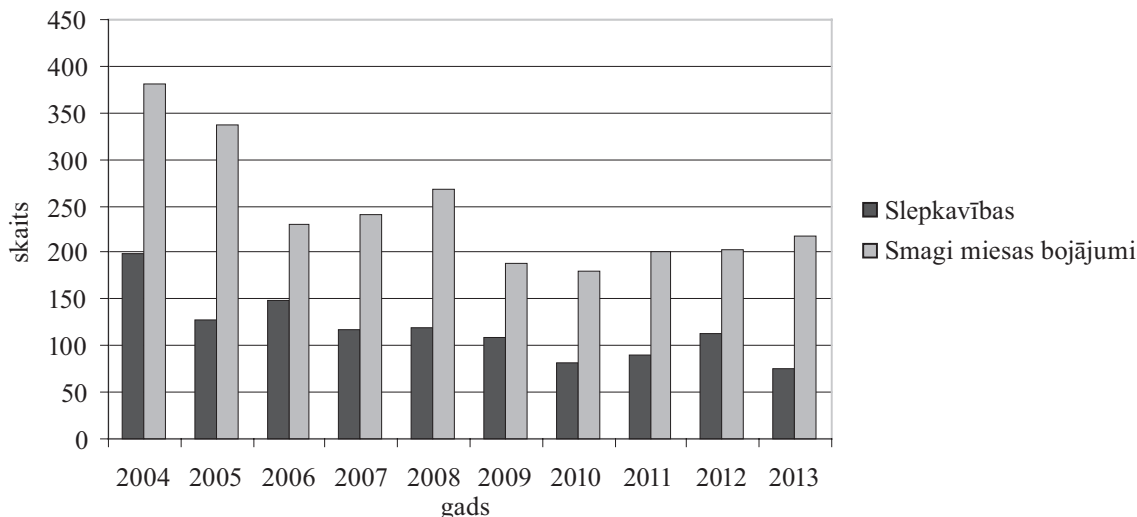
Pēdējos 10 gados vairākos likumdošanas aktos pastiprināta kriminālatbildība par dažādiem vardarbības veidiem, to skaitā par amatpersonu prettiesisku rīcību profesionālo pienākumu pildīšanas laikā. 2009. gada 19. novembrī Saeima Krimināllikumā (KL) iekļāva spīdzināšanas definīciju,<sup>1</sup> pastiprinot amatpersonu atbildību par piespiešanu dot liecību, dienesta pilnvaru pārsniegšanu u.c. (LR Saeima 2009).

Aktualitāti saglabājis jautājums par policijas vardarbību, šādu nodarījumu efektīvu izmeklēšanu un vainīgo personu sodīšanu. Par to Latviju savos ziņojumos 2007., 2009. un 2011. gadā kritizēja Eiropas Padomes komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT 2009; CPT 2013). Savukārt kopš 2012. gada pieaudzis izskatīto lietu skaits pret Latviju, kurās indivīdi sūdzējušies par valsts amatpersonu (gan policijas, gan ieslodzījuma vietu darbinieku) iespējamu vardarbību, par šādu sūdzību izmeklēšanas efektivitātes trūkumu, un lietu skaits, kurās Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) konstatējusi Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 3. panta (spīdzināšanas aizliegums) pārkāpumu.<sup>2</sup> Reaģējot uz kritiku, Iekšlietu ministrija (IeM) 2013. gadā izstrādāja koncepciju, kas paredz Valsts policijas Iekšējās drošības biroja (galvenā iestāde sūdzību izskatīšanai par policijas darbinieku prettiesisku rīcību) pārveidošanu un pāreju iekšlietu ministra pārraudzībā (LR TM 2013) (sīkāk par to 9. nodaļā).

Saistībā ar vardarbību starp civilpersonām jānorāda, ka smagu vardarbīgu noziegumu (slepkavības, tīši izdarīti smagi miesas bojājumi) skaits 2004.–2014.gadā salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem ir sarucis (LR CSP 2013). Vidējais slepkavību koeficients (uz 100 000 iedzīvotājiem) Latvijā mazinājies uz pusi – no 6,22 (2002) līdz 3,11 (2010). No Eiropas valstīm šis rādītājs ir augstāks Krievijā (10,19), Lietuvā (6,59), Igaunijā (5,22), savukārt ievērojami zemāks Slovēnijā (0,76) un Zviedrijā (0,97) (UN ODCIHS 2011). Viens no iemesliem slepkavību skaita sarukumam ir arī iedzīvotāju skaita būtiska samazināšanās emigrācijas rezultātā, īpaši ekonomiskās krīzes laikā.

<sup>1</sup> Apzināta vairākkārtēja vai ilgstoša personas darbība vai bezdarbība, nodarot citai personai stipras fiziskas sāpes vai psihiskas ciešanas, vai apzināta vienreizēja personas darbība vai bezdarbība, sagādājot citai personai stipras fiziskas vai psihiskas ciešanas, lai ietekmētu tās apziņu vai gribu.

<sup>2</sup> Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu uzskaitījumu sk. 9. nodaļā.



### 3.1. attēls. Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits, 2004–2013

Avots: CSP 2013.

Viens no informācijas avotiem, kas palīdz noskaidrot faktisko noziegumos cietušo īpatsvaru gada laikā, ir viktimizācijas aptaujas. 2000. gadā 16% respondentu apgalvoja, ka kļuvuši par noziegumu upuriem. Pēdējā desmitgadē noziegumos cietušo īpatsvars gadā vidēji svārstās 8–12% robežās (SKDS 2012). Ļoti liela cietušo daļa neziņo par vardarbību vai vardarbības draudiem – 69% nav ziņojuši policijai, ja uzbrucējs bijis pazīstams, savukārt 81% nav ziņojis gadījumos, kad uzbrucējs bijis nepazīstams (Zavackis u.c. 2013). Tādējādi aptaujas uzrāda daudz lielāku noziegumos cietušo īpatsvaru nekā oficiālā statistika.

Latvijā joprojām aktuāls ir cilvēktirdzniecības jautājums. Dati par cilvēktirdzniecību ir nepilnīgi, taču pēdējos gados par galveno izplatītāko cilvēktirdzniecības formu Latvijas iedzīvotāju vidū tiek uzskatītas fiktīvas laulības ar trešo valstu pilsoņiem ārvalstīs (LETA 2013b) – laulība tiek noslēgta finansiālu apsvērumu dēļ, taču nereti persona jaunajā ģimenē tiek pakļauta vardarbībai. 2012. gada 13. decembrī Saeima pieņēma Krimināllikuma grozījumus, kuros noteica kriminālatbildību par fiktīvu laulību organizēšanu (285.<sup>2</sup> pants), ja mērķis ir iegūt uzturēšanās tiesības Latvijā, citā ES dalībvalstī, Eiropas Ekonomiskās zonas valstī vai Šveices Konfederācijā (LR Saeima 2012b). Ir pieņemti arī vairāki politikas dokumenti cilvēktirdzniecības novēršanai (LR MK 2014), arī NVO regulāri organizē kampaņas iedzīvotāju informēšanai par cilvēktirdzniecības riskiem (Patvērums 2011). Līdz ar Latvijas iedzīvotāju izbraukšanu darba meklējumos uz citām ES dalībvalstīm arvien biežāk tiek ziņots par sieviešu un vīriešu nodarbināšanu piespiedu darba apstākļos Lielbritānijā un Īrijā (BT 2011).

ASV Valsts departamenta 2013. gada ziņojumā par cilvēktirdzniecību Latvija ir identificēta kā cilvēktirdzniecības upuru izcelsmes un mērķa valsts. Ziņojumā norādīts, ka Latvijas valdība neizpilda pilnībā minimālos standartus, lai apkarotu cilvēku tirdzniecību, tomēr tā pieliek ievērojamas pūles, lai to sasniegtu. Ziņojumā tiesībsargājošās iestādes raksturotas kā vājākais sektors cilvēktirdzniecības apkarošanā – iztiesāto lietu skaits ir neliels, un tikai dažām notiesātajām personām piemēro brīvības atņemšanas sodu (ASV VD 2013). 2005.–2013. gadā maz ticis piemērots cilvēktirdzniecības pants, kad persona kļūst par noziegumu upuri vardarbības, draudu, viltus u.c. ietekmē, tāpēc starptautiskās organizācijas Latvijas veikumu raksturo kā pieticīgu progresu. 2006. gadā Augstākā tiesa (AT) atzina personas nosūtīšanu seksuālai izmantošanai ar personas piekrišanu par cilvēktirdzniecības paveidu (LR AT 2006, 4), un Latvijā atšķirībā no citām ES dalībvalstīm par to paredzēta arī kriminālatbildība. Par šo noziegumu 2009. gadā tika ierosināts 31 kriminālprocess, 2010. gadā – 28, 2011. gadā – 21, 2012. gadā – 13 kriminālprocesi, taču Latvija tiek kritizēta par to, ka piespriedu sodi nereti ir mīksti.

Kopš 2006. gada cilvēktirdzniecības upuriem ir tiesības saņemt valsts apmaksātu sociālo rehabilitāciju, un rehabilitējamo skaits pieaudzis no diviem 2007. gadā līdz trīsdesmit trim 2013. gadā. Latvijas iedzīvotāji visbiežāk kļuvuši par cilvēktirdzniecības upuriem Lielbritānijā, Īrijā, Nīderlandē, Grieķijā, Itālijā, Beļģijā, Vācijā, Kiprā, Zviedrijā, ASV, Šveicē un Krievijā (LETA 2013b).

2005. gadā Latvijā aktualizējās naida noziegumu problemātika, jo pirmo reizi tika oficiāli reģistrēta rasistiski motivēta vardarbība (arī vardarbības draudi), tostarp pret NVO *Afrolat* vadītāju, ASV vēstniecības darbinieku, Rīgas ebreju kopienas rabīnu u.c. 2007. gadā oficiāli reģistrēts pirmais rasistiski motivētais uzbrukums pret romu (čigānu) pārstāvjiem. 2005. gadā norisinājās pirmais Rīgas Praids, kas notika stingrā policijas apsardzībā. Īpaša neiecietība un agresivitāte no plašākas sabiedrības puses tika novērota 2006. gadā, kad Rīgas dome Praidu aizliedza. Laikā no 2008. līdz 2012. gadam tiesībsargājošajās iestādēs netika reģistrēts neviens rasistiski motivēts vardarbības gadījums, taču neoficiāla informācija liecina, ka šādi gadījumi pastāv, taču cietušie par tiem neinformē.

2006. gadā Saeima starp atbildību pastiprinošiem apstākļiem iekļāva rasistisku motīvu. Taču KL joprojām nav speciālu normu par noziedzīgiem nodarījumiem pret personām viņu seksuālās orientācijas dēļ, lai gan dažādi ar LGBT (lesbietes, geji, biseksuāli, transpersonas) saistīti pasākumi, kā arī aptaujas uzrāda lielu neiecietību un arī vardarbības gadījumus pret seksuālajām minoritātēm (LETA 2014a). 2013. gadā tika uzsāktas diskusijas par likumdošanas uzlabošanu, ņemot vērā, ka 2015. gadā Rīgā notiks *Europride*, taču līdz 2014. gada pavasarim neviena iniciatīva nav guvusi likumdevēja atbalstu.

Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā (ES) Latvijā vēl vairāk tika nostiprināts ar bērnu drošību saistītais tiesiskais regulējums attiecībā uz atbildīgo iestāžu tiesībām un pienākumiem, ja bērna veselībai, drošībai vai attīstībai ir nopietni apdraudējumi, tikusi definēta vardarbība, paplašināts jēdziens *emocionāla vardarbība pret bērnu*, uzskaitītas visas profesionālas grupas, kam nepieciešamas speciālas zināšanas par bērna tiesību aizsardzības jautājumiem (LR Saeima 1998a). Saeima arī noteica bargākas sankcijas par seksuālu vardarbību pret bērniem (LR Saeima 1998b). Pieaug no vardarbības cietušo bērnu skaits, kuriem sniedz sociālo rehabilitāciju: 2005. gadā – 2 142 bērni, 2010. gadā – 2 646, 2011. gadā – 2 738 bērni (CSP 2013). Vienlaikus aptaujas liecina par vardarbību skolā, tai ir augsts īpatsvars, pieaug arī sūdzību skaits; tiek norādīts, ka Latvijā katrs ceturtais bērns ir cietis no vardarbības skolā (Diena 2012). Lai gan speciālistu vidū ir uzlabojusies izpratne par vardarbību pret bērnu, preventīvais darbs un savlaicīga reaģēšana joprojām ir nepietiekama.

Kā liecina ES Pamattiesību aģentūras pētījums, Latvijā ir viens no augstākajiem rādītājiem ES attiecībā uz vardarbību pret sievieti. 39% sieviešu Latvijā (vidēji ES – 33%) ir bijušas pakļautas seksuālai un/vai fiziskai vardarbībai, 31% sieviešu Latvijā (vidēji ES – 20%) ir cietušas no partnera fiziskas vardarbības (EU FRA 2014). Pārmaiņas saistībā ar vardarbību ģimenē Latvijā ir notikušas ļoti lēni, tās vērojamas tikai pēdējos gados. Problēmas aktualizēšanu atšķirībā no citām valstīm traucējis spēcīgas sieviešu kustības trūkums, kā arī tas, ka vardarbība ģimenē ilgstoši nav tikusi uztverta kā cilvēktiesību, bet gan kā privātās dzīves iekšēja problēma.

Problēmas aktualizēšanu kavējusi arī šaura izpratne par ģimenes jēdzienu, kā rezultātā policija bieži uztvēra vardarbību ģimenē kā vardarbību tikai laulāto starpā. 2010. gada 21. oktobrī Krimināllikumā tika iekļauts paplašināts ģimenes jēdziens, ar to saprotot arī neregistrētas attiecības, kā arī kopīgu nedalītu saimniecību.<sup>3</sup> 2014. gada martā stājās spēkā apjomīgi grozījumi Civilprocesa likumā (LR Saeima 2014a) un Likumā par policiju. Tie nostiprināja cietušās personas aizsardzību gadījumos, kad notikusi vardarbība ģimenē, proti paplašināja gan policijas pilnvaras nekavējoties

<sup>3</sup> 48. pants. Atbildību pastiprinošie apstākļi. (1) Par atbildību pastiprinošiem var atzīt šādus apstākļus: [...] 15) noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, izdarīts pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, vai pret laulāto vai bijušo laulāto, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājam ir kopīga (nedalīta) saimniecība.



nošķirt cietušo un varmāku, gan paredzēja tiesai iespējas uzlikt ilglaicīgā periodā varmākam dažādus pienākumus, piemēram, aizliegumu tuvoties, kontaktēties u.c. (2014b). Tādējādi Latvija nopietni tuvinājusies daudzu ES valstu likumdošanai, lai aizsargātu vardarbības ģimenē upurus.

ES Direktīva par kompensāciju noziedzīgos nodarījumos cietušajiem, kopš 2006. gada vidus Latvijā tīšos vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos cietušajiem sniegusi iespēju saņemt valsts kompensāciju. To var saņemt, ja tīša nozieguma rezultātā ir iestājusies personas nāve, cietušajam nodarīti smagi vai vidēji smagi miesas bojājumi, aizskarta cietušā tikumība vai dzimumneaizskaramība, cietušais ir cilvēktirdzniecības upuris vai ticis inficēts ar HIV vīrusu, B vai C hepatītu. Lai arī ar likumu maksimālā izmaksājamā kompensācijas summa tika noteikta 10 minimālo mēnešalgu apmērā, taču realitātē tās lielākais apmērs ir bijis uz pusi mazāks.

Ilgu laiku Latvijā nebija pieejama oficiāla statistika par noziedzīgos nodarījumos cietušo skaitu, jo valstī nepastāvēja noziegumos cietušo reģistrs. Starptautiskās organizācijas (ANO u.c.) regulāri norādījušas uz sistemātisku datu trūkumu par noziegumos cietušajiem dažādos griezumos (dzimums, vecums, pilsonība u.c.). No 2011. gada 1. janvāra darbojas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra Kriminālprocesa informācijas sistēma, kurā tiek iekļauta paplašināta informācija par noziegumos cietušo personu (LR MK 2010). 2011. gadā Latvijā bija reģistrēti 15 403 cietušie, 2012. gadā – 12 600, bet 2013. gadā – 11 789 cietušie. Diemžēl anonimizēti dati par noziegumos cietušajiem kopumā un dažādos griezumos nav publiski pieejami un par tiem tiek pieprasīta samaksa (LR IeM 2012).

Latvija joprojām ir viena no sešām ES dalībvalstīm, kurā nav valsts finansētas noziegumos cietušo palīdzības organizācijas pieaugušajiem; palīdzību sniedz galvenokārt NVO, ārvalstu, retāk valsts vai pašvaldību finansējuma ietvaros. Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi noziegumos cietušajiem pieaugušajiem bija paredzēti no 2010. gada 1. janvāra, bet sakarā ar ekonomikas krīzi un, iespējams, ilgstošu politiskās gribas trūkumu tie ir atlikti līdz 2015. gada 1. janvārim.

Desmitgadē ir nostiprināta likumdošana attiecībā uz dažādiem vardarbības veidiem, uzlabotas palīdzības iespējas noziegumu upuriem, pakāpeniski uzlabojas statistikas datu vākšana, taču joprojām problēma ir tiesībsargājošo iestāžu darbinieku nepietiekama izglītība par fiziskās drošības aizskāruma veidiem, piemēram, par vardarbību ģimenē, naida noziegumiem, kā arī atbildīgo iestāžu savlaicīga un koordinēta reaģēšana gadījumos, kad notikusi vardarbība pret bērnu. Viena no nopietnākajām problēmām ir tā, ka tūkst neatkarīga sūdzību izskatīšanas mehānisma par amatpersonu vardarbību. Kopumā situācija vērtējama kā **apmierinoša**.

### **3.2. Cik efektīva un vienlīdzīga ir pārvietošanās, vārda, pulcēšanās un biedrošanās brīvību aizsardzība?**

#### **Pārvietošanās brīvība**

2007. gada 21. decembrī notika Šengenas zonas paplašināšana, un pie sauszemes un jūras robežām tika atcelta robežkontrole. 2008. gadā lidostās tika atcelta robežkontrole lidojumiem Šengenas zonas robežās. Šīs pārmaiņas skāra arī Latviju.

2004. gada 1. maijā iestājoties Eiropas Savienībā, tika noteikta pakāpeniska ES darba tirgus atvēršana astoņām Austrumeiropas valstīm, t.sk. Latvijai. 2007. gada 1. maijā darba tirgu šo valstu pilsoņiem atvēra Nīderlande, bet 2011. gada maijā – Vācija un Austrija. 2012. gadā 8,5% Latvijas iedzīvotāju strādāja kādā ES dalībvalstī, aktīvāki bija tikai Lietuvas, Rumānijas, Portugāles un Spānijas iedzīvotāji; Latvijas rādītājs ir divarpus reizes augstāks nekā vidēji ES (3,1%) (EK 2013). Atsevišķās valstīs pastāv dažādi administratīvi šķēršļi pieejā dalībvalstu darba tirgum, piemēram, kvotas citu valstu pilsoņu uzņemšanai, dažādu darba nosacījumu un apstākļu piemērošana ārvalstu darbiniekiem, atšķirīga pieeja sociālajiem labumiem, citā valstī iegūtas profesionālās kvalifikācijas neatzīšana. Eiropas Komisijas ziņojumos Latvija tikusi minēta “saistībā ar transporta līdzekļu reģistrācijas nosacījumiem, kas var radīt praktisku šķērslī iegūt darbu, kā arī ārvalstnieku ierobežotu pieejamību izglītības iestādēm” (LBAS 2013, 12).

Pirms iestāšanās ES pastāvēja liela atšķirība starp vīzu režīmiem attiecībā uz Latvijas pilsoņiem un nepilsoņiem. Tas dažkārt ticis uztverts kā nepamatots pārvietošanās brīvības ierobežojums nepilsoņiem, jo bezvīzu režīms nepilsoņiem bija ar septiņām valstīm, bet pilsoņiem – ar 67 valstīm. 2007. gada 19. janvārī stājas spēkā ES Padomes 2006. gada 21. decembra Regula nr. 1932/2006 par to trešo valstu sarakstu, kuru pilsoņiem, šķērsojot dalībvalstu ārējās robežas, ir jābūt vīzām, kā arī to trešo valstu sarakstu, uz kuru pilsoņiem šī prasība neattiecas. Saskaņā ar regulu Latvijas nepilsoņi var ceļot bez vīzām uz Norvēģiju, Islandi un visām ES dalībvalstīm, izņemot Lielbritāniju un Īriju, kas regulu nepiemēro (ES OV 2006). 2012. gadā šāds līgums tika noslēgts starp ES un Šveici. LR pilsoņiem ir bezvīzu režīms ar 77 valstīm, no tām 30 valstīs arī nepilsoņi var iebraukt bez vīzas, tādējādi atšķirības kopš iestāšanās ES ir mazinājušās.

Viens no aktuāliem jautājumiem Eiropas Savienībā ir LGBT (lesbietes, geji, biseksuāļi, transpersonas) personu apmešanās uz pastāvīgu dzīvi dalībvalstīs. Pastāvot atšķirīgiem LGBT kopdzīves regulējumiem dažādās ES valstīs, iepriekš pastāvēja šķēršļi, lai LGBT partneri varētu uzturēties Latvijā. Sākot ar 2011. gada 30. augustu, valdības noteikumi nosaka kārtību, kādā ES pilsoņi un viņu ģimenes locekļi ieceļo un uzturas Latvijā. Saskaņā ar ES Direktīvas definīciju šie noteikumi par paplašinātās ģimenes locekli atzīst arī partneri, ar kuru ES pilsonim ir vismaz divus gadus ilgas vai reģistrētas attiecības, tādējādi aptverot arī LGBT personas (LR MK 2011).

## **Biedrošanās brīvība**

### *Likumdošana*

Biedrošanās brīvība ir nostiprināta Satversmē, Biedrību un nodibinājumu likumā, kā arī 2006. gada 22. jūnijā pieņemtajā Politisko partiju likumā. Biedrību vai nodibinājumu var dibināt jebkura fiziska vai juridiska persona (minimums – divi dibinātāji), savukārt partiju – ne mazāk kā 200 Latvijas pilsoņu. Par partijas biedriem var būt Latvijas pilsoņi, Latvijas nepilsoņi un ES pilsoņi, kas nav Latvijas pilsoņi, bet uzturas Latvijas Republikā. Partijā jābūt ne mazāk kā 200 biedriem, bet partijā, kurā ir vairāk par 400 biedriem, ne mazāk kā pusei no visiem biedriem jābūt Latvijas pilsoņiem (LR Saeima 2006).

Eiropas Komisija (EK) ir kritizējusi Latviju par to, ka politiskās partijas dibināšana ir atļauta tikai Latvijas pilsoņiem. Tas ir pretrunā ar ES tiesību aktiem un principu par nediskriminēšanu pilsonības dēļ. Atbilstoši šim principam ES pilsoņiem vajadzētu varēt īstenot savas tiesības ar tādiem pašiem nosacījumiem, kādi piemērojami konkrētās valsts pilsoņiem. 2014. gada aprīlī EK paziņoja, ka nosūtīs Latvijai argumentētu atzinumu (EK 2014).

### *Faktiskā situācija*

Latvijā visai reti bijuši gadījumi, kad tikusi atteikta biedrības vai politiskās partijas reģistrācija vai apturēta to darbība. 2009. gadā Uzņēmumu reģistrs (UR) atteica reģistrēt biedrību “Komunisma atbalsta kustība Latvijā”, bet 2013. gadā UR valsts notāre (UR 2013) atteicās reģistrēt politiskās partijas “Lindermana partija – par dzimto valodu” nosaukumu un izmaiņas partijas programmā. Pirmajā gadījumā tika konstatēts, ka biedrības nosaukums un statūtos norādītais darbības mērķis un nosaukums norāda uz saikni ar noziedzīgās komunistiskās ideoloģijas popularizēšanu un ir pretrunā ar likumu un Satversmi. Otrajā gadījumā atteikums tika pamatots ar partijas programmā iekļautajiem mērķiem, kas apdraud t.s. Satversmes kodolu (LR pamatvērtības, tostarp vēršas pret latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu un valsts teritoriālo integritāti). Sakarā ar atteikumu reģistrēt biedrību divas privātpersonas vērsušās ECT.

ECT savā praksē ir noteikusi augstu sliekšni biedrošanās brīvības ierobežošanai, attaisnojot ierobežojumus tikai īpašos gadījumos, piemēram, ja jāaizsargā nacionālā drošība un valsts teritoriālā integritāte. Valstis drīkst ierobežot tādu partiju darbību, kuru līderi aicina uz vardarbību, piedāvā politikas, kas vērstas uz demokrātijas iznīcināšanu, vai arī piedāvā tādu tiesību un brīvību

ierobežošanu, kuras demokrātijā ir aizsargājamās (ECT 2001). Taču vienlaikus ECT ir atzinusi, ka partiju nevar aizliegt tikai dēļ tās nosaukuma (ECT 1998a), kritiskās attieksmes pret valdības rīcību mazākumtautību tiesību aizsardzības jautājumos (ECT 2002) vai tikai tāpēc, ka tā pārstāv uzskatu, kas ir pretējs likumam vai konstitūcijai. Tāpat, atsakot biedrības reģistrāciju, jāvērtē, cik lielā mērā tiek analizēts reālais apdraudējums, kāds varētu rasties, to reģistrējot.

Vairākas sabiedriskās kustības ir atteikušās no oficiālas reģistrācijas, to vidū 2013. gadā izveidotais Nepilsoņu kongress (Diena 2013). Neraugoties uz kongresa pretrunīgi uztverto darbību, LR valsts institūcijas, līdzīgi kā agrāk Krievu skolu aizstāvības štāba gadījumā, tomēr nav klaji pretdarbojušās šādam uzstādījumam (Brands Kehre, Pūce 2005, 50), tādējādi ievērojot biedrošanās brīvības principus.

Arodbiedrības attīstās, un kopš iestāšanās ES padziļinājusies to iesaistīšanās sociālajā dialogā ar darba devēju organizācijām, taču tās joprojām nav pietiekami efektīvas savu biedru interešu aizstāvībā, kā tas vērojams daudzās attīstītās demokrātijas valstīs. Pakāpeniski atcelti ierobežojumi apvienoties arodbiedrībās atsevišķām profesijām – ugunsdzēsējiem (1999. gadā), policijas darbiniekiem (2005), bet 2014. gadā Satversmes tiesa pasludināja aizliegumu robežsargiem apvienoties arodbiedrībās par neatbilstošu Satversmei (LR ST 2014). Atšķirībā no citām profesijām minēto profesiju pārstāvjiem un arī tiesu sistēmas, armijas un drošības dienestu pārstāvjiem aizliegts streikot.

## Vārda brīvība

Pārskata periodā pieaudzis vārda brīvības ierobežošanas gadījumu skaits. Lielākā daļa no tiem skāra mediju brīvību – politiķi un valsts amatpersonas vērsās pret žurnālistiem par goda un cieņas aizskaršanu vai neslavas celšanu plašsaziņas līdzeklī; tiesībsargājošās iestādes, atsaucoties uz konfidencialas informācijas aizsardzību, centās panākt žurnālistu informācijas avotu atklāšanu pēc tam, kad tie bija publicējuši informāciju sabiedrībai nozīmīgās lietās. Vairākas vārda brīvības lietas, kurās iesaistīti žurnālisti, nonāca Eiropas Cilvēktiesību tiesā, kura trijos gadījumos vārda brīvības ierobežojumus atzina par nesamērīgiem. Pārspīlēta tiesībsargājošās iestādes reakcija bija novērojama pret mācībspēkiem, kuri izteica alternatīvu viedokli par nacionālo valūtu ekonomiskās krīzes laikā. Vairākkārt citu indivīdu tiesību aizsardzība tikusi izvirzīta kā pamatojums vārda brīvības ierobežojumiem, īpaši mēģinājumos ierobežot “homoseksuālista propagandu.” Plašas diskusijas par iespējamiem nesamērīgiem vārda brīvības ierobežojumiem izraisījuši likumdošanas grozījumi, kas paredz kriminālatbildību par atsevišķu vēstures faktu – piemēram, Latvijas okupācijas – apstrīdēšanu.

### *Likumdošana*

Pārskata laikā tika pieņemti vairāki likumdošanas grozījumi, kas no vārda brīvības viedokļa vērtējami gan pozitīvi, gan arī raisa bažas par ierobežojumu samērīgumu.

Lai arī goda un cieņas aizskaršana ir viens no leģitīmiem pamatiem vārda brīvības ierobežošanai, praksē bijuši vairāki gadījumi, kad tas novedis pie vārda brīvības ierobežošanas (sk. ECT lietas pret Latviju). 2009. gada 19. novembrī Saeima dekriminalizēja goda aizskaršanu, tostarp arī masu saziņas līdzeklī (KL 158. pants)<sup>4</sup>, taču saglabāja normu, kas paredz kriminālatbildību par neslavas celšanu masu saziņas līdzeklī (157. pants), par ko var sodīt ar īslaicīgu brīvības atņemšanu (līdz 3 mēnešiem) vai ar piespiedu darbu, vai naudas sodu. Par goda aizskaršanu masu saziņas līdzeklī var vērsties civiltiesiskā kārtībā.

2014. gada pavasarī plašas diskusijas izraisīja KL grozījumi, kas paredz sodīt par PSRS un nacistiskās Vācijas pastrādāto noziegumu publisku slavināšanu, noliegšanu, attaisnošanu vai rupju noniecināšanu (LR Saeima 2014c). Kaut arī KL jau paredzēja kriminālatbildību par genocīda (t.sk. holokausta) noziegumu pret cilvēci attaisnošanu vai noliegšanu un vairākas personas jau bija

<sup>4</sup> Par tīšu goda un cieņas aizskaršanu masu saziņas līdzeklī bija paredzēta brīvības atņemšana uz laiku līdz vienam gadam vai arests, vai piespiedu darbs, vai naudas sods līdz 30 minimālajām mēnešalgām.

notiesātas par deportāciju fakta attaisnošanu, tika izstrādāti papildu grozījumi, lai vērstos pret Latvijas okupācijas fakta noliegšanu, kas atšķirīgās vēstures interpretācijas dēļ nereti izskan dažādās Latvijas sabiedrības daļās. Taču bažas par iespējamām vārda brīvības ierobežojumiem raisījusi normas plašā interpretācija, kas var novest pie personu sodīšanas par jebkura viedokļa izteikšanu par vēstures faktiem (Tralmaka, Kučs 2014). Lai arī okupācijas faktu atzinusi starptautiskā sabiedrība, ECT savos spriedumos ir norādījusi, ka vēsturiskās patiesības meklējumi ir neatņemama vārda brīvības sastāvdaļa, un tas nav tiesas uzdevums izšķirt strīdus par pagātnes notikumiem, kas ir vēsturnieku debašu pamatā (ECT 2004). Vienlaikus tā norādījusi, ka holokausts ir uzskatāms par pietiekami pierādītu vēsturisku faktu, tādēļ tā apstrīdēšana vai attaisnošana netiek aizsargāta, pamatojoties uz vārda brīvības tiesībām (ECT 1998b).

### *Faktiskā situācija*

Diemžēl pēdējā desmitgadē vairākos gadījumos pret mediju pārstāvjiem notikusi vardarbība. 2010. gada 16. aprīlī tika nošauts Daugavpils pilsētas vicemērs G. Ņemcovs, Daugavpils laikraksta “*Miljons*” izdevējs un *Million TV* īpašnieks. Policija izvirzīja versiju par pasūtījuma slepkavību, kas, iespējams, saistīta ar viņa politisko un sabiedrisko darbību (Delfi 2010), jo laikraksts pētīja korupcijas jautājumu pašvaldībā un G. Ņemcovs iepriekš bija saņēmis vardarbības un nāves draudus (RWB 2012).

2012. gada 29. martā Rīgā notika uzbrukums interneta vietnes *komproamat.lv* žurnālistam L. Jākobsonam, un viena no uzbrukuma versijām tiek saistīta ar viņa profesionālo darbību (BNS 2012). 2011. gada decembrī Valsts policija (VP) uz 48 stundām aizturēja žurnālistu, kuram vēlāk tika uzrādīta apsūdzība saistībā ar to, ka viņš publicējis Rīgas mēra N. Ušakova saraksti elektroniskajā pastā ar Krievijas vēstniecības darbinieku. Žurnālisti kritizēja šo aizturēšanu kā nesamērīgu (LZA 2011).

Bijuši arī citi mēģinājumi vērsties pret žurnālistiem saistībā ar viņu pētniecisko darbību, it īpaši, izmeklējot korupcijas lietas. 2005. un 2006. gadā tika nelikumīgi noklausītas pētnieciskās žurnālistes I. Jaunalksnes darba un privātās telefona sarunas, kas vēlāk tika publicētas medijos. Augstākā tiesa par labu žurnālistei piedzina morālo kompensāciju 12 000 latu apmērā, bet 2013. gada pavasarī tiesa četras Finanšu policijas amatpersonas atzina par vainīgām dienesta stāvokļa ļaunprātīgā izmantošanā, valsts amatpersonu bezdarbībā un divām personām noteica naudas sodu 26 000 latu apmērā, bet vēl divām – attiecīgi 8000 un 3000 latu apmērā, kas vēlāk tika samazināts sakarā ar to, ka lieta netika izskatīta saprātīgā termiņā (LETA 2014b).

Ir pasludināti vairāki ECT spriedumi pret Latviju par pieļaujamās kritikas robežām attiecībā uz politiķiem. Vairākkārt Latvijas tiesu vērtējums par politiķu – valsts amatpersonu kritikas robežām tika atzīts par neatbilstošu Eiropas Cilvēktiesību konvencijā ietvertajām vārda brīvības garantijām. Saskaņā ar ECT praksi politiķiem un varas pārstāvjiem ir jāpieņem lielāka kritika nekā vidusmēra iedzīvotājiem, un vēl plašākas kritikas robežas ir pieļaujamas attiecībā uz valdību. ECT ir uzsvērusi arī preses pienākumu sniegt informāciju un idejas par politiskiem jautājumiem tieši tāpat kā par citiem sabiedrībai nozīmīgiem jautājumiem un sabiedrības tiesības saņemt šo informāciju (ECT 1986).

2007. gada 12. jūlijā ECT pasludināja spriedumu lietā *A/S Diena un Ozoliņš pret Latviju*, kurā konstatēja vārda brīvības pārkāpumu. Latvijas tiesas civillietā par goda un cieņas aizskaršanu bija uzlikušas A/S “Diena” par pienākumu atsaukt vairākas publikācijas par ekonomikas ministra L. Strujeviča darbību A/S “Ventspils nafta” privatizācijas procesa kontekstā un atlīdzināt morālo kaitējumu 6000 latu apmērā un tiesāšanās izdevumus. ECT konstatēja, ka Latvijas tiesas, lemjot par labu ministram, bija stādījušas viņa intereses augstāk gan par iesniedzēju vārda brīvību, gan arī par sabiedrības kopējām interesēm. Tā uzlika Latvijai par pienākumu iesniedzējiem izmaksāt 13 292 eiro kā atlīdzību par materiāliem zaudējumiem un tiesāšanās izdevumiem (ECT 2007).



Līdzīgā lietā *V. Seleckis pret Latviju* tika noslēgts mierizlīgums starp žurnālistu un Latvijas valdību, kura žurnālistam izmaksāja 25 000 eiro kā atlīdzību par zaudējumiem (ECT 2010a).

Viens no būtiskiem vārda brīvības jautājumiem ir saistīts ar žurnālistu informācijas avotu aizsardzību konfidenciālas informācijas publiskošanas gadījumos. Lai arī šīs tiesības nav absolūtas, valsts iestāžu prasība žurnālistam atklāt savu informācijas avotu ir attaisnojama tad, ja tā ir pamatota ar sevišķi svarīgu sabiedrības interesi, kas svarīgāka par avotu aizsardzību (ECT 1996).

2013. gadā ECT lietā *Nagla pret Latviju* (ECT 2013) konstatēja tiesības uz vārda brīvību pārkāpumu saistībā ar žurnālistes I. Naglas dzīvesvietā Valsts policijas veikto kratīšanu, ko tiesa atzina par nesamērīgu. Tā notika saistībā ar raidījumu “*De facto*”, kurā I. Nagla informēja par apjomīgu datu noplūdi no Valsts ieņēmumu dienesta par amatpersonu un privātpersonu ienākumiem un maksājumiem nodokļiem. Par to viņai paziņoja anonīma persona, kura sevi dēvēja par “Neo”. ECT uzlika par pienākumu Latvijas valstij izmaksāt žurnālistei morālo kompensāciju 10 000 eiro apmērā, kā arī tiesāšanās izdevumus. Lai arī I. Naglas lieta jau bija ieguvusi plašu rezonansi, 2013. gadā pret reģionālā laikraksta “*Zemgales Ziņas*” redaktora vietnieku bija mēģinājums ierosināt kriminālprocesu par pienākumu atklāt informācijas avotu pēc tam, kad viņš bija publiskojis atklātas tiesas sēdes protokolu (LETA 2013c). Citā lietā Drošības policija pieprasīja LTV ziņu dienesta žurnālistei uzrādīt konfidenciālu dokumentu, kas tika izmantots sižetā, publicējot iespējamo mierizlīgumu valsts strīdā ar bijušo *Air Baltic* vadītāju B. Fliku (LSM 2013). Par tiesībsargājošo iestāžu pārstāvju aktivitātēm pētnieciskā darba dēļ ziņojuši arī vietnes *www.pietiek.com* žurnālisti.

Ekonomiskās krīzes kontekstā, pamatojot savu rīcību ar bažām par Latvijas finanšu sistēmas destabilizāciju, notika nesamērīga Drošības policijas (DP) vēršanās pret personām, kas bija kritiski vai jokojoties izteikušās par nacionālo valūtu latu, kaut arī daudzi ārvalstu ekonomikas eksperti tajā pašā laikā bija aicinājuši devalvēt latu. Tas skāra gan augstskolu pasniedzējus, gan izklaides industrijas pārstāvi, un šie gadījumi tika plaši apspriesti un kritizēti kā Latvijas (Presesbrīvība.info 2008), tā arī ārvalstu plašsaziņas līdzekļos kā vārda brīvību ierobežojoši. 2010. gadā DP izbeidza abus kriminālprocesus, jo nekonstatēja noziedzīga nodarījuma sastāvu.

Vārda brīvības ierobežojumu samērīgums aktualizējās arī attiecībā uz dažādām citām izteiksmes formām, piemēram, uz Latvijas Nacionālās operas izrādes “*Leļļu opera*” plakātu, kurā bija redzams sāniski no mugurpuses nofotografēts kails bērns. Viens no vārda brīvības ierobežošanas leģitīmiem pamatiem ir iedzīvotāju tikumības aizsardzība, ar likumu ierobežojot bērnu pornogrāfiju. Valsts policija ierosināja kriminālprocesu par bērnu pornogrāfijas izgatavošanu un izplatīšanu, ko izbeidza pēc četriem gadiem, jo nesaskaņoja tajā noziedzīga nodarījuma sastāvu (DELFI 2012). Bērnu pornogrāfijas definīcija Latvijas likumdošanā skaidri runā par pornogrāfisku materiālu ar seksuālu raksturu, nevis jebkuru materiālu, kurā attēlots kails bērns, neatkarīgi no konteksta (LCC 2008).

Bijuši vairāki mēģinājumi ierobežot “homoseksuālista propagandu”, kuros gribēts uzsvērt nepieciešamību aizsargāt bērnu tiesības un morāli. 2013. gada novembrī biedrība “*Sargāsim mūsu bērnus!*” sāka parakstu vākšanu tautas nobalsošanai grozījumiem Bērnu tiesību aizsardzības likumā, kas paredz aizliegt homoseksuālista propagandu izglītības un bērnu aprūpes iestādēs un bērnu iesaistīšanu pasākumos, kuros tiek popularizētas viendzimuma attiecības (CVK 2013). Līdzīga likumdošana pastāv Krievijā, Lietuvā, un mēģinājumi tādu pieņemt novēroti Ukrainā un Moldovā. ECT praksē ir nostiprinātas seksuālo minoritāšu tiesības uz izteiksmes brīvību iestāties par seksuālo minoritāšu tiesību atzīšanu, un tiesa norādījusi, ka tās rīcībā nav zinātnisku pierādījumu vai socioloģisku datu, kas apstiprinātu, ka homoseksualitātes vienkārša pieminēšana vai publiskas debates par seksuālo minoritāšu sociālo statusu negatīvi ietekmētu bērnus vai mazaizsargātus pieaugušos (ECT 2010b).

Vārda brīvība pamatā ir nodrošināta gan Satversmē, gan mediju darbību regulējošā likumdošanā, taču plaša likumdošanas normu interpretācija saistībā ar atsevišķu Latvijas vēstures faktu noliegšanu var novest pie vārda brīvības ierobežojumiem. Pozitīva loma ir pieaugošajam skaitam ECT un Latvijas tiesu spriedumiem par dažādiem vārda brīvības, īpaši preses brīvības, aspektiem, kas nosaka



vārda brīvības leģitīmās un likumīgās robežas, taču praksē tiesībsargājošo iestāžu vidū joprojām nav pietiekamas izpratnes par ierobežojumu samērīgumu un nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā. Vēl joprojām – tostarp tiesu sistēmā – nav pietiekamas izpratnes par atšķirību starp tiem jautājumiem, kurus aizsargā vārda brīvība, un tiem, kuri uzskatāmi par rasu un nacionālā naida kurināšanu.

## **Pulcēšanās brīvība**

### *Likumdošana*

Kopš 2004. gada galvenajā normatīvajā aktā, kas regulē pulcēšanās brīvību Latvijā – Likumā par sapulcēm, gājieniem un piketiem –, ir veikta virkne izmaiņu. To veicināja Satversmes tiesas (ST) spriedums 2006. gada 23. novembrī, kā rezultātā tika atceltas astoņas likuma normas, kas bija sašaurinājušas tiesības uz pulcēšanās brīvību. Ievērojami attīstījusies tiesu prakse, skaidrojot dažādus pulcēšanās brīvības aspektus un pakāpeniski sekmējot gan pašvaldību, gan plašākas sabiedrības izpratni par pulcēšanās brīvību kā vienu no politiskajām brīvībām, kas ir ļoti svarīgi plurālistiskai demokrātijai. Par neatbilstošu Satversmei tika atzīta sistēma, kurā dažādu pulcēšanas brīvības izpausmju organizēšanai bija nepieciešama pašvaldības atļauja. To aizstāja ar informācijas paziņošanu pašvaldībai. Tika atcelts arī ierobežojums pasākumus rīkot tuvāk par 50 metriem no konkrētām ēkām (parlamenta ēkas, valdības ēkas u.tml.). Normu, kas iepriekš paredzēja, ka pašvaldība izsniedz izziņu vai motivētu atteikumu pasākuma organizēšanai ne vēlāk kā 48 stundas pirms pasākuma sākuma, kā rezultātā nereti tika nokavēti termiņi lēmumiem par pārsūdzību, aizstāja ar garāku termiņu, proti, ne vēlāk kā četras dienas pirms pasākuma. Tiesa par neatbilstošām Satversmei atzina arī normas, atbilstoši kurām pasākuma organizatoriem bija nepieciešams rakstveida līgums ar kārtības uzturētājiem, tika prasīts paaugstināts kārtības uzturētāju skaits gadījumos, kad saņemta informācija par pasākuma apdraudējumu, kā arī aizliegumu piketa laikā izteikt saukļus un lozungus (LR ST 2006).

Gan valsts amatpersonas, gan Rīgas dome, gan tiesībsargājošās iestādes vairākkārt (piemēram, 2006. un 2009. gadā) centās panākt, lai tiktu noteikti ierobežojumi pulcēšanās brīvības izpausmēm sabiedrībai nozīmīgās un piemiņas vietās, tostarp pie Brīvības pieminekļa, ja to mērķi ir pretrunā ar vietas simbolisko nozīmi (Kovaļevska 2006). 2006. gadā tika aizliegta kāda 8. maijā iecerēta sapulce Otrā pasaules kara upuru piemiņai pie Brīvības pieminekļa, aizlieguma iemesls – pasākuma neatbilstība Brīvības pieminekļa simboliskajai nozīmei.

Tomēr minētie ierobežojumi netika noteikti, jo tiem nebūtu leģitīma mērķa un tie būtiski ierobežotu pulcēšanas brīvību, kuras efektīvai nodrošināšanai ļoti svarīga ir sapulces, gājiena vai piketa rīkošanas vieta, jo personas vēlas, lai viņu paustos viedokļus sadzirdētu sabiedrība vai kādas noteiktas personas.

### *Faktiskā situācija*

Absolūti lielākā daļa gājienu, piketu, sapulču par dažādiem jautājumiem notikuši bez jebkādiem ierobežojumiem. 2010. gadā Rīgā bija pieteikti 202 pasākumi, no kuriem aizliegti tika četri, atteikts izskatīt septiņus, bet atsaukti deviņi (Rīgas dome 2010). Pulcēšanās brīvības izpausmes bijušas ar dažādiem mērķiem, pasākumus organizējuši indivīdi, dažādas mērķgrupas pārstāvošas organizācijas, politiskas partijas, un tajos piedalījās no pāris cilvēkiem līdz vairākiem tūkstošiem. Piketus un sapulces rīkojušas gan nacionālradiķālas, gan kreiso radikāļu organizācijas. Lai gan diskusijas nereti bijušas asas un pretrunīgas, pulcēšanās brīvības izpausmēm Latvijā ir bijis miermīlīgs raksturs.

Tomēr 2009. gada janvārī pirmo un vienīgo reizi kopš neatkarības atgūšanas 1991. gadā protesta akcija pārauga vardarbībā. Pēc miermīlīgas tautas sapulces aptuveni tūkstotis cilvēku devās uz Saeimu un mēģināja tajā ielauzties. Starp protestētājiem un policijas vienībām notika sadursmes, 40 personas tika nogādātas slimnīcā, traumas guva piecpadsmit policijas darbinieki, tika aizturētas 126 personas, bija nodarīti zaudējumi vairākām valsts un pašvaldības iestādēm, kā arī privātpašumam

(BNN 2012). Turpmākajā periodā vairākus mēnešus pulcēšanās brīvības pasākumi tika aizliegti, argumentējot ar sabiedriskās drošības apsvērumiem, bet amatpersonas un tiesībsargājošās iestādes apsvēra likumā noteikt ierobežojumus pie valsts un pašvaldību iestāžu ēkām, taču izmaiņas netika pieņemtas gan sabiedrības kritikas, gan tiesu spriedumu rezultātā.

Pulcēšanās brīvības ierobežojumi visbiežāk noteikti pasākumos, kas skar sabiedrībā pretrunīgi uztvertus vēsturiskus datumus (16. marts – Latviešu leģiona diena, 9. maijs – Uzvaras diena u.c.) un saistībā ar mazākumgrupu – seksuālajām minoritātēm. Tā kā pret šiem pasākumiem parasti tiek plānoti protesti, par galvenajiem aizliegumu iemesliem tikuši norādīti sabiedrības drošības apsvērumi un morāles normas. No 2006. līdz 2012. gadam Rīgas dome regulāri aizliedza 16. martā pieteiktos pasākumus (2006. gadā – četrus, 2008. gadā – piecus, 2009. gadā – trīs, 2010. gadā – divus, 2011. un 2012. gadā – pa vienam). Izpildvaras aizliegums vairākkārt skāra Rīgas Praidu (2005. un 2006. gadā) un Baltijas Praidu (2009). Lielākā daļa no aizliegumiem tika pārsūdzēti administratīvajā tiesā, daudzos gadījumos – sekmīgi.

Kopš 2005. gada tiesas spriedumi par pulcēšanās brīvības aizliegumiem radījuši nopietnus precedentus un administratīvo tiesu praksi, kas pakāpeniski veicinājusi un nostiprinājusi izpratni par dažādiem pulcēšanās brīvības aspektiem, taču zināmu periodu tiesu spriedumi negarantēja tiesību ievērošanu praksē gan no pašvaldību, gan tiesībsargājošo iestāžu puses. Ilgāku laiku izpildvara tos ignorēja, pasākumus aizliedzot un uzliekot atbildību par lemšanu administratīvajām tiesām. Nereti formālo nosaukto ierobežojumu patiesie iemesli bijuši politiski, piemēram, pašvaldību vēlēšanu tuvums (2009. gada maijā Rīgas domes sākotnēji atļautais, tad aizliegtais un tiesas atļautais Baltijas Prais).

Sākotnēji daļa lietu pirmās instances tiesā tika skatītas slēgtā sēdē. Par pamatojumu tam kalpoja drošības apsvērumi, proti, bija konfidenciāla informācija, līdz ar to pilni tiesas spriedumi, kuros būtu izklāstīta tiesas argumentācija, pusēm vai citiem interesentiem nebija pieejami. Atsevišķu sapulču, gājienu, piketu aizliegumu pārsūdzēšanu Administratīvajā rajona tiesā slēgtās tiesās sēdēs turpināja izskatīt pat 2009. gadam.<sup>5</sup>

Administratīvās tiesas sniegušas dažādu pulcēšanās brīvības aspektu interpretāciju: par valsts pozitīvo pienākumu nodrošināt pulcēšanās brīvību, pienākumu aizsargāt tādas pulcēšanās, kuru laikā paustie viedokļi vai idejas var saniknot kādu sabiedrības daļu (LR AT 2007), par pretpasākumiem kā pulcēšanās brīvības sastāvdaļu, par pamattiesību ierobežojumu samērīgumu. Tiesas norādījušas uz nepieciešamību atbildīgajām iestādēm detalizēti izvērtēt, vai apdraudējums sabiedrības drošībai patiešām ir reāls, nevis abstrakts, norādot, ka informācija par iespējamiem apdraudējumiem jāvērtē kopsakarā ar valsts pienākumu apdraudējumus novērst, t.i., vai policijas rīcībā ir saprātīgi un atbilstoši resursi (LR AT 2010). Tiesas tāpat uzsvērušas, ka nedrīkst vērtēt konkrētos pasākumus pēc to satura, jāvērtē vienīgi konkrētie objektīvie apstākļi un fakti. Pulcēšanās brīvības kontekstā tās precizējušas juridisku personu tiesības uz kompensāciju par valsts iestāžu nodarītiem zaudējumiem u.c.

Lai arī tiesas bieži atcēlušas Rīgas domes aizliegumus, tikai retos gadījumos indivīdi vai organizācijas prasījušas kompensāciju par nodarītajiem zaudējumiem. 2013. gada martā saskaņā ar tiesas lēmumu Rīgas dome piecos laikrakstos publiski atvainojās par aizliegumu “Daugavas Vanagiem” 2011. gadā rīkot gājienu (LETA 2013a), taču tiesa noraidīja biedrības prasību pēc kompensācijas.

Pārskata laikā ir uzlabojušās policijas spējas nodrošināt sabiedrisko kārtību konfrontējošu pasākumu laikā, un to dažkārt atzinīgi novērtējuši arī pasākumu organizētāji un plašāka sabiedrība. Atšķirībā no citām demokrātiskām valstīm Latvijā nereti novērojama policijas darbinieku masveidīga klātbūtne pasākumos ar salīdzinoši nelielu (līdz dažiem tūkstošiem) dalībnieku skaitu, kas var atstāt iebiedējošu efektu uz pasākumu dalībniekiem. Pēc tam, kad tiesa 2010. gadā atcēla Rīgas domes aizliegumu kādai personai rīkot gājienu, lai atzīmētu 69. gadadienu kopš Rīgā ienāca nacistiskās

<sup>5</sup> Administratīvās rajona tiesas 2009. gada 8. maija spriedums lietā Nr. A42766509/A 7665-09/14; Administratīvās rajona tiesas 2009. gada 13. marta spriedums lietā Nr. A 42707509/A 7075-09/14.

Vācijas karaspēks, pretrunīgu reakciju izraisīja Drošības policijas (DP) rīcība. DP pirms gājiena aizturēja tā organizētāju; tā kā viņa nebija klāt, gājiens tika pasludināts par nesankcionētu. Lai arī Latvijas amatpersonas kritizēja tiesas lēmumu un slavēja kārtības sargus, plašākā sabiedrībā tika kritizēta tiesībsargājošo iestāžu rīcība ignorēt tiesas spriedumu (Ir 2010), tādējādi radot bīstamu precedentu.

Gadījumu, kad piketu, gājieni un sapulču dalībnieki izmantojuši aizliegtu nacistiskās Vācijas vai padomju simboliku, nav daudz – vairākas personas aizturētas par neatļautās padomju simbolikas lietošanu un tām piemēroti naudas sodi<sup>6</sup>. Latvijas tiesām dažkārt problēmas sagādājuši nacistiskās Vācijas simbolikas (kāškrusta) izmantošanas interpretācija, nevērtējot simbola izmantošanas plašāku kontekstu un saskatot tajā mitoloģijas zīmes.<sup>7</sup>

Kopumā pamatbrīvības ir labi nodrošinātas Satversmē un citos likumos, atsevišķos gadījumos pamatbrīvības ierobežojošas normas (pulcēšanās brīvība, apvienošanās arodbiedrībās tiesībsargājošo iestāžu pārstāvjiem) atceltas Satversmes tiesas spriedumu rezultātā. Administratīvo tiesu spriedumu rezultātā praksē kopš 2012. gada ir vērojama pozitīva tendence minimāli ierobežot pulcēšanās brīvības pasākumus un pretpasākumus pretrunīgi vērtētajos vēstures datumos un pasākumos, kas saistīti ar seksuālo minoritāšu tiesību aizsardzību. Praksē problēmas rada spontāno piketu organizēšana par kuriem nav pienākuma informēt pašvaldību, taču policijas darbinieki traucē to norisi, mēģinot noskaidrot, vai pašvaldība ir informēta. Latvijas un starptautisko tiesu spriedumi veicinājuši izpratni par leģitīmiem pamatiem vārda brīvības ierobežošanai, īpaši goda un cieņas aizskaršanas gadījumos. Vienlaikus tiesībsargājošo iestāžu rīcība, mēģinot panākt, lai žurnālisti uzrādītu informācijas avotus, un arī citos gadījumos, liecina, ka izpratne par vārda brīvību un tās likumīga ierobežojuma pamatiem nav stabila. Arī Ukrainas un Krievijas konflikta konteksts aktualizējis jautājumus par vārda un pulcēšanās brīvības ierobežojumiem, taču pat šādās situācijās šo brīvību ierobežojumiem jābūt rūpīgi izvērtētiem gan samērīguma, gan nepieciešamības ziņā. Kopumā pārvietošanās brīvību varētu vērtēt kā **labu**, savukārt vārda brīvību un pulcēšanās brīvību kā **apmierinošu**.

### 3.3. Cik lielā mērā ir garantētas ikviena tiesības praktizēt savu valodu, reliģiju un kultūru?

#### *Likumdošana*

Līdzās galvenajiem ANO un Eiropas Padomes cilvēktiesību instrumentiem, kam Latvija bija pievienojusies vai kurus bija ratificējusi pagājušā gadsimta 90. gados, 2005. gadā tā ratificēja Eiropas Padomes Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību, ko parakstīja 1995. gadā. Kopš šā dokumenta ratifikācijas Latvijas valdība ir iesniegusi divus ziņojumus un Konvencijas Konsultatīvā komiteja sniegusi divus viedokļus – 2008. un 2014. gadā – par Konvencijas izpildi Latvijā.

Valodas lietojuma jautājums Latvijā joprojām ir jutīgs, lai gan likumos nostiprināta latviešu valodas aizsardzība, ir palielinājies latviešu valodā apgūstamo priekšmetu īpatsvars izglītības iestādēs, kurās mācās mazākumtautību pārstāvji, arī latviešu valodas praktiskais lietojums dažādās dzīves sfērās ir paplašinājies. 2009. gadā aptaujā par valodu prasmi 75% krievu uzskatīja, ka viņu latviešu valodas prasme ir laba vai vidēja, 16% norādīja uz pamatzināšanām, un tikai 8% atzina, ka latviešu valodu neprot nemaz (2000. gadā latviešu valodu prata 52,3% krievu) (LVA 2012).

<sup>6</sup> 2009. gada 8. septembrī Rīgas Zemgales priekšpilsētas tiesa A. Ļebedevai piemēroja 200 latu naudas sodu pēc Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 174.<sup>3</sup> panta 2. daļas par atkārtotu sapulču, gājieni un piketu, kā arī publisko izklaides un svētku pasākumu noteiktās organizēšanas un norises kārtības pārkāpšanu gada laikā pēc administratīvā soda piemērošanas. Tiesa ir piemērojusi arī 200 latu naudas sodu nacionālboļševiku līderim V. Lindermanam.

<sup>7</sup> Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas lēmums par lietvedības izbeigšanu lietā Nr. P131037407.

2014. gada aptaujā 61,6% nelatviešu norādīja, ka latviski runā brīvi vai ar nelielām grūtībām var sarunāties par jebkuru jautājumu, savukārt 30,3% latviski spēj sarunāties tikai par vienkāršiem jautājumiem, bet 7% nespēj nemaz. Latviešu valodas prasme ir pieaugusi nelatviešu jauniešu (18–24 gadi) vidū – šajā vecumgrupā 89,4% latviski runā brīvi vai ar nelielām grūtībām var sarunāties par jebkuru jautājumu. Joprojām liels latviešu īpatsvars – 83,7% – krieviski runā brīvi vai ar nelielām grūtībām, taču pieaug to jauniešu skaits (18–24 gadi), kas runā nedaudz (26,2%) vai nerunā nemaz (11%) (DA 2014).

2012. gada 21. jūnijā Saeima pieņēma pretrunīgus grozījumus Darba likumā, kas aizliedz darba sludinājumā “norādīt konkrētas svešvalodas prasmi, izņemot gadījumus, kad tā pamatoti nepieciešama darba pienākumu veikšanai” (LR Saeima 2012a). Grozījumi pamatā bija vērsti uz krievu valodas zināšanu prasību ierobežošanu, argumentējot šās normas nepieciešamību ar to, ka daudzi latviešu jaunieši nerunā krieviski un sastopas ar grūtībām konkurēt darba tirgū. Grozījumi nav vērtējami pozitīvi, jo valsts iejaukšanās privātsektora darbībā, regulējot valodu, būtu ierobežojama (Delfi 2011).

Tika pieņemti grozījumi vairākos likumos (Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likumā, Saeimas kārtības rullī), kas noteica kārtību, kādā vēlētiem deputātiem pašvaldību un parlamenta līmenī var atņemt deputāta mandātu, ja tiek konstatēts, ka deputāts nepārvalda valsts valodu augstākajā līmenī. Šie grozījumi bija saistīti ar Saskaņas centra deputāta V. Kravcova nepietiekamajām valsts valodas zināšanām un centieniem panākt viņa izslēgšanu no Saeimas. Lai gan deputāta nepietiekamas valsts valodas zināšanas var būt par pamatu mandāta atņemšanai, tomēr jau ievēlēta deputāta iespējamā izslēgšana tika kritizēta kā antikonstitucionāla un antidemokrātiska (BNS 2011).

### *Faktiskā situācija*

Atbilstoši MK noteikumiem valsts iestāžu sagatavotas rakstiskas publiskas informācijas izplatīšana citās valodās (svešvalodās) ir ierobežota – tikai epidēmijas, ārkārtas un drošības situācijās, statistikas aptaujās u.c. (LR MK 2005). Ir pieaudzis tādu gadījumu skaits, kad Valsts valodas centrs (VVC) centies ierobežot informācijas izplatīšanu krievu valodā gadījumos, kad to pieļauj likums. Arī gadījumos, kad informācijai ir jābūt brīvi pieejamai, VVC turpināja interpretēt, ka valsts iestādes nedrīkst sniegt informāciju nevienā citā valodā kā tikai valsts valodā, izņemot gadījumus, kad šāda informācija tiek speciāli pieprasīta. VVC vērsās pret Centrālo statistikas pārvaldi (CSP), jo tā aicinājumus piedalīties 2011. gada tautas skaitīšanā izplatīja arī krievu valodā. Daudzās citās ES dalībvalstīs informācija tiek sniegta valstī izplatītajās valodās – Lielbritānijā informācija pieejama 56 valodās, Īrijā – 21 valodā, Lietuvā – arī krievu un poļu valodā, Igaunijā – arī krievu valodā (LR EM 2011). 2012. gada beigās VVC vērsās pret Valsts policiju, par publiski pieejamiem bukletiem (velosipēdistu drošība, drošības pasākumi pret dzīvokļa zādzībām, kā/kur sūdzēties par policijas pārkāpumiem u.c.) arī krievu valodā. (TVNET/De facto 2012).

Atsevišķos gadījumos būtu jāvērtē, kā VVC aizliegums izplatīt informāciju citās valodās atbilst ne tikai valodu lietojumu regulējošai likumdošanai, bet arī Satversmei. 2009. un 2013. gadā VVC aizliedza izplatīt krievu valodā drukātus uzaicinājumus sievietēm uz valsts apmaksātu krūts vēža un dzemdes kakla vēža profilaktisko pārbaudi (Dzērve 2009; Kamenska 2013). 2013. gada februārī KNAB sagatavotie pret korupciju vērstie plakāti latviešu valodā tika izvietoti ārstniecības iestāžu publiski pieejamās vietās, taču divvalodīgos plakātus, proti, latviešu un krievu valodā, VVC atļāva izvietot tikai ārstu kabinetos (Zariņš 2013). Svarīgi atzīmēt, ka korupcija visizplatītākā ir tieši medicīnā, tādēļ būtu ir svarīgi, ka KNAB informācija aptver iespējami vairāk ļauzu.

No Valsts valodas likuma izrietošie MK noteikumi nosaka nepieciešamo valsts valodas prasmes līmeni un pakāpi profesionālo un amata pienākuma veikšanai. Šīs prasības attiecas arī uz privātsektoru. Sākotnēji privātā sektora profesiju sarakstā bija ietvertas 70–80 profesijas, bet pēc labojumiem 2006. gadā, saraksts tika paplašināts līdz vairāk nekā 1000 profesijām. Privātā



jomā valodu prasme nepieciešama profesijās, kas saistītas ar publisku funkciju veikšanu vai skar likumīgas sabiedrības intereses, taču diskusijas radījušas valodas prasības saskarē ar patērētājiem un šo prasību samērīgums.

Ar valodas lietojumu privātā sfērā saistīta arī iespēja izvēlēties un lietot personvārdu. Vārdu atveidošanai noteikti divi principi: jālieto galotnes, kas norāda dzimumu, un citvalodu personvārdi latviešu valodā jāatveido atbilstoši to izrunai oriģinālvalodā. Tiesas regulāri turpina izskatīt lietas, kas saistītas ar citvalodu, t.sk. mazākumtautību, personvārdu latviskošanu. 2010. gada 28. oktobrī ANO Cilvēktiesību komiteja lietā “*Raihman* pret Latviju” nosprieda, ka pieteikuma iesniedzēja L. Raihmana vārda un uzvārda grozīšana (galotnes ‘s’ pievienošana) oficiālos dokumentos, to atveidojot atbilstoši latviešu valodas prasībām, ir patvaļīga iejaukšanās privātajā dzīvē. 2012. gadā Latvijas valdība paziņojumā ANO Cilvēktiesību komitejai norādīja, ka nesaskata nepieciešamību veikt nekavējošus pasākumus, lai mainītu pastāvošo nacionālo regulējumu attiecībā uz personvārdu atveidi oficiālajos dokumentos, vienlaikus atzīmējot, ka valdība ņems vērā Komitejas viedokli turpmākās diskusijās, kas varētu rasties nacionālajā līmenī saistībā ar šo jautājumu (LR MK 2012). Arī citās lietās, ko vērtējusi Augstākā tiesa, tā skaidrojusi, ka pastāvošā kārtība citvalodu īpašvārdu atveidei latviešu valodā atbilst Satversmei un starptautiskajiem standartiem. Tomēr eksperti norāda: gan Latvijas, gan starptautisko institūciju prakse liecina, ka, pieņemot lēmumus par personvārdu atveidi, vissaudzīgāk jāapietas ar personām, kam jau ilgstoši vai vēsturiski lietotu personvārdu formu valsts iepriekš ir akceptējusi. Tādējādi personvārda maiņa bieži vien ir gan aizskaroša, gan arī var radīt nopietnas grūtības personai, tāpat ir grūti pierādāms sabiedrībai gūtais labums no šādas valsts rīcības (Biksiniece-Martinova, Liepiņa 2012, 56).

Lai arī latviešu valoda ir nostiprinājusies juridiski un faktiski daudzās dzīves jomās, tās aizsardzība joprojām ir aktuāla. Likumdošana šajā jomā ir vērtējama kā atbilstoša starptautiskajiem standartiem, tomēr atsevišķi likumos noteiktie ierobežojumi, kā arī tendence tos stiprināt, liecina, ka joprojām nav nostabilizējies ierobežojumu pamatotība un nepieciešamība demokrātiskā sabiedrībā. Bažas rada mēģinājumi ierobežot valsts iestāžu sagatavotas rakstiskas informācijas izplatīšanu publiski krievu valodā, kad to pieļauj likums, kā arī regulēt valodu izvēli privātsektorā. Situācija šajā jomā ir vērtējama kā **apmierinoša**.

### **3.4 Cik brīvas no aizskārumiem un iebiedēšanas ir personas un grupas, kas strādā, lai uzlabotu cilvēktiesību stāvokli?**

Pārskata periodā ir palielinājies NVO skaits, kas nodarbojas ar dažādiem cilvēktiesību jautājumiem, piemēram, LGBT un viņu draugu apvienība “Mozaīka” (2006), resursu centrs personām ar garīgiem traucējumiem “Zelda” (2007), “Patvērums. Drošā māja” (2007) u.c. Ir izveidojušās vairākas jumta organizācijas, kas apvieno NVO, kuras strādā ar konkrētu mērķgrupu tiesībām (personas ar invaliditāti u.c.) Tomēr, līdzīgi kā 20. gadsimta 90. gados, cilvēktiesību organizāciju attīstība notiek vairāk kvalitatīvā ziņā, nevis kvantitatīvi. Ir maz cilvēktiesību organizāciju, kas nodarbojas ar plašu cilvēktiesību jautājumu spektru, tāds ir, piemēram, Latvijas Cilvēktiesību centrs. Lai arī ir vairākas NVO, kas strādā, lai mazinātu vardarbību pret bērniem, Latvijā nav spēcīgas NVO, kas nodarbotos ar plašu bērnu tiesību jautājumu loku.

Nevalstiskās cilvēktiesību organizācijas darbojas pēc tādiem pašiem principiem kā citas NVO, to darbību regulē 2003. gadā pieņemtais Biedrību un nodibinājumu likums. ES direktīvu pārņemšanas rezultātā nostiprinātas cilvēktiesību vai indivīdu tiesību aizsardzības mērķiem izveidoto NVO tiesības pārstāvēt diskriminācijas upurus un neregulāros imigrantus, tostarp pārstāvēt viņus arī tiesā.

Finansējums, ko nevalstiskās cilvēktiesību organizācijas var saņemt no valsts, ir pieaudzis, taču pamatā tas veido līdzfinansējuma daļu (10–20%) Eiropas Komisijas atbalstītajos projektos.

Atsevišķas NVO, piemēram, Latvijas Cilvēktiesību komiteja, aktīvi iesaistījušās mazākumtautību tiesību aizsardzībā. Tā veiksmīgi apstrīdējusi valsts iestāžu lēmumus Latvijas tiesās un Eiropas



Cilvēktiesību tiesā (ECT 2009), taču konkrētās NVO saistība ar politiskām partijām (organizācijas līdzpriekšsēdētāji ir partijas biedri, organizāciju biedri regulāri kandidē dažādu līmeņu vēlēšanās, bet neaptur darbību NVO, kad tiek ievēlēti par deputātiem) izvirza jautājumu par tās neatkarību.

2006. gadā tika pieņemts Tiesībsarga likums, un 2007. gada 1. janvārī uz bijušā Valsts cilvēktiesību biroja bāzes izveidots Tiesībsarga birojs. Tika paplašināts gan biroja mandāts, gan darbības joma, gan stiprināta tā neatkarība. Par pirmo tiesībsargu ievēlēja bijušo Satversmes tiesas tiesnesi Romānu Apsīti. 2007. gadā ievērojami pieauga gan biroja budžets, gan darbinieku skaits, ar ko saistījās lielas cerības Tiesībsarga biroja darbības paplašināšanā un darba efektivitātes uzlabošanā. 2009. gada vasarā nopietna iekšēja konflikta rezultātā starp tiesībsargu un biroja darbiniekiem iestādes efektivitāte un pat pastāvēšana tika pakļauta nopietniem draudiem, jo budžeta projekta sastādīšanas laikā valdība, kurai nav mandāta šāda jautājuma izlemšanā attiecībā uz neatkarīgām iestādēm, pat apsvēra iespēju biroju likvidēt. Pēc vairāku amatpersonu un pilsoniskās sabiedrības protestiem valdība no šīs idejas atteicās (BNS 2009). Ekonomiskās krīzes apstākļos un ar krīzi saistītu taupības pasākumu dēļ, kā arī izmantojot institūcijas vājumu, Tiesībsarga biroja 2010. gada budžets salīdzinājumā ar 2008. gada budžetu tika samazināts par 57 procentiem.

2011. gada martā Saeima tiesībsarga amatā ievēlēja mazpazīstamo Juri Jansonu. Arī šajā reizē tiesībsarga izraudzīšanas process bija pretrunīgs, to raksturoja politiski ķīviņi, jo Saeima no diviem kandidātiem apstiprināja vājāko. Praksē būtiskākā biroja funkcija ir sūdzību un iesniegumu izskatīšana, kas veido lielāko daļu tiesībsarga slodzes. Finansējuma trūkuma dēļ citu uzdevumu veikšana (pētījumi, aptaujas u.c.) ir bijusi ierobežota un pieauga tikai pēckrīzes periodā (Delna 2011).

Nav informācijas, ka Latvijā personas un grupas, kas strādā, lai uzlabotu cilvēktiesību stāvokli, savas publiskas darbības dēļ būtu cietuši no fiziska apdraudējuma, taču nereti viņi tiek pakļauti verbāliem aizskārumiem un iebiedēšanām, ja aizstāv atsevišķu mērķgrupu, piemēram, LGBT personu vai patvēruma meklētāju tiesības. Vairākas reizes tikušas uzlauztas ar LGBT personām saistītas mājaslapas – 2008. gadā no apvienības “Mozaika” mājaslapas tika nozagta datubāze un internetā publicēta biedru privātā un kontaktinformācija, savukārt 2010. gadā tika uzlauzts LGBT portāla “Gay.lv” serveris, no kura nokopēta datubāze.

Nesenā pagātnē publiskajā telpā gan atsevišķi politiķi, gan negatīvi noskaņoti aktīvistu ir atklāti aicinājuši dažādos veidos ierobežot konkrētu cilvēku vai organizāciju aktivitātes vai to finansēšanas spējas. Medijos turpina (kaut arī ar tendenci mazināties) izskanēt vērtējumi par Džordža Sorosa organizācijām (Brands-Kehre, 31) un mērķiem. Pēdējos gados aktualizējies jautājums par t.s. trauksmes cēlājiem jeb ziņotājiem un nepieciešamību izstrādāt viņus aizsargājošu likumdošanu. (Delna 2012).

Kopumā situācija vērtējama kā **labā**.

### **3.5. Kādi pasākumi ir veikti, lai novērstu publiski identificētās problēmas pilsonisko un politisko tiesību jomā, un cik lielā mērā tām ir piešķirta politiska prioritāte un sabiedrības atbalsts?**

Aktualitāti joprojām saglabā represīvo valsts struktūru atbildība sabiedrības priekšā. Gatavību risināt šos jautājumus lielā mērā sekmē ECT spriedumi pret Latviju, piemēram, efektīvas sūdzības par amatpersonu vardarbību policijā un ieslodzījuma vietās, kā arī par piespiedu ievietošanu psihiatriskajā slimnīcā un iestādēs personām ar garīgas attīstības traucējumiem; šie spriedumi noteic, ka valstij ir jāizmaksā cietušajiem kompensācijas, un to kopapjoms kļūst arvien lielāks. Arī vietējās izpildvaras (galvenokārt Rīgas domes) gatavību nodrošināt dažādas pulcēšanās brīvības izpausmes – īpaši pēc 2012. gada – sekmējuši administratīvo tiesu spriedumi. Tomēr izpratne par brīvībām (vārda brīvība) un to likumīga ierobežojuma pamatiem nav stabila. Atsevišķu jautājumu risināšanu (piemēram, noziegumos cietušo tiesību jautājumi) sekmējusi ES direktīvu pārņemšana. Dažās jomās – piemēram, mazākumtautību tiesību un integrācijas jautājumu risinājumā – Latviju

joprojām var raksturot kā “specifisku jautājumu negribīgu demokratizētāju” (Muiznieks, Brands-Kehris 2003, 30).

Sabiedrībā ir pieaugusi (taču joprojām ir nepilnīga) izpratne par to, kas ir cilvēktiesības un ka tās attiecas ne vien uz konkrētām iedzīvotāju grupām, bet arī uz ikvienu sabiedrības locekli. Joprojām daļa politiskās elites interpretē atsevišķu cilvēktiesību jautājumu aktualizēšanu nevis kā neatņemamu demokrātijas iezīmi, bet gan kā kritiku un valsts nomelnošanu. Vienlaikus pārskata periodā pieaugusi valsts iestāžu un parlamenta komisiju gatavība izstrādāt likumdošanas un politikas dokumentus, kā arī nacionālo ziņojumu par starptautisko cilvēktiesību konvenciju izpildi izvērtēšanā iesaistīt nevalstiskās cilvēktiesību organizācijas. Dažādu EK un EEZ valstu finansējuma fondu līdzfinansēšanas princips veicina Latvijas valsts iestāžu izpratni par dažādu cilvēktiesību jautājumu (piemēram, cilvēktirdzniecības, patvēruma meklētāju, naida runas ierobežošana) aktualitāti. Kopumā situācija vērtējama kā **apmierinoša**.

### Kopvērtējums: virzība pēdējos desmit gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
3.1.			X		
3.2.			X		
3.3.			X		
3.4.		X			
3.5.			X		

### Vislabākā iezīme

Pēdējos desmit gados pieaugusi valdības un valsts struktūru izpratne par nepieciešamību risināt jautājumus likumdošanas līmenī, kas mazinātu personu fizisko apdraudētību un nodrošinātu atbalsta pasākumus noziegumos cietušajiem. Pozitīvi vērtējama tiesu prakse pulcēšanās un vārda brīvības lietās.

### Visnopietnākā problēma

Joprojām nav izveidota neatkarīga valsts institūcijas, kas uzraudzītu valsts represīvās struktūras un novērstu iespējamus cilvēktiesību pārkāpumus tajās.

### Ieteicamie uzlabojumi

Izveidot neatkarīgu valsts iestādi valsts represīvo struktūru uzraudzībai; paaugstināt tiesībsargājošo iestāžu un tiesu kapacitāti, lai stiprinātu izpratni par vārda un pulcēšanās brīvību, izstrādāt likumdošanu, kas noteiktu kriminālatbildību par naida noziegumiem pret seksuālajām minoritātēm, personām ar invaliditāti.

### Literatūra

ASV VD (2013). 2013. gada ASV Valsts departamenta ziņojums “Par cilvēku tirdzniecības novēršanu”, Latvija, 2. līmenis. Izgūts no: [http://photos.state.gov/libraries/latvia/5/Reports/2013\\_TIP\\_LV.pdf](http://photos.state.gov/libraries/latvia/5/Reports/2013_TIP_LV.pdf) [šis un citi šajā rakstā izmantotie elektroniskie materiāli aplūkoti 2014. gada aprīlī un maijā].

Biksiniece-Martinova, L., Lapiņa, L. (2012). *Personvārdu rakstība un cilvēktiesības*. Rīga: Latvijas Republikas tiesībsargs.

BNN (2013). Aprit četri gadi kopš 13. janvāra grautiņiem (14.01.). Izgūts no: <http://bnn.lv/aprit-cetri-gadi-kops-13-janvara-grautiniem-98513>

BNS (2009). Eksperti tiesībsargam pārmet pasivitāti, bet uzsver institūcijas nepieciešamību (04.07.). Izgūts no: <http://apollo.tvnet.lv/zinas/eksperti-tiesibsargam-parmet-pasivitati-bet-uzsver-institucijas-nepieciešamibu/422580>

BNS (2011). Brands-Kehre: cilvēktiesību eksperti protestēs pret Kravcova izslēgšanu no Saeimas valodas nezināšanas dēļ. Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/brands-kehre-cilvektiesibu-eksperti-protestes-pret-kravcova-izslegsanu-no-saeimas-valodas-nezinasanas-del.d?id=36544491>

BNS (2012). Uzbrukumā cietušais žurnālists Jākobsons sadarbojas ar policiju (19.07. Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/uzbrukuma-cietusais-zurnalists-jakobsons-sadarbojas-ar-policiju.d?id=42522212>

BT (2011). Baltic Times. Two Balts' found in UK 'slave' caravan (14.04.). Izgūts no: <http://www.baltictimes.com/news/articles/29540/>

Brands-Kehre, I. Pilsoniskās un politiskās tiesības. No: *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas monitorings 2005–2007*. Red. J. Rozenvalds. Rīga: Zinātne, 27.–32. lpp. Izgūts no: [http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/item\\_1586\\_Demokrat\\_monitorings.pdf](http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/item_1586_Demokrat_monitorings.pdf)

Brands-Kehre, I., Pūce, I. (2005). Pilsoniskās un politiskās tiesības. No: *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits*. Red. J. Rozenvalds. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 45.–62. lpp.

CPT (2009). Eiropas komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai. Report to the Latvian Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 November to 7 December 2007, CPT/Inf (2009) 35. (Strasbourg, 19 December 2009). Izgūts no: <http://www.cpt.coe.int/documents/lva/2009-35-inf-eng.htm>

CPT (2013). Report to the Latvian Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 15 September 2011, CPT/Inf (2013) 20. Izgūts no: <http://www.cpt.coe.int/documents/lva/2013-20-inf.eng.htm>

CSP (2013). Centrālā statistikas pārvalde. *Bērni Latvijā 2013*. Rīga, 2013, 107. lpp. Izgūts no: [http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr\\_13\\_berni\\_latvija\\_2013\\_13\\_00\\_lv\\_en.pdf](http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_13_berni_latvija_2013_13_00_lv_en.pdf)

CVK (2012). Centrālā vēlēšanu komisija. 2012. gada 18. februāra tautas nobalsošana par likumprojekta “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” pieņemšanu. Rezultāti. Izgūts no: <http://www.tn2012.cvk.lv/report-results.html>

CVK (2013). Likumprojekts “Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā”. Izgūts no: <http://cvk.lv/pub/public/30673.html> [skatīts 02.06.2014.].

DA (2014). 2014. gada demokrātijas audita vajadzībām veiktās iedzīvotāju aptaujas dati (pasūtītājs – LU Sociālo zinātņu fakultāte, izpildītājs – SKDS). Valsts programma “Nacionālā identitāte”. Rīga, aprīlis. Sk. šā izdevuma 2. pielikumu; ar pilnīgiem aptaujas rezultātiem var iepazīties LU SZF mājaslapā.

Delfi (2010). Aprit gads kopš uzņēmēja Ņemcova slepkavības (16.04.). Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/criminal/aprit-gads-kops-uznemeja-nemcova-slepkavibas-policija-turpina-izmeklesanu.d?id=38050927>

Delfi (2011). Pēc darba devēju protestiem pārskatīs ieceri ierobežot tiesības prasīt darbiniekiem svešvalodu prasmes (10.08.). Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/pec-darba-deveju-protestiem-parskatis-ieceri-ierobezot-tiesibas-prasit-darbiniekiem-svesvalodu-prasmes.d?id=40031669>

Delfi (2012). ‘Operas puisīša’ plakātā nesaskata noziegumu un lietu izbeidz (26.06.). Izgūts no <http://www.delfi.lv/news/national/criminal/operas-puisisa-plakata-nesaskata-noziegumu-un-lietu-izbeidz.d?id=42463270#ixzz30B8Uf8YX>

Delna (2011). Deputatiuzdelnas.lv. Jura Jansona ievēlēšana tiesībsarga amatā (18.08.). Izgūts no: <http://www.deputatiuzdelnas.lv/notikumu-hronika/amatpersonu-vel-sana-iecels-ana-atcel-ana/jura-jansona-ievelesana-tiesibsarga-amata.html>

Delna (2012). Ziņojuma “Trauksmes cēlēju tiesiskā aizsardzība Latvijā secinājumi un priekšlikumi”. Izgūts no: <http://delna.lv/2012/10/31/zinojuma-trauksmes-celeju-tiesiska-aizsardziba-latvija-secinajumi-un-priekslikumi/>

Diena (2012). Baltijas valstīs augstākā bērnu vardarbības skolās. Izgūts no: <http://www.diena.lv/latvija/zinas/baltijas-valstis-augstaka-bernu-vardarbiba-skolas-13982458>

Diena (2013). Nepilsoņu kongress sola piedzīt naudu no valsts par nepilsoņiem 22 gadu laikā nodarīto kaitējumu. Izgūts no: <http://www.diena.lv/latvija/zinas/nepilsonu-kongress-sola-piedzit-naudu-no-valsts-par-nepilsoniem-22-gadu-laika-nodarito-kaitejumu-14000029>

Dzērve, L. (2009). “Vēža profilakse”. Izgūts no: <http://www.diena.lv/arhivs/veza-profilakse-13864417>

ECT (1986). Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1986. gada 8. jūlija spriedums *Lingens v. Austria*. Izgūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57523#{"itemid":\["001-57523"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57523#{)

ECT (1996). ECT 1996. gada 27. marta spriedums lietā *Goodwin v. The United Kingdom*. Izgūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57974#{"itemid":\["001-57974"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57974#{)

ECT (1998a). ECT 1998. gada 30. janvāra spriedums lietā *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*. Izgūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58128#{"itemid":\["001-58128"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58128#{)

ECT (1998b). ECT 1998. gada 23. septembra spriedums lietā *Lehideux and Isorni v. France*. Izgūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58245#{"itemid":\["001-58245"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58245#{)

ECT (2001). ECT 2001. gada 2. oktobra spriedums *Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria*. Izgūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-59689#{"itemid":\["001-59689"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-59689#{)

ECT (2002). ECT 2002. gada 9. aprīļa spriedums lietā *Yazar .. [and Others] v. Turkey*. Izgūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=003-532666-534222#{"itemid":\["003-532666-534222"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=003-532666-534222#{)

ECT (2004). ECT 2004. gada 29. jūnija spriedums lietā *Chauvy and Others v. France*. Izgūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61861#{"itemid":\["001-61861"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61861#{)

ECT (2007). ECT 2007. gada 12. jūlija spriedums *A/S “Diena” un A. Ozoliņš pret Latviju. Latvijas Vēstnesis, Nr. 60, 2008, 17. apr.*

ECT (2009). ECT 2009. gada 18. februāra spriedums lietā *N. Andrejeva pret Latviju*. Izgūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{"dmdocnumber":\["847435"\],"itemid":\["001-91388"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{)

ECT (2010a). ECT 2010. gada 2. marta lēmums *V. Seleckis c. la Lettonie*. Izgūts no <http://echr.ketse.com/doc/41486.04-fr-20100302/view/> (Šajā lietā vienā civilprocesā pret žurnālistu par goda un cieņas aizskaršanu par izteikumiem viņa grāmatā 1998. gadā vērsās premjerministrs A. Šķēle, savukārt otrā – žurnālists pret A. Šķēli.)

ECT (2010b). ECT 2010. gada 21. oktobra spriedums lietā *Alekseyev v. Russia*. Izgūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101257#{"itemid":\["001-101257"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101257#{)

ECT (2013). ECT 2013. gada 16. jūlija spriedums lietā *Nagla v. Latvia*. Izgūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-122374#{"itemid":\["001-122374"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-122374#{)

EK (2013). European Commission. Free movement of workers: Commission improves the application of worker’s rights – frequently asked questions. MEMO/13/384 26/04/2013. Izgūts no: [http://europa.eu/rapid/press-release\\_MEMO-13-384\\_lv.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-384_lv.htm)

EK (2014). Eiropas Komisija. Informatīvs paziņojums. Pienākumu neizpildes dokumentu pakete – svarīgākie lēmumi aprīlī. Izgūts no: [http://europa.eu/rapid/press-release\\_MEMO-14-293\\_lv.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-293_lv.htm)

ES OV (2006). Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. Eiropas Savienības Padomes 2006. gada 21. decembra Regula (EK) Nr. 1932/2006, ar kuru tiek grozīta Eiropas Savienības Padomes 2001. gada 15. marta Regula (EK) Nr. 539/2001, paredzot to trešo valstu sarakstu, kuru pilsoņiem, šķērsojot dalībvalstu ārējās robežas, ir jābūt vīzām, kā arī to trešo valstu sarakstu, uz kuru pilsoņiem šī prasība neattiecas. Izgūts no: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:405:0023:0034:LV:PDF>

EU FRA (2014). Fundamental Rights Agency. Violence against Women Survey. Izgūts no: <http://fra.europa.eu/DVS/DVT/vaw.php>

Ir (2010). Kalnmeijers: nevar likt šķēršļus tiesas atļautam gājienam (09.07.2009). Izgūts no: <http://www.ir.lv/2010/7/9/kalnmeijers-nevar-lik-skerslus-tiesas-atlautam-gajienam>

Kamenska, A. (2013). Kad valodas sardze pārvēršas par valodas māniju. Izgūts no: <http://www.ir.lv/2013/10/28/kad-valodas-sardze-parversas-par-valodas-maniju>

Kovaļevska, A. (2006). Brīvība pie Brīvības pieminekļa. Izgūts no: [www.politika.lv](http://www.politika.lv)

LBAS (2013). Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība. Darbinieku brīvas pārvietošanās Eiropas Savienībā regulējuma aktualitātes. Izgūts no [http://www.lbas.lv/upload/stuff/201312/darbinieku.briva.parviotosanas\\_mickevica.30.11.2013\\_final.pdf](http://www.lbas.lv/upload/stuff/201312/darbinieku.briva.parviotosanas_mickevica.30.11.2013_final.pdf)

LCC (2008). Latvijas Cilvēktiesību centra atzinums par reklāmas materiālu Latvijas Nacionālās operas izrādei "Leļļu opera". Izgūts no: <http://www.diena.lv/sabiedriba/latvijas-cilvektiesibu-centra-atzinums-par-reklamas-materialu-latvijas-nacionalas-operas-izradei-lel-33915>

LETA (2009). 'Neļķu Alīnai' piemēro 200 latu sodu par aizliegtas simbolikas izmantošanu (08.09.). Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/criminal/nelku-alinai-piemero-200-latu-sodu-par-aizliegtas-simbolikas-izmantosanu.d?id=26725455>

LETA (2013a). Rīgas dome publiski atvainojas "Daugavas Vanagiem" par aizliegumu rīkot gājieni 16. martā (08.03.). Izgūts no: <http://nra.lv/latvija/90594-rigas-dome-publiski-atvainojas-daugavas-vanagiem-par-aizliegumu-rikot-gajienus-16-marta.htm>

LETA (2013b). Latvija kļuvusi par cilvēku tirdzniecības upuru izcelsmes valsti (28.05.). Izgūts no: [http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/465723-latvija\\_kluvusi\\_par\\_cilveku\\_tirdzniecibas\\_upuru\\_izcelsmes\\_valsti](http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/465723-latvija_kluvusi_par_cilveku_tirdzniecibas_upuru_izcelsmes_valsti)

LETA (2013c). Policija prasa tiesu piespiest "Zemgales Ziņu" žurnālistu atklāt informācijas avotu; Kupčs atsakās. Izgūts no <https://www.ir.lv/2013/11/29/jelgavas-tiesa-plano-prasit-zurnalistam-atklat-informacijas-avotu-kupcs-atsakas>

LETA (2014a). Mozaika: Seksuālo minoritāšu stāvoklis Latvijā ir sliktākais ES. Izgūts no: <http://www.diena.lv/latvija/zinas/mozaika-seksualo-minoritasu-stavoklis-latvija-ir-sliktakais-es-14055963>

LETA (2014b). Pārsūdzēts spriedums Jaunalkšnes sarunu noklausīšanās krimināllietā. Izgūts no: <http://www.leta.lv/archive/search/?patern=Jaunalksne+krimin%C4%81lieta&item=9EF10C55-FA4E-4A2D-9702-16B238B0EDE7&date=1104530400%2C1408914000&mode=stem%2Cwide&print>

LR AT (2006). Latvijas Republikas Augstākā tiesa, Senāta Krimināllietu departaments un Judikatūras nodaļa (2006). Tiesu prakse lietās par cilvēku tirdzniecību un personu nosūtīšanu seksuālai izmantošanai, 48 lpp.

LR AT (2007). Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 15. novembra spriedums lietā Nr. SKA-442.

LR AT (2010). Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 10. marta spriedums lietā Nr. SKA-34/2010.

LR CSP (2013). Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits 1990-2013. Izgūts no: <http://data.csb.gov.lv>

LR EM (2011). Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. Par atbildēm uz Saeimas deputātu jautājumu "Par Valsts valodas likuma 21. panta pārkāpumu", vēstule Nr. 1-1-2408 (09.03.2011). Izgūta no: [http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS\\_LmP.nsf/0/35726c46b9f3fde1c225784e003d74ae/\\$FILE/1\\_64.pdf](http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS_LmP.nsf/0/35726c46b9f3fde1c225784e003d74ae/$FILE/1_64.pdf)

LR IeM (2012). Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra atbilde Latvijas Cilvēktiesību centram 2012. gada 26. oktobrī.

LR MK (2005). Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 130 "Noteikumi par valodu lietošanu informācijā", pieņemti 15.02.2005. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 36, 2. marts.

LR MK (2010). Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 850 "Kriminālprocesa informācijas sistēmas noteikumi", pieņemti 17.09.2010. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 148, 17. sept.



LR MK (2011). Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 675 “Kārtība, kādā Savienības pilsoņi un viņu ģimenes locekļi ieceļo un uzturas Latvijā”, pieņemti 30.08.2011. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 141, 7. sept.

LR MK (2012). Latvijas Republikas Ministru kabineta pārstāvja starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās dienesta informācija Nr. 03/149-1513 “Par ANO Cilvēktiesību komitejas viedokli lietā “Leonid Raihman (Leonīds Raihmans) pret Latviju” un Latvijas Republikas valdības sniegto atbildi. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 63, 24. apr.

LR MK (2014). Latvijas Republikas Ministru kabineta rīkojums Nr. 29 “Par cilvēku tirdzniecības novēršanas pamatnostādņiem 2014.–2020. gadam”, izdots 21.01.2014. Izgūts no: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=4633>

LR Saeima (1998a). Bērnu tiesību aizsardzības likums, pieņemts 19.06.1998. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200, 8. jūl.

LR Saeima. (1998b). Krimināllikums, pieņemts 17.06.1998. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200, 8. jūl.

LR Saeima (2006). Politisko partiju likums, pieņemts 07.07.2006. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 107, 7. jūl.

LR Saeima (2009). Grozījumi “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”, pieņemti 19.11.2009. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 193, 9. dec.

LR Saeima (2012a). Grozījumi Darba likumā, pieņemti 21.06.2012. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 108, 11. jūl.

LR Saeima (2012b). Grozījumi Krimināllikumā, pieņemti 27.12.2012. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 202, 27. dec.

LR Saeima (2014a). Grozījumi Civilprocesa likumā, pieņemti 13.02.2014. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 41, 26. febr.

LR Saeima (2014b). Grozījumi “Likumā par policiju”, pieņemti 6.03.2014. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 57, 20. marts.

LR Saeima (2014c). Grozījumi Krimināllikumā, 74.<sup>1</sup> pants, pieņemti, 15.05.2014. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 105, 31. maijs.

LR ST (2006). Satversmes tiesas spriedums 2006. gada 23. novembrī lietā “Par likuma “Par sapulcēm, gājieniem un piketiēm”” 1. panta ceturtais daļas vārdu “vai citiem atribūtiem” un “kā arī mutvārdos izteikti atsevišķi saukļi, lozungi vai uzrunas”, 9. panta pirmās daļas, 12. panta trešās daļas 1. punkta vārdu “kārtības uzturētājiem”, 13. panta otrās daļas vārdu “un gājēju”, 14. panta sestās daļas otrā teikuma, 15. panta ceturtais daļas vārdu “ne agrāk kā 10 dienas un”, 16. panta un 18. panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 103. pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 11. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 21. pantam”. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 192, 1. dec.

LR ST (2014). Satversmes tiesas spriedums 2014. gada 23. aprīlī lietā Nr. 2013-15-01. Izgūts no: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums\\_2013-15-01.pdf](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2013-15-01.pdf)

LR TM (2013). Latvijas Republikas Tieslietu ministrija. Informatīvais ziņojums par gadījumiem, kad konstatēti pārkāpumi sūdzību par iespējamu vardarbību, ko izdarījušas valsts amatpersonas, pildot dienesta pienākumus, efektīva izmeklēšana. Izgūts no: [http://www.mk.gov.lv/doc/2014\\_06/TMZino\\_100514\\_VSS-2106.1014.docx](http://www.mk.gov.lv/doc/2014_06/TMZino_100514_VSS-2106.1014.docx)

LSM (2013). Latvijas sabiedriskais medijs. DP aktivitātes raisa bažas par vēlmi iebiedēt žurnālistus. Izgūts no <http://www.lsm.lv/lv/raksts/zinju-analize/analize/dp-aktivitates-raisa-bazhas-par-velmi-iebidet-zhurnalistus.a72573/>

LVA (2012). Latviešu valodas aģentūra. *Valodas situācija Latvijā 2004–2010*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.

LŽA (2011). Latvijas žurnālistu asociācija. LŽA par žurnālista L. Jākobsona arestēšanu (29.12.). Izgūts no: <http://www.latvijaszurnalisti.lv/raksti/2011/12/29/lza-par-zurnalista-l-jakobsona-arestesanu/>

Muiznieks, N., Brands Kehris I. (2003). The European Union, democratization, and minorities in Latvia. In: *The European Union and Democratization*. Ed. by P. J. Kubicek. London; New York: Routledge.

Patvērums (2011). Biedrības “Patvērums Drošā māja” kampaņa “Atver acis”. Izgūts no: <http://patverums-dm.lv/lv/kampana-atver-acis>

Presesbrīvība.info (2008). Žurnālistu atklāta vēstule par vārda brīvību. Izgūts no: <http://www.presesbriviba.info/lv/news/zurnalistu-atklata-vestule-par-varda-brivibu/>

Rīgas dome (2010). Pieteikumi par sapulču, gājēju un piketu rīkošanu 2010. gadā. Npublicēta informācija.

RWB (2012). Reporters Without Borders. Newspaper owner gunned down in apparent contract killing. Izgūts no: <http://en.rsf.org/lettonie-newspaper-owner-gunned-down-in-18-04-2010,37062.html>

SKDS (2012). 2012. gada novembra aptauja. Izgūts no [http://www.skds.lv/doc/Noziedzibas%20izplatiba%20\\_SKDS\\_%20112012.pdf](http://www.skds.lv/doc/Noziedzibas%20izplatiba%20_SKDS_%20112012.pdf)

Tralmaka, I., Kučs, A. (2014). Vēstures faktu interpretācija Krimināllikumā un starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos. *Jurista Vārds*, Nr. 24, 17.–21. lpp.

TVNET/De facto (2012). Soda par informēšanu svešvalodās arī būtiskos jautājumos (04.11). Izgūts no: [http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/442004-soda\\_par\\_informesanu\\_svesvalodas\\_ari\\_butiskos\\_jautajumos](http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/442004-soda_par_informesanu_svesvalodas_ari_butiskos_jautajumos)

UN ODCIHS (2011). UN Office on Drugs and Crime's International Homicide Statistics. Intentional homicides (per 100,000 people) – Country Ranking, database. Izgūts no: <http://www.indexmundi.com/facts/indicators/VC.IHR.PSRC.P5/rankings>

UR (2013). Uzņēmuma reģistra notāres L. Strodes 2013. gada 14. marta lēmums Nr. 10-11/18501. Izgūts no: [http://www.ur.gov.lv/faili/JV\\_numura%20tema.pdf](http://www.ur.gov.lv/faili/JV_numura%20tema.pdf)

Zariņš, T. (2013). Valsts valodas centrs liedz KNAB izvietot savus kampaņas plakātus publiskās vietās. Izgūts no: <http://www.diena.lv/latvija/zinas/valsts-valodas-centrs-liedz-knab-izvietot-savus-kampanas-plakatus-publiskas-vietas-13994088>

Zavackis, A. u.c. (2013). *Atbalsts viktimizācijas prevencijai*. Rīga: Providus, 40 lpp. Izgūts no: [http://politika.lv/article\\_files/2456/original/LV\\_105\\_finish\\_document.pdf?1377870490](http://politika.lv/article_files/2456/original/LV_105_finish_document.pdf?1377870490) [skatīts 26.06.2014.].

## 4. EKONOMISKĀS UN SOCIĀLĀS TIESĪBAS

*Feliciana Rajevska*

*Vai ekonomiskās un sociālās tiesības ir garantētas visiem un vienādā mērā?*

### Ievads

Cilvēka tiesības ir valsts nodrošināta un aizsargāta likumīga iespēja rīkoties, realizēt savas ieceres. Elementāro tiesību realizācijas apjomu nosaka katras valsts ekonomiskā, sociālā, kultūras un izglītības attīstība, kā arī politiskais režīms. Pilsoņu tiesības un politiskās tiesības ir cilvēka brīvības pamatnosacījums, un tās pieder pie pirmās paaudzes tiesībām. Ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības, kas nodrošina cilvēka izdzīvošanu, pieder pie otrās paaudzes tiesībām. Atšķirībā no politiskajām tiesībām, kuru pamatā ir cilvēku juridiskā (jeb formālā) vienlīdzība, sociālās tiesības ir vērstas uz viņu faktisko, sociālo vienlīdzību. Pareizāk būtu teikt, ka sociālie likumi nodrošina juridiskās vienlīdzības principa īstenošanu attiecībā uz sociāli mazaizsargāto iedzīvotāju grupām.

Pēc pievienošanās Eiropas Savienībai (ES) 2004. gadā Latvija ar struktūrfondu un dažādu programmu īstenošanu stiprināja sociālās drošības sistēmas institucionālo kapacitāti. Laika periodā no 2005. līdz 2007. gadam Latvijā bija vērojama strauja izaugsme, iekšzemes kopproduktam (IKP) pieaugot ik gadu vidēji par 11% (2007. gadā – par 10,3%). 2007. gadā Latvijas ekonomika bija ievērojami pārkarsusi, un krīze to skāra kā vienu no pirmajām – jau 2008. gada 2. ceturksnī izaugsmes tempi kļuva negatīvi, vēlāk IKP kritās par ceturtdaļu. Latvija tika pakļauta stingrai Starptautiskā Valūtas fonda un Eiropas Komisijas monetārai uzraudzībai. Atslēgas vārds Latvijas rīcībpolitikā laikposmā no 2009. līdz 2012. gadam bija *budžeta konsolidācija*. Latvijas spēja pārvarēt krīzi pat tiek dēvēta par veiksmes stāstu. Latvijas sociālās drošības sistēma spēja amortizēt ekonomiskās lejupslīdes sākotnējās sekas. Valdība īstenoja radikālas reformas – virkne ilgtermiņa un īstermiņa grozījumu tika veikti gan sociālās apdrošināšanas un palīdzības, gan veselības aprūpes jomā. Reālais mājaisaimniecības ienākums uz vienu iedzīvotāju pēc pirktspējas paritātes standarta 2011. gadā no ES vidējā Latvijā veidoja 51%, Igaunijā – 55%, Lietuvā – 64%, Grieķijā – 80%, Īrijā – 98%, Spānijā – 95% (EC 2013)

### 4.1. Cik lielā mērā darba un sociālā aizsardzība ir pieejama visiem iedzīvotājiem bez diskriminācijas?

DNB Latvijas barometra pētījuma Nr. 68 SKDS veiktā aptaujā 2014. gada martā par pašreizējo ģimenes materiālā stāvokļa vērtējumu respondenti situāciju vērtēja galvenokārt kā viduvēju (drīzāk labs – 10%, viduvējs – 52%, drīzāk slikts – 25%, ļoti slikts – 10%, grūti pateikt – 2%). 44% respondentu prognozēja arī, ka viņu ģimenes materiālais stāvoklis pēc 12 mēnešiem nebūs mainījies, bet 20% bija grūti sniegt jebkādas prognozes. 6% aptaujāto uzskatīja, ka Latvijā ir labas iespējas atrast labu darbu, 64% – ka slikta. Par būtiskākajiem apmierinātības ar dzīvi aspektiem respondenti uzskatīja labu veselību (74%), materiālo labklājību (61%) un labu ģimeni (51%). Izvērtējot svarīgākos faktorus labklājības iegūšanā, par labklājības noteicēju atzīts pats cilvēks, viņa pūles (2011. gadā

tā uzskatīja 37% aptaujāto, 2014. gadā – 46%). Apmierinātību ar savu un savas ģimenes labklājību 2014. gadā puda vairāk nekā puse jeb 53% respondentu, un tas ir ļoti ievērojams pieaugums salīdzinājumā ar 28% apmierināto 2011. gadā.

### **Bezdarbs**

Bezdarbs visās aptaujās figurē kā vislielākā Latvijas problēma (sk. bezdarba dinamiku 4.1. tabulā). Oficiāli reģistrēto bezdarbnieku īpatsvars pieaudzis no 5% 2008. gada sākumā līdz 16,6% 2010. gada sākumā. Lai arī kopš 2013. gada beigām bezdarbs ir mazinājies un vairs nepārsniedz 10%, tā līmenis joprojām ir ļoti augsts. Ļoti atšķirīgs ir bezdarba līmenis reģionos, 2014. gada februārī situāciju raksturoja šādi skaitļi: bezdarba līmenis Rīgas reģionā bija 6,2%, Zemgales reģionā – 10,5%, Vidzemes reģionā – 11,6%, Kurzemes reģionā – 12,4%, bet Latgales reģionā – 19,5% (NVA 2014).

#### **4.1. tabula. Bezdarba dinamika Latvijā**

<b>Gads, mēnesis</b>	<b>Bezdarbnieku skaits</b>	<b>Pabalstu saņēmēju skaits</b>	<b>Pabalstu saņēmēju īpatsvars bezdarbnieku vidū</b>
2008.01.	53 325	29 293	54,94%
2009.01.	90 436	42 479	46,97%
2010.01.	186 295	82 092	44,06%
2010.12.	162 463	38 005	23,39%
2011.12.	130 296	31 423	24,11%
2012.12.	104 052	25 324	24,33%
2013.12.	93 321	34 304	36,75%

*Avots:* Autores aprēķini, kas veikti, balstoties uz pieejamajiem Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (VSAA) un Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) datiem.

2009. gada septembrī tika uzsākts speciāls aktīvās darba tirgus politikas pasākums “Darba praktizēšana ar stipendiju pašvaldībās”<sup>1</sup> (turpmāk – DPSP) ar mērķi aktivizēt bezdarbniekus, vienlaikus nodrošinot viņiem iztikas līdzekļus. Reģistrētiem bezdarbniekiem, kuri nesaņēma bezdarbnieka pabalstu un kuri bija spējīgi strādāt 40 stundas nedēļā (jaunākiem par 18 gadiem – 35 stundas), tika dota iespēja iesaistīties sabiedrībai derīgos mazkvalificētos pilna laika darbos pašvaldībās (no jauna radītās darba praktizēšanas vietās), saņemot mēnesī stipendiju 100 latu apmērā. Kopumā pašvaldībās tika izveidotas 82 305 darba praktizēšanas vietas un dalību pasākumā no 2009. gada 1. septembra līdz 2011. gada beigām bija uzsākušas 122 937 personas (45% piedalījās vairāk nekā vienu reizi). Aptuveni 22% dalībnieku atrada darbu pasākuma laikā vai pēc tā. Kopējais DPSP finansējuma apmērs bija 54 238 419 lati (77 174 317 eiro). Pēc Pasaules Bankas izvērtējuma, pasākums sasniedza visnabadzīgākos iedzīvotājus, nodrošinot būtisku atbalstu krīzes situācijā.

Interesantu ainu uzrāda pabalsta saņēmēju skaita dinamika. 2009. gadā pabalstu saņēmēju skaits strauji pieauga, no 2010. gada bija vērojams pretējs process. Tas izskaidrojams ar bezdarbnieka pabalsta izmaksas ilgumu, proti, deviņi mēneši. 2011., 2012., un 2013. gadā pabalsta saņēmēju skaits saglabājās visai stabils. Līdz ar DPSP pārtraukšanu 2011. gada beigās 2012. gadā tika uzsākta algotu pagaidu sabiedrisko darbu (APSD) īstenošana. NVA, izmantojot ES struktūrfondu līdzekļus, piedāvāja plašu aktīvo nodarbinātības pasākumu klāstu, kuru ilgums svārstās no dažām nedēļām līdz

<sup>1</sup> Pasākums tika realizēts darbības programmas “Cilvēkresursi un nodarbinātība” apakšaktivitātes Nr. 1.3.1.5 “Vietējo nodarbinātības veicināšanas pasākumu plānu ieviešanas atbalsts” Eiropas Sociālā fonda projekta “Darba praktizēšanas pasākumu nodrošināšana pašvaldībās darba iemaņu iegūšanai un uzturēšanai” ietvaros.

vairākiem mēnešiem: konkurētspējas paaugstināšanas pasākumi, karjeras konsultācijas, neformālā apmācība, APSD, jauniešu garantijas pasākumi un citi. 2009. gadā pieņemtie MK noteikumi Nr. 212 paredzēja, ka bezdarbnieki apmācību laikā var saņemt arī stipendiju. Stipendijas apmērs tika noteikts 99,60 eiro par vienu kalendāro mēnesi. Ja bezdarbnieks bez attaisnojoša iemesla nokavē vairāk nekā 10% nodarbību, tad stipendijas izmaksu pārtrauc. 2013. gadā tika ieviests pasākums “Darbnīcas jauniešiem”, kas bija paredzēts vecumgrupai no 15 līdz 24 gadiem, konkrēti cilvēkiem, kuriem nav iepriekšējas profesionālās izglītības. Pasākuma mērķis – palīdzēt jauniešiem izdarīt izvēli par savu nākamo profesiju un veicināt darbā iekārtošanos: interesentiem tika dota iespēja izmēģināt trīs profesionālās jomas kādā izglītības iestādē, katrā no jomām darboties trīs nedēļas, šajā laikā iepazīstoties ar konkrētās jomas specifiku un nepieciešamajām prasmēm (LR LM 2013).

### ***Diskriminācija darba tirgū***

2013. gadā SIA “Projektu un kvalitātes vadība” veica pētījumu “Diskriminācija Latvijas darba tirgū” ar mērķi izvērtēt diskriminācijas izpausmes un formas Latvijas darba tirgū, kā arī izstrādāt ieteikumus diskriminācijas un tās risku mazināšanai. Pētījums aptvēra piecas pētījuma mērķgrupas – jauniešus vecumā no 15 līdz 24 gadiem, pirmspensijas vecuma cilvēkus vecumā no 50 līdz 62 gadiem, personas ar invaliditāti, personas ar vājām latviešu valodas zināšanām un sievietes pēc bērnu kopšanas atvaļinājuma (līdz trim gadiem pēc atvaļinājuma). Aptauja notika laikposmā no 2013. gada janvāra līdz 2013. gada aprīlim. Minēsim dažus svarīgākos šā pētījuma atzinumus par situāciju 2010.–2012. gadā.

Diskriminācija izpaužas intervijās pirms darba attiecību uzsākšanas jautājumos par privāto dzīvi, par ģimenes stāvokli un bērniem. Kā diskriminējošu nosacījumu pētījuma dalībnieki minēja ļoti zemas darba algas, to neatbilstību darba slodzei, pusdienas pārtraukuma neesamību, paredzētā atvaļinājuma nepiešķiršanu, priekšrokas došanu savas tautības pārstāvjiem, darba pieredzes trūkumu, atalgojuma atšķirības vienas un tās pašas profesijas ietvaros, kā arī situācijas, kad par paveikto darbu netiek veikta adekvāta samaksa, veiksmīgi “piesedzot” to ar pārbaudes laiku (terminam beidzoties, darbinieku atlaiž no darba kā pārbaudes laiku “neizturējušu”), aplokšņu algas, algu izmaksas kavējumus, gabaldarba darītāju beztiesiskumu, jo īstermiņa līgumi neparedz nekādas sociālās garantijas, nenormēts darba laiks, kā arī nakts stundu un virsstundu darbs, kas netiek atalgots, pārāk lielas darba slodzes, piemēram, kad celtniecībā jāpabeidz objekti, cilvēki spiesti strādāt uz fizisko spēju izsīkuma robežas (PKV 2014, 50–53). Atsevišķi tiek nodalīta tāda diskriminācija darbavietās, kas saistīta ar darba attiecībām, piemēram, mobings, bosings.

Pēc pētījuma dalībnieku domām, visvairāk pakļautas diskriminācijas riskam darba tirgū ir šādas grupas: jaunieši, kuriem nav pieredzes/darba prakses, jaunās māmiņas ar maziem bērniem, sievietes, kas saņem salīdzinoši mazāku atalgojumu nekā vīrieši, lai gan dara identisku darbu; darba ņēmēji, kas pārcēlušies no vājāk attīstītiem reģioniem, jo viņu sākotnējās prasības pret darba apstākļiem un atalgojumu ir salīdzinoši zemākas; cilvēki ar invaliditāti, bijušie ieslodzītie, atsevišķu tautību cilvēki, piemēram, romi, kuriem sabiedrībā vēsturiski nostabilizējušos priekšstatu dēļ ir grūtāk atrast darbu; seksuālās minoritātes, cilvēki, kuri pieder pie šaurām reliģiskām grupām, īpaši gadījumos, ja viņi mēģina iesaistīt apkārtējos savā reliģiskajā grupā; nepilsoni un krievvalodīgie Latvijas iedzīvotāji.

Zināmu priekšstatu par sabiedrības tiesisko izglītību sniedz respondentu atbildes uz jautājumu, kurās institūcijās viņi meklētu palīdzību gadījumā, ja sastaptos ar diskriminācijas faktiem darba vietā. Katrs ceturtais izjūt grūtības nosaukt kādu institūciju, vismazāk to ir jauno māmiņu vidū (14,5%). Lielākā daļa respondentu (30,3–46,2%) meklētu palīdzību Valsts darba inspekcijā. Katrs piektais grieztos pie augstākās priekšniecības savā darba vietā. Kā palīdzības sniedzēji augstu tiek vērtēti arī draugi un paziņas. Arodbiedrību autoritāte nav augsta, relatīvi augstāka tā ir pirmspensijas vecuma grupā. Informētība par valsts tiesībsargājošām institūcijām ir augstāka jauniem cilvēkiem un cilvēkiem ar vājām latviešu valodas zināšanām. Kopumā valsts un nevalstiskās tiesībsargājošās institūcijās grieztos 29,4% sieviešu pēc bērnu kopšanas atvaļinājuma (tas skaidrojams ar to, ka



vairāk nekā trešdaļai (37,4%) sieviešu pēc bērna kopšanas atvaļinājuma ir augstākā izglītība, 47,9% – vidējā izglītība, 25,6% – vidējā profesionālā izglītība, 22,3% – vidējā vispārīgā izglītība. Pirmspensijas vecuma cilvēku informētību par dažādu institūciju pašreizējām aktivitātēm, kas paredzētas pirmspensijas vecuma nodarbināto konkurētspējas palielināšanai, var raksturot kā zemu.

Diskriminācijas novēršanai allaž atvēlēta īpaša sadaļa LR tiesībsarga ikgadējos ziņojumos (LR tiesībsargs 2013a, 111–124; 2013b, 102–108). Tiesībsarga ziņojumā arī tiek atzīmēts, ka Tiesībsarga biroja veiktie pasākumi devuši rezultātu – arvien vairāk personu vēršas birojā pēc palīdzības. Tā 2011. gadā saņemti 2246 rakstveida iesniegumi (t.i., par 887 iesniegumiem jeb 65% vairāk nekā 2010. gadā), pabeigtas 355 pārbaudes lietas (t.i., par 170 lietām jeb 92% vairāk nekā iepriekšējā gadā) (LR tiesībsargs 2013, 132). Tiek atbildēts uz e-pastiem, sniegtas konsultācijas birojā un telefoniski, birojā vēršas arvien vairāk personu.

### ***Sociālās drošības tīkla stratēģija***

Krīzes laikā īstenotā budžeta konsolidācijas politika skāra visu sabiedrību. Tomēr īpaši smagi to izjūta zemu atalgoti darbinieki. 2009. gadā sākumā ar nodokļiem neapliekamais minimums jau bija sasniedzis 90 latus un drastiska tā samazināšana līdz 35 latiem nozīmēja minimālās neto algas samazināšanos no 146,82 latiem līdz 132,18 latiem jeb par 14,64 latiem, t.i., par 10% (Rajevska, Ročāns, 73). CSP tolaik vēl aprēķināja iztikas minimumu, un 2009. gada jūnijā tā apmērs bija 163,38 lati. Pēc Starptautiskā Valūtas fonda, Pasaules Bankas un Eiropas Komisijas ieteikumiem tika izstrādāta Sociālās drošības tīkla stratēģija (apstiprināta Ministru kabinetā 2009. gada 8. septembrī, tās īstenošana uzsākta 1. oktobrī, bet noslēdzās pēc trim gadiem – 2012. gada 31. decembrī). Stratēģijas mērķis bija – veikt ārkārtas drošības pasākumu kopumu, lai mazinātu krīzes negatīvo sociālo ietekmi. Šī stratēģija paredzēja nodrošināt garantēto minimālo ienākumu (GMI) trūcīgajām personām, vienlaikus paaugstinot GMI apmēru un izmaksājot dzīvokļa pabalstu; nodrošināt darba prakses vietas pašvaldībās, veicinot nodarbinātību; nodrošināt pirmsskolas izglītības pieejamību; veselības aprūpes pamata pakalpojumu un pamata medikamentu pieejamību trūcīgajām personām; nodrošināt transporta pakalpojumus izglītības sistēmā, kā arī sabiedriskā transporta pakalpojumus pasažieru kategorijām, kurām noteikti braukšanas maksas atvieglojumi (Kūla 2011).

Krīzes laikā trūcīgo personu skaits strauji pieauga.<sup>2</sup> Tādu personu, kuras kaut vienu mēnesi bijušas trūcīgās personas statusā, 2009. gadā bija 176,1 tūkstoši, 2010. gadā – 282,1 tūkstoši, 2011. gadā – 265,3 tūkstoši, bet 2012. gadā – 210,6 tūkstoši. 2009. gadā rudenī tika palielināts GMI līmenis, nosakot to 40 latu apmērā pilngadīgām personām un 45 latu apmērā bērniem. Reizē tika noteikts, ka valsts sniedz atbalstu pašvaldībām GMI pabalsta (50% no pašvaldību izlietotajiem līdzekļiem) un dzīvokļa pabalsta izmaksu nodrošināšanai (20% no pašvaldību izlietotajiem līdzekļiem) (LR MK 2009). Valsts līdzfinansēja GMI pabalstu līdz 2012. gada 31. decembrim, bet dzīvokļa pabalstu tikai līdz 2012. gada 30. aprīlim. Krīzes laikā lēmumi tika pieņemti, visai operatīvi reaģējot uz situāciju. Tā 2010. gada 1. aprīlī stājās spēkā 30. martā pieņemtie MK noteikumi Nr. 299 “Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu”, kas deva tiesības trūcīgas personas statusu saņemt arī personām, kurām ir parādsaistības; tāpat no 3 un 6 mēnešiem uz 6 un 12 mēnešiem tika pagarināts periods, uz kuru piešķirams trūcīgas personas statuss. Līdz ar to attiecīgi uz 6 un 12 mēnešiem tika pagarināts arī periods GMI pabalsta piešķiršanai. Par sabiedrības trūcīguma līmeni liecina arī GMI pabalstu saņēmēju skaita dinamika: 62,9 tūkstoši 2009. gadā, 120,6 tūkstoši 2010. gadā, 121,8 tūkstoši 2011. gadā, 92,5 tūkstoši 2012. gadā un 26,3 tūkstoši 2013. gadā. Tāda aktīvā valsts iesaiste iedzīvotāju problēmu risināšanā 2009.–2012. gadā jūtami mazināja sociālo spriedzi sabiedrībā.

<sup>2</sup> Atbilstoši MK 2010. gada 30. marta noteikumiem Nr. 299 “Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu” ģimene (persona) atzīstama par trūcīgu, ja tās vidējie ienākumi katram ģimenes loceklim mēnesī pēdējo triju mēnešu laikā nepārsniedz 90 latu, kā arī tā atbilst citiem šajos noteikumos minētajiem kritērijiem (LR MK 2010).

Kā liecina 2009.–2013. gada dati, deprivācijas līmenis visaugstākais ir vecuma grupā virs 65 gadiem. Lai arī pensionāriem ienākumi ir stabili, tomēr pensijas lielums vairākus gadus ir neadekvāts pamatvajadzību segšanai. Valstī joprojām nav atrisināts jautājums par minimālās pensijas apmēriem. Atbilstoši likumam minimālā pensija nedrīkst būt zemāka par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu. Latvijā netiek tiesiski regulēta šī pabalsta summa atbilstoši cenu kāpumam un algu pieaugumam. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts nu jau deviņus gadus nav mainījies (45 lati jeb 64,3 eiro), ignorējot gan “treknos”, gan krīzes gadus. Tāpēc arī minimālā pensija pie 20 gadu darba stāža ir vien 70 eiro. To saņem galvenokārt tie, kuriem ir pirmsreformas (t.i., pirms 1996. gada) darba stāžs. Latvijas likumdošana paredz pensijas apmēra aprēķinu, balstoties tikai uz veiktajām iemaksām. Ja tādu nav bijis vai tās ir bijušas minimālas, nekāds cits valsts garantētais līdzekļu apjoms vecumdienās nav paredzēts – jāpaļaujas uz vietējas varas sociālo palīdzību.

2014. gada aptaujā respondentiem tika uzdots jautājums, kādam vajadzētu būt valsts garantētajam minimālajam pensijas lielumam. Izvērtējumam tika piedāvātas visas pieticīgas summas: 70, 100, 150, 200 eiro un vairāk nekā 200 eiro. Šīs summas apmērus noteica gan valsts ekonomikas stāvoklis, algu lielums, gan arī ideja par to, ka šai summai ir jāveido standarta bāze, kurai pievienotos uz iemaksu pamata aprēķināta pensijas summa katrai personai. Tāda pieeja saglabātu motivāciju veikt pensiju iemaksas visiem darba algas saņēmējiem. Tikai 8% respondentu piekrita pensijas pamatsummai 200 eiro apmērā, visi pārēji – neatkarīgi no viņu pašreizējiem ienākumiem – iestājās par summu, kas lielāka par 200 eiro (DA 2014, A4. tabula). Un tiešām, ja valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta summa tā arī netiks grozīta un paliks kā atskaites punkts minimālās pensijas aprēķināšanai, tad respondentu piedāvātie 200+70 =270 EUR ir ļoti tuvu 2014. gadā atceltajam iztikas minimumam.

Personas, kas aizgāja pensijā 2010.–2013. gadā (kopskaitā 83 972), izjuta, ko nozīmē pensijas kapitāla indekss un kādu ietekmi tas atstāj uz aprēķinātās pensijas lielumu. Pensijas kapitāla indeksu aprēķina katru gadu. To dara, aprēķinot kopējo visas sabiedrības darba algas summu un dalot to ar attiecīgo iepriekšējā gada summu. Kad ekonomika aug, nodarbināto skaits un to algas pieaug, tad rezultāts vienmēr ir lielāks par 1, un ar šo skaitli arī tiek reizināts pensijas kapitāls. Tiklīdz iestājas bezdarbs, cilvēki brauc prom, algas krītas, sarūk arī kopējā visas sabiedrības darba algas summa gan absolūti, gan attiecībā pret iepriekšējo gadu, attiecīgais rādītājs ir zemāks par 1, un līdz ar to samazinās arī visu pensiju sistēmas dalībnieku kapitāls. Krīze palīdzēja visiem Latvijas iedzīvotājiem beidzot labāk saprast nosacīto noteikto iemaksu (*notional defined contribution*) pensiju sistēmas darbības principus, kuri nodrošina sistēmas stabilitāti un ilgtspēju. Tā nenoliedzami ir šīs sistēmas stiprā puse, un Latvijas valsts ir pioniere šīs sistēmas ieviešanā. Lai kāda recesija un bezdarba līmenis, kas rakstāms ar divciparu skaitli, skartu valsts ekonomiku, pensiju sistēma būs spējīga to noregulēt ar pensiju kapitāla indeksa palīdzību. Katru gadu visos iepriekšējos gados uzkrātais kapitāls tiek reizināts ar šo indeksu, vai nu palielinot šo kapitālu (kā tas bija “treknajos” gados) vai drastiski to reducējot ikvienā sistēmas klienta individuālajā kontā. Tāds ir sistēmas pašregulēšanās mehānisms, kas garantē tai noturību, neprasot nekādas pūles no valsts puses. Visi darbības riski tiek nevis sadalīti starp valsti un indivīdu, bet vienkārši novirzīti uz indivīdu. Kamēr bija ekonomikas izaugsme, nodarbināto skaita un viņu algas pieaugums, cilvēkus maz interesēja tāda šķietami abstrakta lieta kā pensijas kapitāla indekss. Krīze skaidri izgaismoja ne tikai šīs pieejas pozitīvos aspektus, bet arī tās netaisnīgumu attiecībā pret tiem cilvēkiem, kuriem pensija pie vienādām iemaksām ir aprēķināta par 15–25% mazāka uz visu atlikušo mūžu. Citas valstis ir jau savlaicīgi paredzējušas šādas netaisnības iespēju un iestrādājušas korekcijas mehānismus savā likumdošanā, piemēram, normu, ka pensijas kapitāla indekss nedrīkst būt zemāks par 1 vai arī ka pensijas kapitāla indeksu aprēķina, ņemot vērā nevis viena gada, bet pēdējo trīs gadu indikatorus, tādā veidā izlīdzinot krasās šā indeksa izmaiņas. Labklājības ministrs Uldis Augulis ir publiski solījis izvērtēt problēmas risinājuma variantus. Atliek cerēt, ka tas nav bijis priekšvēlēšanu kampaņas gājiens vien. Arī LR tiesībsargs Juris Jansons ir pievērsis likumdevēja uzmanību šai netaisnībai.

## 4.2. Cik efektīvi un vienlīdzīgi ir nodrošinātas iedzīvotāju pamatvajadzības, ieskaitot atbilstošu pārtiku, pajumti un tīru ūdeni?

Demokrātijas audita projekta ietvaros 2014. gada aprīlī tika veikta iedzīvotāju aptauja, kurā respondentiem par viņu materiālo labklājību tika uzdoti tādi paši jautājumi kā pirms Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā. Respondentu atbildes par nespēju apmaksāt pirmās nepieciešamības pakalpojumus un preces 2004. un 2014. gadā sadalās tādā pašā secībā ar gandrīz vienādu pozīciju uzlabošanas vidēji par 8 procentpunktiem. Tas liecina par noteiktu, lai arī visai lēnu, labklājības līmeņa pieaugumu, kā arī par sociālo dienestu un pašvaldību profesionālu darbību.

Iedzīvotāju pamatvajadzību nodrošināšanai ir vienlīdz svarīgas abas lietas: lai viņiem ikdienā būtu pieejama pārtika un lai tā būtu labas kvalitātes. Pārtikas preču pieejamība ir uzlabojusies, un 55% iedzīvotāju nekad nav nācies atteikties no pārtikas precēm. Pārējo atbildes sadalās šādi: reti – 16%, reizēm – 19,6%, bieži – 8,6%.

### 4.2. tabula. Vai Jūsu ģimenei ir nācies pēdējo 12 mēnešu laikā atteikties no šādām lietām (atbilde “nekad”, %)

	2004	2014
No apkures, elektrības	72,5	80,2
No pārtikas precēm	48,6	55,0
No zālēm, medicīniskās palīdzības	44,2	52,2
No pirmās nepieciešamības apģērba vai apaviem	38,0	45,5

Avots: DA 2005, 9.1.–9.4. tabulas; DA 2014, A6. tabula.

Visai pieticīgo mūsu valsts iedzīvotāju materiālā labklājības līmeni uzskatami demonstrē arī Latvijas situācijas dinamikas salīdzinājums ar kaimiņvalstīm, 12 ES jaunajām dalībvalstīm un ES-27 vidējiem rādītājiem. Izskaidrojumi tam ir vairāki, bet viens no galvenajiem ir saistīts ar zemu darba samaksu un neadekvātu minimālo algu, kas neļauj segt strādājošo pamatvajadzības, jebkādas sociālās drošības pabalstu summas piesaistes pie nabadzības sliekšņa rādītājiem trūkums. (sk. Rajevska, Ročāns 2011). No 2014. gada valdība nolēma pat atteikties no iztikas minimuma summas aprēķināšanas, ko līdz šim katru mēnesi veica LR Centrālā statistikas pārvalde (CSP).

### 4.3. tabula. Materiālā deprivācija Eiropas valstīs 2009.–2012. gadā

Valsts	2009	2010	2011	2012
ES-27	17,3	17,7	18,4	19,6
Jaunās 12 dalībvalsts	34,6	34,9	34,1	34,9
Igaunija	17,1	22,3	21,5	21,3
Latvija	40,2	46,6	49,0	44,6
Lietuva	27,4	36,3	35,1	34,4

*Piezīme.* Rādītājs izsaka to iedzīvotāju daļu, kas nevar atļauties iegādāties vismaz trīs no deviņām precēm vai pakalpojumiem.

Avots: Eurostat.

Zemkopības ministrijas pārraudzībā esošais Pārtikas un veterinārais dienests (PVD) īsteno pārtikas uzraudzību “no lauka līdz galdam”. PVD ietvaros strādā 11 pārvaldes visā Latvijā,

nodrošinot veterināro uzraudzību un pārtikas aprites kontroli. Patērētāju tiesību aizsardzības centrs (PTAC) nodrošina Patērētāju tiesību aizsardzības likuma, Negodīgas komercprakses aizlieguma likuma, Preču un pakalpojumu drošuma likuma, Informācijas sabiedrības pakalpojumu likuma, kā arī citu likumu un patērētāju tiesības reglamentējošu MK noteikumu darbību Latvijā (PTAC 2013). 1999. gada martā Latvijā esošās nevalstiskās patērētāju organizācijas apvienojās un izveidoja Latvijas Patērētāju interešu aizstāvības asociāciju. 2014. gadā asociācijā ir pārstāvēta virkne biedru no dažādiem Latvijas reģioniem. Pēdējā desmitgadē ir jūtami uzlabojusies kontrole pār tās pārtikas kvalitāti, kuru bērni saņem skolās.

Latvijā regulāri tiek veikts ūdens kvalitātes monitorings. Kā atzīmēts Veselības inspekcijas 2014. gada ziņojumā, kopš 2008. gada dzeramā ūdens ķīmiskā kvalitāte ar katru gadu uzlabojas, pēdējos gados līdz 81% pieaudzis to iedzīvotāju īpatsvars, kam tiek piegādāts normatīviem atbilstošas kvalitātes dzeramais ūdens. Kurzemē un Latgalē šis rādītājs pārsniedz 95% (Veselības inspekcija 2014, 28–29).

### Mājoklis

Krīzi Latvijā ievadīja samilzušais mājokļu cenu burbulis, ko sekmēja viegla kredītu pieejamība, straujais algu kāpums un absolūtais iedzīvotāju pieredzes trūkums saskarsmē ar kredītsaistībām. Piezemēšanas bija ļoti sāpīga, tās sekas jūtamas vēl joprojām. Latvija ir otrajā vietā piecu ES valstu sarakstā ar vislielāko mājokļu cenu kritumu 2007.–2012. gadā: Īrija (2007–2010; -49,5%), Latvija (-35,7%), Igaunija (-30,2%), Spānija (-28,0%), Rumānija (2009–2012; -26,1%) (EC 2013). Dzīvojamais fonds Latvijā kopš neatkarības atjaunošanas ir ievērojami palielinājies, pieaugusi arī kopējā platība uz vienu pastāvīgo iedzīvotāju, 2012. gadā Latvijā tā bija vidēji 35 m<sup>2</sup>.

#### 4.4. tabula. Latvijā uzbūvēto dzīvokļu skaits

2004	2005	2006	2007	2008
2821	3807	5865	9319	8084

2009	2010	2011	2012	2013
4187	1918	2662	2087	2201

Avots: Centrālās statistikas pārvaldes dati.

Tabulas dati demonstrē no jauna uzbūvēto dzīvokļu skaita dinamiku, būvniecības straujo izaugsmi pirmskrīzes gados, sāpīgo piezemēšanos un lēno atgūšanos no krīzes. Laika posmā no 2009. līdz 2014. gadam Rīgā nodots ekspluatācijā lielākais dzīvokļu skaits kopš neatkarības atgūšanas. Kopš 2009. gada ar pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājums ir atrisināts 4168 ģimenēm.

Īres un komunālo pakalpojumu slogs veido ievērojamu mājsaimniecības budžeta daļu, un komunālo maksājumu parādnieki ir galvenokārt iedzīvotāju zemas maksātspējas ģimnieki. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums nosaka: pašvaldībām ir jāizmaksā dzīvokļa pabalsts trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm (personām). Taču tā apmēru, izmaksas kārtību un personas, kuras ir tiesīgas saņemt šo pabalstu, reglamentē pašvaldības saistošie noteikumi. Tādēļ dažādās pašvaldībās vietējās varas sniegtā palīdzība šajā jomā ir ļoti atšķirīga. Dzīvokļa pabalstam ir sezonāls raksturs. Laikposmā no 2009. gada 1. oktobra līdz 2012. gada 30. aprīlim valsts līdzfinansēja pašvaldībām 20 procentus no līdzekļiem, kurus tās izlietojušas dzīvokļa pabalstiem. Līdz ar valsts līdzfinansējuma pārtraukšanu neproporcionāli strauji sarūk arī dzīvokļa pabalstu saņēmēju skaits: 209,2 tūkstoši 2010. gadā, 211,5 tūkstoši 2011. gadā, 185,1 tūkstoši 2012. gadā un 33 tūkstoši 2013. gadā.

2014. gada maijā Rīgas dome paaugstināja denacionalizēto namu īrniekiem ienākumu sliksni, kāds nepieciešams, lai varētu viņus uzņemt municipālo dzīvokļu rindā. Tagad viņu ienākumi pēc nodokļu nomaksas nedrīkst pārsniegt 400 eiro vienu gadījumā un 320 eiro uz vienu majsaimniecības locekli. Tomēr denacionalizēto namu dzīvokļu īrnieki joprojām ir mazāk aizsargāti salīdzinājumā ar citām īrnieku grupām.

Sakarā ar nesakārtotību zemes denacionalizācijas procesā daudzi dzīvokļu īpašnieki, kuriem šis īpašums atrodas daudzstāvu mājās, pēdējā desmitgadē konstatēja, ka viņiem ir jāmaksā zemes gabala īpašniekam visai prāva nomas nauda par to zemes gabalu, uz kura uzcelta māja. Risinājuma meklēšana turpinās jau ilgi. Kā liecina 2014. gada 5. jūnija LETA paziņojums, ir cerības, ka abu pušu interešu saskaņošanas tiesiskais mehānisms beidzot tiek piedāvāts.

### 4.3. Cik lielā mērā iedzīvotāju veselība ir aizsargāta visās dzīves jomās un posmos?

#### *Likumdošana*

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 25. pants skan: “Katram cilvēkam ir tiesības uz tādu dzīves līmeni, ieskaitot uzturu, apģērbu, mājokli, medicīnas pakalpojumus un vajadzīgo sociālo apkalpošanu, kas nepieciešams viņa un viņa ģimenes veselības uzturēšanai un labklājībai..”. Savukārt Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 12. pants pasludina, ka “dalībvalstis atzīst katra cilvēka tiesības sasniegt visaugstāko fiziskās un psihiskās veselības līmeni. Pasākumos, kas šā pakta dalībvalstīm jāveic minēto tiesību pilnīgai realizēšanai, ietilpst pasākumi, kas nepieciešami, lai nodrošinātu visiem medicīnisko palīdzību un medicīnisko kopšanu slimības gadījumā.” Eiropas Sociālās hartas 11. pants atzīst “tiesības uz veselības aizsardzību”, bet 13. pants – “tiesības uz sociālo un medicīnisko palīdzību”. Latvijas Republikas Satversmes 111. pants postulē: “Valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu.” Tomēr skaidrības par minimuma saturu trūkst pat visaugstākajā līmenī.

#### *Faktiskā situācija*

Līdz ar ekonomiskās krīzes iestāšanos 2009. gadā aktuāls kļuva jautājums par to, cik pieejama ir veselības aprūpe. Latvijā laikā no 2004. līdz 2014. gadam valdība ir samazinājusi izdevumus veselības aprūpei (2004. gadā – 3,3% no IKP, 2014. gadā – 2,9% no IKP), turpretī Eiropas Savienībā tie ir palielināti vidēji no 6,6 līdz 7,3% no IKP. Latvijas iedzīvotāju veselības rādītāji ir vieni no zemākajiem, mirstības rādītāji vieni no augstākajiem Eiropas Savienībā, bet finansējums veselības aprūpes nodrošināšanai nav palielināts. Šādos apstākļos ir visai sarežģīti nodrošināt veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, pēctecību un stabilitāti (LR VM 2013). Konceptijā par veselības aprūpes sistēmas finansēšanas modeli ir plānots pakāpeniski sasniegt veselības aprūpes valsts budžetu 4,5% apmērā no IKP. Veselības aprūpes sistēma ir piedzīvojusi arī vairākas būtiskas uz līdzekļu efektīvu izlietojumu vērstas reformas.

- 1) Strauji samazināts slimnīcu skaits, sasniedzot vienu no Eiropas Savienībā zemākajiem slimnīcu skaita rādītājiem uz 100 000 iedzīvotāju.
- 2) Kopš 2009. gada 1. jūlija krasi samazināts slimības pabalsta izmaksas ilgums – no 52 nedēļām līdz 26.
- 3) Budžeta konsolidācijas nolūkos tika ieviesti griesti slimības pabalstu summai: 350 latu mēnesī plus 50% no atlikušās summas līdz 2014. gada 31. decembrim.
- 4) Kopš 2009. gada 1. marta noteiktas jaunas pacienta iemaksu likmes, liela daļa no tām pieauga vairākkārt (LR Saeima 2009).



MK 2006. gada noteikumi Nr. 1046 “Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība” 2009. gadā tika grozīti sešas reizes, gan palielinot vienas iemaksas summas, gan tās samazinot. Piemēram, samaksa par stacionārā pavadīto dienu, kas bija pacelta no 5 latiem līdz 12 latiem, 2010. gada sākumu tika pazemināta uz 9,50 latiem, lai paplašinātu veselības aprūpes pieejamību iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem. Kopš 2010. gada 30. janvāra no pacientu iemaksām pilnā mērā tika atbrīvoti tie iedzīvotāji un viņu ģimenes locekļi, kuru ienākumi uz katru ģimenes locekli pēdējo trīs mēnešu laikā nepārsniedz 120 latus mēnesī. Savukārt iedzīvotājiem, kuru ienākumi ir līdz 150 latiem mēnesī, tika segtas pacienta iemaksas 50% apmērā, kā arī līdzmaksājuma summa par vienā stacionēšanas reizē veiktu ķirurģisku operāciju nepārsniedza 15 latus (Rajevska, Demme 2010). Kopš 2012. gada 1. janvāra pacienta iemaksu un līdzmaksājumu atvieglojumi minētajām iedzīvotāju grupām ir atcelti, saglabājot atbrīvojumu no pacienta iemaksas trūcīgām personām.

#### 4.5. tabula. Valsts kompensētie ambulatorie apmeklējumi un hospitalizācijas gadījumi (01.10.2009.–31.12.2012.)

	Ambulatorie apmeklējumi (ģimenes ārsts un speciālists)	Hospitalizācijas gadījumi
2009	27 909	2140
2010	547 641	23 425
2011	858 866	33 200
2012	396 852	16 602
Kopā	1 831 268	75 367

Avots: LM 2014, 15.

Krīzes gados (39 mēnešos) valsts apmaksātie ambulatorie apmeklējumi tuvojās 2 miljoniem, bet hospitalizācijas gadījumi pārsniedz 75 tūkstošus, kas norāda, cik svarīgs šis finansējums bija cilvēku dzīvībai un veselībai. To demonstrē arī situācija pēc atvieglojumu atcelšanas. Lielai daļai slimnieku pacienta iemaksas izrādījās pārāk augstas. Pēc Austrumu slimnīcas valdes priekšsēdētāja Viestura Bokas vārdiem, pacientu iemaksu parāds Austrumu slimnīcā 2014. gada sākumā bija sasniedzis 3,2 miljonus eiro. Pēdējo trīs gadu laikā ar slimnīcu nav norēķinājušies 50 000 cilvēku (TVNET 2014).

Finansiālie faktori, kā arī iedzīvotāju paradumi veicinājuši to pacientu skaita palielināšanos, kuri stacionārā tiek hospitalizēti vēlīnā slimības stadijā. Problēmu varētu risināt, palielinot to veselības aprūpes pakalpojumu īpatsvaru, kas būtu pieejami iedzīvotājiem un kas atbilstu tām izmaksām, ko valsts un sabiedrība var atļauties. Tādējādi tiktu palielināts tādu pacientu skaits, kas pēc veselības aprūpes pakalpojumiem vēršas savlaicīgi (LR VM 2010a). Ielaisto slimību bēdīgās sekas skaidri ilustrē statistikas dati par iedzīvotāju saslimstību ar ļaundabīgiem audzējiem. Slimnieku skaits, kuriem diagnoze noteikta pirmoreiz, pieaudzis no 10 600 gadījumiem 2010. gadā līdz 11 476 gadījumiem 2012. gadā

Socioloģisko aptauju dati ļauj secināt, ka tradicionāli viens no lielākajiem satraukuma iemesliem iedzīvotāju vidū ir viedoklis, ka “saslimšanas gadījumā nevarēšu samaksāt par ārstēšanos”. Šo apziņu vēl vairāk pastiprina pēdējo gadu laikā attīstījusies tendence krasi palielināt privātpersonu iemaksu īpatsvaru un līdz ar to samazināt publiskos izdevumus. Tālāka šīs tendences nostiprināšanās pie aktuālās iedzīvotāju maksātspējas apdraud Nacionālā attīstības plāna noteikto rīcības virziena “Vesels un darbaspējīgs cilvēks” īstenošanu, it īpaši, ņemot vērā, ka aptuveni trešdaļa no visām nāvēm ir priekšlaicīgas, kad dzīvību zaudē cilvēki darbības vecumā.

#### 4.4. Cik plašas un aptverošas ir tiesības uz izglītību, ieskaitot izglītību pilsoņu tiesībās un pienākumos?

LR likumi nosaka: ikvienam Latvijas Republikas pilsonim un pastāvīgajam iedzīvotājam, kuram ir tiesības uz Latvijas Republikas izdotu nepilsoņa pasi, arī personai, kurai izsniegta pastāvīga uzturēšanās atļauja, arī Eiropas Savienības valsts pilsoņiem, kam izsniegta termiņuzturēšanās atļauja, un viņu bērniem ir vienlīdzīgas tiesības iegūt izglītību Latvijā. Nacionālās attīstības plāns kā svarīgu mērķi nosaka: “Visiem bērniem un jauniešiem līdz 2020. gadam jānodrošina kvalitatīva pamatzglītība un vidējā izglītība, kā arī pieeja tādām nodarbībām ārpus formālās izglītības, kas paplašina pieredzi, rada iespējas atklāt un kopt savus talantus. Pastiprināti jāuzlabo profesionālā izglītība, kura rada nodarbinātības iespējas un ir būtiska tautas saimniecības struktūras pilnveidošanai. Plaša pieredze mūža sākumā dod kompetences elastīgi pielāgoties mainīgajam darba tirgum.” Laba izglītība pieder pie svarīgākajiem ikviena indivīda un visas sabiedrības resursiem.

*ES 2020* stratēģijā izglītības un apmācības jomā ir izvirzīti vairāki kvantitatīvie mērķi (indikatori), kas dalībvalstīm – arī Latvijai – būtu jāsasniedz līdz 2020. gadam:

- nodrošināt, ka 95% bērnu (4 gadus veci un vecāki) ir iesaistīti pirmsskolas izglītības programmās;
- panākt, lai piecpadsmitgadīgo skolēnu īpatsvars ar zemiem sasniegumiem lasītprasmē un matemātikā nepārsniegtu 15%;
- samazināt izglītību priekšlaicīgi pametušo (*early school leavers*) skaitu līdz 10%;
- palielināt iedzīvotāju (30–34 gadu vecumā) ar augstāko izglītību īpatsvaru līdz 40% (Latvijā 2013. gadā – 27% no visiem iedzīvotājiem);
- nodrošināt, ka vismaz 15 procenti 25–64 gadus veco iedzīvotāju piedalās pieaugušo mūžizglītībā.

Latvijā tiek īstenota ģimeņu ar bērniem atbalsta politika. 2012./2013. mācību gadā pirmsskolas izglītību īstenoja 1006 izglītības iestādes (2011./2012. mācību gadā – 1005, 2010./2011. mācību gadā – 974 izglītības iestādes). Pēc Izglītības un zinātnes ministrijas datiem, 2012./2013. mācību gadā pirmsskolas izglītības programmas apguva 93 293 bērni no 1,5 gadu vecuma, t.sk. 42 084 bērni no piecu gadu vecuma. Tā, piemēram, no 2009. gada līdz 2014. gadam Rīgā vien tika atvērtas 112 jaunas bērnudārzu grupiņas, un tuvākajā laikā Rīgas dome sola atvērt vēl 45.

Pirmsskolas izglītībā tiek īstenots arī īpašais izglītības veids – speciālā pirmsskolas izglītība bērniem ar īpašām vajadzībām. Latvijā 2012./2013. mācību gadā speciālās pirmsskolas izglītības programmas īstenoja 40 speciālās pirmsskolas izglītības iestādes, kā arī vispārējās izglītības iestādes, kas īsteno speciālās pirmsskolas izglītības programmas.

Ievērojami ir samazinājie skolēnu skaits vispārīzglītojošās skolās. 2012./2013. mācību gadā izglītojamo bija par 28,8% mazāk nekā 2005./2006. mācību gadā. 2012./2013. mācību gadā vispārējās izglītības programmas īstenoja 807 vispārīzglītojošās dienas skolas, no tām 109 izglītības iestādes īstenoja tikai mazākumtautību izglītības programmas (99 skolas krievu valodā, četras – poļu valodā, divas – ebreju valodā, pa vienai – ukraiņu, baltkrievu, igauņu un lietuviešu valodā), bet 66 izglītības iestādes īstenoja gan latviešu, gan mazākumtautību izglītības programmas, kā arī divas privātās izglītības iestādes īstenoja vispārējās izglītības programmas angļu valodā (viena skola) un franču valodā (viena skola). Latvijā darbojas 25 vakara, neklātienes un tālmācības izglītības iestādes, no tām 14 īsteno gan latviešu, gan mazākumtautību izglītības programmas. Vairākas izglītības iestādes nodrošina čigānu (romu) skolēnu izglītību. Mazākumtautību izglītības programmās mācās 56 000 skolēnu jeb 27,9% no kopējā skolēnu skaita (LR LM 2012a, 55).

Skolu un skolotāju skaita samazinājumu 2008. un 2009. gadā veicināja izglītības sistēmas finansējuma pārkārtojumi pēc principa “nauda seko skolēnam”. Organizācija “Glābiet bērnus” un Velku biedrība ir norādījušas, ka skolu apvienošana ir apgrūtinājusi izglītības pieejamību ne tikai bērniem ar īpašām vajadzībām, bet arī veseliem bērniem.

Latvijas likumi garantē bezmaksas pamata un vidējo izglītību, taču praksē bērnu izglītība prasīja visai jūtamam ģimenes budžeta izdevumu pantu, it īpaši mācību gada sākumā. Tiesībsargs 2012. gadā pievērsa pastiprinātu uzmanību izglītības pieejamībai, viņš norādīja, ka faktiskā situācija neatbilst normatīvajos aktos noteiktajai: vecāki par savu naudu iegādājas mācību grāmatas, burtnīcas un citus mācību līdzekļus. Tas ir pretrunā ar Satversmes 112. pantā, Izglītības likuma 55. panta 1. un 3. punktā, Bērnu tiesību aizsardzības likuma (BTAL) 11. panta otrajā daļā noteikto bezmaksas izglītības principu (LR tiesībsargs 2013b, 7; LR tiesībsargs 2013c). Izglītības likumā tika ieviesti grozījumi, ar tiem noteikts, ka no 2013. gada 1. septembra mācību grāmatu/līdzekļu iegādi pilnībā finansē no valsts budžeta līdzekļiem un mērķdotācijām. Jaunais regulējums sniedz likumā lietotā termina *mācību līdzekļi* definīciju un ievieš skaidrību, kurš – valsts, pašvaldība vai noteiktos gadījumos vecāki – ir atbildīgs par konkrētā mācību līdzekļa iegādi.

Izglītības pieejamība ir saistīta ar katra bērna neatņemamām tiesībām uzaugt ģimenē (BTAL, 26. pants, 1. daļa), jo tā ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide. Bērnam ar fiziskiem un garīgiem traucējumiem arī ir tiesības uz visu, kas nepieciešams viņa speciālo vajadzību apmierināšanai. Lai gan skolēnu skaits valstī ir samazinājies, skolēnu skaits ar speciālām izglītības vajadzībām ir pieaudzis: 2008./2009. mācību gadā tādu skolēnu bija 9057 (4,8% no kopējā skolēnu skaita), bet 2011./2012. mācību gadā – 9726 (5,8%).

Organizācija “Glābiet bērnus” norāda: pastāv speciālās izglītības iestādes, ir izstrādātas arī speciālas programmas, tomēr vairumam bērnu ar intelektuālās attīstības traucējumiem tās dažādu iemeslu dēļ nav pieejamas. Tikušas realizētas vairākas programmas šīs problēmas risināšanai. Līdz 2011. gada beigām izglītojamajiem ar kustību traucējumiem (kopskaitā šādu bērnu ir 6899) bija pielāgotas 27 vispārējās izglītības iestādes un 29 speciālās izglītības iestādes. 2011./2012. mācību gadā šajās 29 modernizētajās speciālajās izglītības iestādēs ar jauno infrastruktūru mācījās 40,8% izglītojamo ar speciālām vajadzībām. Skolās ir iebūvēti lifti, pārplānotas klašu telpas, nomainīti grīdas segumi, pielāgotas gaitenju un kabinetu durvis, sanitārie mezgli, izbūvēti gājēju celiņi, ietves, tādējādi atrisinot daudzas šo jauniešu un viņu vecāku ikdienas problēmas saistībā ar piekļuvi un atrašanos skolā (LR LM 2012b, 26–27). Bērniem ar intelektuālās attīstības traucējumiem 35 speciālas izglītības iestādes piedāvā apgūt profesionālo pamatizglītību, ir izstrādātas piecas programmas: galdnieka palīgs, grāmatasējējs, mājalpotājs, pavāra palīgs, remontstrādnieks.

Īpaša skolēnu grupa ir bērni un jaunieši ar mācīšanās grūtībām, uzvedības un emocionāliem traucējumiem. Latvijā veikta skolotāju un skolēnu (6.–12. klase, 686 korekti aizpildītas anketas) aptauja par skolēnu mācīšanās darbību un uzvedību uzrādīja, ka, pēc skolotāju atzinuma, skolēnu skaits ar mācīšanās grūtībām, uzvedības un emocionāliem traucējumiem ir visai prāvs: 36% skolēnu bija nepietiekams sekmju līmenis vismaz vienā priekšmetā, 14% bija uzvedības un emocionālās problēmas, vien 50% nebija nekādu traucējumu (Rašcevska u.c. 2011, 26). Tāpēc svarīgi ātrāk identificēt šo kontingentu un uzsākt mērķtiecīgu darbu, lai nepieciešamības gadījumā savlaicīgi piemērotu atbalsta sistēmu, kas veicinātu šāda bērna sekmības līmeņa paaugstināšanos un viņa “neizkrišanu” no izglītības sistēmas.

### **Skolēni ar nepabeigtu pamatizglītību**

Gadu no gada skolu nepabeigušo īpatsvars Latvijā ir pastāvīgi samazinājies. Pēc *Eurostat* datiem, 2011. gadā skolu nepabeigušo indivīdu īpatsvars 18–24 gadus veco iedzīvotāju vidū bija 11,8% (LR LM 2012b, 25), 2012. gadā šis rādītājs samazinājās līdz 10,6% un bija labāks nekā ES vidējais (12,8%). Izglītības attīstības pamatnostādnēs tiek plānots, ka 2020. gadā šim rādītājam vajadzētu pazemināties līdz 10% (LR IZM 2013a, 39–40). 2011./2012. mācību gada noslēgumā to skolēnu īpatsvars, kas, pamatskolu beidzot, saņēma liecību, bija 3,2% no pamatskolas absolventu kopskaita, 2007./2008. mācību gadā šis rādītājs bija 4,7% (LR IZM 2013a, 67).

Kā liecina 2011. gada tautas skaitīšanas dati, ko apkopojusi Centrālā statistikas pārvalde, 5694 bērni nav iekļāvušies obligātajā izglītības sistēmā, nav ieguvuši pamatizglītību un neapmeklē

skolu. Vislielākais izglītības sistēmā neiesaistīto īpatsvars ir septiņus gadus veco bērnu vidū, pusei no viņiem skolas neapmeklēšanas iemesls ir veselības stāvoklis (LR IZM 2013a, 67). Izglītības politikas iniciatīvu monitoringa ziņojumā "Izglītības reformas un izglītības pieejamība" (2012) ir ieteikts papildināt izglītības reformu dienaskārtību (un valdības Rīcības plānu) ar pasākumiem, kas palielina kvalitatīvas izglītības pieejamību bērniem, kā arī papildināt Rīcības plānu ar pasākumiem, kuru tiešais mērķis ir nesekmīgo un no izglītības sistēmas "izkritušo" skolēnu integrēšana izglītības sistēmā, kritiski izvērtējot esošo korekcijas klašu sistēmu un, iespējams, atsakoties no tās par labu sistēmai, kas nenodala nesekmīgos skolēnus no pārējiem (Golubeva 2012, 17).

Iekļaujošās izglītības pieejamības problēma lielā mērā ir saistāma ar skolēnu skaita samazināšanu laukos un mazapdzīvotās teritorijās. 2014.–2020. gadā vidējās izglītības mācību iestādes sagaida nozīmīgs skolēnu skaita samazinājums. Nepieciešams izvērtēt katra novada un plānošanas reģiona īpatnības un attīstības modeļus. Izglītības attīstības pamatnostādņēs 2014.–2020. gadam plānota jauna pieeja izglītības iestāžu pakalpojumu piedāvājumam: 1) pirmsskolas izglītība – maksimāli tuvu dzīvesvietai; 2) sākumskolas izglītība (1.–6. klase) – pēc iespējas tuvāk dzīvesvietai, nodrošinot pakalpojumu pieejamību vietējas nozīmes autoceļu tuvumā. Nozīmīgi izvērtēt arī pirmsskolas (piecus līdz sešus gadus vecu bērnu) izglītības integrāciju šajās iestādēs; 3) vispārējā vidējā izglītība (10.–12. klase) – pamatā koncentrēta reģionālas nozīmes pilsētās un novadu centros reģionālas nozīmes autoceļu tuvumā; 4) atbilstoši katra reģiona attīstības scenārijiem vērtējama arī profesionālo izglītības programmu integrācija vispārējā izglītībā, konsolidējot iestāžu pārvaldību un izmaksas. Šādas iestādes dibinātājs ir pašvaldība; 5) profesionālā vidējā izglītība – pamatā koncentrēta reģionālas nozīmes pilsētās un novadu centros, to īsteno valsts nozīmes profesionālās izglītības kompetences centri un pārējās profesionālās izglītības iestādes, kuru padotību plānots uzticēt pamatā pašvaldībām.

30–34 gadus veco iedzīvotāju ar augstāko vai tai līdzvērtīgu izglītību īpatsvars savā vecumgrupā Latvijā ir palielinājies no 17,3% 2002. gadā līdz 27,0% 2008. gadā un 32,3% 2010. gadā. Šeit galvenā problēma ir augstākās izglītības saturs un orientācija.

Kas attiecas uz Latvijas iedzīvotāju līdzdalību pieaugušo izglītībā, kas ir obligāts nosacījums stabilai nodarbinātībai, skaitļi ir sarukuši no 8,4% 2004. gadā līdz 5% 2010. gadā, un ielānotā 15% līmeņa sasniegšana 2020. gadā prasīs pamatīgi saspringt ne tikai Nodarbinātības valsts aģentūrai, bet arī daudzām valsts un pašvaldību institūcijām, kā arī nevalstiskajam sektoram.

#### **4.5. Cik brīvas ir arodbiedrības un citas ar darba jautājumiem saistītās asociācijas savu biedru organizēšanā un viņu interešu pārstāvēšanā?**

Latvijas Brīvo arodbiedrību savienībā (LBAS) ir apvienojušās 20 dažādu nozaru arodbiedrības un profesionālas darbinieku arodbiedrību apvienības. Kopējais arodbiedrību biedru skaits 1998. gadā bija 252 tūkstoši, šobrīd tas ir samazinājies uz pusi, pat vairāk. Pēc LBAS aplēsēm, 2011. gada nogalē arodorganizācijās, kas apvienojušās savienībā, bija aptuveni 110 tūkstoši biedru, turklāt valstī darbojas arī neatkarīgās arodbiedrības (BNS 2011; Delfi.lv 2011). 2006. gadā 16,1% strādājošo bija arodbiedrību biedri, turpretī 2013. gadā – tikai 5,8%. 10 gadus ir manāmi pazeminājusies arī uzticēšanās arodbiedrībām.

#### **4.6. tabula. Uzticēšanās arodbiedrībām**

	<b>2004</b>	<b>2014</b>
Uzticas	36,4	28,8
Neuzticas	32,3	41,0
Grūti pateikt	31,2	30,3

Avots: DA 2005, 26.10. tabula; DA 2014, P4. tabula.



Tomēr netrūkst arī pozitīvu piemēru par aktīvo un ietekmīgo arodbiedrību nostāju vairākās nozarēs, piemēram, izglītības, medicīnas, transporta un sakaru nozarē u.c. Latvijas Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrība (LIZDA), kas ir viena no aktīvākajām, 2014. gada 12. maijā rīkoja izglītības un zinātnes darbinieku protesta akciju, prasībām bija finansiāls raksturs. Esošais finansēšanas modelis "Nauda seko skolēnam" nenodrošina taisnīgu, motivējošu atalgojumu pedagogiem un vienādas iespējas ikvienam skolēnam saņemt kvalitatīvu izglītību. Jauna pedagogu darba samaksas finansēšanas modeļa aprobācijai, ieviešanai un pedagogu darba samaksas paaugstināšanai 2015.–2017. gada valsts budžeta projektā papildu līdzekļi nav paredzēti. Valdība nepilda Augstskolu likuma 78. panta 7. daļu un Zinātniskās darbības likuma 33.2. pantu, kas paredz ikgadēju finansējuma pieaugumu (LIZDA 2014).

Latvijas Veselības un sociālās aprūpes darbinieku arodbiedrība (LVSADA) 2014. gada pavasarī uzsāka sociālo kampaņu ar mērķi palielināt iedzīvotāju iespējas saņemt kvalitatīvu un savlaicīgu medicīnisko aprūpi. Kā labas prakses piemēru arodbiedrību darbā viennozīmīgi var nosaukt Latvijas Dzelzceļnieku un satiksmes nozares arodbiedrību (LDzSA). Arodbiedrība apvieno vairāk nekā 16 000 biedru, tās galvenie darbības virzieni ir algas palielināšana, darba vietu un nodarbinātības līmeņa saglabāšana satiksmes nozarē. Arodbiedrība attīsta sociālās sadarbības principus. Ir noslēgta ģenerālvienošānās ar dzelzceļa nozares darba devēju apvienību un darba koplīgumi ar vairākiem nozares uzņēmumiem. Minētajos līgumos ir noteikta darbinieku darba samaksa, tās indeksācija, prēmēšanas sistēma, kā arī papildu sociālās garantijas darbiniekiem, piemēram, papildu atvaļinājumi, papildu atpūtas dienas u.tml.

Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība 2014. gadā pavasarī organizēja vēstulu akciju ar mērķi nepieļaut grozījumus Darba likumā un izteica šādas prasības: saglabāt Darba likuma 68. pantā noteikto piemaksu par virsstundu darbu 100% apmērā; atstāt Darba likumā 110. pantu, kas nosaka darba devējam obligātu saskaņošanu ar arodbiedrību, ja tas vēlas atbrīvot no darba arodbiedrības biedru.

Savulaik Latvijas Streiku likumu visai asi kritizēja starptautiskie eksperti. Eiropas Arodbiedrību konfederācijas arodbiedrību tiesību speciālists Stefans Klauverts savā atzinumā norādījis uz dažiem būtiskiem trūkumiem Latvijas likumā un neatbilstībām starptautisko tiesību normām. Piemēram, pārāk ilga ir pirmsstreika procedūra, pārāk augstas ir balsojuma kvoruma normas lēmuma pieņemšanai par streika pieteikšanu. Likumā noteikts, ka lēmumu par streika pieteikšanu var pieņemt arodbiedrības biedru kopsapulcē, kurā piedalās vismaz  $\frac{3}{4}$  no biedru skaita, un lēmums skaitās pieņemts tikai tad, ja par to nobalso  $\frac{3}{4}$  no klātesošo biedru skaita. Tas ir pretrunā ar arodbiedrību statūtu normām, turklāt principā tiek noliegti solidaritātes streiki. Streiku likuma 23. pants pilnībā noliedz streikotājiem izvirzīt jebkura veida politiskās prasības, izteikt politisku protestu. Pēc eksperta atzinuma, solidaritātes streiki ir likumīgi, ja tie atbalsta likumīgu primāro streiku, tāpat streika dalībniekiem nevar aizliegt kritizēt valdības ekonomisko un sociālo politiku (Katlaps 2002). Tomēr pie esošā politisko spēku sakārtojuma tādi grozījumi Latvijas likumdošanā nav prognozējami.

#### 4.6. Cik stingri un skaidri ir uzņēmumu darbības noteikumi, cik efektīvi uzņēmumi tiek regulēti sabiedrības interesēs?

Kapitālisma funkcionēšanas pamatprincips ir brīvais tirgus, un tā darbību nosaka piedāvājuma un pieprasījuma attiecības. Tomēr aizvien aktuāls ir jautājums: cik brīvi jāļauj operēt brīvajam tirgum, ja domājam par visas sabiedrības interesēm.

Latvijā pastāv trīs tirgus uzraudzības institūcijas, kas atbilst ES praksei. **Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas (SPRK)** uzdevums ir sekot, lai uzņēmumu darbība tiktu regulēta sabiedrības interesēs. Starp komisijas daudzajām funkcijām ir arī šādas: 1) aizstāvēt lietotāju intereses un veicināt sabiedrisko pakalpojumu sniedzēju attīstību; 2) noteikt tarifu aprēķināšanas metodiku; 3) noteikt tarifus, ja nozaru speciālie likumi neparedz citu tarifu noteikšanas kārtību; 4) licencēt



sabiedrisko pakalpojumu sniegšanu; 5) izskatīt strīdus šajā likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā; 6) sekmēt konkurenci regulējamās nozarēs un uzraudzīt sabiedrisko pakalpojumu atbilstību licences nosacījumiem, noteiktām kvalitātes un vides aizsardzības prasībām, tehniskajiem noteikumiem, standartiem, kā arī līgumu noteikumiem; 7) pēc regulējamo nozaru atbildīgo ministriju pieprasījuma sniegt informāciju un priekšlikumus par sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas jautājumiem; 8) informēt sabiedrību par savu darbību un arī par sabiedrisko pakalpojumu sniedzēju darbību tiem uzticētajā jomā; 9) veikt energoapgādes komersantu objektu un citu energoapgādes objektu ekspluatācijas kontroli atbilstoši enerģētikas nozares normatīvajiem aktiem. SPRK pieņem svarīgus lēmumus, kas kontrolē un nosaka gan elektroenerģijas gan siltumenerģijas tarifu pamatojumu fiziskām personām un uzņēmumiem. Taču SPRK mājaslapa ir lietotājām visai nedraudzīga un mazinformatīva. Sabiedrībā intensīvi debatēto elektroenerģijas tarifu izskaidrojumu tajā nav.

**Finanšu un kapitāla tirgus komisija (FKTK)** ir vienota finanšu pakalpojumu varas iestāde, kas veic visu finanšu pakalpojumu sektoru uzraudzību, tostarp komercbanku kontroles funkciju, kuru tā savulaik pārņēma no Latvijas Bankas. Pret FKTK darbību sabiedrībai bija ļoti nopietnas pretenzijas, jo tās bezdarbības rezultātā *Parex* banka nonāca lielos parādos, aizņemoties naudu uz īsu termiņu un izsniedzot to tālāk ilgtermiņa kreditēšanai. FKTK vadība tika nomainīta, atliek vien cerēt, ka mācība ir gūta un visai sabiedrībai vairs nenāksies savilkt jostas, lai atmaksātu privātos parādus.

**Konkurences padomes (KP)** mērķis ir nodrošināt iespēju ikvienam tirgus dalībniekam veikt ekonomisko darbību brīvas un godīgas konkurences apstākļos, kā arī veicināt konkurences attīstību visos tautsaimniecības sektoros sabiedrības interesēs. Starp padomes daudzajiem uzdevumiem ir arī šādi: uzraudzīt, kā tiek ievērots tirgus dalībnieku dominējošā stāvokļa ļaunprātīgas izmantošanas un vienošanas aizliegums, kas noteikts Konkurences likumā un Līgumā par Eiropas Savienības darbību, izskatīt iesniegtos ziņojumus par tirgus dalībnieku vienošanos un pieņemt lēmumus par tiem, ierobežot tirgus koncentrāciju, pieņemot lēmumus par tirgus dalībnieku apvienošanos. Tirgus uzraudzības analīze regulāri tiek ievietota KP mājaslapā, piemēram, Ziņojums par konkurences situāciju mācību literatūras izdošanas un realizācijas (vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības) tirgū (2007–2013), Franšīzes līgumu degvielas tirgus (2011–2013), Autogāzes tirgus (2005–2012) un citi. KP mājaslapa ir informatīva un lietotājiem draudzīga, tā informē sabiedrību un arī izglīto.

Stingrā uzraudzība, kādai krīzes laikā SVF un Eiropas Komisija pakļāva valsts institūcijas, kā arī izvērtējums, kam tiek pakļauta visu valsts institūciju darbība sakarā ar Latvijas iesniegumu iestāties Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijā (*OECD*), ir virzīti uz lielāku šo institūciju darba caurspīdīgumu.

#### Kopvērtējums: virzība pēdējos desmit gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
4.1.			X		
4.2.			X		
4.3.					X
4.4.			X		
4.5.			X		
4.6.			X		

## Vislabākā iezīme

Krīzes rezultātā nevienlīdzības līmenis Latvijas sabiedrībā ir mazinājies, lai arī joprojām paliek viens no augstākajiem Eiropas Savienībā. Valsts iesaiste sociālās palīdzības nodrošināšanā, kas izpaudās kā līdzfinansējums GMI un mājokļa pabalstiem (2009–2012) bija svarīgs priekšnoteikums situācijas stabilizēšanai. Latvijā iedibinātā sociālās drošības sistēma ir visaptveroša un sociālie darbinieki ir labi sagatavoti. Tādēļ pastāvošā sistēma spēja lielā mērā absorbēt krīzes ietekmi. Reāli uzlabojumi bija pirmsskolas vecuma bērnu aprūpē. Rīgā ievērojami palielinājās sociālo dzīvokļu fonds.

## Visnopietnākā problēma

Politisko lēmumu pieņemšana, nosakot sociālo pabalstu apmēru, minimālo pensiju un minimālo algu, notiek voluntāri, netiek ņemts vērā metodoloģiski pamatots nabadzības sliekšnis. Reformas un budžeta konsolidācijas procedūras noveda pie cilvēkkapitāla nodiluma un erozijas. Katastrofāli ieilgusi neskaidrība par veselības aprūpes sistēmas finansēšanas mehānismu, valsts finansējums veselības jomā ir neadekvāts.

## Ieteicamie uzlabojumi

1. 2003. gadā kopējais nodokļu slogs (procentos no IKP) Latvijā bija 29,1%, 2011. gadā – 28,1%, un tas ir viens no zemākajiem ES valstu vidū. Nodokļu politika ir labvēlīga turīgajai sabiedrības daļai. Darbaspēka nodokļa slogs ir lielāks par ES vidējo rādītāju. Ieteikums ir samazināt darbaspēka nodokļa īpatsvaru un palielināt nekustamā īpašuma nodokļa īpatsvaru.
2. Lai saglabātu sociālo stabilitāti sabiedrībā, ir jāceļ minimālā alga, ar nodokļiem neapliekamais minimums un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta summa, kas nav grozīta kopš 2006. gada.
3. Pensiju sistēmai, kāda pastāv Latvijā, gandrīz nav pārdales mehānisma. Tāpēc tā nav adekvāta valstīm ar relatīvi lielu plaisu starp turīgajiem un trūcīgajiem, materiālā stratifikācija vecumdienās netiek nogludināta, un kombinācijā ar zemo aizvietošanas likmi tā noved pie masveida nabadzības. Jaunās pensiju sistēmas 18 darbības gadi dod pamatu tajā ieviest pārdales mehānismus. Pastāv neatliekama vajadzība noteikt minimālo bāzes pensiju, kuru finansē valsts, jo pašreizējā sistēma ar minimālo pensiju 70 eiro apmērā uzliek nesamērīgi lielu slogu pašvaldību budžetiem.
4. Izglītības un zinātnes ministrijai sadarbībā ar Ekonomikas ministriju, Zemkopības ministriju un Nodarbinātības valsts aģentūru sekmēt skolēnu prakses ieviešanu un profesionālo apmācību visos valsts reģionos.

## Literatūra

BNS (2011). Arodbiedrības pašlaik ir tikai aptuveni 15% no Latvijā strādājošajiem. Portāls Delfi.lv, 02.12.2011. Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/arodbiedribas-paslaik-ir-tikai-aptuveni-15-no-latvija-stradajosajiem.d?id=41950992> [šis un citi šajā rakstā izmantotie elektroniskie resursi skatīti 2014. gada aprīlī].

Ebela, I. (2011). ANO Konvencijas par bērna tiesībām iedzīvināšanas monitorings attiecībā uz bērniem ar intelektuālās attīstības traucējumiem.

DA (2005). Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai: Tabulu atskaite (Baltijas sociālo zinātņu institūta veiktā aptauja, 2004. gada oktobrī). No: *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits*. Red. J. Rozenvalds. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 209.–300. lpp.

DA (2014). 2014. gada demokrātijas audita vajadzībām veiktās iedzīvotāju aptaujas dati (aptaujas pasūtītājs – LU Sociālo zinātņu fakultāte, izpildītājs – SKDS). Valsts pētījumu programma “Nacionālā identitāte”. Sk. šā izdevuma 2. pielikumu; ar pilnīgiem aptaujas rezultātiem var iepazīties LU SZF mājaslapā.

- Delfi.lv (2011). Pētījums: arodbiedrību biedru skaists kopš 2006. gada sarucis par 10%. Portāls Delfi.lv. Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/petijums-arodbiedribu-biedru-skaists-kops-2006gada-sarucis-par-10.d?id=36576763#ixzz31W3Zhi4b> [skatīts 28.06.2014.].
- Delfi.lv (2013). “Reverta” atmaksā valstij vairāk nekā plānots. Portāls Delfi.lv. Izgūts no: [http://www.delfi.lv/business/bankas\\_un\\_finanses/reverta-atmaks-valstij-vairak-neka-planots.d?id=43812228#ixzz2z23csEa6](http://www.delfi.lv/business/bankas_un_finanses/reverta-atmaks-valstij-vairak-neka-planots.d?id=43812228#ixzz2z23csEa6)
- EC (2013). European Commission. The urban and regional dimension of the crisis – Eighth progress report on economic, social and territorial cohesion, 2013. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/regional\\_policy/sources/docoffic/official/reports/interim8/interim8\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/interim8/interim8_en.pdf)
- European Agency for Development in Special Needs Education (2008). *Special Needs Education Country Data 2008*. Odense, Denmark: European Agency for Development in Special Needs Education. Izgūts no: [http://www.european-agency.org/sites/default/files/special-needs-education-country-data-2008\\_SNE-Data-2008.pdf](http://www.european-agency.org/sites/default/files/special-needs-education-country-data-2008_SNE-Data-2008.pdf)
- European Agency for Development in Special Needs Education (2010). *Special Needs Education Country Data 2010*. Odense, Denmark: European Agency for Development in Special Needs Education. Izgūts no: [http://www.european-agency.org/sites/default/files/special-needs-education-country-data-2010\\_SNE-Country-Data-2010.pdf](http://www.european-agency.org/sites/default/files/special-needs-education-country-data-2010_SNE-Country-Data-2010.pdf)
- European Agency for Development in Special Needs Education (2012). *Special Needs Education Country Data 2012*, Odense, Denmark: European Agency for Development in Special Needs Education. Pieejams: [http://www.european-agency.org/sites/default/files/sne-country-data-2012\\_SNE-Country-Data2012.pdf](http://www.european-agency.org/sites/default/files/sne-country-data-2012_SNE-Country-Data2012.pdf)
- Golubeva, M. (2012). *Izglītības reformas un izglītības pieejamība. Izglītības politikas iniciatīvu monitoringa ziņojums 2012*. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs “Providus”. Izgūts no: [http://cilvektiesibas.org.lv/site/record/docs/2012/07/13/Monitoringa\\_zinojums\\_final.pdf](http://cilvektiesibas.org.lv/site/record/docs/2012/07/13/Monitoringa_zinojums_final.pdf)
- Kaša, R., Tūna, A., Liepiņa, K. (2013). Bērnu ar speciālajām vajadzībām izglītības finansēšana un pārvaldība Latvijā: sistēmas izvērtējums. Rīga: Izglītības iniciatīvu centrs, Izgūts no: [http://www.iic.lv/\\_old\\_www/iic/lv/projekti/lppif\\_petijums\\_2013\\_bernu\\_ar\\_specialajam\\_vajadzibam\\_izglitibas\\_finansesana\\_un\\_parvaldiba\\_latvija.pdf](http://www.iic.lv/_old_www/iic/lv/projekti/lppif_petijums_2013_bernu_ar_specialajam_vajadzibam_izglitibas_finansesana_un_parvaldiba_latvija.pdf)
- Katlaps, A. (2002). Streiku kustība Latvijā. Portāla politika.lv mājaslapa. Izgūts no: <http://politika.lv/article/streiku-kustiba-latvija>
- Kūla, E. Sociālās drošības pasākumi krīzes laikā sociālās stabilitātes nodrošināšanai. No: *Cilvēkdrošība Latvijā: riski un ietekmējošie faktori*. Atb. red. F. Rajevska. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds
- LIZDA (2014). Ja valdība neieklausīsies LIZDA prasībās, pedagogi gatavi arī streikot (14.05.2014). Izgūts no: <http://www.lizda.lv/?jaunums=1116>; Kādēļ izglītības un zinātnes darbinieki protestēs gājienā un mītiņā Rīgā? (08.05.2014). Izgūts no: <http://www.lizda.lv/?jaunums=1114> [skatīti 20.05.2014.].
- LR CSP (2014). *Bērni Latvijā: Statistisko datu krājums*. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde. Izgūts no: [http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr\\_12\\_berni\\_latvija\\_2014\\_14\\_00\\_lv\\_en.pdf](http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_12_berni_latvija_2014_14_00_lv_en.pdf) [skatīts 04.06.2014.].
- LR IZM (2013a). Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam. Izgūts no: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40305684>
- LR IZM (2013b). Ģimenes, kuru bērniem trūkst vietu pašvaldības bērnudārzā, valsts atbalsta maksājumus saņems arī 2014. gadā. Informācija IZM mājaslapā. Izgūts no: <http://izm.izm.gov.lv/aktualitates/informacija-medijiem/10566.html>
- LR MP (2008) Latvijas Republikas Labklājības ministrija. Ziņojums par koncepcijas “Vienādas iespējas visiem” īstenošanas gaitu 2008. gadā. Pieejams: [http://www.lm.gov.lv/upload/sabiedribas\\_lidzdaliba/viv\\_zin\\_2008.doc](http://www.lm.gov.lv/upload/sabiedribas_lidzdaliba/viv_zin_2008.doc)
- LR LM (2010). Informatīvais ziņojums “Pārskats par bērnu stāvokli Latvijā 2009. gadā”.
- LR LM (2012a). Informatīvais ziņojums “Pārskats par bērnu stāvokli Latvijā 2012. gadā”. Pieejams [http://www.lm.gov.lv/upload/berns\\_gimene/bernu\\_tiesibas/akti/lmzino\\_060114.pdf](http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/akti/lmzino_060114.pdf)
- LR LM (2012b). Informatīvais ziņojums par pamatnostādņu “Bērniem piemērota Latvija” īstenošanu 2011. gadā. Izgūts no: [polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file15241.doc](http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file15241.doc)

LR LM (2013). 2012. gada publiskais pārskats. Rīga, 2013. Izgūts no: [http://www.lm.gov.lv/upload/gada\\_parskats/lm\\_publ\\_parsk\\_2012.pdf](http://www.lm.gov.lv/upload/gada_parskats/lm_publ_parsk_2012.pdf)

LR LM (2014). LM Informatīvais ziņojums par sociālās drošības tīkla stratēģijas īstenošanu, 2014. Izgūts no: [http://www.lm.gov.lv/upload/atbalsts\\_soc\\_drosibai2/lmzino\\_sdts\\_070414.pdf](http://www.lm.gov.lv/upload/atbalsts_soc_drosibai2/lmzino_sdts_070414.pdf) [skatīts 10.05.2014.].

LR MK (2009). Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1251 “Noteikumi par valsts budžeta līdzekļu piešķiršanu pašvaldībām garantētā minimālā ienākumu līmeņa pabalsta un dzīvokļa pabalsta izmaksām”, pieņemti 03.11.2009. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 181, 13. nov.

LR MK (2010). Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 299 “Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu”, pieņemti 30.03.2010. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 51/52, 31. marts.

LR Saeima (2009). Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”, pieņemti 16.06.2009. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 100, 30. jūn.

LR tiesībsargs (2010). Latvijas Republikas tiesībsarga gada ziņojums 2009. Izgūts no: [http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Tiesibsarga%20gada%20zinojums\\_2010.pdf](http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Tiesibsarga%20gada%20zinojums_2010.pdf)

LR tiesībsargs (2013a). Latvijas Republikas tiesībsarga gada ziņojums 2011. Rīga. Izgūts no: [http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Tiesibsarga%20gada%20zinojums\\_2011.pdf](http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Tiesibsarga%20gada%20zinojums_2011.pdf)

LR tiesībsargs (2013b). Latvijas Republikas tiesībsarga gada ziņojums 2012. Rīga, 2013. Izgūts no: [http://www.tiesibsargs.lv/img/content/gada\\_zinojumi/tiesibsarga\\_gada\\_zinojums\\_2012.\\_gads.pdf](http://www.tiesibsargs.lv/img/content/gada_zinojumi/tiesibsarga_gada_zinojums_2012._gads.pdf)

LR tiesībsargs (2013c). Tiesībsargs skolām nosūtījis vēstuli ar skaidrojumu par mācību līdzekļu iegādi. Izgūts no: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/tiesibsargs-skolam-nosutijis-vestuli-ar-skaidrojumu-par-macibu-lidzeklu-iegadi/>

LR VM (2010a). Latvijas Republikas Veselības ministrija. Informatīvais ziņojums “Par situāciju veselības nozarē” (iesniegts MK 14.06.2010). Izgūts no: [http://www.vm.gov.lv/lv/nozare/normativie\\_dokumenti/informativie\\_zinojumi/](http://www.vm.gov.lv/lv/nozare/normativie_dokumenti/informativie_zinojumi/) [skatīts 28.06.2014.].

LR VM (2010b). Informatīvais ziņojums par obligātās veselības apdrošināšanas ieviešanas lietderību, Izgūts no: [http://www.vm.gov.lv/lv/nozare/normativie\\_dokumenti/informativie\\_zinojumi/](http://www.vm.gov.lv/lv/nozare/normativie_dokumenti/informativie_zinojumi/) [skatīts 28.06.2014.].

LR VM (2013). Informatīvais ziņojums “Par finanšu situāciju veselības aprūpes jomā” (iesniegts MK 28.05.2013.). Izgūts no: [http://www.vm.gov.lv/lv/nozare/normativie\\_dokumenti/informativie\\_zinojumi](http://www.vm.gov.lv/lv/nozare/normativie_dokumenti/informativie_zinojumi)

LR ZM (2014). Nacionālā pārtikas kvalitātes shēma. Zemkopības ministrijas mājaslapa. Izgūts no: <https://www.zm.gov.lv/partika/statiskas-lapas/kvalitates-politika-/nacionala-partikas-kvalitates-shema?nid=1012#jump> [skatīts 12.06.2014.].

NVA (2014). Nodarbinātības valsts aģentūras mājaslapa. Izgūts no: <http://www.nva.gov.lv> [skatīts 28.06.2014.].

PKV (2014). Projektu un kvalitātes vadība, SIA. Diskriminācija Latvijas darba tirgū: Pētījuma atskaite. Projekta vadītāja E. Eglīte. Izgūts no: [http://www.nva.gov.lv/docs/30\\_532182ec87ebe6.54266345.pdf](http://www.nva.gov.lv/docs/30_532182ec87ebe6.54266345.pdf)

PTAC (2013). Patērētāju tiesību aizsardzības centrs. 2012. gada pārskats. Rīga. Izgūts no: [http://www.ptac.gov.lv/upload/publiskais\\_parskats\\_2012.pdf](http://www.ptac.gov.lv/upload/publiskais_parskats_2012.pdf)

Rajevska, F., Demme, D. Sociālā integrācija. No: *Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība?* Zin. red. F. Rajevska. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 161.–192. lpp.

Rajevska, F., Rajevska, O., Stāvausis, D. (2013). Izaicinājumi Latvijas pensiju sistēmas ilgtspējai. No: *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2012/2013. Ilgtspējīga nācija*. Atb. red. B. Bela. Rīga: LU, Akadēmiskais apgāds.

Rajevska, F., Ročāns, K. (2011). Minimālā alga kā cilvēkdrošības faktors. No: *Cilvēkdrošība Latvijā: riski un ietekmējošie faktori*. Atb. red. F. Rajevska. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Raševska, M., Raževa, A., Martinsone, B., Tūbele, S., Vucenlazdāns, P., Vazne, Ž. (2011). Skolotāju aptaujas par skolēnu mācīšanās darbību un uzvedību (SASMDU) ticamība un validitāte. Lietišķs pētījums “Atbalsta programmu izstrāde un īstenošana sociālās atstumtības riskam pakļauto jauniešu atbalsta sistēmas izveidei”. Izgūts no: <http://www.atbalsts.lu.lv/uploads/f/20120824185915223.pdf> [skatīts 20.10.2013.].

TVNET (2014). Austrumu slimnīcā pacienta iemaksu parāds sasniedz 3,2 miljonus eiro. 09.04.2014. Izgūts no: [http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/505193-austrumu\\_slimnica\\_pacienta\\_iemaksu\\_parads\\_sasniedz\\_32\\_miljonus\\_eiro](http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/505193-austrumu_slimnica_pacienta_iemaksu_parads_sasniedz_32_miljonus_eiro)

Veselības inspekcija (2014). Pārskats par dzeramā ūdens kvalitāti un uzraudzību 2013. gadā. Izgūts no: [http://www.vi.gov.lv/uploads/files/Dzerama%20udens%20kvalitate%20un%20uzraudziba%202012\(2\).pdf](http://www.vi.gov.lv/uploads/files/Dzerama%20udens%20kvalitate%20un%20uzraudziba%202012(2).pdf) [skatīts 12.05.2014.].

### ***Izmantotie interneta resursi***

Labklājības ministrijas (LM) mājaslapa (Informatīvie ziņojumi): <http://www.lm.gov.lv/text/2381>

Latvijas Dzelzceļnieku un satiksmes nozares arodbiedrības (LDzSA) mājaslapa: <http://www.ldzsa.lv/lat/par-ldzsa/>

Latvijas Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrības (LIZDA) mājas lapa: <http://www.lizda.lv/lv/aktualitates>

Latvijas Patērētāju interešu aizstāvības asociācijas (LPIAA) mājaslapa: [http://www.pateretajs.lv/index.php?option=com\\_content&view=article&id=9&Itemid=2&lang=lv](http://www.pateretajs.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=9&Itemid=2&lang=lv)

Latvijas Veselības un sociālās aprūpes darbinieku arodbiedrības (LVSADA) mājaslapa: <http://www.lvsada.lv/>

Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) mājaslapa: <http://www.nva.gov.lv>

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (VSAA) mājaslapa: <http://www.vsaa.lv>



**II daļa**

**REPREZENTATĪVA UN  
ATBILDĪGA PĀRVALDE**



## 5. BRĪVAS UN GODĪGAS VĒLĒŠANAS

*Jānis Ikstens*

*Vai vēlēšanas ļauj cilvēkiem kontrolēt pārvaldes struktūras un to rīcībpolitiku?*

### **5.1. Cik lielā mērā valdības vai parlamentāra amata ieņemšana ir atkarīga no sāncensīgu vēlēšanu iznākuma; cik bieži vēlēšanu rezultātā mainās valdošās partijas vai amatpersonas?**

#### *Likumdošana*

Satversme noteic, ka Saeima sastāv no 100 tautas priekšstāvjiem, kuri tiek izraudzīti vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās. Kandidātu sarakstu šīm vēlēšanām var iesniegt tikai Latvijā reģistrētas politiskās organizācijas vai to apvienības. Vēlētājiem ir iespēja paust individuālu attieksmi pret katru izraudzītā saraksta kandidātu, to svītrojot vai atzīmējot ar “+”. Kopš 2010. gada vienu personu var pieteikt par kandidātu tikai vienā vēlēšanu apgabalā. Saeimas vēlēšanu likumā noteikts, ka mandātu sadalē nepiedalās tie saraksti, kuri visā Latvijā saņēmuši mazāk par 5% no nodoto balsu kopskaita.

Satversmē noteikts, ka Ministru kabinets sastāv no ministru prezidenta un viņa aicinātiem ministriem. Ministru prezidenta amata kandidātu, resp. personu, kura sastādīs valdību, uzaicina Valsts prezidents. Ministru prezidentam un ministriem viņu amata izpildīšanai ir nepieciešama Saeimas uzticība (uzticēšanās) un viņi par savu darbību ir atbildīgi Saeimas priekšā. Ne ministru prezidentam, ne ministriem nav jābūt Saeimas vai pašvaldību deputātiem, taču saskaņā ar Ministru kabineta iekārtas likumu kopš 2008. gada par Ministru kabineta locekli nevar izvirzīt un apstiprināt personu, kuru saskaņā ar Saeimas vēlēšanu likumu nevar pieteikt par Saeimas deputāta kandidātu.

#### *Faktiskā situācija*

Visas Saeimas vēlēšanas kopš 1993. gada ir notikušas saskaņā ar pastāvošo likumdošanu un starptautiski akceptētām brīvu un godīgu vēlēšanu normām, ko apliecina starptautisko novērotāju sniegtie vērtējumi.

Saeimas vēlēšanu rezultāti liecina, ka Latvijā ir vērojams augsts vēlētāju politisko simpātiju svārstīgums, kas tālu pārsniedz vidējos rādītājus kā konsolidētajās, tā jaunajās demokrātijās (Sikk 2005).

2002. gada Saeimas vēlēšanu rezultātā ievēlēto sarakstu skaits nemainījās, tomēr parlamentāro pārstāvniecību zaudēja divas partijas, kuru vietā nāca divas citas partijas. 2006. gada vēlēšanās ievēlēto partiju kopums nemainījās, taču partiju konsolidācijas rezultātā 2010. gadā un arī 2011. gadā notika straujas pārmaiņas. Katrās vēlēšanās Saeimas sastāvā ienāk prāvs skaits tādu personu, kas nav strādājušas iepriekšējā sasaukuma parlamentā. Šāda nestabilitāte ir saistīta ne tikai ar strauju sociālā statusa un personiskās identitātes maiņu saimniecisko reformu rezultātā, bet arī ar Latvijā funkcionējošo vēlēšanu sistēmu un partiju finansēšanas kārtību. Jaunu partiju ienākšanu parlamentārajā aprītē veicina arī neapmierinātība ar partiju īstenotās politikas rezultātiem un visai vienkāršā jaunu partiju dibināšanas un reģistrēšanas kārtība.

Lai gan svārstības ir bijušas visai krāsas un to rezultātā no parlamentārās aprites ir pazudušas vairākas iepriekš ietekmīgas partijas, sabiedrība kopumā ir akceptējusi vēlēšanu rezultātus un varas pāreja no vieniem politiskajiem spēkiem pie citiem ir notikusi mierīgā ceļā. Tomēr 2006. gadā vairākas mazāk populāras Saeimas vēlēšanās piedalījušās politiskās organizācijas apstrīdēja vēlēšanu iznākumu, norādot uz iespaidīgiem vēlēšanu kampaņas finansējuma ierobežojumu pārkāpumiem, ko izdarīja Tautas partijai un LPP/LC pietuvinātas personas. Izmantojot īpatnēju argumentāciju, Augstākās tiesas senatore Veronika Krūmiņa, Jautrīte Briede un Dace Mita tomēr nesaskatīja pietiekami lielus pārkāpumus, lai atzītu 2006. gada Saeimas vēlēšanas par prettiesiskām.

### 5.1. tabula. Kandidātu sarakstu skaits un noturīgums

	Vēlēšanām reģistrēto sarakstu skaits	Saeimā ievēlēto sarakstu skaits	Deputāti, kas ir darbojušies iepriekšējā sasaukuma Saeimā	Pedersena (Pedersen 1979) svārstīguma indekss (pēc vietu skaita Saeimā)
2002	20	6	49	71,5
2006	19	7	52	27
2010	13	5	40	65
2011	13	5	64	30

Avots: CVK dati un autora aprēķini.

Augsta nestabilitāte raksturo arī Ministru kabineta darbu. Kopš neatkarības atjaunošanas Latvijā ir darbojušās 20 valdības. Vienas valdības vidēji statistiskais mūža ilgums ir aptuveni 13 mēneši, lai gan, piemēram, Valda Dombrovska valdība strādāja nepārtraukti 27 mēnešus posmā no 2011. gada oktobra līdz 2014. gada janvārim. Latvijas valdību vidējais mūža ilgums ir zemākais Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīs (Conrad, Golder 2010).

Kā atzīst paši politiķi, valdību krišanas pamatā ir nesaskaņas par ekonomiskas dabas jautājumiem, kas 20. gadsimta 90. gados bijuši saistīti ar lielu objektu privatizāciju, bet vēlāk cīņas ritējušas par lielu ieguldījumu politisko pārraudzību. Tāpat jāuzsver partiju darbībā dominējošā amatu iegūšanas motivācija pretstatā noteiktu ideoloģisko mērķu sasniegšanas motivācijai. Par spīti valdības nestabilitātei, kopējais valsts politiskais kurss ir saglabājies nemainīgs. Vienlaikus jāatzīmē, ka Saeimā ir izveidojusies opozīcijas ignorēšanas tradīcija – nekritiski tiek noraidīti teju visi opozīcijas iesniegtie likumprojekti, bet opozīcijas partiju pārstāvji visai reti iegūst vadošus amatus Saeimā.

### 5.2. Cik iekļaušas un pilsoņiem pieejamas ir vēlēšanu reģistrācijas un vēlēšanu procedūras? Cik lielā mērā tās ir neatkarīgas no valdības un partiju kontroles un nav pakļautas iespaidošānai?

#### Likumdošana

Satversme nosaka visu pilntiesīgo un pilngadīgo Latvijas Republikas pilsoņu tiesības piedalīties Saeimas vēlēšanās. Šis princips ir ievērots, arī izstrādājot likumdošanu, kas regulē Saeimas vēlēšanu norisi. Dalība vēlēšanās nav obligāta.

Dalība Saeimas vēlēšanās ir maksimāli vienkāršota, jo balsstiesīgajiem pilsoņiem ir nepieciešama tikai derīga pase un viņi var balsot jebkurā iecirknī. Līdz pat 2004. gada Eiropas Parlamenta (EP) vēlēšanām Latvijā nepastāvēja vēlēšanu reģistra institūcija. Tā tika ieviesta, ņemot vērā pieraksta sistēmas atcelšanu Latvijas iedzīvotājiem un nepieciešamību nodrošināt iespēju citu ES dalībvalstu

pilsoņiem piedalīties EP vēlēšanās Latvijas teritorijā. Vēlētāju reģistra darbību regulē Vēlētāju reģistra likums. Vēlētāju reģistrs tiek izmantots EP un pašvaldību vēlēšanu organizēšanai.

Vēlētāju reģistrs tiek veidots, izmantojot Iedzīvotāju reģistra datus, kuru uztur Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde (PMLP). Pilsoņiem nav nepieciešams veikt kādas īpašas darbības, lai viņi tiktu iekļauti vēlētāju reģistrā. Centrālā vēlēšanu komisija (CVK), kuras sastāvu apstiprina Saeima, informē PMLP par visiem izveidotajiem vēlēšanu iecirkņiem, savukārt PMLP sadarbībā ar pašvaldībām iekļauj Vēlētāju reģistrā ziņas par rīcībspējīgiem LR pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā sasniegs 18 gadu vecumu. Savukārt CVK iekļauj reģistrā informāciju par tiem citu ES dalībvalstu pilsoņiem, kuriem saskaņā ar likumdošanu ir tiesības balsot EP vēlēšanās Latvijā. PMLP ne vēlāk kā 70 dienas pirms vēlēšanām nosūta vēlētājam pa pastu uz viņa dzīvesvietas adresi Latvijā informāciju par to, kura vēlēšanu iecirkņa vēlētāju sarakstā viņš iekļauts. Pilsoņi ir tiesīgi mainīt savu vēlēšanu iecirkni pēc saviem ieskatiem.

Vairākas nedēļas pirms vēlēšanu dienas CVK tradicionāli pārraida informāciju plašsaziņas līdzekļos, atgādinot par gaidāmajām vēlēšanām un to procedūras pamatprincipiem. Pilsoņi, kuri Saeimas vēlēšanu dienā atradīsies ārpus valsts, kopš 2014. gada var nobalsot, izmantojot savas balsu nodošanu glabāšanā kādā no vēlēšanu iecirkņiem. Pašvaldību un Eiropas Parlamenta vēlēšanās šādas iespējas nav. Tomēr visu triju institūciju vēlēšanās ir iespējams balsot pa pastu vai ierodoties kādā no vēlēšanu iecirkņiem, kas ir izveidoti ārvalstīs.

Saeimas vēlēšanas notiek vienā dienā, un vēlēšanu iecirkņi ir atvērti no 7:00 līdz 20:00. Par kārtību tajos un ap tiem rūpējas katra iecirkņa vēlēšanu komisijas priekšsēdētājs. Jebkāda politiskā aģitācija vēlēšanu iecirknī ir aizliegta. Netraucējot vēlēšanu norisi, katrā iecirknī drīkst atrasties ne vairāk kā divi novērotāji no katras politiskās organizācijas vai to apvienības, kas iesniegusi kandidātu sarakstu attiecīgajā vēlēšanu apgabalā. Novērotāji arī drīkst novērot balsu skaitīšanu iecirknī, aizzīmogot vēlēšanu materiālu saiņus attiecīgajā iecirknī, un tiek atzīmēts vēlēšanu gaitas protokolā. Ir iespējama arī iepriekšēja balsošana.

### *Faktiskā situācija*

Lai gan Centrālo vēlēšanu komisiju apstiprina Saeima un tajā darbojas partiju pārstāvji, par CVK darbu nav saņemts daudz sūdzību. Par vienu no vēlēšanu organizatoru darba kvalitāti ietekmējošiem faktoriem ir atzīta darba pārskatāmība, ko nodrošina arī ar dažādu politisko organizāciju novērotāju aktīvu līdzdalību vēlēšanu dienas norisēs.

Kopš 2004. gada nav novēroti vērienīgi protesti saistībā ar Saeimas vēlēšanu organizēšanu. Finanšu un cilvēku resursi ir bijuši pietiekami, lai pienācīgi organizētu dažāda līmeņa vēlēšanas. Tomēr Drošības policija pēdējos gados ir ierosinājusi deviņus kriminālprocesus par balsu pirkšanu Saeimas vai pašvaldību vēlēšanās (Rozenbergs, Vīksne 2013) un vairāki cilvēki ir notiesāti par šo pārkāpumu. Piemēram, 2005. gada Rēzeknes pilsētas domes vēlēšanu rezultātus anulēja un tika izsludinātas atkārtotas vēlēšanas, jo tiesa konstatēja balsu pirkšanu, par ko notiesāja divas personas. Savukārt Juris Boldāns (TB/LNNK) par 9. Saeimas vēlēšanu biļetenu viltošanu tika notiesāts, piemērojot viņam reālu brīvības atņemšanu uz astoņiem mēnešiem. Kā papildu sods viņam tika piemērots aizliegums divus gadus kandidēt vēlēšanās.

Pēc 2010. gada ir atjaunojušās diskusijas politiķu vidē par vēlētāju reģistra izmantošanu arī Saeimas vēlēšanās, idejas aizstāvjiem par iegastu minot izmaiņas personu apliecinošo dokumentu klāstā (par personu apliecinošu dokumentu kļuvusi arī ID karte) un iespēju ārvalstīs esošajiem vēlētājiem balsot par kandidātiem ārpus Rīgas vēlēšanu apgabala. Tomēr līdz pat 2014. gada vidum šis priekšlikums nav guvis plašu atbalstu Saeimā, jo partijas apzinās iespējamo negatīvo ietekmi uz līdzdalības līmeni un partiju atbalstu. Citu valstu pieredzes analīze liecina, ka pastāv saikne starp sarežģītākām vēlētāju reģistrēšanas procedūrām un zemāku vēlētāju līdzdalību, turklāt atsevišķi vēlētāju reģistra radīšanas veidi var ietekmēt balsstiesīgo pilsoņu kopumu, dodot strukturālas priekšrocības noteiktām politiskajām partijām (Burden, Neiheisel 2011; Highton 1997; Jackman 1987). Arī Latvijas



pilsoņu aptauja pēc 2004. gada EP vēlēšanām liecināja, ka līdzdalība vēlēšanās bija augstāka to respondentu vidū, kuru deklarētā dzīvesvieta sakrīta ar viņu faktisko dzīvesvietu, kas sniedza strukturālu ieguldījumu TB/LNNK panākumos. Savukārt 2014. gada aprīlī veiktā aptauja rādīja, ka 55,4% pilsoņu negatīvi vērtēja iespējamo vēlēšanu reģistra ieviešanu Saeimas vēlēšanās, turklāt gados jaunie respondenti bija skeptiskāk noskaņoti pret šādu jaunievedumu (DA 2014, B2. tabula).

### **5.3. Cik godīgas ir partiju un kandidātu reģistrācijas procedūras? Cik godīga ir viņu piekļūšana plašsaziņas līdzekļiem un citiem publiskās komunikācijas veidiem?**

#### *Likumdošana*

Saeimas vēlēšanu likums noteic, ka kandidātu sarakstus drīkst iesniegt tikai Latvijā reģistrētas politiskās organizācijas vai to apvienības. Reģistrēšanu veic CVK, izvērtējot iesniegto dokumentu atbilstību likumdošanas prasībām. Ikvienam sarakstam ir jāiemaksā 1400 eiro liela drošības nauda, kā arī jāiesniedz visu kandidātu parakstīta priekšvēlēšanu programma, kuras apjoms nedrīkst pārsniegt 4000 rakstzīmes. Šī programma tiek bez maksas publicēta un darīta pieejama pilsoņiem vēlēšanu iecirkņos. Tāpat katram kandidātam ir jāiesniedz valsts valodas prasmes pašnovērtējums un rakstisks apliecinājums, ka uz viņu neattiecas likumā noteiktie pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi (t.sk. darbība PSKP vai tās satelītorganizācijās pēc 1991. gada 13. janvāra vai darbs ārvalstu izlūkošanas, pretizlūkošanas vai drošības dienestos). CVK lēmumu par kandidātu reģistrāciju iespējams pārsūdzēt tiesā.

Pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi ir vairākkārt apstrīdēti tiesā, taču līdz šim Satversmes tiesa (ST) ir uzturējusi šo ierobežojumu likumīgumu. Tomēr 2006. gadā ST, kopumā atzīstot ierobežojumu attaisnojāmību, lēma, ka attiecībā uz bijušo VDK virsnieku Juri Bojāru šie ierobežojumi nav samērīgi, ņemot vērā šā cilvēka rīcību, kas apliecinājusi viņa “iestāšanos par Latviju kā par neatkarīgu un demokrātisku republiku”.

Politisko organizāciju finansēšanas likuma pašreizējā redakcija nosaka priekšvēlēšanu kampaņas izdevumu ierobežojumus. Tie nedrīkst pārsniegt 0,04 procentus no vidējās mēneša bruto algas uz katru vēlēšanu iepriekšējās Saeimas vēlēšanās. Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojam (KNAB) ir dotas tiesības sekot katras partijas kampaņas izdevumiem un apturēt tās aģitāciju, ja KNAB uzskata, ka ir pārkāpti kampaņas tēriņu ierobežojumi. Tostarp nav definēti ierobežojumi partiju ienākumu kopapjomam, lai gan ir noteikts, ka viena fiziskā persona vienu politisko organizāciju gada laikā nevar atbalstīt ar summu, kas pārsniedz 50 minimālo mēnešalgu apmēru.

Likums “Par priekšvēlēšanu aģitāciju pirms Saeimas un Eiropas Parlamenta vēlēšanām” noteic, ka ikvienam reģistrētajam sarakstam ir tiesības bez maksas izmantot 20 minūtes Latvijas Televīzijas raidlaika un 20 minūtes Latvijas Radio raidlaika priekšvēlēšanu aģitācijas nolūkiem. Papildus tam politiskās organizācijas, kā arī fiziskās un juridiskās personas ir tiesīgas iegādāties reklāmas laiku priekšvēlēšanu aģitācijai kā sabiedriskajos, tā privātajos plašsaziņas līdzekļos. Tomēr kopš 2011. gada apmaksātas priekšvēlēšanu aģitācijas izvietošana televīzijā ir aizliegta 30 dienas pirms Saeimas vēlēšanām. Reaģējot uz brutālajiem pārkāpumiem 2006. gada priekšvēlēšanu kampaņā, ir noteikti juridiski ierobežojumi nesaistīto jeb trešo personu darbībai priekšvēlēšanu kampaņā. Nesaistītā persona priekšvēlēšanu aģitācijai drīkst izmantot līdzekļus, kas nepārsniedz 15 minimālās mēnešalgas. Jebkāda aģitācija vēlēšanu dienā un dienu pirms vēlēšanām ir aizliegta.

#### *Faktiskā situācija*

Sabiedrībā ir turpinājušās vāras diskusijas par iespēju pilsoņu apvienībām iesniegt kandidātu sarakstus Saeimas vēlēšanām. Šādu ideju atbalstīja arī puse respondentu aptaujā, kas tika veikta 2014. gada aprīlī (DA 2014, B1. tabula). Pozitīvāk noskaņoti ir rīdzinieki un personas ar augstāko

izglītību. Tomēr pagaidām šī ideja nav guvusi likumdevēja atbalstu. Drīzāk ir vērojama pretēja tendence – 2009. gadā pabeigtās administratīvi teritoriālās reformas rezultātā arvien lielākā pašvaldību daļā tikai reģistrētas politiskās partijas vai to apvienības ir tiesīgas iesniegt deputātu kandidātu sarakstus pašvaldību vēlēšanām.

Viens no visdiskutablākajiem sarakstu reģistrēšanas aspektiem ir atsevišķu kandidātu pasīvo vēlēšanu tiesību zaudējums savas pagātnes darbības dēļ. Balstoties uz valsts institūciju sniegto informāciju, par to lemj CVK, tomēr nav pamata apgalvot, ka CVK būtu piemērojusi šo likuma prasību selektīvi. Šādi pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi nav noteikti EP kandidātiem. 2014. gadā veikta Latvijas Republikas pilsoņu aptauja rāda, ka gandrīz puse (48,7%) respondentu atbalsta apgalvojumu, ka nākamo desmit gadu laikā ir jāsauglabā aizliegums bijušajiem Valsts drošības komitejas darbiniekiem kandidēt Saeimas vēlēšanās (sk. DA 2014, B1. tabula). Šādu viedokli biežāk atbalsta cilvēki ar augstāko izglītību, kā arī personas vecumā no 25 līdz 54 gadiem.

Dažādu partiju un kandidātu piekļūšana plašsaziņas līdzekļiem ir bijusi pastāvīgs sabiedrības un politiķu diskusiju objekts. Kaut gan priekšvēlēšanu aģitācijas likums dod iespēju ikvienam Saeimas vai EP vēlēšanās reģistrētajam sarakstam bez maksas informēt par savu politisko platformu, šī iespēja ir apzināti ierobežota, lai vēlēšanas nekļūtu par marginālu politisko spēku nesamērīgas reklamēšanās iespēju. Turklāt plašsaziņas līdzekļi (t.sk. sabiedriskie) izmanto savu redakcionālo autonomiju, lai veidotu savām auditorijām iespējami saistošākus priekšvēlēšanu raidījumus, kas nereti ir nozīmējis populārāko partiju pārstāvju biežāku aicināšanu uz šiem raidījumiem. 2006. gadā vairākas politiskās organizācijas apstrīdēja tiesā šo sabiedrisko mediju praksi, taču Augstākās tiesas Senāta administratīvo lietu departaments lēma, ka šāda plašsaziņas līdzekļu rīcība ir pamatota ar saprātīgiem un racionāliem argumentiem. Tomēr šāds lēmums neatbilst lielas sabiedrības daļas viedoklim. 2014. gada aprīlī 43,4% aptaujāto LR pilsoņu pauda, ka viņi neatbalsta sabiedrisko mediju praksi priekšvēlēšanu diskusijās biežāk iesaistīt to partiju pārstāvjus, kurām ir šķietami lielākas izredzes iekļūt Saeimā. Šādu praksi atbalstīja tikai 15,5% aptaujāto (DA 2014, B3. tabula).

Ilgstošās reformas partiju finansēšanas un priekšvēlēšanu aģitācijas jomā kopš 2004. gada ir vainagojušās ar attīstītāku tiesisko bāzi, t.sk. ietverot slēptās priekšvēlēšanu aģitācijas un trešo personu veiktās aģitācijas regulējumu. Kopā ar nevalstisko organizāciju veikto priekšvēlēšanu kampaņu novērošanu šīs reformas ir veicinājušas slēptās aģitācijas būtisku samazināšanos pēdējo 10 gadu laikā. Taču šī samazinājuma tendence daudz vairāk attiecas uz plašsaziņas līdzekļiem, kas darbojas latviešu valodā. Krievvalodīgie mediji ir izrādījušies imūnāki pret pilsoniskās sabiedrības centieniem sekmēt likumību un nostiprināt liberāli demokrātiskas žurnālistikas tradīcijas. Tas daļēji skaidrojams ar pašas auditorijas pieļāvīgo attieksmi, ar mediju koncentrāciju (Rožukalne 2010) un ar ciešāku saikni starp politiķiem un krievvalodīgajiem medijiem, uz ko norāda Saskaņas centra pārstāvja Nila Ušakova publikotās elektroniskās vēstules ar norādījumiem žurnālistiem noteiktā veidā atspoguļot notikumus.

Par ļoti nozīmīgu pavērsienu ir uzskatāms apmaksātas aģitācijas aizliegums televīzijā 30 dienas pirms vēlēšanām. Tas ir licis partijām pārskatīt savas komunikācijas stratēģijas, aizstājot intensīvās kampaņas televīzijā ar citiem komunikācijas veidiem. Tomēr par šā aizlieguma ietekmi uz kampaņu budžetiem varēs spriest tikai pēc 2014. gada Saeimas vēlēšanām. Vienlaikus šāds aizliegums sniedz zināmas priekšrocības valdošajā koalīcijā esošajām partijām, par kuru pārstāvjiem valdībā mediji izrāda pastiprinātu interesi līdz pat vēlēšanu dienai. Priekšvēlēšanu kampaņu laikā KNAB novēro to norisi un regulāri informē sabiedrību par to, kā partijas ievēro kampaņas tēriņu ierobežojumus.

Interneta lietošanas izplatība Latvijā ir radījusi labvēlīgus apstākļus tiešākai partiju un kandidātu komunikācijai ar sabiedrību, kas daļēji ļauj kompensēt spēkā esošos aģitācijas ierobežojumus. Gan partijas, gan atsevišķi politiķi pēdējos gados arvien aktīvāk izmanto komunikāciju sociālajos tīklos. Arī aģitācijas materiāli nereti tiek izvietoti populārās vietnēs (piemēram, *Youtube*), kas ļauj iepazīties ar tiem plašam interneta lietotāju lokam.

Pēdējo 10 gadu procesi rāda, ka plašsaziņas līdzekļu radīto nevienlīdzību partiju piekļuvei medijiem, pamatojot to ar auditorijas interesēm, par saprātīgu atzinusi tiesa, taču interneta vētrainā

attīstība ir pavērusi vēl nebijušas iespējas kā partijām, tā individuāliem kandidātiem nepastarpināti uzrunāt sabiedrību, apejot tradicionālo plašsaziņas līdzekļu radītos ierobežojumus un to politisko angažētību. Vienlaikus arī pilsoņiem ir radies jauns un pieaugoši izmantots informācijas avots par politiku, kam raksturīga augsta interaktivitātes pakāpe.

#### **5.4. Cik efektīvu izvēli vēlētajiem nodrošina vēlēšanu un partiju sistēma, cik vienlīdzīgi viņu balsis tiek ņemtas vērā, cik lielā mērā likumdevējas varas struktūra un izpildvaras uzbūve atspoguļo vēletāju izvēli?**

##### *Likumdošana*

Satversme noteic, ka Saeima sastāv no 100 tautas priekšstāvjiem, kuri tiek izraudzīti vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās. Saeimas sastāva sadrumstalotības mazināšanai pēc neatkarības atjaunošanas tika ieviesta vēlēšanu barjera, kas kopš 1995. gada ir 5% no nodoto balsu kopskaita. Aktīvās vēlēšanu tiesības jeb tiesības vēlēties ir Latvijas Republikas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā sasnieguši vismaz 18 gadu vecumu.

Pasīvās vēlēšanu tiesības jeb tiesības tikt ievēlētam Saeimā ir ikvienam Latvijas pilsonim, kurš vēlēšanu dienā ir vecāks par 21 gadu un uz kuru neattiecas kāds no pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumiem. Saeimas vēlēšanām nevar pieteikt personas, (1) kurām tiesa ir nodibinājusi aizgādību; (2) kuras izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās; (3) kuras ir sodītas par tīšu noziedzīgu nodarījumu, izņemot personas, kuras ir rehabilitētas vai kurām sodāmība dzēsta vai noņemta. Tāpat pasīvo vēlēšanu tiesību nav pilsoņiem, kuri izdarījuši noziegumu nepieskaitāmības stāvoklī vai arī pēc nozieguma izdarīšanas saslimušas ar psihiskiem traucējumiem, kas pilsoņiem lieguši iespēju saprast savu rīcību. Deputāta kandidāts nevar būt persona, (1) kura ir ārvalstu valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieks; (2) kura pēc 1991. gada 13. janvāra darbojusies PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejā vai tās reģionālajās komitejās, vai (3) kura ir bijusi PSRS, Latvijas PSR valsts drošības dienesta, izlūkdienesta vai pretizlūkošanas dienesta štata darbinieks, izņemot personas, kuras bijušas tikai PSRS vai attiecīgo Latvijas PSR Valsts drošības komitejas plānošanas un finanšu, administratīvi saimnieciskās struktūrvienības darbinieki.

Tā kā Latvijas likumdevēja vēlēšanās netiek izmantots vēletāju reģistrs, ikviens balsstiesīgais pilsonis var nobalsot jebkurā no vēlēšanu iecirkņiem kādā no pieciem vēlēšanu apgabaliem. Ārvalstīs dzīvojošie pilsoņi balso par Rīgas vēlēšanu apgabalā reģistrētajiem sarakstiem, izmantojot pasta balsošanu vai arī ierodoties kādā no ārvalstīs izveidotajiem vēlēšanu iecirkņiem.

Ikvienam vēletājam ir tiesības ne tikai balsot par noteiktu kandidātu sarakstu, bet arī paust niansētu attieksmi pret ikvienu no attiecīgajā sarakstā iekļautajiem kandidātiem, svītrojot netīkamos kandidātus vai ierakstot “+” zīmi saviem favorītiem.

##### *Faktiskā situācija*

Vēlēšanu likumdošana izvirza mērenas prasības partijām, kuras vēlas virzīt kandidātus Saeimas vēlēšanās. Turklāt šīs prasības nav būtiski mainījušas kopš 1995. gada. Tomēr reģistrēto kandidātu sarakstu skaits ir sarucis no 20 sarakstiem 2002. gadā līdz 13 sarakstiem 2011. gadā. Šāds samazinājums būtu vispirms skaidrojams kā vēlēšanu barjeras rezultāts, jo šīs barjeras ietekmē pārstāvniecību Saeimā gūst 5–7 saraksti.

Daļai vēletāju šķiet svarīgi nobalsot par tādu sarakstu, kuram ir lielākas izredzes pārvarēt piecu procentu barjeru, nevis par sarakstu, kurš visprecīzāk pauž attiecīgā pilsoņa uzskatus. Lai gan šāds fenomēns pastāv, zināms daudzums balsu arvien tiek nodots par sarakstiem, kas nepārvar vēlēšanu

barjeru. Šādu balsu īpatsvars ir lineāri mazinājies no 15,8 procentiem 2002. gadā līdz 5 procentiem 2011. gadā.

Reģistrēto kandidātu sarakstu skaits ir sarucis, tomēr vēlētajiem ir saglabājusies itin plaša politiskā izvēle. Ņemot vērā dziļo etnisko šķirtni Latvijas politikā, vēlēšanās aktīvi piedalās partijas, kuru galvenās prioritātes ir saistītas ar identitātes politiku. Pilsoņiem katrās Saeimas vēlēšanās līdztekus šīm organizācijām ir bijušas iespējas balsot par sociāldemokrātiskām, konservatīvām un liberālām partijām. Atzīstamus panākumus vēlēšanās gūst agrārās partijas, taču kristīgo partiju sekmes bijušas mainīgas. Par būtisku ieguvumu sabiedrība uzskata vēlēšanās izmantojamās grozāmos sarakstus, kuru piedāvātās izvēles iespējas pozitīvi vērtē gandrīz trīs ceturtdaļas 2014. gada aprīlī aptaujāto LR pilsoņu (DA 2014, B1. tabula).

Saeimas deputātu mandātu sadalei izmanto Senlaga (*Saint-Lague*) metodi – aprēķina iegūtos mandātus katrā vēlēšanu apgabalā atsevišķi un tikai tām partijām, kuras valstī kopumā ieguvušas ne mazāk kā 5 procentus no nodoto balsu skaita. Šī metode ir izdevīgāka vidēji lielām partijām (Lijphart 2003). Sabiedrībā šī metode netiek kritizēta kā vēlēšanu gribu nesamērīgi kropļojoša.

Pēdējos gados politiķu un ekspertu vidū ir apspriests jautājums par ārvalstīs balsojošo pilsoņu iespējām nobalsot par sarakstiem ārpus Rīgas vēlēšanu apgabala. Lai gan tas ir aplūkojams saistībā ar plašākām diskusijām par vēlēšanu reģistra nepieciešamību, šī jautājuma aktualitāti palielināja nosacījums, ka katrs kandidāts var balotēties tikai vienā vēlēšanu apgabalā.

Daļēji reaģējot uz sabiedrības neapmierinātību ar t.s. deputātu staigāšanu jeb Saeimas deputātu pāreju no vienas frakcijas uz citu frakciju vai gluži jaunas frakcijas izveidi, ir veiktas izmaiņas Saeimas kārtības rullī, lai šādu migrāciju mazinātu. 2009. gadā tika noteikts, ka “viena nosaukuma deputātu kandidātu saraksta deputāti var izveidot tikai vienu frakciju un nevar iestāties citā frakcijā”. Šie nosacījumi gan nav būtiski ietekmējuši Saeimas deputātu frakcionāro mobilitāti. Tas ir viens no skaidrojumiem sabiedrības vēlmei pēc ierobežojumiem Saeimas deputātiem pāriet no vienas frakcijas citā, šādu ierobežojumu ieviešanu atbalsta divas trešdaļas aptaujāto LR pilsoņu 2014. gada aprīlī. Divas trešdaļas aptaujāto arī uzskata, ka Saeimas deputātam, kurš izstājas no savas frakcijas, būtu jānoliek deputāta mandāts (DA 2014, B1. tabula).

Neraugoties uz atsevišķām institucionālām reformām pēdējos 10 gados, nav saskatāmas fundamentālas pārmaiņas pilsoņiem pieejamās politiskās izvēles efektivitātē un vēlēšanu gribas iemiesošanā likumdevēja sastāvā.

## 5.5. Ciktāl likumdevēja vara atspoguļo vēlēšanu sociālo sastāvu?

### *Likumdošana*

Deputātu kandidātiem jābūt vismaz 21 gadu veciem rīcībspējīgiem Latvijas Republikas pilsoņiem, kuri nav aktīvi darbojušies pret Latvijas Republiku Saeimas vēlēšanu likuma izpratnē. Informācija par reģistrētajiem sarakstiem un tajos iekļautajiem kandidātiem, viņu dzimumu, vecumu, izglītību, nodarbošanos ir pieejama gan CVK mājaslapā, gan arī katrā vēlēšanu iecirknī vismaz piecas dienas pirms vēlēšanām. Kopš 2006. gada kandidātiem nav pienākuma norādīt savu tautību un ģimenes stāvokli.

Latvijas likumdošana neparedz kvotas vai citus instrumentus, lai nodrošinātu kādas sociālās grupas pārstāvniecību likumdevējā. Tomēr vēlētajiem ir iespējas paust individualizētu attieksmi pret katru kandidātu, kas minēts sarakstā, par kuru tie izlēmuši balsot.

### *Faktiskā situācija*

Gan pieteikto, gan ievēlēto Saeimas deputātu kandidātu vidū ir vērojamas disproporcijas un atsevišķu grupu samazināta pārstāvniecība, turklāt šīs atšķirības ir pastāvējušas gan pirms, gan pēc 2004. gada.

Kandidātu vidū ir neproporcionāli daudz vīriešu (aptuveni 70%), personu ar augstāko izglītību (aptuveni 80%). Pakāpeniski ir mazinājies kandidātu vidējais vecums (44,7 gadi 2011. gadā), neproporcionāli maz ir kandidātu vecumā pēc 60 gadiem. Pēc tam, kad spēkā stājās nosacījums, ka viena persona drīkst kandidēt tikai vienā vēlēšanu apgabalā, būtiski ir pieaudzis to kandidātu īpatsvars, kuri balotējas apgabalā, kur ir deklarēta viņu pastāvīgā dzīvesvieta.

Saeimas deputātu sastāva analīze liecina, ka likumdevējā vairāk ievēlēti vīrieši, tomēr sieviešu īpatsvars Latvijas parlamentā ir pakāpeniski audzis. Deputātu korpusā dominē latvieši (saskaņā ar deputātu pašu sniegto informāciju), kā arī personas ar augstāko izglītību. Veidojot kandidātu sarakstus, partijas mēdz ņemt vērā kandidāta reģionālo izcelsmi, tomēr tā ne vienmēr norāda uz viņa faktisko dzīvesvietu. Kopumā var teikt, ka pēdējos 10 gados Saeimas sastāvs nedaudz precīzāk atspoguļo Latvijas sabiedrības struktūru.

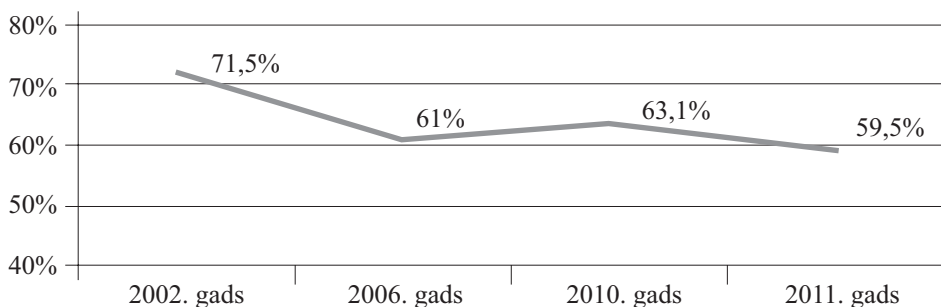
## 5.6. Cik liela elektorāta daļa piedalās vēlēšanās; cik lielā mērā visi politiskie spēki valstī un ārpus tās atzīst vēlēšanu rezultātus?

### Likumdošana

Saeimas vēlēšanu tiesības ir piešķirtas Latvijas Republikas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši 18 gadu vecumu. Līdzdalība vēlēšanās nav obligāta. Latvijā reģistrētas politiskās organizācijas vai to apvienības var iesniegt savus kandidātu sarakstus likumā noteiktajā kārtībā. Vēlēšanu norisi un balsu skaitīšanu var novērot kandidātu sarakstus iesniegušo partiju pārstāvji, vēlēšanu komisiju pilnvarotas personas (t.sk. ārvalstu novērotāji), kā arī plašsaziņas līdzekļu pārstāvji. Kandidātu sarakstu iesniedzējiem ir tiesības CVK lēmumu par vēlēšanu rezultātu apstiprināšanu pārsūdzēt tiesā triju darba dienu laikā pēc tā pieņemšanas.

### Faktiskā situācija

Līdzdalība Saeimas vēlēšanās atspoguļo tās pašas tendences, kas vērojamas daudzos citos demokrātiskajos režīmos (Blais, Rubenson 2013), un kopš 2002. gada tā ir samazinājusies par aptuveni 10 procentpunktiem.



### 5.1. attēls. Līdzdalība Saeimas vēlēšanās 2002.–2011. gadā, procentos no balsstiesīgo skaita

Avots: CVK dati.

Līdztekus zemei interesei par politiku un neapmierinātībai ar valdības darba rezultātiem līdzdalības kritums ir saistīts arī ar aprēķinos izmantotajiem datiem. Balsstiesīgo pilsoņu skaita noteikšanai izmanto PMLP apkopotos datus, taču tie balstās uz ziņām par personas deklarēto dzīvesvietu. Savukārt daudzi pilsoņi, kuri ir faktiski emigrējuši no Latvijas, ir saglabājuši deklarēto dzīvesvietu Latvijā. Vēlēšanu rezultāti liecina, ka nobalsojušo personu skaits tādās Latvijas emigrācijas uzņēmējvalstīs kā Lielbritānija un Īrija ir ļoti zems salīdzinājumā ar šo valstu datiem



par imigrantiem no Latvijas. Vēlēšanās biežāk piedalās cilvēki vecumā pēc 50 gadiem, personas ar paaugstinātu interesi par politiku, kā arī pilsoņi ar vidējiem vai augstiem ienākumiem.

Pēc 2014. gada Eiropas Parlamenta vēlēšanām, kurās piedalījās vien 30% balsstiesīgo LR pilsoņu, publiskajā telpā uzplaiksnīja ideja par obligātās līdzdalības ieviešanu. Tomēr 59% aptaujāto LR pilsoņu tikai mēnesi pirms EP vēlēšanām noraidīja šādu ideju (DA 2014, B1. tabula).

Lai gan sabiedrībā pastāv diskusijas par Saeimas vēlēšanu normatīvo ietvaru un ir konstatēti atsevišķi aģitācijas pārkāpumi, visi nozīmīgākie politiskie spēlētāji ir akceptējuši Saeimas vēlēšanu rezultātus. Par izņēmumu uzskatāmas 2006. gada Saeimas vēlēšanas, kuru rezultāti tika apstrīdēti tiesā, balstoties uz priekšvēlēšanu aģitācijas normu pārkāpumiem. Taču tiesas lēmumu neanulēt vēlēšanu rezultātus akceptēja gan visas partijas, kas bija pārvarējušas vēlēšanu barjeru, gan arī sabiedrība, par ko liecināja publisku protestu neesamība.

Saeimas vēlēšanas tradicionāli ir atradušās starptautiskās sabiedrības uzmanības lokā, ko noteica pilsonības jautājuma risināšana 20. gadsimta nogalē. Arī 21. gadsimtā Saeimas vēlēšanu norisi ir novērojuši EDSO pārstāvji, ES dalībvalstu pārstāvji, kā arī dažādu valstu zinātnieki. Vērtējums par vēlēšanām arvien ir bijis kopumā pozitīvs, un tās ir bijušas atbilstošas brīvām un demokrātiskām vēlēšanām.

### Kopvērtējums: virzība pēdējos desmit gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
5.1.		x			
5.2.	x				
5.3.		x			
5.4.		x			
5.5.		x			
5.6.		x			

### Vislabākā iezīme

Ir panākts būtisks progress priekšvēlēšanu aģitācijas normatīvās bāzes pilnveidošanā, definējot trešo personu vietu un lomu aģitācijā un mazinot slēptās aģitācijas apjomu.

### Visnopietnākā problēma

Ir vērojams līdzdalības kritums vēlēšanās; tā turpinājums vēl vairāk aktualizēs režīma leģitimitātes jautājumus.

### Ieteicamie uzlabojumi

Ir jāmeklē pirmām kārtām substantīvi, nevis institucionāli veidi sabiedrības politiskās līdzdalības kāpināšanai.

### Literatūra

Blais, A., Rubenson, D. (2013). The source of turnout decline new values or new contexts? *Comparative Political Studies*, 46 (1), pp. 95–117.

Burden, B. C., Neihsel, J. R. (2011). Election administration and the pure effect of voter registration on turnout. *Political Research Quarterly*, 1065912911430671.

- Conrad, C. R., Golder, S. N. (2010). Measuring government duration and stability in Central Eastern European democracies. *European Journal of Political Research*, 49 (1), pp. 119–150.
- DA (2014). 2014. gada demokrātijas audita vajadzībām veiktās iedzīvotāju aptaujas dati (aptaujas pasūtītājs – LU Sociālo zinātņu fakultāte, izpildītājs – SKDS). Valsts pētījumu programma “Nacionālā identitāte”. Sk. šā izdevuma 2. pielikumu; ar pilnīgiem aptaujas rezultātiem var iepazīties LU SZF mājaslapā.
- Highton, B. (1997). Easy registration and voter turnout. *The Journal of Politics*, 59 (2), pp. 565–575.
- Jackman, R. W. (1987). Political institutions and voter turnout in the industrial democracies. *The American Political Science Review*, 81, pp. 405–423.
- Lijphart, A. (2003). Degrees of proportionality of proportional representation formulas. In: Grofman, B., Lijphart, A. (eds.). *Electoral Laws and Their Political Consequences*. New York: Algora Publishing, pp. 170–179.
- Pedersen, M. N. (1979). The dynamics of European party systems: changing patterns of electoral volatility. *European Journal of Political Research*, 7 (1), pp. 1–26.
- Rozenbergs, R., Vīksne, I. (2013). Gaidāms svarīgs lēmums krimināllietā par vēlētāju balsu pirkšanu. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 7. marts.
- Rožukalne, A. (2010). *Slēptā reklāma Latvijas mediju saturā: cēloņi, redakcijas stratēģijas un reklāmdevēju prakse*. Rīga: SPC Providus, 24 lpp.
- Sikk, A. (2005). How unstable? Volatility and the genuinely new parties in Eastern Europe. *European Journal of Political Research*, 44 (3), pp. 391–412.

## 6. POLITISKO PARTIJU DEMOKRĀTISKĀ LOMA

*Jānis Ikstens*

*Vai partiju sistēma atbalsta demokrātijas darbību?*

### 6.1. Cik brīvi partijas var veidoties, papildināties ar jauniem biedriem un cīnīties par amatiem?

*Likumdošana*

Satversmē ir garantēta virkne cilvēktiesību, t.sk. tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās, kā arī tiesības uz vārda brīvību. Šie principi ir pamatā 2006. gadā pieņemtajam Politisko partiju likumam, kas daļēji regulē partiju darbību un šajā izpratnē aizstāja 1992. gadā pieņemto likumu “Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām”.

Politisko partiju likums paredz partiju reģistrāciju Politisko partiju reģistrā, lai tās iegūtu juridiskas personas statusu un iespēju veikt pilnvērtīgu darbību, tostarp izvirzīt deputātu kandidātus dažādu institūciju vēlēšanām un nodarboties ar priekšvēlēšanu aģitāciju. Partijas dibināšanai ir nepieciešams ne mazāk kā 200 pilngadīgu Latvijas Republikas pilsoņu atbalsts dibināšanas sapulcē, kuras norisi apliecina zvērināts notārs. Lēmumu par reģistrāciju pieņem Uzņēmumu reģistrs pēc partijas statūtu, programmas un dibināšanas dokumentu izvērtēšanas. Likums nosaka minimālos pārvaldības standartus politiskajās partijās – biedru tiesības un pienākumus, organizatoriskās struktūras pamatus, partijas reorganizācijas un darbības izbeigšanas procedūras.

Partijas sniedz informāciju par saviem biedriem Uzņēmumu reģistram. Tas pārbauda, vai vismaz puse partijas biedru ir Latvijas Republikas pilsoņi, kā arī raugās, lai partijas biedru skaits nebūtu mazāks par 150. Pretējā gadījumā partijas darbība var tikt apturēta vai pat izbeigta.

Partiju darbības finansiālos aspektus regulē Politisko organizāciju finansēšanas likums, kurā ir definēti partiju finansēšanas avoti – biedru naudas, partijas saimnieciskā darbība, privātpersonu ziedojumi un valsts tiešās dotācijas. Šeit arī ir noteikta maksimālā summa, ko kalendārā gada laikā viena persona drīkst atvēlēt vienai partijai. Tā nedrīkst pārsniegt 50 minimālās mēnešalgas.

Partiju darbību priekšvēlēšanu aģitācijas jomā regulē 2012. gada nogalē pieņemtais Priekšvēlēšanu aģitācijas likums. Tas aizliedz slēptu priekšvēlēšanu aģitāciju, kā arī ierobežo trešo personu aģitācijas aktivitātes 15 minimālo mēnešalgu apjomā. Partijām un to apvienībām, kas iesniegušas kandidātu sarakstus Saeimas, pašvaldību un Eiropas Parlamenta vēlēšanām, ir tiesības uz bezmaksas raidlaiku sabiedriskajos plašsaziņas līdzekļos. Šis likums arī nosaka visiem vēlēšanu dalībniekiem vienādus politiskās reklāmas izvietojuma izcenojumus konkrētajā plašsaziņas līdzeklī. Apmaksāta politiskā aģitācija televīzijā ir aizliegta 30 dienas pirms vēlēšanām. Minētais likums paredz Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja (KNAB) kontroli pār aģitācijas izdevumiem priekšvēlēšanu kampaņas laikā un KNAB tiesības apturēt partijas aģitāciju, ja noteiktie finansiālie ierobežojumi tiek pārkāpti.

Partijas cīnās par amatiem, iesniedzot kandidātu sarakstus Saeimas, pašvaldību un Eiropas Parlamenta vēlēšanās. Tikai politiskās partijas vai to apvienības ir tiesīgas izvirzīt kandidātus Saeimas un Eiropas Parlamenta vēlēšanās. Savukārt pašvaldību vēlēšanās tikai partijas drīkst iesniegt kandidātu sarakstus tajās pašvaldībās, kurās iedzīvotāju skaits ir lielāks par pieciem tūkstošiem.

Svarīgi ievērot, ka vēlētāji var paust savu attieksmi pret katru kandidātu sarakstā, par kuru viņi nolēmuši balsot. Turklāt kopš 2010. gada katrs kandidāts var balotēties tikai vienā Saeimas vēlēšanu apgabalā.

### *Faktiskā situācija*

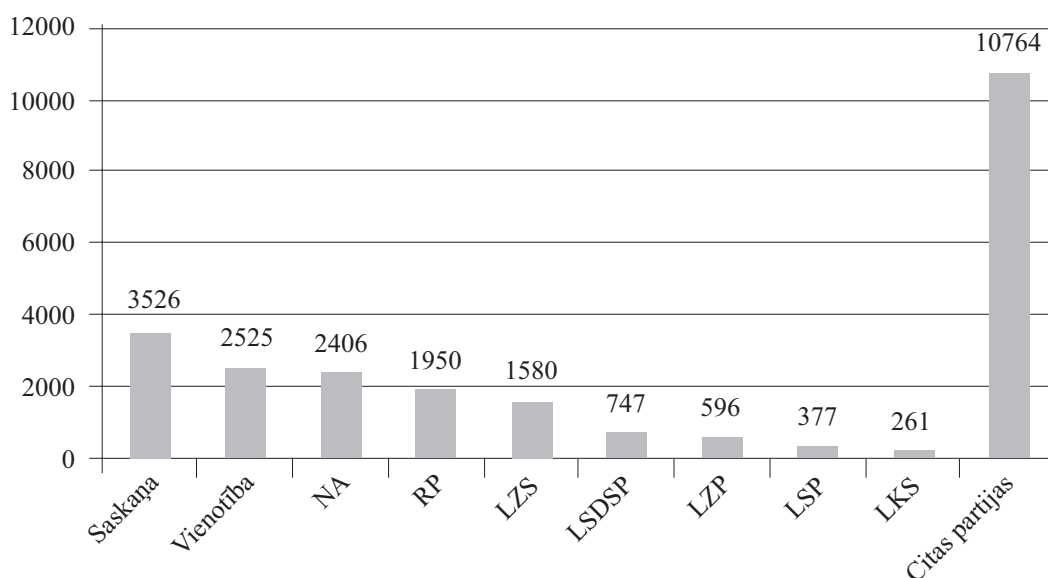
Partiju veidošanas procesi Latvijā ir ļoti dzīvi, un tos sekmē pastāvošais institucionālais ietvars, kas atvēl partijām centrālo lomu vēlēšanu cīņā. Laikā starp 2009. gadu, kad noslēdzās partiju pārreģistrācija saskaņā ar 2007. gada Politisko partiju likumu, un 2013. gadu reģistrēto partiju un to apvienību skaits pieauga no 35 līdz 64 (vēl četras partijas atradās likvidācijas procesā). Kopš 2007. gada vairākām partijām ir atlikta reģistrācija (Platace 2012), bet 2013. gada martā Uzņēmumu reģistrs atteica partijas “Par dzimto valodu!” reģistrāciju, pamatojot to ar partijas programmā iekļautajiem mērķiem, kas apdraud Latvijas Republikas pamatvērtības.

Atšķirībā no 1992. gada likuma “Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām” Politisko partiju likumā nav aizlieguma noteiktām amatpersonām kļūt par partijas biedriem. Tomēr šādi ierobežojumi ir sastopami citos normatīvajos aktos, kas dažkārt tiek skaidrots ar padomju režīma mantojumu un nepieciešamību novērst dažādu partiju ietekmi uz valsts nozīmīgāko institūciju darbību. Piemēram, likuma “Par tiesu varu” 86. pantā noteikts, ka tiesneša amats nav savienojams ar piederību pie partijām un citām politiskajām organizācijām. Savukārt Militārā dienesta likuma 15. pantā norādīts, ka karavīram ir aizliegts veikt politisko darbību.

Liegums tiesnešiem darboties partijās 2012. gadā tika apstrīdēts Satversmes tiesā (ST) kā cilvēka tiesības nesamērīgi ierobežojošs. Tomēr ST uzskatīja, ka ierobežojuma leģitīmais mērķis ir aizsargāt demokrātisko valsts iekārtu un citu cilvēku tiesības. Savukārt labums, ko ar ierobežojumu iegūst sabiedrība, pēc ST domām, ir lielāks par ierobežojuma rezultātā nodarīto kaitējumu. Tāpēc šāds ierobežojums tika atzīts par Satversmei atbilstošu.

Tomēr pašas partijas ir tiesīgas noteikt papildu prasības personām, kas vēlas kļūt par partijas biedriem. Viena no šādām prasībām ir atbalsta vēstules no jau esošajiem partijas biedriem. Lēmumu par uzņemšanu partijā parasti pieņem tās valde. Pēc iestāšanās partijas biedriem ir jāmaksā biedru nauda, taču šī norma tiek vāji ievērota.

Partijas biedru skaits ir piedzīvojis spēju kāpumu (sk. 6.1. attēlu).



### **6.1. attēls. Partijas biedru skaits 2013. gadā**

Avots: Uzņēmumu reģistrs un partiju sniegtā informācija.

Saskaņā ar pašu partiju sniegto informāciju 2013. gadā Latvijā bija 24 732 partijas biedri. Tas nozīmē, ka partijās iestājušies 1,7% balsstiesīgo iedzīvotāju. 2004. gadā tika lēsts, ka partijās ir aptuveni 15 000 biedru jeb 0,9% balsstiesīgo iedzīvotāju (Auers, Ikstens 2005). Partijas biedru īpatsvara pieaugums Latvijā ir pretrunā ilgstošajai krituma tendencei Eiropas demokrātijās, kur vidējais biedru īpatsvars balsstiesīgo pilsoņu vidū ir 4,7% (Van Biezen, Poguntke 2014; Van Biezen et al. 2012).

Tomēr oficiālie skaitļi var neatspoguļot reālo situāciju pilnvērtīgi, jo, piemēram, teju 2000 biedru esamība irstošajā Reformu partijā ir publiski apšaubīta (LETA 2014). Svarīgi ievērot, ka liela daļa vietējo partiju, kas darbojas vienas pašvaldības ietvaros, uztur biedru skaitu, kas tuvs minimālajam (nedaudz vairāk par 200 biedriem).

Sabiedrībā nereti tiek runāts par vajadzību palielināt minimālo biedru skaitu, kas nepieciešams partijas nodibināšanai, – tas mazinātu politisko sadrumstalotību un stiprinātu partiju kapacitāti. 2014. gada aprīlī gandrīz puse (46,3%) aptaujāto balsstiesīgo pilsoņu piekrita apgalvojumam, ka ir būtiski jāpalielina minimālais biedru skaits, kas nepieciešams partijas dibināšanai (DA 2014, B1. tabula).

Partijas biedru naudu ieguldījums politisko organizāciju budžetos kopumā ir neliels. Vēlēšanu gados biedru naudas veido 10–15% no visiem partiju ieņēmumiem. 2013. gadā visās partijās kopā tika iekasētas biedru naudas 299 172 latu apjomā. Tas nozīmē, ka viens partijas biedrs iemaksāja vidēji 13 latus (19 eiro) gadā.

Politiskās partijas ir galvenie spēlētāji cīņā par vēlētiem amatiem nacionālajā, pārnacionālajā un subnacionālajā līmenī. Jāuzsver, ka iesniegto sarakstu skaits Saeimas vēlēšanām kopš 2002. gada ir jūtami samazinājies (sk. 5. nodaļu), taču sarakstu skaita kritums EP vēlēšanās laikā starp 2004. gadu un 2014. gadu ir bijis mazāks. Taču pastāvīgi audzis ir grozīto vēlēšanu zīmju īpatsvars, kas liecina par vēlētāju pieaugošu interesi par savas attieksmes individualizētu paušanu un katra kandidāta darbības vērtēšanu.

Obligāts priekšnosacījums kandidātu sarakstu reģistrēšanai ir priekšvēlēšanu programma, kuras apjoms nedrīkst pārsniegt 4000 zīmju. Ierobežotais apjoms neļauj partijām formulēt vispusīgus un detalizētus risinājumus. Tajā pašā laikā “īsās” programmas esamība kalpo kā attaisnojums plašāku piedāvājumu trūkumam. Tomēr jāatzīst, ka pēcvēlēšanu aptaujas pēdējos 10 gados mudina domāt, ka vēlētāji pievērš visai mazu uzmanību partiju platformām, tā vietā vērtējot partiju iepriekšējo darbību un partiju līderus.

Priekšvēlēšanu kampaņas turpina būt viens no svarīgākajiem elementiem partiju cīņā par varu. Kampaņu plānošanā un īstenošanā lielākās partijas iesaista komunikācijas un reklāmas profesionāļus, savas stratēģijas balsta uz sabiedriskās domas pētījumiem. Uz kampaņu nozīmi norāda partiju tēriņu salīdzinājums gados, kad vēlēšanas notikušas, ar gadiem, kad vēlēšanas nav rīkotas (piemēram, 2012. gadā partijas saņēmušas ziedojumos 720 tūkstošus latu, savukārt 2011. gadā, kad notika ārkārtas Saeimas vēlēšanas, partijām ziedoti 2,142 miljoni latu, bet 2013. gadā, kad notika pašvaldību vēlēšanas, partijas ziedojumos saņēma 2,243 miljonus latu. Arī Ivetas Grigules (ZZS) panākumi 2014. gada EP vēlēšanās apliecina kampaņas lomu.

Kopumā var apgalvot, ka Latvijā pastāv visai maz šķēršļu politisko partiju dibināšanai un reģistrēšanai. Par to liecina partiju skaita jūtama pieaugums pēc 2007. gadā izsludinātās politisko organizāciju pārreģistrācijas, spēkā stājoties Politisko partiju likumam, un virkne jaunradītu partiju, kas cīnās par vietām Saeimā vai pašvaldībās katrās vēlēšanās. Taču partiju finansējuma ierobežojumi reizēm mudina aktīvistu grupu vispirms izveidot nevalstisko organizāciju, kas darbojas noteiktu ideju veicināšanā un uz kuras bāzes neilgi pirms vēlēšanām tiek veidota politiska partija.



## 6.2. Cik efektīva ir partiju sistēma valdību veidošanā un to stabilas darbības nodrošināšanā?

### *Likumdošana*

No formālā viedokļa raugoties, valdības veidošana sākas brīdī, kad Valsts prezidents oficiāli nosauc Ministru prezidenta kandidātu, kurš pēc tam veido valdības sastāvu un nodrošina valdības deklarācijas izstrādi. Kopš 2008. gada Valsts kancelejas pienākumos ietilpst administratīva atbalsta sniegšana oficiālā Ministru prezidenta amata kandidātam valdības un tās deklarācijas veidošanas laikā.

Ministriem nav jābūt Saeimas deputātiem, viņiem nav jābalotējas Saeimas vēlēšanās, viņiem arī nav jābūt kādas partijas biedriem. Tomēr ikvienam ministram ir jāatbilst prasībām, kādas tiek izvirzītas Saeimas deputātu kandidātiem (vecums, pilsonība, pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumu neattiecināmība utt.).

Ministru kabinetam ir jāsaņem Saeimas uzticēšanās, lai uzsāktu darbu. Tā kā valdības apstiprināšanai ir nepieciešams vairākums no to deputātu balsīm, kuri piedalās balsošanā, tad Latvijā ir iespējamas arī mazākuma valdības. Kopš 2008. gada Ministru kabineta iekārtas likuma stāšanās spēkā Saeima balso par uzticēšanos valdībai tikai tad, ja ir nosaukti kandidāti visiem ministru amatiem.

Valdība uzskatāma par demisionējušu, ja atkāpjas vai mirst Ministru prezidents, ja Saeima neatbalsta valsts budžetu vai arī ja Saeima nobalso par neuzticēšanos valdībai.

### *Faktiskā situācija*

Laikā starp 2004. gada jūniju un 2014. gada jūniju Latvijā ir darbojušās 10 valdības.<sup>1</sup> To vidējais mūža ilgums ir 12 mēneši. Visas šīs valdības ir balstījušās koalīcijās, kas veidotas no vairākām partijām.

Kaut gan valdības veidošana formāli sākas ar Valsts prezidenta lēmumu nominēt konkrētu personu Ministru prezidenta amatam, faktiski darbs pie koalīcijas un valdības radīšanas sākas agrāk, turklāt modeļi pirmajām pēcvēlēšanu valdībām reizēm tiek kaldināti un pārrunāti jau pirms vēlēšanām, balstoties uz vēlēšanu rezultātu prognozēm. Koalīciju veidošanai Latvijā ir raksturīga brīva stila kaulēšanās starp dažādām partijām un to apvienībām, mēģinot izkristalizēt optimālāko kombināciju un ministru portfeļu sadalījumu. Valsts prezidenta lēmums par Ministru prezidenta amata kandidātu tikai atspoguļo šīs kaulēšanās rezultātus, kurus gan var ietekmēt Valsts prezidenta attieksme pret konkrētiem kandidātiem. Piemēram, Vaira Vīķe-Freiberga savulaik neslēpa, ka nenominēs smagos noziegumos apsūdzēto Ventpils mēru Aivaru Lembergu premjera amatam. Savukārt Andris Bērziņš izrādīja pretestību Arta Pabrika ("Vienotība") nominēšanai 2013. gada nogalē.

Sarunu un kaulēšanās procesā piedalās ļoti ierobežots partiju līderu loks. Viņiem nav precīzi definēta mandāta sarunām, taču viņi aktīvi iesaistās partijas nostājas formulēšanā iekšpartijas diskusijās un viņiem ir labs priekšstats par to, kādi risinājumi būtu vai nebūtu pieņemami partijas biedriem. Tiesa, Zatlēra Reformu partija ir spilgts piemērs šāda priekšstata trūkumam un tā sekām, partijai faktiski sabrūkot divu mēnešu laikā pēc kļūdainas rīcības valdības veidošanas procesā. Tāpat jāņem vērā, ka Latvijas partijas vada vispirms amatu iegūšanas apsvērumi (Budge, Laver 1986), nevis rīcībpolitikas īstenošanas apsvērumi. To lielā mērā nosaka partiju finansēšanas modelis un priekšvēlēšanu aģitācijas paņēmieni. Kontrole pār amatiem ļauj partijām nodrošināt arī savu organizatorisko darbību (Ikstens 2009).

<sup>1</sup> Par jaunu valdību tiek uzskatīts jebkurš kabinets, ja mainās tā vadītājs vai arī ja mainās kabineta atbalstošā koalīcija. Šādas pieejas dēļ Aigars Kalvītis vadīja divas valdības laikā starp 2004. gada decembri un 2006. gada novembri, jo 2006. gada aprīlī, no koalīcijas aizejot "Jaunajam laikam", sāka funkcionēt jauna valdība.

Ministru kabineta locekļu izraudzīšanās vispirms ir katras koalīcijas dalībnieces ziņā, taču arī Valsts prezidenta nosauktais Ministru prezidenta amata kandidāts var iebilst pret partiju virzītajiem ministru kandidātiem, pamatojot savas pretenzijas. Ja partija atsauc savu kandidātu, tā saglabā attiecīgo ministriju savā politiskajā pārziņā, taču piedāvā citu ministra kandidātu.

Valdību stabilitāte ir bijis ilgstošu sabiedrības diskusiju temats, kas izriet no valdības vidējā mūža ilguma un tā praktisko nemainīgumu kopš neatkarības atjaunošanas. Tāpēc pēdējos 4–5 gados Latvijā ir aktualizējies jautājums par konstruktīvā neuzticības (neuzticēšanās) balsojuma ieviešanu, ko atbalstījis arī Valsts prezidents Andris Bērziņš. Tomēr pagaidām šī ideja ir palikusi bez plaša politiska atbalsta. Tiesa, pēdējo 10 gadu laikā ir vērojamas pārmaiņas cēloņos, kuru dēļ valdības ir kritušas. Pirms 2004. gada MK demisijas bija saistītas vispirms jau ar nesaskaņām ekonomiskās politikas jomā, turpretī pēdējos 10 gados šķietami lielāka nozīme valdību krišanā ir partiju stratēģiskajiem apsvērumiem, domājot par vēlēšanu rezultātiem.

Lai gan valdību nestabilitāte ir vērā ņemama, valsts kopējais politiskais kurss ir bijis noturīgs. Tas lielā mērā skaidrojams ar koalīciju sastāvu. Valdošajās koalīcijās ir dominējušas labēji centriskas politiskās partijas, veicinot visnotaļ liberālās ekonomiskās politikas īstenošanu, proeiropeisku ārpolitiku un latviešu etnisko identitāti stiprinošu politiku. Tomēr nepietiekamas dzīves kvalitātes sekmētas emigrācijas rezultātā un 2008. gada ekonomiskās krīzes ietekmē valdības ir sākušas pievērst lielāku uzmanību sociālo problēmu risināšanai, izmantojot kreisi centriskām partijām raksturīgus paņēmienus. Koalīcijas ir nereti izmantotas, lai slāpētu politisko atbildību par īstenoto politiku, partijām apgalvojot, ka tās nav spējušas īstenot savus priekšvēlēšanu solījumus koalīcijas partneru iebildumu dēļ.

Svarīgi ievērot, ka prokrieviskās kreisi centriskās partijas nekad nav bijušas pilntiesīgas koalīcijas dalībnieces. Tas ir skaidrojams ar t.s. latviešu partiju bažām par negatīvo ietekmi uz savu popularitāti, ko varētu radīt koalīcijas veidošana ar prokrieviskajām partijām. Šeit jāņem vērā ne tikai atbalsta zudums Latvijas Sociāldemokrātiskajai strādnieku partijai pēc ilgstošas sadarbības ar prokrieviskajām organizācijām Rīgas domē 2001.–2005. gadā, bet arī atbalsta sabrukums Zatlera Reformu partijai pēc tam, kad daļa partijas līderu centās panākt Saskaņas centra iekļaušanu koalīcijā pēc ārkārtas Saeimas vēlēšanām 2011. gadā. Latviešu vēlētāju lielākās daļas skepsi pret prokrieviskajām partijām stiprina nacionālās identitātes apdraudējuma sajūta, ko raisa gan prokrievisko partiju līderu izteikumi par iekšpolitiskiem un ārpolitiskiem jautājumiem, gan arī to rīcība, slēdzot sadarbības līgumus ar autoritāru valsti valdošajām partijām, saņemot atbalstu no Krievijas un aktīvi atbalstot referendumu par otras valsts valodas ieviešanu 2012. gadā.

### **6.3. Cik brīvi opozīcija vai pie varas neesošās partijas var organizēties likumdevēja ietvaros, cik efektīvi tās var darboties, nodrošinot valdības atbildīgumu?**

#### *Likumdošana*

Partiju un individuālu deputātu darbību Latvijas likumdevējā regulē Saeimas kārtības rullis. Tas noteic, ka frakciju Saeimā var izveidot ne mazāk kā pieci deputāti Tomēr kopš 2010. gada ir ieviests nosacījums, ka šiem deputātiem ir jābūt ievēlētiem no viena nosaukuma kandidātu saraksta, turklāt viena nosaukuma kandidātu saraksta deputāti drīkst veidot tikai vienu frakciju. Vairākas frakcijas var veidot politisko bloku. Frakciju, bloku un Saeimas prezidija pārstāvji veido Frakciju padomi, kas sniedz rekomendējošus atzinumus par Saeimas darbības jautājumiem.

Deputātu apvienošanās frakcijās ļauj iemantot atšķirīgu statusu likumdošanas procesā, kā arī saņemt papildu finansiālu un administratīvu atbalstu deputātu darbības nodrošināšanai (papildu biroja telpas Saeimā, administratīvie darbinieki, iespējas izmantot dienesta transportu u.tml.).

Ne mazāk kā trīs deputāti var izveidot deputātu grupas ar deputāta darbību saistītu interešu apmierināšanai. Taču šīs grupas nebauda īpašu organizatorisko statusu un nesaņem nekādu finansiālu atbalstu no parlamenta, lai nodrošinātu savu darbību.

Valdības atbildīguma nodrošināšanas spēcīgākais instruments ir uzticēšanās balsojums. Šādu priekšlikumu iesniegšanai nav īpašas procedūras prasības. Ne mazāk kā pieci Saeimas deputāti ir tiesīgi iesniegt jautājumus valdībai vai Latvijas Bankai, uz kuriem atbildes sniedz īpaši noteiktā laikā ārpus Saeimas plenārsēdes. Savukārt ne mazāk kā 10 deputāti ir tiesīgi iesniegt pieprasījumu valdībai, kuru izskata plenārsēdes ietvaros un pēc kura var sekot neuzticības balsojums valdībai vai atsevišķam tās ministram. Atsevišķu jautājumu padziļinātai izziņāšanai ir iespējams veidot parlamentārās izmeklēšanas komisijas.

Saeimas pastāvīgās komisijas, kas nodarbojas ar likumdošanas jautājumiem, var pārraudzīt valdības darbu, lūdzot ministrijas sniegt informāciju par nozarē notiekošo, kā arī apspriežot un iesakot izmaiņas Ministru kabineta iesniegtajos likumprojektos.

Satversme noteic, ka zināmos gadījumos indivīdi vai organizācijas var lūgt Valsts prezidentu neizsludināt Saeimas pieņemtu likumu un atdot to otrreizējai caurlūkošanai. Ilgstošāks valdības atbildīguma nodrošināšanas instruments ir vērsšanās Satversmes tiesā, lūdzot atzīt kādu Ministru kabineta vai Saeimas lēmumu par Satversmei neatbilstošu.

### *Faktiskā situācija*

No viena saraksta ievēlētie Saeimas deputāti var apvienoties vienā frakcijā neatkarīgi no viņu saiknes ar valdošo koalīciju. Frakcijas saņem no Saeimas līdzekļiem finansētu administratīvo atbalstu (frakcijas konsultanti, dienesta transports, frakcijas telpas u.tml.), kura apjoms ir atkarīgs no frakcijas lieluma. Tas papildina finansējumu deputātiem palīgu algošanai (viens pilna laika ekvivalents) un sniedz vērā ņemamu palīdzību partijas funkcionēšanai. Taču opozīcijas partijas nesaņem īpašu atbalstu savas darbības nodrošināšanai.

Jau ap gadsimtu miju Saeimā bija izveidojies mažoritārs politikas veidošanas stils, ko raksturoja kopumā noraidoša attieksme pret priekšlikumiem, ko iesniedza politiskā opozīcija (Ikstens 2010). Pēdējos desmit gados šī tendence ir lielā mērā ir saglabājusies, lai gan 11. Saeimā ir vērojamas nelielas pārmaiņas – opozīcijas pārstāvji vada divas likumdošanas komisijas, iegūstot zināmas iespējas ietekmēt likumdošanas procesa gaitu.

Uz skaitliski līdzvērtīgas pārstāvniecības pamata darbojas Saeimas Nacionālās drošības komisija, kurā katra frakcija ir pārstāvēta ar vienu deputātu. Savukārt skaitliski lielākajā – Saeimas Eiropas lietu komisijā, kas saskaņā ar kārtības rulli īsteno Saeimas līdzdalību Eiropas Savienības jautājumos, katrai frakcijai jābūt pārstāvētai ar vismaz vienu deputātu. Viens opozīcijas partiju pārstāvis parasti darbojas arī Saeimas prezidijā. Opozīcijas pārstāvji ir darbojušies arī nedaudzajās parlamentārās izmeklēšanas komisijās, kuru izveide nav iespējama bez opozīcijas deputātu atbalsta.

Opozīcijas rīcībā ir virkne instrumentu likumdošanas ietekmēšanai un valdības atbildīguma nodrošināšanai. Darbs komisijās un priekšlikumu iesniegšana ir izplatītākie no tiem. Tomēr koalīcijas līgumi, uz kuru pamata valdošās partijas sadarbojas gan Ministru kabinetā, gan Saeimā, tradicionāli paredz neatbalstīt opozīcijas priekšlikumus, ja par tiem nav vienojušās koalīcijas partijas. Tāpēc šo instrumentu iedarbīgums ir zems. Opozīcija var uzdot jautājumus vai iesniegt pieprasījumus Ministru kabineta locekļiem. Tā kā pieprasījumi ir jāapstiprina Saeimai, tie ļoti reti ir tikuši tālāk par ierosināšanu. Pēdējos 10 gados opozīcija nav spējusi panākt uzticēšanās balsojumu jau funkcionējošai valdībai

Nedaudz efektīvāks valdošās koalīcijas uzraudzības paņēmiens ir opozīcijas vērsšanās pie Valsts prezidenta ar lūgumu neizsludināt Saeimas pieņemtos likumus un nodot tos Saeimai otrreizējai caurlūkošanai. Turklāt pastāv konstitucionāla iespēja vienai trešdaļai Saeimas deputātu lūgt apturēt likuma izsludināšanu un tā panākt tautas nobalsošanu par šo likumu. Tomēr pēdējo 10 gadu laikā

opozīcija šādu iespēju nav izmantojusi. Opozīcijas ietekme visvairāk bijusi jūtama mazākumvaldību apstākļos, kā arī brīžos, kad koalīcijā valdījušas grūti pārvaramas domstarpības kādā jautājumā. Tas mēdz vainagoties ar opozīcijai izdevīgu lēmumu pieņemšanu (piemēram, Jura Jansona ievēlēšana tiesībsarga amatā 2011. gadā).

Saskaņas centra deputāti, kas līdz šim formāli arvien atradušies ārpus valdošās koalīcijas, ir visai aktīvi izmantojuši iespēju vērsties Satversmes tiesā, lai atzītu kādu likuma normu par valsts konstitūcijai neatbilstošu. Iesniegumi ir bijuši saistīti ar politiskajām tiesībām un sociālajām tiesībām. Pirmos Satversmes tiesa ir noraidījusi, taču opozīcija var lepoties ar dažiem sasniegumiem sociālo tiesību nodrošināšanas jomā.

#### **6.4. Cik taisnīgi un efektīvi ir likumi, kas regulē partiju disciplīnu Saeimā?**

##### *Likumdošana*

Partijām ir atvēlēta centrālā vieta cīņā par varu, izmantojot vēlēšanas, taču to lomu vājina grozāmo sarakstu kārtība, kas ļauj vēlētājiem ietekmēt ievēlamo kandidātu loku. Turklāt Satversmē noteikts, ka Saeimas deputāti nav atsaucami.

Partiju darbību Saeimā lielā mērā regulē Saeimas kārtības rullis. Tas nosaka frakciju, politisko bloku un deputātu grupu izveides nosacījumus un darbības pamatprincipus. Taču nedz Satversmē, nedz Saeimas kārtības rullī nav definēts partiju disciplīnas jēdziens Saeimā. Frakciju vienotības nodrošināšana balsojumos ir partiju iekšējā lieta.

Tomēr likumdošanā ir iekļautas normas, kas vērstas uz partiju šķelšanās mazināšanu un to organizatoriskās vienotības saglabāšanu kā Saeimā, tā ārpus tās. No 2010. gada, tie deputāti, kas ievēlēti Saeimā no viena nosaukuma saraksta, var izveidot tikai vienu frakciju. Deputāti, kas atšķēļas no frakcijas, var pievienoties jau izveidotai frakcijai vai arī darboties kā neatkarīgie deputāti. Savukārt gadījumā, ja sašķēļas partija, kas saņem budžeta dotācijas saskaņā ar Politisko organizāciju finansēšanas likumu, publiskā finansējuma pilnu apjomu turpina saņemt tā juridiskā persona, kurai tika piešķirta dotācija.

##### *Faktiskā situācija*

Latvijas institucionālais ietvars iezīmē neskaidras attiecības starp partijām, kurām ir centrālā vieta cīņā par varu, veidojot un iesniedzot kandidātu sarakstus un rīkojot priekšvēlēšanu kampaņas, un atsevišķiem kandidātiem, kuru darbības publiskais vērtējums var iespaidot Saeimā ievēlēto deputātu kopu. Kaut gan reizumis tiek uzskatīts, ka kandidāta augsta atpazīstamība, ko nereti iegūst, darbojoties nozīmīgā publiskā amatā, sekmē ievēlšanu, plaši ir izskanējuši gadījumi, kad augstu stāvošas amatpersonas nav ievēlētas Saeimā, lai gan viņu pārstāvētās partijas guvušas panākumus vēlēšanās. Tā notika, piemēram, ar kultūras ministri Sarmīti Ēlerti (2011. g.), Saeimas priekšsēdētāju Jāni Straumi (2006. g.) un arī vēl citiem. Tāpat ir zināmi gadījumi, kad kandidāti, kurus partijas sākotnēji ierindojušas salīdzinoši zemu sarakstā, gūst lielu vēlētāju atbalstu, kas ļauj viņiem apsteigt savus kolēģus un izcīnīt deputāta mandātu. Šī situācija liek pamatoti vaicāt, cik lielā mērā Saeimas deputāts ir partijas pārstāvis, kam būtu jāpakļaujas savas frakcijas disciplīnai, un cik lielā mērā viņam būtu jāpārstāv savu vēlētāju viedoklis, ja tas nonāk pretrunā partijas nostājai.

Sabiedrības uzticēšanās politiskajām partijām jau ilgus gadus ir ļoti zema (sk. Eurobarometra datus), turklāt pēdējos piecos gados plaši izplatīts ir uzskats, ka Latvija neatīstās pareizajā virzienā. Piemēram, 2014. gada aprīlī tā domāja gandrīz puse (49,7%) aptaujāto LR pilsoņu (DA 2014, B5. tabula). Tas liek domāt, ka pilsoņi meklē alternatīvus pārstāvniecības veidus un ka viņiem būtu svarīga individualizētāka saikne starp deputātiem un vēlētājiem. Tomēr sabiedrība ir negatīvi noskaņota pret deputātu "staigāšanu" jeb frakciju piederības maiņu. 2014. gada aprīlī teju divas

trešdaļas respondentu uzskatīja, ka Saeimas deputātam, kurš izstājas no savas frakcijas, būtu jānoliek deputāta mandāts (DA 2014, B1. tabula).

Reaģējot uz šādu sabiedrības attieksmi, 2010. gadā tika veikti grozījumi Saeimas kārtības rullī un Politisko organizāciju finansēšanas likumā, un tie bija vērsti uz partiju un frakciju vienotības nostiprināšanu. Kaut gan ir saglabāts piecu deputātu minimums frakcijas izveidei, jaunu frakciju var veidot tikai no viena saraksta ievēlētie deputāti. Tomēr 11. Saeimas pieredze liecina, ka šie pasākumi nav jūtami mazinājuši deputātu frakcionārās piederības maiņu.

Līdzdalība kādā frakcijā neuzliek Saeimas deputātam nekādus juridiski saistošus pienākumus pret attiecīgo frakciju balsošanas uzvedības nozīmē. Tomēr jāņem vērā, ka frakcijas ir tiesīgas izslēgt deputātus no sava vidus, un rezultātā deputāti var zaudēt pieeju noteiktiem administratīvajiem resursiem un amatam Saeimā. Jāņa Ozola (2012) pētījums parāda: lai gan deputāti izstājas no frakcijas vai pāriet no vienas frakcijas citā, Saeimas frakciju disciplīna ir augsta – arī pārējo Eiropas valstu kontekstā. Šāda situācija bija vērojama arī pirms 10 gadiem. Tas acīmredzot ir skaidrojams ar Latvijas partiju centralizāciju un priekšstatiem par līderu ietekmi gan uz individuālu deputātu statusu esošajā sasaukumā, gan arī uz šo deputātu ievēlamību nākamajā sasaukumā. Nav informācijas par to, ka disciplīnas uzturēšanas nolūkos partijas pēdējos 10 gados būtu izmantojušas Tautas partijas vai “Jaunā laika” kādreizējos paņēmienus – apņēmties kompensēt daļu partijas priekšvēlēšanu izdevumu vai dot zvērestu baznīcā (Auers, Ikstens 2005).

## **6.5. Cik lielā mērā partijas biedri spēj ietekmēt partijas politiku un kandidātu izvēli?**

### *Likumdošana*

Politisko partiju likums, kas stājās spēkā 2007. gadā, ieskicē partiju organizatoriskās struktūras pamatus un galvenos pārvaldes instrumentus – partijas biedru tiesības un pienākumus, noteiktu partijas institūciju esamību un to kompetences sfēras, institūciju darbības laika ierobežojumus u.tml. Taču ne šis likums, ne arī kāds cits ārējais normatīvais akts neregulē kandidātu izvirzīšanu un apstiprināšanu Saeimas, pašvaldību vai Eiropas Parlamenta vēlēšanām. Tas nozīmē, ka Latvijā nav noteiktas obligātās kandidātu kvotas dažādu dzimumu, vecumu, tautību pārstāvjiem. Arī neviena no partijām nav brīvprātīgi apņēmusies ievērot šādas kvotas. Kandidātu apstiprināšanas procedūra dažādu institūciju vēlēšanām nereti ir norādīta partiju statūtos.

### *Faktiskā situācija*

Runājot par pašvaldību vēlēšanām, ir jānošķir nacionālā līmeņa partijas no vietējām partijām, kuru pastāvēšanas galvenais mērķis ir nodrošināt juridisku platformu dažu attiecīgās pašvaldības līderu startam pašvaldību vēlēšanās, neiesaistoties nacionālā līmeņa partijās, kuru nestabilitāte un mainīgās sekmes Saeimas vēlēšanās ir aplūkoti arī 5. nodaļā. Nacionālā līmeņa partijās kandidātu izvirzīšana un apstiprināšana pašvaldību vēlēšanās lielākoties ir decentralizēta, atstājot to vietējo nodaļu ziņā. Izņēmums ir Rīgas domes vēlēšanas, kurām kandidātu saraksti nereti tiek apstiprināti ar partijas valdes vai domes lēmumu. Vietējās partijas kandidātu sarakstus nereti apstiprina biedru kopsapulcēs vai valdes sēdēs.

Kandidātu izvirzīšana un apstiprināšana Saeimas un Eiropas Parlamenta vēlēšanām ir ievērojami centralizētāka un elitārāka, taču partiju vadītāji cenšas ievērot iekšpartijas demokrātiskos principus un izmantot pārvaldības niansas savu nodomu īstenošanai. Līdzšinējie pētījumi mudina domāt, ka Latvijas partiju iekšējai demokrātijai ir plašas iespējas attīstīties (Aylott et al. 2014).

Kopumā tiek sagaidīts, ka uz vēlēšanām virzāmie kandidāti ir attiecīgās partijas biedri, tomēr arī pēdējos gados ir bijuši izņēmumi, no kuriem plašāk zināmie ir “Vienotības” kandidātu saraksts 10. Saeimas vēlēšanām un Zatlera Reformu partijas kandidātu saraksts 11. Saeimas vēlēšanām.



Vairāk institucionalizētās partijās ārpus partijas esošu kandidātu virzīšana ir iekšēji jutīgs lēmums, kam nepieciešams nozīmīgs pamatojums un partijas vadības atbalsts.

Kaut gan kandidātus vēlēšanām parasti var izvirzīt jebkurš attiecīgās partijas biedrs vai vismaz jebkura vietējā organizācija, partiju vadītāji mēdz mērķtiecīgi strādāt, lai panāktu tādu kandidātu nominēšanu, kurus viņi uzskata par svarīgākiem partijas panākumu nodrošināšanai vēlēšanās. Virkne nacionālā līmeņa partiju arvien vairāk izmanto sabiedriskās domas pētījumus, lai izšķirtos par konkrētiem sarakstos iekļaujamajiem kandidātiem un noteiktu viņu sākotnējo vietu sarakstā. Šo instrumentu mēdz izmantot arī atsevišķi politiķi, lai izšķirtos par to, kurā apgabalā balotēties.

Kopš 2010. gada ieviestais nosacījums, ka katrs kandidāts var balotēties tikai vienā vēlēšanu apgabalā, mudina partijas vēl rūpīgāk analizēt kā aptauju datus, tā arī kandidātu individuālos panākumus iepriekšējās vēlēšanās. Kaut gan partiju pārstāvji norādīja, ka zināma uzmanība tiek pievērsta tam, lai sarakstos būtu puslīdz ievērots dzimumu un vecumu līdzsvars, kopumā tas nav ļoti nozīmīgs kandidātu izvēles faktors (Aylott et al. 2014).

Kandidātu sarakstu apstiprināšana ir partijas domes vai valdes prerogāta. Ja sarakstu plāno iesniegt politisko organizāciju apvienība, tad jau savlaicīgi tiek panākta vienošanās par kandidātu skaita un kārtas numuru sarakstā sadali starp apvienības dalībniekiem. Savukārt konkrētos kandidātus apstiprina deleģējošās partijas un apvienības valde.

Intervijas ar partiju pārstāvjiem liecina, ka ierindas biedriem *de facto* ir neliela ietekme uz kandidātu izvirzīšanu. To nosaka ne tikai ierindas biedru pieticīgais ieguldījums partiju finansiālajā labklājībā, bet arī faktiskā atbildība par partijas startu vēlēšanās, kas lielā mērā ir partijas līderu ziņā. Kandidātu izraudzīšanas process ilustrē partijās vērojamo varas koncentrācijas procesu darbības efektivizēšanas vārdā.

Kopumā nav iemesla apgalvot, ka deputātu kandidātu izvēles procesā pēdējos 10 gados būtu notikušas fundamentālas pārmaiņas. Partiju līderiem joprojām ir ļoti liela ietekme uz šo procesu, taču lēmumu pamatošanai arvien biežāk tiek izmantoti sabiedrības aptauju dati.

## **6.6. Cik lielā mērā partiju finansēšanas sistēma novērš partiju atkarību no šaurām interesēm?**

### *Likumdošana*

Partiju finansēšanas regulējumam veltīts daudzkārt labotais Politisko organizāciju finansēšanas likums (POFL). Atsevišķus aspektus ietekmē Priekšvēlēšanu aģitācijas likums.

POFL 2014. gada jūnijā spēkā esošā redakcija noteic, ka partijas var saņemt finansējumu savai darbībai no šādiem avotiem: 1) biedru naudas un iestāšanās naudas; 2) fizisko personu dāvinājumi (ziedojumi); 3) valsts budžeta dotācija; 4) ienākumi no uzņēmējdarbības; 5) citi ar likumi neaizliegti ienākumu avoti.

Budžeta finansējums partijām tiek piešķirts kopš 2012. gada. To saņemt ir tiesības partijām, kuras pēdējās Saeimas vēlēšanās ir ieguvušas ne mazāk kā 2% balsu. Tāpat kā daudzās citās valstīs, arī Latvijā budžeta finansējums tiek sadalīts tieši proporcionāli partiju iegūtajam balsu skaitam, par katru balsi saņemot 0,71 eiro gadā. Tiek uzskatīts, ka šāda prakse ir izdevīgāka lielajām partijām.

Ņemot vērā vairāku partiju centienus mazināt caurskatāmību, palielinot ienākumus no biedru naudām un samazinot ziedojumu apjomu, likumā ir noteikts, ka jebkura persona viena gada laikā var atbalstīt vienu partiju ar summu, kas nepārsniedz 50 minimālās mēnešalgas. Šie maksājumi ir veicami no ienākumiem, kas gūti pēdējo triju taksācijas gadu laikā. Partijas drīkst pieņemt tikai tos ziedojumus, kurus izdara LR pilsoņi vai personas, kam ir tiesības uz LR nepilsoņa pasi. Anonīmu ziedojumu pieņemšana, banku aizņēmumu ņemšana, galvojumu vai aizdevumu izsniegšana, kā arī ziedošana ar trešo personu starpniecību ir aizliegta. Par katru saņemto ziedojumu partijas 15 dienu laikā informē KNAB, kas publicē šīs ziņas savā mājaslapā internetā.

Būtiskas pārmaiņas ir piedzīvojuši priekšvēlēšanu aģitācijas normatīvā bāze, kuras mugurkaulu veido Priekšvēlēšanu aģitācijas likums, kas stājās spēkā 2013. gada 1. janvārī. Nolūkā mazināt politiskās reklāmas nozīmi un finansiālo resursu lomu vēlēšanās jebkāda aģitācija ir aizliegta vēlēšanu dienā un dienu pirms tās. Vēlēšanu dienā ir aizliegta partiju vai atsevišķu kandidātu popularitātes mērījumu rezultātu publicēšana. Savukārt 30 dienas pirms Saeimas vēlēšanām ir aizliegta apmaksāta priekšvēlēšanu aģitācija televīzijā. Tāpat ir aizliegta administratīvo resursu izmantošana aģitācijā. Saeimas, Eiropas Parlamenta un Rīgas domes vēlēšanām reģistrētajiem kandidātu sarakstiem ir tiesības uz 20 minūšu bezmaksas raidlaiku sabiedriskajā televīzijā un sabiedriskajā radio.

POFL nosaka ierobežojumus ne tikai partiju ienākumiem, bet arī partiju priekšvēlēšanu tēriņiem. Katrs vēlēšanām reģistrētais saraksts priekšvēlēšanu izdevumiem drīkst izlietot summu, kas nepārsniedz Centrālās statistikas pārvaldes publiskoto aizpagājušā gada mēneša vidējo bruto darba samaksu, kas noapaļota pilnos eiro, piemērojot koeficientu 0,0004, uz katru vēlēšanu iepriekšējās Saeimas vēlēšanās. Likums paredz, ka partijām ir jāsniedz finansiālās darbības pārskats par priekšvēlēšanu periodu (no 120. dienas pirms vēlēšanām līdz vēlēšanu dienai), kā arī reizi gadā jāiesniedz gada pārskats. Visi minētie pārskati ir pieejami KNAB mājaslapā.

Reģistrēto politisko organizāciju finansiālo darbību uzrauga KNAB, kam ir piešķirtas arī operatīvās darbības tiesības, kas paver plašākas iespējas partiju darbības uzraudzībā, tostarp partiju iesniegto deklarāciju pārbaudē. Lai izvairītos no novēlotas rīcības aģitācijas pārkāpumu gadījumā, KNAB ir tiesības pārtraukt jebkuras personas aģitāciju, ja birojs uzskata, ka ir pārkāpti aģitācijas finansiālie ierobežojumi.

### *Faktiskā situācija*

Partiju finansēšana ir visvairāk reformētā partiju darbības joma. Pēdējos 10 gados POFL ir grozīts deviņas reizes. Šo grozījumu pamatmērķis bija reaģēt uz konstatētajām nepilnībām, sekmēt caurskatāmību un mazināt partiju atkarību no privātajiem finansētājiem. Tieši šis pēdējais apsvērums kļuva par galveno argumentu tiešo budžeta dotāciju ieviešanai partijām, sākot ar 2010. gadu. Tomēr ekonomiskās krīzes iespaidā partijas saņēma pirmās dotācijas tikai 2012. gadā.

Īsais laiks kopš dotāciju ieviešanas neļauj detalizēti novērtēt šā pasākuma ietekmi uz politisko procesu Latvijā, turklāt kopš dotāciju ieviešanas nav notikušas Saeimas vēlēšanas, kas tradicionāli ir bijuši kapitālietilpīgākie pasākumi politiskajām partijām. Tomēr sabiedrības vērtējumā budžeta dotācijas partijām ir pilnīgi neveiksmīgs pasākums (DA 2014, B4. tabula).

2014. gada aprīlī veiktajā aptaujā puse respondentu nepiekrīta apgalvojumam, ka dotācijas būtu mazinājušas naudas ietekmi uz politiku. Vairāk nekā trīs piektdaļas aptaujāto LR pilsoņu nepiekrīta apgalvojumam, ka dotācijas būtu mazinājušas korupciju politikā. Gandrīz trīs piektdaļas respondentu nepiekrīta apgalvojumam, ka dotācijas būtu palielinājušas partiju atvērtību sabiedrības interesēm. Tikai nedaudz vairāk par ceturtdaļu aptaujāto pilsoņu piekrīta apgalvojumam, ka dotācijas ir nostiprinājušas partijas organizatoriski. Nedaudz vairāk par pusi respondentu nepiekrīta uzskatam, ka dotācijas ir ļāvušas partijām vairāk skaidrot savus lēmumus sabiedrībai. Tāpēc nav pārsteidzoši, ka divas trešdaļas aptaujāto pilsoņu uzskatīja, ka dotācijas ir budžeta naudas izšķiešana (DA 2014, B4. tabula).

Analizējot partiju finanšu deklarācijas, ir redzams, ka 2013. gadā budžeta dotācijas veidoja aptuveni piektdaļu partiju ienākumu. Salīdzinot dotāciju summu ar 2010. gada izdevumiem priekšvēlēšanu kampaņai un ikdienas darbībai, dotācijas nosegtu aptuveni 12% partiju izdevumu.

Partiju ienākumu lauvas tiesu joprojām veido privātpersonu ziedojumi. KNAB partiju finanšu datubāze rāda, ka ziedojumi nāk no visai ierobežota personu loka, turklāt bieži vien tiek ziedotas summas virs 500 eiro vienā reizē. Šie ir uzskatāmi par lieliem ziedojumiem, un tie rada pamatotus jautājumus par ziedotās naudas izcelsmi. Kaut gan juridisko personu ziedojumi ir aizliegti kopš 2002. gada, ziedotāju vidū ir daudz uzņēmumu īpašnieku, vadītāju un viņu ģimenes locekļu. Šāda situācija norāda uz plutokrātiskā partiju finansēšanas modeļa saglabāšanos. Tāpat jāņem vērā, ka

sabiedrības uzticēšanās politiskajām partijām ir ļoti zema, bet materiālā nevienlīdzība – augsta. Tāpēc būtu pārgalvīgi gaidīt plašu ziedotāju loku. Vienlaikus jāuzsver, ka Latvijas situācijā noteiktie partiju finansēšanas ierobežojumi faktiski mazina šīs jomas caurskatāmību, lai gan atbildīgās institūcijas velta lielas pūles, pārbaudot partiju deklarācijas.

Tāpat jāuzsver, ka politisko aktivitāšu finansēšanā pastāv būtiski trūkumi. Pirmkārt, virkne topošo partiju pēdējos 10 gados ir izvēlējušās vispirms pulcināt atbalstītājus un komunicēt sabiedrībai savus programmatiskos pamatpostulātus, izmantojot biedrību juridisko formu, kas neuzliek praktiski nekādus ierobežojumus to finansiālajai un saimnieciskajai darbībai. Otrkārt, pēdējos gados atklātībā arvien biežāk nonāk informācija par Krievijas atbalstu Latvijas politiskajiem spēkiem, kas tiekot sniegts kā finanšu, tā zinātnības formās. Taču atbildīgās institūcijas nav spējušas šīs aktivitātes novērst, un tas vieš šaubas par vienādu spēles noteikumu esamību.

Apkopojot tendences pēdējos 10 gados, var teikt, ka partiju finansēšanas normatīvā bāze ir būtiski attīstījies, jūtami mazinot atsevišķas iepriekšējā periodā novērotās problēmas (deklarāciju pārbaude pēc būtības; slēptā reklāma; nepilnīga finanšu uzskaitē u.c.). Par kardinālu pārmaiņu uzskatāma budžeta dotāciju ieviešana politiskajām partijām. Tomēr fundamentālās problēmas – partiju ciešā saikne ar salīdzinoši šauru finansētāju loku un naudas izcelsme – saglabā savu aktualitāti. Vēl vairāk – ir izkristalizējušās jaunas problēmas, kuras radušās noteikto ierobežojumu rezultātā.

## **6.7. Cik lielu atbalstu partijas saņem no dažādām etniskām, reliģiskām un lingvistiskām grupām?**

### *Likumdošana*

Latvijas likumdošana nenosaka pārstāvniecības kvotas kādām sociālajām grupām kandidātu sarakstos vai vēlēto institūciju sastāvā. Iemaksājamās drošības naudas apjoms (1400 eiro) nav atkarīgs no tā, cik vēlēšanu apgabalos partija iesniedz Saeimas deputātu kandidātu sarakstus. Naturalizācijas procesa gaitā ir palielinājies balsstiesīgo Latvijas iedzīvotāju skaits un paplašinājušās austrumslāvu minoritāšu politiskās līdzdalības iespējas.

### *Faktiskā situācija*

Pēc Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) datiem, 2014. gada sākumā Latvijā bija 2,18 miljoni iedzīvotāju. Šie dati nesakrīt ar Centrālās statistikas pārvaldes datiem, taču PMLP informācija partiju un vēlēšanu kontekstā ir svarīgāka, jo tieši PMLP dati tiek izmantoti arī Centrālās vēlēšanu komisijas darbības nodrošināšanai un vēlēšanu administrēšanai.

Pēdējo 10 gadu laikā ir notikušas zināmas pārmaiņas kā iedzīvotāju, tā Latvijas Republikas pilsoņu etniskajā sastāvā. Par aptuveni vienu procentpunktu ir palielinājies latviešu īpatsvars iedzīvotāju vidū, taču par vairāk nekā 3,5 procentpunktiem ir samazinājies viņu īpatsvars LR pilsoņu vidū. Šāda tendence ir skaidrojama ar naturalizācijas gaitu, kuras ietvaros no 2004. gada janvāra līdz 2014. gada janvārim 72 330 personu ieguvušas LR pilsonību.

Vislielākās atšķirības politiskajā uzvedībā ir vērojamas starp divām lielākajām etnolingvistiskajām kopienām – personām, kuras ģimenē biežāk lieto latviešu valodu un kuras visbiežāk pašidentificējas ar latviešiem, no vienas puses, un personas, kuras ģimenē biežāk lieto krievu valodu un kuras visbiežāk pašidentificējas ar kādu no austrumslāvu tautām (krievi, ukraiņi, baltkrievi). Šīs atšķirības visuzskatāmāk ir novērojamas vēlēšanās, kad izpaužas šo divu grupu politisko simpātiju nošķirtība.

2014. gada aprīlī veiktajā sabiedriskās domas aptaujā tika konstatēts, ka partiju atbalsta etniskā struktūra ir skaidri polarizēta. Respondenti, kas sevi uzskata par latviešiem, izteikti atbalsta Nacionālo apvienību, “Vienotību”, kā arī Zaļo un zemnieku savienību un jauntapušo Ingūnas Sudrabas partiju “No sirds Latvijai”. Savukārt austrumslāvi – t.sk. krievi – atbalsta Saskaņas centru. Būtiski uzsvērt, ka kopš 2004. gada par 8–10 procentpunktiem ir palielinājies latviešu īpatsvars lielākā austrumslāvu

politiskā spēka atbalsītāju vidū. Tas ir saistīts ar mērķtiecīgu šā spēka rīcību latviešu piesaistīšanai, tostarp ar Saskaņas centra pozicionēšanos kā vienīgajai alternatīvai labēji noskaņotajām latviešu partijām, kura turklāt sekmīgi īsteno sociāli atbildīgu politiku Rīgas pilsētā.

**6.1. tabula. Iedzīvotāju un pilsoņu kopumu etniskās struktūras dinamika 2004.–2014. gadā, %**

	Iedzīvotāji		LR pilsoņi	
	2004	2014	2004	2014
Latvieši	58,7	59,6	74,9	71,2
Krievi	28,8	26,9	18,3	19,7
Baltkrievi	3,9	3,4	1,5	1,7
Ukraiņi	2,6	2,4	0,6	1,0
Poļi	2,5	2,2	2,2	2,0
Lietuvieši	1,4	1,3	0,9	1,0
Citi	2,1	4,2	1,5	3,4
KOPĀ	100	100	100	100

Avots: Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde.

**6.2. tabula. Partiju atbalsta etniskā struktūra, %**

	Latvieši	Krievi	Citi	KOPĀ
Saskaņas centrs	27	62	11	100
“Vienotība”	92	4	4	100
Zaļo un Zemnieku savienība	82	13	5	100
Nacionālā apvienība	99	1	0	100
“No sirds Latvijai”	84	7	9	100

Avots: DA 2014.

Arī oficiālie vēlēšanu rezultāti mudina domāt par līdzīgām tendencēm. Saskaņas centrs vislabākos panākumus tradicionāli gūst Rīgā un Latgalē – vēlēšanu apgabalos, kuros ir visaugstākais mazākumtautību īpatsvars. Arī Eiropas Parlamenta vēlēšanu rezultāti liecina, ka tādi austrumslāvu interešu aizstāvji kā Saskaņas centrs, “Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā” vai Latvijas Krievu savienība vislielāko atbalstu gūst apgabalos un novados ar lielāku mazākumtautību īpatsvaru.

Šie dati ļoti uzskatāmi demonstrē etnisko nošķirtību politikā, kas gan nav raksturīga tikai Latvijai vien un ir vērojama vairākās citās Eiropas demokrātijās. Faktiski ir iespējams runāt par “latviešu” partijām un “austrumslāvu” partijām, ņemot vērā katras partijas etniskā atbalsta bāzi. Turklāt nav domājams, ka tuvākā vēlēšanu cikla laikā varētu mazināt etniskās šķirtnes lomu – par to liecina gan dažu politisko spēku iekšpolitiskās aktivitātes, gan tās pavadošais starptautiskais fons.

Balstoties uz Seimūra Lipseta un Steina Rokana formulēto šķirtņu teoriju, var uzskatīt, ka šāda nošķirtība lielā mērā atspoguļo jau pastāvošo sabiedrības politisko segmentāciju, kuras kontūras iezīmējās jau 20. gadsimta 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā. Tās pārvarēšana ir ilgtermiņa process, kura rezultāti ir cieši saistīti ne tikai ar sabiedrības saliedēšanas politikas efektivitāti, bet arī ar starptautiskā konteksta maiņu.

## 6.8. Kādi pasākumi ir veikti, lai novērstu publiski identificētās problēmas partiju darbībā? Cik prioritāri tie ir, vai tiem ir sabiedrības atbalsts?

Latvijas politisko partiju darbības lielākā problēma jau ilgstoši ir saistīta ar partiju finansēšanu. Politikā to ir apzinājušies, un pēdējos 10 gados šajā jomā ir notikušas vērā ņemamas normatīvas pārmaiņas, gan nosakot caurskatāmākus partiju atbalsta apjomus, gan definējot ekonomiskajai situācijai atbilstošākus tēriņu griestus, gan ieviešot budžeta dotācijas partijām, gan arī nosakot stingrākas un operatīvākas sankcijas par pārkāpumiem. Lai gan ir pieaudzis partiju biedru skaits, kas varētu liecināt par partiju iesaikšanos sabiedrībā un sabiedrības uzticēšanās pieaugumu, partijas joprojām ir vienas no visnegatīvāk vērtētajām institūcijām Latvijā. Turklāt budžeta dotāciju pirmo rezultātu vērtējums ir ļoti slikts – sabiedrība neredz ieguvumus no šā soļa. Tas rāda, ka partiju darbības vērtējums nav saistīts tikai ar to finansēšanas procesu un to saistību ar šauru sabiedrības segmentu.

Iespējams, partiju vērtējumā atspoguļojas negatīvais vērtējums par valsts attīstību kopumā (2014. gada aprīlī veiktajā aptaujā puse respondentu uzskatīja, ka Latvija neattīstās pareizajā virzienā; DA 2014, B5. tabula), kas zināmā mērā ir saistīts ar partiju intelektuālo kapacitāti un veikspēju. Mūsdienu informatīvajos apstākļos arvien vairāk zaudējot pārstāvniecisko funkciju, Latvijas partijas, šķiet, nepietiekami attīstījušas to rīcībā esošās valsts pārvaldīšanai vajadzīgās kapacitātes, ko savukārt ir sarežģīti veikt sabiedrības nicinājuma dēļ.

Sabiedrība negatīvi vērtē Saeimā ievēlēto deputātu pāreju no vienas frakcijas uz citu, nereti uzskatot šādu soli par politiskās nestabilitātes pazīmi un dažkārt – par negodprātīgu rīcību attiecībā pret vēlētājiem. Šo problēmu mēģināts risināt, mainot frakciju veidošanas kārtību Saeimā, kā arī definējot nosacījumus budžeta dotāciju saņemšanai politiskajām partijām. Tomēr līdzšinējie procesi Saeimā un sabiedrības aptauju dati liecina, ka minētie pasākumi nav radījuši cerētos rezultātus.

### Kopvērtējums: virzība pēdējos desmit gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
6.1.		X			
6.2.				x	
6.3.		X			
6.4.		X			
6.5.				x	
6.6.					x
6.7.				x	
6.8.		X			

### Vislabākās iezīmes

Partiju finansēšanas normatīvā bāze ir attīstījusies, aptverot fenomenus, kas nebija pakļauti regulējumam vai arī bija irdeni regulēti. Ir veikti pasākumi, lai mazinātu priekšvēlēšanu aģitācijas kapitālietilpīgumu un nodrošinātu budžeta finansējumu populārākajām partijām.

### Visnopietnākā problēma

Pastāv trūkumi likumdošanā, kas klaji politiskiem nolūkiem ļauj izmantot citus organizāciju veidus, kas ļauj apiet politiskajām partijām noteiktos darbības ierobežojumus. Nav novērsta pretlikumīga partiju atbalsta saņemšana no ārvalstīm.



## Ieteicamie uzlabojumi

Ir nepieciešams striktāk vērsties pret partiju finansēšanas normu pārkāpumiem, kas ļautu mazināt pretlikumīgās ārvalstu atbalsta formas Latvijā reģistrētajām partijām. Ir nepieciešams veicināt politisko partiju saikni ar sabiedrību, paaugstinot partiju intelektuālo kapacitāti un veikspēju.

## Literatūra

Auers, D., Ikstens, J. (2005). Politisko partiju demokrātiskā loma. No: Rozenvalds, J. (red.). *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits*. Rīga: Latvijas Universitāte.

Aylott, N., Ikstens, J., Lillienfelt, E. (2014). Ever more inclusive? Candidate selection in North European democracies. In: Aylott, N. (ed.). *Models of Democracy in Nordic and Baltic Europe*. Ashgate, pp. 117–151.

Budge, I., Laver, M. (1986). Office seeking and policy pursuit in coalition theory. *Legislative Studies Quarterly*, Vol. 11, No. 4, pp. 485–506.

DA (2014). 2014. gada demokrātijas audita vajadzībām veiktās iedzīvotāju aptaujas dati (aptaujas pasūtītājs – LU Sociālo zinātņu fakultāte, izpildītājs – SKDS). Valsts pētījumu programma “Nacionālā identitāte”. Sk. šā izdevuma 2. pielikumu; ar pilnīgiem aptaujas rezultātiem var iepazīties LU SZF mājaslapā.

Ikstens, J. (2010). La Lettonie. In: De Waele, J. M., Magonette, P. (eds.). *Les démocraties européennes: approche comparée des systèmes politiques nationaux*. Armand Colin.

Ikstens, J. (2009). Patronage and party development in Latvia. No: Ozoliņa, Ž., Reinholde, I. (red.). *Laba pārvaldība*. Rīga: Zinātne, pp. 176–2013.

LETA (2014). Vilnītis piedāvā trīs Reformu partijas nākotnes scenārijus. Izgūts no: <http://www.irliepaja.lv/lv/raksti/liepajnieki/vilnitis-piedava-tris-reformu-partijas-nakotnes-scenarijus/> [skatīts 02.08.2014.].

Ozols, J. (2012). *Partiju vienotība Saeimā: valdības un sistēmas brieduma loma*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.

Platace, L. (2012). Kā dibināt politisko partiju. Izgūts no: <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi/245940-ka-dibinat-politisko-partiju/> [skatīts 10.07.2014.].

Van Biezen, I., Poguntke, T. (2014). The decline of membership-based politics. *Party Politics*, Vol. 20, No. 2, pp. 205–216.

Van Biezen, I., Mair, P., Poguntke, T. (2012). Going, going,... gone? The decline of party membership in contemporary Europe. *European Journal of Political Research*, Vol. 51, No. 1, pp. 24–56.

## 7. EFEKTĪVA UN ATBILDĪGA PĀRVALDE

*Iveta Reinholde*

*Vai pārvaldes struktūras ir atbildīgas tautas un tās pārstāvniecības priekšā?*

### **7.1. Cik efektīvi valdība var īstenot sabiedrības interesēm atbilstošu rīcībpolitiku; kādi resursi ir valdības rīcībā?**

#### *Likumdošana*

Latvija jau kopš 20. gadsimta 90. gadu sākuma ir centusies reformēt publisko pārvaldi. Veiksmes posmi ir mijušies ar neveiksmes periodiem. 90. gadu vidū populārā pieeja izmantot publiskā sektora modernizēšanai privātā sektora metodes Latvijā faktiski izgāzās, un spilgtākie šo pieeju raksturojošie fenomenī – vadības līgumi un aģentūras – ik pa brīdim pavīdēja presē saistībā ar lielākiem vai mazākiem publiskiem skandāliem. Tolaik neveiksmju pamatā bija fakts, ka valdības rokās nebija pietiekami efektīvu instrumentu, kā uzraudzīt rīcībpolitiku ieviešanu un valsts budžeta līdzekļu saimniecisku izmantošanu. Tādēļ problēmas publiskajā pārvaldē un nepieciešamība izpildīt nosacījumus iestājai Eiropas Savienībā (ES) bija pamudinājums radīt tiesisko un institucionālo ietvaru publiskās pārvaldes darbībai.

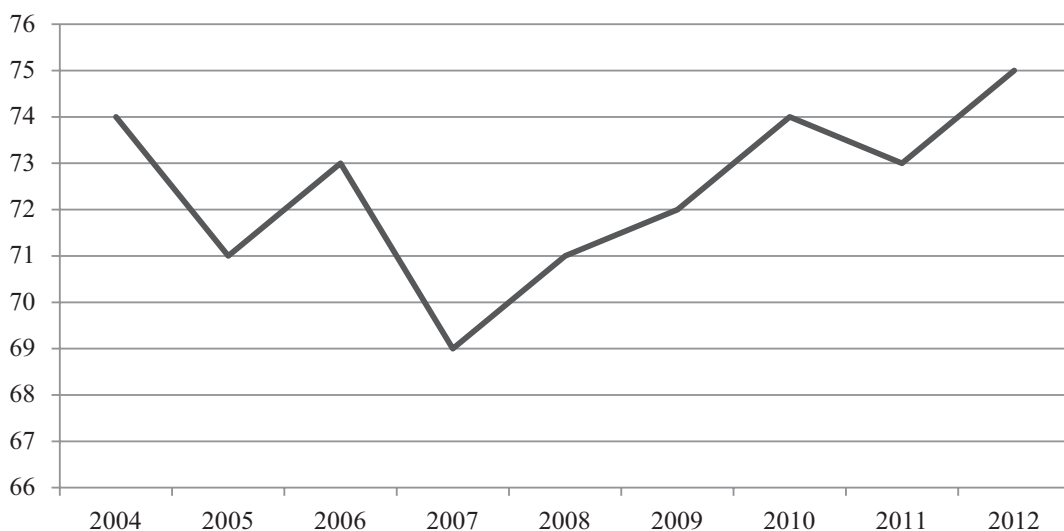
Jaunā gadsimta sākumā Saeimā tika pieņemti vairāki publiskās pārvaldes funkcionēšanai moderni likumi – Valsts civildienesta likums (2000), Administratīvā procesa likums (2001), Valsts pārvaldes iekārtas likums (2002). Valsts civildienesta likums nosaka profesionāla civildienesta lomu valstī, bet Valsts pārvaldes iekārtas likums definē izpildvaras (t.i., Ministru kabinetam padotās varas) valsts pārvaldes institucionālo sistēmu un darbības pamatprincipus. Savukārt Administratīvā procesa likuma mērķis ir panākt tiesiskas valsts pamatprincipu ievērošanu attiecībās starp privātpersonu un valsti. Tādējādi jau 21. gadsimtā sākumā Latvijā tika izveidots publiskās pārvaldes funkcionēšanai atbilstošs tiesiskais un institucionālais ietvars, kas bija būtisks faktors gan sarunās pirms iestāšanās ES, gan arī turpmākai publiskās pārvaldes modernizācijai.

#### *Faktiskā situācija*

Reālo valdības spēju ieviest tās formulētās rīcībpolitikas un sniegt kvalitatīvus publiskos pakalpojumus parāda Pasaules Bankas izstrādātais Valdības efektivitātes indekss (VEI), kas veidojas no uzņēmumu, iedzīvotāju un ekspertu aptaujām, tādēļ tas spēj sniegt kompleksu publiskās pārvaldes darba novērtējumu.

Latvija VEI vērtējumā izskatās salīdzinoši labi. Visaugstākais vērtējums – 100 – nozīmē vislabāko izpildvaras darbu, pēdējos trijos gados tāds ir bijis Somijai. Atbilstoši Pasaules Bankas klasifikācijai Latvija, tāpat arī Lietuva, ietilpst grupā ar vērtējumu amplitūdā no 50 līdz 75; Igaunija ietilpst augstākā rādītāju grupā (75–90) (World Bank 2013).

Starptautiskais vērtējums par Latvijas valdības spējām ieviest rīcībpolitikas ļauj izdarīt vairākus secinājumus. Pirmkārt, šīs spējas mazinājās laikā, kad Latvija piedzīvoja strauju ekonomisko izaugsmi. To var skaidrot tādējādi, ka valdība necentās ierobežot straujos izaugsmes tempus, lai no šīs izaugsmes vienlīdz ātri labumus izjustu visas sabiedrības grupas. Publiskajai pārvaldei pietrūka zināšanu un prasmju, lai ekonomiskās izaugsmes laikā veiktu nepieciešamās pārmaiņas rīcībpolitikās un normatīvajos aktos un pielāgotu tos mainīgajiem apstākļiem.



7.1. attēls. **Latvijas valdības spēja ieviest rīcībpolitikas** (ranžējums procentilēs starp visām valstīm; 0 ir zemākais vērtējums, bet 100 – visaugstākais vērtējums)

Avots: World Bank 2013.

Otrkārt, 2009. gads un 2010. gads, kas iezīmējās ar budžeta taupīšanas pasākumiem un centieniem sabalansēt valsts budžeta ieņēmumus un izdevumus ekonomiskās krīzes situācijā, uzrādīja arī valdības spēju izaugsmi un apliecināja, ka noteiktos apstākļos gan politiķi, gan publiskā pārvalde spēj konsekventi rīkoties, lai ieviestu reformas un pieņemtu izsvērtus lēmumus. Reaģējot uz ekonomisko lejupslīdi, tika samazināts nodarbināto skaits publiskajā pārvaldē, veikts funkciju audits, kā arī palielināti nodokļi. Latvijas ekonomiskās stabilizācijas un izaugsmes programma, kas bija pamatā sarunām starp Latvijas valdību un starptautiskajām finanšu institūcijām, paredzēja ne tikai finanšu sektora stabilizāciju, bet arī finanšietilpīgu rīcībpolitiku reformas (piemēram, izglītības un veselības aizsardzības jomā) (Reinholde 2012, 180). Krīzes laikā, proti, komplicētā ekonomiskajā situācijā, valdības apņemšanas veikt reformas publiskajā pārvaldē, nepastāvot pietiekami skaidram reformu virzienam, deva unikālu iespēju īstenot iepriekš atliktās aktivitātes (piemēram, nodarbināto skaita samazināšanu valsts pārvaldē). Taču ilgtermiņā jautājums par reformu mērķiem un kopējo publiskās pārvaldes kapacitāti kļuvis arvien aktuālāks gan kontekstā ar Latvijas prezidentūru Eiropas Savienības Padomē, gan saistībā ar publisko pakalpojumu nodrošināšanu apstākļos, kad iedzīvotāju skaitam ir tendence samazināties.

Valdības spēju ieviest rīcībpolitikas ietekmē arī zināšanas par rīcībpolitiku realizēšanas veismēm un neveismēm. Diemžēl rīcībpolitiku seku izvērtēšanu un secīgu īstenošanu apgrūtina sarežģīta attīstības plānošanas dokumentu aktualizācijas sistēma, tādēļ izvērtējumi vai nu tiek veikti formāli, vai arī netiek veikti vispār (BSZI 2013, 64-67).

Kopumā pēdējo desmit gadu laikā Latvijā ir izdarījusi ļoti daudz, lai tās publiskā pārvalde funkcionētu atbilstoši Eiropas Savienības valstīs iedibinātām tradīcijām. Vienlaikus publiskajai pārvaldei būs jātiek galā ar vairākiem nākotnes izaicinājumiem – politikas plānošanas sistēmas vienkāršošanu un rīcībpolitiku seku izvērtējumu veikšanu un izmantošanu.

## 7.2. Cik efektīva ir ievēlēto politiķu kontrole pār publisko pārvaldi un izpildvaras struktūrām?

Satversmes 58. pants noteic, ka Ministru kabinetam ir padotas valsts pārvaldes iestādes. Tas nozīmē, ka Ministru kabinetam ir jāuzņemas atbildība par izpildvaras iestāžu darbību, proti, jānodrošina to kontrole.

Tomēr ir vairāki parlamentārās pārraudzības instrumenti, kas Saeimas deputātiem ļauj kontrolēt ierēdniecības darbu. Saeimas kārtības ruļļa 119. pantā ir teikts, ka “ne mazāk kā pieci deputāti var rakstveidā iesniegt jautājumu Ministru prezidentam, Ministru prezidenta biedram, ministram, valsts ministram un Latvijas Bankas prezidentam par šo amatpersonu kompetencē esošajām lietām”. Kārtējās Saeimas sēdes laikā tiek noteikts laiks atbildēm uz jautājumiem. Tas nozīmē, ka deputātiem ir dota iespēja uzdot jautājumus augstākajiem izpildvaras pārstāvjiem gan par rīcībpolitiku ieviešanas gaitu, gan par ierēdniecības rīcību.

Cits Saeimas kārtības ruļļa piedāvātais politiķu kontroles mehānisms pār izpildvaru ir pieprasījumi. Kārtības ruļļa 124. pants skan: “Ne mazāk kā desmit deputāti var rakstveidā iesniegt pieprasījumus Ministru kabineta locekļiem.” Uz visiem deputātu uzdotajiem jautājumiem ir jāatbild, savukārt attiecībā uz pieprasījumiem pati Saeima ir noteikusi starpposmu – Pieprasījumu komisija vispirms vērtē pieprasījumu un atzīst to par pieņemamu. Atbilstoši Saeimas kārtības ruļļa nosacījumiem adresātam atbildes uz deputātu grupas pieprasījumiem ir jāsniedz rakstveidā septiņu dienā laikā.

### 7.1. tabula. Pieprasījumu un jautājumu dinamika pēdējo četru Saeimas sasaukumu laikā

	<b>8. Saeima (ievēlēta 2002. 5.X)</b>	<b>9. Saeima (ievēlēta 2006.7.X)</b>	<b>10. Saeima (ievēlēta 2010.2.X)</b>	<b>11. Saeima (ievēlēta 2011.17.IX*)</b>
Pieprasījumi	20 (no tiem 18 noraidīti)	36 (no tiem 35 noraidīti)	3 (no tiem 2 noraidīti)	11 (11 noraidīti)
Jautājumi	136	253	22	161

\*Statistika līdz 2014. gada 1. maijam.

*Avots:* 8. Saeima. Statistika. Izgūts no: [http://saeima.lv/arhivs/8\\_saeima/statistika\\_par\\_8.htm](http://saeima.lv/arhivs/8_saeima/statistika_par_8.htm) (visi šeit minētie materiāli skatīti 02.05.2014.); 9. Saeimas statistika. 07.11.2006.–01.11.2010, izgūts no: [http://helios-web.saeima.lv/deputati/stat\\_9/Kopeja\\_statistika\\_9Saeima.pdf](http://helios-web.saeima.lv/deputati/stat_9/Kopeja_statistika_9Saeima.pdf); 10. Saeima. Deputātu pieprasījumi. Deputātu jautājumi. Izgūts no: [http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS\\_LmP.nsf/WEB\\_questions?OpenView&Count=30](http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS_LmP.nsf/WEB_questions?OpenView&Count=30); 11. Saeima. Deputātu pieprasījumi. Deputātu jautājumi. Izgūts no [http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs\\_lmp.nsf/WEB\\_requests?OpenView&Count=30](http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs_lmp.nsf/WEB_requests?OpenView&Count=30)

Pēdējo četru Saeimu darbības laikā formulēto pieprasījumu skaits nav bijis liels. Turklāt ir dominējusi izteikta tendence Pieprasījumu komisijai tos noraidīt. Saeimas kārtības rullis paredz iespēju pieprasījumu pārveidot par jautājumu, tādējādi panākot, ka deputātus interesējošā informācija tomēr tiek sniegta kārtējās sēdēs laikā. Savukārt atklāto Saeimas sēžu stenogrammas kopā ar pievienotajām rakstiskajām atbildēm uz deputātu jautājumiem tiek publicētas laikrakstā “Latvijas Vēstnesis”. Gan jautājumi, gan pieprasījumi ir rīks deputātu instrumentārijā, lai kontrolētu publiskās pārvaldes darbu, tomēr dažādu iemeslu dēļ šie rīki nav populāri un netiek efektīvi izmantoti, jo jautājumus un pieprasījumus ir diezgan grūti izmantot politiskās popularitē celšanai. Tomēr pēdējo desmit gadu laikā pieprasījumu un jautājumu popularitāte deputātu vidū ir augusi, ja salīdzina ar 2005. gadā publicēto demokrātijas novērtējumu.

Atbilstoši Saeimas kārtības rullim (150. pants) trešdaļas deputātu pieprasījums ir iemesls parlamentārās izmeklēšanas komisijas izveidošanai. Turklāt Saeimas kārtības rullis paredz, ka šīs komisijas locekļiem ir tiesības izdarīt revīzijas valsts pārvaldes un pašvaldību iestādēs. Savukārt valsts pasūtījums ir iemesls, lai šādu revīziju veiktu arī privātā uzņēmumā. Tas nozīmē, ka parlamentārās izmeklēšanas komisija var būt ietekmīgs instruments, ja deputātiem ir objektīvs pamats domāt, ka valsts budžeta līdzekļi nav tikuši lietderīgi izlietoti.

Diemžēl arī šo instrumentu, tāpat kā daudzus citus izpildvaras administratīvā aparāta kontroles instrumentus, deputāti praksē izmanto kūtri, vairāk reaģējot uz sabiedrībai aktuāliem jautājumiem un sūdzībām, nevis preventīvi. Tā 2011. gada nogalē tika izveidota parlamentārās izmeklēšanas komisija

par Latvijas Krājbankas uzraudzības nodrošināšanas, darbības apturēšanas un maksātnespējas procesa ietekmi uz Latvijas finanšu sistēmu, tomēr šīs komisijas darbs nebija tik aktīvs kā sākotnēji iecerēts (LR Saeima 2012). 2013. gadā tika izveidota parlamentārās izmeklēšanas komisija, lai izvērtētu sarežģīto situāciju, kāda bija izveidojusies saistībā ar Ķemeru sanatorijas pārvaldīšanu un privatizācijas procesu. Rezultātā komisija secināja vien to, ka ir nepieciešams ātrs risinājums, lai nepieļautu kultūrvēsturiskās ēkas bojāeju (LR Saeimas mājaslapa 2014).

2007. gadā tika izveidota tiesībsarga institūcija (citās valstīs tā vairāk pazīstama ar nosaukumu “ombuds”). 2008. gadā Saeimas kārtības rullī tika veikti grozījumi, ietverot nodaļu par tiesībsarga ziņojumiem: tajā noteikts, ka tiesībsargs reizi gadā iesniedz Saeimai rakstveida ziņojumu par Tiesībsarga biroja darbu (LR Saeima 2008b). Tā kā tiesībsarga uzmanības lokā ir cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošana, un labas pārvaldības principa ievērošana ir tieši saistīta ar iestāžu darbību, tad deputātiem ir vēl viena papildu iespēja iegūt informāciju par publiskās pārvaldes darbību.

Jau 2007. gadā tiesībsargs saņēma 441 sūdzību par labas pārvaldības principa pārkāpumiem un 2008. gadā 463 sūdzības gan par amatpersonu neatbilstošu rīcību, gan par pašvaldību neatbilstošu darbu (LR tiesībsargs 2007, 62; LR tiesībsargs 2008, 71). 2012. gadā tiesībsargs savā ziņojumā norādīja, ka iestādes, saņēmušas tiesībsarga aizrādījumus par labas pārvaldības principa pārkāpumiem, vai nu cenšas noliegt problēmu, vai arī atrunājās, norādot, ka problēmas risināšanai ir nepieciešams normatīvs regulējums (LR tiesībsargs 2013, 101). Tiesībsargs savā ziņojumā atklāj arī nozīmīgākos labas pārvaldības principu pārkāpumus (publiskās pārvaldes amatpersonu nelaiņa izturēšanās, atbildes nesniegšana pēc būtības, atšķirīga darba prakse reģionālajās nodaļās vienas iestādes ietvaros publisko pakalpojumu sniegšanai, saprotamas un objektīvas informācijas nesniegšana) (LR tiesībsargs 2013, 101). Tādējādi, iepazīstoties ar tiesībsarga ziņojumiem, Saeimas deputāti saņem pietiekami daudz informācijas par iestāžu darbību, lai, analizējot šo informāciju, lemtu par nepieciešamiem uzlabojumiem normatīvajos aktos.

2008. gadā Saeimas kārtības rullis tika papildināts ar sadaļu “Ministru kabineta locekļu ziņojumi”. Tajā paredzēts, ka Ministru prezidents katru gadu līdz 1. martam iesniedz Saeimai ziņojumu par MK paveikto un iecerēto darbību (LR Saeima 2008b). Tāpat grozījumi paredz arī to, ka ik gadu līdz 16. janvārim ārlietu ministrs iesniedz ikgadējo ziņojumu par paveikto ārpolitikā.

Kopumā Saeimas deputātu rīcībā ir krietni vairāk instrumentu publiskās pārvaldes uzraudzībai, nekā tas bija pirms desmit gadiem. Tradicionālos rīkus – deputātu pieprasījumus, jautājumus un parlamentārās izmeklēšanas komisijas – ir papildinājuši jauni rīki: tiesībsarga ziņojumi, ārlietu ministra ziņojumi un Ministru prezidenta ikgadējie ziņojumi. Tādējādi Saeimas deputātiem ir iespēja iepazīties ar detalizētu informāciju par notiekošo nozarēs un rīcībpolitikās. Taču praksē nav vērojamas būtiskas pārmaiņas tradicionālo rīku izmantošanā – ievēlētie politiķi ir kūtri un piesardzīgi. Savukārt jaunie rīki vēl netiek pilnībā izmantoti.

### **7.3. Cik atvērtas, vienlīdzīgas un sistemātiskas ir sabiedrības līdzdalības procedūras publiskajā pārvaldē?**

#### *Likumdošana*

Satversmes 101. pants paredz, ka ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības piedalīties valsts un pašvaldību darbībā. Tas nozīmē, ka sabiedrības līdzdalība publiskajā pārvaldē ir noteikta kā viena no demokrātiskām vērtībām, uzsverot sabiedrības lomu un nozīmi publiskās pārvaldes darbā. Turklāt sabiedrības līdzdalība publiskajā pārvaldē ir iekļauta arī vēl citos likumos, tā veidojot atbilstošu likumisko ietvaru. Piemēram, Valsts pārvaldes iekārtas likumā noteikts, ka publiskā pārvalde savā darbībā iesaista gan sabiedrisko organizāciju pārstāvjus, gan privātpersonas, iekļaujot viņus darba grupās, konsultatīvajās padomēs vai arī lūdzot sniegt atzinumus (48. pants). Savukārt Attīstības plānošanas sistēmas likumā ir ietverts līdzdalības princips, saskaņā ar kuru visām ieinteresētajām personām ir iespēja līdzdarboties attīstības plānošanas dokumenta izstrādē (LR Saeima 2008a, 5. pants).



Detalizēti sabiedrības līdzdalību publiskajā pārvaldē nosaka MK noteikumi Nr. 970 "Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā", kuri apraksta kārtību sabiedrības līdzdalībai likumdevējā un izpildvarā (Saeimā un MK), kā arī iestāžu, plānošanas reģionu un pašvaldību attīstības plānošanas procesā (LR MK 2009). Šie noteikumi ir elastīgi un pieļauj, ka tajos aprakstītā sabiedrības līdzdalības kārtība var tikt izmantota ne tikai attīstības plānošanas dokumenta izstrādei, bet jebkura jautājuma risināšanai. Sabiedrība var piedalīties visos attīstības plānošanas posmos, sākot ar problēmas identificēšanu līdz pat risinājuma ieviešanai, aktualizēšanai un novērtēšanai. Turklāt ir jāuzsver, ka šie MK noteikumi ir vienlīdz attiecināmi gan uz biedrībām un nodibinājumiem (formāli reģistrētām NVO), gan uz indivīdiem un NVO, kas savu juridisko statusu nav reģistrējušas. Tādējādi normatīvajos aktos noteiktais sabiedrības līdzdalības reglamentējums paredz visu sabiedrības locekļu iespējas piedalīties.

MK noteikumi Nr. 970 paredz daudzus sabiedrības līdzdalības veidus, tādējādi dodot iedzīvotājiem un NVO iespēju izvēlēties tādu līdzdalības veidu, kāds šķiet piemērots, – paust viedokli klātienē vai neklātienē. Iedzīvotāji var klātienē piedalīties starpinstitūciju darba grupās un konsultatīvajās padomēs, piedalīties sabiedriskajās apspriedēs un publiskajās apspriešanās, kā arī līdzdarboties diskusiju grupās un forumos (LR MK 2009). Tajā pašā laikā iedzīvotāji var izmantot arī iespējas sniegt rakstisku viedokli un atzinumu par attīstības plānošanu dokumentu tā izstrādes gaitā, kas ietver gan atzinumu sagatavošanu tādām dokumentam, kas ir izsludināts Valsts sekretāru sanāksmē, gan arī atzinumu sniegšanu par pašvaldības sagatavotu dokumentu.

Atbilstoši MK noteikumiem Nr. 970 iedzīvotāji un NVO var sniegt savus iebildumus un priekšlikumus arī lēmumu pieņemšanas procesā. Iedzīvotāji un NVO var klātienē piedalīties MK komiteju sēdēs, MK sēdēs, pašvaldības domes un arī komiteju sēdēs. Šie noteikumi paredz, ka jebkurš iedzīvotājs var darīt zināmus savus iebildumus arī citās publiskās pārvaldes iestādēs atbilstoši tai kārtībai, kāda ir noteikta iestādes iekšējos normatīvos, ja vien iekšējā kārtība iestādē ir noteikta un iedzīvotājiem tā ir zināma. 2013. gada 1. jūlijā stājās spēkā grozījumi MK noteikumos Nr. 970. Ar šiem grozījumiem Latvijā tika ieviests jauns sabiedrības līdzdalības veids – diskusiju dokumenti. Diskusiju dokumenti ieskicē iestādes piedāvāto konceptuālo ideju un redzējumu par problēmas iespējamo risinājumu. Ārvalstīs diskusiju dokumenti ir pazīstami ar nosaukumu "*green papers*", tādējādi var uzskatīt, ka ārvalstu labā prakse ir ieviesta arī Latvijā.

Lai būtu kontrole pār to, vai sabiedrības līdzdalība patiešām ir bijusi, minētie noteikumi paredz, ka līdzdalības process ir jāatspoguļo pašā attīstības plānošanas dokumentā vai arī tiesību akta anotācijā. Vienlaikus visai informācijai par sabiedrības līdzdalības iniciatīvām ir jābūt ievietotai iestāžu mājaslapās sadaļā "Sabiedrības līdzdalība". Piemēram, informācijai par sabiedrisko apspriešanu un tajā izskatāmajiem dokumentiem jābūt ievietotiem mājaslapā vismaz 14 dienas pirms pasākuma, tādējādi nodrošinot, ka iedzīvotāji un NVO var gan sagatavoties sava viedokļa paušanai, gan arī pēc iespējas vairāk sabiedrības pārstāvji var piedalīties apspriedē (LR MK 2009). Gan ieviestie diskusiju dokumenti, gan arī iespējas sabiedrībai iesaistīties pēc iespējas agrākās dokumentu izstrādes stadijās apliecina šajā jomā sasniegto progresu – Latvija, piemēram, ir apsteigusi Igauniju, kura savos plānošanas dokumentus atzīst nepieciešamību nodrošināt sabiedrībai piekļuvi dokumentu projektiem agrīnās to izstrādes stadijās (CSDP 2011, 23).

Visbeidzot, arī Valsts pārvaldes attīstības pamatnostādņu 2008.–2013. gadam 5. rīcības virziens paredzēja aktīvāku pilsonisko līdzdalību valsts pārvaldē (VPAP 2008). Pamatnostādnes paredzēja panākt NVO iesaistīšanu dažādu projektu, tiesību aktu un dokumentu izstrādes procesā iespējami agrīnā stadijā, tādējādi palielinot gan sabiedrības iespējas ietekmēt lēmumus, gan padarīt atvērtāku lēmumu pieņemšanas procesu. Pamatnostādnes sabiedrības līdzdalību aplūko kā divpusēju procesu, kurā, no vienas puses, ir nepieciešams, lai sabiedrības pārstāvji iesaistās dokumentu un projektu izstrādē pēc iespējas agrīnākā to izstrādes gaitā, bet, no otras puses, ir nepieciešams celt arī pašu publiskās pārvaldes darbinieku kapacitāti un izpratni par sabiedrības līdzdalības nozīmi. Pamatnostādnes tika arī definēti sabiedrības līdzdalības jomā sasniedzamie mērķi – nodrošināt, ka 2013. gadā vismaz 75% gadījumu politikas plānošanas dokumentu izstrādē būs piedalījušas NVO

un 89% gadījumu teritorijas plānošanas dokumentu izstrādē būs notikušas sabiedriskās apspriedes un dokumentu izstrādē iesaistītas NVO (VPAP 2008, 44–45). Šādi mērķi skaidri iezīmē to, ka arī rīcībpolitiku veidotāji tiecas panākt pēc iespējas lielāku sabiedrības iesaisti.

### *Faktiskā situācija*

Jāatzīst, ka pēdējo desmit gadu laikā ir panākts būtisks progress sabiedrības līdzdalībā. 2005. gadā tika parakstīts NVO un MK sadarbības memorands, kas bija nozīmīgs solis NVO iesaistei valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanā. Sākotnēji memorandu parakstīja tikai 57 NVO, bet šobrīd jau 352 (LR MK 2014b). Vēlāk tika izveidota MK un NVO sadarbības memoranda īstenošanas padome. Tā gan uzrauga sadarbības memoranda ieviešanu, gan arī veicina sabiedrības līdzdalību. 2013. gada sākumā veiktajā pētījumā NVO pārstāvji norādīja, ka kopumā ir labi informēti par sabiedrības līdzdalības iespējām, un piebilda, ka ir nepieciešami izglītojoši pasākumi, lai celtu gan sabiedrības ieinteresētību, gan arī motivāciju piedalīties dažādās sabiedrības līdzdalības procedūrās (Konsorts, Baltic Consulting 2013, 22). Šāds secinājums iezīmē tendenci, ka ir daļa NVO, kuras ir ļoti aktīvas, bet ir arī tādas NVO, kuru aktivitāte un vēlme līdzdarboties ir atkarīga no tās biedru kapacitātes un informētības līmeņa. Turklāt jāņem vērā, ka NVO mēdz specializēties noteiktos jautājumos, tādēļ, šādas specializētas NVO vairāk ir ieinteresētas līdzdarboties tieši tādu jautājumu izstrādē, kas tieši skar attiecīgo NVO darbības sfēru. 2013. gadā veiktais pētījums arī identificēja NVO bažas. Proti, NVO ir apgrūtināta iespēja izsekot līdz izteikto priekšlikumu tālākai attīstībai, jo anotācijas reti tiek atjaunotas, tāpat ir grūti sekot līdz dokumenta projekta attīstībai tā dažādās versijās, jo nav vienotas vietnes vai platformas, kur attiecīgais dokuments atrodas visu tā izstrādes gaitu (Konsorts, Baltic Consulting 2013, 23). Kopumā NVO kapacitāte, zināšanas un izpratne par līdzdalības iespējām desmit gadu laikā ir krietni uzlabojušās, lai gan jaunām NVO varētu būt nepieciešams krietns laiks, lai apgūtu un izprastu jau piedāvātās līdzdalības iespējas un apgūtu līdzdalības instrumentus praksē.

NVO laika gaitā ir uzkrājušas prasmes un pieredzi līdzdarboties, savukārt iedzīvotājos ir saglabājusies zināma skepse par savām iespējām līdzdarboties un spējām ietekmēt procesus. 2014. gadā demokrātijas audita vajadzībām veiktajā aptaujā tikai 17% respondentu piekrita apgalvojumam “Visumā valdība ņem vērā sabiedrības viedokli”, turpretim 75,3% deva negatīvu atbildi (DA 2014, II. tabula). Tātad to, ka valdība ņem vērā sabiedrības viedokli un attiecīgi tas atspoguļojas valdības izraudzīto rīcībpolitiku prioritātēs, mērķos un dokumentos, uzskatīja mazāk nekā piektā daļa respondentu, Aptaujā apgalvojumam “Katram cilvēkam ir jāievēro likumi, pat ja tie šķiet netaisni” piekrita 78,1% respondentu, un tas liecina, ka Latvijas iedzīvotāji ir gatavi samierināties ar šķietami netaisnu un neprecīzu normatīvo aktu, nevis, izmantojot daudzus līdzdalības instrumentus, mēģinātu mainīt attiecīgo normatīvo aktu (DA 2014, II. tabula). Šādu nostāju apstiprina arī cits jautājums sabiedriskās domas aptaujā. Iedzīvotājiem tika vaicāts: “Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja valdība pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus?” (DA 2014, II. tabula). Atbildes liecina, ka 67,8% respondentu domā, ka nevarētu darīt neko. Salīdzinājumā ar 2004. gada aptauju dati nav būtiski mainījušies, jo arī tad 67,9% respondentu atzina savu bezspēcību ietekmēt valdības pieņemtos lēmumus (Rozenvalds 2005, 226).

Tādēļ, ir svarīgi saprast, kāds iemesls tam, ka, lai arī ir izstrādāti normatīvie regulējumi un likumi piedāvā daudzveidīgas sabiedrības līdzdalības formas, iedzīvotāji nav pārliecināti par savām spējām līdzdarboties un attiecīgi ietekmēt lēmumus. 2014. gada aptaujas dati arī liecina: tikai 5,9% respondentu atzīst, ka viņiem ir pietiekama informācija par to, kā iesaistīties normatīvo aktu izstrādē un apspriešanā. Tas nozīmē, ka iedzīvotāji nemaz nepārzina daudzus sabiedrības līdzdalības mehānismus un iespējas. Iedzīvotāju skepse un NVO lomas pieaugums lēmumu pieņemšanas procesos vedina secināt, ka atslēga ir iedzīvotāju zemā iesaiste sabiedrisko organizāciju darbā. 2004. gadā 61,9% respondentu nepiedalījās nevienas organizācijas darbā (Rozenvalds 2005, 227). 2011. gadā dati būtiski neatšķīrās no 2004. gada datiem – tikai 39,8% respondentu bija iesaistījušies kāda nevalstiskā organizācijā (Latvijas fakti 2011, 5).

#### 7.4. Cik pieejami ir publiskie pakalpojumi; cik strukturēts un sistemātisks ir konsultāciju process ar pakalpojumu sniedzējiem?

##### *Likumdošana*

Visus valsts pārvaldes un pašvaldību sniegtos pakalpojumus Latvijā apzīmē ar terminu “publiskie pakalpojumi”. Taču, “publiskā pakalpojuma” izpratne ir atšķirīga gan nozarēs, gan iestādēs. Normatīvajos aktos var atrast vairākās “publisko pakalpojumu” definīcijas, un šī daudzveidība atspoguļo nevienmērīgo publisko pakalpojumu jomas un izpratnes attīstību.

Jau 2002. gadā pieņemtajā Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. pantā tika noteikts, ka “valsts pārvalde savā darbībā pastāvīgi pārbauda un uzlabo sabiedrībai sniegto pakalpojumu kvalitāti” (LR Saeima 2002). Vēlāk, 2004. gadā pieņemtajā Informācijas sabiedrības pakalpojumu likumā, “publisko pakalpojumu” izpratne ir tuvāka privātā sektora izpratnei par pakalpojumiem. Šajā likumā pakalpojums “ietver preču un pakalpojumu elektronisku tirdzniecību, komerciālo paziņojumu sūtīšanu, iespēju piedāvāšanu informācijas meklēšanai, piekļuvei pie tās un informācijas ieguvei, pakalpojumus, kas nodrošina informācijas pārraidi elektronisko sakaru tīklā vai piekļuvi elektronisko sakaru tīklam, informācijas glabāšanu” (LR Saeima 2004). Savukārt, 2000. gadā pieņemtajā likumā “Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem” ar pakalpojumiem tiek saprasta “preču ražošana, pakalpojumu sniegšana un infrastruktūras (inženierbūvju vai inženiertehnisku risinājumu, kā arī ar to izmantošanu saistītu resursu komplekss, kas nepieciešams preču ražošanai vai pakalpojumu sniegšanai) pakalpojumi regulējamās nozarēs atbilstoši nozaru speciālajiem normatīvajiem aktiem” (LR Saeima 2000). Dažādās izpratnes un publisko pakalpojumu definējumi ne tikai radīja problēmas iedzīvotājiem saprast, kādus pakalpojumus viņi var saņemt, bet arī iestādēm saprast, kādus pakalpojumus tās sniedz.

Valsts pārvaldes politikas attīstības pamatnostādņēs 2008.–2013. gadam “Labāka pārvaldība: pārvaldes kvalitātes un efektivitāte” (apstiprinātas 2008. gadā) uzsvars tika likts galvenokārt uz centrālā līmeņa publiskās pārvaldes iestāžu sniegtajiem pakalpojumiem (VPAP 2008, 20). Pamatnostādņu rīcības virziens “Institūciju pakalpojumu kvalitātes uzlabošana” paredzēja normatīvā un metodiskā regulējuma izstrādi pakalpojumu sniegšanai, kas būtu pamats turpmākai decentralizētai pieejai pakalpojumu attīstībā.

2014. gada janvārī MK izskatīja Publisko pakalpojumu likumprojektu, ar kuru ir plānots sekmēt publisko pakalpojumu sistēmas attīstību, tādā veidā mēģinot rast gan vienotu izpratni publisko pakalpojumu definēšanai un pieeju publisko pakalpojumu ieviešanai, gan arī samazināt administratīvo slogu, kas ir radies atšķirīgās iestāžu prakses dēļ (LR MK 2014a). Likumprojekts paredz nostiprināt un ieviest praksē e-pārvaldes, laika ekonomijas un vienas pieturas aģentūras principus. Tāpēc līdz ar likuma pieņemšanu Saeimā administratīvo reformu procesā būs noiets būtisks posms, jo jau 90. gadu beigās publiskās pārvaldes reformas dokumenti paredzēja virzību uz klientorientētas saskarsmes un vienas pieturas aģentūrās ieviešanu. Vienlaikus likumprojekts reaģē arī uz pēdējās desmitgades izaicinājumiem – nepieciešamību ieviest e-pārvaldi un nodrošināt pakalpojumu pieejamību dažādās teritorijās, ņemot vērā iedzīvotāju skaitu.

Metodikā, kas detalizēti skaidro publisko pakalpojumu katalogu aizpildīšanu, publiskie pakalpojumi definēti kā “normatīvajos aktos noteiktie vai no tiem izrietošie materiālie vai nemateriālie labumi, ko iestāde vai privātpersona, kas īsteno valsts pārvaldes uzdevumus (turpmāk – iestāde), sniedz privātpersonai saistībā ar tās kompetencē esošu publiskās pārvaldes funkciju un uzdevumu izpildi” (VRAA 2011, 4). Lai noteiktu, kas būtu uzskatāms par iestādes publisko pakalpojumu, Metodika publisko pakalpojumu kataloga aizpildīšanai piedāvā piecu pazīmju kopumu, kas raksturīgas publiskajam pakalpojumam:

- a) iestādei pakalpojumu sniegšana ir noteikta kā valsts pārvaldes funkcija (normatīvā pazīme);
- b) pakalpojuma saņēmēja (t.i., indivīda) noteiktu vajadzību apzināšana un apmierināšana, noteikta labuma saņemšana (sabiedriskā labuma pazīme);

- c) pakalpojumam ir pilnīgs vai daļējs publiskais finansējums (finansējuma pazīme);
- d) pastāv mijiedarbība starp pakalpojuma sniedzēju un pakalpojuma saņēmēju (mijiedarbības pazīme);
- e) pēc pakalpojuma ir regulārs pieprasījums (regularitātes pazīme) (VRAA 2011, 4).

### *Faktiskā situācija*

Lai praktiski palīdzētu publiskās pārvaldes iestādēm ieviest publiskos pakalpojumus, jau 2006. gadā tika izstrādāts "Publisko pakalpojumu katalogs", kas ir pieejams portālā [www.latvija.lv](http://www.latvija.lv) – vienotajā publisko pakalpojumu piekļuves punktā.

Portāla [www.latvija.lv](http://www.latvija.lv) izveide un attīstība atspoguļo e-pakalpojumu un e-pārvaldes attīstības dinamiku. 2010. gadā Latvijā elektroniski 100% apjomā bija pieejami 20 publiskie pakalpojumi, kas ES atzīti par pamatu informācijas sabiedrības veidošanai. 2012. gadā jau 88,7% uzņēmumu ar valsts pārvaldes iestādēm sazinājās tiešsaistē un 85,4% uzņēmumu aizpildītas veidlapas iesniedza elektroniski (VARAM 2014). Tiesa, iedzīvotāji e-pakalpojumu izmantošanā ir krietni kūtrāki. 2005. gadā iedzīvotāji visbiežāk informāciju par pakalpojumiem meklēja iestādē (61,6%), tikai pēc tam mēģināja zvanīt uz iestādi, bet pēdējā izvēle bija e-pakalpojumu izmantošana elektroniskā vidē (ĪUMEPLS 2005, 6). Savukārt 2012. gadā 63,7% iedzīvotāju saziņai ar valsts iestādēm izmantojuši internetu, bet tikai 22,3% iesniedza elektroniski aizpildītas veidlapas (VARAM 2014). Populārākie e-pakalpojumi ir iedzīvotāju ienākuma nodokļa deklarēšana, pieteikšanās sociālās apdrošināšanas pabalstiem, transportlīdzekļu reģistrācija un dzīvesvietas deklarēšana (E-practice.eu 2012).

Lai iedzīvotāji un uzņēmēji varētu izmantot e-pakalpojumus, ir nepieciešams e-paraksts, kura ieviešana bija apvīta ar daudzām neskaidrībām gan par e-paraksta izmaksām, gan arī par nepieciešamo tehnisko infrastruktūru. 2011. gadā elektroniski parakstīto dokumentu skaits pārsniedza 73 000 mēnesī, 2009. gadā šis rādītājs bija trīs reizes mazāks (eParaksts 2012). Lai gan ir iespējama jaunāko tehnoloģiju izmantošana, lielākā daļa pakalpojumu publiskā pārvaldē tomēr notiek klasiskā veidā – "uz papīra", jo iedzīvotāji nezina, kur var izmantot e-parakstu, nezina arī, ka nepieciešamos e-pakalpojumus var saņemt ar internetbankas starpniecību (VARAM mājaslapa 2013).

Lai arī desmit gadu laikā ir panākts būtisks progress e-pārvaldes ieviešanā, praksē novērojams atšķirīgs publisko pakalpojumu attīstības temps, jo, trūkstot publiskā pakalpojuma definējumam, iestādes par pakalpojumiem mēdz uzskatīt vai nu visas savas veicamās funkcijas, vai arī tās aktivitātes, kas tiek iekļautas tikai maksas pakalpojumu cenrādī. Arī pakalpojumu aprakstīšanas detalizācijas pakāpe ir atšķirīga – daži pakalpojumi ir aprakstīti ļoti detalizēti un pieejami [www.latvija.lv](http://www.latvija.lv), bet par citiem [www.latvija.lv](http://www.latvija.lv) var atrast vien skopu norādi. Lai gan portāls [www.latvija.lv](http://www.latvija.lv) tika veidots kā vienotais publisko pakalpojumu portāls, tomēr praksē (2014. gadā) to izmantojuši tikai 12,8% respondentu, no kuriem vairāk nekā puse šo portālu izmanto privātām vajadzībām. Savukārt tiesību aktu datubāzi [www.likumi.lv](http://www.likumi.lv) darbam (60,4%) un privātām vajadzībām (49,9%) izmanto aptuveni vienāds skaits iedzīvotāju (DA 2014, 29-30).

Šobrīd Latvijā ir identificēti aptuveni 2000 pakalpojumu centrālās pārvaldes līmenī un aptuveni 700 pakalpojumu pašvaldību līmenī (MK 2013), tādēļ šo pakalpojumu definēšana un strukturēšana ir nepieciešama, lai iedzīvotājiem un uzņēmējiem mazinātu administratīvo slogu, kas saistīts ar vēsturiski izveidojušos pakalpojumu sniegšanas pieeju. Turklāt pakalpojumu sniegšanas organizēšana Latvijas reģionos šobrīd atspoguļo valsts pārvaldes un administratīvi teritoriālas reformas savstarpējo atrautību, kā rezultātā ministrijas ir reorganizējušas savu reģionālo iestāžu struktūru pēc tiem apsvērumiem, kas katrai ministrijai bija būtiski, bet pašvaldības apvienošanās gaitā ir centušās līdzsvarot pakalpojumu fizisko pieejamību un pieejamos resursus. Par spīti izaicinājumiem, Latvija pēdējo desmit gadu laikā ir panākusi būtisku progresu publisko pakalpojumu definēšanā un elektronizācijā, bet tas mazina administratīvo slogu.



## 7.5. Cik efektīvi tiek realizētas iedzīvotāju tiesības saņemt informāciju no publiskās pārvaldes?

### *Likumdošana*

NVO un iedzīvotāju iespējas piedalīties publiskās pārvaldes lēmumu pieņemšanā un līdzdalības kvalitāte ir atkarīga no informācijas pieejamības. Ja iedzīvotājiem un NVO ir iespējas iegūt informāciju par iestāžu darbību un to plānotajām aktivitātēm, tad sabiedrība var lemt par izdevīgu līdzdalības formu un paust viedokli par attiecīgo jautājumu.

Satversmes 104. pants paredz tiesības ikvienam likumā paredzētajā veidā vērsties valsts un pašvaldību iestādēs ar iesniegumiem un saņemt atbildi pēc būtības (LR Satversme 1922). Tādējādi tiesības saņemt informāciju no publiskās pārvaldes ir nostiprinātas kā konstitucionāls princips. Jau 1998. gadā pieņemtais Informācijas atklātības likums paredzēja, ka informācijai, kas ir iestādes rīcībā vai kuru iestādei ir pienākums radīt, ir jābūt publiski pieejamai. Ar šo likumu tika noteikta vienota kārtība, kādā iedzīvotāji var iegūt informāciju no publiskās pārvaldes iestādēm. Savukārt Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. pants noteic, ka “valsts pārvaldes pienākums ir informēt sabiedrību par savu darbību. Tas attiecas it īpaši uz to sabiedrības daļu un tām privātpersonām, kuru tiesības vai tiesiskās intereses īstenotā vai plānotā darbība skar vai var skart”. Tātad Valsts pārvaldes iekārtas likums iezīmē divus svarīgus informācijas pieejamības nosacījumus. Pirmkārt, sabiedrības informēšana ir iestāžu pienākums, un tā nav labas gribas vai īpašas labvēlības izpausme. Otrkārt, iestādēm sava darba plānošanā ir jāparedz, ka īpaša uzmanība būs jāvelta tām iedzīvotāju grupām, kuras var skart plānotā iestādes aktivitāte (piemēram, jauni normatīvie akti vai infrastruktūras attīstības projekti), tādēļ jācenšas rast kompromisus un arī jāplāno dažādu projektu sekas nākotnē.

2007. gadā tika pieņemts Iesniegumu likums, kura mērķis ir mudināt privātpersonas līdzdarboties publiskā pārvaldē. Likuma redzeslokā ir divpusējs process: iedzīvotājs iesniedz drukātu vai elektronisku iesniegumu (likumā izpratnē arī sūdzību, lūgumu, priekšlikumu vai jautājumu), bet iestādei ir pienākums iesniegumu izskatīt un sniegt atbildi (LR Saeima 2007). Tomēr Iesniegumu likums savā redzeslokā neietver tādus informācijas pieprasījumus, kas jāizskata atbilstoši Informācijas atklātības likumam, arī tādus iesniegumus, kuriem ir paredzēta vēl citāda izskatīšanas kārtība (LR Saeima 2007). Diemžēl iedzīvotājs var arī nezināt, ar ko pieprasījums Iesnieguma likuma izpratnē var atšķirties no citiem informācijas pieprasījumiem. Vienlaikus Iesniegumu likums pieprasa, lai iestādes izveidotu kārtību apmeklētāju pieņemšanai, proti, iestādei ir jānodrošina iedzīvotājiem iespēja atrisināt savas problēmas ārpus ierastā darba laika. Turklāt likums noteic, ka apmeklētāju pieņemšanas kārtībai ir jābūt publicētai iestādes mājaslapā un izvietotai pašā iestādē, tādējādi orientējot iestādes būt vairāk klientorientētām.

Kopš Informācijas atklātības likuma pieņemšanas ir pagājis vairāk nekā piecpadsmit gadu, un šobrīd iedzīvotāji vairāk cenšas meklēt informāciju, izmantojot modernās tehnoloģijas. Sabiedrības informēšanas un informācijas pieejamības kontekstā nozīmīgi ir 2007. gadā pieņemtie MK noteikumi Nr. 171 “Kārtība, kādā iestādes ievieto informāciju internetā”, kas lika katrai iestādei tās mājaslapā izveidot atsevišķu sadaļu “Sabiedrības līdzdalība”, tādējādi gan mudinot iestādes būt aktīvām informācijas sniegšanā, gan arī piedāvājot vēl vienu rīku sabiedrībai, rosinot to interesēties par lēmumu pieņemšanu un līdzdarbošanos. Vienlaikus šie MK noteikumi paredz vienotu pieeju valsts pārvaldes iestāžu mājaslapu veidošanā, jo noteic, ka sadaļā “Sabiedrības līdzdalība” ir jāietver informācija par iestādes sadarbību ar NVO, par darba grupām un konsultatīvajām padomēm, kā arī informācija par izstrādes un saskaņošanas procesā esošajiem attīstības plānošanas dokumentiem un tiesību aktu projektiem (LR MK 2007). Lai mudinātu iedzīvotājus un NVO piedalīties dokumentu izstrādē un apspriešanā, minētie MK noteikumi noteic, ka sadaļā “Sabiedrības līdzdalība” ir jāievieto informācija par plānotajām un jau notikušajām sabiedriskajām apspriedēm un publiskajām apspriešanām, norādot par dalības iespējām tajās. Turklāt MK noteikumi liek iestādēm atjaunot informāciju mājaslapās vismaz reizi nedēļā, tādējādi nodrošinot informācijas aktualitāti.



*Faktiskā situācija*

Kopš 1998. gada informācijas pieejamības jomā ir panākts būtisks progress, un kopumā arī iestāžu skatījums par informācijas sniegšanu un sabiedrības līdzdalību ir krietni mainījies. 90. gadu beigās iestāžu attieksme pret jaunajām, uz sabiedrības līdzdalību fokusētām iniciatīvām bija diezgan rezervēta, bet šobrīd informācijas sniegšana un sadarbība ar sabiedrību ir kļuvusi par administratīvās kultūras sastāvdaļu.

2011. gadā tika veikts novērtējums par personas tiesībām vērsties iestādē. Šajā novērtējumā tika konstatēts, ka Iesniegumu likumu iedzīvotāji izmanto, lai gūtu vispārpieejamu informāciju vai uzzinātu iestādes viedokli noteiktā jautājumā, kas savukārt noslogo iestādes ar nepamatotu iesniegumu izskatīšanu (PWC 2011, 5). Taču iedzīvotāji var nezināt un neizprast nianšes un juridiskās atšķirības, jo iestādes uzlūko iedzīvotāja vēstuli tā vai cita likuma perspektīvā. Turklāt, palielinoties elektroniskā pasta nozīmei ikdienā, iestādēm ir jātiekas galā ar milzīgajiem korespondences apjomiem, ko tās saņem no iedzīvotājiem, tādēļ iestādes ir spiestas izstrādāt savus iekšējās kārtības noteikumus (PWC 2011, 10), turklāt dažādās iestādēs var būt atšķirīgas pieejas reakcijā uz elektroniskā pasta sūtījumiem.

Līdzās elektroniskai komunikācijai vēl arvien pastāv iespēja uz attiecīgo iestādi zvanīt vai rakstīt vēstuli. Piemēram, pēdējo trīs gadu laikā tikai 2,5% respondentu vērsušies (elektroniski, zvanījuši vai rakstījuši) MK un Valsts kancelejā, 5,1% – ministrijās, 1,4% – Tiesībsarga birojā, 26,4% – Valsts ieņēmumu dienestā (VID), 0,4% – KNAB (DA 2014, K1. tabula). Savukārt 41,9% nebija meklējuši informāciju nevienā iestādē. Šādi dati liecina, ka iedzīvotāji ļoti kūtri meklē informāciju un palīdzību tajās institūcijās, kuru tiešais uzdevums ir iedzīvotāju tiesību un sabiedrības interešu aizstāvība (KNAB, Valsts kontrole, Tiesībsarga birojs). Savukārt iedzīvotāju aktīvāka vēršanās VID ir izskaidrojama vienkārši – biežās un regulārās izmaiņas nodokļu normatīvajos aktos spiež iedzīvotājus apmeklēt iestādi, zvanīt vai rakstīt tai (57,8% respondentu), vai meklēt informāciju VID mājaslapā (56,3%), lai izprastu komplicētos un sev bieži vien ļoti aktuālos nodokļu jautājumus.

Informāciju var iegūt arī daudzās datubāzēs. Vispopulārākā ir normatīvo aktu datubāze (to izmanto 16,3% respondentu) (DA 2014, K4. tabula). Savukārt Politikas plānošanas, pētījumu un publikāciju datubāzes <http://polsis.mk.gov.lv> vai <http://petijumi.mk.gov.lv/ui/>, Valsts tiešās pārvaldes iestāžu datubāze <http://tpi.mk.gov.lv/ui/> un Partiju finanšu datubāze (<http://www.knab.gov.lv/lv/finances/db/>) ir ļoti maz apmeklētas (mazāk par 2% respondentu). Tas liecina, ka šīs datubāzes vai nu nav iedzīvotājiem saistošas, vai arī liela daļa sabiedrības par tādām nemaz nezina. Interesanti, ka 69,9% respondentu norādīja, ka viņi neizmanto nevienu no datubāzēm, ieskaitot arī popularitāti ieguvušās datubāzes [www.likumi.lv](http://www.likumi.lv) un [www.latvija.lv](http://www.latvija.lv).

Vērtējot informācijas pieejamību, ir jāņem vērā ne tikai iespēja vērsties iestādē pēc informācijas, bet arī iespēja šo informāciju saņemt. Respondenti liecina, ka pilnībā viņiem nepieciešamo informāciju no MK un Valsts kancelejas saņēmuši tikai 52,8%, no ministrijām – 59,6%, no Tiesībsarga biroja 47,5%, no VID – 81,0%, no KNAB – 23,8%, bet no Valsts kontroles – 27,1% (DA 2014, K3. tabula). Pārējie respondenti informāciju nav nesaņēmuši vai arī saņēmuši daļēji. Jāuzteic VID rādītājs – tas liecina, ka VID ir spējis tā organizēt iekšējo informācijas apmaiņas procesu un komunikāciju ar sabiedrību, ka lielākā daļa respondentu ir palikuši apmierināti ar saņemtajām atbildēm. Kas attiecas uz citām iestādēm, tās nereti nespēj sniegt iedzīvotājam pilnīgu informāciju, jo gluži vienkārši iestāžu rīcībā tās nav vai arī informācijas sagatavošanai nepieciešami papildu resursi. Kopumā ņemot, pēdējo gadu laikā paveiktais liecina, ka Latvija tuvojas atvērtas un caurskatāmas publiskās pārvaldes modelim, kas sabiedrībai nodrošina gan plašas līdzdalības, gan arī informācijas iegūšanas iespējas. Attiecībā uz pēdējo gan jānorāda, ka iedzīvotājiem ir svarīgi precīzi zināt, kādu informāciju viņi meklē, lai izvairītos no “birokrātiskā futbola”.

## **7.6. Cik lielā mērā sabiedrības uzticas valdībai un paļaujas uz tās spējām risināt sabiedrībai nozīmīgas problēmas; cik lielā mērā sabiedrība tic savām iespējām ietekmēt valdības rīcību?**

2004. gada pavasarī rādītājs, kas atspoguļoja Latvijas iedzīvotāju uzticēšanos valdībai, bija 28%, un tas ierindoja Latviju valstu grupā ar zemu uzticēšanās līmeni, savukārt Lietuvā un Igaunijā šis rādītājs bija augstāks – Lietuva ierindojās 30–44% grupā, bet Igaunija – grupā virs 44% (Eurobarometer 61 2004, 19). Ekonomiskās attīstības augšupejā jeb t.s. trekno gadu augstākajā punktā 2007. gada nogalē sabiedrības uzticēšanās valdībai bija sasniegusi 34%, tādējādi apliecinot sabiedrības atbalstu valdībai labklājības straujas izaugsmes laikā (Eurobarometer 68 2007, 5). Taču jau 2009. gada sākumā sabiedrības uzticēšanās valdībai bija pazeminājusies līdz 10%, daļēji tas izskaidrojams ar nepopulāriem lēmumiem, kurus valdībai nācās pieņemt, reaģējot uz ekonomisko lejupslīdi (Eurobarometer 71 2009, 7). Pēc tam uzticēšanās pamazām pieauga, jau 2010. gada rudenī sasniedzot 20%, un apmēram šādā līmenī saglabājās arī 2013. gadā (Eurobarometer 74 2010, 7). Sabiedrības uzticēšanās valdībai iet roku rokā ar iedzīvotāju ekonomisko labklājību, tā atspoguļo sabiedrības vērtējumu par ekonomiskajiem procesiem valstī kopumā.

Valdības darba rezultāti ir atkarīgi arī no tā, cik veiksmīgi publiskajai pārvaldei izdodas risināt sabiedrībai aktuālas problēmas, proti, gan piedāvāt grozījumus normatīvajos aktos, gan arī izstrādāt jaunus rīcībpolitiku rīkus. Tas, ka iedzīvotājiem ir nemainīgi negatīvs viedoklis par publiskās pārvaldes darbu, nav nekas neierasts, tomēr, atskatoties uz aizvadītajiem 10 gadiem, var novērot arī pozitīvas pārmaiņas. Tā 2004. gadā un 2014. gadā iedzīvotāji tika aicināti raksturot ierēdniecību un viņu atbildes bija šādas: “darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli” – 20,1% (2004) un 27,3% (2014), kas liecina, ka iedzīvotāju skatījumā publiskās pārvaldes darbinieki arvien vairāk seko normatīvo aktu normām, nevis paļaujas uz individuālām interpretācijām (Rozenvalds 2005, 215; DA 2014, C1. tabula). Tas nozīmē, ka publiskajā pārvaldē nostiprinās šīs sfēras klasiskās vērtības – profesionālisms, bezpersoniskums lēmumu pieņemšanā. Pozitīvi ir tas, ka arī biznesa ietekme uz publiskās pārvaldes lēmumu pieņemšanu ir mazinājusies. Uz apgalvojumu, ka ierēdniecības “darbība atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes”, apstiprinoši atbildēja 32,6% (2005) un 30,2% (2014) (Rozenvalds 2005, 215; DA 2014, C1. tabula).

Taču ne viss ir attīstījies pozitīvā virzienā. Salīdzinot 2004. un 2014. gadā veikto aptauju datus, var pamanīt, ka audzis to iedzīvotāju skaits, kuri piekrīt apgalvojumam, ka publiskās pārvaldes “darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība nav efektīva” – 34,2% (2004) un 49,5% (2014) (Rozenvalds 2005, 215; DA 2014, C1. tabula). Lai arī citi mērījumi liecina, ka kopumā valsts pārvalde paliek arvien profesionālāka, ka tiek uzkrāta institucionālā atmiņa un pieredze, taču iedzīvotāji, saņemot publiskos pakalpojumus un esot ikdienas saskarsmē ar valsts pārvaldes pārstāvjiem, iespējams, ir vēlējušies, lai pakalpojumu sniegšana būtu ātrāka, vai arī, nebūdami iedziļinājušies iestāžu funkcijās un pienākumos, ir vēlējušies saņemt tādu pakalpojumu, kādu iestādes darbinieki nemaz nav spējīgi vai tiesīgi sniegt. Vienlaikus šie dati var liecināt arī par to, ka valsts pārvaldes darbinieku mainība un ekonomiskās lejupslīdes laikā samazinātās algas ir atstājušas savu ietekmi: daudzi darbinieki (nereti tieši profesionālākie) ir aizgājuši no valsts pārvaldes, un tas ir pazeminājis kopējo profesionalitātes līmeni šajā sektorā.

Sabiedrības skatījumā algu un pensiju palielināšana (44% respondentu), korupcijas mazināšana (40%) un birokrātisko šķēršļu mazināšana (38%) būtu galvenie līdzekļi, kas spētu paaugstināt sabiedrības uzticēšanos valsts pārvaldei (DNB Latvijas barometrs 2014). Šie sabiedrības uzticēšanas rīki tiek regulāri ietverti gan attīstības plānošanas dokumentos, gan politiķu solījumos. Iekams Latvijas sabiedrība nebūs sasniegusi savu iedomāto labklājības līmeni, tās uzticēšanās valdībai, visticamāk, būs cieši saistīta ar iedzīvotāju ekonomisko rocību. Iespējams, ka viens no zemās sabiedrības uzticēšanas iemesliem ir politiķu un publiskās pārvaldes ierobežotā spēja reaģēt un piedāvāt risinājumus sabiedrības problēmām. Taču tikpat svarīgs nosacījums sabiedrības uzticēšanās

stiprināšanai ir komunikācija ar sabiedrību, gan izskaidrojot pieņemtos lēmumus, gan arī dialogā iezīmējot attīstības prioritātes.

### Kopvērtējums: virzība pēdējos desmit gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
7.1.		X			
7.2.			X		
7.3.	X				
7.4.		X			
7.5.		X			
7.6.			X		

### Vislabākā iezīme

Latvijā ir izveidots detalizēts regulējums, kas paver iespējas sabiedrības līdzdalībai publiskajā pārvaldē un paredz iedzīvotāju tiesības saņemt informāciju no publiskās pārvaldes iestādēm.

### Visnopietnākā problēma

Rīcībpolitiku seku un attīstības plānošanas dokumentu ietekmes izvērtēšana kopumā tiek veikta formāli un nepietiekamā līmenī, tā rezultātā rīcībpolitiku veidotājiem un sabiedrībai nav pieejama aptveroša informācija par rīcībpolitiku veiksmeš un neveiksmeš.

### Ieteicamie uzlabojumi

- Vienkāršot attīstības plānošanas dokumentu aktualizācijas sistēmu, lai nodrošinātu rīcībpolitiku seku izvērtēšanu un secīgu īstenošanu.
- Izstrādāt mācību semināru NVO un iedzīvotājiem par līdzdalības mehānismiem publiskajā pārvaldē. Tas varētu paaugstināt gan sabiedrības ieinteresētību, gan arī motivāciju piedalīties dažādās sabiedrības līdzdalības procedūras.
- Nodrošināt regulāru normatīvo aktu anotāciju atjaunošanu, lai būtu iespējams izsekot dokumenta attīstībai.

### Literatūra

BSZI (2013). Baltijas Sociālo zinātņu institūts. *Politikas plānošanas sistēmas attīstības pamatnostādņu un attīstības plānošanas sistēmas ietekmes novērtējums*. Gala ziņojums. Izgūts no: [http://ww2.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/4\\_2\\_biss\\_gala\\_zinojums.pdf](http://ww2.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/4_2_biss_gala_zinojums.pdf) [skatīts 27.08.2014.; vairums šajā rakstā izmantoto elektronisko materiālu skatīti 2014. gada aprīlī – maijā].

CSDP (2011). *Civil society development plan 2011–2014*. Tallinn. Izgūts no: <http://www.ngo.ee/sites/default/files/files/Civil%20Society%20Development%20Plan%202011-14.pdf> [skatīts 03.07.2014.].

DA (2014). 2014. gada demokrātijas audita vajadzībām veiktās iedzīvotāju aptaujas dati (aptaujas pasūtītājs – LU Sociālo zinātņu fakultāte, izpildītājs – SKDS). Valsts pētījumu programma “Nacionālā identitāte”. Sk. šā izdevuma 2. pielikumu; ar pilnīgiem aptaujas rezultātiem var iepazīties LU SZF mājaslapā.

eParaksts (2012). Lielā talka un LVRTC noslēdz sadarbības līgumu par droša virtuālā eParaksta – popularizēšanu. Izgūts no: <https://www.eparaksts.lv/lv/jaunumi/liela-talka-un-lvrtc-nosledz-sadarbibas-ligumu-par-drosa-virtuala-eparaksta-popularizesanu/> [skatīts 03.08.2014.].

DNB Latvijas barometrs (2014). Nr. 65. *Valdības darbs*. 2014. gada janvāris. Izgūts no: [https://www.dnb.lv/sites/default/files/dnb\\_latvian\\_barometer/documents/2012/dnb-latvijas-barometrs-petijums-nr65.pdf](https://www.dnb.lv/sites/default/files/dnb_latvian_barometer/documents/2012/dnb-latvijas-barometrs-petijums-nr65.pdf)

E-practice.eu (2012). eGovernment Factsheet – Latvia – eServices for Citizens. Izgūts no: <http://www.epractice.eu/en/document/288293>

Eurobarometer 61. Spring 2004. EB61 at a glance. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/eb/eb61/glance.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb61/glance.pdf)

Eurobarometer 68. Autumn 2007. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/eb/eb68/eb68\\_lv\\_exec.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb68/eb68_lv_exec.pdf)

Eurobarometer 71. Spring 2009. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/eb/eb71/eb71\\_lv\\_en\\_exec.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb71/eb71_lv_en_exec.pdf)

Eurobarometer 74. Autumn 2010. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/eb/eb74/eb74\\_lv\\_lv\\_nat.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb74/eb74_lv_lv_nat.pdf)

Eurobarometer 80. Autumn 2013. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/eb/eb80/eb80\\_lv\\_lv\\_nat.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb80/eb80_lv_lv_nat.pdf)

ĪUMEPLS (2005). Īpašu uzdevumu ministra elektroniskās pārvaldes lietās sekretariāts. Elektronisko pakalpojumu pieejamības un efektivitātes novērtējums Latvijā. Rīga. Izgūts no: <http://petijumi.mk.gov.lv/ui/default.aspx>

Konsorts, SIA; Baltic Consulting, SIA (2013). Pētījums “Izvērtējums par nevalstisko organizāciju iesaistes mehānismiem Ministru kabineta lēmumu pieņemšanas procesā un priekšlikumu izstrāde šo mehānismu pilnveidei”. Izgūts no: [http://www.mk.gov.lv/files/nvo\\_01032013\\_gala\\_papildin.pdf](http://www.mk.gov.lv/files/nvo_01032013_gala_papildin.pdf)

Latvijas fakti (2001). Sabiedrības viedoklis par NVO sektoru. Sabiedriskās domas aptaujas dati. Izgūts no: [http://nvo.lv/site/uploads/vecie\\_faili/Zinojums\\_lv\\_27\\_04\\_2011.pdf](http://nvo.lv/site/uploads/vecie_faili/Zinojums_lv_27_04_2011.pdf)

LR MK (2007). Latvijas Republikas Ministru kabinets. Noteikumi Nr. 171. “Kārtība, kādā iestādes ievieto informāciju internetā”, pieņemti 06.03.2007. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 41, 9. marts.

LR MK (2009). Noteikumi Nr. 970. “Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā”, pieņemti 25.08.2009. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 141, 4. sept.

LR MK (2010). Instrukcija Nr. 2 “Kārtība, kādā ministrija sagatavo, noformē un izplata sabiedrībai informāciju par Valsts sekretāru sanāksmē, Ministru kabineta komitejā un Ministru kabineta sēdē izskatāmajiem projektiem un pieņemtajiem lēmumiem”, pieņemts 23.03.2010. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 53, 1. apr.

LR MK (2013). Konceptija par publisko pakalpojumu sistēmas pilnveidi, apstiprināta ar MK 2013. gada 19. februāra rīkojumu Nr. 58. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 37, 21. febr.

LR MK (2014a). Publisko pakalpojumu likumprojekts, izskatīts MK sēdē 14.01.2014. Izgūts no: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40296611>

LR MK (2014b). MK mājaslapa. Informācija par NVO un MK sadarbības memorandu. Izgūts no: [http://ww2.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/mkmem\\_02121320131216124517.pdf](http://ww2.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/mkmem_02121320131216124517.pdf) [skatīts 25.08.2014.].

LR Saeima (1998). Informācijas atklātības likums, pieņemts 29.10.1998. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 334/335, 24. dec.

LR Saeima (2000). Likums “Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem”, pieņemts 19.10.2000. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 394/395, 19. okt.

LR Saeima (2001). Administratīvā procesa likums, pieņemts 25.10.2001. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 164, 14. nov.

LR Saeima (2002). Valsts pārvaldes iekārtas likums, pieņemts 06.06.2002. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 94, 21. jūn.

LR Saeima (2004). Informācijas sabiedrības pakalpojumu likums, pieņemts 04.11.2004. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 183, 17. nov.

- LR Saeima (2007). Iesniegumu likums, pieņemts 27.09.2007. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 164, 11. okt.
- LR Saeima (2008a). Attīstības plānošanas sistēmas likums, pieņemts 08.05.2008. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 80, 23. maijs.
- LR Saeima (2008b). Grozījumi Saeimas kārtības rullī, pieņemti 15.05.2008. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 86, 4. jūn.
- LR Saeima (2012). Saeimas mājaslapa. Parlamentārās izmeklēšanas komisija nāk klajā ar ierosinājumiem banku uzraudzības pilnveidošanai (29.08.2012.). Izgūts no: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/19961-parlamentaras-izmeklesanas-komisija-nak-klaja-ar-ierosinajumiem-banku-uzraudzibas-pilnveidosanai>
- LR Saeima (2014). Saeimas mājaslapa. Saeima izskata parlamentārās izmeklēšanas komisijas Ķemeru sanatorijas jautājumā gala ziņojumu (30.01.2014.). Izgūts no: <http://saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21797-saeima-izskata-parlamentaras-izmeklesanas-komisijas-ķemeru-sanatorijas-jautajuma-galazinojumu>
- LR Satversme (1922). Pieņemta 15.02.1922. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43, 1993, 1. jūl.
- LR tiesībsargs (2007). Latvijas Republikas tiesībsarga 2007. gada ziņojums. Izgūts no: [http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Tiesibsarga%20gada%20zinojums\\_2007.pdf](http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Tiesibsarga%20gada%20zinojums_2007.pdf)
- LR tiesībsargs (2009). Latvijas Republikas tiesībsarga 2008. gada ziņojums. Izgūts no: [http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Tiesibsarga%20gada%20zinojums\\_2008.pdf](http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Tiesibsarga%20gada%20zinojums_2008.pdf)
- LR tiesībsargs (2013). Latvijas Republikas tiesībsarga 2012. gada ziņojums. Izgūts no: [http://www.tiesibsargs.lv/img/content/gada\\_zinojumi/tiesibsarga\\_gada\\_zinojums\\_2012\\_gads.pdf](http://www.tiesibsargs.lv/img/content/gada_zinojumi/tiesibsarga_gada_zinojums_2012_gads.pdf)
- PWC (2011). “Novērtējuma un rekomendāciju izstrāde par personu tiesībām vērsties iestādē ar iesniegumu un saņemt atbildi pēc būtības LR un ES dalībvalstīs”, 06.06.2011. Izgūts no: <http://petijumi.mk.gov.lv/ui/DocumentContent.aspx?ID=3958>
- Reinholde, I. (2012). Cilvēkdrošība iekšpolitikā: publiskie pakalpojumi kā cilvēkdrošības indikators. No: *Cilvēkdrošība Latvijā un pasaulē: No idejas līdz praksei*. Red. Ž. Ozoliņa. Rīga: Zinātne.
- Rozenvalds, J. (red.) (2005). *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- VPAP (2008). Valsts pārvaldes attīstības pamatnostādnes 2008.–2013. gadam: labāka pārvaldība – pārvaldes kvalitāte un efektivitāte. Apstiprinātas 03.06.2008. Izgūts no: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2675>
- VARAM (2013). Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Mājaslapa, infografika “Pieaug valsts un pašvaldību e-pakalpojumu atbalstītāju skaits”, 2013.VI. Izgūts no: [http://varam.gov.lv/lat/publ/petijumi/pet\\_Eparv/?doc=17698](http://varam.gov.lv/lat/publ/petijumi/pet_Eparv/?doc=17698) [skatīts 03.07.2014.].
- VARAM mājaslapa (2014). Pētījumi e-pārvaldes jomā. Izgūts no: [http://varam.gov.lv/lat/publ/petijumi/pet\\_Eparv/?doc=14321](http://varam.gov.lv/lat/publ/petijumi/pet_Eparv/?doc=14321)
- VRAA (2011). Valsts reģionālās attīstības aģentūra. Metodika “Publisko pakalpojumu kataloga aizpildīšanai”, 20. versija, 23.05.2011. Izgūts no: <http://www.vraa.gov.lv/lv/katalogs/>
- World Bank (2013). The Worldwide Governance Indicators, 2013 Update. Izgūts no: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>



## 8. LIKUMDEVĒJA DEMOKRĀTISKĀ EFEKTIVITĀTE

*Visvaldis Valtenbergs*

*Vai likumdevējs sniedz nozīmīgu pienesumu demokrātiskajā procesā?*

### **8.1. Cik neatkarīgs no izpildvaras ir likumdevējs; cik brīvi tā locekļi var paust savus viedokli?**

*Likumdošana*

Latvija ir parlamentāra republika, kurā Satversme ir Saeimai noteikusi visai plašas pilnvaras. Saeima lemj par Ministru kabineta apstiprināšanu, tā var izteikt neuzticību Ministru kabinetam vai arī katram ministram atsevišķi. Ministri nevar būt likumdevēja locekļi. Saeima pieņem valsts budžetu, atklātā balsojumā apstiprina valsts augstākās amatpersonas un nodrošina politisko debašu atklātumu. Latvijas vēlētajiem nevar atsaukt atsevišķus Saeimas locekļus, taču var rosināt Saeimas atlaišanu (LR Satversme, 14. pants). Latvijā pastāv proporcionālā vēlēšanu sistēma, un tas nozīmē, ka Latvijas likumdevējā dažādu sabiedrības grupu intereses var tikt pārstāvētas plašāk nekā mažoritārajās sistēmās. Lai proporcionālās pārstāvniecības sistēmā iegūtu parlamentāro vairākumu, neizbēgama ir koalīciju veidošana no vairākiem politiskiem spēkiem. Noteiktos apstākļos tas var palielināt mazu partiju stratēģisko ietekmi politikas procesā. Tādēļ opozīcijas deputātiem parlamentārajās sistēmās ar vairākām partijām ir lielākas iespējas ietekmēt politiskos lēmumus nekā mažoritārajās sistēmās.

Latvijas Republikas Satversme īpaši nostiprina likumdevēja locekļu personīgās brīvības, lai deputātus nevarētu vajāt viņu uzskatu dēļ. Satversmes 28. pants noteic, ka Saeimas locekli ne par balsošanu, ne par domu izteikšanu nevar saukt pie atbildības administratīvā vai disciplinārā ceļā. Lai aizsargātu deputāta personīgās brīvības, Satversme nosaka deputāta imunitātes garantijas pret kriminālvajāšanu, apcietināšanu, kratīšanu vai citādu personas brīvības ierobežojumu, un šīs garantijas var atcelt tikai ar Saeimas balsojumu (LR Satversme, 20.–31. pants).

Tomēr deputātiem ir jārēķinās ar zināmiem viedokļu paušanas ierobežojumiem. Satversme noteic, ka Saeimas locekli var saukt pie tiesas atbildības, ja viņš izplata godu aizskarošas ziņas zinādams, ka tās ir nepatiesas, vai godu aizskarošas ziņas par privātu ģimenes dzīvi (LR Satversme, 28. pants). Saeimas deputātu tiesības publiski izteikties reglamentē Saeimas kārtības rullis, kas nosaka dažādus uzstāšanās formātus, laiku un secību (LR Saeima 1994a, 5. sadaļa). Lai nodrošinātu debašu kultūru, 2006. gadā Saeimas kārtības rullī tika iekļauts arī Saeimas deputātu ētikas kodekss, kas nosaka noteiktas saziņas normas, piemēram, rosina deputātus atturēties no vārdiem un žestiem, kas var būt aizskaroši, aicina nelietot apvainojošus vai ar Saeimas cieņu nesavienojamus izteicienus. Ētikas kodekss noteic, ka deputātam jārespektē cilvēktiesības un argumentācijā viņš nevar atsaukties uz sava oponenta rasi, dzimumu, ādas krāsu, tautību, reliģisko pārliecību, sociālo izcelsmi vai veselības stāvokli. Deputātam nav jāizpauž konfidenciāla informācija, kuru viņš ir ieguvis kā amatpersona. Deputātam jāatturas arī no bezmērķīgas izrādīšanās Saeimas tribīnē. Ētikas kodekss nosaka arī to, ka deputāts nevar aizbildināties ar valdības pārstāvju, partiju vai citu personu spiedienu, lai attaisnotu balsojumu pret savu sirdsapziņu (LR Saeima 1994a, Ētikas kodeksa sadaļa). Ētikas kodeksa pārkāpumus izskata Saeimas Mandātu, ētikas un iesniegumu komisija. Ētikas pārkāpumi nav

bieži, tomēr deputātu uzvedība sēžu zālē izsauca plašu sabiedrības rezonansi – tā notika, piemēram, 11. Saeimas deputāta Nikolaja Kabanova gadījumā (LR Saeima 2012).

2011. gadā Saeimas kārtības rullī tika pievienota sadaļa par deputātu nosūtīšanu uz valsts valodas prasmes pārbaudi, ja vismaz divdesmit deputātiem radušās šaubas par to, ka deputāts prot valsts valodu tādā apjomā, kāds nepieciešams profesionālo pienākumu veikšanai. Ja pārbaudē tiek konstatēts, ka deputāta valsts valodas zināšanas neatbilst normatīvajos aktos minētajam līmenim, Mandātu, ētikas un iesniegumu komisija iesniedz Saeimai lēmuma projektu par deputāta izslēgšanu no Saeimas sastāva (LR Saeima 1994a, 131. pants). Minētās normas tapa pēc opozīcijas deputāta Valērija Kravcova (Saskaņas centrs) atteikuma runāt ar medijiem latviešu valodā. Jāpiebilst, ka 2002. gadā Saeimas vēlēšanu likumā pēc Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas kritikas, tika atcelta obligātā prasība deputāta kandidātam zināt latviešu valodu augstākajā (trešajā) valodas prasmes līmenī. Tā vietā deputāta kandidātam jāsniedz latviešu valodas prasmes pašnovērtējums (LR Saeima 1995a, 11. pants). 2012. gadā Saeima veica būtiskus grozījumus kārtības rullī, atsakoties no aizklātas amatpersonu ievēlēšanas prakses. Tagad Saeima atklāti ievēl vairākas valsts augstākās amatpersonas, t.sk. Augstākās tiesas priekšsēdētāju, Latvijas Bankas prezidentu, Valsts kontrolieri, Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja vadītāju, tiesībsargu un Satversmes aizsardzības biroja vadītāju.

### *Faktiskā situācija*

Atklātie balsojumi var uzlabot amatpersonu ievēlēšanas atklātību, tomēr tie var palielināt partiju vadības spiedienu uz deputātiem, liedzot balsot pēc sirdsapziņas. Atklātā balsojuma atbalstītāju argumenti: lai gan dažādu Eiropas valstu likumdevējos pastāv slēgta amatpersonu ievēlēšana prakse, Latvijā aizklāti ievēlamo personu loks ir pārāk plašs. Tiesa, nekādu vienotu vadlīniju šajā jomā nav noteiktas. Tādējādi katrs likumdevējs var izvēlēties noteikt piemērotāko amatpersonu ievēlēšanas veidu (European Parliament 2005). Deputātu kandidātiem ir nepieciešamas valsts valodas prasmes, tomēr opozīcijas deputātu vidū valda bažas, ka Saeimas rosinātas valodas pārbaudes varētu izvērsties par politisku izrēķināšanos ar tiem deputātiem, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda.

Lai gan konstitucionālajā līmenī Latvijā ir ieturēts skaidrs likumdevēja un izpildvaras nošķīrums, attiecības, kas veidojas starp deputātiem un izpildvaras pārstāvjiem, lēmumu pieņemšanas “gravitācijas centru” novirza tuvāk Ministru kabinetam. Pirms vēl svarīgākie jautājumi tiek skatīti likumdevējā, tie tiek izlemti koalīcijas padomē, kuru vada premjerministrs. Koalīcijas padomes statuss nav noteikts likumdošanas aktos, tomēr tai ir būtiska ietekme, nosakot obligātos koalīcijas balsojumus svarīgākajos jautājumos. Koalīcijas padomē tiek lemts arī par uzdevumiem Ministru kabinetam.

Tā kā koalīcijai ir noteicošā loma politiskās dienaskārtības veidošanā, opozīcijai atliek izmantot parlamenta tribīni kā forumu, būt aktīviem jautājumu un pieprasījumu iesniegšanā vai arī gaidīt uz nevienprātību koalīcijā. Opozīcijas deputāti ne tikai aktīvi uzstājas tribīnē, bet arī iesaistās likumdošanas darbā. Šāds parlamentārās darbības stils tiek dēvēts par darba parlamentu. Opozīcijas deputāti ir aktīvi pieprasījumu un jautājumu iesniedzēji, var teikt, ka iespēju robežās viņi arī pilda savu “sargsuņa” funkciju. Latvijas likumdevēja prakse gan liecina, ka lielākā daļa opozīcijas deputātu priekšlikumu tiek noraidīti – īpaši tie, kas attiecas uz valsts budžetu. Polarizētās pozīcijas un opozīcijas attiecības konstruktīvā gultnē palīdz ievirzīt koleģialitāte un kopīga pieredze komisiju darbā pie mazāk politizētiem jautājumiem.

Daudz diskutēts par deputātu imunitātes sašaurināšanu, lai deputāti nevarētu izvairīties no likumā paredzētās atbildības. Nozīmīgākais arguments deputātu imunitātes statusa sašaurināšanai bija 10. Saeimas lēmums noraidīt kratīšanas veikšanu parlamenta locekļa Aināra Šlesera dzīvesvietās. Saeimas atteikums bija viens no iemesliem, kāpēc toreizējais Valsts prezidents Valdis Zatlers ierosināja 10. Saeimas atlaišanu. Tomēr Saeima ir arī atbalstījusi deputāta imunitātes atcelšanu citos gadījumos. Plašu sabiedrisko rezonansi izraisīja Saeimas Juridiskās komisijas vadītājas Vinetas

Muižnieces parlamentārās imunitātes atcelšana 2011. gada oktobrī, balstoties uz viņai izvirzītajām apsūdzībām par Juridiskās komisijas protokolu viltošanu 2009. gadā. Tiesā tika atzīta V. Muižnieces vaina dokumentu viltošanā (LR AT 2014). Deputātu imunitātes sašaurināšanai būtu nepieciešami Satversmes grozījumi, kurus var veikt tikai ar 2/3 Saeimas deputātu vairākuma atbalstu. Tas nozīmētu vienošanos pozīcijas un opozīcijas deputātu starpā, kas ne vienmēr ir viegli izdarāms. Tikmēr sabiedrības diskusijas šajā jautājumā turpinās.

Kopumā Latvijas likumdevēju viedokļa paušanas ierobežojumus var vērtēt kā samērīgus. Kā pozitīvu faktoru var minēt deputātu diskusiju kultūras uzlabošanu un atklāto amatpersonu balsojuma ieviešanu. Tomēr negatīvi vērtējama parlamenta locekļu autonomijas mazināšanās, pieaugot koalīcijas padomes nozīmei un frakciju disciplīnai.

## **8.2. Cik plašas un efektīvas ir likumdevēja pilnvaras ierosināt, uzraudzīt un grozīt likumdošanu?**

### *Likumdošana*

Satversmē likumdevējam ir paredzētas ievērojamas pilnvaras. Atšķirībā no ierobežotas autonomijas likumdevējiem Lielbritānijā, Spānijā, Īrijā, Grieķijā, Francijā Latvijas konstitūcijā nav noteiktas īpašas sfēras, kurās nav pieļaujama likumdevēja iniciatīva valdības priekšlikumu modificēšanai. Likumprojektu ierosināšanas iespējas ir plašas. Likumprojektus Saeimai var iesniegt Valsts prezidents, Ministru kabinets, Saeimas komisijas, ne mazāk kā pieci Saeimas deputāti un ne mazāk kā 1/10 daļa vēlētāju (LR Satversme, 65. pants).

Nozīmīgākais darbs likumdošanas jomā norisinās Saeimas komisijās. Tās sagatavo izskatīšanai visus jautājumus, kas tiek apspriesti Saeimas plenārsēdēs. Komisija izskata likumprojektus, priekšlikumus un iesniegumus uz Saeimas lēmuma pamata vai iesniedz tos pati. Darbu sagatavošanai vai sevišķu uzdevumu veikšanai komisija var izveidot ne vairāk kā divas apakškomisijas. Atsevišķu likumdošanas uzdevumu veikšanai Saeima var izveidot speciālas komisijas, kā arī parlamentārās izmeklēšanas komisijas.

### *Faktiskā situācija*

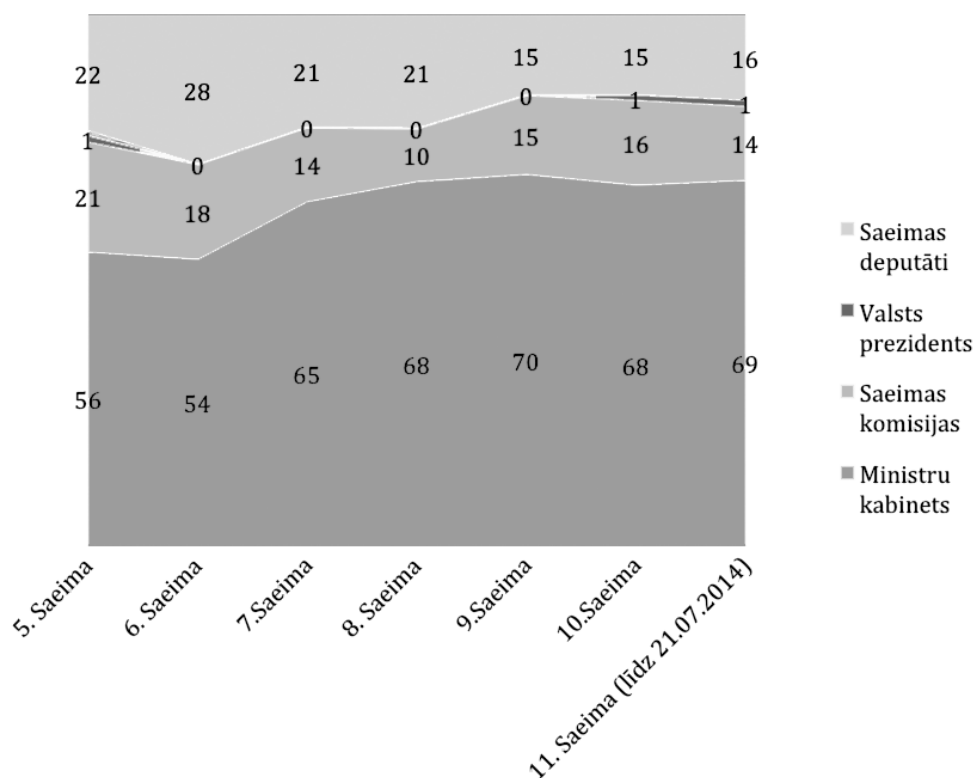
Līdz ar centrālās valsts pārvaldes funkciju paplašināšanos izpildvaras rokās nonākuši galvenie resursi likumdošanas un rīcībpolitiku izstrādē un analīzē. Tādēļ likumdevējs nonāk Ministru kabineta ēnā. Saeimā iesniegto priekšlikumu apkopojums kopš 5. Saeimas liecina, ka lielāko daļu (vidēji – 65,1%) Saeimā iesniegto likumprojektu ir iesniedzis Ministru kabinets. Nākamie aktīvākie ir bijuši Saeimas deputāti (19,9%) un Saeimas komisijas (14,6%). Kopš 6. Saeimas strauji pieaug Ministru kabineta iesniegto priekšlikumu skaits, taču kopš 9. Saeimas tas nav būtiski mainījies. Kopumā Saeimā iesniegto likumprojektu skaits ir pieaudzis. Visvairāk likumprojektu priekšlikumu tika saņemti 9. Saeimas laikā (1993) un 8. Saeimas laikā (1934) (sk. 8.1. tabulu).

Tādas politikas veidošana, kas balstīta uz pierādījumiem un labākajām pieredzēm, mūsdienās vairs nav iespējama bez kvalitatīva pētnieciskā atbalsta. Rodas jautājums, vai Saeimas kapacitāte ir pietiekama, ņemot vērā arī to, ka pēc Lisabonas līguma stāšanās spēkā Saeimai ir jāsniedz arī atzinumi par ES tiesību aktu projektiem, izvērtējot, vai ES likumdošanas iniciatīvas atbilst nacionālajām interesēm. ES tiesību aktu ietekmes novērtēšana nereti prasa ļoti savlaicīgu ieinteresēto grupu, ministriju un nozares ekspertu iesaistīšanos. Tā kā Latvijā tikai nedaudzām interešu grupām ir resursi, lai sekotu līdz ES likumdošanai sev interesējošajās nozarēs, Saeimas Eiropas lietu komisijas darba rezultāts ir ļoti nozīmīgs valsts interešu pārstāvniecībai.

## 8.1. tabula. Saeimā iesniegtie likumprojekti

Likumprojektu iesniedzēji	5. Saeima (1993–1995)	6. Saeima (1995–1998)	7. Saeima (1998–2002)	8. Saeima (2002–2006)	9. Saeima (2006–2010)	10. Saeima (2010–2011)	11. Saeima (17.10.2011.–21.07.2014.)
Ministru kabinets	472	717	935	1324	1405	334	810
Saeimas komisijas	177	244	199	195	292	78	159
Valsts prezidents	8	4	2	2	2	3	7
10% vēlētāju	0	0	1	0	0	0	1
Saeimas deputāti	182	374	305	413	294	75	191
KOPĀ iesniegti likumprojekti	839	1339	1442	1934	1993	490	1168

Avots: LR Saeima 2014.



## 8.1. attēls. Saeimā iesniegtie likumprojekti (%)

Avots: LR Saeima 2014.

Saeimas komisiju sēdēs regulāri tiek pieaicināti eksperti, taču runāt par noturīgu saiti starp likumdevēju un pētniecisko kopienu nevar. 2009. gadā tika publicēts plašs salīdzinošs pētījums par 158 valstu likumdevējiem, kurā tie tika vērtēti pēc četriem kritērijiem – ietekmes uz izpildvaru, institucionālās autonomijas, specifiskās kompetences un institucionālās spējas. Latvijas likumdevējs ar 0,78 punktiem no 1 šajā pētījumā ieguva 10. augstāko rezultātu, atpaliekot kritērijā “institucionālā spēja” (Fish, Kroenig 2009). Šobrīd ļoti nozīmīgu atbalstu deputāti saņem no Saeimas Juridiskā biroja. Taču kvalitatīvākas politikas varētu palīdzēt veidot likumdevēja paspārnē esoša struktūrvienība

ar pētnieciskām funkcijām vai arī likumdevēja cieša sadarbība ar pētnieciskajām institūcijām, kas sniegtu padomus un nodrošinātu ekspertīzi parlamenta locekļiem, komisijām un frakcijām. Frakciju konsultanti pilnībā nepilda šo funkciju, bet deputātu palīga darba uzdevumi un kompetences ir diezgan atšķirīgas – viņi vairāk ir iesaistīti administratīvā atbalsta sniegšanā. Jāpiebilst, ka Igaunijā un Lietuvā pastāv īpaši parlamentam veidotas pētnieciskās atbalsta struktūras. Likumdevēja pētniecisko spēju stiprināšana ir cieši saistīta ar tā autonomiju un spēju rosināt uzlabojumus valdības iesniegtajos priekšlikumos. Šobrīd informācija un ekspertīze uz pierādījumiem balstītas politikas veidošanā koncentrējas valdības institūcijās.

Lai arī Latvijas Satversme likumdevējam paredzējusi plašas pilnvaras, tā spējas likumdošanas darbā šobrīd sašaurina ierobežotā izpētes kapacitāte likumdošanas sagatavošanā un ES likumdošanas iniciatīvu izvērtēšanā.

### **8.3. Cik plašas un efektīvas ir likumdevēja iespējas izvērtēt izpildvaras darbu un prasīt pārskatu par tās darbību?**

#### *Likumdošana*

Saskaņā ar LR Satversmi valdība kopumā un katrs ministrs atsevišķi ir politiski atbildīgi Saeimas priekšā (LR Satversme, 59. pants). Saeimai ir tiesības izteikt neuzticību ministriem un Ministru prezidentam. Ministru prezidents reizi gadā ziņo Saeimas sēdē par Ministru kabineta paveikto un iecerēto darbību. Saeima atklāti ievēl vairākas valsts augstākās amatpersonas, t.sk. Augstākās tiesas priekšsēdētāju, Latvijas Bankas prezidentu, Valsts kontrolieri, Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja vadītāju, tiesībsargu un Satversmes aizsardzības biroja vadītāju. Valdības un valsts iestāžu darba izvērtēšanā liela nozīme ir arī Saeimas komisijām, kuras organizē regulāras tikšanās ar ministriem vai attiecīgo institūciju pārstāvjiem. Tās var sniegt savas rekomendācijas un ieteikumus izpildvaras darba uzlabošanai. Komisijai ir tiesības tieši, bez Saeimas prezidija starpniecības, pieprasīt savai darbībai nepieciešamās ziņas un paskaidrojumus no attiecīgā ministra un viņam padotajām (viņa pakļautībā vai pārraudzībā esošajām) iestādēm, kā arī no pašvaldībām un uzaicināt paskaidrojumu sniegšanai attiecīgās amatpersonas (LR Saeima 1994a, 172. pants). Arī individuālu deputātu rīcībā ir instrumenti izpildvaras kontrolei. Vismaz pieci deputāti var iesniegt jautājumus Ministru prezidentam, ministriem vai Latvijas Bankas prezidentam. Tiek rīkotas īpašas deputātu jautājumiem veltītas sēdes. Ja deputāti vēlas saņemt plašāku informāciju par kādas nozares darbu, viņi var iesniegt valdībai pieprasījumu. Par pieprasījuma pieņemšanu vai noraidīšanu lemj Saeima (LR Saeima 1994a, 126. pants).

Demokrātijas audita pārskata periodā darbojās arī četras parlamentārās izmeklēšanas komisijas. 2006. gadā tika izveidota komisija Eināra Repšes finansiālo darbību pārbaudei. Visilgāk strādāja Parlamentārā izmeklēšanas komisija sakarā ar iespējamu pretlikumīgu un neētisku rīcību tieslietu sistēmā (2007–2009). Pārējo komisiju darbs bija saistīts ar iespējamo nelikumību izmeklēšanu finanšu sektorā. 2011. gadā uz īsu brīdi tika izveidota Parlamentārā izmeklēšanas komisija sakarā ar iespējamām pretlikumīgām darbībām A/S “Parex banka” pārņemšanas un restrukturizācijas procesā, bet 2011.–2012. gadā darbojās Parlamentārās izmeklēšanas komisija par Latvijas Krājbankas uzraudzības nodrošināšanas, darbības apturēšanas un maksātspējas procesa ietekmi uz Latvijas Republikas finanšu sistēmu.

#### *Faktiskā situācija*

Latvijas Satversmē noteiktās parlamenta pilnvaras izpildvaras darba uzraudzīšanā un izvērtēšanā ir ievērojamas. Tomēr praksē parlamentārā uzraudzība diemžēl var tikt izmantota arī šauru interešu grupu savstarpējo rēķinu kārtošana. Parlamentārās uzraudzības kvalitāti Latvijā mazina likumdevēja politiskā sadrumstalotība un korupcijas skandāli, kas viegli pārsviežas uz valdības darbu un var



destabilizēt tās darbību. Kā piemēru var minēt Eināra Repšes (“Jaunais laiks”) vadītā kabineta atkāpšanos līdz ar Latvijas Pirmās partijas aiziešanu no koalīcijas 2004. gadā. Sekojošā Induļa Emša (Zaļo un Zemnieku savienība) valdība bija spiesta atkāpties tā paša gada nogalē, jo Saeima neatbalstīja 2005. gada budžetu. Kopumā četras no astoņpadsmit izveidotajām valdībām, kas darbojušās pēc neatkarības atjaunošanas, ir strādājušas mazāk nekā vienu gadu, lai arī pēdējo desmit gadu laikā valdību mūžs ir kļuvis garāks. Parlamentā ievēlētajiem politiskajiem spēkiem ir grūti īsā laikā vienoties par valdības koalīcijas sastāvu. Tas liecināja Valsts prezidentam ieņemt stingrāku pozīciju pret sarunās iesaistītajiem politiskajiem spēkiem, kategoriskāk mudinot tos vienoties par koalīcijas sastāvu.

Demokrātijas audita pārskata periodā likumdevējs ir pieņēmis sabiedrībā neviennozīmīgi vērtētus lēmumus, kuru mērķis varētu būt tiesu varas ietekmēšana, ņemot vērā to, ka tiesu varas instances veica izmeklēšanu par vairākiem politiskās elites pārstāvjiem. 2007. gadā Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga atteicās izsludināt grozījumus Nacionālās drošības likumā, kuri ļautu likumdevējiem piekļūt informācijai par izlūkdienestu darbu un potenciāli ietekmēt arī politiskās korupcijas lietu izmeklēšanu. Likumdevējs atteicās apstiprināt Augstākās tiesas tiesnešus un ģenerālprokurora kandidātu, lai gan viņi visi bija saņēmuši atbalstu no tiesu varas institūcijām. 2007. gadā plašus sabiedrības protestus radīja Saeimā gaidāmā KNAB direktora Alekseja Loskutova atstādināšana no amata pildīšanas. 2010. gadā arī prokurors Jānis Maizītis, kura vadībā prokuratūra strādāja pie augsta līmeņa korupcijas lietām, negaidīti nesaņēma parlamenta atbalstu ievēlēšanai par ģenerālprokuroru. Tajā pašā laikā Satversmes tiesas tiesneša amatā tika apstiprināta Tautas partijas frakcijas vadītāja Vineta Muižniece, kurai ir samērā neliela pieredze tiesu darbā.

Parlamentāro izmeklēšanas komisiju darbība palīdz pievērst likumdevēja uzmanību konkrētiem jautājumiem. Šo komisiju izveide parasti saistās ar plašu publicitāti, tomēr plašāka sabiedrība ne vienmēr uzzina par komisiju darbības rezultātiem vai arī to darbības rezultāti nav pārliecinoši. Tā pēc divu tiesnešu notiesāšanas par kukuļņemšanu 2007. gadā tika izveidota parlamentārā izmeklēšanas komisija, kas gadu vēlāk nāca klajā ar nepārliecinošu ziņojumu par korupciju tiesu sistēmā. Rezultātā no amata atkāpās trīs tiesneši, bet konkrētas lietas netika ierosinātas. Likumdevēja neprognozējamie lēmumi un atsevišķu elites pārstāvju centieni ietekmēt tiesu varu, kā arī pieaugošais sabiedrības spiediens mudināja Valsts prezidentu Valdi Zatleru 2009. gada 14. janvārī izteikt Saeimai un valdībai ultimātu. Tajā tika pieprasīts grozīt vēlēšanu likumu, lai nepieļautu tā dēvēto lokomotīvu principu, ierobežot iespējas deputātiem mainīt partijas piederību viena parlamenta laikā, izveidot uzraudzības padomi ekonomikas stimulēšanas plāna izstrādes un starptautiskā aizdevuma izlietošanas uzraudzībai, kā arī īstenot citus nosacījumus (Delna 2011). Ne visi likumdevējā pārstāvētie politiskie spēki prezidenta ultimātu uztvēra saprotoši. Skeptisku attieksmi pret to puda Tautas partijas, Latvijas Pirmās partijas un Zaļo un Zemnieku savienības frakciju vadītāji, bet “Vienotības” frakcijas vadība prezidenta rīcību vērtēja visnotaļ pozitīvi (Delna 2011). 2009. gada 31. martā Valdis Zatlers paziņoja, ka lielākā daļa no likumdevējam izvirzītā ultimāta prasībām tikusi izpildīta. Satversmē tika paredzētas tautas tiesības rosināt Saeimas atļaušanu, tika likvidēts t.s. lokomotīvu princips vēlēšanās. Saeima bija apstiprinājusi jaunu KNAB vadītāju un darbu uzsākusi Valda Dombrovska vadītā valdība, kuras sastāvā pēc Valsts prezidenta prasības bija iekļauti arī jauni ministri. Tomēr Saeima vēl nebija vienojusies par formu, kā būtu jānosaka Valsts prezidenta tiesības atļaut Saeimu (Delna 2011). Valsts prezidenta izvirzītais ultimāts likumdevējam, viņa aktīvā loma valdības veidošanas procesā un likumdošanas iniciatīvās liecina, ka Valsts prezidenta ietekme uz likumdevēja darbu pieaug (Pleps 2011).

Likumdevēja spējas nodrošināt pārskatu par izpildvaras darbu var vērtēt pozitīvi tādā gadījumā, ja valdība un parlaments strādā lietišķā darba režīmā un galveno lomu izpildvaras uzraudzībā uzņemas Saeimas komisijas. Īpašs gadījums, kad likumdevējam būtu jānodrošina pārskats par valdības darbu, ir valdības veidošanās. Izvērtējot līdzšinējo valdības veidošanas procesu, jāsecina, ka tas ir ievirzījies pelēkajā zonā: to nereglamentē nedz likumdošana, nedz arī konstitucionālās tradīcijas. Jāuzsver, ka Latvijā nav izveidojusies prakse Valsts prezidentam uzticēt valdības veidošanu vēlēšanās lielāko balsu skaitu ieguvušās partijas vadītājam. Tāpat nav skaidri noteiktas kvalifikācijas prasības Ministru

prezidentam un ministriem. Savā ziņā par parlamentārās kontroles ierobežojumu var uzskatīt arī to, ka strādāt valdībā aizvien biežāk tiek uzaicināti ministri tehnokrāti, kuri nav ievēlēti par Saeimas deputātiem. Nepastāvot vispārīgi akceptētām vadlīnijām valdības veidošanā, var pieaugt sabiedrības neizpratne un neuzticēšanās politiskajam procesam.

Šobrīd Latvijas likumdevējam ir iespēja izteikt neuzticību valdībai vai kādam tās ministram, neatbalstīt valdības piedāvāto budžeta projektu. Ja Saeima šīs tiesības izmanto, valdība krīt. Atšķirībā no Igaunijas, Vācijas, Polijas un Ungārijas Latvijas Saeimai nav obligāts t.s. konstruktīvais neuzticības balsojums valdībai, kas uzliktu parlamentam par pienākumu vispirms apliecināt uzticību jaunajam premjerministram un tikai pēc tam atlaist valdību. Parlamentārās sistēmās likumdevēja efektivitāti palīdz nodrošināt spēcīga premjerministra institūcija vai arī saliedēta partiju darbība parlamentā, vienojoties par strīdīgiem jautājumiem koalīcijas iekšienē un nepieļaujot atsevišķu pozīcijas pārstāvju balsojumu kopā ar opozīciju. Latvijas likumdevēja praksē trūkst parlamentārismu stabilizējošo elementu, jo nav spēcīgas premjerministra institūcijas, arī politisko partiju disciplīna ir vāja.

### 8.1. logs. Vai Latvijā būtu nepieciešams ieviest racionalizētā parlamentārisma modeli?

Valsts prezidenta Andra Bērziņa izveidotā ekspertu grupa savos priekšlikumos Latvijas pārvaldības pilnveidei ieteica tiekties uz t.s. racionalizētā parlamentārisma modeli (Bāra u.c. 2013). Eiropas konstitucionālajā tradīcijā racionalizētais parlamentārisms radās kā recepte, lai pārvarētu starpkaru perioda parlamentāro režīmu neveiksmes – likumdevēju sadrumstalotību, nespēju nodrošināt stabilu valdību darbu, biežas valdību maiņas un nespēju ilgstoši sastādīt jaunu valdību. Ekspertu grupa savā ziņojumā ieteica Latvijā noteikt konstruktīvo neuzticēšanās balsojumu, kāds pastāv vairākās citās ES valstīs, un veikt citus pasākumus, kas ierobežotu likumdevēja parlamentārismam raksturīgās nepilnības. Līdz ar konstruktīvā balsojuma praksi valdības atlaišanai eksperti arī iesaka palielināt premjerministra iespējas veidot savu komandu (Bāra u.c. 2013). Tas palīdzētu viņam pilnīgāk īstenot savu stratēģisko redzējumu. Ministru prezidenta kandidāts pats nosauktu ministrus, kurus amatos ieceltu Valsts prezidents, nevis Saeima. Šobrīd ministrus amatā ieceļ Saeima, bet, ņemot vērā saspīlētās partiju attiecības, ministra nomaina bieži vien izraisa nestabilitāti valdošajā koalīcijā. No vienas puses, šāds priekšlikums mazinātu likumdevēja spēju kontrolēt valdības darbu, bet, no otras puses, konstruktīvā neuzticības balsojuma iespēja palielinātu Saeimas līdzatbildību valdības veidošanā, jo tai pašai būtu jāpiedāvā savs premjerministra kandidāts. Tāpēc iespējams, ka racionalizētā parlamentārisma elementu ieviešana varētu palīdzēt uzlabot valdības un likumdevēja efektivitāti.

Izanalizējot likumdevēja iespējas izvērtēt izpildvaru un prasīt pārskatu par tās darbu, kā negatīvu iezīmi var minēt tendenci izmantot parlamentāro uzraudzību šauru grupu interesēs. Var teikt, ka noteiktos brīžos likumdevēja ietekme politikas procesā ir pat pārāk nekontrolēta. Tāpat likumdevējs savos balsojumos par amatpersonām ir mēģinājis ietekmēt tiesu varu.

### 8.4. Cik stingras ir procedūras nodokļu un izdevumu apstiprināšanā un uzraudzībā?

#### *Likumdošana*

Lai arī Latvijā valsts budžeta projektu sagatavo un iesniedz valdība, likumdevējam ir paredzētas samērā plašas iespējas ietekmēt budžetu. Balsojums par valsts budžetu ir arī balsojums par uzticību valdībai. Ja budžets netiek apstiprināts, valdībai tiek izteikta neuzticība un jaunajai valdībai budžets jāizstrādā no jauna. Centrālā loma valsts nodokļu un izdevumu apstiprināšanā ir Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijai (BFK) kas īsteno uzraudzību pār Finanšu ministriju un ar finanšu nozari saistītajām valsts iestādēm – Valsts ieņēmumu dienestu, Valsts kasi u.c. (LR Saeima 2013b). Minētās iestādes sniedz informāciju, kas nepieciešama budžeta veidošanai, ziņo par pašu valsts budžeta veidošanas procesu un tā izpildi. Tāpat šīs iestādes sniedz informāciju komisijai arī par citiem ar

valsts finansēm saistītiem jautājumiem, kurus likumdevējs uzskata par prioritāriem. Ikgadējo budžeta projektu Saeimai iesniedz valdība. gadskārtējā valsts budžeta projekts nākamajam saimnieciskajam gadam Saeimā jāiesniedz līdz 1. oktobrim (LR Saeima 1994b, 21. pants). Īpaši nosacījumi attiecas uz budžeta pieņemšanu vēlēšanu gadā. Tā kā Latvija ir eirozonas dalībvalsts, budžeta plāna projekts jāiesniedz arī Eiropas Komisijai, kas sniedz savu atzinumu.

Saeima budžetu pieņem divos lasījumos. Pēc budžeta iesniegšanas Saeimas BFK konceptuāli to apspriež un virza izskatīšanai pirmajā. lasījumā. Saeima vispirms balso par katra likumprojekta atzīšanu par steidzamu, un šajā laikā debates ir atļautas par visu budžeta likumprojektu kopumā. Pēc pozitīva balsojuma par budžeta 1. redakciju Saeima nosaka termiņu, līdz kuram iesniedzami priekšlikumi pirmajam lasījumam. BFK apkopo saņemtos priekšlikumus un nosūta tos izskatīšanai valdībai, kas savukārt sniedz savu atzinumu par deputātu priekšlikumiem. Ja valdība par konkrētu priekšlikumu atzinumu nesniedz, tiek uzskatīts, ka tā priekšlikumu atbalsta. BFK sagatavo priekšlikumu tabulu, kurā redzami Saeimas iesniegtie priekšlikumi un valdības atzinumi; tad valsts budžets tiek skatīts otrajā – galīgajā – lasījumā, kurā Saeima balso par katru iesniegto priekšlikumu atsevišķi. Pēc visu priekšlikumu un valdības atzinumu izskatīšanas, tiek balsots par budžeta likumprojektu kopumā. Saeima var būtiski ietekmēt budžeta pārdali atbilstoši Likumam par budžetu un finanšu vadību. Ministru kabinets katru gadu līdz 1. jūnijam iesniedz Saeimai ziņojumu par valsts finansiālo stāvokli, izvērtē makroekonomiskās attīstības prognozi un pieņemumus, kas tika izmantoti apstiprinot budžetu (LR Saeima 1994b, 28.<sup>1</sup> pants). Finanšu ministrs regulāri informē Saeimas BFK par budžeta izstrādi un pieņemtā budžeta izpildi. Komisijai ir cieša sadarbība ar nozīmīgākajām uzņēmēju asociācijām.

Nozīmīga loma finanšu jautājumos ir arī Saeimas Publisko izdevumu un revīzijas komisijai, kura īsteno parlamentāro kontroli pār publiskajiem izdevumiem un veic revīzijas arī parlamentā.

### *Faktiskā situācija*

Budžeta apspriešana un pieņemšana ir viens no ilgāk izskatāmajiem un karstāk debatētajiem jautājumiem Saeimā. Budžeta likumprojektu veido apjomīga dokumentu pakete, kas ietver pašu budžetu, grozījumus saistītajos likumos, kā arī vidēja termiņa budžeta ietvara likumprojektu nākamajiem trim gadiem, lai nodrošinātu saistību ar vidēja termiņa plānošanas dokumentiem, t.sk. arī ar Nacionālo attīstības plānu. Lai nodrošinātu iespējas ieviest vērienīgus taupības pasākumus, likumdevējam bija jāveic rekordaugsts grozījumu skaits dažādos likumos un jāmeklē jauni risinājumi nodokļu, sociālās drošības un daudzās citās jomās. Lielākā valsts budžeta likumprojekta pakete tika skatīta 2009. gada jūnijā, kad, pieņemot grozījumus valsts budžetā, vienlaikus tika izdarīti grozījumi arī 113 ar to saistītajos likumos. Salīdzinoši apjomīga likumprojekta pakete komisijai bija jāizskata arī 2010. un 2011. gadā (LR Saeima 2013b). Pirms globālās finanšu krīzes likumdevējs saņēma signālus no Latvijas Bankas un Starptautiskā Valūtas fonda pārstāvjiem, taču neuzklausa tos un neveica atbilstošus budžeta korekcijas pasākumus, jo valsts finanšu stāvoklis šķita drošs. 2008. gada budžets tika plānots bez deficīta un ar 1% pārpalikumu. Līdz ar plānoto ieņēmumu kritumu Saeimai nācās izdarīt vērienīgas korekcijas, kas īpaši smagi skāra 2009. gada budžetu. Viens no budžetam sāpīgākajiem lēmumiem bija A/S "Parex banka" pārņemšanas process. Lai apturētu kapitāla aizplūšanu, 2008. gada decembrī valsts iegādājās 85,15% akciju, kopumā ieguldot bankā 1,218 miljardus latu.

Lai arī Saeimas pieņemtie lēmumi bieži vien ir bijuši nepopulāri, Latvijā valsts izdevumi un ieņēmumi salīdzinājumā ar citām valstīm, kuras arī smagi skāra globālā krīze, tika sabalansēti īsā laikā, un valsts atguva starptautisko finanšu tirgus spēlētāju uzticēšanos. Ņemot vērā krīzes kontekstu un nepieciešamību rīkoties ātri, likumdevējs paplašināja finanšu ministra pilnvaras pieņemt lēmumus par izdevumu ierobežošanu, ja krīzes apstākļos būtu nepieciešams novērst tās radītos fiskālos un ekonomiskos riskus. Starptautisko aizdevēju uzraudzības un uz taupību vērstā valdības kursa iespaidā procedūras, kas nosaka valsts ieņēmumu un izdevumu korekciju, ir tikušas stingri reglamentētas. Tajā pašā laikā tiek respektēta arī Saeimas loma budžeta korekcijās. Pēc krīzes

svarīgākie jautājumi likumdevēja dienaskārtībā bijuši šādi: Latvijas konverģences programmas izpilde, mikrouzņēmumu nodokļa ieviešana, valsts pabalstu izmaksas kārtība, ēnu ekonomikas apkarošana, atvieglojumi komersantiem un citi jautājumi. Publisko izdevumu un revīzijas komisija no 2008. līdz 2011. gadam veica finanšu un ekonomikas stabilizācijas un atjaunošanas procesa parlamentāro uzraudzību un kontrolēja starptautiskā aizdevuma programmas izpildi. 2012. gada maijā Saeima apstiprināja ES fiskālās stabilitātes līgumu, kas paredz balansētu budžetu veidošanu un soda naudas tām dalībvalstīm, kuras pieļauj augstu deficīta līmeni. Līdz ar Eiropas Komisijas lomu dalībvalstu budžetu uzraudzīšanā šo valstu valdības un parlamenti vairs nav vienīgie noteicošie spēlētāji finanšu jomā. Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijā darbojas gan pozīcijas, gan opozīcijas deputāti, komisijas darba stils, neskatoties uz smagajiem lēmumiem, ir konstruktīvs, lai arī opozīcija konsekventi iebildusi valdības īstenotajam taupības politikas kursam.

Likumdevējs palīdz nodrošināt publisko izdevumu uzraudzību, tomēr uzmanība jāpievērš tam, ka pats likumdevējs atšķirībā no citām valsts institūcijām nav pakļauts Valsts kontroles īstenotajai izdevumu lietderības pārbaudei. Saeimas kārtības rullis noteic, ka Saeima ir finansiāli patstāvīga (LR Saeima 1994a, 181.<sup>1</sup> pants). Tās grāmatvedību, izdevumu lietderību, likumību un gada pārskatus pārbauda pašas Saeimas Publisko izdevumu un revīzijas komisija. Pret to ir iebildušas Latvijas nevalstiskās organizācijas (NVO) (Delna 2013), arī demokrātijas audita kontekstā tas būtu uzskatāms par vienu no trūkumiem. Par negatīvu iezīmi likumdevēja darbībā var uzskatīt arī parlamentārās opozīcijas priekšlikumu ignorēšanu budžeta veidošanas procesā. Par pozitīvāko iezīmi jāatzīst likumdevēja spēja pēc globālās finanšu krīzes vienoties īsā laikā ieviest uz valsts finansiālās situācijas stabilizāciju vērstus budžeta konsolidācijas pasākumus.

## **8.5. Cik brīvi partijas un grupas spēj organizēties likumdevējā un sniegt ieguldījumu tā darbībā?**

### *Likumdošana*

Vēlēšanu sistēma Latvijā ir veidota tā, lai pārstāvniecība likumdevējā tiktu organizēta pēc partiju principa, tāpēc kandidāti vēlēšanās nevar startēt individuāli (LR Saeima 1995a, 9. pants). Politisko sadrumstalotību mazina no 5. Saeimas vēlēšanām saglabātā vēlēšanu barjera, kas novērš sīkpartiju iekļūšanu parlamentā (LR Saeima 1995a, 138. pants). Saeimas kārtības rullis noteic, ka frakciju var veidot ne mazāk kā pieci deputāti. Atsevišķas frakcijas var apvienoties politiskajos blokos (LR Saeima 1994a, 8. daļa). Partiju un grupu iespējas organizēties likumdevējā var vērtēt kā brīvas, tomēr 2009. un 2010. gadā likumdevējs ir nostiprinājis frakciju lomu, mazinot iespējas ievēlētajiem deputātiem mainīt politiskos spēkus jeb nodarboties ar t.s. “staigāšanu” starp frakcijām. No frakcijas izstājies deputāts citā frakcijā vairs iestāties nevar, un viņš tiek uzskatīts par pie frakcijām nepiederīgu deputātu. Lai noskaidrotu un saskaņotu frakciju un politisko bloku darbību, Saeimas prezidijs, frakcijas un politiskie bloki izveido Frakciju padomi. Tās sastāvā ir Saeimas prezidijs un pa vienam deputātam no katras frakcijas un politiskā bloka. Frakciju padomes atzinumiem ir ieteikuma raksturs. Kopš 2012. gada Saeimā ievēlētās partijas saņem budžeta finansējumu jeb dotācijas savas darbības nodrošināšanai (LR Saeima 1995b, 7. pants). Bez frakcijām likumdevējā darbojas arī vairākas deputātu grupas, kurās deputāti apvienojas sadarbības veicināšanai ar citu valstu parlamenti vai citu ar deputātu darbību saistītu interešu apmierināšanai.

### *Faktiskā situācija*

Pārskata periodā Saeimā pārstāvēto frakciju skaits ir sarucis. 8. Saeimā (2002–2006) pēc ievēlēšanas darbojās sešas frakcijas, 9. Saeimā (2006–2010) – pēc ievēlēšanas septiņas, bet pavisam deviņas, 10. Saeimā (2010–2011) – tikai piecas un 11. Saeimā (kopš 2011) – arī piecas. Frakciju skaitu likumdevējā, pirmkārt, nosaka vēlēšanu rezultāti. Tomēr vēlēšanu starplaikā to ietekmē arī samērā bieži deputātu lēmumi izstāties no partijas/frakcijas un veidot neatkarīgas frakcijas gan pirms,



gan arī uzreiz pēc vēlēšanām. Tā, piemēram, 2008. gadā no partijas “Jaunais laiks” izstājās četri deputāti, bet no partijas “Tēvzemei un Brīvībai”/LNNK – divi deputāti, kas kopīgi izveidoja partijas “Pilsoniskā savienība” frakciju. Tomēr aizliegums mainīt frakciju deputātu “staigāšanu” nemazināja. Vairāki deputāti ir izstājušies no savām frakcijām un kļuvuši par neatkarīgajiem deputātiem. Īsi pēc vēlēšanām no Zatlera Reformu partijas (ZRP) ievēlētie seši tās biedri izstājās no frakcijas, motivējot savu lēmumu ar nedemokrātisku lēmumu pieņemšanu partijā. Šie deputāti izveidoja savu neatkarīgo deputātu grupu, kas pazīstama kā “Olšteina sešinieks.” Neatkarīgo deputātu skaits Saeimā bijis visai mainīgs. 10. Saeimas darbības beigās parlamentā nebija neviena neatkarīgā deputāta, turpretī 2007. gadā 9. Saeimā darbojās astoņi neatkarīgie deputāti, 2008. gadā – trīs, 2009. gadā – pieci, bet 2010. gadā – seši neatkarīgie deputāti.

Lai arī šķiet, ka “deputātu staigāšana” varētu būt viens no iemesliem, kādēļ sabiedrība neuzticas likumdevēja darbam, pašas sabiedrības nostāja šajā jautājumā ir visai pretrunīga. Demokrātijas audita ietvaros veiktā aptauja liecina, ka, no vienas puses, vairākums atbalsta striktākas partiju disciplīnas ieviešanu, no otras puses, augstu vērtē pārstāvja gribas individuālās autonomijas izpausmes. Aptaujāto vairākums piekrīt, ka būtu jāierobežo Saeimas deputātu iespējas pāriet no vienas frakcijas uz citu viena Saeimas sasaukuma laikā (68,5%) un Saeimas deputātam, kurš izstājās no savas frakcijas, būtu jānoliek deputāta mandāts (65%). Tomēr jautājumā par to, kā būtu jābalso Saeimas deputātam, ja viņa personīgais viedoklis nesakrīt ar viņa partijas nostāju, vairākums (66,9%) norāda, ka deputātam būtu jābalso saskaņā ar savu viedokli (DA 2014, B1. un E2. tabulas).

Dzimumu ziņā likumdevēja sastāvs nav proporcionāls Latvijas iedzīvotāju dzimuma sastāvam, tomēr sieviešu īpatsvars likumdevējā pieaug. 8. Saeimā bija 18 sievietes, bet 9. un 10. Saeimā jau 19, savukārt 11. Saeimā vēl par divām vairāk. Kopš 2010. gada arī Saeimas priekšsēdētāja ir sieviete.

Palielinās arī deputātu veidoto grupu skaits. 9. Saeimā darbojās 65 deputātu grupas, 10. Saeimā – 58 grupas, bet 11. Saeimā – jau 80 grupas. Ievērojami pieaudzis deputātu grupu skaits sadarbībai ar citu valstu parlamentiem, tas ir saprotams, ņemot vērā valsts diplomātisko un ekonomisko attiecību paplašināšanos. Tiesa, ne visās grupās sadarbība ir aktīva. Parlamenta reprezentatīvo funkciju ārvalstīs nodrošina arī sešas patstāvīgās delegācijas – Baltijas Asamblejas delegācija, Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas Parlamentu asamblejas delegācija, Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas delegācija, NATO Parlamentārās asamblejas delegācija, Starpparlamentu savienības Latvijas nacionālā grupa, kā arī Vidusjūras savienības Parlamentārās Asamblejas delegācija. 11. Saeimā darbojās arī piecas grupas, kurās deputāti organizējušies pēc interesēm – lata saglabāšanas atbalstam, Okupācijas muzeja atbalstam, par deputātu-sieviešu sadarbību, sadarbībai ar Eiropas Parlamenta forumu kopienas un attīstības jautājumos, Tibetas atbalstam. Sestajā grupā ir apvienojušies neatkarīgie deputāti. Deputātu grupu var izveidot ne mazāk kā trīs deputāti. Deputātu grupām atsevišķs finansējums netiek piešķirts.

Kopumā likumdevējs pieļauj partiju un grupu brīvu organizāciju, paredzot iespējas veidot no partijām neatkarīgas deputātu grupas un dažādiem jautājumiem paredzētas deputātu grupas. Ierobežojums mainīt frakciju vērtējams kā likumdevēja darbību disciplinējošs, lai arī tas pilnībā neatrisina “deputātu staigāšanas” problēmu un ir vairāk saistāms ar Latvijas politisko partiju “dzīves ciklu.”

## **8.6. Cik plašas procedūras paredzētas likumdevēja konsultācijām ar sabiedrību un svarīgākajām interešu grupām?**

### *Likumdošana*

Iedzīvotājiem ir iespējas līdzdarboties likumdevēja darbā gan individuāli, gan kolektīvi. Reizi mēnesī Saeimas Sabiedrisko attiecību birojs apkopo informāciju par saņemtajiem privātpersonu iesniegumiem un sagatavo pārskatu izskatīšanai Saeimas Mandātu, ētikas un iesniegumu komisijā. Pārskati tiek publicēti arī komisijas mājaslapā. Par būtisku likumdevēja efektivitātes uzlabojumu konsultācijās ar sabiedrību jāatzīst kolektīvā iesnieguma ieviešana 2012. gadā. Saeimas kārtības



rullis noteic, ka kolektīvo iesniegumu jābūt parakstījušiem vismaz 10 000 pilsoņiem, kuri iesniegšanas dienā ir sasnieguši 16 gadu vecumu. Kolektīvo iesniegumu var parakstīt elektroniski, ja tiek nodrošināta parakstītāju identifikācija un fizisko personu datu aizsardzība (LR Saeima 1994a, 131. pants). Pēc kolektīvā iesnieguma saņemšanas Saeima var lemt par tā turpmāko virzību (piemēram, izveidot īpašu Saeimas komisiju attiecīgā likumprojekta sagatavošanai, nodot kolektīvo iesniegumu kādai institūcijai izvērtēšanai, uzdot Ministru kabinetam sagatavot koncepciju vai likumprojektu). Likumdevējs ir arī reaģējis uz kolektīvajiem iesniegumiem. Tā, piemēram, vairāk nekā 10 000 parakstu savākušais kolektīvais iesniegums “Atbildība par Saeimas deputāta zvēresta laušanu” tika nodots tālāk Tieslietu ministrijai ar uzdevumu sagatavot un iesniegt Saeimā izvērtējumu par deputātu svinīgā solījuma regulējumu ES valstīs. Tomēr ne visi kolektīvie iesniegumi tiek virzīti tālāk. Tie nedrīkst ietvert tādu prasījumu, kas ir acīmredzami nepieņemams demokrātiskā sabiedrībā vai klaji aizskarošs (LR Saeima 1994a, 131. pants). Elektroniski parakstītas pilsoņu kolektīvās iniciatīvas ir papildinošs demokrātijas līdzdalības instruments lielākajā daļā Eiropas valstu. Tomēr Latvijas *ManaBalss.lv* iniciatīva ir īpaša ar to, ka elektronisku parakstu vākšanu nodrošina no valsts neatkarīga pilsoņu veidota un uzturēta platforma, kuru atzīst likumdevējs, turpretī vairākums kolektīvo iesniegumu portālu darbojas izpildvaras, parlamentu vai tiesībsargu biroju paspārnē (Riehm, Böhle, Lindner 2011).

2012. gadā tika izstrādāta arī jauna kārtība, kādā vēlētāji var ierosināt likumus un Satversmes grozījumus. Grozījumi likumā “Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu” paredz atteikties no divpakāpju sistēmas parakstu vākšanā, nosakot, ka visus likuma ierosināšanai nepieciešamos desmitās daļas vēlētāju parakstus savāc šim nolūkam izveidota iniciatīvas grupa. Atvieglota arī parakstu vākšanas procedūra, nosakot, ka parakstus varēs vākt arī bez maksas elektroniski, kā arī apstiprināt ne vien pie zvērināta notāra, bet arī citās iestādēs (LR Saeima 1994c).

### *Faktiskā situācija*

Likumdošanā paredzētās pilsoniskās sabiedrības līdzdalības iespējas likumdevējā ir garantētas, tomēr tās vairs nav tik plašas kā izpildvaras līmenī. Ja likumprojekts ir nodots Saeimā atbildīgajai komisijai, organizācijas var mēģināt personiski tikt ar deputātiem. Tās var izmantot arī lobēšanas iespējas, sniedzot informāciju lēmumu pieņēmējiem. NVO un Saeimas sadarbības izvērtējumi liecina, ka biežāk izmantotais sadarbības veids ir individuāla tikšanās ar deputātiem. Tālāk seko iesniegumu un vēstuļu rakstīšana, bet tikai pēc tam līdzdalība komisiju un apakškomisiju darbā (LPA 2011).

Jāuzsver, ka kolektīvo iesniegumu ieviešana Latvijā notika nevis pēc valsts, bet gan pēc pilsoniskās sabiedrības iniciatīvas, pateicoties portāla *ManaBalss.lv* veidotājiem. Šajā portālā tiek vākti kolektīvajiem iesniegumiem nepieciešamie elektroniskie paraksti. Pēc portāla veidotāju sniegtajām ziņām, to izmanto aptuveni 300 000 iedzīvotāju. Aizvadītajā gadā iespēju parakstīt iniciatīvu portālā bija izmantojuši 5% iedzīvotāju (DA 2014). 2014. gada jūnijā portālā bija ievietotas 40 iniciatīvas, no kurām 12 bija saņēmušas vairāk nekā 10 000 parakstu.<sup>1</sup> Jāpiebilst, ka palielinājies arī parasto iesniegumu skaits no iedzīvotājiem par priekšlikumiem likumu pilnveidošanai un aktuālajām norisēm valstī. Vidēji gadā parlaments saņem ap 6000 iesniegumu, un tie ir nozīmīgs informācijas avots komisiju un deputātu ikdienas darbam.

Kopš 9. Saeimas darbības sākuma ir pamats runāt par būtiskiem uzlabojumiem parlamentārās demokrātijas jomā. Saeimas pieejamība un atvērtība vairs neaprobežojas tikai ar formālu atzīšanu. 2006. gada 30. martā tika parakstīta deklarācija par Saeimas sadarbību ar nevalstiskajām

<sup>1</sup> 2014. gada 29. jūnijā portālā *ManaBalss.lv* 10 000 un vairāk parakstu ieguvušās iniciatīvas bija: “Atbildība par Saeimas deputāta zvēresta laušanu” (17 192), “Noteikt pazemināto PVN likmi pārtikai” (13 639), “Fotoradari 15+” (12 666), “Atveram Saeimu!” (12 105), “Rīgas īstā Uzvaras laukuma atjaunošana” (11 940), “Atveram ofšorus” (11 933), “Atlaistai Saeimai nepienākas papildu kompensācijas” (11 879), “Par vienādu braukšanas maksu nerīdziniekiem” (11 744), “STOP ACTA” (10 966), “Saglabāt latu kā Latvijas valūtu” (11 886). “Vēlēšanas internetā” (10 863), “Par kažokzvēru aizsardzību” (10 531).

organizācijām, Šī deklarācija paredz vismaz reizi gadā kopīgi izvērtēt Saeimas un NVO sadarbību un efektīvizēt iesaistes un informatīvos sadarbības formātus pilsoniskās sabiedrības attīstībai. Deklarācija paredz katrā Saeimas komisijā nodrošināt koordinatoru sadarbībai ar NVO, iesaistīt komisiju darbā nevalstisko organizāciju pārstāvjus, uzklaut NVO un sabiedrības viedokļus un ieteikumus par attiecīgās komisijas kompetencē esošajiem jautājumiem, pastāvīgi uzlabot Saeimas mājaslapu un veikt citus pasākumus pilsoniskās sabiedrības iesaistīšanai (LR Saeima 2013a). Deklarācijā paredzētā sadarbība starp Saeimu un NVO tiek īstenota arī praksē. Katru gadu rīkotajā Saeimas un NVO forumā tiek apspriesti priekšlikumi sadarbības pilnveidošanai. Svarīga loma šajā dialogā ir Valsts pārvaldes un pašvaldību komisijai, kurai ir iespējas rosināt likumdošanu NVO sektora attīstībai. Katrai Saeimas komisijai ir izveidojies sabiedrisko organizāciju, interešu grupu un ekspertu loks. Tomēr tas būtu jāpaplašina un jāatjauno.

Parlamentārā praksē publiski atklāto lēmumu pieņemšanu vienmēr apņems zināma pelēkā zona, kurā nozīmīgu vietu ieņem organizēto interešu lobīji. Visaptveroša parlamentārās lobēšanas regulējuma ieviešanu Latvijā līdz šim kavējusi atšķirīga izpratne par to, kas īsti ir lobēšana, kādā veidā būtu jānodrošina lobētāju atklāšana un cik lielā mērā lobēšana vispār būtu jāregulē ar atsevišķa likuma palīdzību, ņemot vērā, ka vairākas ar lobēšanu saistītas normas ir daļēji iekļautas citos likumos (Delna 2012). KNAB izstrādātā Lobēšanas atklātības likumprojekta virzība šobrīd ir atlikta. Likumprojekts nosaka lobētāja pienākumu identificēt sevi un organizāciju, ko tas pārstāv, kā arī atklāt, kuras personas interesēs tiek veikta lobēšana. Noteikta kārtība, kādā reģistrējama un publiskojama tikšanās ar lobētāju (KNAB 2013). Iesāktais darbs pie lobēšanu regulējošas sistēmas būtu jāturpina. Paralēli nepieciešams uzlabot gados jauno deputātu zināšanas par saskari ar organizētajām interešu grupām un to ierosinātajiem risinājumiem – tas ļautu deputātiem būt mazāk ietekmējamiem.

Par galveno uzlabojumu likumdevēja konsultācijās ar sabiedrību jāmin paplašinātas iedzīvotāju līdzdalības iespējas kolektīvo iesniegumu ceļā, kā arī mērķtiecīgāk organizēta pilsoniskās sabiedrības iesaiste. Par kavēkli likumdevēja darbības caurskatāmībai un pieejamībai dažādām sabiedrības grupām jāuzskata vēl nepieņemtais lobēšanas regulējums.

## 8.7. Cik pieejami vēlētājiem ir ievēlētie pārstāvji?

### *Likumdošana*

Vēlētājiem ir iespēja tikties ar saviem pārstāvjiem pēc iepriekšējas vienošanās. Atrodoties Saeimas ēkā, apmeklētājam ievēro caurlaižu un Saeimas ēkas apmeklēšanas noteikumi, drošības, kārtības, tikumības un sabiedrībā vispārpieņemtas uzvedības noteikumi (LR Saeima 1994a, 23. pants). Saeimas ēkas apmeklēšanas kārtību un uzturēšanās kārtību tajā nosaka Saeimas prezidijs. Deputāti dodas arī izbraukumos pie saviem vēlētājiem un ir tiesīgi lūgt atbalstu transporta izdevumu segšanai.

### *Faktiskā situācija*

Bez formāli paredzētajām iespējām ir uzsākti pasākumi mērķtiecīgai sabiedrības informēšanai par Saeimas darbu. Kopš 2009. gada Saeimā darbojas Apmeklētāju un informācijas centrs. Centra apkopotā informācija liecina, ka Saeimas apmeklētāju skaits ir ievērojami pieaudzis – no 149 apmeklētājiem 2005. gadā līdz 3124 apmeklētājiem 2012. gadā. Apmeklētāju un informācijas centrā iespējams uzzināt par Saeimas darbu, iesniegt iesniegumus Saeimai, uzzināt Saeimas kontaktinformāciju, tikties ar deputātiem un amatpersonām, kā arī klātienē iepazīties ar informatīvajiem materiāliem. Tiek īstenoti mērķtiecīgi pasākumi Saeimas darba iepazīšanai, tostarp skolu programma “Iepazīsti Saeimu, I un II”, kā arī “Jauniešu Saeima”, kurā katru gadu 100 atbalstītāko ideju autori piedalās parlamenta darba simulācijas spēlē. Ievērojami paplašinājies Saeimas informatīvo materiālu klāsts – Saeimas mājaslapā ir pieejami videosīžeti, faktu lapas, prezentācijas bukletī un infografikas. Biežāk apmeklētākās sadaļas ir Saeimas ziņas, Saeimas sēžu video translācijas, likumdošanas datu bāze, Saeimas notikumu kalendārs un informatīvie materiāli. DA veiktajā aptaujā noskaidrojās,

ka populārākie veidi, kā sabiedrība uzzina par norisēm likumdevējā, ir radioraidījums “Frakciju viedokļi,” Saeimas sēžu translācija un Saeimas mājaslapa (DA 2014, E1. tabula). Ievērojami pilnveidota likumprojektu meklēšanas sistēma, kurā iespējams uzzināt arī deputātu balsojumus. Tomēr 2014. gada jūlijā vēl nebija pieejams sistemātisks informācijas atspoguļojums Saeimas komisiju mājaslapās.

Aizvien pieaug moderno informācijas un komunikāciju tehnoloģiju lietojums saziņā ar ievēlētajiem pārstāvjiem. DA veiktajā aptaujā noskaidrojās, ka 11,4% iedzīvotāju ir sekojuši līdzī politikiem arī sociālajos tīklos (*Twitter*, *Facebook*, *Draugiem.lv*), tikpat daudz bija lasījuši kāda politiķa personīgo blogu vai mājaslapu (DA 2014, E1. tabula). Lai arī šie rādītāji šķiet zemi, ir jāņem vērā, ka starp politiķu sekotājiem bieži vien ir arī žurnālisti, kas izmanto šo materiālu publikāciju veidošanai un papildināšanai. To labi apzinās paši deputāti un deputātu kandidāti, un viņi aizvien vairāk rūpējas par savu tēlu tiešsaistē. Deputātu mājaslapas palīdz uzturēt viņu palīgi, bet sociālo tīklu platformās deputāti saturu ievieto arī paši. Pēc 2011. gada Saeimas vēlēšanām autora veiktajā apsekojumā 38% deputātu uzturēja aktīvus *Draugiem.lv* profilus, 32% – *Facebook*, bet 28% – *Twitter* profilus. 13% bija savs blogs. Salīdzinoši mazāk – 2% – uzturēja aktīvu *YouTube* profilu. Audita publicēšanas laikā deputātu skaits, kuri izmanto sociālo tīklu platformas, varētu būt lielāks.

Ņemot vērā, ka sociālo mediju platformās publicētais saturs ir ļoti fragmentēts, to vienviet pārskatāmā veidā apkopo iedzīvotāju un deputātu saziņas platforma *Gudrasgalvas.lv*. Te iespējams uzdot jautājumus Saeimas politiķiem un Ministru kabineta locekļiem, kā arī sekot līdzī mediju un sociālo tīklu saturam, kurā pieminēts konkrētais politiķis. Platformu izveidojis un uztur sabiedriskās politikas centrs (domnīca) “Providus.” Šī organizācija izveidojusi arī otru platformu – *Musuvalsts.lv*, kas dod iespēju rīkot sabiedrisku apspriešanu par noteiktiem rīcībpolitikas vai likumdošanas jautājumiem ideju radīšanas fāzē, ļaujot apspriešanas organizatoriem iegūt vērtējumus jau aprobētām idejām.

Parlamenta “atvēršanā” svarīga loma ir bijusi Latvijas aktīvākajām NVO, tostarp arī Sabiedrībai par atklātību – “Delna”, kas izveidojusi datubāzi *Deputatiuzdelnas.lv*, kurā interesenti var iepazīties ar ziņām par 10. un 11. Saeimā pārstāvētajām partijām, deputātu kandidātiem, viņu reputāciju un iesaisti noteiktās neviennozīmīgi vērtētās epizodēs. Informācija par deputātiem ir balstīta uz plašsaziņas līdzekļos publicētajiem materiāliem. Portālā iespējams noskaidrot arī deputātu sēžu apmeklējumus un balsojumus noteiktos jautājumos. “Delna” uztur arī portālu *Kandidatiuzdelnas.lv*, kas orientēts uz vēlētāju un partiju atmiņas atsvaidzināšanu pirms Saeimas, Eiroparlamenta un pašvaldību vēlēšanām. Lai palielinātu publiski pieejamās informācijas pārskatāmību un izmantošanu analītiskiem mērķiem, būtu ieteicams publicēt informāciju viegli lasāmos datu formātos (CSV, XML), tad šo informāciju varētu aplūkot un analizēt dažādos griezumos, līdzīgi kā to nodrošina, piemēram, Eiroparlamenta deputātu balsojumu analīzes vietne *Votewatch.eu*.

2014. gada jūlijā likumdevējs nolēma izveidot atsevišķu iekšējās drošības dienestu, kam vajadzētu uzraudzīt Saeimas caurlaižu biroja darbību, sevišķās lietvedības nodaļu un gādāt par informācijas sistēmas drošības pasākumiem. Lēmums radīja aizdomas, ka šāds solis varētu mazināt parlamenta darba atklātību un apgrūtināt pieeju lēmumu pieņemējiem – līdz šim tā bija balstīta uz neitralitātes principiem (Delna 2014). Sabiedrības uzmanību ir piesaistījušas ziņas par dažu Saeimas deputātu nesamērīgi lielajām transporta kompensācijām, kas tiek pieprasītas, lai segtu ceļa izdevumus uz dzīves vietu vai arī tikšanos ar vēlētājiem, kas parasti notiek piektdienās. Tā, piemēram, 2013. gadā šīs izmaksas bija aptuveni 2,5 miljoni eiro (TVNET 2014). Vienīgie dokumenti, kas apliecina minētos deputātu braucienus, ir čeki par iegādāto degvielu. Deputāti, kuri dzīvo tālāk par 40 km no Rīgas, var saņemt arī dzīvojamās telpas īres kompensāciju (LR Saeima 1994a, 14. pants). Mehānisma, kā izkontrolēt deputātu ikdienas gaitas un to, vai tikšanās ar vēlētājiem faktiski ir notikusi, pagaidām nav.

Kopumā likumdevējs ir uzlabojis informācijas pieejamību. Tiek veikti arī mērķtiecīgi sabiedrības iesaistes pasākumi. Lai arī deputātu un vēlētāju tikšanās klātienē ir veicināma, nepieciešams izveidot saprātīgu mehānismu deputātu transporta kompensāciju kontrolei.

## 8.8. Cik lielā mērā likumdevējs nodrošina forumu apspriešanai un debatēm par sabiedrībai aktuāliem jautājumiem?

### *Likumdošana*

Saeimas kārtības rullis noteic, ka Saeima regulāri uzklausa Ministru kabineta locekļu ziņojumus, tostarp Ministru prezidenta ziņojumu par paveikto un iecerēto darbu, kā arī ārlietu ministra ziņojumu (LR Saeima 1994a, 118. pants).

### *Faktiskā situācija*

Likumdevējs joprojām ir centrālais politikas diskusiju forums, kurā dažādi politiskie spēki atklāti debatē par politikas procesa aktuālajiem jautājumiem. Līdz ar izpildvaras dominēšanu politikas procesā politisko lēmumu pieņemšana notiek sabiedrībai slēgtos formātos. Tāpēc parlamenta nozīme sabiedrības izglītošanā un dažādu viedokļu atspoguļošanā kļūst aizvien nozīmīgāka. Likumdevējs kā forums lielā mērā ir atkarīgs no tajā pārstāvēto politisko spēku aktualizētajiem jautājumiem, kas cieši saistīti ar politisko dienas kārtību. Tomēr Saeimā sadarbībā ar valsts iestādēm un NVO regulāri tiek rīkotas arī plašāk pozicionētas konferences, diskusijas un citi pasākumi (6–12 pasākumi gadā). Kopš 2010. gada konferenču materiāli ir pieejami arī Saeimas mājaslapā. Saeima spēj nodrošināt arī dažādu pasākumu tiešraidi.

Bez formāli noteiktajām funkcijām likumdevējam ir arī simboliska funkcija. Kā tautas tieši ievēlēta institūcija likumdevējs var būt pēdējais aizsardzības bastions pret tautas vairākuma interesēm neatbilstošu izpildvaras īstenoto kursu. Globālās ekonomikas finanšu krīzes laikā vairākās valstīs bija vērojams pretējs process. Likumdevēji apstiprināja drastiskus valdības rosinātus taupības pasākumus. Parlamentu ēkas, pie kurām tauta savulaik bija pulcējusies kolektīvam atbalstam nācijai nozīmīgos brīžos, pēkšņi kļuva par neapmierināto masu ieņemamiem objektiem. Lai arī koalīcijas partneru vienprātība palīdzēja stabilitātes un taupības pasākumu īstenošanā, valdības dienas kārtības realizācijā un starptautisko aizdevēju rekomendāciju pieņemšana lielā mērā pielika punktu alternatīvu krīzes izejas scenāriju apspriešanai politiskā līmenī.

### ***Sabiedrības uzticēšanās likumdevējam***

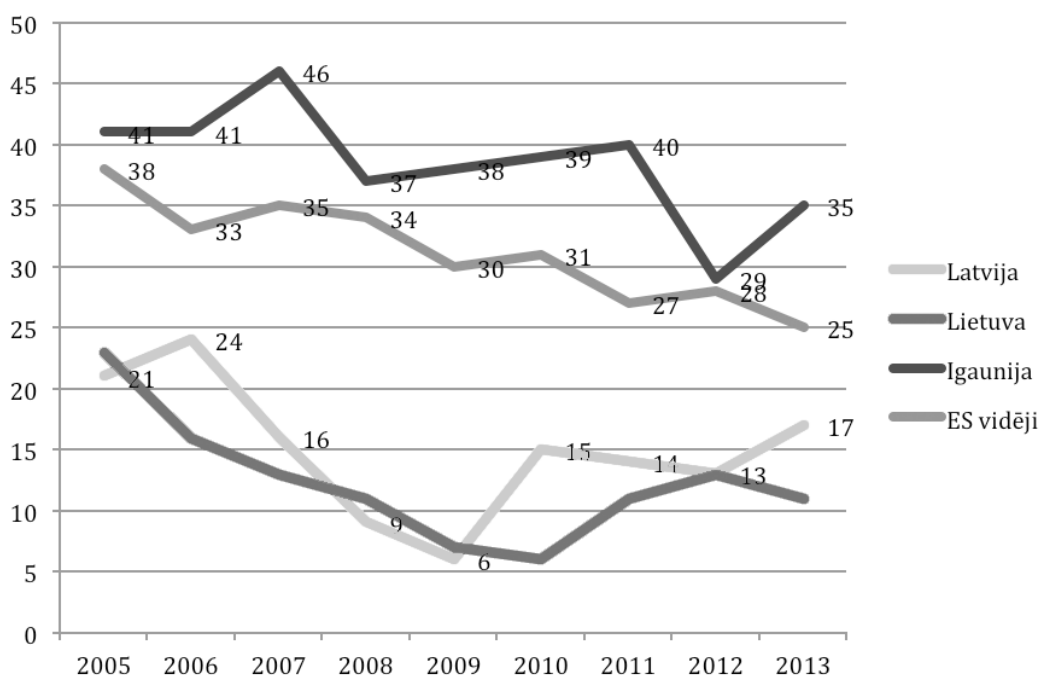
Parlamentārās suverenitātes mazināšanās un likumdevēju neizlēmība, īstenojot uz taupību vērstas politikas, ir mazinājusi vairāku Eiropas valstu iedzīvotāju uzticēšanos likumdevējiem. 2005. gadā likumdevējiem uzticējās 38% ES valstu iedzīvotāju, bet 2013. gada rudenī vairs tikai 25% (EK 2013). Zemākie uzticēšanās rādītāji likumdevējam bija Slovākijā, Spānijā un Rumānijā, bet visvairāk likumdevējiem uzticējās Zviedrijā, Dānijā un Somijā. Jāpiebilst, ka Ziemeļvalstīs likumdevējam ir arī ievērojama autonomija lēmumu pieņemšanā un politiku veidošanā.

Viens no lielākajiem Latvijas parlamentārās demokrātijas trūkumiem ir sabiedrības zemā uzticēšanās likumdevējam, un laika gaitā tā nav īpaši palielinājusies. Demokrātijas auditā veiktajā iedzīvotāju aptaujā noskaidrojās, ka Saeimai uzticas 2,2% aptaujāto, 71,4% neuzticas tās darbam, bet 6,4% nebija atbildes (DA 2014, P4. tabula). Iepriekšējā demokrātijas audita aptaujā Saeimai uzticējās 22%, neuzticējās – 67%, bet 11% nebija atbildes (Rozenvalds 2005, 229). Salīdzinoši vairāk Saeimai neuzticējās gados vecāki respondenti, bet mazāk – cittautieši. Vērtējot plašākā kontekstā, sabiedrības uzticēšanās līmenis Latvijas likumdevējam ir zemāks nekā vidēji ES-28 valstīs, bet tomēr augstāks nekā politiskajām partijām. Tiesa, Eiropas valstu vidū varēja novērot būtiskas atšķirības. Piemēram, Eiroparometra pētījumā Igaunijā uzticēšanās līmenis bija krietni augstāks, sasniedzot pat 35%, bet Lietuvā tas bija vēl zemāks nekā Latvijā – vien 11% (EK 2013).

Kopš 2012. gada sabiedrības uzticēšanās likumdevējam atkal ir pieaugusi. Iespējams, ka tas skaidrojams ar ekonomiskās situācijas stabilizēšanos valstī, bet nav izslēgts, ka arī ar 10. Saeimas atlaišanu. Saeimas atlaišana radīja precedentu Latvijas parlamentārisma vēsturē, ka četru gadu

netraucēts darbs parlamentā vairs nav garantēts. Ārkārtas vēlēšanās par vadošo motīvu kļuva tiesiskuma atjaunošana, tostarp arī “oligarhu” ietekmes mazināšana. Aktīvās sabiedrības grupu cīņa pret oligarhiem izpaudās kā publiska kritika tām partijām, kuras bija attīstījušas patronāžas un klientelisma saites ar šaurām interešu grupām un ietekmīgām personām. Lai gan Latvijas vēlētajī pārliecinoši nobalsoja par Saeimas atļaišanu, 11. Saeimā darbu turpināja 63 iepriekšējās Saeimas deputāti.

Likumdevējs pārskata periodā ir veicis konkrētus uzlabojumus pretkorupcijas un tiesiskuma jomā. Panākti ievērojami uzlabojumi likumdevēja komunikācijai ar sadarbību, paplašinātas iedzīvotāju līdzdalības iespējas kolektīvo iesniegumu parakstīšanā, izmantojot modernās komunikāciju tehnoloģijas. Tādēļ likumdevēja darbību demokrātijas audita pārskata beigu periodā varētu vērtēt starp apmierinoši un labi.



8.2. attēls. Iedzīvotāji Baltijas valstīs, kas uzticas/drīzāk uzticas savas valsts parlamentam, %  
 Avots: EK Standarta Eiroparometra aptaujas (2005.–2013. g. rudens). Jautājums: “Cik lielā mērā uzticaties Latvijas parlamentam?”

**Kopvērtējums: virzība pēdējos desmit gados**

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
8.1.			X		
8.2.			X		
8.3.			X		
8.4.		X			
8.5.		X			
8.6.			X		
8.7.		X			
8.8.			X		



## Vislabākā iezīme

Likumdevēja komunikācijas uzlabošanās ar sabiedrību, atvērtība iedzīvotāju ierosinājumiem.

## Visnopietnākā problēma

Likumdevēja pieaugošā atkarība no izpildvaras, kā rezultātā mazinās likumdevēja autonomija.

## Ieteicamie uzlabojumi

1. Turpināt darbu pie likumdevēja tiesiskumu un atklātību veicinoša regulējuma.
2. Stiprināt Saeimas institucionālo un pētniecisko kapacitāti uz pierādījumiem un labāko pieredzi balstītas politikas izstrādei un ES likumdošanas izvērtēšanai.
3. Paredzēt konstruktīvā neuzticības balsojuma iespēju valdībai un ministriem, kā arī apsvērt citu racionalizētā parlamentārisma elementu iestrādāšanu Satversmē.

## Literatūra

Bāra, D., Kalniņš, V., Pleps, J., Vilka, I. (2013). Ekspertu grupas pārvaldības pilnveidei priekšlikumi. Valsts prezidenta kanceleja. Izgūts no: [http://www.president.lv/pk/content/?cat\\_id=9431](http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=9431) [skatīts 20.04.2014.].

DA (2014). 2014. gada demokrātijas audita vajadzībām veiktās iedzīvotāju aptaujas dati (aptaujas pasūtītājs – LU Sociālo zinātņu fakultāte, izpildītājs – SKDS). Valsts pētījumu programma “Nacionālā identitāte”. Sk. šā izdevuma 2. pielikumu; ar pilnīgiem aptaujas rezultātiem var iepazīties LU SZF mājaslapā.

Delna (2011). Sabiedrība par atklātību – Delna. Valsts prezidenta Valda Zatlera ultimāts Saeimai un valdībai 2009. gadā. Izgūts no: <http://www.kandidatiuzdelnas.lv/lv/notikumu-hronika/valsts-prezidenta-politiskai-ietekme/valsts-prezidenta-valda-zatlera-ultimats-saeimai-un-valdibai-2009-gada.html#1> [skatīts 16.06.2014.].

Delna (2012). Priekšlikumi Saeimas darba atklātības veicināšanai. Ziņojums. Izgūts no: <http://delna.lv/wp-content/uploads/2014/02/115905879-Priek%C5%A1likumi-Saeimas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-veicin%C4%81%C5%A1anai-Delna-2012.pdf> [skatīts 21.07.2014.].

Delna (2013). Saeimā pārstāvētās partijas un Valsts kontrole pauž atbalstu idejai stingrāk uzraudzīt Saeimas finanses. Izgūts no: <http://delna.lv/2013/10/10/saeima-parstavetas-partijas-un-valsts-kontrole-pauz-atbalstu-idejai-stingrak-uzraudzit-saeimas-finanses> [skatīts 07.07.2014.].

Delna (2014). Saeimas Prezidija darbam ir jāklūst atklātākam, nevis slepenākam. Izgūts no: <http://delna.lv/2014/07/07/saeimas-prezidija-darbam-ir-jaklust-atklatakam-nevis-slepenakam/#more-10139> [skatīts 07.07.2014.].

EK (2013). Eiropas Komisija. Standarta Eirobarometrs 80, Rudens. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/index\\_en.htm](http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm) [skatīts 05.05.2014.].

European Parliament (2005). Working document on voting by secret ballot in the Member State parliaments. Committee on Constitutional Affairs, European Parliament. Izgūts no: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004\\_2009/documents/dt/562/562487/562487en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dt/562/562487/562487en.pdf) [skatīts 20.06.2014.].

Fish, M. S., Kroenig, M. (eds.) (2009). *The Handbook of National Legislatures: A Global Survey*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 388–392.

KNAB (2013). Lobēšanas atklātības likums. Likumprojekts. (16.12.2013.). Izgūts no: [http://www.knab.gov.lv/uploads/ta\\_projekti/knablik\\_131216lob.pdf](http://www.knab.gov.lv/uploads/ta_projekti/knablik_131216lob.pdf) [skatīts 20.07.2014.].

LPA (2011). Latvijas Pilsoniskā alianse. Ceļā uz veiksmīgu Saeimas un NVO sadarbību. Izgūts no: [http://nvo.lv/site/uploads/vecie\\_faili/Raksts\\_Nr\\_4.pdf](http://nvo.lv/site/uploads/vecie_faili/Raksts_Nr_4.pdf) [skatīts 06.06.2014.].

LR AT (2014). Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Stājas spēkā notiesājošais spriedums Vīnetas Muižnieces lietā, 19. jūn. Izgūts no: <http://at.gov.lv/lv/pazinojumi-presei/par-tiesas-sedem/2014/kasacijas-instance/6516-stajas-speka-notiesajosais-spridums-vinetas-muiznieces-lieta/> [skatīts 20.06.2014.].

- LR Saeima (1994a). Saeimas kārtības rullis, pieņemts 28.07.1994. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 96 (227), 1. sept.; 2012. gada 1. apr. redakcija.
- LR Saeima (1994b). Likums “Par budžetu un finanšu vadību”, pieņemts 24.03.1994. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 41 (172), 6. apr. 14.02.2014.
- LR Saeima (1994c). Likums “Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu”, pieņemts 31.03.1994. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 47 (178), 20. apr.; 2012. gada 20. septembra redakcija.
- LR Saeima (1995a). Saeimas vēlēšanu likums, pieņemts 25.05.1995. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 86 (369), 6. jūn.; 2014. gada 7. marta redakcija.
- LR Saeima (1995b). Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums, pieņemts 19.07.1995. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 114 (397), 2. aug.; 2014. gada 1. janvāra redakcija.
- LR Saeima (2012). Saeimas Mandātu, ētikas un iesnieguma komisijas 2012. gada 17. oktobra lēmums par 11. Saeimas deputāta Nikolaja Kabanova Saeimas deputātu ētikas kodeksa pārkāpumu. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 171, 30. okt.
- LR Saeima (2013a). Saeimas sadarbība ar nevalstiskajām organizācijām. 5. faktu lapa, v5.02, 11. jūl. Izgūts no: [http://www.saeima.lv/faktulapas/05\\_Sadarbiba\\_NVO.pdf](http://www.saeima.lv/faktulapas/05_Sadarbiba_NVO.pdf) [skatīts 09.05.2014.].
- LR Saeima (2013b). Budžeta un finanšu (nodokļu) komisija. 33. faktu lapa, v33.1, 18.okt. Izgūts no: [http://www.saeima.lv/faktulapas/Budzeta\\_finansu\\_komisijas\\_faktulapa\\_LV\\_SCREEN.pdf](http://www.saeima.lv/faktulapas/Budzeta_finansu_komisijas_faktulapa_LV_SCREEN.pdf) [skatīts 20.07.2014.].
- LR Saeima (2014). Saeima, Dokumentu nodaļa, Saeimas likumdošanas statistika. Izgūts no: [http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS2\\_DK.nsf/Statistics?ReadForm&key=1&stat=1&rt=L](http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS2_DK.nsf/Statistics?ReadForm&key=1&stat=1&rt=L) [skatīts 20.04.2014.].
- LR Satversme (1922). *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43, 1922, 7. nov.; 2013. gada 18. oktobra redakcija.
- Pleps, J. (2011). Piebriestošā prezidentūra. *Politika.lv*, 24. nov. Izgūts no: <http://politika.lv/article/piebriestosa-prezidentura> [skatīts 15.06.2014.].
- Riehm, U., Böhle, K., Lindner, R. (2011). *Electronic Petitioning and Modernisation of Petitioning Systems in Europe*, No. 146, June. Izgūts no: [http://www.tab-beim-bundestag.de/en/pdf/publications/reports/AB146\\_Summary.pdf](http://www.tab-beim-bundestag.de/en/pdf/publications/reports/AB146_Summary.pdf) [skatīts 13.06.2014.].
- Rozenvalds, J. (red.) (2005). *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- TVNET (2014). 800 eiro par braucienu uz Liepāju, jeb cik lietderīgi valdība tērē naudu, 24. feb. Izgūts no: [http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/498756-800\\_eiro\\_par\\_braucieni\\_uz\\_liepaju\\_jeb\\_cik\\_lietderigi\\_valdiba\\_tere\\_naudu](http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/498756-800_eiro_par_braucieni_uz_liepaju_jeb_cik_lietderigi_valdiba_tere_naudu) [skatīts 14.05.2014.].



## 9. CIVILĀ KONTROLE PĀR SPĒKA STRUKTŪRĀM

*Anhelita Kamenska*

*Vai policija, drošības iestādes un bruņotie spēki ir pakļauti civilajai kontrolei?*

### 9.1. Cik lielā mērā policija un drošības iestādes ir publiski atbildīgas par savu darbu?

Lai policija, pildot profesionālos pienākumus, spētu nodrošināt likuma varu un sabiedrisko kārtību, tai ir tiesības aizturēt personas, atsevišķās situācijās pielietot spēku. Ir būtiski, lai individuāli policijas darbinieki un arī policijas iestādes, kam ir piešķirtas šādas pilnvaras, būtu atbildīgas par savu darbību – ne tikai par varas ļaunprātīgu izmantošanas novēršanu, bet arī par to, lai veicinātu lielāku sabiedrības uzticēšanos policijai.

#### *Likumdošana*

Aizvadītajā desmitgadē turpinājās tās likumdošanas pilnveide, kas skar policijas un drošības iestāžu publisko atbildību. Te īpaša nozīme ir bijusi cilvēktiesību standartu ievērošanai policijas un drošības iestāžu darbā. 2005. gada 1. oktobrī spēkā stājās Kriminālprocesa likums, kas līdzās citām normām nostiprināja arī aizturēto personu tiesības. 2009. gada 19. novembrī pēc vairākkārtējām ANO Spīdzināšanas izskaušanas komitejas rekomendācijām (sk. UNCAT 2005) Krimināllikumā (KL) tika iekļauta spīdzināšanas definīcija (LR Saeima 2009; sk. arī 3. nodaļu). Amatpersonu atbildība par spīdzināšanu paredzēta vairākos KL pantos, piemēram, 294. pantā (piespiešana dot liecību), 301. pantā (piespiešana dot nepatiesu liecību, paskaidrojumu, atzinumu un tulkojumu) un 317. pantā (dienesta pilnvaru pārsniegšana).

2005. gada rudenī pieņemtais Aizturēto personu turēšanas kārtības likums pirmo reizi paredzēja konkrētu standartu ieviešanu un prasību izpildi īslaicīgās aizturēšanas vietu (ĪAV) apstākļu uzlabošanā līdz 2008. gada 31. decembrim, taču finanšu trūkuma dēļ izpilde tika pagarināta vēl uz pieciem gadiem. 2010. gadā Satversmes tiesa konstatēja: ņemot vērā to, ka slikti apstākļi minētajās aizturēšanas vietās pastāv jau ilgi un būtiski uzlabojumi šajā laikā nav veikti, šāda izpildes atlikšana neatbilst Satversmei, un kopš 2012. gada sākuma šī norma ir zaudējusi spēku (LR ST 2010).

#### *Faktiskā situācija*

Pirms vairāk nekā piecpadsmit gadiem Latvijā aizsākās diskusijas par neatkarīgu mehānismu sūdzību izmeklēšanai saistībā ar policijas darbinieku prettiesisku rīcību. Pēdējos gados šīs diskusijas aktivizējušās starptautisko organizāciju kritikas ietekmē. 2007., 2009. un 2011. gadā par neatkarīga sūdzību mehānisma trūkumu Latviju savos ziņojumos kritizēja Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja (EP SNK) (sk., piemēram: CPT 2011; CPT 2013). 2010. gada 21. decembrī Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) pasludināja spriedumu lietā “*Jasinskis pret Latviju*”. Tiesa konstatēja Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijas (ECK) 2. panta (tiesības uz dzīvību, pienākums veikt efektīvu personas nāves apstākļu izmeklēšanu) pārkāpumu sakarā ar sūdzības iesniedzēja A. Jasinska kurlmēmā dēla nāves apstākļiem Balvu policijas izolatorā 2005. gada februārī.

Tiesa norādīja uz policijas darbinieku bezdarbības dēļ ieilgušo izmeklēšanu rajona policijas pārvaldē un Valsts policijas (VP) Iekšējās drošības birojā (IDB), neefektīvo uzraudzību no prokuratūras puses un piesprieda atlīdzināt iesniedzējam nodarīto morālo kaitējumu 50 000 eiro apmērā (ECT 2010). VP IDB ir iestāde, kas atrodas tiešā VP priekšnieka pakļautībā, tā izmeklē noziegumus, kurus izdarījuši VP struktūrvienību darbinieki.

Kopš 2012. gada ir pieaudzis tādu ECT izskatīto lietu skaits pret Latviju, kurās indivīdi sūdzējušies par policijas un ieslodzījuma vietu darbinieku vardarbību,<sup>1</sup> par šādu sūdzību izmeklēšanas efektivitātes trūkumu, un vairākās lietās ECT konstatējusi ECK 3. panta (spīdzināšanas aizliegums) pārkāpumu.<sup>2</sup> ECT kritizējusi gan IDB neatkarības trūkumu, gan miesas bojājumu vāju dokumentēšanu, novēlotas tiesu medicīniskās ekspertīzes veikšanu, kā arī uzraugošo prokuroru nepietiekami aktīvo darbību un citus pārkāpumus (LR TM 2013). ECT ir uzsvērusi valsts pienākumu šādos gadījumos veikt efektīvu un no izmeklējamās notikumos iesaistītajām personām (policijas darbiniekiem), neatkarīgu izmeklēšanu.

Reaģējot uz kritiku, Iekšlietu ministrijā (IeM) 2012. gadā tika izveidota darba grupa par neatkarīgas institūcijas izveidi, kas izmeklētu iekšlietu sistēmas darbinieku, pašvaldības policijas un Ieslodzījumu vietu pārvaldes pārkāpumus, kas izdarīti, pildot dienesta pienākumus, un saistīti ar vardarbību (LR TM 2013). 2013. gada jūlijā Ministru kabinets (MK) atbalstīja koncepciju, kas paredz IDB pārveidošanu un pāreju no tiešas Valsts policijas priekšnieka pakļautības Iekšlietu ministrijas pārraudzībā (LR IeM 2013a). Tādējādi mazinātos policijas vadības iespējama iejaukšanās padoto veiktā izmeklēšanā. IDB kompetencē ietilptu noziedzīgo nodarījumu, kurus izdarījušas Valsts policijas, Valsts robezsardzes un Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta amatpersonas ar speciālajām dienesta pakāpēm, atklāšana, izmeklēšana un novēršana. Attiecībā uz Ieslodzījumu vietu pārvaldes, pašvaldību un ostu policiju darbinieku izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem IDB kompetencē ietilps to noziedzīgo nodarījumu izmeklēšana, kas izdarīti, pildot dienesta pienākumus, un saistīti ar vardarbību (LR IeM 2014).

Gan ECT, gan ANO Cilvēktiesību komiteja ir norādījusi, ka cietsirdīga apiešanās, sodīšana vai pazemošana ir rīcība, kas arī tad, ja tā nenodara reālus miesas bojājumus, ir saistīta ar intensīvu vai regulāru fizisko vai garīgo ciešanu radīšanu personai. Tā var attiekties arī uz sadzīves apstākļiem.

Lai arī pēdējos desmit gados atklātas jaunas īslaicīgās aizturēšanas vietas (Rīgas reģionā, Liepājā, Daugavpilī), renovētas vecās vai nepieņemamu apstākļu dēļ slēgtas (Ventspilī), daudzu ĪAV ilgstoši sliktais stāvoklis ir veicinājis tiesvedības gan Latvijas tiesās, gan Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Pēc 1999. gada EP Spīdzināšanas novēršanas komiteja savos ziņojumos jau daudzkārt norādījusi, ka turēšanas apstākļus varētu uzskatīt par necilvēcīgiem un pazemojošiem. Savukārt par 2013. gadā jaunatklāto Daugavpils ĪAV komiteja norādījusi, ka šis objekts varētu kalpot par paraugu citām policijas ĪAV. 2006. gadā ECT spriedumā *A. Kadiķis pret Latviju* konstatēja, ka apstākļu kopums Liepājas policijas ĪAV neatbilst Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijas 3. panta prasībām. Tiesa piešķīra prasītājam morālo kompensāciju 7000 eiro apmērā par nodarīto morālo kaitējumu (ECT 2006). 2012. gadā lietā *Petriks pret Latviju* par cilvēka cieņu pazemojošiem uzturēšanās apstākļiem Saldus rajona policijas pārvaldes izolatorā ECT piešķīra iesniedzējam morālo kompensāciju – 6000 eiro (ECT 2012). Kopš administratīvo tiesu darbības uzsākšanas 2006. gadā

<sup>1</sup> 2012. gada sākumā Ministru kabineta pārstāvja starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās birojs informēja, ka tā aktīvā lietvedībā atrodas 14 lietas par ECK 3. panta (spīdzināšanas aizliegums, pienākums veikt efektīvu izmeklēšanu) iespējamiem pārkāpumiem saistībā ar sūdzībām par iespējamo vardarbību no valsts iestāžu amatpersonu puses.

<sup>2</sup> Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 2. oktobra spriedums "*J. Dmitrijevs pret Latviju*", 2012. gada 11. decembra spriedums "*Timofejevi pret Latviju*", 2012. gada 11. decembra spriedums "*Vovruško pret Latviju*", 2013. gada 28. maija spriedums "*Sorokins un Sorokina pret Latviju*", 2013. gada 2. jūlija spriedums "*Holodenko pret Latviju*", 2014. gada 11. februāra spriedums "*Cēsniņš pret Latviju*", 2014. gada 11. februāra spriedums "*Sapožkovs pret Latviju*".



arī nacionālajā līmenī ir pieaudzis sūdzību skaits par apstākļiem ĪAV, un tiesas vairākkārt tos atzina par pazemojošiem un piesprieda morālās kompensācijas.<sup>3</sup>

Vienlaikus EP SPK savos ziņojumos ir norādījusi uz dažādiem citiem iespējamiem riskiem ļaunprātīgai rīcībai no policijas darbinieku puses: daudzu apcietināto personu atrašanās ĪAV ilgāku laika posmu pirms nosūtīšanas uz cietumu, pēc tam kad izmeklēšanas tiesnesis piemērojis apcietinājumu; apcietināto personu bieža un atkārtota pārvešana atpakaļ uz policijas ĪAV izmeklēšanas darbību nolūkā vai uz tiesas sēdi, un konkrētu termiņu trūkums personu atkārtotai turēšanai policijas ĪAV. Tāpat norādīts uz novēlotu pieejamību advokātam.

Kopš 2007. gada komiteja vairākkārt konstatējusi, ka situācija arī uzlabojas. Salīdzinājumā ar iepriekšējām vizītēm, kad aizturētie bieži stāstīja par fizisku ietekmēšanu un apstiprinājās gadījumu nopietnība, komiteja secināja, ka šādu gadījumu ir mazāk, taču Latvijā joprojām pastāv fiziskas ietekmēšanas risks. Vairāki vadoši advokāti pēdējos gados atzinuši, ka tagad ir mazāk "licību izsišanas" gadījumu, nekā tas bija agrāk (MIXNEWS 2014).

Sūdzības par policijas vardarbību un apstākļiem policijas ĪAV izskata arī Tiesībsarga birojs, kas līdzās citiem pienākumiem veic arī pārbaudes vizītes ĪAV. Taču tā kā Tiesībsarga birojam pašam nav izmeklēšanas pilnvaru, tas var norādīt uz iespējamiem trūkumiem policijas veiktajā izmeklēšanā. Tiesībsarga birojs gadā vidēji apmeklē četras policijas ĪAV (LR ĀM 2011), norādot galvenās konstatētās problēmas gada pārskatos, taču plašāki ziņojumi par vizīšu rezultātiem un rekomendācijām atbildīgajām iestādēm nav publiskoti.

Jautājums par aizturēto personu turēšanas apstākļiem aktualizējās arī 2012. gadā uzsāktajās diskusijās par administratīvā aresta kā administratīvā soda veida likvidēšanu. 2013. gadā Tieslietu ministrija izstrādāja Administratīvo pārkāpumu procesa likumprojektu, kurā paredzēta atteikšanās no administratīvā aresta. Tas pastāvēja vēl no padomju laikiem, to var noteikt līdz 15 diennaktīm un to plaši piemēroja par transporta līdzekļa vadīšanu alkohola reibumā. Valsts pienākums ir nodrošināt, ka administratīvais arests tiek izciests pienācīgos apstākļos (Līce 2013), un tā atcelšanas gadījumā varētu arī mazināties sūdzību skaits par apstākļiem ĪAV.

2014. gada maija sākumā Latvijā tika noslēgts līgums par apjomīga projekta īstenošanu. Tas paredz Valsts policijas ĪAV standartu uzlabošanu, līdzšinējās prakses administratīvajai aizturēšanai samazināšanu/likvidēšanu; prakses maiņu, atgriežot apcietinājumā esošos ieslodzītos turpmākai izmeklēšanai; atbilstošu apmācību nodrošināšanu darbiniekiem, kas strādā īslaicīgās aizturēšanas vietās. Projekts paredz arī starptautiskas pieredzes apmaiņu un labākas prakses apgūšanu attiecībā uz ĪAV, Latvijā spēkā esošās likumdošanas attiecībā uz ĪAV analīzi un priekšlikumu sagatavošanu tās pilnveidošanai; apmācību organizēšanu VP personālam. No 2014. līdz 2016. gadam paredzēts rekonstruēt vai renovēt 10 ĪAV – Gulbenē, Cēsīs, Aizkrauklē, Jēkabpilī, Jelgavā, Bauskā, Rēzeknē, Saldū, Liepājā, Ogrē un 11 pagaidu turēšanas vietas VP Rīgas reģiona pārvaldē, kā arī aprīkot 12 ĪAV un 14 pagaidu turēšanas vietas. Projektu finansē Norvēģijas finanšu instrumenta ietvaros, to līdzfinansē Latvijas valdība, un tajā ir iesaistīti Eiropas Padomes eksperti (VP 2014a). Šis ir LR atjaunotās neatkarības perioda apjomīgākais projekts, un tā izpildes gadījumā, policijas aizturēšanas vietas un prakses nopietni tuvināsies atbilstībai starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem.

Pārskata periodā veiktas arī strukturālas reformas. 2009. gadā tika īstenota VP reģionālā reforma. Tās rezultātā uz veco 27 rajonu policijas pārvalžu bāzes izveidoja piecas reģionālās pārvaldes (Rīgas, Kurzemes, Latgales, Vidzemes un Zemgales reģionālās pārvaldes) un ieviesa trīs kategoriju iecirkņus. Viens no reformas iemesliem bija policijas iestāžu un funkciju optimizācija. Reformas un ekonomiskās krīzes rezultātā notika būtiska darbinieku skaita samazināšanās, gan atbrīvojot

<sup>3</sup> Piemēram, Administratīvās apgabaltiesas 2012. gada 11. jūlija spriedums lietā Nr. A42583206 (AA43-3027-12/11). Administratīvā apgabaltiesa uzlika par pienākumu samaksāt morālo kompensāciju 3000 latu apmērā un atlīdzinājumu par personisku kaitējumu 5000 latu apmērā personai, kas bija sūdzējusies par pazemojošiem apstākļiem Ventspils ĪAV, kurā tā bija turēta 182 dienas. Skatīt arī Administratīvā rajona tiesas Jelgavas tiesu nama 2013. gada 8. janvāra spriedumu lietā Nr. A42042012 (A4209-12/37).

darbiniekus, gan viņiem pašiem atvaļinoties zemo algu un samazināto sociālo garantiju dēļ. Tas notika situācijā, kas jau sākotnēji bija visai dramatiska – 2013. gada 1. jūlijā Valsts policijā no 7849 amata vietām aizpildītas bija 7030, trūka ievērojams skaits patruļdienesta darbinieku, un tā ir sabiedrībai redzamā policijas daļa (VP 2014b, 4).

Vairākus gadus pirms tam ekonomiskās krīzes iespaidā 2010. gadā tika likvidēta Latvijas Policijas akadēmija, bet tās funkcijas nodeva Latvijas Universitātei. Vairāku augstu tiesībsargājošo amatpersonu vērtējumā šis solis tiek atzīts par kļūdu, jo, nenodrošinot specializētu programmu turpināšanu un turpmākā mācību procesa attīstības stratēģiju, minētās pārmaiņas ietekmējušas kadru – un līdz ar to arī izmeklēšanas – kvalitāti gan policijā, gan prokuratūrā (Orupe 2014).

Kopš neatkarības atgūšanas 1991. gadā VP nebija pieņēmusi nevienu ilgtermiņa policijas attīstības stratēģiju, un atsevišķi eksperti to vērtējuši kā iespējamu bremzējošu faktoru VP mērķtiecīgai un sistemātiskai attīstībai no militarizētas struktūras demokrātiskas policijas virzienā. Tās darbība ir bijusi plānota gada ietvaros, līdz 2009. gada teritoriālajai reformai vietējā līmeņa plāni bija ierobežotas pieejamības dokumenti. Ilgtermiņa stratēģijas trūkumu ietekmējušas biežās iekšlietu ministru maiņas (16 ministri 23 gadu laikā). Politiskās gribas trūkums un valdības atbalsta trūkums regulāri izpaužies nepietiekama finansējuma piešķiršanā iekšlietu sistēmai, tostarp arī policijai (Avota 2007).

2012. gadā tika uzsākta VP koncepcijas projekta izstrāde, kas 2014. gada janvārī tika pieņemta Valsts sekretāru sanāksmē. Koncepcija balstās uz mūsdienīgas policijas darba filozofijas un metožu ieviešanu, kas izpaužas galvenokārt kā policijas un sabiedrības partnerība, risinot ar noziedzību un sabiedriskās kārtības traucējumiem saistītas problēmas. Policijas darba pieejā uzsvērtas četras galvenās sastāvdaļas – cieša sadarbība ar sabiedrību un vietējo varu (pašvaldībām); kompleksa problēmu risināšana; atgriezeniskās saites jeb sabiedrības “pasūtījuma” un sabiedrības novērtējuma apzināšana; policijas redzamība un pieejamība. Koncepcija paredz pievērst lielu uzmanību noziegumu prevencijai, un pirmo reizi laikā pēc neatkarības atgūšanas liela loma atvēlēta policijas darbam ar cietušajiem (VP 2014b).

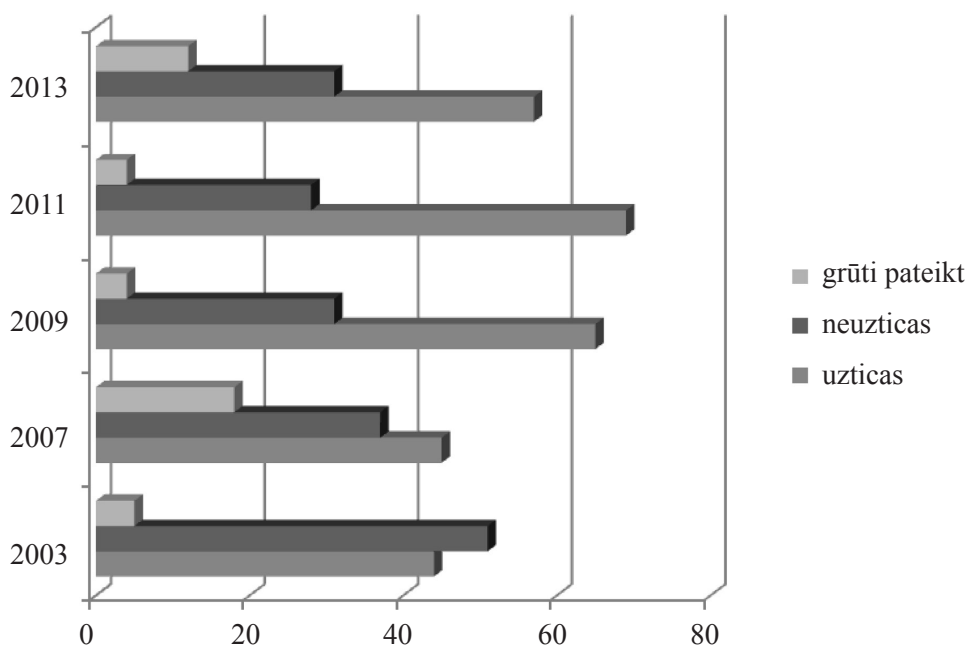
Koncepcijas projekts paredz arī ieviest jaunus policijas darba vērtēšanas kritērijus. Līdz šim lielākais uzsvars policijas darba vērtēšanā likts uz tradicionālajiem kvantitatīvajiem kritērijiem – reģistrēto un atklāto noziedzīgo nodarījumu skaitu. Ja vērtē pēc šādiem kritērijiem, labi strādājuši ir tie, kas atklājuši vairāk par 30%, slikti – mazāk par 10%, bet darba kvalitātes vērtēšanas kritēriji nav tikuši skatīti. Uzsvars uz kvantitatīvajiem kritērijiem novedis pie tā, ka policijas darbinieki nereti cenšas izvairīties pieņemt iesniegumus par noziedzīgiem nodarījumiem, lai nepieļautu atklāto noziedzīgo nodarījumu īpatsvara samazināšanos (Mukha 2012). Jaunās koncepcijas iedzīvināšana būs atkarīga no VP nacionālās un reģionālās vadības virzītājspēka, jaunām policijas darbinieku apmācības programmām, un atšķirīgu policijas darbības vērtēšanas kritēriju izstrādes.

Koncepcijas izstrādi veicināja Eiropas Komisijas atbalstītā projekta “Pilotprojekts Talsu rajona policijas pārvaldē – uz sabiedrību vērstas policijas darbs” (2009.–2012. g.) ieviešana. Tas bija pirmais mēģinājums Latvijā pārņemt uz sabiedrību vērstas policijas (t.s. *community policing*) darba metodes noteiktā teritorijā. Šīs metodes jau vairākus gadus desmitus sekmīgi darbojas daudzās ES dalībvalstīs, piemēram, Lielbritānijā, Nīderlandē, kur tās tiek atzītas par efektīvākajām, pārvaldot vietējās sabiedrības ar tās dažādajām vajadzībām. Iemesli pilotprojekta uzsākšanai bija zemais uzticēšanās līmenis, kāds pastāv sabiedrībā attieksmē pret policiju, policijas un sabiedrības savstarpēja neuzticēšanās, policijas nespēja veikt preventīvu darbu, vājais atbalsts noziegumos cietušajiem, koncentrēšanās uz kvantitatīvajiem rādītājiem, sabiedrības neizpratne par policijas ikdienas mērķiem, policijas kā militāra spēka uztvere sabiedrībā, iecirkņa policistu zemā atpazīstamība u.c. (Mukha 2012, 6–7).

Pārskata periodā piedzīvotas vairākas ārkārtas situācijas, kas ietekmējušas VP prestižu. 2011. gada sākumā Jēkabpils spēļu zālē notika bruņotas laupīšanas mēģinājums. Uzbrukuma laikā tika nogalināts viens un ievainoti divi policijas darbinieki, bet uzbrucēju vidū bija divi VP speciālo uzdevumu bataljona “Alfa” esošie un divi bijušie Tukuma policijas iecirkņa darbinieki.

Tika ierosinātas dienesta pārbaudes VP Rīgas reģiona un Zemgales reģiona pārvaldē. Notikumu rezultātā demisionēja iekšlietu ministre Linda Mūrniece. Notikuma sakarā specvienībā “Alfa” tika rīkota darbinieku psiholoģiskās piemērotības pārbaude, kuru no 120 darbiniekiem neizturēja 12, un viņiem vienība bija jāatstāj. Nepietiekami stingra atlase, t.sk. psiholoģiskās atbilstības izvērtēšana darbam specvienībā, zemais atalgojums, stingra kontroles mehānisma neesamība tika norādīti kā galvenie trūkumi (TVNET 2011).

Neraugoties uz atsevišķiem ārkārtas gadījumiem, policijas reformu un ekonomisko krīzi, sabiedrībā pakāpeniski pieaug uzticēšanās VP, un policijas iestādēm iedzīvotāji tradicionāli vairāk uzticas nekā valdībai, Saeimai un politiskajām partijām.



### 9.1. attēls. Uzticēšanās Valsts policijai

Avots: SKDS (2013), Factum (2011, 12), Fieldex (2009, 10).

Vienlaikus aptaujas liecina par pretrunīgu sabiedrības attieksmi pret VP. Lai gan uzticēšanās rādītāji pieaug, 57% iedzīvotāju 2009. gadā un 56% iedzīvotāju 2013. gadā, ja vien iespējams, izvairītos no kontakta ar policiju. Šādu nostāju iedzīvotāji pauž neatkarīgi no tā, vai viņiem ir vai nav bijusi ciešāka saskarsme ar policiju. (Fieldex 2009). Viens no iespējamiem iemesliem šādam viedoklim varētu būt sabiedrības uztverē joprojām pastāvošais priekšstats par policiju kā represīvu iestādi.

### Drošības iestādes

Valsts drošības dienestu loma neizbēgami rada spriedzi starp nepieciešamību, lai to darbs varētu noritēt ar lielu slepenības pakāpi, un prasību, lai iestādes, kurām piešķirtas šādas pilnvaras, būtu atbildīgas vēlētajām amatpersonām (Wilks-Heeg, Blick, Crone 2012).

### Likumdošana

Latvijā valsts drošības iestādes (VDI) statuss ir Satversmes aizsardzības birojam (SAB), Drošības policijai (DP) un Militārās izlūkošanas un drošības dienestam. 2005. gadā veiktie

grozījumi Valsts drošības iestāžu likumā noteic, ka atbildīgais ministrs veic pārraudzību pār sev padoto valsts drošības iestādi visās jomās, izņemot valsts drošības iestāžu operatīvās darbības, izlūkošanas un pretizlūkošanas procesus un valsts noslēpuma aizsardzības sistēmu, ko savukārt veic Ģenerālprokurors vai tam īpaši pilnvaroti prokurori. Grozījumi noteica arī VDI darbinieku disciplinārbildību prettiesiskas vai neētiskas rīcības gadījumā (LR Saeima 2005). VDI parlamentāro uzraudzību veic Saeimas Nacionālās drošības komisija.

### *Faktiskā situācija*

Aizvadītajos desmit gados nostiprinājusies civilā kontrole pār VDI no dažādu institūciju puses to kompetenču ietvaros, tomēr Latvijas sabiedrībā joprojām pastāv bažas par drošības iestādēm piešķirto pilnvaru tiesisku izmantošanu un kontroles mehānismu efektivitāti. Bažas izraisījuši atsevišķi mēģinājumi grozīt likumdošanu, piemēram, Nacionālās drošības likumu, Valsts drošības iestāžu likumu, kas paredzēja palielināt izpildvaras kontroli pār VDI, bet mazināt parlamentāro kontroli. Asu reakciju par VDI iejaukšanās samērīgumu izraisīja SAB izstrādātie grozījumi Zinātniskās darbības likumā, kas paredzēja dot drošības iestādēm tiesības apturēt zinātniskos pētījumus, ja tajos saskata apdraudējumu valsts drošībai (Saeima 2013). Pēcāk šie grozījumi tika noraidīti.

Vienlaikus ir pieaugusi publiski pieejamā informācija par VDI darbību, ir izveidota SAB mājaslapa, jau turpat desmit gadus pieejami SAB gada pārskati, bet pēdējos gados arī Drošības policijas pārskati.

Jau pirms iestāšanās *NATO* un ES tika paustas bažas par to, ka, reformējot drošības iestāžu sistēmu, Latvijas augstākās amatpersonas un iestādes nereti cīnījās nevis par VDI sistēmas kopējo efektivitāti, bet lielākoties par to, lai kāda cita amatpersona nesaņemtu vairāk drošības iestāžu rīcībā esošo ziņu (Kamenska, Kristovskis 2005, 118).

Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā vislielākās pretrunas izraisīja grozījumi Latvijas Nacionālās drošības un Latvijas valsts drošības iestāžu likumos. 2006. gada nogalē koalīcijas valdība, ignorējot toreizējās Valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas, opozīcijas un ekspertu viedokli, steidzamības kārtībā, izmantojot Satversmes 81. pantā paredzētās tiesības, pieņēma grozījumus, kas radīja neizpratni ES un *NATO* dalībvalstīs un izsauca politisko vētru Latvijā (Kamenska, Lejiņš 2007, 57). Tika paustas bažas, ka likumu grozījumu pamatā ir oligarhu vēlme ietekmēt pret viņiem ierosināto izmeklēšanas gaitu. Grozījumi paredzēja palielināt Ministru prezidenta, bet sašaurināt Valsts prezidenta un Saeimas lomu lēmumu pieņemšanā nacionālās drošības jomā. Bija ierosināts paplašināt to cilvēku loku, kas varētu netraucēti piekļūt drošības iestāžu operatīvajai informācijai. Prezidente, izmantojot veto tiesības, apturēja grozījumu stāšanos spēkā, un 214 000 pilsoņu parakstījās par referendumu sasaukšanu. Sabiedrības spiediena rezultātā strīdīgie grozījumi tika atcelti (Deputatiuzdelnas.lv 2007).

Analizējamajā periodā Latvijā vairākkārt plaši izskanējuši apgalvojumi, ka valsts iestādes, kas saskaņā ar Operatīvās darbības likumu ir tiesīgas veikt operatīvās darbības, tostarp telefonsarunu noklausīšanos, noklausās iedzīvotāju sarunas arī likumā neparedzētiem mērķiem. Bažas tika paustas tiklab par lielo iestāžu skaitu, kas ir tiesīgas veikt operatīvās darbības, kā par prokuratūras (ģenerālprokurora un viņa īpaši pilnvarotu prokuroru) spēju veikt pārbaudi, kontroli un uzraudzīt operatīvās darbības likumību. Latvijā ir 13 iestādes – operatīvās darbības subjekti; bez VDI tie ir arī KNAB, Valsts policija u.c. (Krautmanis 2012). SAB rīcībā ir iekārta, ar kuru tiesībsargājošās un valsts drošības iestādes veic mobilo telefonu kontroli. SAB kompetences un atbildības jomā ietilpst likumīga telefonsarunu kontrole un iegūtās informācijas aizsardzība pret nesankcionētu izpaušanu.

Aplūkoto jautājumu lokā viena no skaļākajām bija Ilzes Jaunalksnes lieta – žurnāliste pētnieciskās izmeklēšanas nolūkos bija ieguvusi informāciju par amatpersonu iespējamiem koruptīviem darījumiem. 2005. un 2006. gadā Valsts ieņēmumu dienesta Finanšu policijas amatpersonas nelikumīgi noklausījās viņas darba un privātās telefona sarunas, kas vēlāk tika nopludinātas medijiem. 2013. gada pavasarī tiesa atzina četras Finanšu policijas amatpersonas par vainīgām dienesta stāvokļa



ļauņprātīgā izmantošanā, valsts amatpersonu bezdarbībā un divām noteica naudas sodu 26 000 latu apmērā un vēl divām – attiecīgi 3000 latu un 8000 latu apmērā. Augstākās tiesas Civillietu palāta par labu žurnālistei piedzina 12 000 latu (LETA 2013). AT tiesnesei, kas bija sankcionējusi sarunu noklausīšanos, tika izteikta piezīme.

Šai lietai izrādījās arī pozitīva ietekme uz turpmākiem mobilo tālruņu noklausīšanās pieprasījumiem. Pieprasījumu skaits 2007. gadā salīdzinājumā ar 2006. gadu samazinājās par 44%, un SAB direktors Jānis Kažociņš to nosauca par “Ilzes Jaunalksnes efektu” (Zālīte-Kļaviņa 2008). Jau vairākus gadus SAB pārskatos ir pieejama informācija par tām valsts iestādēm, operatīvās darbības subjektiem, kuras visplašāk izmanto mobilo tālruņu noklausīšanos (SAB 2010, 2013). Saistībā ar telefonsarunu noklausīšanos vairākas lietas nonāca Satversmes tiesā (ST), Augstākajā tiesā (AT), kā arī ECT, aktualizējot operatīvo darbību likumības problēmas un tiesību aizsardzības iespējas cilvēktiesību pārkāpumu gadījumos.

2011. gada 12. maijā ST atzina, ka Operatīvās darbības likuma normas, kas ļauj veikt ārkārtas operatīvo darbību (telefonsarunu noklausīšanos u.c.) bez tiesneša akcepta un saņemt to vēlāk, ir atbilstošas Satversmei. Likuma apstrīdētās normas noteic, ka gadījumos, kad jārikojas nekavējoties, lai novērstu smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kā arī tad, ja reāli ir apdraudēta personas dzīvība, veselība vai īpašums, atsevišķus operatīvās darbības pasākumus var veikt bez tiesneša akcepta. Par to 24 stundu laikā jāpaziņo prokuroram un 72 stundu laikā jāsaņem tiesneša akcepts. Pretējā gadījumā operatīvās darbības pasākumu veikšana ir jāpārtrauc. Pieteikuma iesniedzējs M. M. uzskatīja, ka apstrīdētās normas pieļauj patvaļīgu un nekontrolējamu iejaukšanos personas privātajā dzīvē, jo institūcijas var bez tiesas akcepta noklausīties personas telefona sarunas, bet gadījumos, kad operatīvās darbības pasākumi pabeigti pirms 72 stundu termiņa beigām, tiesa par noklausīšanās faktu pat netiekot informēta. ST atzina, ka operatīvās darbības pasākumi, kas veikti, lai novērstu likumā minētos noziedzīgos nodarījumus, atzīstami par samērīgiem un Satversmei atbilstošiem tikai tad, ja neatkarīgi no to pabeigšanas laika ir saņemts AT priekšsēdētāja vai viņa īpaši pilnvarota AT tiesneša akcepts (LR ST 2011).

2014. gada sākumā ECT izskatīšanā atradās divas lietas pret Latviju: *G. Antoms pret Latviju* un *M. Meimanis pret Latviju*. Pirmajā lietā 2008. gada 31. martā Matīsa cietumā tika slepeni ierakstītas sarunas starp advokātu un viņa klientu; sarunu ierakstīšanu bija veicis KNAB. Operatīvās darbības likums aizliedz valsts iestādēm vākt operatīvu informāciju laikā, kad zvērināti advokāti veic savu profesionālo darbību, izņemot gadījumus, ja viņi paši ir operatīvās izstrādes subjekti. Gan pirmajā, gan otrajā lietā iesniedzēji sūdzas par viņu tiesību uz privātās dzīves un ģimenes dzīves, kā arī uz korespondences konfidencialitātes pārkāpumu un efektīvu tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību Latvijā (Globe 24h 2009; Globe 24h 2011).

Sūdzības par valsts drošības iestāžu un operatīvās darbības subjektu rīcības likumību izskata ģenerālprokuratūrā īpaši pilnvarotu prokuroru nodaļa. 2010. gadā tā saņēma 44 iesniegumus un sūdzības, 2011. gadā – 23; 2012. gadā – 26; 2013. gadā – 27 iesniegumus un sūdzības (LR Prokuratūra 2010–2013). Sīkāka informācija par sūdzību saturu nav publiski pieejama, taču prokuratūras gada pārskatos minētas iestādes (piemēram, KNAB, VID Muitas kriminālpārvalde u.c.), kurās prokuratūra veikusi pārbaudes par operatīvās darbības atsevišķu pasākumu veikšanas likumību. Pārbaudes rezultāti ir klasificēta informācija, taču iestāžu amatpersonām lūgts veikt pasākumus Operatīvās darbības likuma stingrai un konsekventai ievērošanai.

Pēdējos gados arvien vairāk tiek diskutēts par nepieciešamību veikt apjomīgus grozījumus Operatīvās darbības likumā vai arī sākt jauna likuma izstrādi, jo vairākas 1993. gadā pieņemtā likuma sadaļas ir novecojušas un neatbilst starptautiskajām cilvēktiesību normām. 2014. gada aprīlī Valsts sekretāru sanāksmē tika izsludināti grozījumi Operatīvās darbības likumā, kuri cita starpā izstrādāti, lai operatīvās darbības laikā nodrošinātu labāku cilvēktiesību ievērošanu. Saskaņā ar ECT tiesu praksi, lai garantētu personu tiesību atbilstošu aizsardzību, gadījumos, kad tiek veikti operatīvās darbības pasākumi, kuru rezultātā notiek būtiska iejaukšanās personas privātajā dzīvē, likumam ir jānodrošina pietiekama aizsardzība pret iespējamu patvaļīgu rīcību. Grozījumi paredz



jaunu 23.<sup>1</sup> pantu, nosakot detalizētāku kārtību, kādā saņemams tiesneša un prokurora akcepts attiecīgo operatīvās darbības pasākumu veikšanai, kā arī jaunu 24.<sup>1</sup> pantu, kas noteic gadījumus, kad, pabeidzot operatīvās darbības procesu (piemēram, noklausīšanos, videonovērošanu), operatīvās darbības subjekts informē personu, pret kuru tika īstenots sevišķajā veidā veicamais operatīvās darbības pasākums, par notikušo operatīvo darbību un laiku, kad pret personu tā tika veikta (LR IeM 2013b).

Tiesvedības par iespējami nelikumīgu noklausīšanos joprojām nemazina Latvijas sabiedrības bažas par drošības iestādēm piešķirto pilnvaru tiesisku izmantošanu un kontroles mehānismu (AT, Ģenerālprokuratūra, Saeimas Nacionālās drošības komisija u.c.) darbības pienācīgu efektivitāti. Bažas rada arī joprojām lielais iestāžu skaits, kuras ir tiesīgas veikt operatīvās darbības. Esošā likumdošana nenodrošina indivīdu pietiekamu aizsardzību pret iespējamu patvaļīgu rīcību. Plašākas diskusijas varētu sekmēt ECT spriedumi pret Latviju, taču būtu nepieciešams pētīt arī citu Eiropas valstu – piemēram, Nīderlandes – praksi efektīvas valsts drošības dienestu un citu operatīvās darbības subjektu kontrolei.

Aizvadītajos desmit gados likumdošanā ir nostiprinātas aizturēto garantijas pret policijas darbinieku prettiesisku rīcību, savukārt ECT spriedumu pret Latviju par sūdzību par policijas vardarbības neefektīvu izmeklēšanu un citu starptautisku organizāciju rekomendāciju rezultātā paredzēts stiprināt sūdzību izskatīšanas mehānisma neatkarību. Pēc ilgstošas starptautisko un Latvijas cilvēktiesību organizāciju izteiktās kritikas par apstākļiem policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās piesaistīts apjomīgs ārvalstu finansējums cilvēktiesību standartu uzlabošanai šajās iestādēs. Pirmo reizi pēc neatkarības atgūšanas pieņemta Valsts policijas ilgtermiņa stratēģija, kurā uzsvars likts uz mūsdienīgas policijas darba filozofijas un metožu ieviešanu. Iesākto apjomīgo pasākumu efektivitāte būs atkarīga no patiesas politiķu ieinteresētības (tostarp arī pienācīgu finanšu resursu piešķiršanā) un no atbildīgo amatpersonu virzītājspēka.

Kopumā policijas un valsts drošības iestāžu atbildība vērtējama kā **apmierinoša**.

## **9.2. Cik lielā mērā armijas, policijas un drošības dienestu struktūras atspoguļo visas sabiedrības sociālo struktūru?**

### *Likumdošana*

Gan valsts policijā, gan valsts drošības iestādēs drīkst strādāt tikai LR pilsoņi, kuri prot valsts valodu, nav saukti pie kriminālatbildības, nav tiesāti, un kuri atbilst vēl virknei citu kritēriju. Ilgāku laiku šīs prasības neattiecās uz pašvaldības policijas darbiniekiem – šajos amatos varēja strādāt arī nepilsoņi. Tomēr vairākās lielākajās pašvaldībās, piemēram, Rīgā un Daugavpilī, par pašvaldības policijas darbiniekiem varēja strādāt tikai pilsoņi. Pašvaldības policiju sabiedriskās kārtības nodrošināšanai un pašvaldību saistošo noteikumu izpildei var izveidot pašvaldības, un šīs struktūras ietilpst pašvaldības sastāvā. 2010. gada 16. septembrī tika grozīts Likums par policiju, tas noteica, ka par pašvaldības policijas darbiniekiem drīkst būt tikai Latvijas pilsoņi (LR Saeima 2010b). Grozījumi tika pamatoti ar nepieciešamību saskaņot likuma prasības ar ieroču nēsāšanu, kas atļauta tikai LR pilsoņiem (LR Saeima 2010a). Pēc šo grozījumu pieņemšanas pašvaldību policijas darbinieki nepilsoņi varēja saglabāt darbu, ja noteiktā laika periodā naturalizējās. Prasība policijas darbiniekiem būt pilsoņiem daudzviet ir obligāta prasība.

Pieaugot sabiedrības daudzveidībai, kas notiek arī aktīvu migrācijas procesu rezultātā, atsevišķās valstīs – piemēram, Lielbritānijā – uz policijas darbinieka amatu var kandidēt arī ES, Eiropas Ekonomiskās asociācijas dalībvalstu, Britu Sadraudzības valstu pilsoņi, kas pastāvīgi nodzīvojuši valstī vairākus gadus (Police Recruitment 2014).

*Faktiskā situācija*

Padomju varas gados daudzu mazākumtautību vidū darbs milicijā tika uzskatīts par prestižu profesiju, bet padomju režīma negatīvo asociāciju (saistība ar represīvajiem orgāniem) un krievu valodas dēļ latviešu milicijā bija relatīvi maz (Pabriks 2002, 28–30). Tādējādi 90. gados Latvijā, reorganizējot padomju miliciju, viens no izaicinājumiem bija ne tikai policijas demilitarizācija un demokratizācija, bet arī iedzīvotāju vairākuma – latviešu – pārstāvniecības veicināšana.

Vienlaikus starptautiskās organizācijas rekomendē, ka policijas sastāvam – kā vietējā, tā reģionālā un nacionālā līmenī, tostarp arī amatu ziņā, kā arī civilpersonām – būtu jāatspoguļo iedzīvotāju sastāva daudzveidība, un ir būtiski veicināt policijas kā etniski pārstāvnieciskas iestādes sabiedrisko tēlu (OSCE 2006). Atsevišķu sociālu grupu pārstāvniecības trūkums var veicināt neuzticēšanos šīm iestādēm kā to intereses nepārstāvošām un veicināt spriedzi saskarsmē starp iedzīvotājiem un šiem dienestiem.

Pagājušā gadsimta 80. gados padomju policijas darbinieku vidū latviešu bija ap 35% (Rīgā – 10%), 2001. gadā – 65,8% (Kamenska, Kristovskis 2005, 119–120), 2007. gadā – 64,9% (Kamenska, Lejiņš 2007, 61). Kopš neatkarības atgūšanas 1991. gadā Valsts policijā ievērojami pieaudzis latviešu īpatsvars, ko daļēji noteica likumā fiksētās prasības pēc LR pilsonības un valsts valodas zināšanām, kā arī latviešu valoda kā mācību valoda Latvijas Policijas akadēmijā. Valsts policijā saglabāties arī ievērojams mazākumtautību pārstāvju īpatsvars, un tā ir pozitīvi vērtējama parādība. Jaunāku datu par pašreizējām proporcijām autorei rīcībā diemžēl nav.

Ziņas par drošības dienestu darbinieku skaitu un sociālo sastāvu nav pieejamas, jo tas ir valsts noslēpums.

Lai arī latviešu valodas zināšanas policijas darbinieku vidū ir ievērojami uzlabojušās, valsts valodas zināšanas joprojām ir aktuāla problēma. 2010.–2011. gadā Valsts valodas centra un Iekšlietu ministrijas pārbaudē tika konstatēts, ka no apmēram 7000 policijas darbiniekiem 219 policisti un 19 vadošie darbinieki nezināja latviešu valodu atbilstoši likumā izvirzītajām prasībām (Diena.lv 2010). Policistiem uzdeva līdz 2011. gada 1. oktobrim apgūt valsts valodu, un noteiktajā termiņā latviešu valodas eksāmenu bija nokārtojuši 24% jeb 53 darbinieki. Iekšlietu ministre L. Mūrniece uzdeva VP risināt jautājumu par darba attiecību izbeigšanu ar tām amatpersonām, kuras neveic nekādus pasākumus, lai uzlabotu savas latviešu valodas zināšanas dienesta pienākumu izpildei nepieciešamajā un normatīvajos aktos noteiktajā līmenī (Fahretdinova 2011). Savukārt Saeima pieņēma grozījumus Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā un noteica, ka personu var atbrīvot sakarā ar neatbilstību amatam, ja amatpersona nepiekrīt pārcelšanai citā amatā vai nav cita amata, kuru amatpersonai attiecīgajā iestādē piedāvāt un kuram noteiktajām prasībām amatpersona atbilst (LR Saeima 2011). Tas paver iespēju atbrīvot arī darbinieku ar nepietiekamām latviešu valodas zināšanām. Tajā pašā laikā atzīts, ka latviešu valodas zināšanas nesagādā problēmas gados jauniem mazākumtautību policijas darbiniekiem (LETA 2010).

Etniski daudzveidīgās sabiedrības ir nepieciešami policijas darbinieki ar dažādu valodu zināšanām. Tās var būt nepieciešamas ārkārtas situācijās (cietušie, liecinieki), tās var palīdzēt veidot kontaktus un efektīvāku komunikāciju ar dažādām mazākumgrupām. Starptautiskie cilvēktiesību instrumenti arī garantē tiesības lietot minoritāšu valodas situācijās, kas saistītas ar personu aizturēšanu un tiesvedības procesu. Lai arī mazākumtautību pārstāvju rekrutēšana nodrošina policiju ar nepieciešamām valodu zināšanām, arī vairākuma pārstāvji tiek aicināti apgūt minoritāšu valodas (OSCE 2006).

Likums policijas darbiniekiem neizvirza obligātas prasības pēc citu valodu zināšanām, taču, ņemot vērā Latvijas iedzīvotāju etnisko sastāvu, policijas darbiniekiem bieži ir nepieciešamas arī krievu valodas zināšanas. Lielākajai daļai latviešu tautības policijas darbinieku krievu valodas zināšanas nav problēma, tomēr jautājums aktualizējās pēc gadījuma, kad kāds policijas darbinieks bija atteicies runāt ar personu, kura pa tālruni vērsās pēc palīdzības policijā krievu valodā. Policists

zvanītājam bija norādījis: tā kā šis cilvēks dzīvo Latvijā, viņam jārunā latviski. Policistam piemēroja disciplinārsodu – brīdinājumu par neatbilstību ieņemamam amatam uz vienu gadu par zvana nepieņemšanu un neregistrēšanu. Policists šo sodu pārsūdzēja. Gan Administratīvā rajona tiesa (ART 2011), gan apgabaltiesa (AAT 2012) atstāja lēmumu spēkā. Tiesa secināja, ka policista krievu valodas prasme bija laba, taču vienlaikus norādīja, ka nepietiekamu valodas zināšanu gadījumā pastāv iespēja novirzīt zvanu kompetentam kolēģim. Tiesa arī konstatēja, ka policijas darbinieka rīcība bijusi apzināta un tajā saskatāma diskriminācija pēc valodas lietošanas un tautības, un disciplinārpārkāpums bija nopietns un būtisks, jo personām tika atteikta palīdzība.

Lai arī atsevišķi politiķi ir kritiski izteikušies par obligātām krievu valodas zināšanām policijas darbiniekiem (LETA 2011a), policijas vadība uzsvērusi nepieciešamību policijas darbiniekiem zināt krievu valodu (LETA 2011b).

Daudzās valstīs, īpaši ieviešot uz sabiedrības vajadzībām orientētas policijas (*community policing*) darba metodes, pieaugusi policijas darbinieku sieviešu loma un skaits. Pagātnē sievietes tradicionāli tika norīkotas t.s. sieviešu darbos – strādāt ar papīriem, nepilngadīgajiem un noziedzības prevencijas jomā. Tika uzskatīts, ka, iesaistot sievietes patruļdienestā, viņas tiks pakļautas vardarbībai. Daudzviet policijas vadība apšaubīja sieviešu spēju tikt galā ar vardarbīgām situācijām. Gan ASV (Martim, Jurik 2007), gan Eiropā (Prenzler, Sinclair 2013) veiktie pētījumi apstiprinājuši, kas dzimums nav nopietns iemesls, lai sievietes nenorīkotu patruļdienestā, un sievietes veic šo darbu tikpat labi kā vīrieši, bet nereti pat labāk risina konfliktsituācijas. Arī sabiedrības attieksme ir vienlīdz pozitīva pret abu dzimumu policijas darbiniekiem.

2006. gadā notikušās diskusijās Igaunijā, kur policijā strādāja 33% sieviešu (tolaik Eiropā lielākais sieviešu īpatsvars policijā), vairākas policijas amatpersonas pauda bažas par drošību, kurpretī citas amatpersonas norādīja, ka sieviešu proporcija policijas spēkos pieaug lielākajā daļā Eiropas valstu, dažām Skandināvijas valstīm izvirzot mērķi sasniegt policijā 40% sieviešu īpatsvaru (LETA 2006).

Pēdējos desmit gados arī Latvijā ir pieaudzis sieviešu īpatsvars Valsts policijā – 2006. gadā no policijas amatpersonām 23,56% bija sievietes, 2011. gadā – 28,25% (VP 2012, 37), bet 2013. gada beigās – 34% (VP 2014). Turpretī Rīgas Pašvaldības policijā, kas ir lielākā pašvaldības policijas struktūrvienība valstī, sieviešu īpatsvars samazinājās no 43% 2006. gadā (RPP 2007) līdz 35,3% 2013. gadā (RPP 2014). Diemžēl detalizēti dati par sieviešu pārstāvniecību dažādos amatos un līmeņos nav publiski pieejami, un tas liedz secināt, vai policijas darbinieku sieviešu karjeras iespējās pastāv kādi šķēršļi. Dažkārt vīriešu īpatsvara samazināšanos policijā skaidro ar zemajām algām.

Starptautiskā pieredze (piemēram, ASV) liecina, ka arī armija var veicināt sabiedrības integrāciju (Muižnieks 2010, 12). Kad Latvijā pastāvēja obligātais militārais dienests, mazākumtautību jaunkareivju skaits atsevišķos iesaukumos nereti sasniedza 25–30% un periodiski aktualizējās jautājums par latviešu valodas zināšanu trūkumu. Tā 2004. gadā latviešu valodu kursus apguva ap 30 jaunkareivju grupas (ap 500 cilvēku) (LETA 2005). Lai arī Latvijā atsevišķas amatpersonas norāda uz armiju kā vienu no integrējošiem faktoriem sabiedrībā (sk.: Līcītis 2012), kopš profesionālās armijas izveides 2006. gadā dati par tautībām ir pieejami tikai par 2008. gadu, bet armijas sociālā loma vispār nav pētīta.

Nacionālo bruņotu spēku (NBS) personāls miera laikā sastāv no profesionālā dienesta karavīriem (ap 4500), zemessargiem (8000 aktīvā dienestā un 830 Zemessardzes veterāniem (Zvirbulis (2014)), militārajiem un civilajiem darbiniekiem, kā arī NBS rezerves karavīriem. Kandidātiem uz profesionālo dienestu ir jābūt Latvijas pilsoņiem, jāprot valsts valoda augstākajā pakāpē, ja kandidāts nav ieguvis izglītību latviešu valodā, beidzis latviešu mācībvalodas skolu vai divplūsmu skolu latviešu plūsmā.

Ievērojami sarūkot iedzīvotāju skaitam kā emigrācijas, tā demogrāfiskās krīzes rezultātā, ir samazinājusies NBS rekrutēšanas bāze (ik gadu nepieciešams rekrutēt 500 karavīru) (LR AM 2012), šāda situācija var apdraudēt pienācīgu profesionālas armijas nokomplektēšanu.

Publiska informācija par NBS etnisko sastāvu pēdējos gados nav pieejama. Pēc 2008. gada datiem, NBS dienēja 5052 karavīri, no kuriem 4559 bija latvieši, 358 – krievi, 41 – lietuvietis, 35 poļi, 31 – baltkrievs, 21 – ukraiņis un septiņi citu tautību karavīri (NBS 2008). Tādējādi Nacionālajos bruņotajos spēkos mazākumtautību pārstāvju īpatsvars bija tikai 10,83%. 2014. gadā mazākumtautību īpatsvars Latvijas pilsoņu vidū veidoja turpat 30% (CSP, 2014).

Zemessardzē uz brīvprātības pamata uzņem Latvijas pilsoņus vecumā no 18 līdz 55 gadiem. Arī dati par Zemessardzes etnisko sastāvu nav publiski pieejami, taču, piemēram, Daugavpilī izvietotajā Zemessardzes 34. artilērijas bataljonā 2012. gadā dienēja 386 zemessargi – 170 krievi, 138 latvieši, 65 poļi, 8 baltkrievi, 2 lietuvieši un 3 ukraiņi (Sargs 2012a), un šie dati atspoguļo daudzveidīgo nacionālo sastāvu reģionā.

*NATO* dalībvalstu armijās ir paplašinājušās karavīru-sieviešu iespējas, jo valstis pakāpeniski atceļ dažādus ierobežojumus, piemēram, ieņemt militārus amatus, kuros paredzēta ieroču lietošana, uz zemūdenēm u.c. Pēc Eiropas Savienības Tiesas sprieduma (Eiropas Savienības Tiesa 2010), kopš 2001. gada Vācijas armijā sievietes drīkst dienēt kaujas vienībās, savukārt 2014. gadā Lielbritānijā dienestu uz zemūdenēm uzsāka pirmās sievietes. Vienlaikus pētījumi norāda uz dažādiem šķēršļiem, ar kādiem jāstopas sievietēm, integrējoties armijā, t.sk. arī ar nelabvēlīgu attieksmi no dienesta biedru puses (DW 2014).

Latvijas profesionālajā militārajā dienestā sievietes tiek pieņemtas uz vispārīgiem noteikumiem, izņemot fiziskās sagatavotības normatīvus, kas sievietēm ir zemāki nekā vīriešiem. Dienesta gaitā sievietēm un vīriešiem tiek izvirzītas vienādas prasības gan izglītības iegūšanai, gan iecelšanai amatā vai paaugstināšanai dienesta pakāpē. NBS nav noteikts pieļaujamais sieviešu skaits vai īpatsvars, nav noteiktas arī vienības, specialitātes vai amati, kuros nedrīkstētu dienēt sievietes (Sargs 2012b). Taču nav pieejamas aptaujas vai pētījumi par iespējamiem šķēršļiem, ar kuriem sastopas sievietes armijā.

Pēc *NATO* datiem, 2010. gadā Latvijā (17,44%) bija otrais augstākais (pēc Ungārijas – 20%) sieviešu īpatsvars militārajā personālā. Krietni mazāks šis rādītājs ir Polijas armijā – 1,8%, Dānijā – 5,2%, Luksemburgā – 5,8%, Beļģijā – 8,02%, Norvēģijā – 8,6%, Lielbritānijā – 9,5% un Vācijā – 8,9%, savukārt Bulgārijā sievietes veido 13%, Čehijā – 13,6%, Slovēnijā – 15,4% no militārā personāla (Sargs 2012c). Sieviešu īpatsvars NBS pēdējā desmitgadē vidēji svārstījies no 17 līdz 19%, savukārt Zemessardzē sieviešu skaits svārstījies no 12 līdz 15%.

## 9.2. tabula. Karavīru-sieviešu skaits Nacionālajos bruņotajos spēkos

Gads	2003	2006	2009	2010	2011	2013
Skaitis	742	758	833	887	801	765
Īpatsvars, %	18,95	17,25	18,19	17,44	16,98	16,3%

Avots: LR Aizsardzības ministrijas dati.

Starptautiskajās operācijās ir piedalījušās 119 sievietes jeb 5,2 procenti no kopējā operācijās pabijušo karavīru skaita. 2013. gadā no 177 operācijās dienējošajiem NBS karavīriem septiņas bija sievietes. 2011. gadā Zemessardzē dienēja 838 sievietes jeb nedaudz vairāk par 10% no visiem zemessargiem (Pļavniece 2011).

2008. gada nogalē veiktajā pētījumā “Latvijas iedzīvotāju un viedokļu līderu viedoklis par profesionālo dienestu NBS” 30,3% aptaujāto iedzīvotāju atzina, ka NBS dien pārāk daudz sieviešu, savukārt 76,1% karavīru šādu apgalvojumu noraidīja. Pētījumā tika secināts, ka karavīri un viedokļu līderi atzīst, ka armija ir piemērota darbavieta sievietēm, kā arī pievienojas viedoklim, ka sievietes var ieņemt līdzvērtīgus amatus kaujas vienībās un doties starptautiskajās operācijās (Sargs 2012d).

Lai arī Valsts policijā latviešu īpatsvars ir pieaudzis, ievērojama daļa policijas darbinieku ir mazākumtautību pārstāvji. Salīdzinājumā ar obligāto militāro dienestu, kur līdz pat 30% jaunkareivju bija mazākumtautību pārstāvji, profesionālajā armijā tikai 10% ir mazākumtautību pārstāvji, tas ir uz pusi mazāk nekā to īpatsvars pilsoņu vidū. Lai gūtu pilnīgāku priekšstatu par mazākumtautību un sieviešu pārstāvēniecību policijā un armijā, būtu jāveic regulāra datu apkopošana dažādos aspektos, t.sk. pārstāvēniecība arī dažādos komandējošā sastāva līmeņos. Kopumā situācija vērtējama kā **laba**.

### Kopvērtējums: virzība pēdējos desmit gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
9.1.			X		
9.2.		X			

### Vislabākā iezīme

Valsts policijas darbinieku etniskais sastāvs lielā mērā atbilst sastāvam valstī. Atšķirībā no citām valsts iestādēm Valsts policijā joprojām saglabājas ievērojams mazākumtautību pārstāvju īpatsvars.

### Visnopietnākā problēma

Joprojām aktuāls ir jautājums par policijas darbinieku vardarbību pret aizturētām personām, šādu nodarījumu efektīvas izmeklēšanas nodrošināšana, kā arī neatkarīga mehānisma izveidošana šajā sakarā iesniegto sūdzību izskatīšanai.

### Ieteicamie uzlabojumi

Pieņemt un īstenot koncepciju, kas paredz Valsts policijas pāreju uz policijas darbu, kas orientēts uz sabiedrību (*community policing*), nodrošināt pārveidotajam Iekšējās drošības birojam nepieciešamo finansējumu, pieņemt Operatīvās darbības likuma grozījumus, lai nostiprinātu cilvēktiesību standartu ievērošanu, veicot operatīvās darbības. Veicināt mazākumtautību pārstāvju plašāku iesaistīšanos NBS. Apkopot datus par policijas darbinieku un karavīru etnisko piederību, nodrošinot datu anonimitāti.

### Literatūra

AAT (2012). Administratīvās apgabaltiesas 2012. gada 5. oktobra spriedums lietā Nr. A42881209. Izgūts no: [http://www.tiesas.lv/files/AL/2012/10\\_2012/05\\_10\\_2012/AL\\_0510\\_apg\\_AA43-1074-12\\_18.pdf](http://www.tiesas.lv/files/AL/2012/10_2012/05_10_2012/AL_0510_apg_AA43-1074-12_18.pdf) [šis un pārējie šajā rakstā izmantotie elektroniskie materiāli skatīti 2014. gada maijā – jūnijā].

ART (2011). Administratīvās rajona tiesas 2011. gada 28. aprīļa spriedums lietā Nr. A42881209. Izgūts no: [http://www.tiesas.lv/files/AL/2011/04\\_2011/28\\_04\\_2011/AL\\_2804\\_raj\\_A-00704-11\\_11.pdf](http://www.tiesas.lv/files/AL/2011/04_2011/28_04_2011/AL_2804_raj_A-00704-11_11.pdf)

Avota, I. (2007). Policija, lūdzu atvērt(ību)! Izgūts no: <http://politika.lv/article/policija-ludzu-atvert-ibu>

Deputātiuzdelnas.lv (2007). Notikumu hronika. Drošības iestāžu likumu grozījumi. Izgūts no: <http://www.deputatiuzdelnas.lv/notikumu-hronika/likumu-grozijumi/drosibas-iestazu-likumu-grozijumi-2007-gads.html>

CPT (2011). Report to the Latvian Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 15



September 2011. [CPT/Inf (2011) 22] (Strasbourg, 27 August 2013). Izgūts no: <http://www.cpt.coe.int/documents/lva/2013-20-inf.eng.htm>

CPT (2013). Report to the Latvian Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 12 to 17 September 2013. [CPT/Inf (2014) 5]. (Strasbourg, 11 March 2014) Izgūts no: <http://www.cpt.coe.int/documents/lva/2014-05-inf-eng.htm>

CSP (2014). Centrālā statistikas pārvalde. Latvijas iedzīvotāju sadalījums pēc nacionālā sastāva un valstiskās piederības (01.07.2014). Izgūts no: [www.pmlp.gov.lv/lv/assets/images/statistika/iedzivotaju%20reg.statistika%2001072014/ISVN\\_Latvija\\_pec\\_TTB\\_VPD.pdf](http://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/images/statistika/iedzivotaju%20reg.statistika%2001072014/ISVN_Latvija_pec_TTB_VPD.pdf) [skatīts 25.08.2014.].

ECT (2010). Eiropas Cilvēktiesību tiesa. 2010. gada 21. decembra spriedums lietā “*Jasinskis pret Latviju*”.

Diena.lv (2010). Valsts valodas prasme līdz oktobrim jāuzlabo 219 Valsts policijas darbiniekiem. Izgūts no: <http://www.diena.lv/sabiedriba/politika/valsts-valodas-prasme-lidz-oktobrim-jauzlabo-219-valsts-policijas-darbiniekiem-721531>

DW (2014). Bundeswehr. German army losing luster for female members. Izgūts no: <http://www.dw.de/german-army-losing-luster-for-female-members/a-17387214>

ECT (2006). Eiropas Cilvēktiesību tiesas Trešā departamenta 2006. gada 4. augusta spriedums lietā “*Kadiķis pret Latviju*” (Nr. 2).

ECT (2012). Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 4. marta spriedums lietā “*Petriks pret Latviju*”.

Eiropas Savienības Tiesa (2010). Eiropas Savienības Tiesas 2000. gada 11. janvāra spriedums Nr. C-285/98, *Tanja Kreil v. Bundesrepublik Deutschland*.

Factum (2011). Sabiedrības uzticēšanās Valsts policijai. 69% uzticas, 28% neuzticas. Izgūts no: [http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/2011Latvija\\_galazinojums.pdf](http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/2011Latvija_galazinojums.pdf)

Fahretdinova, A. (2011). VP plāno atbrīvot no dienesta amatpersonas, kuru valsts valodas prasmes ir nepietiekamas, *LETA*.

Fieldex (2009). Aptauja par sabiedrības attieksmi pret Valsts policiju un Valsts policijas darba vērtējums. Rīga: Valsts policija. Izgūts no: [http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/VP\\_Iedzivotaju\\_aptauja\\_Fieldex\\_12.2009.pdf](http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/VP_Iedzivotaju_aptauja_Fieldex_12.2009.pdf)

Globe 24h (2009). *Guntars Antoms v. Latvia*. Application No 58262/09, Pieejams: <http://caselaw.echr.globe24h.com/0/0/latvia/2012/01/23/antoms-v-latvia-110004-58262-09.shtml>

Globe 24h (2022). *Mairis Meimanis v. Latvia*. Application No 70597/11. Izgūts no: <http://caselaw.echr.globe24h.com/0/0/latvia/2012/12/07/meimanis-v-latvia-115606-70597-11.shtml>

Kamenska, A., Kristovskis, Ģ. Civilā kontrole pār bruņotajiem spēkiem un policiju. No: *Cik demokrātiska ir Latvija. Demokrātijas audits*. Red. J. Rozenvalds. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 113.–126. lpp.

Kamenska, A., Lejiņš, A. (2007). Civilā kontrole pār karaspēku un policiju. No: *Cik demokrātiska ir Latvija. Demokrātijas monitorings 2005–2007*. Red. J. Rozenvalds. Rīga: Zinātne, 57. lpp.

Krautmanis, M. (2012). Aloizs Vaznis: “Jāizbeidz operatīvo subjektu patvaļa.” Izgūts no: <http://nra.lv/latvija/politika/67905-aloizs-vaznis-jaizbeidz-operativo-subjektu-patvala.htm>

LETA (2005). Latviešu valodas apguves aģentūras rīkotos kursus pērn apmeklējuši 7856 dalībnieki. Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/latviesu-valodas-apguves-agenturas-rikotos-kursus-pern-apeklejusi-7856-dalibnieki.d?id=11627640>.

LETA (2006). Igaunijā ir vislielākais sieviešu īpatsvars policijā ES valstīs. Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/world/baltics/igaunija-ir-vislielakais-sieviesu-ipatsvars-policija-es-valstis.d?id=13449573#ixzz355tNsTjI>

LETA (2010). 219 Valsts policijas darbiniekiem nav pietiekamu latviešu valodas zināšanu. Izgūts no: <http://nra.lv/latvija/17601-219-valsts-policijas-darbiniekiem-nav-pietiekamu-latviesu-valodas-zinasanu.htm>

LETA (2011a). Parādnieks: Obligāta krievu valodas zināšanu prasība policistiem nav pieļaujama. Izgūts no: <http://www.diena.lv/latvija/zinas/paradnieks-obligata-krievu-valodas-zinasanu-prasiba-policistiem-nav-pielaujama-13899275>

- LETA (2011b). Ķuzis: Policistiem jāzina krievu valoda. Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/kuzis-policistiem-jazina-krievu-valoda.d?id=40215851>
- LETA (2013). Jaunalksnes lietā apsūdzētajiem piespriež naudas sodus. Izgūts no: [http://www.tvnet.lv/zinas/kriminalzinas/461085-jaunalksnes\\_lieta\\_apsudzetajiem\\_piespriez\\_naudas\\_sodus](http://www.tvnet.lv/zinas/kriminalzinas/461085-jaunalksnes_lieta_apsudzetajiem_piespriez_naudas_sodus)
- Līce, K. (2013). Administratīvais arests starptautiskajās tiesībās un Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē: [Ziņojums seminārā “Atteikšanās no administratīvā aresta: ieguvumi un alternatīvas”, 2013. gada 30. septembrī]. Izgūts no: <http://norwaygrants.tm.gov.lv/lv/2009-2014/bilateralas-attiecibas/nacionalais-bilateralais-fonds/norisinajies-seminars-atteikšanas-no-administrativa-aresta-ieguvumi-un-alternativas>
- Līcītis, E. (2012). Pabriks: armijā nav latviešu un krievu bataljonu. Izgūts no: <http://m.la.lv/pabriks-armija-nav-latviesu-un-krievu-bataljonu-2/>
- LR ĀM (2011). Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Latvijas Republikas kārtējais nacionālais ziņojums (atbilžu izklāsts) par Apvienoto Nāciju Organizācijas 1984. gada 10. decembra konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgās, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem izpildi Latvijā laikā posmā no 2008. gada 1. janvāra līdz 2010. gada 31. decembrim. Izgūts no: [http://tap.mk.gov.lv/doc/2005/AMZino\\_300911\\_CAT.2475.doc](http://tap.mk.gov.lv/doc/2005/AMZino_300911_CAT.2475.doc)
- LR AM (2012). Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija. Aizsardzības ministrijas, tās padotībā esošo iestāžu, tostarp Nacionālo bruņoto spēku, personāla politika. Izgūts no: [http://www.mil.lv/~media/NBS/PDF/Personala\\_politika.ashx](http://www.mil.lv/~media/NBS/PDF/Personala_politika.ashx)
- LR IeM (2013a). Latvijas Republikas Iekšlietu ministrija. Atbalsta Konceptiju par Valsts policijas Iekšējās drošības biroja pārveidošanu (03.07.2013). Izgūts no: <http://www.iem.gov.lv/lat/aktualitates/?doc=27445>
- LR IeM (2013b). Likumprojekta “Grozījumi Operatīvās darbības likumā” anotācija. Izgūts no: [www.mk.gov.lv/doc/2005/IEMAnot\\_14062013\\_GrozODL.853.doc](http://www.mk.gov.lv/doc/2005/IEMAnot_14062013_GrozODL.853.doc)
- LR IeM (2014). Likumprojekts “Iekšējās drošības biroja likums”. VSS-489, izsludināts 05.06.2014. Izgūts no: <http://195.244.155.183/lv/mk/tap/?pid=40324184>
- LR Prokuratūra (2010–2013). Ģenerālprokurora Ērika Kalnmeiera pārskati par prokuratūras darbu 2010., 2011., 2012., 2013. gadā. Izgūts no: <http://www.prokuratūra.gov.lv/public/30230.html>
- LR Saeima (2005). Grozījumi Valsts drošības iestāžu likumā, pieņemti 02.06.2005. Izgūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=111067>
- LR Saeima (2009). Grozījumi likumā “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”, pieņemti 09.12.2009. Izgūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=201716>
- LR Saeima (2010a). Grozījumi Likumā par policiju, 2. lasījums, pieņemti 17.06.2010. Izgūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/819AF544449EE56AC225775200310626?OpenDocument>
- LR Saeima (2010b). Grozījumi Likumā par policiju, pieņemti 16.09.2010. Izgūts no: <https://www.vestnesis.lv/?menu=doc&id=218940>
- LR Saeima (2011). Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā, pieņemti 08.09.2011. Izgūts no: <https://www.vestnesis.lv/?menu=doc&id=236271>
- LR Saeima (2013). Grozījumi “Zinātniskās darbības likumā”. Izgūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/2F24E30603D2F2A1C2257B27004AF925?OpenDocument>
- LR ST (2010). Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 2010-44-01. Izgūts no: [http://www.satv.tiesas.gov.lv/upload/spriedums\\_2010\\_44\\_01.htm](http://www.satv.tiesas.gov.lv/upload/spriedums_2010_44_01.htm)
- LR ST (2011). Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2011. gada 11. maija spriedums lietā Nr. 2010-55-0106.
- LR TM (2013). Latvijas Republikas Tieslietu ministrija. Informatīvais ziņojums par gadījumiem, kad konstatēti pārkāpumi sūdzību par iespējamu vardarbību, ko izdarījušas valsts amatpersonas, pildot dienesta pienākumus, efektīvā izmeklēšanā. Izgūts no: [www.mk.gov.lv/doc/2005/TMZino\\_141213\\_Grimailovs.2106.docx](http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMZino_141213_Grimailovs.2106.docx)
- LR VP (2014a). Latvijas Republikas Valsts policija. Uzsākts projekts Valsts īslaicīgās aizturēšanas standartu uzlabošanai. Izgūts no: <http://www.vp.gov.lv/?&reid=14382>. Projekta aktivitātēm plānotais finansējums

ir 2 583 962 eiro apmērā, no tiem 2 196 368 eiro ir Norvēģijas finanšu instrumenta līdzfinansējums un 387 594 eiro ir Latvijas valsts līdzfinansējums.

LR VP (2014b). Valsts policija. koncepcijas projekts "Valsts policijas attīstības koncepcija (informatīvā daļa). Izgūts no: <http://195.244.155.183/lv/mk/tap/?pid=40310861>

Martin, S. E., Jurik, N. C. (2007). *Doing Justice, Doing Gender: Women in Law and Criminal Justice Occupations*, 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.

MIXNEWS (2014). Tendence izsist atzīšanos no aizturētajiem samazinās, atzīst advokāts. Izgūts no: [http://lat.mixnews.lv/lv/kriminalzinas/25244\\_tendence-izsist-atzisanos-no-aizturetajiem-samazinās-atzist-advokats](http://lat.mixnews.lv/lv/kriminalzinas/25244_tendence-izsist-atzisanos-no-aizturetajiem-samazinās-atzist-advokats)

Muhka, I. (red.) (2012). *Uz sabiedrību vērsts policijas darbs Latvijā 2009.-2012. Pieredze un nākamie soļi*. Rīga: Valsts policija. Izgūts no: [http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/VP\\_gramata\\_LV.pdf](http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/VP_gramata_LV.pdf)

Muižnieks, N. (red.) (2010). *Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība? Sasniegumu, izaicinājumu un neveiksmju audits*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

NBS (2008). Nacionālie bruņotie spēki. Izgūts no: [http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Aktualitates/Publikācijas/Informativie%20materiali/Informativas%20lapas/NBS\\_2008.ashx](http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Aktualitates/Publikācijas/Informativie%20materiali/Informativas%20lapas/NBS_2008.ashx)

Orupe, A. (2014). Drošībniekiem trūkst Policijas akadēmijas. Izgūts no: <http://nra.lv/latvija/112973-drosibniekiem-trukst-policijas-akademijas.htm>

OSCE (2006). Recommendations for policing in multi-ethnic societies. Izgūts no: <http://www.osce.org/hcnm/32227?download=true>

Pabriks, A. (2002). *Etniskās proporcijas, nodarbinātība un diskriminācija Latvijā*. Rīga: Nordik.

PMLP (2014). Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Latvijas iedzīvotāju sastāvs pēc nacionālā sastāva un valstiskās piederības (01.07.2014). Izgūts no: [http://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/images/statistika/iedzivotaju%20reg.statistika%2001072014/ISVN\\_Latvija\\_pec\\_TTB\\_VPD.pdf](http://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/images/statistika/iedzivotaju%20reg.statistika%2001072014/ISVN_Latvija_pec_TTB_VPD.pdf)

Plavniece, L. (2011). Arī sievietes sargā dzimteni. Izgūts no: [http://devel.la.lv/index.php?option=com\\_content&view=article&id=328347:ar-sievietes-sarg-dzimteni&catid=94](http://devel.la.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=328347:ar-sievietes-sarg-dzimteni&catid=94)

Police Recruitment (2014). Detailed eligibility requirements. Izgūts no: <http://www.policecouldyou.co.uk/police-officer/am-i-eligible/detailed-eligibility-req/index.html>

Prenzler, T., Sinclair, G. (2013). The status of women police officers: an international review. *International Journal of Law, Crime and Justice*, Vol. 41, No. 2, pp. 115–131.

RPP (2007). Rīgas Pašvaldības policija 2006. gadā. Izgūts no: [http://rpp.riga.lv/images/stories/Par\\_RPP/Parskati/RPPdarbiba%202006.pdf](http://rpp.riga.lv/images/stories/Par_RPP/Parskati/RPPdarbiba%202006.pdf)

RPP (2014). Rīgas Pašvaldības policija 2013. gadā. Izgūts no: [http://rpp.riga.lv/images/stories/Par\\_RPP/Parskati/RPP\\_PREZENTACIJA\\_2013.pdf](http://rpp.riga.lv/images/stories/Par_RPP/Parskati/RPP_PREZENTACIJA_2013.pdf)

SAB (2010). Satversmes aizsardzības birojs. 2010. gada darbības pārskats. Izgūts no <http://www.sab.gov.lv/index.php?lang=lv&nid=244>

SAB (2013). Satversmes aizsardzības birojs. 2013. gada darbības pārskats, 10.–11. lpp. Izgūts no [http://www.sab.gov.lv/downloads/2013\\_parskats.pdf](http://www.sab.gov.lv/downloads/2013_parskats.pdf)

Sargs (2012a). Jaunsardze un Zemessardze – vienojošs faktors Latgalē. Izgūts no: <http://www.sargs.lv/lv/Zinas/Jaunsardze/2012/05/02-01.aspx#lastcomment>

Sargs (2012b). Bruņotajos spēkos dien 16,98 procenti sieviešu. Izgūts no: [http://www.sargs.lv/Zinas/Dienesta\\_gaita/2012/01/06-01.aspx#lastcomment](http://www.sargs.lv/Zinas/Dienesta_gaita/2012/01/06-01.aspx#lastcomment)

Sargs (2012c). Lietuvas Bruņotajos spēkos ir augstāks sieviešu īpatsvars nekā lielā daļā Eiropas valstu. Izgūts no: [http://www.sargs.lv/Zinas/Arvalstis/2012/01/05-01\\_LT\\_kareive.aspx#lastcomment](http://www.sargs.lv/Zinas/Arvalstis/2012/01/05-01_LT_kareive.aspx#lastcomment)

Sargs (2012d). Bruņotajos spēkos dien 16,98 procenti sieviešu. Izgūts no: [http://www.sargs.lv/Zinas/Dienesta\\_gaita/2012/01/06-01.aspx#lastcomment](http://www.sargs.lv/Zinas/Dienesta_gaita/2012/01/06-01.aspx#lastcomment)

SKDS (2013). Attieksme pret Valsts policiju. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Izgūts no: <http://www.vp.gov.lv/?id=704>

TVNET (2011). Psihologu pārbaudi neiztur 12 specvienības “Alfa” darbinieki. Izgūts no: [http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/370365-psihologu\\_parbaudi\\_neiztur\\_12\\_specvienibas\\_alfa\\_darbinieki](http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/370365-psihologu_parbaudi_neiztur_12_specvienibas_alfa_darbinieki)

UNCAT (2005). UN Committee against Torture CAT/C/38/Add. 4 Latvia, 31 August 2005. Izgūts no: [http://tbinternet.ohchr.org/\\_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx](http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx)

VP (2012). Valsts policija. Pārskats par Valsts policijas darbību 2012. gadā. Izgūts no: <http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/2011-VP-Publ-parsk.doc>

VP (2014). Uzziņa par Valsts policijas darbu 2013. gadā. Izgūts no: [http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/Valsts\\_policijas\\_darbs\\_2013.docx](http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/Valsts_policijas_darbs_2013.docx)

Wilks-Heeg, S., Blick, A., Crone, S. (2012). *How Democratic Is the UK? The 2012 Audit*. Liverpool: Democratic Audit.

Zālīte-Kļaviņa, Z. (2008). Kažociņš: Kopš Jaunalksnes prāvas sarunas noklausās krietni retāk. *Diena*. Izgūts no: <http://www.diena.lv/arhivs/kazocins-kops-jaunalksnes-pravas-sarunas-noklausas-krietni-retak-13421521>

Zvirbulis Ģ. (2014). “Zemessardzes durvis atvērtas katram.” Kā kļūt par zemessargu? Izgūts no: <http://m.la.lv/zemessardzes-durvis-atvertas-katram-ka-klut-par-zemessargu%E2%80%A9>

## 10. GODAPRĀTS SABIEDRISKAJĀ DZĪVĒ

*Valts Kalniņš*

*Vai ir nodrošināta godprātīga izturēšanās sabiedriskajā dzīvē?*

### **10.1. Cik efektīva ir valsts amatu nošķiršana no amatpersonu personiskajām biznesa un ģimenes interesēm?**

*Likumdošana*

Latvijā jau ilgstoši pastāv visai stingrs regulējums valsts amatu un amatpersonu personisko interešu nošķiršanai. Pamatprincipus un noteikumus kopš 2002. gada nosaka likums “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” (turpmāk – Interešu konflikta novēršanas likums).

Likums detalizēti nosaka plašu personu loku, uz kuru tas attiecas (no Valsts prezidenta līdz ikvienam, kam ir tiesības izdot administratīvos aktus, veikt uzraudzības, kontroles, izziņas vai sodīšanas funkcijas u.tml.). Valsts amatpersonām ir jāievēro dažādi ierobežojumi un aizliegumi. Valsts amatpersonas principā drīkst savienot savus amatus ar papildu darbu, taču konkrētām amatpersonu kategorijām ir detalizēti ierobežojumi. Piemēram, Saeimas deputāti un Ministru kabineta (MK) locekļi drīkst savienot savus amatus tikai ar nedaudzu veidu papildu darbiem, piemēram, amatu arodbiedrībā, biedrībā vai nodibinājumā, politiskajā partijā, politisko partiju apvienībā vai reliģiskajā organizācijā, kā arī pedagoga, zinātnieka, ārsta, profesionāla sportista un radošo darbu (7. panta otrā daļa).

Likumā saglabājusies liela daļa nepilnību, kas konstatētas 2005. gada demokrātijas auditā. Sarežģītā ierobežojumu un aizliegumu sistēma mudina uz prasību formālu izpildi, nevis uz izvairīšanos no interešu konfliktiem pēc būtības. Joprojām aktuāls ir savulaik konstatētais, ka likums “attiecas tikai uz tiešajiem amatpersonas radniekiem, bet precīzi neattiecas uz māsīcām, brālēniem un svainībā esošām personām (vedekla, znots, vīramāte, sievastēvs u.c.). Nosakot šādas šauras interešu konflikta situāciju robežas, pašreizējais likums izslēdz potenciāli plašu personu loku, par kurām pieņemot lēmumus, amatpersona var nonākt interešu konfliktā” (Čīgāne, Kārklīņa 2005 127).

Salīdzinājumā ar 2005. gadu regulējums attiecībā uz Valsts prezidentu, Saeimas deputātiem, MK locekļiem un pašvaldības domes deputātiem ir pat vājināts. Demokrātijas audits vērsa uzmanību uz valsts sagrābšanas risku, jo interešu konflikta aizliegums netika attiecināts uz gadījumiem, kad Saeimas deputāti un MK locekļi piedalās administratīvo aktu izdošanā. Grūtības nodrošināt kontroli kalpoja kā pamatojums lēmumam 2007. gadā līdzīgu izņēmumu attiecināt arī uz gadījumiem, kad minētās personas piedalās, piemēram, ārējo normatīvo aktu vai politisko lēmumu pieņemšanā.

Kā pozitīvs solis jānosauca 2011. gadā noteiktais aizliegums izpaust informāciju par to, kura valsts vai pašvaldības amatpersona vai darbinieks informējis par interešu konfliktiem, un bez objektīva iemesla radīt šādai personai nelabvēlīgas sekas (20. panta septītā daļa). Šis ir svarīgs elements Latvijas kopumā nepilnīgajā trauksmes cēlāju aizsardzība sistēmā.



### *Faktiskā situācija*

Interesu konflikta novēršanas likuma piemērošanas praksē ir nozīmīgi sasniegumi. Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (KNAB) ir nodrošinājis kopumā vienveidīgu interešu konflikta novēršanas praksi viscaur valsts un pašvaldību administrācijā. Saistībā ar interešu konfliktiem, kā arī ierobežojumu un aizliegumu pārkāpumiem KNAB katru gadu sauc pie administratīvās atbildības prāvu skaitu valsts amatpersonu. 2011. gadā pie atbildības saukta 81 amatpersona, 2012. gadā – 47, bet 2013. gadā – 77 amatpersonas. 2013. gada otrajā pusgadā valsts iestāžu amatpersonas lielākoties pārkāpušas amatu savienošanas ierobežojumus, taču pašvaldību amatpersonu pārkāpumus ievērojams īpatsvars ir gadījumiem, kad amata funkcijas veiktas interešu konflikta situācijā (KNAB 2014b, 9–10).

Saeimas prakse, lemjot par atļauju saukt pie atbildības deputātus par Interesu konflikta novēršanas likuma normu pārkāpumiem, liecina, ka likums praksē tiek attiecināts arī uz augstām amatpersonām (laikā no 2003. līdz 2013. gadam Saeima 32 reizes lēmusi par atļauju saukt deputātu pie administratīvās atbildības pēc KNAB pieprasījuma, un tikai vienreiz 2005. gadā šāds pieprasījums ir noraidīts) (LR Saeima).

Viena no interešu konfliktu novēršanas prakses problēmām ir nepietiekama uzraudzība valsts un pašvaldību institūciju iekšienē (KRSVPIP 2012, 29). Turklāt diezgan liela daļa KNAB izskatīto Interesu konflikta novēršanas likuma pārkāpumu ir salīdzinoši maznozīmīgi. Šā iemesla dēļ KNAB ir ierosinājis izvērtēt iespējas paplašināt valsts un pašvaldības institūciju vadītāju pilnvaras interešu konfliktu novēršanā (KNAB 2014c). Lai interešu konflikta esamību izvērtētu pēc būtības, ir nepieciešama pilna informācija par amatpersonas veicamajiem pienākumiem un ar tiem saistītajiem riskiem. Šāda informācija ir visvieglāk pieejama katras institūcijas vadītājam par saviem padotajiem. Tomēr līdzšinējā interešu konflikta kontroles prakse, kur uzraudzība ir lielā mērā centralizēta, mudina daudzu institūciju vadītājus neuzlūkot šo jomu kā prioritāti.

### *Negatīvie indikatori*

Lai gan KNAB pastāvīgi veic valsts amatpersonu darbības kontroli, atsevišķas pazīmes liecina par problēmām, kuras pastāv publisko amatu un privāto interešu nošķiršanas jomā. Sabiedrības uztverē interešu konflikti joprojām ir nozīmīga problēma, par ko liecina 2011. gadā veiktā uzņēmēju aptauja, kurā 71,7% respondentu atzina, ka Latvijā plaši izplatīta parādība ir situācija, kur valsts vai pašvaldības iestāžu vadītāji atrodas interešu konfliktā – piemēram, amatpersona pieņēmusi lēmumus par labu savam radniekam vai darījumu partnerim (SKDS 2011).

Ik pa laikam plašsaziņas līdzekļi ziņo par šķietamiem interešu konfliktiem vai arī situācijām, kur privātā interese izpaužas netieši un līdz ar to saskaņā ar Interesu konflikta novēršanas likuma normām gadījums nav kvalificējams kā interešu konflikts vai arī interešu konflikts ir šķietams un kā tāds nav pakļauts stingram regulējumam. Šāds gadījums bija 2013. gadā atklājusies situācija, kur vairāki Ekonomikas ministrijas (EM) uzraudzītajā jomā strādājošie uzņēmumi bija ziedojuši apjomīgus līdzekļus EM valsts sekretāra sievas vadītai biedrībai, kuras galvenie darbības virzieni ir kultūras projektu īstenošana. Ziedotāju vidū bija būvuzņēmumi, Rietumu banka, kas bija ieinteresēta valsts politikā piešķirt uzturēšanās atļaujas cilvēkiem, kuri Latvijā iegulda lielas naudas summas, kāds ātro kredītu uzņēmums u.c. Ziedojis arī uzņēmums, kurš piedalījies biogāzes staciju būvniecībā. Šādas stacijas ir atkarīgas no EM lēmumiem par obligātā iepirkuma kvotu piešķiršanu (Delna 2013a). Mediji ir ziņojuši arī par gadījumiem, kad Interesu konflikta novēršanas likuma formālistiskās normas neļauj konstatēt it kā acīmredzamus interešu konfliktus, kā tas bijis, piemēram, gadījumā, kur bijušais vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs piešķīris naudas balvu 1400 latu apmērā sava biroja vadītājam un draudzenei (LETA 2013b).

Atzinīgi jāvērtē stabilas Interesu konflikta novēršanas likuma piemērošanas prakses izveidošanās, tostarp attiecībā uz Saeimas deputātiem. Kaut arī trūkst precīzu datu, domājams, ka lielākā daļa

valsts amatpersonu apzinās un pilda savus pienākumus, kas izriet no šā likuma. Līdz ar to situācija šajā jomā vērtējama kā apmierinoša.

## 10.2. Cik efektīvi ir pasākumi, kuru mērķis ir pasargāt amatpersonas un sabiedrību no iesaistīšanās kukuļošanā?

### *Likumdošana*

Krimināllikums nosaka sodu par kukuļu (prettiesisku labumu) došanu un ņemšanu attiecībā ar valsts amatpersonām (320. un 323. pants), valsts vai pašvaldību iestāžu darbiniekiem, kas nav valsts amatpersonas (326.<sup>2</sup> un 326.<sup>3</sup> pants), un privātā sektora darbiniekiem (198. un 199. pants). Ievērojami paplašinot to privātā sektora personu loku, kuru kukuļošana ir sodāma, kā arī ieviešot atbildību attiecībā uz valsts un pašvaldību iestāžu darbiniekiem, kas nav valsts amatpersonas, likumdevējs ir praktiski atrisinājis 2005. gada demokrātijas auditā minēto problēmu par neiespējamību saukt pie atbildības par kukuļošanu ierindas ārstus vai bankas darbiniekus (sk.: Čigāne, Kārklīņa 2005, 129). Vairākkārtēju Krimināllikuma grozījumu rezultātā Latvija ir pietuvojusies starptautisko standartu izpildei.

Tomēr saglabājas problēmas saistībā ar amatpersonu atbildību par dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu, proti, ir grūtības noteikt, vai “darbības radījušas būtisku kaitējumu valsts varai vai pārvaldības kārtībai vai ar likumu aizsargātām personas interesēm” (Krimināllikums, 318. pants). 2012. gadā Augstākās tiesas Senāts izskatīja krimināllietu, kurā Valsts policijas darbinieki tika tiesāti un attaisnoti saistībā ar mērķtiecību rīcību, izmantojot savu dienesta stāvokli, pasargāt citu policistu no atbildības par alkohola reibumā veiktu uzbraukšanu gājējam, kurš rezultātā mira. Nepastāvēt strīdam par lietas faktiskajiem apstākļiem, tiesa nolēma, ka apgalvojumi “par būtiska kaitējuma esamību pēc sava satura ir vispārīgi un nekonkrēti, tie izdarīti pieņēmuma formā” (AT 2012).

Latvijā ir salīdzinoši vāja tiesiskā aizsardzība trauksmes cēlājiem, kuri ziņo par korupciju (t.i., situācijām, kas nav tikai interešu konflikts) savā darbavietā. Darba likums liedz “sodīt darbinieku vai citādi tieši vai netieši radīt viņam nelabvēlīgas sekas tāpēc, ka darbinieks darba tiesisko attiecību ietvaros pieļaujamā veidā izmanto savas tiesības, kā arī tad, ja viņš informē kompetentās iestādes vai amatpersonas par aizdomām par noziedzīga nodarījuma vai administratīva pārkāpuma izdarīšanu darbavietā” (9. panta pirmā daļa). Tomēr likums neaizliedz izpaust trauksmes cēlāja identitāti, neregulē situācijas, kad persona sniegusi informāciju medijiem, un nenosaka sodus amatpersonām, kuras prettiesiski vērsušās pret trauksmes cēlājiem. Turklāt ziņotāja tiesību aizskārums gadījumā viņam pašam nāktos prasīt kompensāciju, iespējams, dārgā un ilgā tiesas procesā. 2013. gadā *Transparency International* pētījums konstatēja, ka tiesību normas trauksmes cēlāju aizsardzībai ir attīstītas četrās ES dalībvalstīs, daļēji attīstītas 16 dalībvalstīs (t.sk. Latvijā), un tādu tikpat kā nav vai vispār nav septiņās dalībvalstīs (*Transparency International* 2013b, 8).

### *Faktiskā situācija*

Salīdzinājumā ar citām ES valstīm Latvijā priekšstati par it kā notikušu kukuļošanu ir ārkārtīgi izplatīti. 2013. gada aptaujā 25% respondentu apgalvoja, ka personiski pazīst kādu, kurš ņem vai ir ņēmis kukuļus (sliktāki rādītāji bija tikai trīs valstīs, t.sk. Lietuvā). Salīdzinājums ir Latvijai mazliet labvēlīgāks, izvērtējot atbildes par faktisko personisko pieredzi attiecībā uz, piemēram, papildu naudas maksājumiem vai vērtīgām dāvanām ārstam vai medicīnas māsaī, vai ziedojumiem slimnīcai (7%). Sliktāki rādītāji ir septiņās valstīs, t.sk. arī Lietuvā. Igaunija abos rādītājos atrodas ES valstu vidusdaļā (*European Commission* 2014, 70, 89).

Laikā no 2004. līdz 2012. gadam par noziedzīgiem nodarījumiem valsts institūciju dienestā notiesāto amatpersonu skaits bijis svārstīgs, taču ar kopējo tendenci samazināties (skaitot pirmajā instancē izskatītās krimināllietas, maksimālais skaits – 96 amatpersonas – attiecas uz 2005. gadu,

bet 2012. gadā tas bija viszemākais – 34; sk. 10.1. tabulu). Samazinājies arī pirmajā instancē izskatīto krimināllietu skaits par kukuļu došanu un/vai ņemšanu no 49 lietām 2006. un 2007. gadā līdz 24 un 27 lietām attiecīgi 2010. un 2011. gadā. Kāpumu līdz 47 lietām 2012. gadā izskaidro Valsts policijas aktivitāte daļā Latvijas, aizturot autovadītājus, kuri mēģina ar kukuļu palīdzību izvairīties no atbildības par ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumiem (28 no minētajām 47 lietām) (Providus 2013). Korupcijas slēptā rakstura dēļ ir grūti pateikt, vai kopīgo samazinājumu izraisījusi šā noziedzības veida izplatības samazināšanās, tiesībaizsardzības iestāžu centienu atslābums, vai arī rafinētāku un grūtāk atklājamu koruptīvo shēmu izmantošana.

**10.1. tabula. Par noziedzīgiem nodarījumiem valsts institūciju dienestā tiesātās personas**

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Krimināllietu skaits	73	78	82	79	72	48	45	49	57
Par noziedzīgiem nodarījumiem valsts institūciju dienestā (amatnoziegumiem) apsūdzēto personu skaits	104	142	125	130	111 <sup>1</sup>	67	75 <sup>2</sup>	85	104 <sup>3</sup>
t.sk. valsts amatpersonas	79 <sup>4</sup>	110	96	85	72 <sup>5</sup>	49	54 <sup>6</sup>	71	42
Atzītas par vainīgām	87	128	114	109	91	54	66	63	86
t.sk. valsts amatpersonas	63	96	85	68	57	36	47	49	34
t.sk. notiesājošs spriedums stājies spēkā (dati līdz 19.08.2013.)	87	128	112	106	86	48	60	52	58
Attaisnotas	15	15	12	18	18	12	4	22	16
t.sk. valsts amatpersonas	14	14	11	17	13	12	4	22	8
t.sk. attaisnojošs spriedums stājies spēkā (dati līdz 19.08.2013.)	15	15	12	16	16	9	4	19	0

Avots: Providus 2013.

Viena no nelabvēlīgākajām iezīmēm Latvijas cīņā pret koruptīvo noziedzību ir ilgais laiks sarežģītu lietu izskatīšanai tiesā. Kopš 2007. gada tiesā atrodas krimināllieta, kas saistīta ar aizdomām par krāpnieciskām darbībām digitālās televīzijas ieviešanas projektā, kas tika uzsākts 2000. gadā. Digitalizācijas ieviešanai piesaistītais partneruzņēmums “Kempmayer Media Limited” bija bez pieredzes šādu projektu īstenošanā un visticamāk kalpoja kā izkārtne Latvijas uzņēmējiem, kuru līdzdalība projektā slēpta. Lietā apsūdzētas 20 personas, t.sk. vairākas, kuras bijušas cieši saistītas ar Andri Šķēli – cilvēku, kurš tradicionāli tiek uzskatīts par vienu no Latvijas oligarhiem (Delna 2011–2012a). Krimināllieta pret Ventpils mēru Aivaru Lembergu, kura ietver apsūdzības kukuļošana, interešu konflikta novēršanas noteikumu pārkāpumus un citos noziedzīgos nodarījumus, atrodas tiesā kopš 2008. gada (Walker 2011, 12–13). Nevienā no šīm lietām 2014. gada sākumā

<sup>1</sup> T.sk. attiecībā uz divām personām kriminālprocess izbeigts.

<sup>2</sup> T.sk. attiecībā uz divām personām kriminālprocess izbeigts.

<sup>3</sup> T.sk. attiecībā uz vienu personu kriminālprocess izbeigts.

<sup>4</sup> Vienas amatpersonas gadījumā iztiesāšanas rezultāts nav zināms.

<sup>5</sup> T.sk. attiecībā uz divām amatpersonām kriminālprocess izbeigts.

<sup>6</sup> T.sk. attiecībā uz divām amatpersonām kriminālprocess izbeigts.

nebija pat pirmās instances sprieduma. Šāds sarežģītu lietu izskatīšanas ilgums var novest pie nesodāmības, it īpaši pēc 2010. gada papildinājuma Krimināllikumā, kas ļauj tiesai mīkstināt sodu, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā (49.<sup>1</sup> pants).

### *Negatīvie indikatori*

Kopš Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā pozitīvākā tendence, ko iespējams pierādīt ar datiem, ir administratīvās korupcijas samazināšanās daudzās jomās. No visiem aptauju respondentiem, kuriem bijusi saskarsme ar Ceļu policiju, neoficiālus maksājumus vai pazīšanos bija izmantojuši 69,8% 1999. gadā, 59% – 2005. gadā, 31,9% – 2007. gadā un 28,8% – 2012. gadā. Atļauju, licenču saņemšanā šī tendence bijusi attiecīgi 59,8%, 46,1%, 31,2% un 13,6%. Autotransporta reģistrācijā vai tehniskajā apskatē: 29,9%, 20,4%, 11,5% un 7,3%. Būtiski uzlabojumi bijuši gandrīz visās jomās, kuras aptvertas aptaujās (LF & KNAB 2012). Tomēr starptautiskā salīdzinājumā vairāki rādītāji joprojām ir satraucoši. Pēc Globālā korupcijas barometra 2013. gada datiem, Latvijā 25% respondenti paši vai viņu mājsaimniecības locekļi pēdējo 12 mēnešu laikā bija maksājuši kukuli policijai (Igaunijā – 2%), 24% – medicīnas un veselības aprūpes dienestiem (Igaunijā – 7%), 14% – tiesai (Igaunijā – 2%) (Transparency International 2013a). Tikpat kā neiespējami ir noteikt pārmaiņas politiskajā korupcijā un šauru profesionālu aprindu korupcijā, piemēram, tiesnešu vidē. Atsevišķas ziņas liek domāt, ka problēmas šajās jomās pastāv, taču tās neļauj spriest par problēmu apjomu kvantitatīvi (sk. 10.1. logu).

### **10.1. logs. Necaurskatāmā maksātnespējas administrācijas sistēma**

2012. gada rudenī žurnāls *Ir* nāca klajā ar pētījumu sēriju par uzņēmumu maksātnespējas procesiem, atklājot aizdomas par koruptīvu shēmu pastāvēšanu sistēmā. Analizējot maksātnespējas lietas triju gadu garumā, secināts, ka vairāki desmiti uzņēmumu, panākot lietu nonākšanu pie vieniem un tiem pašiem administratoriem un tiesnešiem, ar viņu palīdzību, iespējams, fiktīvā veidā tikuši vaļā no ievērojamām parādsaistībām un atstājuši zaudētājos lielus kreditorus. Necaurskatāmā maksātnespējas administrācijas sistēma tiek saistīta ar Nacionālās apvienības *Visu Latvijai! – Tēvzemei un brīvībai*/LNNK interesēm – tās biedru un lielāko ziedotāju vidū ir vairāki esošie un bijušie administratori, kuru darbības godīgums ticis apšaubīts.

#### **Maina adresi, lai nonāktu pie īstā administratora**

*Ir* atklāja 45 gadījumus, kad finanšu grūtībās nonākušie uzņēmumi pirms maksātnespējas vai tiesiskās aizsardzības pieteikšanas mainījuši adreses. Vairākumā no tiem atkārtojas gan tiesu apgabali, uz kuriem šie uzņēmumi pārcēlušies, gan tiesnešu vārdi, pie kuriem nonākušas lietas. Turklāt tiesu elektroniskā lietu sadales sistēma, kas darbojas pēc nejaušas izlozes principa, atsevišķiem tiesnešiem “izlozējusi” arī savstarpēji saistītus uzņēmumus. Žurnāls rakstīja par vairākiem lielos parādos nonākušiem uzņēmumiem, kas pēc šādas adrešu maiņas spējuši panākt sev labvēlīgu iznākumu – tas izdevies, jo par maksātnespējas vai tiesiskās aizsardzības procesā galvenajiem vai pat vienīgajiem pretendentiem uz aktīviem apstiprināti ar tiem saistīti uzņēmumi, banku kreditoru prasības noraidot.

#### **Bankas norāda uz iespējamu korupciju**

*Swedbank* pārstāvji norādījuši, ka maksātnespējas procesa regulējums Latvijā tiek izmantots, “lai veidotu shēmas” un “sistemātiski izkrāptu” investoru līdzekļus, turklāt šis process notiek ar “negodprātīgu un, visticamāk, korumpētu amatpersonu (maksātnespējas administratoru un tiesnešu) līdzdalību”. Arī valstij piederošās bankas *Reverta* pārstāvis Rolands Neilands adrešu maiņu, lai panāktu procesa izskatīšanu pie konkrēta tiesneša, saistījis ar iespējamu korupciju (Delna 2013–2014).

Runājot par valsts amatpersonu korupcijas apkarošanu, viena no nelabvēlīgākajām iezīmēm ir ilgstošie konflikti gan KNAB attiecībās ar Ministru prezidentu, gan paša KNAB iekšienē. KNAB darbības sākumposmā dominēja konflikti starp KNAB amatpersonām un politiķiem, kas

bija nojaušami jau Saeimas lēmumā noraidīt vēlākās biroja priekšnieka vietnieces Jutas Strīķes kandidatūru KNAB priekšnieka amatam 2003. gadā. Vēlāk sekoja ministru prezidenta Aigara Kalvīša vārdiskie uzbrukumi, centieni saukt pie disciplinārbildības un atstādināt no amata KNAB priekšnieku Alekseju Loskutovu (2005–2008), kā arī valdības nepārlicinoši pamatotais mēģinājums atbrīvot viņu no amata 2007. gadā. Abu nākamo KNAB priekšnieku Normunda Vilniša (2009–2011) un Jaroslava Streļčenoka (kopš 2011) darbības laikā dominēja konflikti priekšnieku un ievērojamas daļas darbinieku attiecībās. Šo konfliktu kulminācija bija Jutas Strīķes vairākkārtēja atbrīvošana no amata 2013. gada nogalē un 2014. gada sākumā, kas sekoja ilgstošai konfliktsituācijai starp viņu un KNAB priekšnieku.

Pēc kvantitatīvajiem rādītājiem, piemēram, uzsāktu kriminālprocesu un uz prokuratūru kriminālvajāšanas uzsākšanai nosūtīto lietu skaitu, KNAB darbības efektivitāte, šķiet, nav mazinājusies (2013. gadā kriminālvajāšanai nosūtītas 16 lietas, kas aptuveni atbilst tam līmenim, kāds bijis kopš 2007. gada) (KNAB 2010, 19; KNAB 2014b, 11). To vidū bijušas arī vairākas salīdzinoši lielas nozīmes korupcijas lietas. 2013. gadā kriminālvajāšanai nosūtīta krimināllieta pret diviem tiesnešiem (KNAB 2013c), krimināllieta par aptuveni 73 000 latu izkrāpšanu no Rīgas pašvaldības kontrolē esošās akciju sabiedrības “Ceļu pārvalde”, kā arī lieta par vairāk nekā piecus miljonus eiro kukuļu saņemšanu saistībā ar autobusu “Mercedes-Benz” iegādi Rīgas vajadzībām (KNAB 2013d). Rodas arvien jaunas aizdomas par liela apmēra korupcijas darījumiem. Piemēram, 2013. gada jūnijā KNAB sāka kriminālprocesu uz aizdomu pamata par ilgstošā laika posmā notikušu liela apmēra kukuļošanu, kurā iesaistītas Valsts ieņēmuma dienesta amatpersonas (KNAB 2013e).

Ņemot vērā uzlabojumus Krimināllikumā un administratīvās korupcijas samazināšanos, situācija kukuļošanas ziņā ir pozitīvi mainījies salīdzinājumā ar 2007. gadu. Tomēr kopumā šī problēma joprojām ir nozīmīga.

### **10.3. Ciktāl vēlēšanu, kandidātu un vēlēto pārstāvju finansēšanas procedūras pasargā tos no pakļaušanās atsevišķu grupējumu interesēm?**

#### *Likumdošana*

Jau pirms iestāšanās Eiropas Savienībā Latvija sāka grozīt politisko partiju finansēšanas sistēmu, lai mazinātu atsevišķu lielu sponsoru ietekmi politikā un veicinātu atklātību. 2002. gadā likumdevējs samazināja pieļaujamo ziedojumu apmēru un ieviesa nozīmīgas atklātības prasības attiecībā uz partiju ziedotājiem un izdevumiem (Čigāne 2003, 48–54). Arī vēlāk vairākkārt izdarītas nozīmīgas izmaiņas, un 2014. gadā Eiropas Komisija atzinusi, ka Latvijā “politisko partiju finansēšana un priekšvēlēšanu aģitācija ir relatīvi pārredzama” (Eiropas Komisija 2014, 4).

Patlaban Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums un Priekšvēlēšanu aģitācijas likums paredz visaptverošu regulējumu. Atbilstoši likuma prasībām informācija par politisko partiju saņemtajām iestāšanās un biedru naudām, kas pārsniedz vienu minimālo algu, un ziedojumiem (maksātāju vai ziedotāju vārdi un uzvārdi, summas) ir publiskojama KNAB uzturētā tiešsaistes datubāzē, viens cilvēks partijai gada laikā drīkst ziedot ne vairāk kā 50 minimālās algas, t.i., 16 000 eiro (2014. gada sākumā), vairākas kampaņas izdevumu kategorijas (reklāmas izvietošana, labdarības pasākumu finansēšana) ir ierobežotas ar izdevumu griestiem, un 30 dienu periodā pirms vēlēšanām ir aizliegta apmaksāta priekšvēlēšanu aģitācija televīzijā.

Lai mazinātu atkarību no privātajiem sponsoriem, partijām, par kurām Saeimas vēlēšanās nobalsojuši vairāk nekā divi procenti vēlētajū, piešķir valsts finansējumu. Par netiešu valsts finansējumu ir uzskatāmas arī visu deputātu kandidātu sarakstu tiesības uz valsts noteikto bezmaksas raidlaiku. Turklāt no valsts budžeta tiek paredzēts finansējums priekšvēlēšanu raidījumu veidošanai televīzijas programmās.



*Faktiskā situācija*

Pirms iestāšanās Eiropas Savienībā Latvijai bija raksturīgas ārkārtīgi dārgas vēlēšanu kampaņas – 3,9 lati uz vienu balsstiesīgo 2002. gadā salīdzinājumā ar summām no 0,4 latiem līdz 2,0 latiem Lielbritānijā, Zviedrijā, Francijā un Austrijā (Čigāne 2003, 54). Saeimas vēlēšanu kampaņu dārdzība pieauga līdz pat 2006. gadam, bet 2010. gadā radikāli samazinājās.

**10.2. tabula. Aplēses par Saeimas vēlēšanu kampaņu izdevumu kopsummām**

Gads	Summa (LVL)
1998	1 699 999 (saskaņā ar partiju deklarēto)
2002	6 325 000 (saskaņā ar NVO monitoringa datiem). Arī oficiāli deklarētā summa pārsniedza piecus miljonus
2006	6 635 546 (saskaņā ar NVO monitoringa datiem)
2010	3 607 411 (saskaņā ar partiju deklarēto)

*Avots:* Kažoka 2011, 28.

Analizējot situāciju divu mēnešu periodā pirms 2005., 2009. un 2013. gada pašvaldību vēlēšanām, daži rādītāji liek domāt, ka partiju ziedotāju loks kļuvis plašāks un nedaudz mazinājusies lielo ziedotāju dominance. Tā vidējais ziedojumu lielums pirms 2009. gada vēlēšanām bija 608 lati, bet pirms 2013. gada vēlēšanām vairs tikai 463 lati. Savukārt lielo ziedojumu (vairāk nekā 5000 latu) īpatsvars samazinājās no 43% līdz 23% (Kažoka 2013).

Ņemot vērā daudzos ierobežojumu un aizliegumus, Latvijas partiju un vēlēšanu finansēšanas sistēma var būt efektīva tad, ja ir pietiekami stingra kontrole un sodi pārkāpējiem. Partiju finansēšanas kontrole ir galvenokārt KNAB kompetence. Vairākos gadījumos KNAB ir parādījis savu kontroles spēju. 2006. gada vēlēšanu kampaņas laikā nevalstiskās organizācijas veica plašu aģitācijas kampaņu par labu Tautas partijai (TP), kā arī Latvijas Pirmās partijas un partijas “Latvijas ceļš” vēlēšanu apvienībai (LPP/LC). Pieskaitot attiecīgos izdevumus TP priekšvēlēšanu izdevumu kopsummai, KNAB noteica pienākumu partijai pārskaitīt valsts budžetā pārsniegtos priekšvēlēšanu izdevumus un prettiesiski pieņemtus ziedojumus gandrīz 1,03 miljonu latu apmērā. TP pārsūdzēja KNAB lēmumu tiesā. 2011. gadā, kad spriedums stājās spēkā, partija jau bija likvidēta. LPP/LC bija jāiemaksā budžetā 528 870 lati. 2012. gadā, kad šajā lietā bija beigusies tiesvedība, arī LPP/LC saistību pārņēma “Šlesera reformu partija LPP/LC” bija likvidēta (Delna 2011–2012b).

Laika gaitā KNAB konstatējis daudzus salīdzinoši nelielus partiju finansēšanas noteikumu pārkāpumus. Tomēr kopumā pēdējos gados vēlēšanu dalībnieki cenšas ievērot likuma prasības vismaz tiktāl, ciktāl tas attiecas uz formālo procedūru respektēšanu.

*Negatīvie indikatori*

Kaut arī partijas izvairās no klajiem pārkāpumiem, negodīga prakse kampaņās nav beigusies, un ir saglabājušās tādas problēmas kā slēptā reklāma medijos un pašvaldību izvietota reklāma, kas atbilst konkrētu partiju kampaņas vajadzībām (Kažoka 2011, 7). Netieši indikatori norāda uz joprojām notiekošu slēptu partiju finansēšanu un vēletu politiķu darbību šauru, slēptu interešu labā.

Partiju finansēšanas kontekstā uzmanību piesaistījuši gadījumi, kur atsevišķas personas ar pieticīgiem ienākumiem ziedo prāvas summas (Eiropas Komisija 2014, 4–5), radot aizdomas par starpniecību partiju finansēšanā (t.i., sākotnējais naudas avots ir kāda trešā persona), partiju finansēšanu no ēnu ekonomikā gūtiem ienākumiem vai darījumiem, kur ziedojums tiek sniegts apmaiņā pret kādu partijas nodrošinātu labumu. Piemēram, 2012. gadā kādai partijai 2000 latu bija ziedojusi persona, kuras ienākumi 2011. gadā bijuši tikai 4396,93 lati un parādsaistības gandrīz

4685 lati. Ziedojums, šķiet, saistīts ar faktu, ka 2012. gadā ziedotājs ieguvis ievērojami labāk apmaksātu darbu pašvaldības kapitālsabiedrībā (TVNET/LTV “*De facto*” 2013; VID). 2010. gadā kādai partijai vairāki cilvēki iemaksājuši visai prāvas summas – no 1000 līdz 2498 latiem –, lai gan, pēc pašu deklarētajām ziņām, viņiem nepiederēja īpašumi un uzkrājumi nepārsniedza 500 latu. Viņu publiski zināmo ienākumu apmērs Saeimas deputātu palīga amatā bija salīdzinoši neliels, un attiecīgo maksājumu nosegšanai būtu pilnībā jātērē vairāku mēnešu atalgojums (DELFI 2011).

Pār atsevišķiem Saeimas deputātiem vai frakcijām ik pa laikam krīt aizdomu ēna saistībā ar šauru interešu aizstāvēšanu lēmumu pieņemšanas procesā, kaut gan bieži vien šos gadījumus nav iespējams saistīt ar atkarību no finansētājiem. Piemēram, 2012. gada sākumā Valsts prezidents Andris Bērziņš nodeva Saeimai otrreizējai caurskatīšanai Valsts robežas likuma grozījumus, kuros bija paredzēts uzticēt elektroniskās robežšķērsošanas sistēmas izveidi konkrētai biedrībai. Publiski paustās bažas liecināja par iespēju, ka šī biedrība panāks, lai kravas automašīnas būtu spiestas iebraukt maksas stāvlaukumā, ko ar Eiropas līdzfinansējumu izbūvējis savulaik ar *Parex* banku saistīts uzņēmums (LTV Panorāma 2012). Vēlāk likumdevējs transportlīdzekļu reģistrāciju rindā uzdeva Valsts robežsardzei. Savukārt, kad 2013. gada nogalē Nacionālā apvienība pieprasīja tieslietu ministra Jāņa Bordāna atsaukšanu no amata, daži mediji un eksperti to skaidroja ar ministra centieniem reformēt maksātnespējas jomu, tādējādi apdraudot partijas sponsoru intereses (sponsoru vidū, kuru vidū bijuši arī maksātnespējas administratori) (LETA 2013a; Sprance 2013).

Partiju ziedojumu analīze rāda, ka sponsoru vidū ir daudz cilvēku, kuru uzņēmējdarbība ir atkarīga no publiskajiem iepirkumiem. 2013. gadā žurnālisti norādīja uz ievērojamiem ziedojumiem, kurus partijai “Vienotība” atvēlējušas personas, kas saistītas ar informācijas tehnoloģiju un būvniecības uzņēmumiem, kuri izpilda valsts iestāžu vai kapitālsabiedrību pasūtījumus. Savukārt partijas “Saskaņas centrs” ziedotāji bijuši vairāki būvnieki, kuri pildījuši Rīgas pašvaldības iestāžu pasūtījumus (DELFI 2013). Tādējādi pastāv aizdomas, ka publiskā iepirkuma līgumu piešķiršanā priekšrocība ir uzņēmumiem, ar kuriem saistīti partiju finansētāji. Bažas raisa arī tas, ka kopumā partiju atkarība no privātajiem sponsoriem joprojām ir liela. No 2012. gada sešas partijas un apvienības ieguvušas tiesības katru gadu saņemt valsts finansējumu kopumā 442 322,50 latu (629 368,22 eiro) apmērā (KNAB 2014d), bet pieļaujamais tēriņu limits katrai atsevišķai partijai pirms 2014. gada Saeimas vēlēšanām ir 422 997,09 eiro (turklāt ne visas izmaksas ir iekļautas šajā summā) (KNAB 2014a).

Tiesu spriedumi, kas paturēja spēkā bargos sodus partijām – kampaņu finansēšanas noteikumu pārkāpējām, valsts finansējuma ieviešana partijām, arvien stingrāki ierobežojumi un kopējais izdevumu samazinājums liek domāt, ka situācija ievērojami uzlabojusies salīdzinājumā ar 2007. gadu. Tomēr aizdomas par slēpto reklāmu medijos, starpniecību ziedošanā un partijas sponsoru šauru interešu ietekmi uz politiķu rīcību ļauj situāciju vērtēt tikai kā apmierinošu.

#### **10.4. Ciktāl tiek kontrolēta spēcīgu uzņēmumu un biznesa interešu ietekme uz sabiedrisko rīcībpolitiku; cik lielā mērā tie nav saistīti ar korupciju, tostarp ar starptautisko korupciju?**

##### *Likumdošana*

Latvijā nav tieša lobēšanas regulējuma, un mēģinājumi virzīt pieņemšanai lobēšanas likumu līdz šim cietuši neveiksmi. Daži normatīvie akti skar atsevišķus ar lobēšanu saistītus aspektus. Piemēram, saistībā ar atklātību jāuzsver prasība tiesību aktu projektu anotācijās norādīt ziņas par sabiedrības līdzdalību un konsultācijām, kas notikušas projekta izstrādē (Ministru kabineta kārtības ruļļa 3. punkts; Tiesību akta projekta sākotnējās ietekmes izvērtēšanas kārtības 60.–62. punkts; Saeimas kārtības ruļļa 85. panta piektās daļas 6. punkts). Tomēr kopumā likumi nenodrošina visaptverošas informācijas par lobētāju un lēmumu pieņēmēju mijiedarbību apkopošanu un publiskošanu.

Normatīvajos aktos ir arī atsevišķi noteikumi, kas regulē attiecības starp valsts amatpersonām un privātpersonām vispār (t.sk. ar iespējamiem lobētājiem). Tā Interesu konflikta novēršanas likums aizliedz amatpersonām pieņemt dāvanas, pildot amata pienākumus (ar atsevišķiem izņēmumiem), kā arī nosaka ierobežojumus gadījumiem, kad attiecībā uz dāvinātāju amatpersonai būtu jāveic amata darbības (13., 13.<sup>1</sup> un 13.<sup>2</sup> panti). Saeimas deputātu ētikas kodeksa 9. punkts noteic, ka “deputāts nepieņem privātu uzaicinājumu un nepiedalās pasākumā vai izvairās no citādas situācijas, ja sakarā ar to var rasties aizdomas par viņa interešu konfliktu vai Saeimas prestiža pazemināšanu”.

Daļēju ieskatu par valsts amatpersonas privātajām interesēm sabiedrība var gūt, iepazīstoties ar ziņām, kuras sniegtas valsts amatpersonu deklarācijās. Deklarācijās amatpersonas norāda šādas ziņas: dzīvesvieta, laulātie, vecāki, brāļi, māsa un bērni, valsts amatpersonas amats un citi amati un darbi; īpašumā, valdījumā, lietošanā esošie nekustamie īpašumi, tai piederošās kapitāla daļas, akcijas un vērtspapīri, transportlīdzekļi, uzkrājumi, darījumi, parādsaistības un izsniegtie aizdevumi, ja to apmērs pārsniedz 20 minimālās mēnešalgas, un visu veidu ienākumi (Interesu konflikta novēršanas likuma 24. panta pirmā daļa). 2014. gada janvārī Saeima deklarācijā norādāmo ziņu klāstu vēl paplašināja, nosakot pienākumu deklarēt arī to, ja amatpersona ir patiesā labuma guvēja no citai personai piederošiem aktīviem. Deklarētā informācija ir publiski pieejama ar atsevišķiem likumā noteiktiem izņēmumiem.

Tomēr valsts amatpersonu mantiskā stāvokļa pilnvērtīga kontrole nav iespējama apstākļos, kad prettiesiski iegūtus aktīvus ir viegli slēpt zem citu fizisko personu vārda. Atsaucoties uz KNAB, 2005. gada demokrātijas audits norādīja, ka “Latvijā nav izveidota ticama iedzīvotāju ienākumu un uzkrājumu deklarēšanas sistēma, kas ļautu konstatēt, kādi naudas līdzekļi ir iedzīvotāju rīcībā, un ļautu izsekot šo līdzekļu apritei” (Čigāne, Kārklīņa 2005, 132). Nozīmīgākais likumdevēja mēģinājums šo problēmu risināt bija Fizisko personu mantiskā stāvokļa un nedeklarēto ienākumu deklarēšanas likuma pieņemšana. Saskaņā ar šo likumu Latvijas rezidenti, kuri atbilda noteiktiem kritērijiem, līdz 2012. gada 1. jūnijam bija jāiesniedz mantiskā stāvokļa deklarācija. Saskaņā ar ieceri valsts amatpersona vai jebkurš cits iedzīvotājs vairs nevar atsaukties uz nepārbaudāmiem pagātnes uzkrājumiem gadījumā, kad Valsts ieņēmumu dienestam radušās šaubas par viņa izdevumu atbilstību likumīgiem ienākumu avotiem. Mantiskā stāvokļa deklarēšana bija vienreizējs pasākums, kura efektivitāte vismaz publiski pieejamos avotos pagaidām nav vispusīgi izvērtēta.

Lai pastiprinātu kontroli gadījumos, kad atklātībā zināmie uzņēmumu īpašnieki nav to patiesā labuma guvēji, 2011. gadā Saeima grozīja Komerclikumu un noteica kapitālsabiedrībām pienākumu iesniegt komercreģistra iestādei paziņojumu par to patiesā labuma guvējiem (17.<sup>1</sup> pants). Līdzīga prasība tika noteikta arī attiecībā uz masu informācijas līdzekļu dibinātājiem un īpašniekiem (likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 10.<sup>2</sup> pants). Līdz ar to vajadzētu samazināties negodīgu amatpersonu iespējām slēpt savu faktisko līdzdalību kapitālsabiedrībās. Tomēr arī šo likumu grozījumu efektivitāte pagaidām nav skaidri zināma.

Pēdējo desmit gadu laikā Latvijas likumdevēja politiskā griba padarīt politiku un privāto ekonomisko interešu attiecības atklātākas un kontrolējamākas bijusi nevienmērīga. Tomēr vispārīgā tendence ir vērsta uz pakāpeniskiem uzlabojumiem.

### *Faktiskā situācija*

Laikā, kad Latvija iestājās Eiropas Savienībā, korupcijas kontekstā sevišķas bažas saistījās ar tā saukto valsts sagrābšanu – likumu, noteikumu, lēmumu un citu valdības rīcībpolitiku ietekmēšanu, nelikumīgi un neausrakatāmi piedāvājot privātus labumus valsts amatpersonām. Šo bažu pamudinājums bija 2000. gadā Pasaules Bankas publicētais valsts sagrābšanas indekss, izteikts kā valsts sagrābšanas ietekmēto firmu īpatsvars, kas Latvijas gadījumā bija 30% (Lietuvā – 11%, un Igaunijā – tikai 10%) (The World Bank 2000, XV, 13). Atkārtoti pētījumi uzrādīja uzlabojumu Latvijas gadījumā, taču progress nebija radikāls. Pēdējos gados jauni valsts sagrābšanas indeksa dati par Latviju nav pieejami, tāpēc nesenās tendences nav kvantitatīvi izmērāmas. Ņemot vērā

uzlabojumus partiju finansēšanas jomā, varētu sagaidīt, ka arī valsts sagrābšanas situācija ir uzlabojusies. Pēc 2011. gada Saeimas vēlēšanām vismaz šķietami mazinājusies tā saukto oligarhu ietekme Latvijas likumdevējā (Dreifelds 2013, 319–320). Tajā pašā laikā 2005. gada demokrātijas auditā nosaukto klasisko valsts sagrābšanas gadījumu (*Latvenergo* trīs miljonu lieta, Ventspils mēra ekonomiskās intereses un digitālās televīzijas ieviešana) būtība tā arī nav pilnībā noskaidrota (divās pēdējās lietās turpinās tiesvedība).

Netiešs rādītājs tam, cik lielā mērā publiskās institūcijas darbojas sabiedrības, nevis šaurās privātās interesēs, ir valsts amatpersonu iecelšana. Aptuvens civildienesta profesionālisma/politizētības rādītājs ir tas, vai valsts sekretāri saglabā savus amatus pēc tam, kad ir nomainījušies ministri, it īpaši gadījumos, ja nākamajam ministram ir no iepriekšējā atšķirīga partijas piederība. 2013. gada martā no 13 valsts sekretāriem viens bija pieredzējis četras ministra nomaiņas, viens – trīs nomaiņas, četri – divas nomaiņas, divi – tikai vienu nomaiņu, bet pieci – nevienu nomaiņu (t.i., viņi bija iecelti tolaik amatā esošā ministra laikā). Protams, ne visos nomaiņu gadījumos bija mainījusies ministra partijas piederība, kaut gan visi valsts sekretāri, kuri vispār bija “pārdzīvojuši” ministra nomaiņu, bija pieredzējuši arī vismaz vienu ministra partijas piederības nomaiņu (Kalniņš 2014, 8). Lai gan ir vērojamas atsevišķas politizācijas iezīmes, ierēdniecība vismaz daļēji saglabā stabilitāti arī politisko pārmaiņu situācijās.

Sabiedriskās politikas centra “Providus” pētījums 2010. gadā aplūkoja 13 valsts kapitālsabiedrību izlasi. Sešu sabiedrību valdēs bija ar politiskajām partijām saistītas personas. Šajās sešās valdēs bija pavisam 19 locekļi, no tiem 10 bija saistīti ar partijām (Kalniņš, Litvins 2011, 59–61). Nereti notiekošās valžu locekļu nomaiņas saistībā ar valdības maiņu, kā arī profesionālu atlases kritēriju trūkums liecina, ka uzņēmumos ieguldīto valsts aktīvu ļaunprātīgas izmantošanas risks ir ļoti augsts. Ziņas par politiski motivētām iecelšanām regulāri sasniedz sabiedrību. Piemēram, 2014. gada februārī uzmanību piesaistīja bijušās Ministru prezidenta biroja vadītājas iecelšana starptautiskās lidostas “Rīga” valdē (DELFI 2014), aprīlī – Reformu partijas valdes priekšsēdētāja vietnieces iecelšana Ventspils brīvostas valdē (LETA 2014).

Ik pa laikam sabiedrībā uzvirtojošie protesti pret politisko korupciju un tā saukto oligarhu varu (piemēram, akcijas 2007. gadā pret Alekseja Loskutova atbrīvošanu no amata un 2011. gadā pret oligarhiem), šķiet, zināmā mērā ierobežo politisko korupciju. Tomēr valsts sagrābšanas tieša apkarošana devusi visai pieticīgus rezultātus, kaut gan kopš 2004. gada apkarošanas centieni bijis daudz.

### *Negatīvie indikatori*

Neparasti detalizētu ieskatu tajā, kā šauras intereses ietekmējušas amatpersonu lēmumus, sniedza tā sauktā oligarhu kriminālprocesa nopludinātie materiāli. Viena no epizodēm attiecās uz 2010. gadu, kad Rīgas domes priekšsēdētāja vietnieku un Rīgas brīvostas valdes priekšsēdētāju Aināru Šleseru ievēlēja Saeimā un viņam saskaņā ar likuma prasībām vajadzēja atstāt ārpusparlamenta amatus. A. Šlesers centies nodrošināt, lai brīvostas amatu ieņemtu viņa toreizējais partijas biedrs Andris Ameriks. A. Šlesers it kā vienojies ar Aivaru Lembergu par to, ka Lembergs nodrošinās Zaļo un Zemnieku savienības pārstāvja brīvostas valdē atbalstu A. Amerikam. Kā atlīdzību Šlesers apņēmis nodrošināt reklāmas līgumu ar A. Lemberga kontrolē esošo SIA “Mediju nams”. Reklāmu pirktu brīvostas pārvalde vai aviokompānija “*Air Baltic*” caur Rīgas pašvaldības nodibinājumu “*Live Riga*”, tostarp lai slēpti reklamētu A. Šlesera politiskos spēkus (Pietiek 2011; Delna 2013b). A. Ameriks patiešām tika ievēlēts brīvostas priekšsēdētāja amatā un joprojām tajā atradās šā pārskata rakstīšanas laikā.

Pēc lielveikala “Maxima” sagrūšanas Rīgā 2013. gada novembrī publiskajā telpā izskanēja apgalvojumi (to skaitā arī no ekonomikas ministra), ka būvniecības industrijas spiediens ir bijis viens no cēloņiem, kāpēc kavēta drošības un kvalitātes standartu paaugstināšana būvniecībā (Lēvalde, Ķirsons 2013). Šādi apgalvojumi gan neapstiprina korupcijas pastāvēšanu, tomēr rada pamatu



bažām, ka šauras ekonomiskās intereses spēj ietekmēt valdības politiku tik lielā mērā, ka var rasties draudi pat sabiedrības drošībai.

Tā kā līdz šim Latvijā nav izdevies tiesiskā ceļā noskaidrot vairāku lielāko iespējamās valsts sagrābšanas gadījumu būtību un galīgie lēmumi vairākos svarīgos tiesu procesos nav sagaidāmi pārskatāmā nākotnē, necaurskatāmā interešu realizācija un neefektīvie tiesu procesi liek vērtēt situāciju kā sliktu (kas gan ir labāk nekā galēji kritiskais vērtējums 2005. un 2007. gadā).

### 10.5. Cik lielā mērā sabiedrībā valda pārlicība, ka valsts amatpersonas un valsts dienesti nav saistīti ar korupciju?

Latvijas pilsoņu vidū ir diezgan daudzveidīgi uzskati par to, kas konkrēti ir politiskā korupcija. 2008. un 2014. gadā tika veiktas aptaujas (SKDS 2008; DA 2014), kurās respondenti tika lūgti atbildēt, kuras no minētajām situācijām viņi uzskata par politisko korupciju. Turklāt anketā piedāvātās situācijas aptvēra ne tikai šaurām korupcijas definīcijām atbilstošas situācijas (piemēram, kad politiķis pieņem vai pieprasa neoficiālu maksājumu, lai pieņemtu kādu politisku lēmumu), bet arī partiju finansēšanas noteikumu pārkāpumus un nepotisma izpausmes (piemēram, savai partijai pietuvinātu cilvēku iekārtošana izdevīgos amatos valsts apmaksātā darbā), simptomus, kuri varētu liecināt par korupciju (piemēram, dārgas dāvanas (ceļojumi, automašīnas) politiķiem), taču varētu būt izskaidrojami arī citādi; sliktas pārvaldības iezīmes (piemēram, politiska lēmuma pieņemšana bez diskusijām plašākā sabiedrībā), kā arī praktiski neizbēgamas politiskā procesa iezīmes (piemēram, politiska lēmuma pieņemšana lobētāja ietekmē vai bez diskusijām plašākā sabiedrībā).

#### 10.3. tabula. Ir dažādi uzskati par to, ko nozīmē politiskā korupcija. Lūdzu, norādiet, kurus no zemāk minētajiem gadījumiem, Jūsprāt, varētu uzskatīt par politisko korupciju! (%)

	2008	2014
Situācija, kad politiķis pieņem vai pieprasa neoficiālu maksājumu, lai pieņemtu kādu politisku lēmumu	71,2	77,7
Savai partijai pietuvinātu cilvēku iekārtošana izdevīgos amatos valsts apmaksātā darbā	52,7	70,2
Dārgas dāvanas (ceļojumi, automašīnas) politiķiem	52,5	65,3
Valsts mantas (līdzekļu) nelietderīga izmantošana	48,7	58,2
Lielāka valsts budžeta finansējuma piešķiršana tām pašvaldībām, kur pie varas ir ar konkrēto partiju saistīti cilvēki	48,1	57,0
Partijai pietuvinātu cilvēku uzņēmumiem izdevīgu politisku lēmumu atbalstīšana	46,9	61,1
Nelikumīgu ziedojumu pieņemšana, lai finansētu partijas darbību	44,9	60,4
Situācija, kad tiek atbalstīti politiski lēmumi, kas izdevīgi tikai daļai sabiedrības	44,0	48,9
Politiska lēmuma pieņemšana lobētāja ietekmē	41,8	52,4
Valsts budžeta finansējuma piešķiršana bez skaidriem kritērijiem	36,1	46,8
Lielākas summas iztērēšana partijas priekšvēlēšanu kampaņai, nekā atļauj likums	34,5	47,7
Politiska lēmuma pieņemšana bez diskusijām plašākā sabiedrībā	30,9	35,8
Sabiedrībā pretrunīgi vērtēta politiska lēmuma pieņemšana bez pietiekama pamatojuma	28,6	35,6
Cits	0,7	0,1
Nekas no minētā	0,6	1,9
Grūti pateikt	6,1	4,7

Avots: SKDS (2008; pirmo reizi daļēji publicēti: Kalniņš 2009); DA 2014, F1. tabula.



Vismaz trešdaļa Latvijas pilsoņu uzskata visus šos gadījumus par korupciju. Daudzi pilsoņi sliecas šo apzīmējumu attiecināt arī uz parādībām, kuras vairums ekspertu par korupciju nesauktu. Turklāt šāda viedokļa īpatsvars ir pieaudzis attiecībā uz visām uzskaitītajām situācijām. Kopumā nosliece dažādas politikā vērojamas negatīvās parādības dēvēt par korupciju ir gājusi plašumā. Attiecībā uz septiņām situācijām pieaugums pārsniedzis pat desmit procentpunktus. Ja apzīmējuma “korupcija” lietošanu interpretē kā neiecietības izpausmi, visvairāk (par aptuveni 14–17 procentpunktiem) tā pieaugusi attiecībā uz partijai pietuvinātu cilvēku iecelšanu amatos, nelikumīgu ziedojumu pieņemšanu, lai finansētu partijas darbību, un partijai pietuvinātu cilvēku uzņēmumiem izdevīgu politisku lēmumu atbalstīšanu. Tātad ir ievērojami paplašinājies nosodījums tām situācijām, kas saistītas ar partiju negodprātīgu darbību.

Tomēr pilsoņu attieksmēs ir sastopams ne tikai nosodījums, bet arī iecietība pret korupciju. Šāda tolerance izpaužas attieksmē pret apgalvojumiem, kuri korupciju netieši attaisno, atzīst nepieciešamību ar to sadzīvot, paūž bezspēcību vai vienaldzību. Kopš 2008. gada nedaudz (no 31,3% līdz 26,2%) samazinājies to pilsoņu īpatsvars, kuri uzskata, ka var atbalstīt politiķi, kas zog, taču rūpējas arī par pārējo sabiedrību (2014. gadā aptuveni tikpat uzskata, ka politiķa profesionālā kompetence ir svarīgāka nekā viņa godīgums). Joprojām vairāk nekā puse piekrīt zināmu nolemtību ietverošajiem apgalvojumiem, ka politikā visi ir korumpēti, neviens nav īpaši labāks par citiem un ka ikviens cilvēks, nokļūvis politiķa amatā, arī pats šo situāciju mēģinātu izmantot personiskam labumam. Turklāt visvairāk pieaudzis to respondentu īpatsvars, kuri informāciju par politiskās korupcijas gadījumiem vērtē kā pārāk tendenciozu un neuzticamu, lai saprastu, kurš ir vainīgs un kurš nav vainīgs. Šādi atbildējušas vairāk nekā divas trešdaļas pilsoņu, kas varētu arī liecināt par grūtībām vēlēšanās pārliecināti nošķirt korumpētus (un tāpēc neatbalstāmus) kandidātus no nekorumpētiem. Kopumā Latvijas pilsoņu vidū vismaz ceturtdaļa ir visai toleranta pret korupciju.

#### 10.4. tabula. Norādiet, cik lielā mērā Jūs piekrītat šādiem apgalvojumiem! (%)

	Gads	Piekrītu	Nepiekrītu	Grūti pateikt, nav atbildes
Informācija par politiskās korupcijas gadījumiem ir pārāk tendencioza un neuzticama, lai saprastu, kurš ir vainīgs un kurš nav vainīgs.	2008	60,1	23,9	16,0
	2014	70,7	18,4	10,9
Informācija par politiskās korupcijas gadījumiem ir pārāk sarežģīta, lai saprastu, kurš ir vainīgs un kurš nav vainīgs.	2008	64,0	24,6	11,4
	2014	71,1	20,4	8,5
Ikviens cilvēks, nokļūstot politiķa amatā, arī pats to mēģinātu izmantot personīgam labumam.	2008	56,1	29,5	14,3
	2014	58,9	30,8	10,3
Politikā visi ir korumpēti, neviens nav īpaši labāks par citiem.	2008	53,2	35,4	11,4
	2014	54,9	37,1	8,0
Var atbalstīt politiķi, kas zog, taču rūpējas arī par pārējo sabiedrību.	2008	31,3	58,4	10,3
	2014	26,2	69,5	4,3
Politīķa profesionālā kompetence ir svarīgāka nekā viņa godīgums.	2008	26,5	58,4	15,1
	2014	26,3	60,7	13,0
Mani īpaši neuztrauc pārkāpumi politisko partiju finansēšanā.	2008	28,8	55,7	15,5
	2014	33,1	56,1	10,8
Ir valstis, kurās praktiski nav politiskās korupcijas.	2008	27,0	41,0	31,9
	2014	26,6	43,9	29,5

Avots: SKDS (2008; pirmo reizi daļēji publicēti: Kalniņš 2009); DA 2014, F4. tabula.

Lai gan attieksmes ir visai atšķirīgas, vienprātība ir konstatējama attiecībā uz vispārīgo jautājumu par korupcijas izplatību. Saskaņā ar Eiropas Komisijas aptauju 83% respondentu atzina, ka korupcija Latvijā ir izplatīta. Tādējādi Latvija atradās 16. vietā 28 Eiropas Savienības dalībvalstu vidū (European Commission 2014, 20). Pasaules kontekstā Latvija atrodas mazliet virs vidusmēra. Turklāt situācija maz mainījies kopš 2003. gada. Saskaņā ar Pasaules Bankas korupcijas kontroles rādītāju Latvija globālā salīdzinājumā ir svārstījies starp 60. un 66. procentili (augstāka procentile nozīmē labāku korupcijas kontroli). Iestājoties Eiropas Savienībā 2004. gadā, Latvijas rādītājs bija +0,14 (skalā no – 2,5 līdz +2,5), savukārt 2012. gadā tas bija +0,15 (vislabākais rādītājs +0,32 Latvijai bija 2005. gadā neilgi pirms krīzes; būtisks kritums līdz +0,13 fiksēts 2008. gadā) (The World Bank Group 2013).

Tomēr 2007. un 2012. gada aptauju datu salīdzinājumā var konstatēt, ka ir pieaugusi iedzīvotāju uzticēšanās dažādu publisko institūciju godīgumam korupcijas kontekstā. Tiesa gan, konkrētu institūciju novērtējums krasi atšķiras. 2012. gadā visaugstāk novērtēts Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta godīgums (1,13 skalā no –2 līdz +2; 2007. gadā bija 0,74), no valsts institūcijām tālāk sekoja Valsts kontrole (0,72; 2007. gadā bija 0,34) un Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (0,63). Zemākie rādītāji bija Privatizācijas aģentūrai (–0,17; 2007. gadā bija –0,57), MK (–0,27; 2007. gadā bija –0,75) un Saeimai (–0,34; 2007. gadā bija –0,66) (LF, KNAB 2012).

Salīdzinājumā ar 2005. gadu plašsaziņas līdzekļu saturā korupcijas tēmas nozīme mazinājusies, tomēr nav zudusi pavisam (Kalniņš, Ķirse 2012, 158–159). Piemēram, nedēļas žurnāls *Ir* un daži televīzijas raidījumi joprojām regulāri gatavo materiālus par iespējamo korupciju valsts un pašvaldību struktūrās, kā arī par aizdomīgiem partiju finansēšanas gadījumiem. Paradoksāli, ka tieši mediju intereses atslābums var daļēji izskaidrot, kāpēc pieaugusi sabiedrības uzticēšanās institūciju godīgumam. Tomēr aptauju dati ļauj vērtēt esošo stāvokli kā apmierinošu.

### Kopsavilkums: virzība pēdējos desmit gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
10.1.			X		
10.2.			X		
10.3.			X		
10.4.				X	
10.5.			X		

### Vislabākā iezīme

Kopumā visaptverošs un starptautiskajiem standartiem atbilstošs pretkorupcijas tiesiskais regulējums.

### Visnopietnākā problēma

Nespēja saprātīgā laikā iztiesāt sarežģītas korupcijas krimināllietas.

### Ieteicamie uzlabojumi

- Stiprināt iestāžu vadītāju atbildību par interešu konfliktu kontroli un veicināt interešu konfliktu izvērtēšanu pēc būtības.
- Veicināt ziņošanu par koruptīviem noziedzīgajiem nodarījumiem un radīt visaptverošu trauksmes cēlāju aizsardzības sistēmu.

- Turpināt meklēt iespējas efektīvizēt krimināllietu iztiesāšanu.
- Palielināt valsts finansējumu politiskajām partijām.
- Uzlabot valsts un pašvaldību kapitālsabiedrību pārvaldību.

### **Literatūra**

AT (2011). Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. A42539007. Izgūts no: [http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department3/2011/ska\\_311-2011.pdf](http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department3/2011/ska_311-2011.pdf) [šis un vairums citu šajā rakstā izmantoto elektronisko materiālu skatīti 2014. gada aprīlī – maijā].

AT (2012). Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta lēmums lietā Nr. 11110011506. Izgūts no: [http://politika.lv/article\\_files/1874/original/SKK-212-12.pdf?1338899331](http://politika.lv/article_files/1874/original/SKK-212-12.pdf?1338899331)

Čigāne, L. (2003). Partiju finansēšanas sistēma maiņās un attīstībā. No: Kalniņš, V. (red.). *Ceļā uz godīgāku sabiedrību: korupcijas novēršanas politikas jaunākās tendences Latvijā*. Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 48.–60. lpp. Izgūts no: [http://liia.lv/site/attachments/17/01/2012/Uz\\_godigaku\\_sabiedribu.pdf](http://liia.lv/site/attachments/17/01/2012/Uz_godigaku_sabiedribu.pdf)

Čigāne, L., Kārklīņa, R. (2005). Korupcijas mazināšana. No: *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits*. Red. J. Rozenvalds. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 127.–136. lpp.

DA (2014). 2014. gada demokrātijas audita vajadzībām veiktās iedzīvotāju aptaujas dati (aptaujas pasūtītājs – LU Sociālo zinātņu fakultāte, izpildītājs – SKDS). Valsts pētījumu programma “Nacionālā identitāte”. Sk. šā izdevuma 2. pielikumu; ar pilnīgiem aptaujas rezultātiem var iepazīties LU SZF mājaslapā.

DELFI (2011). JĻ jauniešu – deputātu palīgu prāvās biedra naudas pirms vēlēšanām rada aizdomas par partijas finansēšanas pārkāpumiem. 14. apr. Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/jl-jauniesudeputatu-paligu-pravas-biedra-naudas-pirms-velesanam-rada-aizdomas-par-partijas-finansesanas-parkapumiem.d?id=38004553>

DELFI (2013). Raidījums: ziedojums varas partijai – labākā investīcija biznesā. *Delfi*, 5. maijs. Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/raidijums-ziedojums-varas-partijai-labaka-investicija-biznesa.d?id=43287209>

DELFI (2014). Dombrovska biroja vadītāju plāno iecelt lidostas valdē. 21. febr. Izgūts no: [http://www.delfi.lv/news/national/politics/dombrovska-biroja-vaditaju-plano-iecelt-lidostas-valde.d?id=44237151&utm\\_source=rss&utm\\_medium=RSS-reader&utm\\_campaign=RSS-Traffic](http://www.delfi.lv/news/national/politics/dombrovska-biroja-vaditaju-plano-iecelt-lidostas-valde.d?id=44237151&utm_source=rss&utm_medium=RSS-reader&utm_campaign=RSS-Traffic)

Delna (2011–2012a). Sabiedrība par atklātību – Delna. Digitālgeita. Izgūts no: <http://www.deputatiuzdelnas.lv/notikumu-hronika/lielakie-korupcijas-un-politikas-skand-li/digitalgeita.html>

Delna (2011–2012b). LPP/LC pārkāpumi 9. Saeimas priekšvēlēšanu kampaņas laikā. Izgūts no: <http://www.deputatiuzdelnas.lv/notikumu-hronika/partiju-park-pumi-vel-san-s/lpplc-parkapumi-9-saeimas-priekspelesanu-kampanas-laika.html>

Delna (2013a). Juris Pūce un ziedojumi sievas vadītajai biedrībai. Izgūts no: <http://www.deputatiuzdelnas.lv/notikumu-hronika/lielakie-korupcijas-un-politikas-skand-li/juris-puce-un-ziedojumi-sievas-vaditajai-biedribai.html>

Delna (2013b). “Oligarhu lieta” un Šlesers. Izgūts no: <http://www.deputatiuzdelnas.lv/notikumu-hronika/lielakie-korupcijas-un-politikas-skand-li/oligarhu-lieta-un-slesers.html>

Delna (2013–2014). Necaurskatāmā maksātspējas administrācijas sistēma. Izgūts no: <http://www.deputatiuzdelnas.lv/notikumu-hronika/lielakie-korupcijas-un-politikas-skand-li/necaurskatama-maksatnespejas-administracijas-sistema.html>

Dreifelds, J. (2013). Latvia. In: *Nations in Transit 2012*. Freedom House, pp. 317–335.

Eiropas Komisija (2004). Eiropabarometrs 62. Nacionālais ziņojums, Latvija. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/eb/eb62/eb62\\_latvia\\_nat.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb62/eb62_latvia_nat.pdf)

Eiropas Komisija (2013). Standarta Eiropabarometrs 80. Nacionālais ziņojums, Latvija. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/eb/eb80/eb80\\_lv\\_lv\\_nat.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb80/eb80_lv_lv_nat.pdf)

Eiropas Komisija (2014). Latvija. ES Pretkorupcijas ziņojums. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/anti-corruption-report/docs/2014\\_acr\\_latvia\\_chapter\\_lv.pdf](http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/anti-corruption-report/docs/2014_acr_latvia_chapter_lv.pdf)

European Commission (2014). Special Eurobarometer 397. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/ebs/ebs\\_397\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_397_en.pdf)

Kalniņš, V. (2009). Mērķis attaisno korupciju... Līdz zināmai robežai. *Korupcijas °C*, Nr. 8, 17.–31. lpp. Izgūts no: <http://korupcijas-c.wdfiles.com/local--files/korupcijas-c-nr-8-2008-gada-otrais-pusgads/Nr%208%20LV>

Kalniņš, V. (2014). Latvia: Mixed regime with a promise. Izgūts no: [http://anticorrrp.eu/wp-content/uploads/2014/03/Latvia-Background-Report\\_final.pdf](http://anticorrrp.eu/wp-content/uploads/2014/03/Latvia-Background-Report_final.pdf)

Kalniņš, V., Ķirse, S. (2012). Valstiskā godaprāta sistēmas novērtējums. Latvija. Izgūts no: <http://delna.lv/wp-content/uploads/2014/02/84538240-Latvijas-Valstisk%C4%81-godapr%C4%81ta-sist%C4%93mas-nov%C4%93rt%C4%93jums-2012.pdf> [skatīts 30.06.2014.].

Kalniņš, V., Litvins, G. (2011). Augošas vērtības meklējumos. Valsts un pašvaldību kapitālsabiedrības: rīcībpolitikas un prakses izvērtējums. Izgūts no: [http://www.providus.lv/upload\\_file/Publikacijas/2011/VALSTS\\_UZNEMUMU\\_PETIJUMS.pdf](http://www.providus.lv/upload_file/Publikacijas/2011/VALSTS_UZNEMUMU_PETIJUMS.pdf)

Kažoka, I. (2011). Kas būtu jāuzlabo Latvijas partiju finanšu un priekšvēlēšanu aģitācijas regulējumā? Izgūts no: [http://www.providus.lv/upload\\_file/Jaunumi/2010/ZinjojumsPartijuFinanses2011gatavs2.pdf](http://www.providus.lv/upload_file/Jaunumi/2010/ZinjojumsPartijuFinanses2011gatavs2.pdf)

Kažoka, I. (2013). Pārskats par Priekšvēlēšanu aģitācijas likuma un Politisko organizāciju finansēšanas likuma piemērošanas problēmām. Nepublicēts.

KNAB (2010). Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs. Publiskais pārskats 2009. Izgūts no: [http://www.knab.gov.lv/uploads/free/parskati/knab\\_publicais\\_parskats\\_2009.pdf](http://www.knab.gov.lv/uploads/free/parskati/knab_publicais_parskats_2009.pdf)

KNAB (2013a). KNAB informē par partiju finansēšanas noteikumu ievērošanu 2011. gadā. Izgūts no: <http://www.knab.gov.lv/lv/knab/press/article.php?id=405832>

KNAB (2013b). KNAB pieņēmis lēmumu par valsts budžeta finansējuma izmaksas pārtraukšanu Reformu partijai. Izgūts no: <http://www.knab.lv/lv/knab/press/article.php?id=413202>

KNAB (2013c). KNAB rosina uzsākt kriminālvajāšanu pret Rīgas pilsētas priekšpilsētas tiesas priekšsēdētāju. Izgūts no: <http://www.knab.gov.lv/lv/knab/press/article.php?id=422217>

KNAB (2013d). KNAB rosina uzsākt kriminālvajāšanu pret septiņām personām saistībā ar kukuļošanu vairākos publiskajos iepirkumos. Izgūts no: <http://www.knab.gov.lv/lv/knab/press/article.php?id=394685>

KNAB (2013e). KNAB uzsāk krimināllietu par kukuļošanu VID amatpersonām. Izgūts no: <http://www.knab.gov.lv/lv/knab/press/article.php?id=420256>

KNAB (2014a). Informatīvais paziņojums par priekšvēlēšanu izdevumu apmēru, kādu drīkst izlietot priekšvēlēšanu izdevumiem pirms 2014. gada Saeimas vēlēšanām. Izgūts no: [http://www.knab.gov.lv/lv/finances/for\\_parties/information/article.php?id=433249](http://www.knab.gov.lv/lv/finances/for_parties/information/article.php?id=433249)

KNAB (2014b). Informatīvais ziņojums “Par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja darbību no 2013. gada 1. jūlija līdz 31. decembrim”. Izgūts no: [http://www.knab.gov.lv/uploads/free/zinojumi/knabzino\\_030214.pdf](http://www.knab.gov.lv/uploads/free/zinojumi/knabzino_030214.pdf)

KNAB (2014c). Korupcijas novēršanas un apkarošanas pamatnostādņu 2014.–2020. gadam projekts. Izgūts no: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40319467>

KNAB (2014d). Valsts budžeta finansējums. Izgūts no: [http://www.knab.gov.lv/lv/finances/state\\_funding/](http://www.knab.gov.lv/lv/finances/state_funding/)

KRSVPIP (2012). Konceptijas projekts par korupcijas risku samazināšanu valsts pārvaldes iestādēs un pašvaldībās. Izgūts no: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40202255&mode=mk&date=2012-02-07>

LETA (2013a). Politoloģe: Bordāns skāris NA sponsoru finansiālās intereses. *Apollo*, 1. nov. Izgūts no: <http://www.apollo.lv/zinas/politologe-bordans-skaris-na-sponsoru-finansialas-intereses/619407>

- LETA (2013b). Sprūdža draudzenes un biroja vadītājas prēmijas lietā KNAB pārkāpumus neatklāj. *Delfi*, 2. okt. Izgūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/sprudza-draudzenes-un-biroja-vaditajas-premijas-lieta-knab-parkapumus-neatklaj.d?id=43701549>
- LETA (2014). Sondore-Kukule tikusi pie amata Ventspils brīvostas valdē. *Apollo*, 1. apr. Izgūts no: <http://www.apollo.lv/zinas/sondore-kukule-tikusi-pie-amata-ventspils-brivostas-valde/644768>
- Lēvalde, V., Ķirsons, M. (2013). Būvniecības uzraudzībā sola reformas. *db.lv*, 26. nov. Izgūts no: <http://www.db.lv/sodien-laikraksta/buvniecibas-uzraudziba-sola-reformas-405669>
- LF, KNAB (2012). Latvijas fakti, Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs. Attieksme pret korupciju Latvijā. Izgūts no: [http://www.knab.lv/uploads/free/attieksme\\_pret\\_korupciju\\_2012.pdf](http://www.knab.lv/uploads/free/attieksme_pret_korupciju_2012.pdf)
- LR Saeima. Par deputātu saukšanu pie administratīvās atbildības. Izgūts no: <http://mandati.saeima.lv/lemuma-projekti/par-deputtu-saukanu-pie-administratvs-atbildb>
- LTV Panorāma (2012). Aizdomas par biznesa interešu lobēšanu elektroniskās robežšķērsošanas sistēmas ieviešanā. 29. janv. Izgūts no: [http://www.youtube.com/watch?v=337RGsT\\_fi0](http://www.youtube.com/watch?v=337RGsT_fi0)
- Pietiek (2011). “Oligarhu lietā” Šleseram un Lembergā draud apsūdzības. 12. sept. Izgūts no: [http://www.pietiek.com/raksti/oligarhu\\_lieta\\_sleseram\\_un\\_lemborgam\\_draud\\_apsudzibas](http://www.pietiek.com/raksti/oligarhu_lieta_sleseram_un_lemborgam_draud_apsudzibas)
- Providus (2013). Sabiedriskās politikas centrs “Providus”. Korupcijas iztiesāšanas statistika 2004.–2012. gadā. Izgūts no: <http://korupcijas-c.wdfiles.com/local--files/statistika-par-korupcijas-lietu-iztiesasanu/Izttab>
- Reformu partija (2013). KNAB lēmums par valsts finansējuma apturēšanu ir nekvalitatīvs precedents; lēmums tiks pārsūdzēts. Izgūts no: <http://reformupartija.lv/2013/06/10/knab-lemums-par-valsts-finansejuma-apturesanu-ir-nekvalitativs-precedents-lemums-tiks-parsudzets/>
- SKDS (2008). Pēc Sabiedriskās politikas centra “Providus” pasūtījuma veikta aptauja (2008.IX).
- SKDS (2011). Uzņēmēju attieksme pret korupcijas jautājumiem. Izgūts no: [http://www.knab.lv/uploads/free/aptaujas/knab\\_aptauja\\_2011\\_attieksme.pdf](http://www.knab.lv/uploads/free/aptaujas/knab_aptauja_2011_attieksme.pdf)
- Sprance, I. (2013). Nevēlamais. *Ir*, 6. nov. Izgūts no: <http://www.ir.lv/2013/11/6/nevelamais>
- Transparency International (2013a). The Global Corruption Barometer 2013. Izgūts no: <http://www.transparency.org/gcb2013/>
- Transparency International (2013b). Whistleblowing in Europe. Legal protections for whistleblowers in the EU. Izgūts no: [http://www.transparency.org/whatwedo/pub/whistleblowing\\_in\\_europe\\_legal\\_protections\\_for\\_whistleblowers\\_in\\_the\\_eu](http://www.transparency.org/whatwedo/pub/whistleblowing_in_europe_legal_protections_for_whistleblowers_in_the_eu)
- TVNET/LTV *De facto* (2013). Partijām gatavi ziedot arī pēdējo kreklu. 27. janv. Izgūts no: [http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/451505-partijam\\_gatavi\\_ziedot\\_ari\\_pedejo\\_kreklu](http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/451505-partijam_gatavi_ziedot_ari_pedejo_kreklu)
- VID. Valsts ieņēmumu dienests. Valsts amatpersonu deklarācijas. Izgūts no: [http://www6.vid.gov.lv/vid\\_pdb/vad](http://www6.vid.gov.lv/vid_pdb/vad)
- Walker, C. (2011). The perpetual battle: corruption in the former Soviet Union and the new EU members. *Corruption °C*, No. 12. Izgūts no: <http://korupcijas-c.wdfiles.com/local--files/start/KC12E.pdf>
- The World Bank (2000). Anticorruption in transition. A contribution to the policy debate. Izgūts no: <http://siteresources.worldbank.org/INTWBIGOVANTCOR/Resources/contribution.pdf>
- The World Bank Group (2013). Worldwide Governance Indicators. Izgūts no: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>



**III daļa**

**PILSONISKĀ SABIEDRĪBA  
UN TAUTAS LĪDZDALĪBA**



# 11. PLAŠSAZIŅAS LĪDZEKĻI DEMOKRĀTISKĀ SABIEDRĪBĀ

*Ojārs Skudra, Ilze Šulmane, Vita Dreijere*

*Vai plašsaziņas līdzekļi darbojas demokrātisko vērtību stiprināšanas vārdā?*

## Ievads

2005. gada demokrātijas auditā, aplūkojot mediju lomu demokrātiskā sabiedrībā (Kruks, Šulmane 2005), kā **vislabākās iezīmes** tika minētas sakārtotā likumdošana un mediju daudzveidība. Savukārt par **visnopietnākajām problēmām** tika atzīta divu atšķirīgi orientētu informācijas telpu pastāvēšana, sabiedrisko elektronisko mediju atkarība no valsts finansējuma, nepietiekamā informācija par mediju īpašniekiem, analītiskās un pētnieciskās žurnālistikas vājums, vienotas izpratnes trūkums par žurnālistikas lomu un funkcijām, specializētu un kvalitatīvu izdevumu pastāvēšanas grūtības komercializācijas un nelielā mediju tirgus apstākļos, kā arī organizācijas trūkums, kura izskatītu pilsoņu sūdzības par žurnālistu ētikas pārkāpumiem.

Pēdējos desmit gados mediju sistēmu ietekmējušas tendences, kas raksturīgas arī citām demokrātiskām valstīm – dienas laikrakstu lasītāju skaita samazināšanās, pētnieciskās žurnālistikas finansēšanas un pastāvēšanas grūtības, sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu auditoriju samazināšanās, jauno mediju strauja ienākšana. 2008.–2010. gadā piedzīvotā **ekonomiskā krīze** Latvijā ietekmējusi arī medijus. Krīzes sekas bija iedzīvotāju pirktspējas pazemināšanās, kā rezultātā daudzi atteicās no preses abonēšanas, un strauji sarukušais reklāmas tirgus – laikrakstiem un žurnāliem par 59% (Ruduša 2009). Latvijas mediji zaudējuši gandrīz pusi no reklāmdevēju līdzekļiem, līdz ar to samazinājies mediju skaits un oriģinālsatura apjoms (Rožukalne 2013, 22).

Saglabājusies **politikas ietekme** uz žurnālistiku kā mediju redakcionālās līnijas un politisko partiju darbības paralēlisms, kas gan atstāja zināmu pozitīvu ietekmi uz pilsoniskās sabiedrības veidošanās procesiem. Intervijās laikrakstu žurnālisti atklāti atzinuši tiešu žurnālistu līdzdalību partiju un kandidātu publicitātes nodrošināšanā (Šulmane, Kruks 2007, 72).

2010. gada **integrācijas audita** ietvaros veiktajā mediju lomas novērtējumā (Šulmane 2010a, 252–253) kā lielākais sasniegums minēts mediju ārējais plurālisms un laba pieejamība medijiem latviešu un krievu valodā, turpretī mediju komercializācija un politiskais paralēlisms nosaukti kā faktori, kas kavē informācijas iekšējās daudzveidības nodrošināšanu.

## 11.1. Cik lielā mērā mediji ir neatkarīgi no valdības; cik lielā mērā mediju tirgū dominē to īpašnieki; cik lielā mērā mediji ir neatkarīgi no ārvalstu valdību un multinacionālu kompāniju ietekmes?

### *Likumdošana un valsts mediju politika*

Līdzās Latvijas Republikas Satversmei, it īpaši tās VIII nodaļai, kas veltīta cilvēka pamattiesībām, Latvijas mediju sistēmas darbību regulē galvenokārt trīs pamata dokumenti: 1990. gadā pieņemtais LR likums “*Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*” (LR AP/LR Saeima 1990/2014), 2010. gadā pieņemtais *Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums* (LR Saeima 2010/2014), kā arī

2010. gadā pieņemtā Eiropas Parlamenta un ES Padomes *Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīva* (AMPD 2010). Latvijas mediju darbībai būtiski ir vēl trīs likumdošanas akti: *Priekšvēlēšanu aģitācijas likums* (LR Saeima 2012/2014), 1999. gadā pieņemtais *Reklāmas likums* (LR Saeima 1999/2014) un 2004. gadā pieņemtais *Elektronisko sakaru likums* (LR Saeima 2004/2014). Likumā par presi, kas piedzīvojis deviņus grozījumus, netiek lietots jēdziens “demokrātija”, bet likuma pantu formulējumos dominē aptuvenība. Saskaņā ar šo likumu cenzūra LR ir nevis aizliegta, bet “nav atļauta”, tāpat kā atļauta nav “masu informācijas līdzekļu monopolizācija”. Preses brīvības subjekti ir personas vai personu grupas, valsts iestādes, uzņēmumi un organizācijas, kam “ir tiesības brīvi paust savus uzskatus un viedokļus, izplatīt paziņojumus” un “saņemt informāciju” ar masu informācijas līdzekļu starpniecību, taču civiltiesiskie līgumi nosaka vienīgi “redakcijas pienākumu publicēt dibinātāja vai izdevēja materiālus” (LR AP/Saeima 1990/2014). Kaut arī likums saturiski uzskatāms par neatbilstošu jauno informācijas un komunikācijas tehnoloģiju laikmetam, Latvijas likumdevējs nevēlas tā radikālu modernizāciju vai nomaiņu ar jaunu likumdošanas aktu.

Šīs neatbilstības problēmas daļēji risina *Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums*, kas pieņemts audita periodā. Likumdevējs par likuma mērķi pasludina “nodrošināt vārda un uzskatu paušanas brīvību, sociāli nozīmīgas informācijas vispārēju pieejamību un netraucētu brīvas, demokrātiskas diskusijas uzturēšanu un attīstību, paverot katram Latvijas iedzīvotājam iespēju patstāvīgi veidot viedokli par valstī notiekošajiem procesiem un tādējādi sekmējot viņa kā demokrātiskas sabiedrības locekļa līdzdalību ar šiem procesiem saistītu lēmumu izstrādāšanā” (LR Saeima 2010/2014). Definējot elektronisko plašsaziņas līdzekļu (EPL) programmu veidošanas vispārīgos noteikumus, likums noteic, ka EPL, “respektējot uzskatu daudzveidību, aizstāv neatkarīgas, demokrātiskas un tiesiskas Latvijas valsts ideju, ievēro cilvēktiesības un darbojas Latvijas sabiedrības interesēs” (LR Saeima 2010/2014). Kaut arī runa ir tikai par “ideju” un nevis praksi, likums ir vērtējams kā solis uz priekšu mediju demokrātiskās lomas kodificēšanā.

Sabiedrisko EPL darbības regulējumā likums nav brīvs no pretrunām. Raksturojot “sabiedrisko pasūtījumu” kā sabiedrības “finansētu un uzraudzītu”, likums norāda, ka Nacionālās elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomes (NEPLP) funkciju veikšanai un “sabiedriskā pasūtījuma nodrošināšanai nepieciešamo finansējumu piešķir no valsts budžeta” (LR Saeima 2010/2014). Saistībā ar sabiedrisko EPL darbību akcents tiek likts nevis uz līdzdalības demokrātiju, bet gan uz “pamatota un brīva viedokļa” veidošanu, “patriotisku attieksmi”, iedzīvotāju “izglītošanu” un “pilsoniskas izpratnes” veicināšanu viņos (turpat). Likums reglamentē NEPLP izveidi un darbību, nozīmīgu vietu ierādot Elektronisko plašsaziņas līdzekļu nozares attīstības nacionālajai stratēģijai.

Eiropas Parlamenta un ES Padomes direktīva ir nozīmīga ar vairākām nākotnē vērstām idejām un mērķiem. Runa vispirms ir par pasākumiem, kas “pieļautu un nodrošinātu pāreju no valstu tirgiem uz raidījumu veidošanas un izplatīšanas kopēju tirgu”, par audiovizuālo mediju pakalpojumu kā “kultūras un ekonomikas pakalpojumu” informācijas sabiedrībā “pieaugošo nozīmi attiecībā uz sabiedrību, demokrātiju”, jo īpaši “nodrošinot informācijas brīvību, viedokļu dažādību un mediju plurālismu, kā arī izglītību un kultūru” (AMPD 2010). Direktīva ir vērsta uz to, lai “pabeigtu iekšējā tirgus izveidi un atvieglinātu vienotas informācijas telpas ieviešanu”, saglabājot “privāto un valsts” pakalpojumu sniedzēju līdzāspastāvēšanu, modernizējot tiesisko regulējumu, neskarot dalībvalstu neatkarību “Savienības kultūras attīstībā un kultūras daudzveidības saglabāšanā”, regulējot tikai tos plašsaziņas līdzekļus, kuri “informē, izklaidē un izglīto plašu sabiedrību”, nodrošinot “brīvu informācijas un audiovizuālo raidījumu plūsmu iekšējā tirgū” un aicinot dalībvalstis nodrošināt aizsardzību pret “dominējoša stāvokļa rašanos, kas varētu novest pie plurālisma un televīzijas informācijas brīvības ierobežojumiem vai informācijas nozares brīvības ierobežojumiem kopumā”, ieskaitot situācijas, kad “raidorganizācija, kas atrodas vienas dalībvalsts teritorijā, veic televīzijas apraidi, kas pilnībā vai galvenokārt ir vērsta uz citas dalībvalsts teritoriju” (turpat).

Valsts mediju politikas jautājumi, kas tradicionāli ietver tādas jomas kā iekšējā preses brīvība, privātie un publiskie jeb sabiedriskie mediji (duālā struktūra), kompetenču sadalījums mediju jomā, jauno mediju attīstības izraisītās pārmaiņas mediju nozarē (Hesse, Ellwein 2012, 249–250), līdz pat

2014. gadam tikuši atstāti novārtā, bet pēdējā laikā ir piedzīvojuši krasu aktualitātes kāpumu saistībā ar Krievijas ārpolitiskās propagandas masīvu spiedienu uz Ukrainas un citu postpadomju telpas valstu krievvalodīgajiem iedzīvotājiem ar mērķi panākt atbalstu Krievijas aktivitātēm – Ukrainai piederošās Krimas pussalas aneksijai un sadarbībai ar Ukrainas dienvidaustrumos pasludinātajām “republikām”.

### **Mediju īpašnieki**

Visbūtiskākās pārmaiņas mediju īpašnieku jomā saistās ar **dienas laikrakstu** īpašnieku maiņu. Investori, kuru mērķis ir mediju bizness, nevis ietekme politikā, nevar atļauties lielus zaudējumus ilgstoši, tāpēc notika lielā ārzemju investora *Bonnier* aiziešana no Latvijas mediju tirgus, kā rezultātā laikraksts *Diena* tika pārpirkts un strauji zaudēja savu ietekmi un lasītājus. Kā apliecina intervijas ar bijušajiem *Dienas* vadītājiem un žurnālistiem, jauno īpašnieku dotie uzdevumi ir nekritizēt A. Šķēli, A. Šleseru un A. Lembergu (Šulmane 2011a). Arī laikrakstam *Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai* (NRA) joprojām ir neskaidra redakcionālā politika, daudzās jomās demonstrējot viedokļu dažādību, bet ar konkrētu darbinieku palīdzību nodrošinot atbalstu ietekmīgajam Ventspils mēram A. Lembergam.

Laikraksts *Telegraf* pārtapa par maznozīmīgu liberāli centriskas ievirzes nedēļas izdevumu. Savukārt laikraksts *Čas*, kurš ar Latvijas pārdotāko dienas laikrakstu *Vesti sevodnja* konkurēja par lasītājiem, tika pievienots pēdējam, un kā veiksmīgākais laikraksts turpina iznākt 12 500–13 000 eksemplāru lielā metienā.

Krievu laikrakstu izdevēju vietā atrodami ārzonu firmu nosaukumi, un vadītāju saraksti mainās tik bieži, ka šīm izmaiņām grūti izsekot, taču, palielinoties Krievijas ietekmei, konsolidējoties krievvalodīgajām partijām un Saskaņas centram aktīvi cīnoties par iekļūšanu valdībā, Krievijas investori ir aktivizējušies.

Starp lielākajiem Latvijas laikrakstiem nav neviena, par kura īpašniekiem un patiesajiem labuma guvējiem nevajadzētu šaubīties (Rožukalne 2013, 148).

**Reģionālajiem laikrakstiem** grūti konkurēt ar pašvaldību dibinātajiem izdevumiem, kuri publicē reklāmas, tādējādi apgrūtinot finansiālo situāciju alternatīvajiem izdevumiem (piemērs – Jelgava). Tādējādi tiek vājinātas robežas starp žurnālistiku un sabiedriskajām attiecībām.

**Privāto radio** jomā vērojama Krievijas radio kanālu retranslācija vai to sadarbība ar Latvijas krievu valodā raidošajiem kanāliem.

Audita perioda beigu posmā visi lielākie Latvijas ziņu portāli bija nonākuši igauņu mediju uzņēmumu īpašumā. 2013. gada rudenī Skandināvijas mediju koncerns *Schibsted* uzņēmumam *Eesti Meedia* pārdevis portālu *Tvnet*, savukārt 2014. gada pavasarī šis igauņu uzņēmums no Somijas mediju koncernam piederoša uzņēmuma SIA *Sanoma Latvia* iegādājās portālu *Apollo*. Portāls *Delfi* kopš 2007. gada pieder Igaunijas mediju koncernam *Express Grupp*.

Pārskata periodā īpašnieki mainījušies arī nacionālajiem **elektroniskajiem medijiem**. LNT neatkarība no īpašnieku politiskajām interesēm tika apšaubīta, kad kanālu līdzīpašnieks A. Ēķis kļuva par apvienības *Par labu Latviju* padomes priekšsēdētāju. 2012. gada sākumā par LNT un TV5 iegādi paziņoja mediju koncerns *Modern Times Group*, un tas nozīmēja abu lielāko komercteleviziju – LNT un TV3 – nonākšanu viena īpašnieka rokās. Būtisks konteksta faktors un arī precedents ir Konkurences padomes noteiktie nosacījumi apvienošanās īstenošanai, kas ietver pienākumu saglabāt neatkarīgas un patstāvīgas ziņu redakcijas un ziņu nodrošināšanu vismaz līdzšinējā apjomā, kā arī prasību programmu redaktoru amata aprakstā ietvert punktu, kas nostiprinātu redakcionālo neatkarību no mediju īpašnieka.

Normatīvi neatkarība no mediju īpašniekiem ir viena no **sabiedrisko mediju** priekšrocībām. Lai veicinātu saikni ar sabiedrisko mediju īpašnieku – sabiedrību, būtisks ir sabiedrisko mediju pārvaldības un finansēšanas modelis. Latvijas gadījumā arī pēc Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma pieņemšanas sabiedrisko mediju finansējums ir atkarīgs no ikgadējiem politiskiem lēmumiem,



un tas veicina politiska spiediena iespējamību. EPL nozares attīstības nacionālā stratēģija no 2012. līdz 2017. gadam gan paredz īstenot “sabiedriskā medija tiesiskā statusa maiņu” un ieviest “sabiedrības līdzmaksājumu sabiedriskā medija finansiālās neatkarības nodrošināšanai” (EPLNANS 2014).

Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums joprojām nosaka, ka NEPLP locekļu kandidātus izvirza Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija, savukārt amatā ievēl Saeima. Tādējādi ir mīkstināta tiešā NEPLP locekļu saikne ar politiskajām partijām. Pārskata periodā arī mazināts iespējamais viedokļu plurālisms NEPLP, jo padomes locekļu skaits samazināts no deviņiem uz pieciem.

2011. gada septembrī likumā “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” izdarīti grozījumi, kas paredz pārmaiņas mediju reģistrācijas procedūrā, liekot sniegt detalizētu informāciju par īpašniekiem, kā arī likumā ieviests redakcionālās neatkarības jēdziens.

EPL nozares attīstības nacionālajā stratēģijā pamatoti konstatēts, ka “neregulēta brīvā tirgus ietekmē Latvijā ir izveidojušās divas atšķirīgas (lingvistiskā, ģeopolitiskā, demokrātijas tradīciju un kultūras ziņā) informācijas telpas” (EPLNANS 2014). Saskaņā ar SKDS veiktās reprezentatīvās aptaujas datiem viedoklim, ka žurnālisti Latvijā kalpo savu izdevumu īpašnieku, nevis sabiedrības interesēm, pilnīgi piekrita 24,1% respondentu, bet daļēji piekrita 23,0% respondentu. Vienlaikus 41,3% pilnīgi piekrita tam, ka galvenais ir saturs un nav svarīgi, kas ir īpašnieks, bet vēl 19,9% drīzāk piekrita šādai nostājai (DA 2014, G4. tabula).

### *Ārvalstu ietekme*

Elektronisko mediju jomā nav izdevies panākt līdzsvaru starp lētas masu produkcijas (ASV un Krievijas filmu) iepirkšanu dažādu kanālu paketēs, no vienas puses, un, no otras puses, Eiropas un pašmāju kinodarbu un kanālu iekļaušanu piedāvājumā. Vērojams Krievijas kanālu – gan informācijas, gan izklaides, kino un kultūras programmu – lielais apjoms TV kabeļoperatoru paketēs. Tikai pēdējā laikā, atbildot uz Krievijas intensīvo ārpolitisko propagandu un sabiedrības neapmierinātību, paketēs iekļauti tādi Rietumu kanāli kā *BBC*, *CNN*, *RTL*, *Sat1*, *Euronews*, *ARTE*.

J. Juzefoviča pētījums liecina, ka cittautiešu jaunākās paaudzes pārstāvji mazāk interesējas par norisēm Krievijā, bet Krievijas kanālu raidīto, arī materiālus par Latviju, patērē vecākie ģimenes locekļi. Krievvalodīgās auditorijas neuzticas Latvijas sabiedriskajai TV, uzskatot to par valsts oficiālo propagandu, tāpēc priekšroka tiek dota krievu ziņām (*Latvijas laiks*) PBK, ziņām TV5 (Juzefovičs 2013, 174–191).

Īpaši asi iespējamā ietekme un bažas par to aktualizējās, sākoties Krievijas un Ukrainas konfliktam un notiekot Krimas aneksijai. Taču jau EPL nozares attīstības nacionālajā stratēģijā bija norādīts, ka “Krievija elektroniskos medijus mērķtiecīgi izmanto maigās varas (*soft power*) īstenošanai, mērķtiecīgi veidojot Latvijas iedzīvotāju sabiedrisko domu, lai sekmētu savas ģeopolitiskās intereses” (EPLNANS 2014). Kādi pretpasākumi vērojami mediju telpā?

Pirmkārt, jāmin aktivitātes, kas saistītas ar mediju politikas nodaļas izveidi pie Kultūras ministrijas. Otrkārt, aktīvi apspriesti un īstenoti daži pasākumi ārvalstu informatīvās ietekmes ierobežošanai uz zināmu laiku, piemēram, aizliegums uz trim mēnešiem retranslēt televīzijas kanālu *Rossija RTR*, administratīvo pārkāpumu lietas ierosināšana par iespējamiem likumpārkāpumiem arī PBK raidījuma *Laiks* sižetos par notikumiem Ukrainā. Treškārt, ierosināts finansiāli atbalstīt un pilnveidot sabiedriskā medija ziņu programmu un LSM interneta versiju krievu valodā, kā arī valdības līmenī apspriest ideju par kopīgu Baltijas valstu kanālu krievu valodā.

Jāpiebilst, ka 2014. gada martā salīdzinājumā ar februāri PBK skatītāju īpatsvars piedzīvoja vislielāko kāpumu, bet aprīlī TV3 pieejamības pasliktināšanās dēļ, kas notika *Lattelecom* un *MTG* konflikta rezultātā, tas kļuva par skatītāko TV kanālu Latvijā. 2014. gada jūnija beigās TV3 atkal tika iekļauts *Lattelecom* kabeļtelevīziju pamata pakā.

Galvenokārt vai arī tikai Krievijas TV kanālus skatās 14,4% Latvijas iedzīvotāju, bet vēl 28,2% tos skatās biežāk nekā Latvijas TV kanālus. Savukārt galvenokārt Latvijas TV kanālus skatās 23,7% iedzīvotāju, bet biežāk nekā Krievijas TV kanālus – 26,0%. Krievijas oficiālās varas ruporiem *NTV Mir*, *RTR Planeta* un *REN TV* pilnībā vai drīzāk uzticas 29% LR pilsoņu un 61,2% respondentu bez LR pilsonības. Tēzi par Krievijas politiskās propagandas ietekmes pieaugumu Latvijā akceptēja 38,9% iedzīvotāju, 42,5% LR pilsoņu un 20% respondentu bez LR pilsonības, bet noraidīja 28,8% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju, 25% LR pilsoņu un 48,5% respondentu bez LR pilsonības (DA 2014, G2., G3. tabulas).

Aptaujas dati arī liecina, ka Krievijas maigās varas ietekmes zonā ietilpst lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju bez LR pilsonības un arī to, kuri ģimenē sarunājas krievu valodā. Tā kā nav pamata uzskatīt šo iedzīvotāju daļu par monolītu viedokļa grupu un Krievijas centieni saglabāt savu ietekmi nemazināsies, stāvoklis no politiskās demokrātijas funkcionēšanas viedokļa varētu būt uzskatāms par apmierinošu. Tomēr jāuzsver, ka šī Krievijas propagandas ietekme ir masīva un ne vienmēr atpazīstama; ar intensīvu Latvijas valsts un tās iekšpolitikas kritiku Krievijas propaganda ietekmē arī latviešu auditorijas daļu. Tāpēc, ņemot vērā arī to, ka nav izdevies padarīt mediju īpašniekus un patiesā labuma guvējus sabiedrībai viegli konstatējamus, kā arī laikrakstu pārpirkšanas rezultātā samazinātās viedokļu daudzveidības dēļ un TV komerckanālu īpašnieku koncentrācijas dēļ, kopumā situācija šajā jomā vērtējama kā pasliktinājusies salīdzinājumā ar iepriekšējo pārskata periodu.

## 11.2. Cik lielā mērā mediji sniedz ieskatu dažādos viedokļos un cik pieejami tie ir dažādām sabiedrības grupām?

### *Likumdošana*

Likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” preses brīvību interpretē kā “tiesības brīvi paust savus uzskatus un viedokļus, izplatīt paziņojumus”, tādējādi “saņemot ar to starpniecību informāciju” (LR AP/LR Saeima 1990/2014), bet viedokļu daudzveidību un pieejamību atstāj bez uzmanības. Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums ir ievērojami demokrātiskāks, jo pasludina par savu mērķi “brīvas, demokrātiskas diskusijas uzturēšanu un attīstību” un pieprasa “respektēt uzskatu daudzveidību”, “veicināt viedokļu apmaiņu”, “ievērot Latvijas sabiedrības dažādību sociālajā, ekonomiskajā, reģionālajā, izglītības, kultūras un reliģijas ziņā”, “lai katrs sabiedrības loceklis varētu veidot pamatotu un brīvu viedokli”, bet vienlaikus tiktu “aizstāvēta neatkarīgas, demokrātiskas un tiesiskas Latvijas valsts ideja” (LR Saeima 2010/2014). Elektronisko plašsaziņas līdzekļu nozares attīstības nacionālā stratēģija kā praktiskās politikas dokuments aprobežojas ar apņemšanos “attīstīt Latvijas demokrātiju, tiesisko valsti un pilsonisko līdzdalību”, bet “viedokļu dažādības” nodrošināšanu min, tikai citējot Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvu (EPLNANS 2014).

Taču pārdomātas valsts mediju politikas neesamība arī var tikt uzskatīta par faktoru, kas *de facto* veicinājis lielu viedokļu daudzveidību gan Latvijas medijos, gan publiskajā telpā, it īpaši tās virtuālajā izpausmē. Šīs daudzveidības galējās formas dažkārt robežojas ar politiski ekstrēmām uzskatiem vai arī pieder pie tādiem. Šāda stāvokļa veidošanos lielā mērā veicinājusi arī Latvijas mediju likumdošana.

### *Pieejamība*

Latvijas preses struktūra ietver dažāda tipa laikrakstu un žurnālu esamību latviešu un krievu valodā. Kopumā **preses** pieejamība ir nodrošināta, taču izmaksu, interneta ziņu portālu un pašu laikrakstu digitālo versiju popularitātes pieauguma rezultātā, kā arī piegādes noteikumu maiņas ietekmē preses abonēšanas rādītāji ir mazinājušies. Pēc Latvijas Pasta datiem, kas ir lielākais preses izplatītājs Latvijā, 2006. gada janvārī bija noformēts 616 621 preses abonements, no kuriem

38,12% bija žurnālu abonementi. 2014. gadam tika noformēti vairs tikai aptuveni 445 tūkstoši preses izdevumu abonementu, no kuriem 61% bija žurnālu abonementi, turklāt 78% visu abonementu bija noformēti lauku reģionos, bet Rīgā un Latvijas lielākajās pilsētās kopā 22% visu preses abonementu (Latvijas Pasts). Trīs latviešu valodā iznākošo dienas laikrakstu viena numura metiens samazinājies no 141,2 tūkstošiem eksemplāru 2006. gadā līdz 79 900 eksemplāru 2012. gadā, bet krievu dienas laikrakstu skaits samazinājies no četriem līdz trijiem, bet viena numura metiens – no 76,3 tūkstošiem eksemplāru 2006. gadā līdz 30 420 eksemplāriem 2012. gadā (Gailīte u.c. 2007, Līce u.c. 2013).

No 2012. gada 1. janvāra Latvijas Pasts presi sestdienās nepiegādā, un gan laikrakstu redakcijas, gan lasītāji bija spiesti piemēroties šai situācijai. Lauku iedzīvotāji dienas laikrakstus saņem novēloti.

*TNS Latvia* dati liecina, ka pārskata periodā būtiski pieaugusi **interneta** pieejamība. 2005. gada rudenī interneta pieslēgums mājās bija 19% iedzīvotāju vecumā no 15 līdz 74 gadiem, bet jau 2006. gadā interneta pieejamība mājāsaimniecībās palielinājās līdz 42%, savukārt 2012. gadā – līdz 67% un vairāk (*TNS* gadagrāmata 2006, 2012/2013).

Lielākās problēmas ir ar **televīzijas** pieejamību. TV3 izņemšana no *Lattelecom* paketes (kaut īslaicīgi) un līguma ar LNT (*MTG*) drīza beigšanās aktualizē jautājumu par Latvijas auditoriju tiesībām patērēt Latvijā ražotu TV produkciju un šo tiesību nodrošināšanu situācijā, kad saduras komercanālu un pakalpojuma nodrošinātāju ekonomiskās intereses. Pieejamības problēmas radīja arī fakts, ka 2010. gada 1. jūnijā visā valstī tika atslēgta analogā virszemes apraide. Kā liecina dati un žurnālistiskās izpētes rezultāti, pierobežas iedzīvotāji joprojām dzīvo Krievijas un Baltkrievijas informatīvajā telpā, ko gan lielākā daļa šo iedzīvotāju uzskata drīzāk par sadzīvisku problēmu. Tomēr tas ir nacionālās informatīvās drošības jautājums, un valstij būtu jānodrošina visu nacionālās apraides kanālu un raidījumu pieejamība visā Latvijas teritorijā.

Kopumā mediju struktūra nodrošina visu kanālu, mediju veidu funkcionēšanu divās valodās. Problēmas ir 1) ar citu mazākumtautību valodu piedāvājumu un kvalitatīvu Latvijas ziņu raidījumu nodrošināšanu krievu valodā sabiedriskajā TV; 2) ar nacionālo kanālu apraides nodrošinājumu visā Latvijas teritorijā un visām iedzīvotāju grupām; 3) ar kabeļoperatoru sabalansētu TV pakešu piedāvājumu, tā minimumā ietverot oriģinālrādījumus un latviešu filmas.

**Radio** apraide ir labākā situācijā, tomēr radio *Klasika* nav visur Latvijā pieejama vienlīdz labā kvalitātē. Savukārt LR4 pieejamība vislabāk tiek nodrošināta pilsētniekiem, kas veido kanāla klausītāju absolūto vairākumu.

### ***Izmantošana***

Pieejamība medijiem nenozīmē to lietošanu – pētījumi apliecinājuši, ka vairumā gadījumu cilvēki izvēlas patērēt tos medijus, kuriem viņi uzticas.

Dienas laikrakstu patēriņš ir strauji samazinājies. 2011. gadā dienas laikrakstu vidējā auditorija sasniedza 24% Latvijas iedzīvotāju vecumā no 15 līdz 74 gadiem, un tas ir par 23% mazāk nekā 2005. gadā (*TNS Latvia* 2006, 2012/2013). Žurnāli joprojām saglabā popularitāti, īpaši dzīvesstila un sieviešu nedēļas izdevumi *Ieva*, *Privātā Dzīve*, *Kas Jauns*. Salīdzinot šo žurnālu metienus ar sabiedriski politiskā žurnāla *Ir* un žurnāla intelektuāļiem *Rīgas Laiks* metieniem, jāsecina, ka kvalitatīvās preses patēriņš Latvijā ir mazinājies.

Salīdzinot radio kanālus, redzams, ka populārs joprojām ir latviešu mūzikas kanāls LR2, sabiedriskā radio auditorijā izmaiņu nav, tas joprojām piesaista salīdzinoši vecākas auditorijas, savukārt sabiedriskā kanāla LTV1 daļa TV skatītāju vidū sarūk. Etnisko mazākumgrupu auditoriju vidū LTV bieži tiek raksturota kā televīzija latviešiem par latviešiem latviešu valodā (Juzefovičs 2012, 35).

Interneta lietojums joprojām palielinās, arī vecākās iedzīvotāju grupās. Kā liecina pētījumu firmas *TNS* dati, par visbiežāk internetā veikto aktivitāti 2012. gada pavasarī ir kļuvusi meklēšanas lapu caurlūkošana. Otrā populārākā aktivitāte internetā Latvijas iedzīvotāju vidū ir ziņu lasīšana interneta

portālos. No ceturtās vietas 2011. gada pavasarī uz trešo vietu 2012. gada pavasarī pakāpusies sociālās tīklošanās vietņu satura pārlūkošana (TNS Latvia 2012/2013).

Kā jau teikts, mediju izmantošana ir saistīta ar uzticēšanos medijiem un arī žurnālistiem, un šī uzticēšanās kopš 2006. gada (kad pirmo reizi tika noskaidrota arī uzticēšanās internetam) kopumā ir samazinājusies (sk. 11.1. tab.).

#### 11.1. tabula. Latvijas pilsoņu uzticēšanās masu medijiem

Gads	Masu medijs	Televīzija	Radio	Prese	Internets
2006		65	61	50	39
2013		60	61	46	46

Avots: Eurobarometrs 66, 2006; Eurobarometrs 80, 2013.

Jāpiebilst, ka 24,1% Latvijas iedzīvotāju neuzticas nevienam masu medijam – viņi augstāk par medijiem vērtē savu personisko pieredzi (DA 2014, G4. tabula). Tomēr uzticēšanās masu medijiem ir ievērojami augstāka nekā Latvijas politiskajām partijām, valdībai un parlamentam.

#### Viedokļu daudzveidība un reprezentācija

Reprezentatīvā politiskās komunikācijas kultūras pētījumā, kas notika astoņās ES valstīs un Šveicē un publicēts 2014. gadā, norādīts, ka trīs plaši demokrātiskie ideāli, kurus vieno kodola vērtības, ir pārtulkojami trīs specifiskās mediju funkcijās demokrātiskā sabiedrībā: 1) elitārās demokrātijas modelis, kurā vara ir deleģēta elitēm, bet mediju vissvarīgākā funkcija ir caurskatāmība (*transparency*); 2) plurālistiskās demokrātijas elektorāli reprezentatīvais modelis, kas sasaucas ar grupu reprezentāciju kā mediju funkciju; 3) demokrātija, kas dod priekšroku līdzdalības ideālam un kurā pilsoņu iespējošana ir arī primārā mediju funkcija (Håkansson, Mayerhöffer 2014, 128).

Atbilstoši šim dalījumam SKDS veiktajā aptaujā tika noskaidroti Latvijas iedzīvotāju viedokļi, lūdzot respondentus novērtēt savu atbalstu vienam no mediju lomas raksturojumiem. Rezultāti liecina: neatkarīgi no tautības, sarunvalodas ģimenē un pilsonības statusa mediju kā elites lēmumu izskaidrotāju lomu pilnīgi atbalsta 68,9% aptaujāto, reprezentatīvo modeli – 42,3%, taču starp citas tautības cilvēkiem un tiem, kuri ģimenē lieto krievu sarunvalodu, tādu bija par 16% vairāk, savukārt bez LR pilsonības dzīvojošo vidū – par deviņiem % vairāk. Tam, ka mediju uzdevums ir veicināt to lietotāju spēju personīgi līdzdarboties politiskajos procesos, pilnīgi piekrita 39,8% Latvijas iedzīvotāju, taču arī šajā gadījumā citas tautības, krievu sarunvalodu lietojošo un bez LR pilsonības dzīvojošo vidū apstiprinoši atbildējušo bija par 8–10 procentpunktiem vairāk (DA 2014).

Viedokļu plurālisms Latvijas medijos ir ļoti izteikts, un tas ne vienmēr kalpo demokrātijas mērķiem – nereti tas ir naidīgs valsts nepārtrauktības politikai, pretējs valsts galvenajām ārpolitikas un iekšpolitikas nostādnēm un oficiālajam Latvijas vēstures diskursam (okupācijas fakta atzīšana un valsts kontinuitāte). Praktiski tas izpaužas neuzticības vairošanā ES un, jo īpaši, *NATO*, izmantojot provinciālu populismu, šauru Latvijas nacionālo interešu izpratni un visai neslēptu antiamerikānismu.

#### TV un radio

Tā kā arī komerctelevisijas veido ziņu programmas un sabiedriski politiskus oriģinālrādījumus, tas kopumā nodrošina viedokļu plurālismu. Zināmas bažas šajā ziņā rada *MTG* koncerns, kuram tagad pieder vairāki TV kanāli, un šāds stāvoklis tam nodrošina pozīcijas, kas tuvas dominējošām.



Sabiedriskais pasūtījums, kas saistīts ar jaunu kanālu piedāvājumu ienākšanu, kanālam TV3 aizejot no apraides, izrādījies ne pārāk veiksmīgs, jo viena no televīzijām finansējumu nesaņem, pārējo reitingi ir zemi (NEPLP 2014).

Fakts, ka vērojamā izteikti komerciālā kabeļoperatoru pieeja kanālu paketēšanai drīzāk veicina viedokļu dominēšanu, nevis daudzveidību, kā arī demonstrē valstiskas regulējošās politikas trūkumu un vienaldzību pret maznodrošināto skatītāju kultūras vajadzību apmierināšanu.

Sabiedrisko mediju jomā veiksmīgāks ir Latvijas Radio, jo spēj uzrunāt gan dažādu valodu auditorijas, gan īpašas mērķa grupas (Radio *Klasika*, LR2). LR4 krievu valodā ir viens no pozitīviem piemēriem sabiedrisko mediju jomā, kas apliecina tā veidotāju prasmi uzrunāt savu auditoriju. Savukārt Latvijas sabiedriskās televīzijas kanālu vadītājiem joprojām aktuāls ir uzdevums svarīgākajiem raidījumiem nodrošināt pastāvīgu raidlaiku, piemēram, ziņu pārraidēm krieviski; veicināt jaunu oriģinālrādījumu formātu tapšanu, kā arī atraktīvu un uzticēšanos rosinošu programmu vadītāju atrašana un centieni noturēt viņus darbā sabiedriskajā televīzijā. Kanāls LTV7, kas piedāvā sporta pārraides un interesantas dokumentālo filmu programmas, galvenokārt kritizējams par to, ka programmas mainīguma dēļ tam grūti piesaistīt pastāvīgas kanālam uzticīgas auditorijas. Sabiedriskajiem TV kanāliem aktīvāk jāievieto pašreklāmas medijos, kurus patērē auditorijas, kuras vēl nav šo kanālu skatītāji.

### **Internets**

Komunikācijas pētnieki ir akcentējuši interneta pozitīvo ietekmi uz demokrātijas **kvalitāti**, piemēram, uzsverts tā potenciāls pilsoniskās līdzdalības formātu dažādošanā un jaunu cilvēku pilsoniskās līdzdalības veicināšanā, mediju satura pieejamības veicināšanā, interaktivitātes iespēju dažādošanā (Dahlgren 2005; Coleman, Gotze 2001; Ostman 2012; Howard 2006).

Saistot demokrātijas kvalitāti ar pilsoņu informētību, viens no aspektiem ir informācijas kvantitātes palielināšanās jauno mediju iespaidā. Bet šī tendence nav viennozīmīgi saistāma ar informētības pieaugumu, jo informācijas kvantitātes un informācijas plūsmas ātruma palielināšanās saistās ar zināmiem riskiem, kam īpaši pakļauti tieši jaunie mediji – runa ir par nepārbaudītas (un nereti nepatiesas) informācijas izplatīšanu. Nepārbaudītas un neprecīzas informācijas ekspansijai publiskajā telpā var būt vairāki negatīvi efekti, tostarp uzticēšanās zudums profesionālajai žurnālistikai, un tas negatīvi ietekmē demokrātiju. Lai gan **ziņu lasīšana** ir viena no populārākajām interneta aktivitātēm, primāri izklaidējoša rakstura ziņu meklēšana un patērēšana vien vēl nav saistāma ar pozitīviem efektiem attiecībā uz demokrātijas kvalitāti. Vēl jāņem vērā, ka internetā faktiski darbojas tikai komerciālas organizācijas, kam primārais mērķis ir peļņas gūšana.

Tāpat būtisks aspekts ir tas, ka augstas vietas populārāko interneta vietņu sarakstā neieņem **blogi**. Latvijā arī ir novērojama tendence, ka lasītākie ir blogi, kas veltīti kādai tematiskai nišai un dažādām dzīvesstila tēmām (piemēram, tehnoloģijas, kulinārija, mode), taču ne sabiedriski politiskai tematikai (*Gemius* blogu reitingi, sk.: [www.audience.gemius.lv](http://www.audience.gemius.lv)).

Attiecībā uz interneta demokratizācijas potenciālu jāuzsver **interaktivitātes aspekts**, jo interaktivitāte savukārt rada gan dialoga, gan konflikta potenciālu. Šajā ziņā akcentējama sociālās tīklošanās vietņu popularitātes ekspansija šā audita periodā. Kā liecina *TNS* dati, sociālo tīklošanās vietņu satura pārlūkošana ir viena no populārākajām aktivitātēm internetā. Lai arī starptautiskajā komunikācijas pētniecības vidē šis ir plaši diskutēts jautājums, pašlaik nav pārliciecinātu Latvijā veikto pētījumu datu par to, vai un kādi ir sociālās tīklošanās vietņu demokrātiskie efekti.

Internets ir pateicīga vide viedokļu plurālismam. Izteikts akcents uz to likts portālā *ir.lv*. Tas jau sākotnēji tika pozicionēts kā “sarunu terminālis”, kura funkcija ir ne tikai žurnālistika, bet arī “kopienas komunikācija”. Viens no iemesliem atšķirīgai komentēšanas kultūrai portālā *ir.lv* ir nepieciešamība komentētājiem autorizēties. Iespēju reģistrēties ieviesis arī portāls *Delfi.lv*, bet pagaidām pārliciecināši lielāko daļu portāla komentāru rakstījuši neregistrēti lietotāji. Interneta demokrātisko efektu kontekstā anonimitāte ir būtisks aspekts, jo bez nepieciešamības atklāt savu



identitāti komentētāju izpaušmju robežas ir daudz izplūdušākas. Tas, no vienas puses, var būt pozitīvs aspekts, jo vairo vārda brīvību, bet, no otras puses, tas negarantē demokrātisku un racionālu diskursu (Papacharissi 2002). Šis apgalvojums ir saistīts arī ar diskusijām par vārda brīvības robežām – par to, vai vārda brīvība ir absolūta. Pētnieku diskusiju priekšmets šajā kontekstā ir arī tā dēvētais “radikālais plurālisms” (Cammaerts 2009), kas ietver sevī arī interneta izmantošanu galēji ekstrēmu uzskatu paušanai un naida runai, tātad faktiski realizē arī antidemokrātisko potenciālu. Latvijā agresivitāte interneta komentāros mērīta, izmantojot RSU pētnieku izstrādāto agresivitātes indeksu, kas ļāva secināt, ka agresijas intensitāte ir mainīga un tā galvenokārt ir reakcija uz atsevišķām ziņām, no kurām lielākā daļa ir par politiku vai ar politiku saistītiem cilvēkiem (sk. RSU 2011; pētījuma secinājumi pagaidām nav atspoguļoti akadēmiskos izdevumos).

Kā pamatojums kritiskiem argumentiem diskusijās par interneta komentāru saikni ar sabiedrisko domu vērtīgs ir portāla *Delfi* galvenā redaktora I. Bērziņa rakstītais: “.. Skandalozu tiesas prāvu vai politisku saspīlējumu laikā pie ziņu rakstiem, kuros atspoguļoti šie procesi, turpinās “debates”, kurās piedalās lietotāji ar interneta pieslēgumu adresēm, kas reģistrētas uz attiecīgo prāvnieku apkalpojošo advokātu biroju, attiecīgo politisko partiju biroju vai procesos iesaistīto kompāniju apkalpojošo sabiedrisko attiecību aģentūru vārda” (Bērziņš 2006, 222). Viņš arī norāda uz vēl vienu būtisku faktu, kas neļauj pārvērtēt interneta komentāru demokrātisko potenciālu, – šos komentārus raksta tikai daži procenti lasītāju. Turklāt pavisam neliela lietotāju daļa iesaistās arī tālākās debatēs (Juzefovičs 2011, 37). Ir arī citi aspekti, kas jāņem vērā, piemēram, digitālo tehnoloģiju sniegtās iespējas negarantē cilvēku savstarpēju sapratni un arī to, ka virtuāli paustajām domām būs kāda ietekme un sociālā vērtība – drīzāk var rasties maldinošs priekšstats par viedokļa patieso ietekmi (Papacharissi 2002).

Pievēršoties pilsoniskās aktivitātes veicināšanai digitālajā vidē, īpaši izceļama iniciatīva ir portāls *ManaBals.lv*. Tas ļauj pilsoņiem ierosināt iniciatīvas, kuras, ja tās iegūst vismaz 10 000 pilsoņu atbalstu, nonāk līdz balsojumam parlamentā.

Lai gan digitālajā vidē ir bijuši atsevišķi pilsoniskās aktivitātes iedīgli, tomēr kopumā šo aktivitāšu efekti bijuši īslaicīgi.

## Prese

Žurnālisti intervijās apliecina preses “dzeltēšanas” tendenci, jo krīzes apstākļos grūti apmaksāt kvalitatīvu un pētniecisku žurnālistiku. Preses žurnālisti atzīst arī sabiedrisko attiecību materiālu īpatsvara palielināšanos, preses komercializācijas, kvalitātes zuduma tendences (Šulmane 2011b, 29).

*Dienas* īpašnieku maiņas rezultātā faktiski tika iznīcināts kvalitatīvs liberāls laikraksts, un šo faktu nožēlo pat avīzes tiešo konkurentu – *Latvijas Avīzes* un *Neatkarīgās Rīta Avīzes* – pārstāvji (Šulmane 2011a). *Diena* ir zaudējusi savu reputāciju un skaidri definētas redakcionālās vērtības, kā arī savu dienas kārtības noteicēja lomu citiem medijiem.

Kā vairākkārt apliecināts intervijās ar krievu dienas laikrakstu žurnālistiem, argumentētas analīzes un kritikas vietā vērojams nekritisks atbalsts politiskajiem spēkiem, kurus atbalsta konkrētie izdevumi, vēlēšanu kampaņu laikā lasītājiem piedāvā atbalstāmo partiju pārstāvju komplimentāras intervijas, nevis padarītā, programmu un solījumu analīzi. Žurnālisti faktiski apkalpo partijas (Šulmane 2010b, 43, 52).

Rezumējot sadaļu par viedokļu daudzveidību medijos un mediju pieejamību dažādām sabiedrības grupām, tomēr nākas norādīt, ka vārda brīvība Latvijā bieži vien tiek ļaunprātīgi izmantota, publicējot aizskarošus un naidu kurinošus apgalvojumus – šim apgalvojumam piekrita 49,9% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju, bet nepiekrita 16,4%. Šie dati ir zināmā pretrunā ar augstajiem uzticēšanās līmeņiem, kādus uzrāda Latvijas masu mediji. Taču ļoti pozitīvi ir tas, ka 69,8% iestājas par to, lai masu mediji veicinātu kopīgu demokrātisko vērtību nostiprināšanos Latvijā un ES, bet pretējās domās ir vien 6,6% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju. Līdzīga aina vērojama arī jautājumā par visu sabiedrībā pastāvošo viedokļu atspoguļošanu, arī tādu, kas daudziem ir nepieņemami. To par masu mediju

pienākumu atzina 65,6% aptaujāto, bet pretējās domās bija tikai 7,4% Latvijas iedzīvotāju. Šie dati liecina par Latvijas iedzīvotāju vairākuma vēlēšanos, lai demokrātiskās vērtības un nepieņemamie viedokļi tiktu aizstāvēti un pārstāvēti iespējami tolerantās formās. Kā vēlmi pārvarēt politiskā paralēlisma tendenci Latvijas mediju sistēmā var vērtēt aptaujas datus, kas liecina, ka 74,4% Latvijas iedzīvotāju piekrīt apgalvojumam: lai orientētos sabiedriski politiskajos notikumos, nepieciešams sekot dažādiem informācijas avotiem (DA 2014, G4. tabula).

### ***Žurnālistu izglītība, pašregulācija profesionālo organizāciju loma, saikne ar reklāmu un sabiedriskajām attiecībām***

Žurnālistikas kvalitāti var palielināt atskaitīšanās un atbildīguma mehānismi: gan ārējie formālie – mediju likumdošana, ētikas kodeksi un sabiedrības sūdzības, gan ārējie neformālie – sabiedriskā doma, spiediena grupas, mediju tirgus, žurnālistu izglītība un mediju kritika. Savukārt iekšējie atskaitīšanās mehānismi ir menedžmenta kontrole, redakcionālā politika, pētījumi, žurnālistu socializācija, kolēģu kritika un auditorijas atgriezeniskā saite (McQuail 2013, 161–163).

Latvijā nodrošināta izglītošanās iespēju daudzveidība un konkurence starp augstskolām, kuras sagatavo komunikācijas speciālistus gan žurnālistikā, gan sabiedriskajās attiecībās un reklāmā, gan jaunās specialitātēs. Arī paši mediji ik pa laikam izsludina kursus, kuros iespējams apgūt iemaņas, piemēram, radiožurnālistikā. Robežu izzušana starp profesionālu žurnālistiku un lietotāju, pilsoņu aktivitātēm medijos var pazemināt žurnālistikas kvalitāti un lomu demokrātiskā diskusijā, ja intervijas vai diskusijas vada žurnālisti amatieri, kurus faktiski kontrolē sabiedrisko attiecību profesionāļi.

Neskaidrās robežas starp **sabiedriskajām attiecībām un žurnālistiku**, praktiski nepastāvošā profesionālo organizāciju sadarbība neveicina uzticēšanos žurnālistikai un mazina tās demokrātisko funkciju izpildi, jo liek apšaubīt profesionālismu. Tas notiek gan sabiedriskajā un privātajā televīzijā, gan presē. Ministriju līdzekļi tiek atvēlēti materiālu veidošanai medijos par savu institūciju darbībām – būtībā tie ir sabiedrisko attiecību materiāli vai reklāmas, bet parādās kā žurnālistika. Tiek izmantoti arī pašvaldību administratīvie resursi, kas līdzās iedzīvotāju informēšanai savos laikrakstos veido atbilstošu institūciju un to vadītāju tēlu. Šeit kā piemēru var minēt Rīgas domes bezmaksas laikrakstu divās valodās, kas jau iznācis ievērojamā metienā un labā poligrāfiskā kvalitātē. Pārskata periodā bija vērojama prakse, ka laikrakstu politiskie komentētāji kļūst par sabiedrisko attiecību speciālistiem vai sabiedriskās televīzijas žurnāliste maina šīs profesijas vairākkārt.

Pēdējos gados ierasta prakse ir **politīku darbošanās žurnālistikā** un žurnālistu – politikā. Šādu praksi nosoda galvenokārt latviešu laikrakstu pārstāvji un *Telegraf* žurnālisti, bet daži *Vesti sevodnja* darbinieki to vērtē kā priekšrocību (Šulmane 2011a). Likumdošana deputātiem darbu savienošanu atļauj, bet žurnālisti šo interešu konfliktu un profesionālās identitātes zaudēšanu nenovērš, jo tas nav nepārprotami norādīts ētikas kodeksos. Tas liecina par žurnālistu pašregulācijas mehānismu vājumu, žurnālistiem nereti kļūstot par varas daļu un reizē instrumentu, nevis tās uzraugu.

**Pašregulācijas** jomā atspoguļojas sašķeltās Latvijas mediju telpas īpatnības, jo pašregulācijas procesos iesaistās vairākas relatīvi nošķirtas žurnālistu kopienas. Žurnālistu aptaujās un intervijās minēts, ka Latvijas Žurnālistu savienībai (LŽS) trūkst autoritātes, un tās biedru skaits ir neliels. Daļa no LŽS biedriem kopā ar citiem domubiedriem mediju vidē nodibināja alternatīvu profesionālo organizāciju – Latvijas Žurnālistu asociāciju (LŽA), kas gan atšķirībā no LŽS nav reģistrēta kā arodbiedrība. Arī LŽA ir neliels biedru skaits, un jaunās organizācijas izveidošana nav veicinājusi tuvināšanos starp latviešu un krievu žurnālistiem, jo LŽA biedru vidū krievu mediju žurnālistu īpatsvars ir ļoti neliels.

Viens no galvenajiem mediju pašregulācijas līdzekļiem ir ētikas kodekss. LŽS ētikas kodekss nav aktualizēts kopš tā izveidošanas 1992. gadā, lai gan mediju vide ir mainījusies. Savukārt LŽA biedriem saistošs ir šīs organizācijas ētikas kodekss. Atsevišķu mediju žurnālistu darbību (TV un presē) regulē attiecīgo mediju ētikas un/vai rīcības kodeksi. Šie fakti liecina, ka Latvijas žurnālisti nevar vienoties par pašiem vispārīgākajiem kopīgajiem kritērijiem, kas būtu saistoši visiem

profesionāļiem. Profesionālā ētika tiek praktizēta pārsvarā tā dēvētās deklaratīvās ētikas formā, kas neparedz konkrētu sankciju mehānismu, nemaz nerunājot par tā lietošanu. Pārskata periodā publiskajās diskusijās izskanējuši aicinājumi veidot mediju ombuda institūciju, bet reālas iniciatīvas šīm diskusijām nav sekojušas.

Arī preses žurnālistu atkārtotās intervijas liecināja, ka žurnālistiem raksturīgas atšķirīgas profesionālās vērtības, kas parādās kā atšķirīgas attieksmes gan pret faktu un viedokļu nodalīšanu, gan žurnālistikas lomām un funkcijām (propagandists *versus* informētājs un diskusiju veicinātājs), gan attiecībām ar īpašniekiem (maksimāli iespējama neatkarība *versus* īpašnieku interešu paausana) (Šulmane 2011a).

Mediju likumdošana, izmantošana, pieejamība un daudzveidība, līdzīgi kā iepriekšējā auditā, kopumā vērtējama kā apmierinoša, jo dažas negatīvās tendences nav mainījušas (piemēram, žurnālistu profesionālās identitātes apzināšanās, pašregulācija), parādījušās arī jaunas negatīvas iezīmes, kas saistītas ar kvalitatīvās preses piedāvājuma un pieprasījuma samazināšanos, taču vērojamas arī pozitīvas tendences, tādās kā strauji pieaugusi interneta pieejamība un tā lietošanas intensificēšanās. Mediju pārstāvniecības un līdzdalības veicinātāju funkcijai joprojām ir mazāk piekriēju nekā mediju kā informētāju, pamācītāju un mobilizētāju funkcijai, kas skaidrojams ar mediju ekonomiskajām un politiskajām atkarībām, postpadomju mantojumu un demokrātiskas politiskās komunikācijas kultūras trauslumu.

### 11.3. Cik efektīvi ir mediji un citas neatkarīgās institūcijas, pētot valdības un spēcīgu korporāciju darbību?

Auditorijas fragmentācija, iespējams, neļauj pietiekami redzamā veidā izvirzīt noteiktas prasības žurnālistikai. Tas rada iespaidu, ka pieprasīta ir tikai lēta izklaide un sensacionālas ziņas, un tās kopā ar reakcijas trūkumu uz kritiku no varas puses, kā arī laika un finansiālo resursu ierobežotība turpina kavēt žurnālistu vēlmi un iespējas nodarboties ar pētniecību.

Ekonomiskā krīze negatīvi ietekmēja mediju saturu, redakcijas zaudēja arī pieredzējušus žurnālistus, kuri redakcijas pameta “viņuprāt” samazinātā atalgojuma un palielinātā darba apjoma dēļ. Pētījums par to, kā lielākie latviešu un krievu laikraksti atspoguļoja ekonomisko krīzi, norāda uz nepietiekamu mediju pētniecisko un analītisko kapacitāti, par ko liecināja, piemēram, visai vienkāršotā pieeja, atbildību par krīzi uzvelot tikai politiķiem, pasīva politiķu piedāvāto risinājumu reflektēšana, kas liecina par mediju sekošanu konkrētiem notikumiem, neatspoguļojot norises plašākā kontekstā (Dreijere 2013).

Pētnieciskajā un analītiskajā žurnālistikā, no kā būtiski ir atkarīga mediju efektivitāte, pētot valdības un spēcīgu korporāciju darbību, viens no spilgtākajiem piemēriem ir 2011. gadā dibinātais Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centrs *Re:Baltica*, bezpeļņas organizācija, kuras uzmanības centrā ir apjomīgāka rakstura pētījumi. Daļā no tiem iesaistīti arī pārējo Baltijas valstu žurnālisti. Uz *Re:Baltica* bāzes īstenoti arī mediju sadarbības projekti. Piemēram, izmantojot “pūļa spēka” (*crowdsourcing*) metodi, kas žurnālistisku materiālu tapšanā, lielākoties informācijas vākšanas posmā, iesaista plašas sabiedrības pārstāvjus, tika atklātas nepilnības apkures izmaksu aprēķināšanas metodikā.

Audita periodā neviendabīga bijusi sabiedriskās televīzijas spēja analizēt problēmas dažādos varas līmeņos. Tas ir saistīts arī ar kadru pārmaiņām LTV. Taču 2014. gada tendences liecina, ka žurnālistu korpusa pārmaiņas televīzijās varētu būt radījušas arī pozitīvu efektu – daudzveidīgāku saturisko piedāvājumu informatīvi analītisko raidījumu nišā sabiedriskajā medijā un komerctelevisijās. Proti, LTV ir radušies alternatīvi informatīvi analītiskie raidījumi. Nostabilizējoties raidījuma *Nekā personīga* un *De facto* pašreizējām komandām, ir radusies konkurence svētdienas vakaru informatīvi analītisko raidījumu starpā, un tas var radīt arī pozitīvu spiedienu satura kvalitātes ziņā.

Atsevišķus rezonansi raisījušus pētījumus ir veicis nedēļas žurnāls *Ir*, ko 2010. gadā izveidoja vairāki no laikraksta *Diena* aizgājušie darbinieki. Tomēr fakts, ka dienas laikraksti latviešu valodā pēc īpašnieku maiņas regulāri nenodarbojas ar pētniecību un nopietnu sabiedriski ekonomisko un politisko procesu analīzi, krievu laikrakstu nekritiskais atbalsts sev tuvajiem politiskajiem spēkiem, kā arī pētniecisko, atmaskojošo materiālu vājais iedarbīgums (varas nereagēšana) un žurnālistu nedrošais sociāli ekonomiskais statuss, kura dēļ īpašnieku spiediens ierobežo kritikas iespējamību, liek vērtēt mediju efektivitāti varas uzraudzīšanā kā zemu.

#### **11.4. Cik brīvi ir žurnālisti no ierobežojošiem likumiem, kritikas un iebiedēšanas?**

Pārskata periodā publiskajā telpā apspriesti vairāki gadījumi, kas varētu būt klasificējami kā apdraudējums žurnālistu tiesībām neatklāt informācijas avotus. Viens no šādiem piemēriem ir žurnālistes I. Jaunalksnes telefonsarunu nelikumīga noklausīšanās. Eiropas Cilvēktiesību tiesa piesprieda Latvijai maksāt 20 000 eiro kompensāciju žurnālistei I. Naglai, jo kratīšanā žurnālistes dzīvesvietā tika pārkāpta žurnālista vārda brīvība un tiesības neizpaust informācijas avotus.

Audita periodā noticis arī fizisks uzbrukums žurnālistam: sava nama kāpņutelpā tika sadurts portāla *komprodat.lv* žurnālists L. Jākobsons, kurš iepriekš bija atspoguļojis vairākus skandalozus faktus un tostarp publiskojis Rīgas domes priekšsēdētāja N. Ušakova saraksti elektroniskajā pastā. Vēl viens līdzeklis, kā izdarīt spiedienu uz medijiem, ir pret medijiem tiesā iesniegtas prasības, piemēram, četru mēnešu laikā iesniegtas četras prasības pret žurnālu "Ir". Īpaši izceļams gadījums ir Eiropas Parlamenta deputāta A. Mirska prasība pret bijušo laikraksta *Diena* žurnālisti G. Slogu: politiķis tiesā vērsās tieši pret žurnālisti, turklāt krimināltiesiskā kārtā, un sākotnēji prasīja piedzīt no žurnālistes pusmiljonu latu par viņam nepatīkamu ziņu publicēšanu. Žurnāliste tika attaisnota visās tiesas instancēs.

Pozitīvi vērtējama iezīme pārskata periodā ir 158. panta par goda aizskaršanu medijos izslēgšana no Krimināllikuma (KL). Tas nozīmē, ka ir mazināta iespēja panākt kriminālprocesa sākšanu pret žurnālistiem par viņu profesionālo darbību. KL gan joprojām palicis pants par neslavas celšanu masu saziņas līdzeklī, tātad ir saglabāta iespēja mēģināt ietekmēt žurnālistu profesionālo darbību, vērstoties pret viņiem krimināltiesiskā kārtā.

Abu valodu dienas laikrakstu īpašnieku maiņas izraisīja gan finansiālas problēmas (neizmaksājot žurnālistiem algu), gan brīžiem visai radikāli īstenotu žurnālistu atlaišanu vai aiziešanas veicināšanu, demonstrējot īpašnieku vājo izpratni par žurnālista vārda un reputācijas lomu laikraksta tēla, atpazīstamības un uzticamības saglabāšanā, kā arī nesot zināmu vēstījumu palicējiem.

Kā redzams, mazais mediju tirgus rada apdraudējumu žurnālistu brīvībai, jo atlaišanas draudi tos padara sevišķi atkarīgus no īpašniekiem, arī atalgojuma apmērs un veidi neveicina žurnālistu sociālo aizsargātību. Lai gan krīze, mediju īpašnieku maiņa un politiskais paralēlisms neveicina žurnālistu neatkarību un profesionalitāti, minētās pārmaiņas likumdošanā un žurnālistiem veiksmīgie tiesas prāvu iznākumi ļauj žurnālistu brīvību kopumā vērtēt kā apmierinošu.

#### **11.5. Cik brīvi ir pilsoņi no mediju iejaukšanās un vajāšanas?**

Pārskata periodā Latvijā nav bijis skaļu tiesas procesu, kurā mediji tiktu apsūdzēti pilsoņu tiesību un brīvību pārkāpumos, viņu personīgo datu prettiesiskā izmantošanā vai citos ar cilvēktiesību neievērošanu saistītos pārkāpumos. Daļēji tas skaidrojams ar sociālo mediju attīstību, jauno informācijas un komunikācijas tehnoloģiju ienākšanu iedzīvotāju ikdienas dzīvē, jo pavērtas tiek nebijušas iespējas pašprezentācijai un sava viedokļa izteikšanai. Otrs aspekts, kas gan nav tik viennozīmīgi vērtējams, bet ir saistīts pārsvarā ar personas un tās privātās dzīves aizsardzību, ir mediju pasaules visaptverošā komercializācija un lielas to daļas tabloidizācija jeb "dzeltēšana." To

veicina arī Latvijas mediju tirgus, it īpaši tā latviskās daļas, nelielie mērogi un asā konkurences cīņa par mediju patērētāju uzmanību.

Nedaudz citādi vērtējamas situācijas, kad mediji ilgstoši un pastiprināti gādā par negatīvu publicitāti atsevišķām personām, visbiežāk amatpersonām. Par nopietnu problēmu, kas jārisina likumdevējam, ir kļuvusi naida runa *ad hominem* dažādu interneta mediju lietotāju komentāros, kad parasti savijas zemas kultūras un radikālu politisko uzskatu izpausmes. Problēma būtu risināma, piemērojot likumdošanā jau paredzētās sankcijas, kā arī izdarot attiecīgas izmaiņas likumdošanā un pieprasot no interneta mediju īpašniekiem un redaktoriem konsekventu rīcību, kas iegrožotu šo mediju lietotāju aktivitātes. Tā kā mediju kritika vērsta galvenokārt pret varas pārstāvjiem un nav zināmi konkrēti publiskoti gadījumi, kad pilsoņi sūdzētos par mediju vajāšanu, situācija kopumā šajā jomā vērtējama kā laba.

## Secinājumi

Latvijas mediju sistēmas modelis raksturojams kā hibrīds, un tam piemīt dominējošas paradigmas trūkums. Tas, ka pagaidām nav izstrādāta vismaz vidēja termiņa mediju politika un regulējoši darbojas galvenokārt brīvais tirgus, netiek sniegts atbalsts profesionāli konkurējošiem un kultūras izdevumiem, norāda uz liberālā modeļa iezīmēm. Vājas mediju profesionalizācijas tendences, dažu prietumniecisko mediju darbība un mēģinājumi nostiprināt sabiedriskos elektroniskos medijus apliecina *demokrātiski korporatīvā modeļa* piekritēju aktivitātes. Savukārt *politiskais paralēlisms* mediju vidē un *lielā politisko sabiedrisko attiecību ietekme* uz mediju saturu norāda uz izteiktām *polarizēti plurālistiskā modeļa* pazīmēm.

Publiskajā telpā iezīmējas tendence, kas rāda, ka atšķirības ideoloģiskajās, ģeopolitiskajās orientācijās, sociālajā un vēsturiskajā atmiņā, kā arī vērtību orientācijās nav tikai izteikti etniskās piederības noteiktas. Tās saistītas ar Rietumu – Austrumu orientācijām, attieksmi pret Latviju kā nacionālu valsti, padomju mantojumu un tā postpadomju sekām.

Audita dati liecina, ka iespējams pavērsiens no *polarizētā elitārā demokrātijas modeļa* – tam raksturīga politiskās un biznesa elites fragmentācija un tai atbilstoša publiskā viedokļa un mediju sistēmas funkcionēšanas izpratne – *jaukta reprezentācijas un līdzdalības modeļa* virzienā.

## Kopvērtējums: virzība pēdējos desmit gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
11.1.				X	
11.2.			X		
11.3.				X	
11.4.			X		
11.5.		X			

## Vislabākās iezīmes

Pārstāvēti visplašākā spektra uzskati, tomēr galvenokārt interneta medijos, to lietotāju komentāros un sociālajos tīklos. Elektronisko mediju jomā daudzveidība palielinājusies, iespējams, ka spēku apvienošana radīs kvalitatīvākus produktus.

Sabiedrisko mediju jomā pozitīvas tendences iezīmējušās sabiedriskajā televīzijā, taču vēl joprojām veiksmīgāki ir sabiedriskā radio kanāli.



Elektronisko plašsaziņas līdzekļu nozares attīstības nacionālā stratēģija, kas vērsta uz vienota publicistiski jaudīga sabiedriskā medija radīšanu. Ekonomiskie labumi resursu apvienošanai varētu būt, bet ne lieli. Radio veiksmīgā funkcionēšana darbiniekos rada bažas par iespējamām apvienošanas negatīvajām sekām.

### Visnopietnākās problēmas

1. Politiskās komunikācijas un žurnālistikas lauku pārklāšanās, politiķiem un deputātiem strādājot žurnālistikā, žurnālistiem kļūstot par politiķiem. Tas liecina, ka žurnālistu elites nevis uzrauga varu, bet saplūst ar to un tai kalpo. Šo tendenci, kā liecina aptaujas, akceptē sabiedrības mazāk aktīvais vairākums.
2. Pārmaiņas Latvijas preses īpašnieku struktūrā un piedāvājumā mazina viedokļu daudzveidību un vienlaikus arī to pārstāvniecību; latviešu dienas laikrakstu iekšējā un ārējā daudzveidība, kā arī izdevumu reputācija un ietekme kritusies, savukārt, krievu dienas laikrakstiem apvienojoties, *Vesti sevodnja* kļuvis vēl dominējošāks, saglabājot izteiktu paralēlismu ar atbalstāmajiem politiskajiem spēkiem.
3. Kvalitatīvās preses daudzveidības, ietekmes un auditoriju samazinājums, kā arī elektronisko mediju auditoriju orientācija uz izklaidi raisa bažas par kvalitatīvas sabiedriski politiskās informācijas trūkumu; tā sekas var būt neinformēti un nepārdomāti sabiedrības balsojumi vēlēšanās.
4. Sabiedrisko attiecību profesionāļu ietekmes uz žurnālistiku pastiprināšanās, pašvaldību administratīvo resursu izmantošana mediju ietekmēšanā un sava tēla spodrināšanā.
5. Krievijas privāto un valsts kontrolēto mediju ietekmes palielināšanās Latvijas informatīvajā telpā.
6. Internetā (it īpaši tviterī un sociālajos tīklos) iegūtai informācijai nereti trūkst analīzes dziļuma un uzticamu avotu, galēji pretēju viedokļu sadursme neatstāj vietu racionālam, argumentos balstītam dialogam, delibēratīvai apspriešanai. Naida runa un informatīvais troksnis mazina problēmu un pretēju viedokļu racionālas apspriešanas un analīzes iespēju.
7. Kvalitatīva satura radīšanas izmaksas neliela mediju tirgus apstākļos nenodrošina aktīvās auditorijas ar kvalitatīvu mediju saturu un pētniecisko žurnālistiku.

### Ieteicamie uzlabojumi

1. Atbalstīt lokālo mediju konkurenci, sakārtojot noteikumus, kas regulē pašvaldības iesaisti mediju biznesā.
2. Pieņemt noteikumus, kas regulē patērētāju tiesības izvēlēties sev piemērotus TV kanālus, minimālās/maksimālās kabeļoperatoru paketes un to komplektāciju daudzveidības un cenu ziņā.
3. Kultūras ministrijas mediju politikas struktūrvienībai uzņemties atbildību par radio un TV signālu pieejamību visā Latvijas teritorijā un par Krievijas kanāliem alternatīvas kvalitatīvas žurnālistikas programmu/kanālu pieejamību un aktīvu reklamēšanu atbilstošajās auditorijās. Paredzēt finansējumu kvalitatīvu preses izdevumu atbalstam.
4. Pilnveidot sabiedrisko portālu *lsm.lv*, piedāvājot iespējas komentēt vairākās valodās, veidot sadaļas mazākumtautību programmām/ziņām, aktivizēt skatītāju vērtējumus programmām un vadītājiem, padarīt redzamu elektronisko mediju sabiedriskās konsultatīvās padomes darbību.
5. Veicināt idejas par vienotas multimedijālas platformas radīšanu visām Baltijas valstīm krievu un angļu valodā realizāciju konkrētos projektos, kas atbalstītu Baltijas valstu pāreju no audiovizuālo mediju pakalpojumu valstu tirgiem uz raidījumu veidošanas un izplatīšanas kopēju tirgu, atvieglinot vienotas ES informācijas telpas ieviešanu.

6. Veicināt Latvijas krievu intelektuālās elites un mazākumtautību organizāciju un to pārstāvju piesaisti sabiedrisko raidorganizāciju, sabiedriskā medija satura veidošanā un izplatīšanā, nodrošinot informācijas brīvību, viedokļu dažādību un mediju plurālismu.

### **Literatūra**

AMPD (2010). Eiropas Parlamenta un Padomes Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīva. Brisele, 26.01.2010. Izgūts no: <http://www.nepplpadome.lv/lv/assets/documents/Direktiva.pdf/> [šis un pārējie šajā rakstā izmantotie elektroniskie materiāli skatīti 2014. gada aprīlī – maijā].

Bērziņš, I. (2012). *Interneta diskusijas un publiskā sfēra: iespaids izvērtējums Latvijas gadījumu studijās: promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte.

Cammaerts, B. (2009). Radical pluralism and free speech in online public spaces: The case of North Belgian extreme right discourses. *International Journal of Cultural Studies*, Vol. 12, No. 6, pp. 555–575.

Coleman, S. (2004). Connecting parliament to the public via the internet: two case studies of online consultations. *Information, Communication & Society*, Vol. 7. Izgūts no: <http://depts.washington.edu/ccce/assets/documents/coleman1.pdf>

Coleman, S., Gotze, J. (2001). *Bowling Together: Online Public Engagement in Policy Deliberation*. London: Hansard Society.

DA (2014). 2014. gada demokrātijas audita vajadzībām veiktās iedzīvotāju aptaujas dati (aptaujas pasūtītājs – LU Sociālo zinātņu fakultāte, izpildītājs – SKDS). Valsts pētījumu programma “Nacionālā identitāte”. Sk. šā izdevuma 2. pielikumu; ar pilnīgiem aptaujas rezultātiem var iepazīties LU SZF mājaslapā.

Dahlgren, P. (2005). The Internet, public spheres, and political communication: dispersion and deliberation. *Political Communication*, Vol. 22, No. 2, pp. 147–162.

Dreijere, V. (2013). *How Did the Media Report the Crisis? Analysis of the Latvian National Daily Press*. Rīga: The Centre for Media Studies at SSE.

Eiroparometrs 66 (2006). Sabiedriskā doma Eiropas Savienībā. Rudens 2006. Ziņojums par valsti Latvija. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/eb/eb66/eb66\\_lv\\_nat.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb66/eb66_lv_nat.pdf)

Eiroparometrs 80 (2013). Sabiedriskā doma Eiropas Savienībā. 2013.gada rudens. Nacionālais ziņojums Latvija. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/eb/eb80\\_lv\\_lv\\_nat.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb80_lv_lv_nat.pdf)

Gailīte, A., Lodziņa, G., Vītoliņa, V. (sast.) (2007). *Latvijas prese 2006*. Rīga: LNB Bibliogrāfijas institūts.

Håkansson, N., Mayerhöffer, E. (2014). Democratic demands on the media. In: Pfetsch, B. (ed.). *Political Communication Cultures in Europe. Attitudes of Political Actors and Journalists in Nine Countries*. Basingstoke, NY: Palgrave Macmillan, pp. 126–147.

Hesse, J. J., Ellwein, Th. (2012). *Das Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland*. 10., vollständig neu bearbeitete Auflage. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Howard, P. N. (2006). *New Media Campaigns and the Managed Citizen*. New York: Cambridge University Press.

Juzefovičs, J. (2011). Digitālo mediju karte: Latvija. Atvērtās sabiedrības fonda ziņojums. Izgūts no: <http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/mapping-digital-media-latvia-latvian-20120829.pdf>

Juzefovičs, J. (2012). *Ziņas sabiedriskajā televīzijā: paaudžu un etnisko (lingvistisko) grupu mediju izvēles Latvijā*. Valmierā: Vidzemes Augstskola.

Juzefovičs, J. (2013). Television news preferences and a sense of belonging among the Russian-speaking minority in post-communist Latvia: the case of Panorama and Vremya. *Media studies*, Vol. 2, pp. 174–191.

Kruks S., Šulmane I. (2005). Plašsaziņas līdzekļi demokrātiskā sabiedrībā. No: *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits*. Red. J. Rozenvalds. Rīga: LU, 139.–151. lpp.

Latvijas Pasts. Aktualitātes. Izgūts no: <http://www.pasts.lv/lv/aktualitates>

- Līce, K., Gailīte, A., Gūtmane, L., Lodziņa, G. (sast.) (2013). *Latvijas prese 2012*. Rīga: LNB Bibliogrāfijas institūts.
- LR AP/LR Saeima (1990/2014). Latvijas Republikas likums "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem", pieņemts 20.12.1990, pēdējie grozījumi 30.01.2014. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr. 5/6, 1991, 14. febr.; *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 32, 2014, 13. febr.
- LR Saeima (1999/2014). Reklāmas likums, pieņemts 20.12.1999, pēdējie grozījumi 13.02.2014., *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 7, 2000, 10. janv.; 2014, Nr. 47, 6. marts.
- LR Saeima (2004/2014). Elektronisko sakaru likums, pieņemts 28.10.2004, pēdējie grozījumi 13.03.2014., *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 83, 2004, 17. nov.; Nr. 60, 2014, 25. marts.
- LR Saeima (2012/2014). Priekšvēlēšanu aģitācijas likums, pieņemts 29.11.2014, pēdējie grozījumi 10.04.2014., *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199, 2012, 19. dec.; Nr. 75, 2014, 15. apr.
- LR Saeima (2010/2014). Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums, pieņemts 12.07.2010., pēdējie grozījumi 24.04.2014. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 118, 28. jūl.; Nr. 92, 2014, 14. maijs.
- McQuail, D. (2013). *Journalism and Society*. Los Angeles: Sage Publications, pp. 160–163.
- NEPLP (2014). Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome. NEPLP: Kanāli "Rīga TV24" un "Re:TV" izpildījuši sabiedrisko pasūtījumu, "OTV" finansējumu nesaņem. Izgūts no: <http://nra.lv/latvija/114192-neplp-kanali-riga-tv24-un-re-tv-izpildijusi-sabiedrisko-pasutijumu-otv-finansejumu-nesanem.htm> [skatīts 17.05.2014.].
- Ostman, J. (2012). Information, expression, participation: How involvement in user-generated content relates to democratic engagement among young people. *New Media & Society*, Vol. 14, No. 6, pp. 1004–1021.
- Papacharissi, Z. (2002). The virtual public sphere: the internet as a public sphere. *New Media & Society*, Vol. 4, No.1, pp. 9–27.
- Rožukalne, A. (2013). *Kam pieder Latvijas mediji? Monogrāfija par Latvijas mediju sistēmu un ietekmīgākajiem mediju īpašniekiem*. Rīga: Zinātne.
- RSU (2011). RSU preses relīze. Izgūts no: <http://www.rsu.lv/medijiem/preses-relizes/5641-rsu-eksporti-izstradajusi-agresivitates-indeksu> [skatīts 27.06.2014.].
- Ruduša, R. (2009). Footprint of Financial Crisis in the Media. Latvia country report. Dec. 2009. Izgūts no: [http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/aa-overview-20091201\\_0.pdf](http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/aa-overview-20091201_0.pdf)
- Šulmane, I. (2010a). Mediji un integrācija. No.: *Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība? Sasniegumu, neveiksmju un izaicinājumu audits*. Red. N. Muižnieks. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 252.–253. lpp.
- Šulmane, I. (2010b). Preses žurnālisti Latvijā: starp sistēmām, ietekmēm, praksēm. No: *Laiku atšalkas: žurnālistika, kino, politika*. Rīga: LU SPPI, 42.–53. lpp. (43., 52. lpp.) Izgūts no: <http://academia.lndb.lv/xmlui/handle/123456789/6>
- Šulmane, I. (2011a). *Neatrastās identitātes? Latvijas dienas laikrakstu žurnālisti politikas, ekonomikas un kultūras lauku ietekmē*. Rīga: LU SPPI, 142 lpp. Izgūts no: <http://academia.lndb.lv/xmlui/handle/1/1260>
- Šulmane, I. (2011b). Latvian daily press journalists: Between or together with commercialisation and partisanship? In: *Media Transformations*. Kaunas: Vytautas Magnus University, Vol. 5, pp. 24–43. Izgūts no: [http://issuu.com/vmuniversity/docs/media\\_transformations\\_vol\\_5](http://issuu.com/vmuniversity/docs/media_transformations_vol_5)
- Šulmane, I., Kruks, S. (2007). Plašsaziņas līdzekļi demokrātiskā sabiedrībā. No: *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas monitorings 2005–2007*. Rīga: Zinātne, 72. lpp.
- TNS Latvia (2006). Latvijas mediju pētījumu gadagrāmata 2006. Izgūts no: [http://www.tns.lv/wwwtnslv\\_resources/images/Mediju\\_petijumu\\_gadagramata/TNS\\_Latvia\\_mediju\\_petijumu\\_gadagramata\\_2006.pdf](http://www.tns.lv/wwwtnslv_resources/images/Mediju_petijumu_gadagramata/TNS_Latvia_mediju_petijumu_gadagramata_2006.pdf)
- TNS Latvia (2012/2013). Latvijas mediju pētījumu gadagrāmata 2012/2013. Izgūts no: [http://www.tns.lv/wwwtnslv\\_resources/images/Mediju\\_petijumu\\_gadagramata/2012-2013/TNS\\_Latvia\\_mediju\\_petijumu\\_gadagramata\\_2012-2013.pdf](http://www.tns.lv/wwwtnslv_resources/images/Mediju_petijumu_gadagramata/2012-2013/TNS_Latvia_mediju_petijumu_gadagramata_2012-2013.pdf)

## 12. POLITISKĀ LĪDZDALĪBA

*Ivars Ijabs*

*Cik plaša ir pilsoņu līdzdalība politiskajā dzīvē?*

### **12.1. Cik plašs ir brīvprātīgo asociāciju, pilsoņu grupu, sociālo kustību loks un cik lielā mērā šīs kustības ir neatkarīgas no valdības?**

***Likumi, kas nosaka brīvprātīgo organizāciju, nevalstisko organizāciju un pašpārvaldes organizāciju reģistrēšanu, pārvaldību un dalību tajās***

Latvijas Republikas Satversmes 102. pants ikvienam garantē tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās. Satversmes 108. pants savukārt norāda, ka valsts aizsargā arodbiedrību brīvību. Šīs brīvības var ierobežot vienīgi likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību (Satversmes 116. pants). Tāpat Latvija ir parakstījusi virkni starptautisku dokumentu, kas garantē biedrošanās brīvību, kā, piemēram, ANO Starptautisko paktu par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (ANO 2003).

Galvenais tiesiskais dokuments, kas reglamentē nevalstisko organizāciju (NVO) darbību Latvijas valstī, ir 2004. gadā pieņemtais Biedrību un nodibinājumu likums. Šis dokuments detalizēti reglamentē biedrību un nodibinājumu (jeb fondu) darbību, to pārvaldes pamatprincipus, reģistrāciju, saimniecisko darbību. Mazākais cilvēku skaits, kas Latvijā var nodibināt biedrību, ir divi. Biedrības biedri var būt arī juridiskas personas; biedrību pārvalda tās izpildinstitūcija jeb valde. Nodibinājuma pamatā turpretī ir noteikts mantas daudzums, kas nodalīts dibinātāja noteiktā mērķa sasniegšanai; to pārvalda valde. NVO reģistrācija parasti notiek divu nedēļu laikā, tās izmaksas ir 11,38 eiro.

Līdzās Biedrību un nodibinājumu likumam Latvijā darbojas Sabiedriskā labuma organizāciju likums, kas nosaka īpašu statusu organizācijām, kuras darbojas sabiedriskā labuma (labdarības, cilvēktiesību, izglītības un mākslas u.c.) mērķu vārdā. Šā statusa galvenās priekšrocības ir saistītas ar nodokļu atlaidēm, saņemot ziedojumus, turklāt tas bieži ir priekšnoteikums ES fondu naudas piesaistei. Šādu statusu var saņemt gan biedrības, gan nodibinājumi, pašlaik tas ir piešķirts aptuveni desmitajai daļai no Latvijā reģistrētajām sabiedriskajām organizācijām. Par sabiedriskā labuma statusa piešķiršanu vai atņemšanu lemj Ministru kabineta apstiprināta Sabiedriskā labuma komisija, kuras locekļi vienādās daļās pārstāv valsts pārvaldi un NVO. Pēdējā laikā atsevišķi NVO pārstāvji ir pauduši neapmierinātību ar skaidru vadlīniju trūkumu statusa piešķiršanai, kā rezultātā starp reģistrētajām sabiedriskā labuma organizācijām izteikti dominē sporta organizācijas.

Līdzās šiem likumiem Latvijas sabiedrisko organizāciju darbu ietekmē virkne citu normatīvo aktu – Likums par grāmatvedību, Informācijas atklātības likums, Likums par interešu konfliktu, nodokļu likumdošana u.c. Noteiktu biedrību tipu darbību regulē konkrēti likumi un to panti, piemēram, Likums par arodbiedrībām, Ārstniecības likums, Advokatūras likums, Reliģisko organizāciju likums u.c.

Attiecībā uz pēdējo gadu nozīmīgākām pārmaiņām NVO tiesiskajā regulējumā pozitīvi vērtējams solis ir Saeimas 2011. gadā pieņemtie Biedrību un nodibinājumu likuma grozījumi. Tie atvieglo

grāmatvedības procedūras tām biedrībām un nodibinājumiem, kuru ieņēmumi no saimnieciskās darbības nepārsniedz 25 000 latu. Šīm organizācijām ir atļauts kārtot grāmatvedību vienkāršā ieraksta sistēmā. 2013. gadā minētā summa tika palielināta līdz 40 000 eiro.

### ***Sabiedrisko organizāciju skaits, darbības jomas un izplatība***

Kopš iepriekšējā audita iznākšanas (Rozenvalds 2005) Latvijā reģistrēto sabiedrisko organizāciju skaits ir būtiski palielinājies. 2004. gada septembrī Latvijā bija reģistrētas 8232 organizācijas (Miezaine, Sīmane 2005), bet turpmāko desmit gadu laikā to skaits ir vairāk nekā dubultojies – 2014. gada 24. maijā bija reģistrētas 18 707 biedrības un nodibinājumi. Pēdējos piecos gados vidējais vienā gadā jaundibināto sabiedrisko organizāciju skaits ir bijis aptuveni 1600, augstāko pakāpi sasniedzot 2011. gadā, kad tika pierēģistrētas 1739 jaunas organizācijas. Biedrību likvidācija norisinās lēnāk – šajā pašā laika posmā ik gadu tika likvidēts ap 80 biedrību. Ievērojams biedrību likvidēšanas vilnis bija vērojams 2007. gadā, kad tika likvidētas 2544 organizācijas. Tas skaidrojams ar pārreģistrēšanās perioda beigām (šis periods aizsākās 2004. gadā līdz ar Biedrību un nodibinājumu likuma pieņemšanu) (Lursoft 2014).

Kā redzēsīm turpinājumā, augošā organizāciju skaita dinamika diemžēl nav saistīta ar aktīvo cilvēku skaita pieaugumu. Likumsakarīgs ir arī jautājums, cik daudzas no šīm organizācijām patiešām ir aktīvas un cik – tukšas čaulas, kas pastāv vienīgi uz papīra. Uz šo jautājumu pilnīgi droša atbilde nav iespējama. Tomēr aptuvenu fiktīvo organizāciju proporciju ir iespējams noprast pēc Valsts ieņēmumu dienestā (VID) iesniegtajiem gada pārskatiem, jo to iesniegšana pati par sevi liecina par vismaz minimālu organizācijas mobilizācijas pakāpi. Pēc VID datiem, gada pārskatus par 2012. gadu ir iesniegušas 14 138 organizācijas jeb 78% no reģistrēto organizāciju kopskaita. Tas dod pamatu piesardzīgam minējumam, ka fiktīvo organizāciju skaits nepārsniedz ceturto daļu no visām reģistrētajām (Šimanska u.c. 2013, 48).

Raugoties uz Latvijas NVO reģionālā aspektā, ir redzama diezgan liela disproporcija starp dažādiem Latvijas reģioniem. Aptuveni 60% NVO ir reģistrēti Rīgā vai Rīgas reģionā, starp pārējām Latvijas pilsētām izceļas Liepāja (5%), Daugavpils (2,5%) un Jelgava (2%). Vidējais NVO blīvums uz 1000 iedzīvotājiem visaugstākais ir Rīgas reģionā, viszemākais – Zemgales reģionā.

Par Latvijas NVO sadalījumu pēc darbības/interesu jomām nav iespējams iegūt visaptverošas ziņas. Balstoties uz *Lursoft* datiem par 2011. gadu, 39% no Latvijas NVO darbojas kultūras un sporta jomā, 21% – attīstības un apsaimniekošanas jomā, 11% – likumdošanas, interešu aizstāvības un politikas jomā, 10% ir uzņēmēju un profesionālās asociācijas, 5% darbojas izglītības un pētniecības jomā, savukārt mazāks apvienību skaits ir sociālo pakalpojumu, filantropijas, veselības, garīguma, reliģijas u.c. jomās (Šimanska 2012). Nopietnas grūtības Latvijas NVO darbības jomu analīzē rada vienotas metodoloģijas un klasifikācijas sistēmas trūkums līdz šim veiktajos pētījumos, jo arodbiedrības, reliģiskās organizācijas, lauksaimnieku interešu grupas var tikt un var netikt pieskaitītas NVO (Rūse 2012).

Pēdējos 10 gados strauji augušais organizāciju skaits kontrastē ar pretēji vērsto tendenci iedzīvotāju līdzdalībā dažādu tipu organizācijās – arodbiedrībās, profesionālās un reliģiskās organizācijās, sieviešu kustībās, sporta un veselības aizsardzības biedrībās. Lielākā daļa minēto organizāciju iedzīvotāju vidū ir kļuvušas mazāk iecienītas. Savukārt to cilvēku īpatsvars, kuri nepiedalās nevienā no šīm organizācijām, ir palielinājies no 61,9% 2004. gadā līdz 71,7% 2013. gadā. Tas liek secināt, ka lielākajai daļai organizāciju ir visai neliela biedru bāze, ievērojams skaits pilsoniski aktīvo cilvēku ir biedri vairākās organizācijās un organizāciju biedru skaita palielināšana nav šo organizāciju prioritāte.



*12.1. tabula. Kuru minēto organizāciju darbā jūs esat iesaistījies vai esat biedrs?*

	2004	2008	2013
Reliģiskās un baznīcu organizācijas, draudzes	10,3	8,8	7,6
Arodbiedrības	6,9	9,6	6,9
Politiskās partijas un grupas	1,4	1,2	1,5
Sporta, atpūtas organizācijas un klubi	7,4	6,1	7,2
Mākslinieciskās pašdarbības kolektīvs (koris, teātris, tautisko un moderno deju kolektīvs, rokgrupa vai cits)	8,3	7,7	4,3
Jaunatnes klubi, organizācijas, studentu korporācijas	4,6	2,8	1,5
Profesionālās apvienības, biedrības	3,3	3,4	2,5
Pensionāru organizācijas			1,3
Vides aizsardzības organizācijas	1,0	1,4	1,6
Sieviešu kustības	1,4	1,5	1,2
Nevalstiskās organizācijas, kas sniedz palīdzību trūcīgo un sociāli mazaizsargāto grupu sociālās labklājības celšanai	2,5	0,9	0,6
Nevalstiskās organizācijas, kas piedalās vietējo problēmu risināšanā dzīvesvietā	2,1	0,6	1,1
Nevalstiskās organizācijas, kas piedalās cilvēktiesību problēmu risināšanā	1,1	0,5	0,4
Brīvprātīgās veselības veicināšanas biedrības	0,7	1,1	0,9
Etnisko minoritāšu organizācijas	1,1	0,7	0,3
Cita organizācija, arī neformāla	0,2	0,5	1,1
Nekur nepiedalos	61,9	65,8	71,7

*Avots:* Rozenvalds 2005, 227. lpp., 21. tab.; TAP 2009; TAP 2013.

Ņemot vērā, ka lielākajā daļā minēto organizāciju atbilžu svārstības ir statistiskās kļūdas ietvaros, uz šo datu pamata ir pārsteidzīgi runāt par būtisku līdzdalības samazināšanos Latvijas NVO. Drīzāk saistībā ar pilsoniskās līdzdalības līmeni ir iespējams runāt par stabilitāti vai stagnāciju. Vienlaikus ekspertu kopienas optimistiskās gaidas, kuras demokrātijas kvalitāti Latvijā saistīja ar pieaugošu līdzdalību NVO, izrādījušās aplamas.

***Atkarība no valsts un/vai starptautiskiem finansētājiem***

Nevalstiskās organizācijas un nodibinājumi pēc būtības ir bezpeļņas organizācijas, un materiāla labuma gūšana nevarētu būt to primārais uzdevums. Tomēr ir skaidrs, ja jebkurai organizācijai, lai tā funkcionētu, ir nepieciešami naudas līdzekļi – sākot no telpu īres un biroja tehnikas un beidzot ar algotu darbinieku piesaisti. Latvijā NVO ir pieejama virkne finanšu avotu, un tie tiek izmantoti dažādās proporcijās.

Vispirms, NVO var izmantot iekšējos resursus – biedru naudas un savu biedru ziedojumus. Vienlaikus vairumā gadījumu aktīvās NVO tomēr izmanto citus, ārējus līdzekļu ieguves avotus. Tās piesaista privātpersonu un uzņēmumu ziedojumus, saņem valsts un pašvaldību dotācijas, piedalās projektu konkursos, kā arī nodarbojas ar uzņēmējdarbību. Kopumā ņemot, pēdējo piecu gadu laikā NVO ieņēmumu struktūra ir mainījies: pieaugusi no saimnieciskās darbības gūto ieņēmumu loma, savukārt mazinājies biedru naudu un citu gadskārtējo maksājumu pienesums NVO budžetam.

Kopējie NVO ienākumi 2012. gadā bija 232 miljoni latu jeb 14 677 latu vidēji vienai organizācijai. No tiem sabiedriskā labuma organizāciju ienākumi bija 102 miljoni latu. Raugoties uz NVO sektoru kopumā, ir vērojams ikgadējs to ienākumu pieaugums, kas vismaz daļēji ir skaidrojams arī ar pašu organizāciju skaita pieaugumu (Šimanska u.c. 2013).

Latvijā NVO ir pieejams salīdzinoši plašs publiskā finansējuma instrumentu klāsts – gan valsts un pašvaldību līdzekļi, gan Eiropas Ekonomiskās zonas (EEZ) instrumenti, gan ES fondu līdzekļi. Latvijā NVO ir vairākas iespējas iegūt valsts un pašvaldības finansējumu. Valsts un pašvaldības dotācijas (ietver arī piesaistītos ES fondu līdzekļus) ir viens no visbiežāk izmantotajiem līdzekļu ieguves avotiem. Pēc biedrības “Latvijas Pilsoniskā alianse” rīcībā esošajiem datiem, 2012. gadā 17% no Latvijas NVO kopējā budžeta veidoja valsts un pašvaldības dotācijas; 41% – ieņēmumi no saimnieciskās darbības; 5% – saņemtie ziedojumi un dāvinājumi; 1% – biedru naudas un citas gadskārtējās iemaksas; savukārt 36% – citi ienākumi. Pašvaldības dotācijas izmantojušas 73% organizāciju, kuras vispār piesaista ārēju finansējumu, 29% uzskata to par samērā vieglu līdzekļu piesaistes veidu. Arī pašvaldības projektu konkursos līdzekļus ir piesaistījuši 66% minēto organizāciju, un 33% to atzīst par vieglu līdzekļu piesaistes veidu. Ar valsts centralizētā aparāta dotācijām ir bijis grūtāk. Tikai 33% ārējo finansējumu piesaistošo organizāciju ir piesaistījušas šāda veida līdzekļus, un tikai 4% to atzīst par vieglu līdzekļu piesaistes veidu. Labāka situācija ir saistīta ar ministriju un ES fondu rīkotajiem konkursiem, kuros līdzekļus ir piesaistījuši 63% organizāciju, no kurām 20% to uzskata par vieglu līdzekļu piesaistes veidu (BISS 2012, 64). Raugoties kopumā, nevar apgalvot, ka Latvijas NVO būtu finansiāli atkarīgas no valsts un pašvaldību finansējuma. Līdzās minēto līdzekļu piesaistei NVO labprāt saņem privātu uzņēmumu un atsevišķu biedru ziedojumus, kā arī veic saimniecisko darbību.

Organizācijas var saņemt valsts deleģējumu noteiktu funkciju veikšanai, kas tiek atrunāts likumā vai valdības lēmumā saņemot par to atlīdzību no budžeta. Šādu deleģējumu ir saņēmusi Latvijas Studentu apvienība par studējošo interešu pārstāvniecību Augstākās izglītības padomē un citur; cits piemērs ir biedrība “Brāļu kapu komiteja”, kurai noteiktas funkcijas ir deleģējusi Aizsardzības ministrija. Valsts var arī paredzēt dotācijas un subsīdijas organizācijām, kuru darbība attiecīgās nozares pārstāvniecībā tiek atzīta par būtisku – piemēram, Zemkopības ministrija būtiski iesaistās lauksaimnieku NVO finansēšanā. Tāpat valsts var rīkot iepirkumu konkursus noteiktu pakalpojumu sniegšanai.

Nozīmīga loma NVO finansēšanā ir arī pašvaldībām. Pašvaldību darbs ir ciešāk pietuvināts konkrēto cilvēku un konkrētās vietas vajadzībām, tādēļ pašvaldības bieži ir nozīmīgākais organizācijas sadarbības partneris un reizēm arī tās pašas iesaistās NVO veidošanā – gan izglītības un kultūras, gan sociālās aprūpes, bērnu aizsardzības, sporta, vides un citās sfērās. Attiecībā uz pašvaldību finansējumu jānorāda, ka atbalsts bieži tiek sniegts, pašvaldībai palīdzot ar noteiktiem resursiem – piemēram, telpu īri, komunālo pakalpojumu nomaksu. Vienlaikus pašvaldības rīko arī savus projektu konkursus ar nolūku uzlabot savu iedzīvotāju dzīves kvalitāti.

Tas gan nenozīmē, ka ar valsts lomu NVO finanšu piesaistē nebūtu nekādu problēmu. Lai gan atsevišķas ministrijas piešķir līdzekļus savas nozares NVO, tomēr nav vienotu principu, pēc kuriem pieejamais finansējums tiktu sadalīts. Tāpat NVO aktīvistu vidū bieži neizpratni rada atsevišķu valsts uzņēmumu (piemēram, VAS “Latvijas valsts meži”) sniegtā atbalsta sadalījums, ziedojot ievērojamus līdzekļus Latvijas Olimpiskajai komitejai. Ne mazāk problemātiska ir t.s. demokrātijas kvotu sistēma, kuras ietvaros Saeimas deputāti, pieņemot ikgadējo valsts budžeta likumu, caur attiecīgo nozaru ministrijām sniedz atbalstu noteiktas jomas NVO. Lai gan pati deputātu vēlme stiprināt konkrētu sabiedrisko organizāciju darbību pati par sevi ir vērtējama pozitīvi, tomēr šeit nevar runāt par iespēju vienlīdzību vai caurskatāmu procedūru, kā tieši šis finansējums tiek piešķirts.

Nozīmīgs finansiāls atbalsts Latvijas NVO tradicionāli ir nācis no starptautiskiem līdzekļiem. Pēdējo gadu laikā īpaša loma ir bijusi Eiropas Sociālā fonda projektu aktivitātēm nevalstisko organizāciju un sociālo partneru administratīvās kapacitātes stiprināšanai laika posmā no 2007. līdz 2013. gadam. No 2012. līdz 2014. gadam darbojas EEZ finanšu instrumenta ietvaros izveidotais

“NVO fonds”, kas sniedz atbalstu demokrātijas attīstības, līdzdalības veicināšanas, diskriminācijas novēršanas u.c. aktivitātēm. Abas šīs programmas ir apsaimniekojis Sabiedrības integrācijas fonds. Vairākas Latvijas NVO ir iesaistījušās starptautiskos sadarbības tīklos attiecīgajā nozarē, un šie tīkli paver kopīgas finansējuma piesaistes iespējas Eiropas un pasaules līmenī. Līdzās šiem finanšu avotiem Latvijas NVO ir pieejama arī virkne citu sabiedrisku un privātu fondu.

ASV valdības aģentūras *USAID* veidotais Pilsoniskās sabiedrības ilgtspējas indekss savā 2012. gada ziņojumā par Latviju norāda, ka NVO finansiālā ilgtspēja līdzās to publiskajam tēlam ir nozīmīga problēma sektora nākotnei (*USAID* 2012). Tas tiek saistīts ar nekonsekventu valsts politiku attiecībā uz NVO, kas izraisa NVO kopējās ilgtspējas trūkumu, nespēju uzkrāt kompetenci un pilnībā aizsargāt savas intereses. NVO publiskais finansējums ir ļoti atkarīgs no ārvalstu (ES ESF, EEZ) programmām, kuras beidzas attiecīgi 2013. gadā (ESF) un 2014. gadā (NVO fonds). Tas būtiski apdraud sektora turpmāko attīstību.

Raugoties uz NVO sektora attīstību kopumā, situāciju var vērtēt kā *apmierinošu*.

## 12.2. Cik daudz iedzīvotāju piedalās brīvprātīgās aktivitātēs, pašpārvaldes un nevalstiskās organizācijās un citā brīvprātīgā darbā?

### *Iedzīvotāju brīvprātīga līdzdalība sabiedrības dzīvē: tendences*

Jau iepriekš vairākos pētījumos ir konstatēts, ka brīvprātīgas līdzdalības aspektā Latvijas iedzīvotāji ir salīdzinoši pasīvi. Tā, piemēram, Eiroparometra dati liecina, ka brīvprātīgā darba veikšanas aspektā Latvija ir zem ES vidusmēra (*Eurobarometer* 2011). Vidēji tikai aptuveni ceturtdaļa daļa Latvijas iedzīvotāju veic brīvprātīgo darbu. Izglītības un zinātnes ministrijas pasūtītajā pētījumā par brīvprātīgā darba iespējām Latvijā 2011. gadā 25% respondentu atzīst, ka ir veikuši brīvprātīgo darbu; 2013. gadā tādu ir 28%. Starp norādītajiem brīvprātīgā darba veidiem populārākie ir līdzdalība vides aizsardzības un sakopšanas pasākumos (galvenokārt gadskārtējās talkās, 55%), kultūras un mākslas pasākumu organizēšanā (29%), un izglītības pasākumos (27%). Tipiskais brīvprātīgā darba veicējs Latvijā ir jauns (18–24 gadus vecs) cilvēks vai cilvēks pirmspensijas vai pensijas vecumā (55 gadi un vecāki). Visbiežāk minētie iemesli, kādēļ ļaudis nevēlas iesaistīties brīvprātīgajā darbā: “man ir darbs” (41%) un “nav/maz laika” (35%). Brīvprātīgā darba vērtība, izmantojot aizstāšanas izmaksu metodi, tiek lēsta aptuveni 83 miljoni latu gadā (*APSL* 2011). Kopumā raugoties, varētu pieņemt, ka aktivitāte brīvprātīgā darba jomā varētu pieaugt līdz ar paaudžu nomaiņu, kad jaunieši, kas brīvprātīgā darba iemaņas apguvuši jau agrīnā vecumā, nomainīs vidējās paaudzes cilvēkus bez šādām iemaņām. Vienlaikus brīvprātīgā darba popularitāti ietekmē vairāki citi faktori – tradīcijas un prestižs, kā arī vidējais darbalaika ilgums un tā produktivitāte.

Raugoties uz citiem veidiem, kā Latvijas iedzīvotāji brīvprātīgi iesaistās sabiedrības dzīvē, ir vērojamas krasas atšķirības starp institucionalizētām līdzdalības formām un individuālā kārtā paustu sociālo solidaritāti. Tā, piemēram, 2013. gada aptaujā 58,2% Latvijas iedzīvotāju norāda, ka ir ziedojuši naudu labdarībai (*TAP* aptauja, C6.11). To apliecina arī virkne organizāciju, kuras vāc ziedojumus un atbalsta dažādas neprivileģētas sabiedrības grupas. Starp šādām organizācijām populārākās ir *ziedot.lv*, kas īsteno virkni dažādu labdarības projektu, “Gaišie spārni”, kas rūpējas par bērniem no trūcīgām ģimenēm, “Paēdušai Latvijai”, kas apgādā trūcīgas ģimenes un pensionārus ar pārtikas pakām, labdarības organizācija “Varonis” u.c. Ar līdzekļu vākšanu labdarībai sekmīgi nodarbojas arī virkne reliģisko organizāciju.

Ievērojamais ziedotāju daudzums, kā arī saziēdotās naudas apjoms liecina par vērā ņemamu sociālās solidaritātes klātbūtni. Vienlaikus sociālā līdzdalība, kas lielākoties norisinās privātā un nevalstiskā veidā, Latvijā ir nošķirta no politiskās līdzdalības. Salīdzinot procesus Latvijā un citās ES valstīs, ir nepārprotami skaidrs, ka Latvijas iedzīvotāji ir atsvešināti no valsts un ir visai kūtri politiskās līdzdalības jomā. 2013. gada Eiroparometra aptauja liecina, ka Latvijas iedzīvotāji ir vieni no pilsoniski pasīvākajiem Eiropā.

## 12.2. tabula. Latvijas iedzīvotāju politiskā līdzdalība

Vai jūs pēdējo divu gadu laikā esat...	Latvijā (%)	ES-27 vidēji (%)
...parakstījis petīciju (internetā vai papīra formātā)?	17	34
...paudis savu viedokli par sabiedriski nozīmīgiem jautājumiem internetā vai sociālajos medijos?	27	28
...paudis savu viedokli par sabiedriski nozīmīgiem jautājumiem kādam vēlētam pārstāvim vietējā vai reģionālā līmenī?	14	24
Piekrītat izteikumam: balsot vietējās/reģionālās vēlēšanās ir efektīvs veids politisko lēmumu ietekmēšanai.	59	73
Piekrītat izteikumam: balsot nacionālā līmeņa vēlēšanās ir efektīvs veids politisko lēmumu ietekmēšanai.	54	70
Piekrītat izteikumam: balsot Eiropas Parlamenta vēlēšanās ir efektīvs veids politisko lēmumu ietekmēšanai.	32	54
Piekrītat izteikumam: darbošanās NVO ir efektīvs veids politisko lēmumu ietekmēšanai.	36	54

Avots: Flash Eurobarometer 373 (2013).

Šī statistika liecina, ka Latvijas iedzīvotāju pasivitāte palielinās, paaugstinoties varas līmenim, par kura ietekmēšanu ir runa. Cilvēki izjūt saikni un jūtas spējīgāki ietekmēt varu pašvaldību līmenī; nacionālās politikas – t.i., Saeimas un valdības – līmenī šī ietekmes apziņa ir vājāka, tas attiecas arī uz līdzdalību Eiropas Parlamenta vēlēšanās. Arī darbošanos NVO tikai trešdaļa Latvijas iedzīvotāju uzskata par efektīvu veidu politikas ietekmēšanai.

Pieaugoša pasivitāte atspoguļojas arī dažos, lai gan ne visos, vēlēšanu līdzdalības rādītājos. Pēdējā desmitgadē līdzdalības kritums ir novērojams pašvaldību vēlēšanās (2005. gadā – 51,85%, 2013. gadā – 45,99%) un Eiropas Parlamenta vēlēšanās (2004. gadā – 41,34 %, 2014. gadā – 30%). Saeimas vēlēšanās piedalījušos skaits ir stabilizējies aptuveni 60% līmenī (9. Saeimas vēlēšanās 2006. gadā – 60,98%; 10. Saeimas vēlēšanās 2010. gadā – 63,12%; 11. Saeimas vēlēšanās 2011. gadā – 59,45%). Vienlaikus šie skaitļi ir uzlūkojami kritiski, ņemot vērā ievērojamo Latvijas pilsoņu emigrāciju no valsts, – šie procesi jo īpaši intensificējās līdz ar 2008./2009. gada ekonomiskās krīzes sākumu. Runājot par iedzīvotāju attieksmi pret konvencionālās līdzdalības veidiem, varam norādīt uz zināmu stabilitāti vai stagnāciju. Faktiski nemainīgs ir arī iedzīvotāju skaits, kas piedalās politisko partiju dzīvē. Pēdējā desmitgadē dažādas aptaujas fiksē nelielu skaitu, aptuveni 1,2–1,5% procentus iedzīvotāju, kuri ir politisko partiju biedri.

Kopš 2007. gada Latvijā ir vērojama pieaugoša interese par dažādām tiešās demokrātijas formām – referendumiem, tautas iniciatīvām, parakstu vākšanām, amatpersonu atsaukšanām. Iespējams, ka galvenais šīs tendences iemesls ir sabiedrības neapmierinātība ar pārstāvnieciskās demokrātijas funkcionēšanu un vēlme to savdabīgi “kompensēt” ar tiešās demokrātijas instrumentu palīdzību. Kopumā šajā procesā aplūkojamā laika posmā ir vērojamas pretrunīgas tendences – no vienas puses, politiskās elites vēlme paplašināt tiešās līdzdalības iespējas savas leģitimitātes vairošanai; no otras puses – tieksme šīs iespējas sašaurināt, lai novērstu to iespējamu destruktīvu izmantošanu. Par lūzuma punktu šeit kalpoja 2012. gada februārī notikušais referendums par krievu valodu kā otro valsts valodu, kas daudziem Latvijas politiskās elites locekļiem kalpoja kā “modinātājzvans” attiecībā uz tiešās demokrātijas iespējām.

Latvijas Republikas Satversme jau sākotnēji ir paredzējusi salīdzinoši plašas tautas tiešās līdzdalības iespējas. Turklāt dažas no tām, piemēram, tautas iniciatīva ar tai obligāti sekojošo tautas nobalsošanu (Satversmes 78.–79. pants) Eiropas mērogā ir teju vai unikāli. Jānorāda, ka līdz



2007. gadam šie instrumenti tika izmantoti salīdzinoši reti. Pārmaiņas iezīmēja 2007. gads, kad Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga Satversmes 72. panta kārtībā izsludināja referendumu par Saeimas pieņemtajiem grozījumiem t.s. drošības likumos, kuri paredzēja būtiski palielināt politiķu lomu specdienestu pārraudzībā un, pēc Valsts prezidentes ieskatiem, radīja būtiskus draudus valsts drošībai (CVK 2007). Zīmīgs ir šāds fakts: lai gan Saeima šos likumus faktiski bija atcēlusi jau iepriekš, tautas nobalsošanā vienalga piedalījās 23% Latvijas pilsoņu, šādi paužot simbolisku protestu politiskās elites darbībai. 2008. gadā notika divas jaunas parakstu vākšanas par grozījumiem Satversmē, kas paredzētu tautai tiesības atlaist Saeimu, kā arī veiktu grozījumus pensiju likumdošanā. Pirmo likumprojektu iniciēja Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība ar neformālu atbalstu no opozīcijas partijām, otro – Latvijas pensionāru un senioru partija sadarībā ar lielākoties bijušo Tautas partijas biedru veidoto “Sabiedrību citai politikai un tiesiskai valstij.” Lai gan nevienā no šiem gadījumiem netika sasniegts kvorums, tomēr tautas nobalsošanas šajā laikā ieguva plašu publisku rezonansi un turpmāk kļuva par nozīmīgu argumentu politiskajās cīņās.

2009. gada sākumā Rīgas Vecpilsētā notika pēdējā desmitgadē vienīgie masu nemieri, kurus izraisīja valdības neadekvātā reakcija uz ekonomisko krīzi, īpaši – *Parex* bankas sabrukums un valdības rīcība tās glābšanā. Šo nemieru rezultātā Valsts prezidents Valdis Zatlers uzstādīja Saeimai neformālu ultimātu, draudot ar tās atlaišanu. Viens no ultimāta punktiem bija prasība iedibināt Satversmē jau iepriekš tautas nobalsošanā nepieņemtās tautas tiesības iniciēt Saeimas atlaišanu. Tas tika izdarīts 2009. gada 8. aprīlī, tiesa, paredzot samērā augstu kvorumu šādai tautas nobalsošanai (2/3 balsstiesīgo “par”), kā arī ierobežojumus referendumā norises laikam pirms un pēc Saeimas vēlēšanām. Pieņemtā norma (Satversmes 14. pants) ir savā veidā unikāla mūsdienu politiskajās sistēmās, dodot desmitajai daļai pilsoņu iniciēt tautas nobalsošanu par parlamenta atlaišanu arī vēlēšanu cikla vidū. Šīs normas pieņemšanu 2009. gadā neapšaubāmi sekmēja gan sabiedrības vēlme kontrolēt politiķus un ciešāk pakļaut tos sabiedriskās domas ietekmei, gan arī vērā ņemams politiskās elites legimitātes trūkums (tā bez garām diskusijām šo ideju akceptēja).

Tautas iniciatīvas un prasības pēc tautas nobalsošanām turpmāko gadu laikā kļuva vēl populārākas. 2010. gadā latviešu radikāļu politiskā partija “Visu Latvijai!” iniciēja parakstu vākšanu par krievu skolu likvidāciju. Šī iniciatīva gan nevainagojās panākumiem, taču uz to savukārt atbildēja krievvalodīgo ekstrēmistu grupa ar Vladimīru Lindermanu un Jevgeņiju Osipovu priekšgalā, un viņiem izdevās iniciēt tautas nobalsošanu par grozījumiem Satversmē, kas padarītu krievu valodu par otru valsts valodu Latvijā. Tautas nobalsošana notika 2012. gada 18. februārī. Ņemot vērā valodas jautājuma nozīmību visām Latvijas etniskajām grupām, kā arī to, ka minēto iniciatīvu atbalstīja arī populārā krievvalodīgo partija “Saskaņas centrs”, šī tautas nobalsošana kļuva par trešo visplašāk apmeklēto tautas nobalsošanu pēc neatkarības atjaunošanas, un tajā piedalījās 71,13% vēlētāju (CVK 2012).

Šī tautas nobalsošana radīja plašu satraukumu par pilsoņu iespējām manipulēt ar Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem, kuras sniedz tiešās demokrātijas instrumenti (it īpaši Latvijas etniski sašķeltajā sabiedrībā). Vēl pirms referendumā Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija (KTK) nāca klajā ar Viedokli, kura centrā bija mēģinājums definēt Satversmes negrozāmo kodolu (sk. KTK 2012), kas nebūtu maināms arī tautas nobalsošanā. Šajā dokumentā fiksētās idejas guva reālu iemiesojumu 2014. gadā pieņemtajā Satversmes priekšvārdā. Tāpat, formāli to neuzsverot, minētais referendums kalpoja par iemeslu virknei izmaiņu likumdošanā, kas regulē tautas nobalsošanu iniciēšanu un norisi. No vienas puses, Saeima, par spīti dažādu aktīvistu un daļas politiķu protestiem, 2012. gada 8. novembrī pieņēma grozījumus likumā “Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu”, kuri paredz atteikšanos no līdz šim ierastās pirmās parakstu vākšanas fāzes tautas iniciatīvai. Agrāk bija nepieciešams savākt tikai 10 000 notariāli apstiprinātu parakstu, pēc tam turpmākais parakstu vākšanas process bija jāuzņemas Centrālajai vēlēšanu komisijai, savukārt pēc grozījumu stāšanās spēkā šim nolūkam ir vajadzīgi 30 000 parakstu, savukārt no 2015. gada 1. janvāra Centrālā vēlēšanu komisija (CVK) tiek pilnībā atbrīvota no nepieciešamības



vākt parakstus pilsoņu iniciatīvās, tiesa, vienlaikus tiek paredzēta elektronisko parakstu iesniegšanas iespēja.

Jautājums, vai šādas likumdošanas izmaiņas ir demokrātijas principu pārkāpums, teorētiskā ziņā ir visai komplicēts. Jebkurā gadījumā LR Satversmes tiesa ir lēmusi, ka minētās izmaiņas atbilst Satversmei (sk. LR ST 2013). Par to, ka minēto grozījumu iespaids uz cilvēku līdzdalību likumu iniciēšanā nevarētu būt izteikti negatīvs, pastarpināti liecina fakts, ka kopš minēto grozījumu stāšanās spēkā (2012. gada 11. decembris) CVK ir saņēmusi pieteikumus parakstu vākšanai no deviņām iniciatīvas grupām. Tas drīzāk liecina par iniciatīvu popularitātes pieaugumu, nevis par būtisku tiesisku apgrūtinājumu pastāvēšanu (sk. CVK 2013).

Vienlaikus, ierobežojot valsts institucionālu atbalstu nacionāla (jo īpaši konstitucionāla) mēroga referendumu rīkošanai, likumdevējs ir spēris soļus zemāka līmeņa nobalsošanu un parakstu vākšanu rīkošanai. Tā, piemēram, 2012. gada 19. janvārī Saeima pieņēma grozījumus savā Kārtības rullī. Šie grozījumi paredz, ka 10 tūkstošiem Latvijas pilsoņu jau no 16 gadu vecuma ir tiesības vērsties Saeimā ar kolektīvu iesniegumu, kas Saeimai ir jāizskata. Šī iniciatīva paredz arī elektronisko parakstu iesniegšanas iespēju. Liela loma šīs iniciatīvas virzībā bija jau 2011. gada vidū izveidotajai sabiedrisko iniciatīvu platformai *ManaBalss.lv*, kurā kopš tās izveidošanas jau ir pieteikts vairāk nekā 50 iniciatīvu. Saeima pēc ilgām diskusijām pieņēma šos grozījumus Kārtības rullī, turklāt divkārtējot nepieciešamo parakstu skaitu no sākotnējiem pieciem tūkstošiem uz desmit tūkstošiem. 2014. gada maijā noteikto parakstu skaitu bija savākušas 13 iniciatīvas. Pēc iesniegšanas Saeimā to tālākais liktenis ir bijis atšķirīgs. Redzam, ka pati līdzdalības platforma ir kalpojusi kā pozitīvs stimuls iedzīvotāju iesaistīšanā politiskās dienaskārtības noteikšanā, vienlaikus neizmantojot smagnējo un kategorisko tautas nobalsošanas mehānismu.

Kopumā jānorāda, ka dažādas politiskās līdzdalības iespējas internetā kļūst arvien populārākas, īpaši Latvijas jaunākās paaudzes iedzīvotāju vidū. Politiskās diskusiju grupas veidojas sociālajos tīklos un ap partiju interneta vietnēm; politiķi arvien biežāk komunikācijai ar vēlētājiem izmanto *twitter*, *facebook*, *instagram* u.c. saziņas platformas. Lielākoties sabiedriskās politikas centra “Providus” un Sabiedrības par atklātību “Delna” paspārnē ir notikuši mēģinājumi veidot inovatīvus modeļus tiešai politiķu komunikācijai ar vēlētājiem internetā – tādas ir Saeimas deputātu komunikācijas platforma *gudrasgalvas.lv*, vēlšanu kandidātu reputācijas izvērtējuma platforma *kandidatiuzdelnas.lv*, politisko diskusiju platforma *manavalsts.lv*. Lai gan šo iniciatīvu efektivitāte un politiskā neitralitāte bieži ir tikusi apšaubīta, tomēr tās iezīmē nepārprotamus centienus paplašināt politisko līdzdalību.

### ***Faktori, kas ietekmē līdzdalību sabiedrības dzīvē***

Faktoru, kas ietekmē līdzdalību sabiedrības dzīvē, ir ļoti daudz, un šeit nav iespējams pat konspektīvs to pārskats. Šeit tiek akcentēti tie būtiskākie līdzdalības faktori, kuri Latvijā bijuši izteikti pēdējos piecos gados. Nozīmīga loma cilvēku sabiedriskajās aktivitātēs ir bijusi ekonomiskajai krīzei. Tās iespaids ir divējāds, vienlaikus pozitīvs un negatīvs. 2012. gadā veikto cilvēkdrošības pētījumu ietvaros daudzi respondenti norādīja uz pieaugošu tieksmi pēc biedrošanās, ko izraisījusi ekonomiskā nedrošība, darba un ienākumu zaudēšana. Ņemot vērā, faktu, ka valsts spējas risināt cilvēku ikdienas problēmas samazinās, būtiski pieaug vajadzība pēc cilvēku pašorganizēšanās. Lūk, dažu respondentu viedokļi.

*Romāns, strādājošs, krievvalodīgs, Rīga.* Sāk parādīties tādas vidējā līmeņa pašpalīdzības grupas – augstākas par ģimeni, bet zemākas par valsti. Parādās šādi sociāli tīkli.

*Vera, strādājoša, krievvalodīga, Daugavpils.* Ir ļoti būtiski atrast, ar ko nodarboties, pat tad, ja tev nav formāla darba. Mēs nesam nodibinājām tam organizāciju, brīvprātīgo kustību. Ja tu esi bez darba, tev labāk ir nesēdēt mājās. Ir labāk būt iesaistītam pat tad, ja tev par to nemaksā. Kāds var tevi ievērot un tamlīdzīgi.

*Andis, strādājošs, latvietis, Rīga.* Vajag iesaistīt pēc iespējas vairāk cilvēkus, ar kaimiņiem es runāju mērķtiecīgi un speciāli. Galvenais ir – cilvēkam nebūt vienaldzīgam. Ja ir palaušanās,

ka būs cilvēki, kas palīdzēs, tas ir viens no variantiem, kā tikt galā ar bailēm. Latvijas iedzīvotājiem ir pārlietu lielas ekspektācijas pret valsti tur, kur ekspektācijām nevajadzētu būt. Un tur, kur vajadzētu, tur nav nekādas reakcijas. Piemērs, nodokļu politika un sloga pārdale. Un kas ir postpadomju cilvēka reakcija – nevis iet ielās un taisīt piketu, bet apiet vienkārši to situāciju, nemaksāt nodokļus. Šī ir tipiskā situācija, kas ilgtermiņā radīs problēmas. Tie iemesli ir no padomju laika – iniciatīvas apslāpēšana. Globāli ir trenēt iniciatīvu, mācīt cilvēkiem tik daudz nesagaidīt no valsts (Ijabs, Reinholde, Ozoliņa 2012).

Vienlaikus līdz ar ekonomisko krīzi par arvien lielāku problēmu ir atzīstama emigrācija: ievērojams skaits pilsoniski aktīvo cilvēku vienkārši pamet valsti tā vietā, lai veidotu paliekošas saiknes ar vietējo sabiedrību.

Tā kā šī nodaļa ir veltīta tieši politiskajām līdzdalības formām, īpaša uzmanība būtu jāpievērš cilvēku attieksmei pret valsti un tās institūcijām. Tieši šī attieksme nosaka, vai cilvēki vēlēšies iesaistīties politiskajā dzīvē, vai viņi saskatīs jēgu politiskās aktivitātēs.

### 12.3. tabula. Iedzīvotāju attieksmes pret valsti un politisko līdzdalību

Piekrīt izteikumam	2004	2014
Visumā valdība ņem vērā sabiedrības viedokli	31,7	17,0
Cilvēki, kuri ir svarīgos valsts amatos, parasti vairāk domā par savu, nevis sabiedrības labumu	87,8	81,2
Daži spēcīgi līderi mūsu valsts labā izdarīs vairāk nekā visi likumi un sarunas	58,5	60,7
Kā jūs domājat, vai jūs varētu kaut ko uzsākt, ja valdība pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus? (noteikti varētu + varbūt varētu)	26,1	21,5
Kā jūs domājat, vai jūs varētu kaut ko uzsākt, ja pašvaldības iestādes pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus? (noteikti varētu + varbūt varētu)	40,7	29,4

*Avots:* Rozenvalds 2005, 223. lpp., 16.1., 16.2., 16.3. tab.; 226. lpp., 19., 20. tab.; DA 2014, 11. tab.

Šajās sabiedrības attieksmēs mēs redzam pieaugošu sabiedrības atsvešinātību no valsts, stabili augstu atbalstu autoritārām alternatīvām, kā arī pieaugošu neticību savām spējām ietekmēt politiskos procesus. Par spīti aktīvu cilvēku un daudzu nevalstisku organizāciju darbībai, Latvijas iedzīvotāju sabiedriskā aktivitāte netiek kanalizēta demokrātisku institūciju darbībā. Šīs institūcijas bieži tiek uzskatītas par svešām, no ārienes uzspiestām, neuzticamām un neefektīvām. Arī šajā gadījumā nav izrādījušās patiesas vēl neseno dzirdētās prognozes par neizbēgamu demokrātisko institūciju nostiprināšanos un leģitimitātes pieaugumu. Politiskās līdzdalības aspektā virkne indikatoru drīzāk uzrāda pretēji vērstu tendenci.

Ņemot vērā iepriekš minēto, situāciju attiecībā uz iedzīvotāju līdzdalību brīvprātīgās aktivitātēs, pašpārvaldes un nevalstiskās organizācijās un citā brīvprātīgā darbā pēdējo piecu gadu laikā var vērtēt kā **sliktu**.

### 12.3. Cik plaša ir sieviešu līdzdalība politiskajā dzīvē un visu līmeņu publiskajā pārvaldē?

#### *Dzimumu līdztiesība politiskajā dzīvē un visu līmeņu publiskajā pārvaldē*

Politiskās līdzdalības aspektā Latvijā nepastāv tik izteiktas disproporcijas kā dažās citās valstīs, kur politikā ir vērojama krasa vīriešu dominēšana. Tomēr arī Latvijā ir zināmas problēmas attiecībā uz sabiedrības izpratni par dzimumu līdztiesību – sabiedriskajā domā politika joprojām visai bieži tiek

uztverta kā izteikti maskulīna nodarbošanās. Tas atspoguļojas arī attieksmē pret sievietēm politiķēm, kurām savā darbībā nereti nākas pārvarēt krietni augstākus šķēršļus nekā politiķiem vīriešiem. Nav iespējams runāt par kādu vienu, skaidri izteiktu tendenci Latvijas politiskās vides attieksmē pret dzimumu līdztiesību. Tomēr, mazliet primitivizējot, to varētu formulēt šādi. Sievietēm Latvijā nav liegts uzņemties *pārvaldes funkcijas un atbildību*, tomēr svarīgāko *lēmumu pieņemšanas* institūcijās plaša sieviešu pārstāvniecība netiek uzskatīta par vēlamu. Īpaši tas sakāms par politiskajām partijām, kuru valdēs sieviešu pārstāvniecība ir ļoti neliela. Eiropas Dzimumu līdztiesības institūts (EIGE) savā 2013. gadā publicētajā ziņojumā norāda, ka Latvijā sieviešu ietekmes aspektā ir vērojama savdabīga situācija: sieviešu politiskās ietekmes indekss Latvijā ir ievērojami zemāks par ES vidējo (attieciņi 38,9 un 49,9), turpretī ekonomiskās ietekmes ziņā tas ir ievērojami augstāks par vidējo (attieciņi 38,3 un 29,0) (EIGE 2013).

Latvija ir viena no nedaudzajām ES valstīm, kur sieviešu un vīriešu pārstāvniecību parlamentā un pašvaldībās neregulē kvotas – nedz likumdošanā nostiprinātas, nedz politisko partiju brīvprātīgi akceptētas. Tas ir viens no iemesliem, kādēļ šajā jomā nav iespējams runāt par būtiskiem uzlabojumiem. Sieviešu īpatsvars Latvijas Saeimā ievēlēto deputātu vidū ir stabils – jau sākot no 7. Saeimas vidēji 18–22% no Saeimas deputātiem ir sievietes. Pašvaldību līmenī situācija ir tuvāka vienlīdzīgai dzimumu pārstāvniecībai: 2013. gada vēlēšanās 31,3% deputātu ir sievietes. Vienlaikus jānorāda, ka šī tendence vairāk izplatīta novados, mazāk – republikas pilsētās, kur sieviešu proporcija domēs retos gadījumos pārsniedz 20%. Spilgts izņēmums šeit ir Jūrmala, kuras domē ir 53% sieviešu. Taču arī šeit, tāpat nevienā citā republikas pilsētā, šobrīd nav domes priekšsēdētājas – sievietes (LR LM 2013, 6).

Tomēr nav noliedzams, ka, raugoties vidējā termiņā, situācija ar dzimumu vienlīdzību atsevišķās pārvaldes institūcijās ir attīstījusies pozitīvā virzienā. Pakāpeniski ir pieaugusi sieviešu pārstāvniecība izpildvarā. 90. gados Latvijā vairumā valdību sievietes vispār nebija pārstāvētas, savukārt 2014. gada janvārī apstiprinātajā valdībā no 14 ministriem piecas ir sievietes, viņu rokās ir attiecīgi Ministru prezidentes, kultūras, veselības, tieslietu, kā arī izglītības un zinātnes ministru portfeļi. Statistika liecina, ka sieviešu pārstāvniecība Latvijas valdībās kopumā pēdējā desmitgadē ir pieaugusi – lai gan ne lineāri. Tas liecina, ka dzimumu līdztiesības apsvērumi valdību veidošanas procesā nav prioritāri. Dzimtes apsvērumi, domājams, nedominē arī ministru atbildības sfēru sadalē. Kopumā raugoties, ir saskatāma zināma tradicionālo “sievšķīgo” ministriju tendence – viziteiktāk kultūras, taču arī labklājības jomā; šīs ministrijas pēdējā desmitgadē septiņu valdību laikā ir vadījušas gandrīz tikai sievietes. Tomēr Latvijā ministres ir darbojušās arī aizsardzības, iekšlietu, zemkopības jomā.

Bēdīgāka aina paveras, ja pievēršamies dzimumu līdztiesībai vadošo politisko partiju valdēs. Zināms izņēmums šeit ir partija “Vienotība”, kuras valdē no 15 locekļiem septiņas ir sievietes, turklāt arī partijas vadītāja ir sieviete (Solvita Ābolīņa). Nacionālās apvienības valdē ir 14 locekļi, to vidū tikai divas sievietes, savukārt Saskaņas centra un Zaļo un Zemnieku savienības valdēs sieviešu nav vispār.

Atšķirīga aina ir vērojama ierēdniecībā. Kopumā ņemot, Latvijas ierēdniecībā ir vērojams augsts sieviešu īpatsvars iepretim ES vidējiem rādītājiem, jo īpaši izteikti tas ir zemākajos ierēdniecības amatos. No 13 valsts sekretāru amatiem piecus (jeb 38,5%) ieņem sievietes, savukārt kategorijā “speciālisti” no 8847 amata vietām sievietes ieņem 6862 jeb 78 procenti. Protams, šāda civildienesta feminizācija nav saistīta tikai ar sabiedrības attieksmi pret sievietēm valsts pārvaldē, bet arī ar citiem faktoriem – piemēram, krīzes dēļ būtiski samazināto darba samaksu.

Politiskās elites attieksme pret sieviešu līdzdalību demokrātiskā sabiedrībā ir iesakņota sabiedrības uztverē. Lai gan Latvijas sabiedrību nebūtu pareizi uzskatīt par ļoti patriarhālu, tomēr pārliecība par strikti nodalītām sieviešu un vīriešu sociālajām lomām ir skaidri saskatāma. 2013. gada rudenī veiktā aptaujā 82% respondentu atbildēja, ka profesijas “politiķis”, “ministrs” un “ierēdnis” ir piemērotas kā vīriešiem, tā sievietēm. Vienlaikus, vaicājot par specifiski sievietēm piemērotajām profesijām atsevišķi, tikai 1% nosauca politiķi, savukārt, vērtējot vīriešiem piemērotākās profesijas, politiķi nosauca 17 procenti. Tāpat tam, ka vīrieši ir labāki politiķi nekā sievietes, piekrita 20% abās dzimumu

grupās. Vīrieši ir skeptiskāki par sievietēm attiecībā uz sieviešu līdzdalību politikā: izteikumam, ka “darbs, kurā jāpieņem atbildīgi lēmumi, vairāk piemērots vīriešiem” piekrīt 29% vīriešu un 12% sieviešu, bet izteikumam “atrodies augstā amatā, sieviete zaudē sievišķību” piekrīt 43% vīriešu un 19% sieviešu (GfK 2013). Līdzīga patriarhāla attieksme elites vidū, iespējams, kalpo par ieganstu, lai pašlaik nepārprotami vīriešu dominētās politiskās struktūrās netiktu reformētas pieaugošas dzimumu līdztiesības virzienā. Rezumējot jānorāda, ka šīs patriarhālās attieksmes saglabājas līdzās salīdzinoši egalitārai un modernai attieksmei citās sabiedrības sfērās. Piemēram, Latvijā ir vērojama plaša sieviešu pārstāvniecība uzņēmējdarbībā un augstākajā menedžmenta līmenī, kur minētajām patriarhālajām attieksmēm acīmredzot ir mazāk iespēju iegūt reālu, institucionālu izpausmi. Tas, jādūmā, liecina par nepieciešamību pārdomāt dzimumu līdztiesības problēmu arī demokrātiskas pārstāvniecības līmenī, tostarp arī kvotu ieviešanas perspektīvā. Šīs tēmas aktualizēšanā kāda nopietna iniciatīva būtu sagaidāma no pašām politiskajām elitēm pārstāvētajām sievietēm, tomēr līdz šim nekas tāds nav novērojams, lai gan divas no trim Latvijas augstākajām amatpersonām ir sievietes. Pat partija “Vienotība”, kuru virkne sieviešu pārstāv daudzos nozīmīgos amatos gan Saeimā un valdībā, gan Eiropas Parlamentā, savā programmā dzimumu līdztiesību nepiemin ne ar vārdu. Tas liecina, ka patriarhāls priekšstats par sieviešu lomu politikā mūsdienā Latvijā noteikti nav raksturīgs vienīgi vīriešiem.

### ***Dzimumu līdztiesība politikas veidošanā***

Dzimumu līdztiesība ir kļuvusi par vērā ņemamu argumentu politikas veidošanā līdz ar Latvijas integrāciju ES un citās starptautiskās organizācijās. Jau 2001. gadā Latvijas valdība pieņēma Konceptiju dzimumu līdztiesības īstenošanai, uz kuras pamata ir veidota virkne secīgu īstermiņa plānošanas dokumentu, Programmas dzimumu līdztiesības īstenošanā 2004.–2006. gadam un 2007.–2010. gadam, kā arī pašlaik spēkā esošais Plāns dzimumu līdztiesības ieviešanai 2012.–2014. gadam. Par šā pēdējā plānošanas dokumenta izpildes rezultātiem Labklājības ministrija savu ziņojumu iesniegs 2015. gada vidū. Plāna prioritātes ir dzimumu lomu un stereotipu mazināšana, sieviešu un vīriešu veselīga un videi draudzīga dzīvesveida veicināšana, sieviešu un vīriešu ekonomiskās neatkarības un vienlīdzīgu iespēju veicināšana darba tirgū, kā arī dzimumu līdztiesības politikas uzraudzība un novērtēšana (LR MK 2013).

Galvenā institūcija, kas nodrošina sabiedrības iesaisti politikas veidošanā dzimumu līdztiesības aspektā, ir 2010. gadā Labklājības ministrijā izveidotā Dzimumu līdztiesības komiteja, kas aizstāja līdz tam pastāvējušo Dzimumu līdztiesības padomi. Minētajā komitejā ir iesaistīti ministriju un pašvaldību pārstāvji, darba devēji, kā arī virkne NVO. Kā ietekmīgākā no pārstāvētajām NVO dzimumu līdztiesības un sieviešu tiesību aizstāvības aspektā minama biedrība “Resursu centrs sievietēm “Marta””, kas līdzās aktīvai darbībai dažādās ar sieviešu tiesībām un dzīves kvalitāti saistītās jomās (vardarbības novēršana, cīņa pret cilvēku tirdzniecību u.c.) iesaistās arī politikas veidošanā un sabiedriskās domas ietekmēšanā.

8. Saeimas (2002–2006) laikā parlamentā pastāvēja Dzimumu līdztiesības apakškomisija. Virkne Saeimas deputātu demonstrēja savu pozīciju dzimuma lomu un līdztiesības jautājumos 2012. gada rudenī, kad Labklājības ministrija sadarbībā ar Ziemeļu Ministru padomi publicēja Luīzes Vindfeltes bērnu grāmatu “Diena, kad Kārlis bija Karlīna” un “Diena, kad Rūta bija Rihards” un metodisko līdzekli pirmsskolām “Pirmsskolas, kurās ir vieta PepijPrinčiem un PirātPrincesēm”. 36 Saeimas deputāti gan no pozīcijas, gan opozīcijas frakcijām 2013. gada februārī parakstīja vēstuli Labklājības ministrijai, kurā aicināja šīs grāmatas neizplatīt un pārskatīt jau minēto Plānu dzimumu līdztiesības ieviešanai 2012.–2014. gadam, kurā runāts par dzimumu līdztiesības principu integrāciju pirmsskolas iestādēs. Šis gadījums liecina, ka dažādu rīcībpolitiku pārnese no citām ES valstīm dzimumu līdztiesības aspektā ne vienmēr tiek veiksmīgi pieņemta visās Latvijas sabiedrības grupās.

Par dzimumu līdztiesības principu realizāciju diskriminācijas novēršanas aspektā Latvijā ir atbildīgs arī Tiesībsarga birojs. Tā kā dzimumu diskriminācija joprojām ir viens no izplatītākajiem diskriminācijas veidiem, nepieciešamība vērsties pret to būs aktuāla arī nākotnē.

Kopumā vērtējot, situācija attiecībā uz sieviešu līdzdalību politiskajā dzīvē un visu līmeņu publiskajā pārvaldē pēdējos piecos ir vērtējama kā **apmierinoša**.

#### 12.4. Cik vienlīdzīgas ir dažādu sociālo grupu iespējas ieņemt valsts amatus un cik taisnīga ir viņu pārstāvniecība valsts dienestā?

Droša statistika par to, kādas sociālas grupas ir nodarbinātas valsts dienestā, nav pieejama personas datu aizsardzības noteikumu dēļ. Tādēļ par situāciju šajā jomā ir iespējams spriest vienīgi pēc aptuveniem datiem. Tiek lēsts, ka cittautiešu īpatsvars valsts pārvaldē nodarbināto vidū nav mazāks par 20%. Tas liecina, ka mazākumtautību pārstāvniecība valsts pārvaldes darbinieku vidū ir vairāk nekā divas reizes zemāka, kā tā ir Latvijas sabiedrībā kopumā. Latviešu pārsvars ir vērojams arī publiskajā sektorā kopumā. 2007. gadā no strādājošiem latviešiem 36,9% bija nodarbināti publiskajā sektorā, turpat strādāja tikai 24,0% cittautiešu (Hazans 2010).

2011. gadā veikts pilotpētījums (ar ierobežotu reprezentativitāti) līdzīgi uzrāda zemāku cittautiešu pārstāvības līmeni. Pētījumā aplūkotajās iestādēs tikai aptuveni 12% ir cittautiešu (Golubeva, Kažoka, Rastrigina 2011). Turklāt 29% aptaujāto neuzskata, ka valsts iestādēm būtu jācenšas piesaistīt vairāk mazākumtautību pārstāvjus, iepretim 49%, kas uzskata šādu politiku par vēlamu.

#### Kopvērtējums: virzība pēdējos desmit gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
12.1.			X		
12.2.				X	
12.3.			X		
12.4.			?		

#### Vislabākā iezīme

Plašs, aktīvs un dinamisks nevalstisko organizāciju spektrs.

#### Visnopietnākā problēma

Ievērojamas sabiedrības daļas pieaugoša atsvešinātība no demokrātiskām institūcijām.

#### Ieteicamie uzlabojumi

Nevalstisko organizāciju jomā: caurskatāmas sistēmas izveide sabiedriskā finansējuma piešķiršanai NVO.

Sabiedrības līdzdalības jomā: kompleksi risinājumi pilsoņu un valsts mijiedarbības "restartam", īpašu uzmanību pievēršot valsts darbības efektivitātei.

Sieviešu līdzdalības jomā: diskusijas uzsākšana par iespējamu kvotu noteikšanu partiju vēlēšanu sarakstos.

#### Literatūra

ANO (2003). ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Izgūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=74040> [šis un citi šajā rakstā izmantotie elektroniskie materiāli skatīti 2014. gada maijā].



APSL (2011). Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, SIA. Brīvprātīgā darba iespējas Latvijā un tā ieguldījums tautsaimniecībā: Pētījuma noslēguma ziņojums. Izgūts no: [http://ebdg2011.izm.gov.lv/images/stories/dokumenti/izm\\_brivpratigaisdarbs\\_zinojums\\_laboratory\\_07.2011.pdf](http://ebdg2011.izm.gov.lv/images/stories/dokumenti/izm_brivpratigaisdarbs_zinojums_laboratory_07.2011.pdf)

BISS (2012). Baltic Institute of Social Sciences. *Pārskats par NVO sektoru Latvijā. Pētījuma rezultātu atskaite*. Rīga: Sabiedrības integrācijas fonds. Izgūts no: [http://nvo.lv/site/uploads/vecie\\_faili/Parskats\\_par\\_NVO\\_sektoru\\_Lv.pdf](http://nvo.lv/site/uploads/vecie_faili/Parskats_par_NVO_sektoru_Lv.pdf)

CVK (2007). Centrālā vēlēšanu komisija. Tautas nobalsošana par likumu “Grozījumi Nacionālās drošības likumā” un “Grozījumi Valsts drošības iestāžu likumā”. Izgūts no CVK mājaslapas: <http://cvk.lv/pub/public/28853.html>

CVK (2012). 2012. gada 18. februāra tautas nobalsošana par likumprojektu “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”. Izgūts no: <http://cvk.lv/pub/public/30256.html> Vēlētāju likumdošanas iniciatīvas, <http://cvk.lv/pub/public/30455.html>

CVK (2013). Vēlētāju likumdošanas iniciatīvas. Izgūts no: <http://cvk.lv/pub/public/30455.html>

DA (2014). 2014. gada demokrātijas audita vajadzībām veiktās iedzīvotāju aptaujas dati (aptaujas pasūtītājs – LU Sociālo zinātņu fakultāte, izpildītājs – SKDS). Valsts pētījumu programma “Nacionālā identitāte”. Sk. šā izdevuma 2. pielikumu; ar pilnīgiem aptaujas rezultātiem var iepazīties LU SZF mājaslapā.

EIGE (2013). European Institute of Gender Equality. Gender Equality Index. Izgūts no: <http://eige.europa.eu/content/document/gender-equality-index-country-profiles>

Eurobarometer (2011). Volunteering and Intergenerational Solidarity: Report. Izgūts no: [http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2011/juillet/04\\_07/rapport\\_%20eb75\\_2\\_%20benevolat\\_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2011/juillet/04_07/rapport_%20eb75_2_%20benevolat_en.pdf)

Flash Eurobarometer 373 (2013). Europeans’ Engagement in Participatory Democracy. Izgūts no: [www.ec.europa.eu/public\\_opinion/flash/fl\\_373\\_en.pdf](http://www.ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_373_en.pdf)

GfK (2013). Sabiedrības priekšstati par sieviešu un vīriešu lomām – dzimumu līdztiesību. 2013. Izgūts no: [http://www.lm.gov.lv/upload/dzimumu\\_lidztiesiba/dokumenti\\_un\\_tiesibu\\_akti/pet\\_atk\\_23\\_10\\_2013.pdf](http://www.lm.gov.lv/upload/dzimumu_lidztiesiba/dokumenti_un_tiesibu_akti/pet_atk_23_10_2013.pdf)

Hazans, M. (2010). Ethnic minorities in the Latvian labour market, 1997–2009. In: *How Integrated is Latvian Society?* Ed. by N. Muižnieks. Rīga: University of Latvia Press, 2010, 125.–158. lpp.

KTK (2012). Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija. Viedoklis par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un negrozāmo Satversmes kodolu. Pieejams: [http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/17092012\\_Viedoklis\\_2.pdf](http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/17092012_Viedoklis_2.pdf)

Ijabs, I., Reinholde, I., Ozoliņa, Ž. (2012). Pētījums VPP “Cilvēkdrošība un mainīgās identitātes”, LU SZF.

LR LM (2014). Latvijas Republikas Labklājības ministrijas mājaslapa. Pekinas rīcības platformas jomas. Informatīvs ziņojums par situāciju Latvijā. Pieejams: [http://www.lm.gov.lv/upload/dzimumu\\_lidztiesiba/dokumenti\\_un\\_tiesibu\\_akti/pekinas\\_ricibas\\_plat1.pdf](http://www.lm.gov.lv/upload/dzimumu_lidztiesiba/dokumenti_un_tiesibu_akti/pekinas_ricibas_plat1.pdf)

LR MK (2012). Latvijas Republikas Ministru kabinets. Plāns dzimumu līdztiesības īstenošanai 2012.–2014. gadam. Ministru kabineta 2012. gada 17. janvāra rīkojums Nr 35. Izgūts no: [www.polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file62154.doc](http://www.polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file62154.doc)

LR ST (2013). Latvijas Republikas Satversmes tiesa. Spriedums lietā nr. 2013-05-01. Izgūts no: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums-2013-05-01.pdf>

Lursoft (2014). Dati par sabiedriskajām organizācijām. Pieejams: <http://www.lursoft.lv/lursoft-statistika/Biedribas-un-nodibinajumi-sabiedriskas-organizacijas>

Miezaine, Z., Sīmane, M. (2005). Politiskā līdzdalība. No: *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits*. Red. J. Rozenvalds. Rīga: Latvijas Universitāte, 153.–164. lpp.

Rozenvalds, J. (red.) (2005). *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits*. Rīga: Latvijas Universitāte.

Rūse, I. (2012). Latvijas nevalstisko organizāciju darbība interešu pārstāvēniecībā nacionālajā un Eiropas līmenī. Izgūts no: [http://www.rgsl.edu.lv/uploads/files/Petijums\\_par\\_NVO\\_aktivitati\\_Latvija\\_Ilze\\_Ruse\\_2012.pdf](http://www.rgsl.edu.lv/uploads/files/Petijums_par_NVO_aktivitati_Latvija_Ilze_Ruse_2012.pdf)

Šimanska, I. (2012). Pārskats par NVO sektoru Latvijā, 2012. [http://www.varam.gov.lv/in\\_site/tools/download.php?file=files/text/padomes/VKP/Videsforums2012//Simanska\\_ParskatsParNVO.pdf](http://www.varam.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/padomes/VKP/Videsforums2012//Simanska_ParskatsParNVO.pdf)

Šimanska, I., Neilande, J., Bite, K., Pīpiķe, R. (2013). *Pārskats par NVO sektoru Latvijā*. Rīga, Latvijas Pilsoniskā alianse, 2013, 48. lpp. Manuskripts.

TAP (2009). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību, 2008/2009. Atbildīgums*. Red. J. Rozenvalds un I. Ījabs. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.

TAP (2013). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību, 2012/2013. Ilgtspējīga nācija*. Red. B. Bela. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.

USAID (2012). USAID CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia. Izgūts no: [www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/LVA.pdf](http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/LVA.pdf)

## 13. DECENTRALIZĀCIJA

*Inga Vilka*

*Cik lielā mērā lēmumi tiek pieņemti iedzīvotājiem vistuvākajā pārvaldes līmenī?*

### **13.1. Cik neatkarīgi no centrālās valdības ir pārvaldes vietējos līmeņos pieņemtie lēmumi; cik liels ir vietējās pārvaldes struktūru rīcībā esošais varas un resursu apjoms, lai tās varētu pildīt nepieciešamās funkcijas?**

Par vietējās varas autonomijas sargu var uzskatīt Eiropas Vietējo pašvaldību hartu (pieņemta 1985. gadā Eiropas Padomē (EP) Strasbūrā; turpmāk – Harta), starptautisku dokumentu, kuru ir ratificējušas 45 no 47 EP valstīm. Latvija ir ratificējusi 29 no 30 Hartā ietvertajiem principiem. Hartas Preambulā ir pausts arī uzskats, ka viens no jebkuras demokrātiskas iekārtas galvenajiem pamatiem ir vietējā vara, pausta pārliecība, ka ar reālu atbildību apveltītas vietējās varas pastāvēšana var nodrošināt tādu pārvaldi, kas ir gan efektīva, gan pietuvināta pilsoņiem, un apziņa, ka vietējās pašvaldības aizsardzība un nostiprināšana dažādās Eiropas valstīs ir svarīgs ieguldījums tādas Eiropas veidošanā, kas balstās uz demokrātijas un varas decentralizācijas principiem (EP 1985).

Valstīs, kuras ir ratificējušas Hartu, EP Vietējo un reģionālo pašvaldību kongress regulāri veic vietējās un reģionālās demokrātijas monitoringu un sagatavo priekšlikumus situācijas uzlabošanai atbilstoši Hartas principiem un garam, turklāt kopš 2010. gada spēkā ir kārtība, ka monitoringa katrā dalībvalstī jāveic ne retāk kā reizi piecos gados. Latvijai pirmais vietējās demokrātijas monitoringa tika veikts un attiecīgi ziņojums sagatavots 1998. gadā, bet jaunākais monitoringa ziņojums un priekšlikumi sagatavoti un apstiprināti 2011. gadā. Periodā starp šiem ziņojumiem 2008. gadā veikts atsevišķa jautājuma (par pašvaldību vēlēšanām) monitoringa. EP 2011. gada rekomendācijās Latvijai atzīts, ka kopumā Latvijas vietējās pārvaldes sistēma izveidota atbilstoši modernas Eiropas pašvaldības standartiem (CLRA 2011), tajā pašā laikā darīti zināmi vairāki ieteikumi (tie ir integrēti šā izvērtējuma turpinājumā).

Galveno ar pašvaldībām saistīto tiesību aktu – likumu “Par pašvaldībām” – Latvijas parlaments pieņēma 1994. gadā, līdz šim brīdim minētajā likumā veikti grozījumi vairāk nekā divdesmit reizes. Šajā likumā vietējā pašvaldība definēta kā vietējā pārvalde, kas ar pilsoņu vēlētas pārstāvniecības – domes – un tās izveidoto institūciju un iestāžu starpniecību nodrošina likumos noteikto funkciju, kā arī šajā likumā paredzētajā kārtībā Ministru kabineta (MK) doto uzdevumu un pašvaldības brīvprātīgo iniciatīvu izpildi, ievērojot valsts un attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju intereses (LR Saeima 1994b). Pašvaldības minētas arī Valsts pārvaldes iekārtas likumā (pieņemts 2002. gadā), kur tām dots atvasinātas publiskas personas statuss, kurai ar likumu piešķirta sava autonoma kompetence, kas ietver arī sava budžeta veidošanu un apstiprināšanu (LR Saeima 2002).

Latvijā vietējām pašvaldībām uzticēta plaša kompetence. Likumā “Par pašvaldībām” 2005. gadā mainīts pašvaldību funkciju grupējums, tostarp ieviests pašvaldību autonomo funkciju jēdziens. Minētajā likumā un arī citos tiesību aktos ir noteiktas vietējo pašvaldību funkcijas un pienākumi. Katras pašvaldības pārziņā ir jautājumu loks, ar ko tās teritorijā esošās privātpersonas (fiziskas personas un privāto tiesību juridiskās personas) saskaras ik uz soļa savā ikdienas dzīvē un darbībā.

Tā, piemēram, pašvaldībām jāorganizē iedzīvotājiem šādas autonomās funkcijas: komunālie pakalpojumi; jāgādā par teritorijas labiekārtošanu un tīrību; jāgādā par iedzīvotāju izglītību; jā rūpējas par kultūru; jānodrošina iedzīvotājiem sociālā palīdzība, sociālā aprūpe un veselības aprūpes pieejamība; jāveicina iedzīvotāju veselīgs dzīvesveids un sports; jāsniedz palīdzība iedzīvotājiem dzīvokļu jautājumu risināšanā; jā rūpējas par bezdarba samazināšanu un jāsekmē saimnieciskā darbība savā teritorijā u.c.

Pašvaldību salīdzinoši plašo kompetenci un nozīmi publiskajā sektorā apliecina arī Latvijas pašvaldību budžetu izdevumu īpatsvara valsts kopbudžetā salīdzinājums ar citu ES valstu rādītājiem. *Eurostat* dati liecina, ka Latvijas rādītājs ir nedaudz virs ES vidējā. 2004. gadā 27 valstu salīdzinājumā attiecīgais Latvijas rādītājs 27,9% bija desmitais augstākais (ES vidējais – 24,4%), 2012. gadā šis Latvijas rādītājs (27,1%) bija astotais augstākais starp 28 valstīm (ES vidējais – 23,9%). Pēc šā rādītāja dinamikas redzams: gan ES kopumā, gan Latvijā vērojama centralizācijas tendence, tā pamatā saistīta ar ekonomiskās krīzes rezultātā valstīs centralizēti veiktajiem stabilizēšanas pasākumiem.

2009. gadā Latvijā noslēdzās administratīvi teritoriālā reforma, un šobrīd valstī ir 119 pašvaldības – deviņas republikas pilsētas un 110 novadi; visas pašvaldības ir ar vienādu vietējās pašvaldības statusu un kompetenci. Līdz tam Latvijā bija divu līmeņu pašvaldību sistēma ar vairāk nekā pieciem simtiem vietējo pašvaldību (2009. gada sākumā valstī bija septiņas republikas pilsētu, 50 pilsētu, 41 novada un 424 pagastu pašvaldības).

Kopumā reformas rezultātā vietējo pašvaldību kompetence paplašinājās, jo lielākā daļa otrā līmeņa pašvaldību – rajonu – kompetenču tika nodota novadu pašvaldībām. Praksē var vērot arī citus pašvaldību kompetences paplašināšanās gadījumus (piemēram, atsevišķas pašvaldības ir pārņēmušas profesionālās izglītības iestādes), tostarp brīvprātīgas iniciatīvas veidā, tomēr ir jomas kur pašvaldību iesaiste varētu palielināties. Pēdējā laikā pašvaldības aktualizējušas jautājumu par nepieciešamību pēc to lielākām iespējām mājokļu jautājumu risināšanā (ieskaitot galvojumu sniegšanu jaunām ģimenēm) un uzņēmējdarbības sekmēšanai savā teritorijā.

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (VARAM) informatīvajā ziņojumā par Administratīvi teritoriālās reformas izvērtējumu norādīts, ka apvienotajās teritorijās ir palielinājusies iedzīvotājiem sniegto pašvaldību pakalpojumu dažādība, to pieejamība, pašvaldības ar lielāku atdevi izmanto to rīcībā esošo infrastruktūru (VARAM 2013). Savulaik Pašvaldību reformu koncepcijā (1993) bija norādīts: “Teritoriālā iedalījuma reforma veicama, lai decentralizētu valsts pārvaldi..”, tomēr praksē tas nav īstenojies. VARAM ziņojumā atzīmēts, ka reformas rezultātā izveidotajam administratīvi teritoriālajam dalījuma nav pietiekamas valsts funkciju decentralizācijas spējas (arī pēc reformas daļa novadu iedzīvotāju skaita ziņā ir mazāki nekā likumā noteikts (4000)) (VARAM 2013), un tādā veidā VARAM norāda uz reformas turpināšanas iespēju.

Pašvaldību kompetences apjoms liecina par zināmu virzību decentralizācijas virzienā, savukārt pašvaldību kompetencē esošo funkciju regulējums signalizē par atkāpšanos no virzības decentralizācijas virzienā. Latvijā pastāv tendence tiesību aktos arvien vairāk reglamentēt pašvaldību funkciju īstenošanu – procesu, kārtību, institucionālo ietvaru, prasības personālam, atalgojumu, finansējumu utt., reizēm arī paredzot regulējumu, ko nevar izpildīt, jo nav finansiālā seguma. Unifikācijas un normatīvisma pieaugumam Latvijā ir jau ilgstoša tendence, lai arī zināmā periodā to attaisnoja nepieciešamība risināt vajadzības, kas bija saistītas ar ekonomisko krīzi. Reizēm, kā pamatojums šīm tendencēm tiek minēta pienācīgas kvalitātes nodrošināšana visās vietās un iedzīvotāju aizsardzība no pašvaldību patvaļas.

Pašvaldību vadītāji pašvaldību pašvērtējumā atzīmē, ka pārmērīga birokrātija ir viens no galvenajiem traucējošiem faktoriem pašvaldību kvalitatīvai darbībai. Vairākus gadus (2007.–2009., 2011., 2012. gadā) pārmērīga birokrātija bija pašvaldību vadītāju visvairāk atzīmētais darbību traucējošais faktors (piemēram, 2011. gadā 77,3% pašvaldību vadītāji bija atzīmējuši pārmērīgu birokrātiju kā traucējošu, turklāt 24% to atzīmējuši kā ļoti traucējošu, 2010. gadā tas bija atzīmēts kā otrs vairāk traucējošais faktors, 2013. gadā – kā trešais) (Krastiņš, Vanags, Valodiņš 2012; CSP

2013). Šī traucējošā faktora vērtējuma mazināšanās saistīta ne ar problēmas risinājumu jeb birokrātijas samazināšanos, bet to problēmu samilzumu, kas saistītas ar citiem traucējošiem faktoriem (2013. gadā kā visvairāk traucējošais faktors atzīmēts slikti ceļi, kā otrs – finanšu trūkums pašvaldībā (CSP 2013)). No vienas puses, pašvaldības ir neapmierinātas par ierobežojumiem, tajā pašā laikā atbildīgā ministrija atzīmē, ka reizēm tieši pašvaldību darbinieki ir tie, kas prasa kāda jautājuma stingrāku reglamentāciju normatīvajos aktos vai arī regulējuma trūkumu norāda kā iemeslu kāda jautājuma nerisināšanai uz vietas (EGPP 2013).

Valsts prezidenta izveidotā ekspertu grupa pārvaldības pilnveidošanai savā 2013. gadā publicētajā ziņojumā uzsvēr, ka nekonsekventi noteiktā pašvaldību kompetence jeb funkcijas un pieaugoša reglamentācija uzskatāma par būtisku šā brīža problēmu pašvaldību jomā. Reglamentējot normatīvajos aktos pašvaldību autonomās funkcijas, būtu vērā ņemama Satversmes tiesas norāde lietā Nr. 2008-03-03, ka pašvaldību rīcību autonomo funkciju īstenošanā var regulēt ar likumu, taču nedrīkst pašvaldībām pilnīgi atņemt zināmu rīcības brīvību (LR ST 2008). Līdzīgi kā attiecībā uz citiem jautājumiem, kas saistīti ar pašpārvaldes garantijām, pašvaldībai ir jāsauglabā šo funkciju kodols, proti, iespēja vismaz pamatapjomā pildīt tās uz savu atbildību. Tas sekmētu arī decentralizācijas īstenošanu un subsidiaritātes principa efektīvu nostiprināšanu tiesiskajā sistēmā (EGPP 2013).

Praksē neviennozīmīgi tiek traktētas brīvprātīgo funkciju īstenošanas iespējas un no valsts institūciju puses pausts viedoklis, ka pašvaldības drīkst darīt tikai to, kas noteikts likumā. Likums “Par pašvaldībām” paredz brīvprātīgās iniciatīvas. Tāpēc par to, ka pašvaldība var darboties arī jautājumos, kas nav noteikti likumos, nevajadzētu būt šaubām, un šāda pieeja būtu atbalstāma (EGPP 2013).

Jautāti par nepietiekamu pašvaldības patstāvību kā vienu no darbību traucējošiem faktoriem, 77,4% pašvaldību vadītāju norādījuši, ka tas nav traucējošs faktors (CSP 2013). Toties gadu gaitā nemainīgi pirmā trijnieka pozīcijās pašvaldību vadītāji atzīmē tādu faktoru kā finanšu trūkums pašvaldībā (piemēram, 2011. gadā – 77,3% to atzīmēja kā traucējošu un īpaši traucējošu; 2013. gadā – 66,4%) (Kraštinš, Vanags, Valodiņš 2012; CSP 2013).

### 13.1. tabula. Valsts konsolidētā budžeta un pašvaldību konsolidētā budžeta izdevumi Latvijā 2004.–2013. gadā

Gads	Valsts konsolidētā kopbudžeta izdevumi	Pašvaldību konsolidētā kopbudžeta izdevumi	Valsts konsolidētā kopbudžeta izdevumi	Pašvaldību konsolidētā kopbudžeta izdevumi	Pašvaldību izdevumu īpatsvars valsts konsolidētā kopbudžeta izdevumos, %
	Milj. latu		Milj. eiro		
2004	2599,6	687,5	3698,9	978,22	26,4
2005	3297,8	823,4	4692,3	1171,59	25,0
2006	4070,9	1038,5	5792,4	1477,65	25,5
2007	5255,4	1457,5	7477,8	2073,84	27,7
2008	6266,5	1787,3	8916,4	2543,10	28,5
2009	5626,3	1394,9	8005,5	1984,76	24,8
2010	5401,8	1264,6	7686,1	1799,36	23,4
2011	5540,2	1403,8	7883,0	1997,43	25,3
2012	5718,4	1427,0	8136,6	2030,40	25,0
2013	5980,1	1537,8	8508,9	2188,13	25,7

Avots: Valsts kases pārskati.



Aplūkojot pašvaldību rīcībā esošo finanšu līdzekļu dinamiku pa gadiem, apkopojot datus no Valsts kases publicētajiem valsts un pašvaldību budžetu pārskatiem (sk. 13.1. tabulu), var redzēt, ka līdz 2008. gadam bija vērojams krass pašvaldību resursu pieaugums, palielinājās arī pašvaldību līdzekļu īpatsvars valsts konsolidētajā kopbudžetā, bet pēc krīzes 2009. un 2010. gadā ievērojami samazinājās pašvaldību līdzekļu apjoms un arī daļa kopbudžetā. No 2011. gada vērojams pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, bet 2013. gadā ir palielinājies arī īpatsvars kopbudžetā. Pašvaldību izdevumu apjoms 2013. gadā pārsniedza 2007. gada līmeni, bet vēl nesasniedza 2008. gada līmeni.

2013. gada pašvaldību pašvērtējuma aptaujas rezultāti liecina, ka 50,4% pašvaldību finansiālais stāvoklis 2012. gadā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu ir uzlabojies. Tikai 9,2% pašvaldību vadītāju atzinuši, ka tas ir pasliktinājies. Vairākums vadītāju (62,5%) savas pašvaldības finansiālo stāvokli 2013. gada sākumā novērtējuši kā viduvēju, 28,6% – kā labu, 0,8% – pat kā ļoti labu, bet 8,4% – kā sliktu (CSP 2013). Tomēr lielākā daļa pašvaldību vadītāju (69,8%) atzinuši, ka finanšu līdzekļi pašvaldību autonomo funkciju veikšanai ir nepietiekami, 30,2% atzinuši, ka pietiekami. Salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu to vadītāju īpatsvars, kuri uzskata, ka līdzekļu nepietiek, ir pieaudzis. Te gan jāņem vērā, ka starp pašvaldībām pastāv ievērojamas atšķirības pēc to rīcībā esošo finanšu līdzekļu apjoma. Jau kopš deviņdesmito gadu vidus pastāv pašvaldību finanšu izlīdzināšanas sistēma, taču arī pēc izlīdzināšanas atšķirības ir būtiskas. Pašvaldību finanšu izlīdzināšanas pilnveidošana ir valdības un parlamenta dienas kārtībā jau kopš 2009. gada, bet jautājums joprojām nav atrisināts, lai gan jaunā likumprojekta iesniegšanas termiņi pat noteikti likumā un jautājuma risināšanas svarīgumu savas darbības deklarācijā norāda ne viena vien valdība.

Ar finansēm ir saistīts arī vienīgais Hartas princips, kuru Latvija nav ratificējusi, – tas paredz, ka pašvaldībām kapitālieguldījumu finansēšanai likuma ietvaros jābūt pieejamam nacionālajam kapitāla tirgum. EP ir rekomendējusi Latvijai palielināt pašvaldību finanšu autonomiju, daudzveidīgi joprojām to ieņēmumu avotus un palielinot tādu finanšu resursu īpatsvaru, kam pašvaldības var ietekmēt apliekamo bāzi un likmi (CLRA 2011). Šā jautājuma risināšanas iespējas atbildīgā ministrija (tolaik Reģionālās attīstības un pašvaldības lietu ministrija, RAPLM) aplūkoja jau 2010. gadā, iesniedzot valdībai atbilstošu informatīvo ziņojumu (RAPLM 2010). Kopš 2013. gada pašvaldības ir tiesīgas noteikt nekustamā īpašuma nodokļa likmi likumā definētās robežās. Laikā, kad notiek atgūšanās no ekonomiskās krīzes, EP rosina samazināt centrālās valdības uzraudzību pār pašvaldību finansēm (CLRA 2011).

EP, ņemot vērā Rīgas pilsētas iedzīvotāju skaita un darbības mēroga ievērojamo atšķirību no pārējām pašvaldībām, ir rosinājusi noteikt galvaspilsētai speciālu statusu. Rīgas pilsētai kā galvaspilsētai kopš 2005. gada likumā “Par pašvaldībām” ir noteiktas valsts un pašvaldības dalītas atbildības galvaspilsētas funkcijas. Prakse, ka galvaspilsētai ir speciāls likums, ir vairākās Eiropas valstīs, galvaspilsētai var tikt paredzēts arī speciāls finansējums. Rīgas pašvaldības attieksme pret speciāla likuma nepieciešamību laika gaitā ir bijusi mainīga, un šobrīd tā uz to neuzstāj. Tas varētu būt skaidrojums ar zināmu piesardzību no pašvaldības puses – pastāv risks, ka pilsētas vadībai opozicionālu politisko spēku valdība varētu sagatavot pilsētai neizdevīgu likumu. Kā Rīgas pašvaldības neapmierinātības un protesta izpausme pret pastāvošo pašvaldību finansēšanas sistēmu ir uzskatāma Rīgas pilsētas 2013. gada rudenī uzsāktā akcija par pilsētas sabiedriskā transporta biļešu cenas diferencēšanu galvaspilsētā deklarētajiem iedzīvotājiem un pārējiem pasažieriem.

Latvijā decentralizācijas jautājuma ietvaros savu aktualitāti nav zaudējis un risinājumu joprojām gaida reģionālā līmeņa pārvaldes jautājums. Līdz 2009. gada beigām Latvijā darbojās divu līmeņu pašvaldības, otrajā jeb pārvaldes līmenī starp vietējo un centrālo pārvaldi darbojās 26 rajonu pašvaldības, bet vienlaikus septiņās republikas pilsētas bija gan vietējā līmeņa, gan otrā līmeņa administratīvi teritoriālās vienības un tās neietilpa rajonu teritorijā. Rajonu pašvaldību kompetence bija salīdzinoši šaura. Galvenais ar rajonu pārvaldes darbību saistītais likums bija likums “Par pašvaldībām”, tomēr Satversmes tiesas lēmumā lietā Nr. 2007-21-01 norādīts, ka rajona padome pašvaldību principa izpratnē galvenokārt uzskatāma nevis par pilntiesīgu patstāvīgu pašvaldību, bet gan par likumā noteiktu pagastu un pilsētu pašvaldību kopdarbības formu, kas vērsta uz noteiktu funkciju izpildi (LR ST 2007).

1998. gadā pieņemtais Administratīvi teritoriālās reformas likums līdzās vietējo pašvaldību administratīvi teritoriālā iedalījuma reformai paredzēja arī reģionālo pašvaldību reformu, nosakot, ka par šo procesu tiks izstrādāts atsevišķs likums. Likuma "Par Latvijas Republikas administratīvo teritoriju izveidošanu un apdzīvoto vietu statusa noteikšanu" (1991) 2006. gada grozījumos kā Latvijas administratīvā teritorija tika iekļauti apriņķi, paredzot, ka tie tiks izveidoti līdz 2010. gadam. Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likuma šobrīd spēkā esošajā redakcijā joprojām kā viena no Latvijas Republikas administratīvajām vienībām ir apriņķis (LR Saeima 2008b).

2009. gadā pabeigtās administratīvi teritoriālās reformas rezultātā tika likvidēts rajonu pārvaldes līmenis. Šo procesu regulēja 2008. gadā pieņemtais Rajonu pašvaldību reorganizācijas likums (LR Saeima 2008a). Tas noteica, ka ikvienai rajona padomei līdz 2008. gada beigām jāizstrādā un jāpieņem reorganizācijas plāns. Rajonu reorganizācijas plānu analīze liecina, ka pamatā visas rajonu institūcijas, manta, finanšu līdzekļi, tiesības un saistības nodotas jaunajām pašvaldībām, bet atbildība par līgumiem ar sabiedriskā transporta pakalpojumu sniedzējiem (par pakalpojumiem novadu teritorijās) nodota plānošanas reģioniem, nedaudzos gadījumos rajonu manta nodota privatizācijai. Rajonu padomju pilnvaras izbeidzās 2009. gada 1. jūlijā, reorganizācijas plānu izpilde noslēdzās 2009. gada 31. decembrī (VRAA 2010).

Pagājušā gadsimta 90. gadu otrajā pusē, vēl pastāvot rajoniem, pēc pašvaldību iniciatīvas Latvijā sāka veidoties plānošanas reģioni. Balstoties uz Reģionālās attīstības likumu (2002), reģionālās attīstības plānošanai, koordinācijai un pašvaldību sadarbības nodrošināšanai tika izveidoti pieci (saskaņā ar pašvaldību iesniegtajiem priekšlikumiem) MK noteikti plānošanas reģioni. Kopš 2006. gada plānošanas reģionam ir atvasinātas publiskas personas statuss, tā lēmējorgāns ir plānošanas reģiona attīstības padome, ko veido pārstāvji no pašvaldību deputātiem. Reģionālās attīstības likumā ir noteikta plānošanas reģionu galvenā kompetence. Kopumā plānošanas reģionu kompetence vērtējama kā ļoti šaura, un pēdējā laikā tā sašaurinājusies vēl vairāk (kopš 2014. gada plānošanas reģioni vairs nav atbildīgi par no rajoniem pārņemto pasažieru pārvadājumu plānošanu un kontroli, bet tikai piedalās šajā procesā). 2010. gada likuma grozījumi paredz, ka plānošanas reģioniem var deleģēt pārvaldes uzdevumus, kas ir tiešās pārvaldes iestādes kompetencē. Praksē tas pagaidām tiek izmantots maz, piemēru var nosaukt tikai kultūras jomā, bet citur vairāk notiek diskusijas par iespējām. Plānošanas reģionu pastāvīgais finansēšanas avots ir valsts budžeta dotācija, kuras apmērs ir niecīgs, bet lielākā daļa darbības saistīta ar dažādu ES un citu programmu fondu projektu īstenošanu.

EP 2011. gada vietējās demokrātijas monitoringā un tam sekojošās rekomendācijās atzīmēts, ka "reģionālā attīstība Latvijā ir nesabalansēta. Pieciem plānošanas reģioniem nav īstas autonomas reģionālās pārvaldes pazīmes un to pārstāvniecības struktūras nav ievēlētas tiešās vispārīgās vēlēšanās". Tiek rekomendēts precizēt piecu plānošanas reģionu tiesisko pozīciju un piešķirt tiem pienācīgi autonomu statusu. Īstas reģionālās valdības veidošanas procesā ieteikts izmantot principus, kas iekļauti EP Reģionālās demokrātijas ietvardokumentā (CLRA 2011).

Kritisks ir Valsts kontroles vērtējums 2014. gada janvārī publicētajā ziņojumā: "Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (VARAM) redzējuma trūkuma dēļ Latvijas plānošanas reģionu pašreizējās darbības lietderība ir apšaubāma. Šādu situāciju izraisa ne tikai kļūdas pašu plānošanas reģionu darbā, bet arī likumdošanas nepilnības, finansējuma nepietiekamība un nepietiekams pārraugošo ministriju atbalsts un uzraudzība" (VK 2014). Valsts kontrole ir ieteikusi VARAM izvērtēt plānošanas reģionu turpmāko attīstību. Gadījumā, ja tiek pieņemts lēmums par to darbības turpināšanu, Valsts kontrole norāda uz nepieciešamību izstrādāt atbilstošu normatīvo regulējumu – plānošanas reģionu darbības un pastāvīgas finansēšanas kārtību.

Neskaidra, svārstīga nostāja reģionu jautājumos ir kļuvusi par raksturīgu Latvijas publiskā sektora iezīmi. To uzskatāmi parāda 13.2. tabulā apkopotā aina, proti, pēdējo piecu valdību deklarācijās paustā apņemšanās saistībā ar reģionālo pārvaldi Latvijā. Jautājums joprojām gaida risinājumu. Arī administratīvi teritoriālās reformas pabeigšana vietējā līmenī (iepriekš tās nepabeigtība allaž kalpoja par atrunu, kāpēc reģionālā līmeņa jautājuma risināšana tiek atlikta) nav viesusi skaidrību par reģionālās pārvaldes nākotni.

**13.2. tabula. Ministru kabineta deklarācijās paustā valdības nostāja saistībā ar reģionālo pārvaldi**

Valdības vadītājs, periods	Ar reģionālo pārvaldi saistītā apņemšanās valdības deklarācijā
Ivars Godmanis, 2007.XII–2009.III	Nodrošināsim reģionālās reformas pabeigšanu, konsultējoties ar Latvijas Pašvaldību savienību. Nodrošināsim vienmērīgu visas valsts teritorijas attīstību, dekoncentrējot valsts pārvaldi, attīstot reģionālo pārvaldes līmeni, palielinot reģionālo un vietējo pārvaldes institūciju lomu attīstības prioritāšu izvēlē un realizācijā atbilstoši Nacionālā attīstības plāna prioritātēm.
Valdis Dombrovskis, 2009.III–2010.XI	Līdz 2010. gadam izveidosim reģionālo pārvaldības līmeni, kas būtu par pamatu apriņķu izveidei. Nodrošināsim likuma par apriņķiem pieņemšanu. Decentralizēsim valsts pārvaldi, palielinot reģionālo un vietējo pārvaldes institūciju lomu attīstības prioritāšu izvēlē un realizācijā atbilstoši Nacionālā attīstības plāna prioritātēm.
Valdis Dombrovskis, 2010.XI–2011.X	Samazināsim pārvaldes administratīvo līmeņu skaitu, likvidējot plānošanas reģionus un to funkcijas sadalot starp novadu pašvaldībām un attiecīgajām valsts pārvaldes iestādēm.
Valdis Dombrovskis, 2011.X–2014.I	Turpināsim valsts administratīvi teritoriālās struktūras sakārtošanu un pilnveidošanu, lai pabeigtu administratīvi teritoriālo reformu. Izvērtēsim un nodosim pašvaldībām un plānošanas reģioniem valsts pārvaldes funkcijas, kuras tās spēj īstenot efektīvāk un finansiāli racionālāk.
Laimdota Straujuma, 2014.I	Īstenosim pasākumus, lai nostiprinātu pašvaldību un plānošanas reģionu lomu uzņēmējdarbības un reģiona sociālekonomiskās attīstības veicināšanā. Stiprināsim plānošanas reģionu kapacitāti, izstrādājot un ieviešot reģionu attīstības stratēģijas un programmas.

Avots: Informācija no LR MK mājaslapas [www.mk.gov.lv](http://www.mk.gov.lv)

Pašvaldību domas par reģionālo pārvaldi dalās. Pašvaldību vadītāju pašvērtējumu rezultāti liecina, ka reģionālo pašvaldību atbalstītāju ir mazāk nekā to, kas šādu nepieciešamību neatbalsta; atbalsts reģionālo pašvaldību nepieciešamībai pēdējos gados ir zemāks, nekā tas bija pirms desmit gadiem (sk. 13.3. tabulu).

**13.3. tabula. Pašvaldību vadītāju atbildes uz jautājumu “Vai Latvijā ir nepieciešamas otrā līmeņa pašvaldības – reģionālās, apriņķu?”**

Gads	Jā		Nē, nav nepieciešamas
	tieši vēlētas	netieši vēlētas	
2005	48,7		45,3
2008	42,7	13,3	38,5
2011	32,8	10,9	55,5
2012	24,4	22,7	52,9

Avots: Krastiņš, Vanags, Valodiņš 2012.

Redzams, ka kopumā šobrīd ne no centrālās varas, ne pašvaldībām nav atbalsta reģionālās pārvaldes stiprināšanai, tāpēc nevajadzētu uzturēt ilūzijas par reģionālajām pašvaldībām, bet gan vienoties par optimālāko sadarbības un koordinācijas modeli līmenī starp centrālo un vietējo varu.

Lai arī Latvijā pašvaldībām ir plaša kompetence, veikta administratīvi teritoriālā reforma, kas varētu būt priekšnosacījums decentralizācijas palielināšanai, tomēr pastāvošais pārlietu lielais pašvaldību regulējums, kā arī nepietiekami augstā pašvaldību finanšu autonomija (attiecībā uz ieņēmumu daļu) un neatrisinātais reģionālās pārvaldes jautājums (neskaidra un svārstīga nostāja reģionu jautājumā, līdz ar ko plānošanas reģionu darbība ir nepietiekami efektīva) situāciju šīs nodaļas jautājuma ietvaros neļauj vērtēt augstāk par **apmierinoši**.

### **13.2. Ciktāl vietējā līmeņa pārvaldes struktūras ir atkarīgas no brīvām un godīgām vēlēšanām, ciktāl to darbība atbilst atklātības, atbildības un atsaucīguma kritērijiem?**

Pašvaldības kodols ir dome. Tā ir pašvaldības iedzīvotāju pārstāvniecības institūcija un galvenā lēmēj institūcija. Latvijā pilsētas un novada domes ievēl vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās uz četriem gadiem saskaņā ar Republikas pilsētas un novada domes vēlēšanu likumu (pieņemts 1994. gadā). Šajā pirms divdesmit gadiem pieņemtajā likumā ir veikta virkne izmaiņu, un līdz ar to katrām jaunām pašvaldību vēlēšanām ir kādas no iepriekšējām vēlēšanām atšķirīgas iezīmes.

Pēc neatkarības atgūšanas Latvijā pašvaldību vēlēšanas ir notikušas sešas reizes – 1994., 1997., 2001., 2005., 2009. un 2013. gadā. Arī lielā daļā citu Eiropas valstu pašvaldības ievēl uz četriem gadiem, tikai vienā valstī vietējo deputātu pilnvaru termiņš ir īsāks – tas ir Andorā, kur pašvaldības ievēl uz trim gadiem, bet vairākās valstīs pilnvaru termiņš ir garāks – Itālijā, Kiprā, Īrijā, Ukrainā, Turcijā, dažos Šveices kantonos, dažās Beļģijas daļās, Austrijas zemēs, Vācijas zemēs pašvaldības vēl uz pieciem gadiem, bet sešu gadu pilnvaru laiks ir Luksemburgā, Francijā, daļā Vācijas (Bavārijā), Austrijas, Beļģijas. Nākotnē pārmaiņas paredzētas arī Grieķijā un Ungārijā, kur no četrus gadu pilnvaru termiņa nolemts pāriet uz piecu gadu termiņu (Vilka 2013). Latvijas Pašvaldību savienība savā 2015. gada 30. maija kongresā pieņemtajā rezolūcijā rosina rīkot pašvaldību vēlēšanas ik pēc pieciem gadiem vienlaikus ar EP vēlēšanām. Šāds priekšlikums atbilst pārmaiņu tendencēm Eiropā, kā arī ievērojami celtu vēlēšanu aktivitāti EP vēlēšanās. Jāņem gan vērā: lai šos termiņus sabalansētu, būtu nepieciešams pārejas periods ar esošā sasaukuma termiņa pagarināšanu (par diviem gadiem).

Ar 2002. gada Satversmes grozījumiem pašvaldību vēlēšanu principi ir iekļauti Satversmē. Sākotnēji Satversmes 101. pants tika papildināts ar otro daļu: “Pašvaldības ievēlē pilntiesīgi Latvijas pilsoņi”, kas pēc 2004. gada grozījumiem paredz: “Pašvaldības ievēlē pilntiesīgi Latvijas pilsoņi un ES pilsoņi, kas pastāvīgi uzturas Latvijā.” Satversmes tiesa lietā Nr. 2007-21-01 ir atzinusi, ka “Satversmes 101. pantā nostiprinātas ne vien personas pamattiesības vēlēties pašvaldību un no tām izrietošās tiesības piedalīties publisko lietu pārvaldīšanā ar vēlētu pašvaldību palīdzību, bet arī – atbilstoši Satversmes lakoniskajam stilam – pašvaldības kā vēlētas pašpārvaldes institūcijas statusu kopumā” (LR ST 2007).

Latvijā tiesības vēlēties domi ir personai no 18 gadu vecuma pašvaldībā, kur reģistrēta personas dzīvesvieta vai arī kur atrodas personai piederošs nekustamais īpašums. Arī citās Eiropas valstīs tiesības vēlēties pašvaldības pamatā ir no 18 gadiem, bet Austrijā, dažās Vācijas zemēs un vienā Šveices kantonā var vēlēties jau no 16 gadiem. Ungārijā persona tiesīga vēlēties no 16 gadiem, ja tā jau stājusies laulībā, savukārt Slovēnijā, Horvātijā, Bosnijā un Hercegovinā, Serbijā un Melnkalnē, persona var vēlēties jau no 16 gadiem, ja tā ir nodarbināta (Vilka 2013). Tiesības tikt ievēlētam domē Latvijā kopš 2005. gada vēlēšanām arī ir no 18 gadu vecuma (līdz tam bija no 21 gada vecuma) pašvaldībā, kur reģistrēta dzīvesvieta, kur atrodas personai piederošs nekustamais īpašums vai kuras teritorijā ir personas darba vieta. Eiropas valstīs kandidēt par pašvaldības deputātu var no 18, 20 vai 21 gada.



Saistībā ar pašvaldību vēlēšanām Latvijā viena no karstākajām ir diskusija par nepilsoņu tiesībām piedalīties pašvaldību vēlēšanās. 2008. gadā EP šajā sakarā bija sagatavojusi Latvijai speciālas rekomendācijas (CLRA 2008), un šis jautājums skarts arī 2011. gada rekomendācijās par vietējo demokrātiju Latvijā. EP ir norādījusi: “Neskatoties uz centieniem, ko Latvijas institūcijas veikušas sociālās kohēzijas veicināšanā, joprojām pastāv ierobežojumi attiecībā uz nepilsoņu, kas sevi identificē ar kādu nacionālo minoritāti, līdzdalību publiskajās lietās, tostarp tas, ka viņi nevar balsot pašvaldību vēlēšanās.” EP arī rekomendē “piešķirt nepilsoņiem tiesības balsot pašvaldību vēlēšanās, lai pātrinātu viņu integrēšanos Latvijas sabiedrībā, kas jau ir sākusies” (CLRA 2011). Visās ES valstīs citu ES valstu pilsoņi, kuri kā iedzīvotāji ir reģistrējušies attiecīgajā valstī, ir tiesīgi vēlēties pašvaldību vēlēšanās. Taču attiecībā uz citiem iedzīvotājiem, kuri nav attiecīgās valsts pilsoņi, risinājumi ir dažādi. Dažās Eiropas valstīs (Zviedrijā, Dānijā, Somijā, Norvēģijā, Lietuvā, Nīderlandē, Slovākijā) iedzīvotāji, kuri nav pilsoņi, attiecīgu laiku nodzīvojot valstī, ir tiesīgi gan vēlēties, gan tikt ievēlēti pašvaldībās, citās valstīs (Beļģijā, Igaunijā, Ungārijā, Luksemburgā) iedzīvotāji, kuri nav pilsoņi, ir tiesīgi tikai vēlēties pašvaldības, bet ne kandidēt (CLRA 2009). Daļā valstu, arī Latvijā, iedzīvotājiem, kuri nav attiecīgās valsts vai citas ES valsts pilsoņi, šādu tiesību nav. Latvijā nepilsoņiem ir iespēja naturalizēties un kļūt par Latvijas Republikas pilsoni.

Šobrīd Latvijā domes deputātu kandidātu sarakstus visās republikas pilsētās un novados, kur iedzīvotāju skaits ir lielāks par 5000, var iesniegt reģistrētas politiskās partijas vai partiju apvienības, bet mazākos novados, kur iedzīvotāju skaits nepārsniedz 5000, līdzās partijām un partiju apvienībām kandidātu sarakstus var iesniegt arī vēlētajū apvienības. Republikas pilsētām šādi noteikumi ir jau kopš likuma pieņemšanas 1994. gadā, bet pārējām vietējām pašvaldībām, kur iedzīvotāju skaits ir lielāks par 5000, vēlētajū apvienību kandidēšanas iespējas izslēgtas pakāpeniski kopš 2001. gada vēlēšanām. 2014. gada 10. janvārī Satversmes tiesa ir pieņēmusi lēmumu par lietas ierosināšanu pieteikumam, kas lūdz Satversmes tiesu atzīt Domes vēlēšanu likuma daļu, ciktāl tā nepieļauj vēlētajū apvienībām iesniegt kandidātu sarakstus novados, kur iedzīvotāju skaits lielāks par 5000, un republikas pilsētās, par neatbilstošu Satversmes 91. un 101. pantā noteiktajām cilvēka pamattiesībām (LR ST 2014). Šobrīd tiek gaidīts Satversmes tiesas spriedums šajā lietā.

2013. gada pašvaldību vēlēšanās piedalījās 686 097 vēletāji, kuri no 8725 deputātu kandidātiem ievēlēja 1618 deputātus (CVK 2013). Šajās vēlēšanās vēletāju aktivitāte pašvaldību vēlēšanās sasniedza zemāko līmeni atjaunotās Latvijas vēsturē (sk. 13.4. tabulu).

#### 13.4. tabula. Vēletāju aktivitāte pašvaldību vēlēšanās Latvijā

Gads	1994	1997	2001	2005	2009	2013
Vēletāju aktivitāte	58,5%	56,84%	61,98%	52,85%	53,75%	45,99%

Avots: LR CVK dati.

Salīdzinoši augstākā vēletāju aktivitāte pašvaldību vēlēšanās bija 2001. gadā. Gatavojoties 2005. gada pašvaldību vēlēšanām, tika ieviests vēletāju reģistrs, un šajā gadā bija vērojams straujš aktivitātes kritums. 2009. gadā, aktivitāte nedaudz palielinājās, lai gan tika prognozēts, ka administratīvi teritoriālās reformas rezultātā tā varētu mazināties, bet 2013. gadā – kritās. Vēletāju aktivitāte pašvaldību vēlēšanās ap 50% tiek uzskatīta par Eiropas standartu, un ar 46% Latvija piepulcējas to valstu grupai, kurā vēlēšanu aktivitātes līmenis ir zemāks nekā vidēji Eiropā. Tiesa, Latvijas rādītāja aprēķinu zināmā mērā ietekmē arī tāda tehniska problēma kā izmantotie dati par iedzīvotāju skaitu (CVK izmanto datus no Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistra, bet tie atšķiras no Centrālās statistikas pārvaldes datiem, kas balstīti uz tautas skaitīšanas rezultātiem) (Vilka, Brēķis 2013). Arī CVK pasūtītā pēcvēlēšanu aptauja liecina, ka reālais vēletāju aktivitātes līmenis ir augstāks (SKDS 2013). Pilsoņi, kuri nepiedalījās 2013. gada vēlēšanās, kā



galvenos iemeslus uzrādīja to, ka neredz tam jēgu (18%), nav ticības, neuzticas nekam (12%), vēlēšanu dienā nebija savā dzīves vietā (10%) (SKDS 2013).

Vēlētāju aktivitāte pašvaldību vēlēšanās tradicionāli ir zemāka nekā Saeimas vēlēšanās. Tajā pašā laikā iedzīvotāju uzticēšanās pašvaldībām ir ievērojami augstāka nekā uzticēšanās Saeimai un arī valdībai. Eurobarometra pētījumi liecina, ka Latvijā uzticēšanās pašvaldībām pēdējā gadā ir pieaugusi, tā ir augstāka nekā vidēji ES, turklāt tās iedzīvotāju daļas īpatsvars, kas uzticas pašvaldībām, ir lielāks par tās daļas īpatsvaru, kura neuzticas (ES ir otrādi) (Eurobarometrs 2013).

Piedalīšanās vēlēšanās nav vienīgā iedzīvotāju līdzdalības iespēja, un pašvaldību vadītāju viedoklis norāda uz iedzīvotāju līdzdalības palielināšanos. Kā liecina 2013. gada pašvaldību pašvērtējuma aptaujas dati, 2012. gadā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu 31 procentā pašvaldību palielinājās iedzīvotāju līdzdalība pašvaldības darbībā un lēmumu pieņemšanā. Tomēr kopumā vairāk nekā puse pašvaldību vadītāju (53,0%) iedzīvotāju līdzdalību vērtē kā viduvēju, 27,7% – kā pasīvu un tikai 19,3% – kā aktīvu (CSP 2013).

Domes darbu vada domes priekšsēdētājs, kuru no sava vidus ievēl domes deputāti. Līdz 2013. gadam domes priekšsēdētāja vēlēšanas bija aizklātas, pēc 2013. gada vēlēšanām tās ir atklātas. Latvijā domes priekšsēdētājs faktiski ir lēmējvaras un arī izpildvaras vadītājs. Eiropā, īstenojot pasākumus, kas nodrošina arvien plašāku iedzīvotāju iesaisti, vērojama tendence iedzīvotājiem uzticēt ne tikai lēmējvaras (domes) ievēlēšanu, bet arī izpildvaras vadītāja ievēlēšanu. Pašvaldības vadītāju, ko nereti dēvē par mēru, iedzīvotāji tieši ievēl Itālijā, Grieķijā, Portugālē, Polijā, Bulgārijā, Ungārijā, Slovākijā, Slovēnijā, Rumānijā, Kiprā, Albānijā, daļā Vācijas pašvaldību, daļā Apvienotās Karalistes pašvaldību, dažās Norvēģijas pašvaldībās (Vilka, Brēķis 2013). Pilotizmēģinājums ir paredzēts dažās Somijas pašvaldībās, par šo jautājumu diskutē Zviedrijā, aktīva diskusija notiek Lietuvā (parlamenta vairākums to ir atbalstījis, bet ne tik liels vairākums, lai veiktu grozījumus konstitūcijā, kur atsevišķā sadaļā ir arī pašvaldību normas).

Pašvaldību pašvērtējuma aptaujā 2013. gadā, atbildot uz jautājumu, vai pašvaldības vadītājus vajadzētu ievēlēt tieši, kopumā šo domu atbalstīja 40,3% pašvaldību vadītāju, bet 35,3% uzskata, ka vadītājus tieši ievēlēt nevajadzētu. Pārējiem 24,4% pašvaldību vadītāju nebija noteikta viedokļa šajā jautājumā (CSP 2013). 2014. gada sākumā tika veikta Latvijas iedzīvotāju aptauja par šo jautājumu. Šīs aptaujas rezultāti liecina, ka lielākā daļa respondentu (65,7%) atbalstītu ieceri uzticēt vēlētājiem arī pašvaldību vadītāju izraudzīšanos – līdz ar deputātiem pašvaldībās tiešās vēlēšanās ievēlēt arī to vadītājus. Priekšlikumu vēlēt pašvaldību vadītājus tiešās vēlēšanās pilnībā atbalsta 32,2% respondentu, drīzāk atbalsta – 33,5%, drīzāk neatbalsta – 10,4%, nemaz neatbalsta – 7,9%, nav atbildes – 16,0% (Lasmanis 2014).

Līdz ar informācijas un komunikāciju tehnoloģiju attīstību un plašāku ieviešanu pašvaldību darbībā palielinās atklātība – pieaug pašvaldību darbības atvērtība un iedzīvotāju informētība. Likums “Par pašvaldībām” paredz, ka domes sēdes ir atklātas, ja likumos nav noteikts citādi; paziņojums par domes kārtējās sēdes norises laiku, vietu un darba kārtību izliekams redzamā vietā domes ēkā vai pie tās, to publicē arī internetā pašvaldības mājaslapā; domes lēmumi un domes sēžu protokoli ir publiski pieejami. Saskaņā ar 2013. gadā veiktajiem likuma grozījumiem līdz 2014. gada 1. jūlijam ir jānodrošina domes sēdes audioieraksts un jānodrošina tā pieejamība pašvaldības mājaslapā. Ar 2014. gada jūnija grozījumiem likumā šis termiņš ir pārcelts vēl par gadu.

Grūtāk konstatēt, cik lielā mērā pašvaldības darbība atbilst atbildības un atsaucīguma kritērijiem.

Pašvaldības dome lēmumus pieņem sēdēs. Likums “Par pašvaldībām” paredz, ka lēmumprojekts ir atbalstīts, ja par to nobalso vairāk nekā puse klātesošo. Pašvaldību praksē ir ieviesušies trīs veida balsojumi par lēmumprojektiem – par, pret un atturas (šādu iespēju lēmumu paraugos piedāvā arī atbildīgā ministrija). Valsts prezidenta izveidotā Ekspertu grupa uzskata, ka pašvaldības domes deputātam, kā lēmējam par vietējo saimniecisko dzīvi, jāspēj izšķirties par vai pret piedāvāto risinājumu, nevis politiski laipot un maldināt vēlētājus ar lēmumu “atturas”, kas rezultātā ir kā “pret” balsojums. Tāpēc grupa ir rosinājusi iespēju “atturas” izslēgt (EGPP 2013).

2008. gadā likumā “Par pašvaldībām” tika ieviests pants par pašvaldības referenduma iespējamību, sākotnēji šie grozījumi arī paredzēja, ka valdībai līdz 2009. gada nogalei jāiesniedz Saeimā likumprojekts par vietējiem referendumiem, taču vēlāk šis termiņš tika atcelts. Šobrīd likums vēl nav pieņemts. EP ir ieteikusi Latvijai parakstīt un ratificēt Eiropas Vietējo pašvaldību hartas Papildu protokolu par tiesībām piedalīties vietējās pārvaldes lietās (2009) (CLRA 2011).

Tiesību akti teritorijas attīstības plānošanas dokumentu izstrādes un apstiprināšanas gaitā kā obligātu paredz publiskās apspriešanas rīkošanu un tās rezultātu publicēšanu. Praksē pašvaldības iedzīvotāju iesaiste notiek arī citos gadījumos un veidos. Kā labās prakses piemērus atsaucīgumam var minēt tās pašvaldības, kurās izveidotas iedzīvotāju konsultatīvās padomes, notiek iedzīvotāju forumi, kurās regulāri veic iedzīvotāju aptaujas, izzinot viņu vajadzības, vēlmes un viedokli; iesaistīšanās aktīvā dialogā ar saviem iedzīvotājiem notiek arī vēl citos veidos.

Šā jautājuma vērtējumā tādu iezīmju kā atklātības un atvērtības palielināšanās pašvaldības darbā, iedzīvotāju līdzdalības iespēju paplašināšanās un aktivitātes paaugstināšanās radīto pozitīvo vērtējumu pazemina fakts, ka kritusies vēlētāju aktivitāte pašvaldību vēlēšanās un nav atrisināts jautājums par vietējiem referendumiem. Vērtējuma pazemināšanās salīdzinājumā ar situāciju pirms desmit gadiem saistīta nevis ar stāvokļa pasliktināšanos, bet ar sabiedrības prasību pieaugumu.

### **13.3. Cik plaša ir vietējā līmeņa pārvaldes struktūru un atbilstošo institūciju un apvienību mijiedarbība politikas veidošanā un īstenošanā, pakalpojumu nodrošināšanā?**

Likuma “Par pašvaldībām” XIII nodaļa ir veltīta pašvaldību sadarbībai. Lai risinātu uzdevumus, kuros ir ieinteresētas visas vai vairākas pašvaldības, tām ir tiesības sadarboties, kā arī dibināt biedrības vai iestāties šādās biedrībās.

VARAM piedāvā šādu sadarbības veidu un institūciju sadalījumu: līgumiskās sadarbības veidi (deleģēšanas līgums, līdzdarbības līgums, sadarbības līgums); kopīgas institūcijas (biedrības, kopīgas iestādes, sadarbības apvienības, publiskās privātās kapitālsabiedrības un privātās kapitālsabiedrības); neformālie sadarbības tīklojumi (pasākumi, darba grupas u.tml.); sadarbība ar ārvalstu institūcijām (Šults 2011). Citā aspektā pašvaldību sadarbību var iedalīt četrās nosacītās pamatgrupās: sadarbība kopīgu interešu aizstāvēšanai, sadarbība funkciju (pakalpojumu) īstenošanai, sadarbība attīstībai (projektos) un sadarbība kā sadraudzība.

Latvijā pašvaldības vislielākā mērā īsteno sadarbības iespējas interešu aizstāvēšanā, to paredz arī likums “Par pašvaldībām”, kas nostiprina visas pašvaldības pārstāvošas biedrības statusu konsultēšanās procesā. No likuma izrietošie valdības noteikumi paredz konsultēšanās nepieciešamību gan normatīvo aktu izstrādes un pieņemšanas procesā, gan arī ikgadējās valdības un pašvaldību sarunās (EGPP 2013). Latvijā visu pašvaldību intereses pārstāv 1991. gadā dibināta biedrība – Latvijas Pašvaldību savienība (LPS). Pašvaldībām jau uzreiz pēc neatkarības atgūšanas izdevās vienoties par vienas – visu līmeņu, visu veidu un visu reģionu pašvaldības pārstāvošas – organizācijas izveidošanu, un šāda vienota visu pašvaldību organizācija vērtējama kā viena no spēcīgākajām Eiropas valstīm, tā piedalās sarunās ar valdību un parlamentu (EGPP 2013). LPS norāda, ka salīdzinājumā ar citu valstu līdzīgām asociācijām Latvijas Pašvaldību savienībai ir attīstītākā formālā sarunu sistēma, tajā ir viena no Eiropā attīstītākajām savstarpējo konsultāciju sistēmām, iesaistot pašvaldību politiķus un darbiniekus; salīdzinājumā ar citu valstu asociāciju administrācijām LPS administrācijai ir augstākā atpazīstamība valstī (Pūķis 2011). Arī EP atzinusi, ka LPS ir galvenā loma vietējās demokrātijas veicināšanā (CLRA 2011). Novērtējot konsultāciju procesa pozitīvo nozīmi demokrātijas darbībā, jāatzīmē, ka pēdējos gados bija vērojama zināma krīze pašvaldību un centrālās varas attiecībās, pašvaldību un valdības sarunas zaudēja konstruktīvismu un līdz ar to arī mazinājās to nozīme. 2013. gadā pat netika parakstīts LPS un MK vienošanās un domstarpības protokols, kas parasti ir neatņemama ikgada Valsts budžeta likumprojekta dokumentu paketes sastāvdaļa. 2014. gada jūnijā,

valdības dienas kārtībai tuvojoties nākamā gada budžeta jautājumiem, LPS ilggadējais priekšsēdis Andris Jaunsleinis publiski paudis viedokli, ka viens no iemesliem bijušā Ministru prezidenta Valda Dombrovska valdības krišanās bija arī izteiktās nesaskaņas ar LPS jautājumā par valsts budžeta veidošanu (LETA 2014).

LPS ietvaros pašvaldības izveidojušas vairākas specifisku grupu apvienības, piemēram, Novadu apvienība, Piekrastes pašvaldību apvienība, Sēlijas novadu apvienība, kā arī specifisku jomu pārstāvniecībai, piemēram, Izpilddirektoru asociācija, Pašvaldību sociālās aprūpes institūciju apvienība u.c.

Pašvaldību interešu aizstāvības kontekstā jāmin arī Latvijas lielo pilsētu asociācija (dibināta 2001. gadā). Tā pārstāv vienas grupas pašvaldības un aktīvi iesaistās šīs grupas interešu pārstāvēšanā. Lai arī šai asociācijai nav tāda likumā atzīta statusa kā LPS, valdība vairākkārt ir parakstījusi sadarbības līgumus arī ar to.

Sadarbībai pašvaldību funkciju nodrošināšanai (tostarp pakalpojumu nodrošināšanai) likums paredz vairākas iespējas. Tiesību akti dod principiālu iespēju pašvaldībām sadarboties, taču konkrētā sadarbības forma un kārtība paliek pašvaldības kompetencē (Bite 2012). Biežāk sastopamā pašvaldību sadarbība saistīta ar kultūras, sporta jomu, būvniecības uzraudzības un izglītības metodiskās vadības funkciju īstenošanu. Pašvaldību sadarbībai veltītā pētījumā (Bite 2012) secināts, ka sadarbība ir līdz šim nepietiekami izmantots resurss un tā plašāka izmantošana var sekmēt reģionālo attīstību un sniegt ekonomisku, sociālu un politisku labumu pašvaldībām. Pētījums liecina, ka reālajā dzīvē pašvaldības norobežojas no sadarbības ar citām teritorijām vai pat konkurē ar tām. Institucionāla integrācija Latvijas pašvaldību starpā ir zema. Sadarbības izmaksas ir pārāk augstas, lai ļautu attīstīties augstākajām sadarbības formām starp pašvaldībām (Bite 2012). Pašvaldību sadarbība pamatā ir instruments mazo novadu pašvaldībām, lai uzlabotu iedzīvotājiem sniedzamo pakalpojumu kvalitāti un kapacitāti. Nav vērojama situācija, ka lielo novadu pašvaldības sadarbotos savstarpēji būtisku pašvaldību funkciju izpildē (VARAM 2013).

Nesakārtotu finansējuma kārtību var uzskatīt par galveno iemeslu, kādēļ starp pašvaldībām valda konkurence un norobežošanās (Bite 2012) un līdz ar to nenotiek sadarbība. Latvijā krīze nav veicinājusi sadarbību, tieši otrādi, tā sekmējusi konkurenci starp pašvaldībām.

2013. gadā pieņemtajās Reģionālās politikas pamatnostādnēs un ES fondu plānošanā 2014.–2020. gadam vērojama vēlme no augšas uzspiest sadarbību, paredzot atbalsta sniegšanu sadarbības projektiem. Sadarbības iniciatīvu nevajadzētu uzspiest, tai vajadzētu nākt no pašvaldību puses, un sadarbība ir jāsaista ar vajadzībām un harmonisku attīstību.

Tādu pašvaldību sadarbības formu kā sadraudzība ar citu valstu pašvaldībām īsteno visas pašvaldības, salīdzinoši biežāk tā notiek kultūras jomā, bet ne tikai, un tā ir vērtīga pieredzes apmaiņas aktivitāte. LPS 2013. gadā uzsāktajā Norvēģijas finanšu instrumenta finansētā projekta “Lietpratīga pārvaldība un Latvijas pašvaldību veiktspējas uzlabošana” ietvaros tiek veidots sadarbības tīkls labās pieredzes apmaiņai, vienlaikus piedāvājot pašvaldību politiķiem pieeju, kuras pamatdoma – pašvaldības konkurē gan savā starpā, gan ar valsts sektoriem, un sadarbība nav mērķis, bet līdzeklis, lai pārspētu konkurentus (Klismeta 2013).

Latvijas pašvaldībām ir ievērojama un kopumā sekmīga sadarbības pieredze savu interešu aizstāvēšanā, bet būtu nepieciešams pilnveidot sadarbību funkciju nodrošināšanai.

### Kopvērtējums: virzība pēdējos desmit gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
13.1.			X		
13.2.			X		
13.3.		X			

Pēdējos desmit gados Latvijā vērojamas gan centralizācijas, gan decentralizācijas izpausmes. Vārdos parasti tiek deklarēta virzība uz decentralizāciju, bet faktiskās norises liecina par pretējo. Ekonomiskā krīze Latvijā, līdzīgi kā citās Eiropas valstīs, bija iemesls zināmai centralizācijai. Ja valstī notiek faktiskā iziešana no krīzes, tad tai vajadzētu būt apliecinātai ar faktisku virzību decentralizācijas virzienā.

### Vislabākā iezīme

Latvijā kopumā ir spēcīgas pašvaldības, kas bauda salīdzinoši augstu iedzīvotāju uzticēšanos.

### Visnopietnākā problēma

Pastāv pārlietu liels pašvaldību autonomās kompetences regulējums, kuram ir tendence vēl vairāk palielināties.

### Ieteicamie uzlabojumi

Nepieciešams sakārtot pašvaldību funkciju regulējumu, norādot konsekventas pašvaldību funkciju grupas un ievērojami samazinot regulējumu. Nepieciešams sekmēt iedzīvotāju līdzdalību pašvaldību lietās.

### Literatūra

Bite, D. (2012). *Pašvaldību sadarbība Latvijā*. Promocijas darbs. Rīga: LU SZF, 247 lpp. Nepublicēts. Izgūts no: <https://luis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F1750523941/Dina%20Bite%202012.pdf> [šis un pārējie šajā rakstā izmantotie elektroniskie dokumenti skatīti 2014. gada maijā].

CLRA (1998). Council of Europe. Congress of Local and Regional Authorities. Recommendation 47 (1998) on local and regional democracy in Latvia. Izgūts no: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=REC%281998%29047&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=CACC9A&BackColorLogged=EFEA9C>

CLRA (2008). Council of Europe. Congress of Local and Regional Authorities. Recommendation 257 (2008) *Local and regional democracy in Latvia: the participation of non-citizens in public and political life at local level*. Izgūts no: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=REC%282008%29257&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=CACC9A&BackColorLogged=EFEA9C>

CLRA (2009). Council of Europe. Congress of Local and Regional Authorities. Recommendation 273 (2009) *Equal access to local and regional elections*. Izgūts no: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1522697&Site=-COE&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=CACC9A&BackColorLogged=EFEA9C>

CLRA (2011). Council of Europe. Congress of Local and Regional Authorities. Recommendation 317 (2011) *Local and regional democracy in Latvia*. Izgūts no: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1857271&Site=-COE&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=CACC9A&BackColorLogged=EFEA9C>

EGPP (2013). Ekspertu grupa pārvaldības pilnveidei. *Ekspertu grupas pārvaldības pilnveidei priekšlikumi. Pašvaldību sistēmas pilnveidošanas iespējas*. Rīga: Valsts prezidenta kanceleja, 25 lpp. Izgūts no: [http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/Pasvaldibas\\_EGPP\\_FINAL.pdf](http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/Pasvaldibas_EGPP_FINAL.pdf)

Eiobarometrs (2013). Eiropas Komisija. *Sabiedriskā doma Eiropas Savienībā. Nacionālais ziņojums. Latvija. Standarta Eiobarometrs 80/2013. gada rudens*, 12 lpp. Izgūts no: [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/eb/eb80/eb80\\_lv\\_lv\\_nat.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb80/eb80_lv_lv_nat.pdf)

EP (1985). Eiropas Padome. Eiropas Vietējo pašvaldību harta, pieņemta 15.10.1985. Pieejama: <http://likumi.lv/doc.php?id=39149>

Jansone, D., Vilka, I. (2005). Decentralizācija. No: *Cik demokrātiska ir Latvija. Demokrātijas audits*. Red. J. Rozenvalds. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 175.–181. lpp.



- Klismeta, G. (2013). Latvijas rītdiena šodienas uzņēmējos. *Logs* (Rīga, LPS), Nr. 2 (212), 2.–6. lpp.
- Krašņiņš, O., Vanags, I., Valodiņš, E. (2010). *Latvijas vietējo pašvaldību pašvērtējumi 2005.-2010. g.* Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 159 lpp.
- Krašņiņš, O., Vanags, I., Valodiņš, E. (2011). *Latvijas vietējo pašvaldību darbība to vadītāju vērtējumā.* Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 186 lpp.
- Krašņiņš, O., Vanags, I., Valodiņš, E. (2012). *Latvijas vietējo pašvaldību pašvērtējumi 2012. gadā.* Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 130 lpp.
- Krūmiņa, E. (2014). Ko darīt ar plānošanas reģioniem? *Logs* (Rīga, LPS), Nr. 4 (226), 14.–15. lpp.
- Lasmanis, J. Pašvaldības piedzīvo milzīgu sabiedrības uzticības kāpumu. *NRA*, 2014, 10. janv. Izgūts no: <http://www.business.lv/sabiedriba/id/24500/pasvaldibas-piedzivo-milzigu-sabiedrības-uzticības-kapumu>
- LETA. Jaunsleinis: Dombrovska valdības krišanas iemesls bija arī nesaskaņas ar LPS. *Diena*, 2014, 28. jūn. Izgūts no: <http://www.diena.lv/latvija/viedokli/jaunsleinis-dombrovska-valdības-krišanas-iemesls-bija-ari-nesaskaņas-ar-lps-14060893>
- Loughlin, A., Hendriks, F., Lidstrom, A. Introduction. Subnational democracy in Europe: changing backgrounds and theoretical models. In: *The Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe*. Ed. by A. Loughlin, F. Hendriks, and A. Lidstrom. Oxford: Oxford University Press, pp. 1–23.
- LPS (2013). Pašvaldību deputātu rokasgrāmata. *Logs* (Rīga, LPS), Nr. 7/8 (217/218), 146 lpp.
- LR CSP (2013). Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. *Latvijas vietējo pašvaldību pašvērtējumi 2013. gadā.* Rīga: LR CSP, 12 lpp.
- LR AP (1991). Latvijas Republikas Augstākā padome. Likums “Par Latvijas Republikas administratīvo teritoriju izveidošanu un apdzīvotu vietu statusa noteikšanu”, pieņemts 06.06.1991. *Ziņotājs*, Nr. 29, 1. aug.
- LR MK (2013). Latvijas Republikas Ministru kabinets. Rīkojums Nr. 496 “Reģionālās politikas pamatnostādnes 2013.-2019. gadam”, pieņemts 29.10.2013. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 212, 30. okt.
- LR Saeima (1994a). Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likums, pieņemts 13.01.1994. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 10, 25. janv.
- LR Saeima (1994b). Likums “Par pašvaldībām”, pieņemts 19.05.1994. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 61, 25. maijs,
- LR Saeima (1998). Administratīvi teritoriālās reformas likums, pieņemts 21.10.1998. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 322/325, 30. okt.
- LR Saeima (2002a). Reģionālās attīstības likums, pieņemts 21.03.2002. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 53, 9. apr.
- LR Saeima (2002b). Valsts pārvaldes iekārtas likums, pieņemts 06.06.2002. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 94, 21. jūn.
- LR Saeima (2008a). Rajonu pašvaldību reorganizācijas likums, pieņemts 19.06.2008. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 104, 9. jūl.
- LR Saeima (2008b). Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums, pieņemts 18.12.2008. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 202, 30. dec.
- LR Satversmes sapulce (1922). Latvijas Republikas Satversme, pieņemta 15.02.1922. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43, 1993, 1. jūl.
- LR Satversmes tiesa (2007). Lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2007-21-01. Izgūts no: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/izb\\_lemums\\_2007\\_21\\_01.htm](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/izb_lemums_2007_21_01.htm)
- LR Satversmes tiesa (2008). Spriedums lietā Nr. 2008-03-03. Izgūts no: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums\\_2008-03-03.htm](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2008-03-03.htm)
- LR Satversmes tiesa (2014). Lēmums par lietas ierosināšanu pieteikumam Nr. 235/2013. Izgūts no: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lem\\_ierosin\\_2014\\_03.pdf](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lem_ierosin_2014_03.pdf)
- LR VK (2014). Latvijas Republikas Valsts kontrole Plānošanas reģionu darbības efektivitātes izvērtējums reģionu attīstības jomā un atbilstība normatīvajiem aktiem. Izgūts no: <http://www.lrvk.gov.lv/revizija/planosanas-regionu-darbības-efektivitātes-izvertejums-regionu-attīstības-joma-un-atbilstība-normatīvajiem-aktiem/>



- Pūķis, M. (2010). *Pašu valdība*. Rīga: LPS, 512 lpp.
- Pūķis, M. (2011). LPS 20 gadi. Rīga: LPS, 25 lpp. Npublicēts. Izgūts no: <http://www.lps.lv/Dokumenti/>
- SKDS (2013). *Vēlētāju attieksmju pētījums 2013. Pēcvēlēšanu aptauja*. Rīga: CVK. Izgūts no: [http://cvk.lv/pub/upload\\_file/Petijumi/atskaite\\_CVK\\_062013.pdf](http://cvk.lv/pub/upload_file/Petijumi/atskaite_CVK_062013.pdf)
- Šults, A. (2011). *Pašvaldību sadarbības juridiskie un praktiskie aspekti*. Rīga: VARAM, 9 lpp. Npublicēts. Izgūts no: <http://www.tavavara.lv/prezentacijas/prezentacija/arnis-sults-varam-pasvaldibu-sadarbibas-juridiskie-un-prakstiskie-aspekti/>
- Vanags, E., Vanags, I, Krastiņš, O. (2006). *Pašvaldību pirmais pašvērtējums*. Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 140 lpp.
- VARAM (2013). Latvijas Republikas Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Administratīvi teritoriālās reformas izvērtējums. Informatīvais ziņojums. Izskatīts Ministru kabinetā 26.03.2013. Izgūts no: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40278571>
- Vilka, I. (2013a). Pašvaldību vēlēšanas un lēmēj institūcijas lielums dažādās Eiropas valstīs. *Logs* (Rīga, LPS), Nr. 3 (213), 24.–26. lpp.
- Vilka, I. (2013b). Administratīvi teritoriālais iedalījums un pašvaldības. No: *Latvieši un Latvija: Akadēmiskie raksti*. 3. sēj.: Atjaunotā Latvijas valsts. Red. T. Jundzis, G. Zemītis. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 214.–242. lpp.
- Vilka, I., Brēķis, E. (2013). Comparing local government elections in Latvia and other European countries. *Social Research*, No. 3 (32), 2013, pp. 5–16.
- VRAA (2011). Valsts reģionālās attīstības aģentūra. *Reģionu attīstība Latvijā 2010*. Rīga: VRAA, 172 lpp. Izgūts no: <http://www.vraa.gov.lv/lv/parskats/2010/>
- VRAA (2012). *Reģionu attīstība Latvijā 2012*. Rīga: VRAA, 172 lpp. Izgūts no: <http://www.vraa.gov.lv/lv/parskats/parskats2011/>

### ***Izmantotie interneta resursi***

[www.csb.gov.lv](http://www.csb.gov.lv)

[www.coe.int](http://www.coe.int)

[www.cvk.lv](http://www.cvk.lv)

[www.kase.gov.lv](http://www.kase.gov.lv)

[www.likumi.lv](http://www.likumi.lv)

[www.llpa.lv](http://www.llpa.lv)

[www.lps.lv](http://www.lps.lv)

[www.varam.gov.lv](http://www.varam.gov.lv)

[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/government\\_finance\\_statistics/data/database](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/government_finance_statistics/data/database)

## 14. POLITISKĀ KULTŪRA UN DEMOKRĀTIJA

*Jurijs Nikišins, Juris Rozenvalds, Brigita Zepa*

*Cik lielā mērā Latvijas iedzīvotāju politiskā kultūra veicina demokrātiskos procesus?*

### **Ievads. Kas ir politiskā kultūra un kā tā mērāma**

Politikas zinātnē pastāv vispāratzīts priekšstats – lai valstī demokrātija veiksmīgi funkcionētu, tajā ir jābūt atbilstošai politiskajai kultūrai. Politisko kultūru definē dažādi, bet definīcijas pēc satura ir līdzīgas. Starptautiskā sociālo zinātņu enciklopēdija definē politisko kultūru kā “attieksmju, uzskatu un jūtu kopumu, kas piešķir kārtību un jēgu politiskajam procesam un regulē uzvedību politiskajā sistēmā” (IESS 1968, 218). Savukārt Gabriela Almonda un Sidnija Verbas klasiskajā darbā *The Civic Culture* politiskā kultūra definēta kā politiskā orientācija jeb attieksmes pret politisko sistēmu un tās sastāvdaļām, kā arī pret indivīda lomu sistēmā, respektīvi, šo attieksmju kopums (Almond, Verba 1989, 12). Elena Drena, Roberts Elbritons un Mikels Vaikofs saskata politiskajā kultūrā trīs sastāvdaļas: uzskatus par atbilstošu valdības lomu un iejaukšanās jomu, indivīda attieksme pret politisko sistēmu un uzskatus par to, kam jāatrodas pie varas (Dran, Albritton, Wyckoff 1991, 17). Tātad **ar demokrātisko politisko kultūru tiek saprastas vērtības, kas piešķir jēgu politiskā procesa normu ievērošanai un tā rezultātu atzīšanai.**

Politiskā kultūra ir daudzdimensionāla, līdz ar to iecere aptvert visas tās dimensijas nav īstenojama vienas nodaļas ietvaros. Latvijas apstākļos gan no teorētiskā, gan no empīriskā viedokļa būtu interesanti padziļināti izpētīt trīs politiskās kultūras aspektus. Pirmais ir tas, ko politikas zinātnē pieņemts saukt par politisko kompetenci, efektivitāti jeb veikspēju – proti, cik lielā mērā Latvijas iedzīvotāji tic, ka spēj ietekmēt politiskās elites pieņemtos lēmumus, un kādā mērā un veidā šī ticība konvertējas reālās ietekmēšanas aktivitātēs. Otrais aspekts ir politisko kultūru raksturojošas orientācijas jeb attieksmes pret demokrātiskās kultūras vērtībām un politiskiem procesiem valstī, kā arī atšķirības politiskās kultūras pamatraksturojumos, kādas pastāv starp Latvijas lielākajām etnolingvistiskajām kopienām – latviešiem un nelatviešiem (dažviet tekstā – latviešiem un krieviem/krievvalodīgiem/cittautiešiem; tas atkarīgs no tā, kā etnolingvistiskās kopienas definētas aptaujās, uz kuru datiem balstīta šī analīze). Visbeidzot, pievērsīsimies jautājumam par to, kādā veidā etnolingvistisko grupu savstarpējā uztvere ietekmē demokratizācijas procesus Latvijā.

### **14.1. Cik augstu Latvijas iedzīvotāji vērtē politiķu un amatpersonu atsaucību un savas spējas ietekmēt politiskos lēmumus valstī?**

Ar politisko *veiktspēju* (*political efficacy*) tiek saprasta indivīda izjūta, ka viņa politiskajai rīcībai var būt ietekme uz politiskajiem procesiem (Campbell et al. 1954, 187); citi autori dēvē to arī par politisko kompetenci (Almond, Verba 1989, 138–139). Pēc politikas zinātnieku Deivida Īstona un Džeka Denisa domām, politiskā veikspēja var izpausties trejādi: kā norma, kā dispozīcija un kā uzvedība (Easton, Dennis 1967, 25–26). Veiktspējas normatīvā dimensija atbilst gaidām, ka demokrātiskas iekārtas apstākļos iedzīvotāji būs politiski rīcībspējīgi un apzināsies ievēlēto politiķu atbildību tautas priekšā. Dispozīcija tiek skaidrota kā katra atsevišķa indivīda politisko iemaņu

pašvērtējums. Savukārt uzvedības dimensija attiecas uz indivīda rīcību, proti, vai iekārtas apstākļi un indivīdu politisko spēju pašvērtējums transformējas politiskajā līdzdalībā, tas ir, mēģinājumos ietekmēt politiskos lēmumus.

Lai empīriski izzinātu Latvijas iedzīvotāju politisko veiktspēju, ir nepieciešams operacionalizēt tās teorētisko definīciju, pielāgojot to aptaujas vajadzībām. Sekojot jau minētajai Īstona un Denisa veiktspējas dimensiju klasifikācijai (norma, dispozīcija un uzvedība), esam formulējuši jautājumus politiskās veiktspējas dimensiju mērīšanai. **Normatīvā** dimensija attiecas uz Latvijas nacionālā un vietējā (pašvaldību) līmeņa politiķu un amatpersonu atsaucību un ietekmējamību, kam par mērauklu tika izmantota politiķa vai amatpersonas reakcija un indivīda vērtēšana pie viņa ar kādu svarīgu problēmu. **Dispozīcija** izpaužas kā iedzīvotāju paustā gatavība pašiem aizstāvēt savas intereses, ietekmējot politisko lēmumu pieņemējus. Normatīvās un dispozīcijas dimensijas mērīšanai tika izmantoti jautājumi no Sidnija Verbas, Kajas Šlocmenas un Henrija Bredija politiskās veiktspējas skalas (*political efficacy scale*) (Verba, Schlozman, Brady 1995, 556). Politiskās veiktspējas **uzvedības** dimensija izzināma ar jautājumiem par dalību dažādās politiskajās aktivitātēs: vēlēšanās, referendumos, vēlēšanu kampaņās, dažāda veida protestos un sarunās ar politiķi vai amatpersonu ar nolūku pievērst viņa uzmanību kādai problēmai. Ņemot vērā 2014. gada Eiropas Parlamenta (maijā) un Saeimas (oktobrī) vēlēšanas, tika uzdoti jautājumi arī par nodomiem balsot vai nebalsot gaidāmajās vēlēšanās.

Kā tika norādīts un pamatots iepriekš, politiskā veiktspēja izzināma kā būtiska politiskās kultūras mēraukla un izpausme. Politiskās veiktspējas kopējā līmeņa noteikšanai lietderīgi konstruēt vienotu veiktspējas indeksu no attiecīgajiem četriem jautājumiem. Kronbaha alfa (Cronbach 1951) šiem jautājumiem ir  $\alpha = 0,77$ , kas liecina par pietiekami augstu varbūtību tam, ka skalā iekļaujamo jautājumu mēra vienu un to pašu fenomenu un līdz ar to ir apvienojami indeksā. Ņemot vērā, ka analīzes centrā ir latviešu un nelatviešu salīdzinājums, jānosaka alfas līmeņi arī šīm divām apakšgrupām. Noskaidrots, ka tie ir pietiekami augsti un līdzīgi ( $\alpha_{\text{latviešiem}} = 0,78$ ;  $\alpha_{\text{nelatviešiem}} = 0,77$ ), un tas ļauj veiktspējas indeksu izmantot arī grupu salīdzinājumā.

Politiskās veiktspējas indekss (PVI) tiek konstruēts, pirmām kārtām summējot atbildes uz četriem jautājumiem – par vietējās pašvaldības politiķa un amatpersonas atsaucību (proti, prasības vai iesnieguma vērā ņemšanu vai ignorēšanu), Saeimas deputāta vai valdības amatpersonas atsaucību, kā arī atbildes uz analogiskiem jautājumiem par to, kā respondents vērtē savas iespējas ietekmēt attiecīgo institūciju pārstāvju lēmumus. Otrajā solī iegūtā summa tika dalīta ar indeksā iekļaujamo jautājumu skaitu, proti, ar četri. Tādējādi tika panākts, ka indeksa diapazons ir līdzīgs katra jautājuma diapazonam (rangi no 1 līdz 4). Papildu ieguvums ir šāds: pat ja kāds no veiktspējas jautājumiem palika neatbildēts, tas neietekmē indeksa vērtību. Šīs skalas viduspunkts ir 2,5, līdz ar to vērtības, kas ir mazākas par viduspunktu, interpretējamās kā zemāka politiskā veiktspēja, bet lielākas par viduspunktu – kā augstāka politiskā veiktspēja.

Kā liecina 14.1. tabulas rādītāji, politiskās veiktspējas indeksa kopējā vērtība ir 1,81, kas raksturojama kā samērā zema. Latviešu un nelatviešu grupās indeksa vērtība būtiski neatšķiras (latviešiem – 1,83, nelatviešiem – 1,77). Ņemot vērā, ka indekss ir apkopots rādītājs, jānolaižas vienu līmeni zemāk un jāizpēta, vai pastāv kādas atšķirības indeksa sastāvdaļu starpā (piemēram, vai kādai veiktspējas dimensijai ir augstāki rādītāji nekā citai), kā arī jāpievēršas sastāvdaļu lomai katrā etnolingvistiskajā grupā.

#### 14.1. tabula. Politiskās veiktspējas indeksa vidējās vērtības latviešiem un nelatviešiem

	PVI vidējā vērtība	Respondentu skaits
Kopā	1,81	947
Latvieši	1,83	535
Nelatvieši	1,77	412

*Piezīme:* statistiskā nozīmīguma līmenis  $p = 0,15$  (lielāks par 0,05, kas liecina, ka atšķirību grupu starpā nav).

*Avots:* DA 2014.

Kā liecina 14.2. tabulas rādītāji, visu politiskās veiktspējas indeksa dimensiju līmeņi vērtējami kā zemi, jo nesasniedz skalas viduspunktu (2,5). Visaugstākā vērtība konstatējama ticībai, ka vietējās pašvaldības deputāts vai amatpersona ņems vērā iedzīvotāja vēršanos pie viņa ar kādu problēmu (vidējais rādītājs 2,40), viszemākā – ticībai respondenta spējai ietekmēt parlamenta vai valdības lēmumus (vidējais rādītājs 1,34). Jānorāda, ka tikai vienā PVI dimensijā, proti, spējai ietekmēt vietējās pašvaldības lēmumus, ir novērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības starp latviešiem (1,73) un nelatviešiem (1,56), tomēr abi rādītāji ir pārāk zemi, lai šajā perspektīvā izceltu kādas grupas veiktspēju.

#### 14.2. tabula. Politiskās veiktspējas indikatoru vidējās vērtības

	Vidējā vērtība	Respondentu skaits
Vietējās pašvaldības deputāta/amatpersonas atsaucība	2,40	801
Saeimas deputāta/valdības amatpersonas atsaucība	1,92	766
Spēja ietekmēt vietējās pašvaldības lēmumus	1,66	903
Spēja ietekmēt Saeimas/valdības lēmumus	1,34	908

Avots: DA 2014.

Latvijā vērojamas atšķirības politiskajā veiktspējā arī starp dažādiem apdzīvoto vietu tipiem (galvaspilsēta Rīga, citas Latvijas pilsētas un lauki). 14.3. tabulas dati liecina, ka vietējās pašvaldības deputāta/amatpersonas atsaucība visaugstāk tiek vērtēta laukos – šī rādītāja vērtība (2,53) ir nedaudz augstāka par veiktspējas skalas viduspunktu. Savukārt galvaspilsētā ir lielāka ticība Saeimas deputāta/valdības amatpersonas atsaucībai un paša indivīda spējai ietekmēt Saeimas/valdības lēmumus.

#### 14.3. tabula. Politiskās veiktspējas indikatoru vidējās vērtības dažādos apdzīvoto vietu tipos

	Vidējā vērtība			Respondentu skaits
	Rīga	Cita pilsēta	Lauki	
Vietējās pašvaldības deputāta/amatpersonas atsaucība	2,33	2,35	<b>2,53</b>	801
Saeimas deputāta/valdības amatpersonas atsaucība	<b>2,18</b>	<b>1,90</b>	<b>1,71</b>	766
Spēja ietekmēt vietējās pašvaldības lēmumus	1,62	1,65	1,71	903
Spēja ietekmēt Saeimas/valdības lēmumus	<b>1,50</b>	<b>1,33</b>	<b>1,23</b>	908

Piezīme: statistiski nozīmīgās atšķirības (vismaz  $p = 0,05$  līmenī) izceltas **treknrakstā**.

Avots: DA 2014.

Interpretējot šos rezultātus, jāsecina, ka lauku pašvaldībās iedzīvotājiem ir tuvāks un ciešāks kontakts ar vēlētiem pārstāvjiem un līdz ar to augstāki vērtējumi pašvaldību deputātu atsaucībai un ietekmējamībai. Savukārt Rīgā, kur atrodas valsts centrālās varas institūcijas, ir salīdzinoši augstāki rādītāji Saeimas deputātu un valdības amatpersonu ietekmējamībai. Dzīvošana Rīgā rada iespaidu, ka indivīds atrodas “tuvu” valsts varas centriem un spēj tos ietekmēt veiksmīgāk nekā tie, kas dzīvo reģionos. Tā paša iemesla dēļ rīdzinieki biežāk nekā nerīdzinieki norāda, ka piedalījušies protestos (Nikišins 2011). Kopumā PVI rādītāji Latvijā svārstās no vidēji zemiem līdz zemiem, un politiskās

veiktspējas normatīvā un dispozīcijas dimensija etnolingvistisko grupu griezumā neatšķiras, bet apdzīvoto vietu tipu griezumā atšķiras minimāli. Politisko eliti iedzīvotāji neuztver kā atsaucīgu un ar demokrātiskiem līdzekļiem ietekmējamu, kā arī pauž acīmredzamu skepsi par savām spējām ietekmēt varas elites subjektu lēmumus.

## 14.2. Cik lielā mērā Latvijas iedzīvotāji ir pārliecināti par savu spēju ietekmēt politiskos lēmumus?

2014. gada demokrātijas audita aptaujai tika izstrādāts samērā izsmeļošs jautājumu klāsts, kas skar *līdzdalību* dažādās politiskajās aktivitātēs – no dalības dažāda līmeņa vēlēšanās (pašvaldību, Saeimas, Eiropas Parlamenta (EP)) līdz naudas ziedošanai partijai vai kandidātam. Jautājumi par politisko līdzdalību tika uzdoti par pēdējo piecu gadu laika posmu (2009–2014). Tāpat tika uzdoti jautājumi par iespējamo dalību EP vēlēšanās 2014. gada maijā un Saeimas vēlēšanās oktobrī. Šie jautājumi ir īpaši informatīvi, jo līdzās iespējai fiksēt iedzīvotāju domas un nodomus, ko sniedz veiktspējas normatīvās un dispozīcijas dimensijas izziņāšana, tie ļauj pārliecināties, cik augsts ir reālais politiskās līdzdalības līmenis.

Jautājumos par dalību pēdējās piecās vēlēšanās, sākot ar EP vēlēšanām 2009. gadā un beidzot ar pašvaldību vēlēšanām 2013. gadā, tika ņemtas vērā tikai balsstiesīgo pilsoņu sniegtās atbildes (sk. kolonnu “Respondentu skaits” 14.4. tabulā). Jānorāda, ka atbildes par līdzdalību vēlēšanās bieži vien ir problemātiskas, jo ievērojama daļa respondentu, kas patiesībā nav balsojusi, mēdz norādīt, ka ir piedalījusies vēlēšanās (Norris 2002). Arī Latvija šajā ziņā nav izņēmums: Centrālās

### 14.4. tabula. Politiskās līdzdalības veidu izplatība Latvijā

Politiskās līdzdalības veids	Kopā piedalījušies, %	Latvieši, %	Nelatvieši, %	Respondentu skaits*
EP vēlēšanas, 2009. g.	66,8	68,4	63,4	741
Pašvaldību vēlēšanas, 2009. g.	73,0	75,0	68,8	753
10. Saeimas vēlēšanas, 2010. g.	73,7	75,0	70,9	758
11. Saeimas vēlēšanās, 2011. g.	75,4	76,6	72,7	768
Pašvaldību vēlēšanas, 2013. g.	75,9	76,0	75,5	800
Balsojis referendumā	52,4	54,3	48,1	779
Parakstījis par referendumu rīkošanu	24,8	24,1	26,1	779
Mēģinājis pierunāt citu balsot par noteiktu partiju/kandidātu	9,8	11,4	7,4	1000
Brīvprātīgi iesaistījies vēlēšanu kampaņā kā palīgs	2,2	3,3	0,7	1000
Ziedojis naudu partijai/kandidātam	0,4	0,2	0,7	1000
Vērsies pie politiķa/amatpersonas	2,6	3,1	1,8	1000
Piedalījies protesta akcijā	5,6	6,7	4,0	1000
Parakstījis petīciju	4,3	4,8	3,6	1000
Boikotējis/apzināti pircis noteiktas valsts vai ražotāja precis	5,5	7,4	2,7	1000

\* Vēlēšanās un referendumu aktivitātēm norādīts pozitīvu atbildi devušo balsstiesīgo pilsoņu kopskaits, ieskaitot arī tos, kur atbilde bija “Grūti pateikt”.



vēlēšanas komisijas (CVK) dati liecina, ka 11. Saeimas vēlēšanās piedalījās 59,45% balsstiesīgo pilsoņu (LR CVK 2014a). Savukārt aptaujāto respondentu vidū deklarētā vēlēšanu aktivitāte sasniedz 75% (latviešiem – 76,6%, nelatviešiem – 72,7%). Ja pieņemam, ka latvieši un nelatvieši līdzīgā apjomā “pārspilē” dalību balsošanā, tad var secināt, ka pilsoņi nelatvieši nedaudz retāk (1–7 procentpunkti) nekā latvieši izmanto iespēju vēlēt tautas pārstāvjus Saeimā un Eiropas Parlamentā. Savukārt piedalīšanos referendumā atzinuši ievērojami mazāk balsstiesīgo pilsoņu (52%), nekā fiksēts 2012. gada referendumā par grozījumiem Satversmē (71%) (LR CVK 2014b), bet vairāk nekā, piemēram, 2011. gada referendumā par Saeimas atlaišanu (45%) (LR CVK 2014c). Ņemot vērā to, ka kopš abiem referendumiem pagājuši 2–3 gadi, daži respondenti varēja arī precīzi neatcerēties savu dalību balsojumā vai atturēšanos no tās. Par dalību citās aktivitātēs – pierunāšanā balsot noteiktā veidā, protestos, saziņā ar politiķiem un amatpersonām u.c. – ziņoja mazāk nekā 10% respondentu (sk. 14.4. tabulu).

Kopumā ņemot, jāsecina, ka lielākajai daļai iedzīvotāju piedalīšanās vēlēšanās joprojām ir ne tikai galvenais, bet arī vienīgais politiskās līdzdalības veids. Otrajā vietā ierindojas dalība referendumos, kas atšķirībā no vēlēšanām nav regulārs pasākums, bet lielā mērā atkarīgs no pašu iedzīvotāju (lielākoties – kādas ieinteresētās grupas) iniciatīvas. Vien daži procenti iesaistās citās politiskās ietekmes izrādīšanas aktivitātēs – protestos, pētniecības parakstīšanā, kontaktējas ar politiķi vai amatpersonu u.tml., ieskaitot arī mēģinājumus pārliecināt līdzcilvēkus atbalstīt kādu noteiktu partiju vai kandidātu. Šī aina kopā ar izteikto neuzticēšanos politiķiem rada savveida apburto loku, kad valdošās elites un kopējās politiskās situācijas negatīvajam tēlam nav izredžu mainīties, ņemot vērā, ka neuzticēšanās un neapmierinātība ar politiķiem nepārņop aktīvā rīcībā, lai radītu politiskos lielāku vērtību pret iedzīvotājiem un pašu pieņemto lēmumu kvalitāti.

### 14.3. Cik lielā mērā politiskās kultūras pamatievirzes Latvijā rada labvēlīgu vidi demokratizācijas procesiem?

Trešais aspekts, kam mēs pievēršām uzmanību 2014. gada demokrātijas audita kontekstā, ir politisko kultūru raksturojošas *orientācijas*. Orientāciju izpēte ļaus noskaidrot, kādas ir Latvijas iedzīvotāju raksturīgākās politiskās kultūras iezīmes, kā tās atšķiras latviešu un nelatviešu/cittautiešu vidū. Salīdzinājums ar 2005. gadā publicētā demokrātijas audita datiem sniegs priekšstatu par raksturīgākajām pārmaiņām, kādas skārušas iedzīvotāju politisko kultūru orientācijas pēdējo desmit gadu laikā.

Izstrādājot šā pētījuma teorētisko pamatojumu, mēs, pirmkārt, izmantojām Almonda un Verbas konceptuālo ietvaru (Almond, Verba 1989), kurā politiskā kultūra tiek uzlūkota kā politiskās attieksmes, politiskās orientācijas, vērtības, zināšanas un ekspektācijas attiecībā pret politisko sistēmu. Autoru veidotā tipoloģija nodala cilvēka attieksmi pret politisko sistēmu kopumā un savu vietu politikas procesā; tā nošķir uz emocijām un zināšanām balstītu un uz rīcību orientētu attieksmi. Veidojot politiskās kultūras modeļus, minētie pētnieki norāda uz politikas procesu dažādiem posmiem: sākuma ieguldījumu posmu (*input*), politikas īstenošanu un politikas rezultātu (*output*). Balstoties uz šo konceptuālo ietvaru, demokrātijas audita projektā iesaistītie pētnieki izstrādāja atjaunotu indikatoru kopu politiskās kultūras orientāciju izpētei Latvijā. Lai izmērītu attieksmes pret politikas procesiem, iedzīvotāju aptaujā tika izmantoti šādi indikatori un jautājumu formulējumi: preses brīvība, viedokļu plurālisms (“valstī jābūt dažādiem preses izdevumiem, kuri atspoguļo dažādus politiskos viedokļus”, “laikraksti, kuri kritizē valdību, brīvai sabiedrībai ir vērtīgāki”), politisko tiesību vienlīdzība (“visiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem ir jābūt visām pilsoņu tiesībām”), likumpaklausība (“katram cilvēkam ir jāievēro likumi, pat ja tie šķiet netaisni”). Kā norādi uz ieguldījumu (*input*) politikas procesā šā pētījuma autori uzlūkoja pozitīvu attieksmi pret “iespējām ietekmēt sabiedrības interesēm neatbilstošu valdības vai pašvaldības pieņemtu lēmumu” (Gamson 1968). Divi citi indikatori – “visumā valdība ņem vērā sabiedrības viedokli” un “Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas” – ļauj izmērīt vispārējo attieksmi pret demokrātijas īstenošanu valstī.

Otrkārt, mēs pētām politisko kultūru, izmantojot politiskās atsvešinātības/iekļaušanās dimensiju. Mēs balstāmies uz to pētnieku atziņām, kuri pēta politisko atsvešinātību, pretstatot to iekļaušanās orientācijai. Respektējot M. Sīmena un A. Finifteras (Seeman 1959; Finifter 1970) atziņas, mēs skaidrojam politisko atsvešinātību kā 1) politisko bezspēcību (*powerlessness*), 2) politisko bezmērķību (*political meaninglessness*), 3) politisko normu neievērošanu varas struktūrās to neefektivitātes dēļ (*political normlessness*) un 4) politisko izolāciju (*political isolation*), kas nozīmē to politisko normu noliegumu, kuras ievēro citi sabiedrības locekļi.

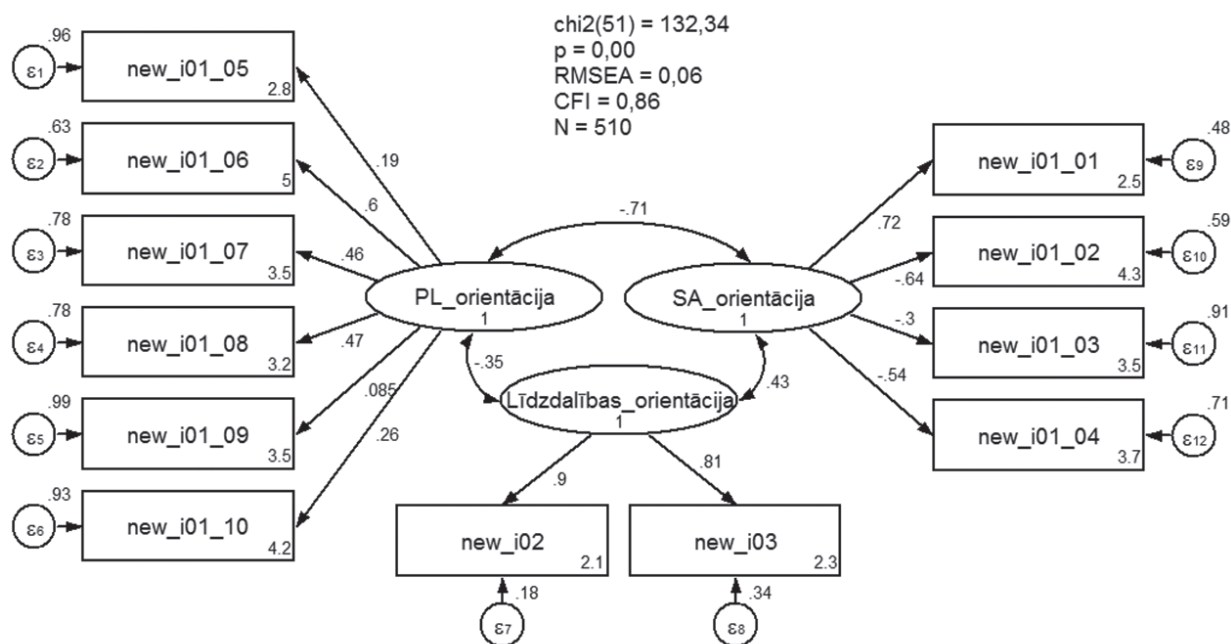
*Politisko bezspēcību* mēs mērījām, izmantojot noliedzošu atbildi uz jautājumu par iespējām ietekmēt valdības vai pašvaldības pieņemtu lēmumu, kas neatbilst sabiedrības interesēm. *Politiskās bezmērķības* mērījumam kalpoja attieksme pret izteikumu “Latvijas politiķu rīcība nav prognozējama”. *Politisko normu neievērošana* varas struktūrās tika atklāta, noskaidrojot attieksmi pret izteikumu “Cilvēki, kuri ir svarīgos valsts amatos, parasti vairāk domā par savu, nevis sabiedrības labumu”, savukārt *politisko izolāciju* uzrādīja noliedzoša attieksme pret izteikumu “Katram cilvēkam jāievēro likumi, pat ja tie šķiet netaisni”. Politiskās atsvešinātības indikatoru vidū ievietojām arī jautājumu par attieksmi pret spēcīga līdera iespējām, pretnostatot to tādām demokrātiskām vērtībām kā likumi un debates: “Daži spēcīgi līderi mūsu valsts labā izdarīs vairāk nekā visi likumi un sarunas”. Mūsu mērķis bija noskaidrot, kādās orientāciju struktūrās minētais indikators ir visciešāk integrēts. Pozitīvu attieksmi pret “iespējām ietekmēt valdības vai pašvaldības pieņemtu lēmumu, kas neatbilst sabiedrības interesēm” mēs uzlūkojam kā indikatoru, kas raksturo iekļaujošu orientāciju. Aptaujas rezultātu analīzē vispirms aplūkosim galvenos orientāciju tipus, bet nākamajā solī veiksīm atsevišķu attieksmju izplatības salīdzinājumu, izmantojot demokrātijas auditu vajadzībām 2004. un 2014. gadā veikto aptauju datus (DA 2005; DA 2014).

### ***Politiskās kultūras orientācijas: rezultātu analīze***

Datu statistiskajā analīzē, izmantojot apstiprinošo faktoru analīzi (angļu val. *confirmatory factor analysis*, saīsināti *CFA*), tika noskaidrotas savstarpēji saistīto pazīmju (katrai pazīmei atbilst noteikts indikators) grupas, kuras varam nosaukt par politiskās kultūras orientācijām. Katra no šīm orientācijām raksturo kādu spilgtāku indivīda politiskās kultūras iezīmi: mūsu gadījumā mēs atklājām trīs zīmīgākās orientācijas: 1) plurālistiski atvērta, 2) uz līdzdalību orientēta un 3) noslēgti atsvešināta orientācija. Pazīmju grupēšanās orientācijas ir redzamas faktoru diagrammā (14.1. att.), to nosaukumus esam formulējuši šādi: 1) *plurālistiski leģitimējošā orientācija (PL)*, 2) *līdzdalības orientācija* un 3) *skeptiski atsvešinātā orientācija (SA)*.

Šīs orientācijas nav savstarpēji izslēdzošas, tās var savstarpēji korelēt. Piemēram, 14.1. attēlā koeficienti virs taisnajām bultām norāda uz sakarību starp atsevišķu indikatoru (taisnstūros) un orientācijas tipu (ovālos), kas nosaka to, cik lielā mērā orientācijas tips ietekmē atsevišķu pazīmi. Savukārt koeficienti virs izliektajām bultām atspoguļo korelācijas starp orientācijas tipiem. Gadījumos, kad koeficients ir lielāks, saikne ir spēcīgāka, un otrādi – ja koeficients ir mazāks, saikne ir vājāka. Koeficients ar negatīvu zīmi (<0) norāda uz apgrieztu saistību, proti, jo izteiktāka ir kāda politiskā orientācija, jo mazāk izteikta ir konkrētā pazīme.

1) *Plurālistiski leģitimējošā orientācija* ietver sevī šādus indikatorus: “valstī jābūt dažādiem preses izdevumiem, kuri atspoguļo dažādus politiskos viedokļus”, “laikraksti, kuri kritizē valdību, brīvai sabiedrībai ir vērtīgāki”, “visiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem ir jābūt visām pilsoņu tiesībām”, “katram cilvēkam ir jāievēro likumi, pat ja tie šķiet netaisni”, “Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas”, “vadošajām avīzēm valstī noteikti jāatbalsta valdības viedoklis”. No faktoru diagrammā redzamajām standartizētajām faktorslodzēm kļūst skaidrs, ka visvairāk ar plurālistiski leģitimējošo orientāciju korelē indikatoru “valstī jābūt dažādiem preses izdevumiem, kuri atspoguļo dažādus politiskos viedokļus” (0,6), “laikraksti, kuri kritizē valdību, brīvai sabiedrībai ir vērtīgāki” (0,46) un “visiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem ir jābūt visām pilsoņu tiesībām” (0,47). No šiem indikatoriem pirmie divi attiecas uz preses brīvību kā viedokļu plurālismu, bet trešais – uz iedzīvotāju tiesisko līdztiesību.



14.1. attēls. Apstiprinošās faktoranalīzes rezultāti: politiskās kultūras orientācijas

14.5. tabula. Apstiprinošajā faktoranalīzē iekļautie indikatori

Indikatoru nosaukums	Indikatoru interpretācija
new_i01_01	Visumā valdība ņem vērā sabiedrības viedokli.
new_i01_02	Cilvēki, kuri ir svarīgos valsts amatos, parasti vairāk domā par savu, nevis sabiedrības labumu.
new_i01_03	Daži spēcīgi līderi mūsu valsts labā izdarīs vairāk nekā visi likumi un sarunas.
new_i01_04	Latvijas politiķu rīcība nav prognozējama.
new_i01_05	Vadošajām avīzēm valstī noteikti jāatbalsta valdības viedoklis.
new_i01_06	Valstī jābūt dažādiem preses izdevumiem, kuri atspoguļo dažādus politiskos viedokļus.
new_i01_07	Laikraksti, kuri kritizē valdību, brīvai sabiedrībai ir vērtīgāki.
new_i01_08	Visiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem ir jābūt visām pilsoņu tiesībām.
new_i01_09	Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas.
new_i01_10	Katram cilvēkam ir jāievēro likumi, pat ja tie šķiet netaisni.
new_i02	Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja valdība pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus?
new_i03	Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja pašvaldības iestādes pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus?

Avots: DA 2014.

No vienas puses, šī orientācija ietver pazīmes (preses brīvība, viedokļu plurālisms, politisko tiesību vienlīdzība, likumpaklausība), kas raksturo indivīda attieksmi pret politikas procesu kā plurālistisku un demokrātisku. Salīdzinot, cik lielā mērā šos izteikumus atbalsta latvieši un nelatvieši, redzam, ka lielākā daļa sabiedrības (84%) atbalsta viedokli, ka “valstī jābūt dažādiem preses izdevumiem, kuri atspoguļo dažādus politiskos viedokļus”. Vienlīdz izplatīts šis viedoklis ir latviešu (83%) un nelatviešu (85%) vidū. Uzskats, ka “Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas” ir plaši izplatīts kā latviešu, tā nelatviešu vidū. Ar šo orientāciju acīmredzami tiek pausta pārlicība, ka demokrātiskie procesi Latvijā norit sekmīgi. Lielākā sabiedrības daļa (70%) uzskata, ka “Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas”. Tiesa, latvieši šo viedokli atbalsta (77%) biežāk nekā minoritātes (59%). Mūsu sabiedrībā plaši atbalstīts tiek viedoklis, ka “katram cilvēkam ir jāievēro likumi, pat ja tie šķiet netaisni” (78%). Šis viedoklis ir izplatīts kā latviešu (76%), tā minoritāšu (81%) vidū. A. Finiftere uzskata, ka noliedzīga attieksme pret normām, kuras ievēro lielākā daļa pārējo sabiedrības locekļu, ir raksturojama kā *politiskā izolācija* (Finifter 1970). Mūsu aptaujas dati liecina, ka šāda politiskās atsvešinātības izpausme Latvijas sabiedrībā ir novērojama retāk nekā, piemēram, uzskati par politisko normu neievērošanu (sk. *Skeptiski atsvešinātā orientācija*).

No otras puses, plurālistiski leģitimējošā orientācija ietver atbalstu arī tādām izteikumiem kā “vadošajām avīzēm valstī noteikti jāatbalsta valdības viedoklis”, kas drīzāk norāda uz noslieci atbalstīt cenzūru un viedokļu brīvības ierobežošanu. Tas, iespējams raksturo politiskās kultūras veidošanās procesa sarežģītību mūsu sabiedrībā; redzams, ka cilvēku prātos demokrātijas vērtības sadzīvo ar vēlmi kontrolēt viedokļus, to izplatību. Iespējams, tas sasaucas ar M. Kastelsa sniegto jēdziena *leģitimējošā identitāte* interpretāciju: pazīstamais spāņu sociologs skaidro identitātes konstruēšanu kā politiskās varas un pilsoniskās sabiedrības mijiedarbi, kurā sabiedrība akceptē varas mērķi saglabāt atbalstu pastāvošajām varas struktūrām un to noteikto kārtību atražošanu (Castells 2009).

Ja salīdzinām, kā mainījies atbalsts plurālistiski leģitimējošo orientāciju raksturojošiem izteikumiem pēdējo desmit gadu laikā, redzam, ka nedaudz ir vājinājies atbalsts tādām demokrātijas vērtībām kā “preses brīvība”, “viedokļu plurālisms” – sevišķi latviešu vidū. Kā liecina aptauju dati, 2004. gadā latviešu vidū 66% atbalstīja viedokli, ka “laikraksti, kuri kritizē valdību, brīvai sabiedrībai ir vērtīgāki”, bet 2014. gadā – 53%. Vienlaikus ir pieaudzis to skaits, kas uzskata, ka “vadošajām avīzēm valstī noteikti jāatbalsta valdības viedoklis”.

#### 14.6. tabula. Plurālistiski leģitimējošo orientāciju raksturojošie izteikumi: attieksmju dinamika (2004–2014), %

Plurālistiski leģitimējošā orientācija	Latvieši 2004	Citi 2004	Latvieši 2014	Citi 2014
Valstī jābūt dažādiem preses izdevumiem, kuri atspoguļo dažādus politiskos viedokļus	92	88	83	85
Laikraksti, kuri kritizē valdību, brīvai sabiedrībai ir vērtīgāki	66	59	53	59
Katram cilvēkam ir jāievēro likumi, pat ja tie šķiet netaisni	–	–	76	81
Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas	72	48	77	59
Vadošajām avīzēm valstī noteikti jāatbalsta valdības viedoklis	29	20	34	30

Avots: DA 2005, 2014.

2) *Līdzdalības orientācija* ietver šādus indikatorus: “vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja valdība pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus?” (standartizētā faktorslodze = 0,9) un “vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja pašvaldības iestādes pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus?” (standartizētā faktorslodze = 0,81). Vienīgais indikators, ar kuru šie izteikumi pozitīvi korelē, ir pārliecība, ka “valdība ņem vērā sabiedrības viedokli”. Taču turpmākā analīze parāda, ka šis izteikums daudz lielākā mērā korelē ar plurālistiski leģitimējošu (taču pasīvu) orientāciju raksturojošām pazīmēm “visiem ir vienādas tiesības” un “avīzēm jāatbalsta valdības viedoklis”. *Līdzdalības orientāciju* raksturojošo pazīmju izplatība mūsu sabiedrībā nav augsta. Apstiprinošu atbildi uz jautājumu “Vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja valdība pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus” snieguši 25% latviešu un 16% minoritātēm piederīgo; uz līdzīgu jautājumu par iespējām ietekmēt pašvaldību lēmumus apstiprinošu atbildi snieguši 33% latviešu un 24% cittautiešu. *Līdzdalības orientācija* ļauj spriest par indivīdu gatavību iesaistīties politikas procesā, sniegt savu ieguldījumu tajā. Redzam, ka ievērojami lielāks skaits aptaujāto snieguši noliedzošu vērtējumu savām iespējām ietekmēt politisku lēmumu pieņemšanu: 64% latviešu un 73% citu tautību piederīgie uzskata, ka nevarētu neko uzsākt, ja valdība pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus. Ja politisko kultūru skaidrojam, izmantojot politiskās iesaistīšanās/atsvešinātības dimensiju, tad varam secināt, ka mūsu sabiedrībā biežāk izplatīta ir atsvešinātība no politikas procesiem, nevis iesaistīšanās tajos.

Visai neiepriecinoša aina atklājas, kad salīdzinām 2004 un 2014. gada aptauju datus. Ievērojami ir samazinājies to skaits, kuri uzskata, ka viņi spētu ietekmēt pašvaldību pieņemto lēmumu. Starplaikā starp abiem demokrātijas auditiem ir notikusi Latvijas administratīvi teritoriālā reforma. Pamatots ir jautājums, cik demokrātiska ir pašreizējo pašvaldību institūciju sadarbība ar sabiedrību. Kas attiecas uz iespējām ietekmēt valdības lēmumus, ir pazeminājušās cittautiešu ekspektācijas, bet latviešu skatījums nav būtiski mainījies.

**14.7. tabula. Līdzdalības orientāciju raksturojošie izteikumi: attieksmju dinamika (2004–2014), %**

Līdzdalības orientācija	Latvieši 2004	Citi 2004	Latvieši 2014	Citi 2014
Vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja <b>valdība</b> pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus?	27	25	25	16
Vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja <b>pašvaldības iestādes</b> pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus?	52	35	33	24

Avots: DA 2005, DA 2014.

3) *Skeptiski atsvešinātā orientācija* ietver šādus indikatorus: “cilvēki, kuri ir svarīgos valsts amatos, parasti vairāk domā par savu, nevis sabiedrības labumu” (standartizētā faktorslodze = -0,64), “daži spēcīgi līderi mūsu valsts labā izdarīs vairāk nekā visi likumi un sarunas” (-0,3), “Latvijas politiķu rīcība nav prognozējama” (-0,54). Šajā orientācijā ietilpst arī indikators “visumā valdība ņem vērā sabiedrības viedokli” ar pozitīvu faktorslodzi 0,72. Piekrišana šim izteikumam negatīvi korelē ar pārējiem trim indikatoriem, par ko arī liecina mīnusa zīmes. Interesanti, ka atbalsts spēcīga līdera iespējām cieši korelē ar indikatoriem, kas raksturo visai atsvešinātu attieksmi pret valsti, piemēram, politiskās elites savtīgums un tās rīcības neprognozējamība. Ja vērtējam šo attieksmju popularitāti mūsu sabiedrībā, redzam, ka sabiedrībā tās ir vienādi populāras kā latviešu, tā minoritāšu vidū: “viedokli “cilvēki, kuri ir svarīgos valsts amatos, parasti vairāk domā par savu, nevis sabiedrības labumu”, atbalsta 81% latviešu un 81% cittautiešu; viedokli, ka “daži spēcīgi līderi mūsu valsts labā izdarīs vairāk nekā visi likumi un sarunas”, atbalsta 60% latviešu un 61% cittautiešu, bet viedokli, ka “Latvijas politiķu rīcība nav prognozējama” atbalsta 71% latviešu un 70% minoritātēm piederīgo. Jāatzīst, ka atsvešinātība no politiskajiem procesiem un vienlaikus



atbildības pārceļšana uz atsevišķu spēcīgu līderu pleciem ir vienlīdz izplatīta abās lielākajās Latvijas sabiedrības etnolingvistiskajās grupās. Ja salīdzinām iedzīvotāju atbalstu izteikumiem, kas veido skeptiski atsvešināto orientāciju 2004. un 2014. gadā, redzam, ka vājinājusies ir pārliecība, ka “valdība ņem vērā sabiedrības viedokli”. Tajā pašā laikā samazinājies ir to skaits, kas uzskata, ka “cilvēki, kuri ir svarīgos valsts amatos, parasti vairāk domā par savu, nevis sabiedrības labumu”. Iespējams, tas skaidrojams ar tā saucamo oligarhu tiešas ietekmes vājināšanos likumdošanas procesā un uzticēšanās pieaugumu atsevišķiem godprātīgiem un sekmīgiem politiķiem.

**14.8. tabula. Skeptiski atsvešināto orientāciju raksturojošie izteikumi: attieksmju dinamika (2004–2014), %**

Skeptiski atsvešinātā orientācija	Latvieši 2004	Citi 2004	Latvieši 2014	Citi 2014
Visumā valdība ņem vērā sabiedrības viedokli	39	22	19	15
Cilvēki, kuri ir svarīgos valsts amatos, parasti vairāk domā par savu, nevis sabiedrības labumu	88	86	81	81
Daži spēcīgi līderi mūsu valsts labā izdarīs vairāk nekā visi likumi un sarunas	59	58	60	61
Latvijas politiķu rīcība nav prognozējama	-	-	71	70

Avots: DA 2005, 2014.

Kopumā izvērtējot iepriekš aplūkotās orientācijas, redzam, ka, no vienas puses, mūsu sabiedrībā ir visai plaši izplatīts atbalsts tādām demokrātiskām vērtībām kā uzskatu plurālisms un konkurence, taču tajā pašā laikā salīdzinoši vāja ir orientācija, kas raksturo aktīvu nostāju, rīcības gatavību voluntāru, pret sabiedrības interesēm vērstu lēmumu gadījumā. Vienlaikus jāuzsver, ka plaši atbalstītas mūsu sabiedrībā ir attieksmes, kas raksturīgas *skeptiski atsvešinātai orientācijai* (politiskās elites savtīgums lēmumu pieņemšanā, politisko procesu neprognozējamība un tajā pašā laikā paļaušanās uz spēcīgu līderi). Šī orientācija raksturo atsvešinātu, skeptisku attieksmi pret politiskajiem procesiem valstī. Tā ir izplatīta kā latviešu, tā nelatviešu vidū. Nav šaubu, ka politisko procesu virzībai nepieciešami spēcīgi līderi, taču ir svarīgi arī izprast, kādā kontekstā saistās sabiedrības ekspektācijas ar šādiem līderiem. Mūsu gadījumā bija novērojama paļaušanās uz līderiem saistībā ar neuzticēšanos demokrātiskām procedūrām. Kā liecina salīdzinošie pētījumi, piemēram, EVS (*European Values Survey*), Latvija pieder pie tām Eiropas valstīm, kurās sabiedrība “spēcīgiem politiskajiem līderiem” piešķir lielu lomu. Piemēram, 2008. gada pētījuma rezultāti liecināja: viedokli, ka valsts pārvaldīšanai vēlams “stiprs līderis, kam nav jārēķinās ar parlamentu un vēlēšanām” biežāk atbalsta postpadomju un postkomunistisko valstu iedzīvotāji: 74–62% Rumānijas, Maķedonijas, Serbijas, Ukrainas, Bulgārijas iedzīvotāju atbalsta spēcīga līdera ideju. Arī prāva daļa Latvijas iedzīvotāju (62%) atbalsta spēcīgu līderi, populāra šī ideja ir arī Krievijā (58%) un Lietuvā (52%). Rietumvalstīs šāds viedoklis ir mazāk izplatīts: Nīderlandē un Beļģijā to atbalsta 40%, Skandināvijas valstīs – 15–17% iedzīvotāju. Citās Eiropas valstīs šis rādītājs nepārsniedz 30%. Interesanti, ka Igaunijā spēcīga līdera ideju atbalsta tikai 26% iedzīvotāju. Ja salīdzinām 1999. un 2008. gadā notikušo EVS aptauju datus, redzam, ka Skandināvijas valstīs attieksme nav mainījusies, taču virknē Austrumeiropas valstu (Rumānija, Bulgārija, Čehija, Ungārija) atbalsts spēcīga līdera idejai ir pieaudzis.

Redzams, ka Latvijā ekspektācijas attiecībā pret *spēcīga līdera* iespējām ir līdzīgas vairākumam postkomunistisko valstu, taču tās nozīmīgi atšķiras no Eiropas Rietumvalstu iedzīvotāju nostādnēm. Varam izvirzīt dažādus pieņēmumus šā fakta skaidrojumam, norādot gan uz vēsturisko kontekstu, gan šodienas diskursiem, bet nenoliedzami jāatzīst, ka tam nav piešķirta pietiekama akadēmiskās izpētes uzmanība, jo līdz šim debātes par šo tēmu vairāk asociējas ar konkrētām diskusijām, piemēram, politiskajām debatēm par prezidenta institūcijas varas nostiprināšanu.

14.9. tabula. Atbalsts izteikumam “valsts pārvaldīšanai vēlams stiprs līderis, kam nav jāreķinās ar parlamentu un vēlēšanām” (apvienotas atbildes “ļoti labi” un “labi”)

	1999	2008	Dinamika (procentpunktos)
Rumānija	67	74	+7
Maķedonija	–	72	–
Serbija	–	68	–
Ukraina	–	67	–
<b>Latvija</b>	<b>58</b>	<b>62</b>	<b>+4</b>
Bulgārija	48	62	14
Krievija	49	58	+9
Lietuva	56	52	-4
Beļģija	31	40	+9
Čehija	16	29	+13
Ungārija	21	27	+6
Igaunija	18	26	+8
Francija	35	26	-9
Polija	22	21	-1
Norvēģija	–	18	–
Vācija	16	18	+2
Itālija	16	16	0
Zviedrija	21	16	-5
Dānija	14	15	+1
Somija	17	15	-2

Avots: EVS 2010; EVS 2012.

Ja mēs paraugāties uz iepriekš aprakstītajām orientācijām kopumā, atklājas vēl kāda interesanta sakarība. Izrādās, ka mazāk nekā 20% iedzīvotāju pauduši pārliecību, ka “valdība ņem vērā sabiedrības viedokli” (latvieši – 19%, nelatvieši – 15%). Tajā pašā laikā 77% latviešu un 59% cittautiešu atbalsta viedokli, ka “Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas”. Redzam, ka, no vienas puses, cilvēki izjūt demokrātijas “klātesamību”, tās sniegtās iespējas, taču, no otras puses, sabiedrībā nav nostabilizējusies pārliecība par sekmīgu atgriezenisko saiti no politiskās varas puses. Varam spriest, ka šī neatbilstība atklāj mūsu sabiedrības skatījumu uz demokrātiskajiem procesiem valstī kā nesimetrisku komunikāciju, kurā vienai pusei, sabiedrībai, ir visai daudz iespēju paust savu viedokli, taču ekspektāciju līmenis attiecībā pret otru pusi, politisko varu, ka tā iesaistīsies komunikācijā, ir visai zems.

Varam apgalvot, ka attieksmes pret šiem indikatoriem atspoguļo attieksmes pret politisko procesu kopumā – no vienas puses, demokrātiskai sabiedrībai ir raksturīgas iespējas, bet, no otras puses, ir vāja atgriezeniskā saite no varas institūciju puses. 2014. un 2004. gada aptauju rezultātu salīdzinājums atklāj, ka šī asimetrija sabiedrības izpratnē ir palielinājusies, jo ir palielinājies to respondentu skaits, kuri uzskata, ka “Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas”, bet vienlaikus mazinājies to skaits, kas tic, ka “valdība ņem vērā sabiedrības viedokli”. Kopumā vērtējot, politiskās kultūras pamatievīzes Latvijā rada labvēlīgu vidi demokratizācijas procesiem, atbalsts demokrātiskajām vērtībām sabiedrībā ir augsts.

#### 14.4. Cik lielā mērā Latvijas lielāko etnolingvistisko grupu savstarpējā uztvere veicina demokratizācijas procesus Latvijā?

Latvijā vēsturiski ir izveidojusies etniski daudzveidīga sabiedrība – valstī dzīvo ap 170 (pēc citiem datiem, ap 150) etnosu pārstāvju. Tomēr tikai sešu tautību īpatsvars Latvijas iedzīvotāju kopskaitā pārsniedz 1% Tās ir latvieši (59,6%), krievi (26,9%), baltkrievi (3,4%), ukraiņi (2,4%), poļi (2,2%) un lietuvieši (1,3%). Vēl četrus tautību īpatsvars svārstās no 0,1% līdz 0,4%. Starp tām ir Latvijai tradicionālās minoritātes, kā ebreji (0,4%), romi jeb čigāni (0,4%), vācieši (0,2%) un igauņi (0,1%) (LR CSP 2012; LR PMLP 2014).

Dažādu etnisko grupu kultūras atšķirību respektēšana un aizsardzība Latvijas valsts likumdošanā un valsts institūciju rīcībpolitikā šajā jomā tiek aplūkota šī novērtējuma pirmajā daļā, it īpaši tās otrajā nodaļā. Šajā sadaļā galvenā uzmanība tiks pievērsta tam, ka demokratizācijas procesus Latvijā ļoti būtiski ietekmē sabiedrības sadalījums divās lielās etnolingvistiskās grupās atkarībā no sadzīvē lietotās valodas un šo grupu savstarpējās attiecības. Cittautiešu vidū Latvijā dominē krievu valoda: 58% to cittautiešu, kas neuzskata sevi par krieviem, norāda, ka viņu dzimtā valoda ir krievu valoda, un 82% mājās pārsvarā lieto krievu valodu. Līdz ar to krievu valodas dominēšana citu tautību pārstāvju vidū ir sociālingvistiskā dalījuma – latvieši un krievvalodīgie – pamats (BSZI 2005, 13). Kā liecina 2011. gada tautas skaitīšanas dati, 56,3% Latvijas iedzīvotāju sadzīvē pārsvarā lieto latviešu valodu, bet 33,8% – krievu valodu (CSP 2013). Latvijas krievvalodīgo kopiena salīdzinājumā ar krievvalodīgo kopienām Igaunijā un Lietuvā izceļas ar relatīvi visaugstāko sava spēka un ietekmes sabiedrībā izjūtu. Ja grupas pašnovērtējumu izsaka skalā no 0 līdz 1, kur ar 0 tiek saprasts pilnīgs ietekmes trūkums, bet ar 1 – pilnīgi dominējoša ietekme, Latvijas krievvalodīgo pašnovērtējums ir 0,51, un tas ir augstāks par krievvalodīgo pašnovērtējumu Lietuvā (0,49) un Igaunijā (0,45) (Эхала, Забродская 2011, 30).

Demokratizācijas procesu sekmīga norise etnolingvistisko grupu attiecību kontekstā ir lielā mērā atkarīga no Latvijas sabiedrības spējas nodrošināt labvēlīgus apstākļus latviešu valodas un kultūras attīstībai un stiprināt Latvijā dzīvojošo cittautiešu piederības jūtas Latvijai, citiem vārdiem sakot, integrēt, saliedēt sabiedrību. Šajā saistībā ir svarīgi uzsvērt, ka integrācija mūsdienu izpratnē ir cieši saistīta ar sabiedrības demokrātisko izkārtojumu, un tas attiecas gan uz atsevišķiem indivīdiem, gan uz lielām etnolingvistiskām grupām.

LU Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo un politisko pētījumu institūta (SPPI) 2010. gadā publicētajā grāmatā “Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība?” integrācija tiek izprasta kā etniski daudzveidīgo sabiedrību konsolidācijas process, kam pamatā ir starpkultūru saskarsme, līdzdalība un nediskriminācija. Saistībā ar starpkultūru saskarsmi īpaša nozīme ir valsts valodas zināšanām kā fundamentālai starpkultūru kompetencei – etnisko grupu sekmīgas komunikācijas pamatam un minoritāšu sociāli politiskās iekļautības būtiskam priekšnoteikumam. Līdzdalība kā svarīgs integrācijas procesa komponents balstās starpkultūru komunikācijā un kompetencē, tā ir cieši saistīta ar nediskrimināciju, kas novērš atšķirīgu izturēšanos pret cilvēkiem pēc viņu etniskās izcelsmes, valodas, reliģiskās pārliecības, ādas krāsas vai kādas citas pazīmes. Viss iepriekšminētais veicina vienlīdzību, kā arī pārstāvniecību, kam jānodrošina grupu pārstāvjiem sociālā, ekonomiskā, kultūras un politiskā ietekme (Muižnieks 2010, 28–30).

Attiecībās starp lielākām Latvijas etnolingvistiskajām grupām var minēt vairākus faktorus, kas darbojas to stabilizācijas un normalizācijas virzienā.

- 1) Salīdzinājumā ar, piemēram, blakus esošo Igauniju, kur iedzīvotāju etnolingvistiskā struktūra ir līdzīga Latvijai, Latvijas cittautieši ir vienmērīgāk izvietoti valsts teritorijā, un tas objektīvi veicina dažādu etnolingvistisko grupu pārstāvju savstarpējās komunikācijas iespējas.
- 2) Latvijā starp kopienām nepastāv krasas atšķirības sociālekonomiskā stāvokļa ziņā (Hazans 2010, 141).

- 3) Latvijā tradicionāli ir bijušas izplatītas jauktas laulības. Jauktās laulības saista ne tikai indivīdus, bet arī plašākas sociālās grupas, pie kurām indivīdi pieder. Latvijā jaukto laulību skaits tradicionāli bijis samērā augsts, tas nav būtiski mazinājies arī pēc neatkarības atgūšanas Gluži otrādi – to krievu īpatsvars, kas apprecējušies ar latviešiem, ir būtiski pieaudzis – no 16% deviņdesmito gadu sākumā līdz 25% pēc nepilniem piecpadsmit gadiem (Monden 2005, 334). Savukārt 2012. gadā no visiem jaunlaulātajiem pāri par 20% latviešu vīriešu un sieviešu apprecējās ar cittautietēm/cittautiešiem (13,6% latviešu vīriešu un 12% latviešu sieviešu izvēlējās sev par dzīvesbiedru krievieti/krievu).
- 4) Starp latviešiem un Latvijas cittautiešiem nepastāv būtiskas atšķirības attieksmē pret pilsoniskām vērtībām.
- 5) No sabiedrības integrācijas viedokļa ir būtiski ņemt vērā, ka bilingvālais sabiedrības kultūras segments Latvijā ir būtiski lielāks nekā kaimiņvalstīs Lietuvā un Igaunijā. Pēc M. Ehalas datiem, Lietuvā un Igaunijā tas pašreiz aptver apmēram 18% iedzīvotāju, kurpretim Latvijā – vairāk par 40% valsts iedzīvotāju (Ehala 2012).

Tomēr jāņem vērā, ka Latvijā pastāv arī vairāki noturīgi faktori, kas veicina lielo etnolingvistisko kopienu norobežošanu. Šo faktoru vidū centrālo vietu ieņem atšķirības Otrā pasaules kara notikumu izpratnē un vērtējumā, kā arī šo notikumu piemiņas tradīcijās. Atšķirīgi ir arī kopienu priekšstati valodu lietojuma (tostarp – izglītības valodas) jautājumos. Kā jau tika atzīmēts novērtējuma pirmajā nodaļā, iniciatīvas par grozījumiem Satversmē attiecībā uz izglītības un valodas jautājumiem un – lai cik paradoksāli tas šķistu – arī 2011. gadā MK pieņemto sabiedrības integrācijas pamatnostādņu izstrādes process un nostādņu saturs, kur izteikti dominēja paternālisms un etnocentrisms, veicināja sabiedrības polarizāciju un viedokļu radikalizēšanos. Par sabiedrībā pastāvošo viedokļu atšķirību uzskatāmi liecināja 2012. gada 18. februāra tautas nobalsošana par likumprojektu “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”, kas paredzēja krievu valodas noteikšanu par otru valsts valodu. 24,88% tautas nobalsošanas dalībnieku, kuri atbalstīja šo priekšlikumu, aptuveni atbilst krievvalodīgo Latvijas pilsoņu īpatsvaram pilsoņu kopskaitā (LR CVK 2012). Kā atzīmē pētnieki, Latvijā pastāv “etnopolitisko attieksmju konflikts”, kas gan ir ierobežots divos būtiskos momentos: “pirmkārt, etnopolitiskie jautājumi nav respondentu dienas kārtības jautājumi; otrkārt, distancējoties no etnopolitiskās problemātikas, latviešu un cittautiešu viedokļi par šodienas sabiedrības profilu būtiski neatšķiras. Sociālās un ekonomiskās problēmas gan latviešiem, gan krieviem ir vienādas” (BSZI 2005). Situāciju sarežģī Latvijas politiskās elites sašķeltība – uz etnolingvistiskām grupām orientētie elites grupējumi izmanto pastāvošās nesaskaņas savu politisko mērķu sasniegšanai. Jūtama arī būtiska Krievijas masu mediju ietekme.

Tomēr, par spīti iepriekšminētajam, audita vajadzībām veiktās aptaujas rezultāti liecina, ka kopumā gan latvieši, gan Latvijas krievvalodīgie iedzīvotāji vērtē starpetniskās attiecības Latvijā kā apmierinošas – tā uzskata 59,3% latviešu un 57,2% krievvalodīgo respondentu, bet 21,2% latviešu un 23,6% cittautiešu – pat kā labas. Jautāti, kā, viņuprāt, ir mainījušās attiecības starp latviešiem un krievvalodīgajiem aizvadītajos desmit gados, kopumā pozitīvāki savos vērtējumos bija tie respondenti, kuri ģimenē lieto krievu valodu, – viņu vidū gandrīz trīs ceturtdaļas (71,7%) uzskatīja, ka attiecības nav pasliktinājušas. Kaut arī šo uzskatu atbalsta vairākums latviešu respondentu, viņi savos vērtējumos bija piesardzīgāki – to respondentu vidū, kuri ģimenē lieto latviešu valodu, 63,6% atbalstīja uzskatu, ka starpetniskās attiecības Latvijā pēdējos desmit gados nav kļuvušas sliktākas (DA 2014).<sup>1</sup>

Ja par pamatu ņem etnolingvistisko grupu savstarpējo attiecību novērtējumu no kopienu pārstāvju puses, situācija Latvijā tiek interpretēta kā vissarežģītākā salīdzinājumā ar citām Baltijas valstīm. Pēc M. Ehalas un A. Zabrodskas datiem, Baltijas valstu “mazās” minoritātes (Lietuvas

<sup>1</sup> Aptaujas dati fiksē situāciju, kāda tā bija 2014. g. aprīlī. Šobrīd autoru rīcībā nav datu, kas ļautu spriest, kādā virzienā Latvijas sabiedrības galveno etnolingvistisko grupu noskaņojumu un savstarpējās attiecības ietekmējusi Ukrainas krīzes padziļināšanās, Ukrainas notikumu un Krievijas lomas šajos notikumos atšķirīgā uztvere.



krievi un poļi) novērtē savā valstī izveidojušos starpetnisko attiecību leģitimitāti ar atzīmēm attiecīgi 3,77 un 3,90 punkti, proti, virs vidējā 6 punktu skalā (kur 1 nozīmē zemu, bet 6 – augstu leģitimitāti). Savukārt Baltijas valstu “lielās” minoritātes – Igaunijas un Latvijas krievvalodīgie – novērtē šo attiecību leģitimitāti daudz zemāk – attiecīgi ar 2,78 un 2,31 punktiem. Latvijā starp Baltijas valstīm ir arī visaugstākais etnisko grupu savstarpējās neuzticēšanās novērtējums. Latvieši savstarpējo neuzticēšanos novērtē ar 3,29 punktiem, un tas ir būtiski vairāk par igauņu (3,06 punkti) un lietuviešu (2,76 punkti) doto vērtējumu. Līdzīgu attieksmi demonstrē arī Latvijas krievvalodīgie. Viņi savstarpējo neuzticēšanos novērtē ar 3,37 punktiem, kas arī būtiski atšķiras no Lietuvas un Igaunijas krievvalodīgo vērtējumiem (attiecīgi 2,76 un 3,16) (Эхала, Забродская 2011, 36).

Abām lielākajām Latvijas etnolingvistiskām grupām ir raksturīga nedrošība, kolektīvas etniskās bailes (BSZI 2005, 6), savas etnolingvistiskās identitātes apdraudējuma izjūta. Par to liecina, piemēram, latviešu pašnovērtējums, kas, pēc M. Ehalas un M. Zabrodskas datiem, ir 0,66 pašnovērtējuma skalā no 0 līdz 1 un ir būtiski zemāks par lietuviešu (0,74) un igauņu (0,72) pašnovērtējumu. Līdzīgas atšķirības pastāv arī attiecībā uz titulnācijas novērtējumu no attiecīgās valsts krievvalodīgās minoritātes puses. Lietuvieši tiek novērtēti visaugstāk (0,78), tālāk seko igauņi (0,74) un tikai tad latvieši (0,70) (Эхала, Забродская 2011, 30). Arī titulāro etnisko grupu relatīvā etniskā potenciāla (tas tiek aprēķināts, salīdzinot titulnācijas pašnovērtējumu ar krievvalodīgās minoritātes etnisko potenciālu tās vērtējumā) ziņā latvieši atvēl sev pavisam nelielu pārsvaru pār Latvijas krievvalodīgajiem (0,10) un šajā ziņā būtiski atpaliek no igauņiem (0,23) un lietuviešiem (0,20) (Эхала, Забродская 2011, 30).

Šis samērā zemais pašnovērtējums, savdabīgais “minoritātes komplekss” rod izpausmi latviešiem raksturīgā tendencē norobežoties no krievvalodīgajiem kā otras lielākās etnolingvistiskās grupas (sk. BSZI 2005, 12). Uz šādas pieejas pamata Latvijā ir plaši izplatīta izslēdzošā politiskā kultūra, kas izpaužas sabiedrības latviešu daļā un politiskajā elitē populārajā pārliecībā, ka pēckara iebraucēji nav tiesīgi pieņemt lēmumus Latvijas attīstības stratēģiskajos jautājumos. Vēl pagājušā gadsimta 90. gadu sākumā 52% latviešu uzskatīja, ka atjaunotās valsts vēlēšanās vajadzētu piedalīties tikai pirmskara pilsoņiem un viņu pēctečiem. Salīdzinājumam minēsim, ka šādu atbildi sniedza 44% igauņu un tikai 12% lietuviešu. Tas nepārprotami liecina par saistību starp “kultūras traumas” pakāpi (kas šajā gadījumā ir apgriezti proporcionāla titulnācijas īpatsvaram iedzīvotāju kopskaitā padomju varas pēdējos gados) un atbalstu izslēdzošai politiskajai kultūrai (Rose, Maley 1994).

Šādas ikdienas apziņas orientācijas izrādījās ļoti dzīvotspējīgas. Piemēram, 2013. gadā 60,3% latviešu respondentu piekrita apgalvojumam, ka Latvijā vajadzētu atbalstīt un stiprināt mazākumtautību identitātes un kultūru. Reizē tikai 37,5% latviešu respondentu piekrita apgalvojumam, ka Latvijas attīstību veicinātu cittautiešu aktīvāka līdzdalība valsts pārvaldē (TAP 2013). Šādi noskaņojumi stiprina jau minēto Latvijas politiskā spektra sašķeltību pēc etniskām pazīmēm un leģitimē uz latviešu elektorātu orientēto partiju nespēju masveidā piesaistīt cittautiešu elektorātu, kā arī krievvalodīgo politisko pārstāvju nostumšanu “mūžīgā opozīcijā”.

Reizē aplūkots “latviešu” un “krievu” politisko spēku attiecību modelis rada negatīvas sekas attiecībā uz sociāli politiskiem procesiem sabiedrībā kopumā. Vispirms jāatzīmē neizbēgama politiskās konkurences mazināšanās. Šaurais valdības veidojošo politisko spēku loks un reālas valdību izveidotspējīgas alternatīvas trūkums nepieciešami noved pie atsevišķu politisko spēku “neizvietojamības” valdību veidošanas un funkcionēšanas procesos, kā arī pie disproporcionālas ietekmes uz valdības lēmumiem. Tas kļūst par vienu no cēloņiem nestabilitātei valdību darbā un traucē konsekventas stratēģiski orientētas politikas īstenošanā. Zems politiskās konkurences līmenis tiek minēts arī kā viens no galvenajiem cēloņiem samērā augstam korupcijas līmenim, kas starptautisko organizāciju vērtējumā Latvijā nu jau tradicionāli ir augstāks nekā kaimiņvalstīs Igaunijā un Lietuvā. Visbeidzot, vāja politiskā konkurence savienojumā ar Latvijas politiskajai kultūrai raksturīgo “kreisā” un “krieviskā” identifikāciju, ir nopietni ierobežojusi iespējas veidoties civilizētiem kreisajiem politiskajiem spēkiem kā labēji orientēto politisko spēku alternatīvai, un labējie spēki nu jau vairāk nekā 20 gadus dominē neatkarību atguvušās Latvijas politikā. Tas kļūva



par vienu no galvenajiem cēloņiem nesamērīgam sociāli ekonomiskās nevienlīdzības pieaugumam postpadomju transformāciju gaitā, ko tik lielā mērā nav piedzīvojušas mūsu kaimiņvalstis, nemaz nerunājot par tādām postkomunistiskām valstīm kā Slovēnija, Čehija un Slovākija.

Viena no raksturīgākajām pēdējā laika tendencēm Latvijas politiskajā un intelektuālajā elitē (un tā radās kā atbilde uz krievvalodīgo vēlētāju atbalstīto politisko spēku arvien lielākiem panākumiem parlamenta un pašvaldību vēlēšanās pēdējās desmitgades laikā), ir pieaugošs uzsvars uz latviešu etnisko vērtību prioritāti kā izšķirošo sabiedrības vienotības priekšnoteikumu. Par to liecina, piemēram, atšķirības starp 2001. un 2011. gada integrācijas programmu formulējumiem. 2001. gada integrācijas programmas formulējums, pamatoti uzsverot latviešu valodas un kultūras nozīmi, priekšplānā tomēr izvirzīja pilsoniskās vērtības (Sabiedrības integrācija Latvijā 2001, 4). 2011. gadā pieņemtajās “Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņēs 2012.–2018. gadam” sabiedrības integrācija šā dokumenta autoru izpratnē ir balstīta pamatā latviešu etniskajās vērtībās, un pilsoniskā līdzdalība ir nevis būtisks demokratizācijas un integrācijas procesu priekšnoteikums un sastāvdaļa, bet gan atvasinājums no cittautiešu iekļaušanās latviešu kultūras telpā (Pamatnostādnes 2011, 6).

Vairākums Latvijas iedzīvotāju neatkarīgi no tautības ir pārliecināti par latviešu valodas zināšanu nepieciešamību un pieņem, ka atbalsts latviešu valodai un kultūrai ir viens no būtiskākajiem Latvijas valsts uzdevumiem. 2013. gadā veiktā aptaujā 89,7% respondentu (97,1% latviešu un 76,5% krievu) piekrita tēzei, ka latviešu valoda ir jāzina ikvienam Latvijas pilsonim (TAP 2013, 105; aprēķini pēc LU SZF 2013 aptaujas datiem). Savukārt jautājumā par latviešu valodu un kultūru kā Latvijas sabiedrības vienotības pamatu viedokļi atšķiras daudz lielākā mērā. Piemēram, 2013. gada aptaujā tā uzskatīja 90,9% latviešu respondentu un tikai 43,1% krievu respondentu. Tas dod pamatu bažām, ka 2011. gada Pamatnostādņu ieviešana dzīvē var novest pie dokumenta autoru iecerēm pilnīgi pretēja rezultāta – kopienu norobežošanās un divkopienu sabiedrības nostiprināšanās.

Kā liecina vēsturiskā pieredze, uzsvars uz pilsoniskām vērtībām ir samērā efektīvs līdzeklis valsts rokās etnisko minoritāšu iekļaušanai un integrācijai, kā arī – ilgākā perspektīvā – daudz efektīvāks līdzeklis minoritāšu un pamatetnosa tuvināšanai nekā piespiedu pasākumi. Latvijas pašreizējā kontekstā tas radītu jaunu, labvēlīgāku klimatu attiecībās starp abām lielajām etnolingvistiskajām kopienām. Tam Latvijā ir labi priekšnoteikumi. Audita vajadzībām veiktās aptaujas (DA 2014) dati liecina, ka kopumā latviešu un krievvalodīgo kopienās dominē pozitīva otras kopienas uztvere – 69,3% no respondentiem, kuri sniedza atbildes latviešu valodā, uzskata, ka vietējiem krieviem var uzticēties, 67,6% uzskata, ka vietējie krievi labi izturas pret latviešiem, 62,9% piekrīt uzskatam, ka vietējie krievi vēlas sadarboties ar latviešiem. Līdzīgi viedokļi ir arī Latvijas krievvalodīgajā kopienā. 74,4% to respondentu, kuri sniedza atbildes krievu valodā, uzskata, ka latviešiem var uzticēties, 63,8% – ka latvieši labi izturas pret krieviem, savukārt, 64,9% uzskata, ka latvieši vēlas sadarboties ar krieviem. Tikai 22% no tiem, kuri sniedza atbildes latviešu valodā, un 17% no tiem, kuri sniedza atbildes krievu valodā, uzskata otras kopienas pārstāvjus par agresīviem.

Šos datus apstiprina arī atbildes, kādas tika sniegtas 2013. gadā veiktajā aptaujā, kur respondentus lūdza izvēlēties vienu no trim Latvijas etnokulturālās attīstības scenārijiem: “latviskās Latvijas” ideju, kas paredzētu citu valodu un kultūru ierobežošanu; integratīvo modeli, kas paredzētu latviešu valodas un kultūras prioritāru attīstību un reizē nodrošinātu atbalstu arī citu valodu un kultūru attīstībai, un, visbeidzot, “kausējamā katla” modeli, kur attiecības starp valodām un kultūrām veidotos uz brīvās konkurences pamata. Pārliecinošs respondentu vairākums no tiem, kuriem ir viedoklis šajā jautājumā (71,5%), izteicās par labu integratīvajam modelim – tikai 8,8% atbalstīja “latviskās Latvijas” ideju un 19,7% saskatīja Latvijas nākotni brīvā valodu un kultūru konkurencē. Turklāt mēreni noskaņotie respondenti ir acīmredzamā pārsvarā gan latviešu respondentu vidū, kur šo modeli atbalsta 78,0%, gan krievu tautības respondentu vidū (62,4%) (LU SZF 2013). Citiem vārdiem sakot, arī sabiedrības apziņā pārsvars ir orientācijai uz etnolingvistisko grupu komunikāciju un sadarbību. Svarīgi, lai šī ievirze tiktu konsekventi īstenota arī mediju un politiskās elites līmenī, veicinot dialogu starp etnolingvistiskajām kopienām un stiprinot Latvijas sabiedrības iekšējo drošību.

**Kopvērtējums: virzība pēdējos desmit gados**

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
14.1.				X	
14.2.				X	
14.3.		X			
14.4.			X*	X**	

\* Sabiedrības līmenī.

\*\* Politiskās elites līmenī.

**Vislabākā iezīme**

Positīva mūsu sabiedrības politiskās kultūras iezīme ir *plurālistiski leģitimējošā orientācija*, kas raksturo indivīda attieksmi pret politikas procesu kā plurālistisku un demokrātisku: tiek atbalstīta preses brīvība, viedokļu plurālisms, politisko tiesību vienlīdzība, likumpaklausība. Tajā pašā laikā jāatzīst, ka šī orientācija pēdējo desmit gadu laikā ir nedaudz vājinājusies, savukārt stiprinājusies ir vēlme pēc viedokļu brīvības kontroles, piemēram, akceptējot tēzi, ka “vadošajām avīzēm valstī noteikti jāatbalsta valdības viedoklis”. Latvijas sabiedrības lielāko etnolingvistisko grupu – latviešu un krievvalodīgo – savstarpējās attiecības pamatā ir labvēlīgas grupu komunikācijai un sadarbībai.

**Visnopietnākā problēma**

Kā problemātiskas politiskās kultūras iezīmes var uzlūkot, pirmkārt, faktu, ka retāk mūsu sabiedrībā sastopama *līdzdalības orientācija*, kas apliecina indivīda gatavību iesaistīties politikas procesā, sniegt savu ieguldījumu. Jāuzsver, ka pēdējo desmit gadu laikā ievērojami samazinājies to iedzīvotāju skaits, kuri uzskata, ka viņi spētu ietekmēt pašvaldību pieņemtos lēmumus. Otrkārt, sabiedrībā dominē pašaušanās uz atsevišķa spēcīga līdera ietekmi, bet tas saistībā ar savas līdzdalības efektivitātes zemo vērtējumu mudina izdarīt secinājumu, ka sabiedrībā arvien populārāka kļūst vēlme pārvirzīt atbildību uz spēcīga līdera pleciem. Treškārt, Latvijas sabiedrībā ir izplatīts priekšstats par demokrātijas īstenošanu kā asimetrisku komunikācijas procesu, kurā sabiedrībai ir lielas iespējas paust savu viedokli, taču tai neseko atbilstoša atgriezeniskā saite no politiskās elites puses. Tas ir visai satraucošs fakts, jo situācijā, kad sabiedrība neredz atbildi savai darbībai, mazinās tās pārliecība par savu veikspēju un sekojoši mazinās politiskās līdzdarbības vēlme. Ceturkārt, sabiedrībā visai plaši izplatīta ir *skeptiski atsvešinātā orientācija*, kuru, no vienas puses, raksturo atbalsts spēcīga līdera iespējām, bet, no otras puses, tai raksturīgs viedoklis par politiskās elites savtīgumu un tās rīcības neprognozējamību. Šāda orientācija var sabiedrībā veicināt vēlmi norobežoties no politiskajiem procesiem kā no kaut kā neizprotama un neprognozējama. Šīs attiecības transformējas arī visai trūcīgā politiskās līdzdalības spektrā: vien desmitā daļa respondentu norāda, ka līdzās vēlēšanām un referendumiem mēģina vēl kādā citā veidā ietekmēt politiskos lēmumus. Politiskās bezspēcības izjūta, vēlme novelt atbildību uz politiskajiem līderiem un tajā pašā laikā neuzticēšanās tiem rada neproduktīvu atsvešināšanos no politikas, kas mazina izredzes veidoties attīstītai demokrātiskai politiskajai kultūrai. Latvijas politiskās elites grupējumi izmanto politiskā spektra sašķeltību pēc etniskām pazīmēm savu politisko mērķu sasniegšanai.

**Ieteicamie uzlabojumi**

Nepieciešams paaugstināt līdzdalības efektivitāti, sevišķi pašvaldību līmenī, kā arī aktivizēt vietējo kopienu darbību. Tas ļautu cilvēkiem ieraudzīt pozitīvus savas politiskās iniciatīvas rezultātus. Svarīga ir sabiedrības un politiskās elites komunikācijas atgriezeniskās saites stiprināšana, kas nodrošinātu sabiedrības veikspējas paaugstināšanu. Nepieciešami konkrēti soļi, kas stimulētu

indivīdu un sabiedrības plašāku iesaisti politiskajos procesos, būtu ieteicams veidot un attīstīt pašvaldību referendumu institūciju, paredzēt plašākas iespējas sabiedriskās apspriešanas pasākumiem. Svarīgi būtu attīstīt un pilnveidot jau esošos politiskās līdzdalības realizēšanas mehānismus tiešsaistē (petīcijas, politiķu un amatpersonu uzrunāšana). Ir jāmaina līdzšinējā situācija, kad jautājumā par attiecībām starp Latvijas lielajām etnolingvistiskajām grupām politiskajā elitē un masu medijos valda radikālāki noskaņojumi nekā sabiedrībā kopumā. Sabiedrībā ir jāattīsta etnolingvistisko grupu savstarpējas uzticēšanās un sadarbības diskurss, uzsvāru liekot uz pilsoniskām vērtībām un politisko iesaisti. Šajā procesā īpaša atbildība gulstas uz politiskajiem līderiem un masu medijiem.

### Literatūra

- Almond, G. A., Verba, S. (1989). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Newbury Park; London; New Delhi: SAGE Publications, 379 p.
- BSZI (2004). Baltijas Sociālo zinātņu institūts. *Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija*. Rīga: Baltijas Sociālo zinātņu institūts.
- BSZI (2005). *Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga: Baltijas Sociālo zinātņu institūts.
- Brady, H. (1999). Political participation. In: Robinson, J. P., Shaver, Ph. R., Wrightsman, L. S. (eds.). *Measures of Political Attitudes*. San Diego: Academic Press.
- Campbell, A., Gurin, G., Miller, W. (1954). *The Voter Decides*. Evanston, IL: Row, Peterson and Company.
- Castells, M. (2009). *The Power Identity*. 2nd ed. with a new Preface. Wiley-Blackwell.
- Cronbach, L. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, Vol. 16, No. 3, pp. 297–334.
- DA (2005). Jautājumi sabiedrības demokratizācijas dinamikas novērtēšanai: Tabulu atskaite (Baltijas sociālo zinātņu institūta veiktā aptauja, 2004. gada oktobrī). No: Rozenvalds, J. (red.) (2005). *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 209.–300. lpp.
- DA (2014). 2014. gada demokrātijas audita vajadzībām veiktās iedzīvotāju aptaujas dati (aptaujas pasūtītājs – LU Sociālo zinātņu fakultāte, izpildītājs – SKDS). Valsts pētījumu programma “Nacionālā identitāte”. Sk. šā izdevuma 2. pielikumu; ar pilnīgiem aptaujas rezultātiem var iepazīties LU SZF mājaslapā.
- Dran, E., Albritton, R., Wyckoff, M. (1991). Surrogate versus direct measures of political culture: Explaining participation and policy attitudes in Illinois. *Publius*, Vol. 21, No. 2, pp. 15–30.
- Easton, D., Dennis, J. (1967). The child's acquisition of regime norms: Political efficacy. *The American Political Science Review*, Vol. 61, No. 1 (March), pp. 25–38.
- Ehala, M. (2012). Ethnic and national identity in the Baltic states. Prezentācija LU SZF kolektīvās monogrāfijas sagatavošanas seminārā 2012. gada 23. novembrī, Rīgā. (Nepublicēts).
- EVS (2010). European Values Study 2008: Latvia (EVS 2008). GESIS Data Archive, Cologne. ZA4767 Data file Version 1.1.0, doi:10.4232/1.10162. Izgūts no: <https://dbk.gesis.org/dbksearch/SDesc2.asp?ll=10&notabs=&af=&nf=&search=&search2=&db=E&no=4767> [skatīts 16.05.2014.].
- EVS (2012). European Values Study 1999 – Latvia. GESIS Data Archive, Cologne. ZA3792 Data file Version 3.0.1, doi:10.4232/1.11543. Izgūts no: <https://dbk.gesis.org/dbksearch/SDesc2.asp?ll=10&notabs=&af=&nf=&search=&search2=&db=E&no=3792> [skatīts 16.05.2014.].
- Finifter, A. W. (1970). Dimensions of political alienation. *American Political Science Review*, Vol. 64, pp. 389–410
- Gamson, W. A. (1968). *Power and Discontent*. Homewood, IL: Dorsey Press.
- Hazans, M. (2010). Etniskās minoritātes Latvijas darba tirgū no 1997. līdz 2009. gadam. No: Muižnieks, N. (red.). *Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība? Sasniegumu, neveiksmju un izaicinājumu audits*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 125.–159. lpp.
- IESS (1968). *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. 12. New York: Macmillan.
- LR CSP (2012). Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. Par 2011. gada tautas skaitīšanas galvenajiem provizoriskajiem rezultātiem. Izgūts no: <http://www.csb.gov.lv/notikumi/par-2011gada-tautas-skaitisanas-galvenajiem-provizoriskajiem-rezultatiem-33305.html> [skatīts 19.04.2014.].

- LR CSP (2013). Iedzīvotāji un sociālie procesi. Ikgadējie statistikas dati. Iedzīvotāji – noslēgtās un šķirtās laulības. ILG051. Laulību skaits pēc laulāto tautības. Izgūts no: [http://data.csb.gov.lv/DATABASE/Iedzsoc/Ikgadējie statistikas dati/Iedzīvotāji D Noslēgtās un šķirtās laulības/Iedzīvotāji D Noslēgtās un šķirtās laulības.asp](http://data.csb.gov.lv/DATABASE/Iedzsoc/Ikgadējie%20statistikas%20dati/Iedzīvotāji%20D%20Noslēgtās%20un%20šķirtās%20laulības/Iedzīvotāji%20D%20Noslēgtās%20un%20šķirtās%20laulības.asp) [skatīts 14.06.2014.].
- LR CVK (2012). Latvijas Republikas Centrālā vēlēšanu komisija. 2012. gada 18. februāra nobalsošana par likumprojektu “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”. Tautas nobalsošanas rezultāti. Izgūts no: <http://www.tn2012.cvk.lv/iedzivotaju-registrs/> [skatīts 27.05.2014.].
- LR CVK (2014a). CVK mājaslapa. 11. Saeimas vēlēšanas. Izgūts no: <http://cvk.lv/pub/public/30047.html> [skatīts 05.05.2014.].
- LR CVK (2014b). CVK mājaslapa. 2012. gada 18. februāra tautas nobalsošana par likumprojektu “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”. Izgūts no: <http://cvk.lv/pub/public/30256.html> [skatīts 05.05.2014.].
- LR CVK (2014c). CVK mājaslapa. 2011. gada 23. jūlija tautas nobalsošana par 10. Saeimas atļaušanu. Izgūts no: <http://cvk.lv/pub/public/29957.html> [skatīts 05.05.2014.].
- LR PMLP (2014). Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Iedzīvotāju reģistra statistika 01.01.2014. Izgūts no: <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/> [skatīts 18.04.2014.].
- LU SZF. (2010). Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte. Iedzīvotāju aptauja “Dimensijas. Vēsturiskā atmiņa”. Valsts programma “Nacionālā identitāte”. Rīga.
- LU SZF. (2013). Iedzīvotāju aptauja “Nevienlīdzība, integrācija un teritoriju ilgtspējīga attīstība”. Valsts programma “Nacionālā identitāte”. Rīga.
- Monden, C., Smits, J. (2005). Ethnic intermarriages in times of social change: The case of Latvia. *Demography*. Vol. 42(2).
- Muižnieks, N. (2010). Sabiedrības integrācija: īsa idejas vēsture. No: Muižnieks, N. (red.). *Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība? Sasniegumu, neveiksmju un izaicinājumu audits*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 15.–32. lpp.
- Muller, E. N. (1970). Cross-national dimensions of political competence. *The American Political Science Review*, Vol. 64, No. 3 (Sept.), pp. 792–809.
- Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 304 p.
- Ņikišins, J. (2011). Politiskā līdzdalība Latvijā nacionālajā un vietējā līmenī. No: *Latvijas Universitātes Raksti*, 769. sēj.: Socioloģija 120.—131. lpp.
- Pamatnostādnes (2011). Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018.gadam. (2011). Valsts kanceleja. Politikas plānošanas dokumentu datubāze. Izgūts no: [polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file2301.doc](http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file2301.doc) [skatīts 25.08.2013.].
- Parry, G., Moyser, G., Day, N (1992). *Political Participation and Democracy in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press, 509 p.
- Pettai, V., Auers, D., Ramonaite, A. (2011). Political development. In: *Estonian Human Development Report: Baltic Way(s) of Human Development: Twenty Years On*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
- Rose, R., Maley, W. (1994). *Nationalities in the Baltic States: A Survey Study*. Glasgow, Scotland. Studies in Public Policy, No. 222.
- Sabiedrības integrācija Latvijā (2001). Valsts programma “Sabiedrības integrācija Latvijā”. Valsts kanceleja. Politikas plānošanas dokumentu datubāze. Izgūts no <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file37100.doc> [skatīts 25.08.2013.].
- Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American Sociological Review*, No. 24, pp. 783–791.
- TAP (2009). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību, 2008/2009. Atbildīgums*. Red. J. Rozenvalds un I. Ījabs. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.
- TAP (2013). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību, 2012/2013. Ilgtspējīga nācija*. Red. B. Bela. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.
- Transparency International (2013). Global Corruption Barometer 2013. Latvia. Izgūts no: [http://www.transparency.org/country#LVA\\_PublicOpinion](http://www.transparency.org/country#LVA_PublicOpinion) [25.05.2014.].
- Verba, S., Schlozman, K. L., Brady, H. (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Harvard University Press.
- Эхала, М., Забродская, А. (2011). Этнолингвистическая витальность этнических групп стран Балтии. *Диаспоры*, № 2011, с. 6–60.

**IV daļa**  
**DEMOKRĀTIJA**  
**PĀRVALSTISKĀ LĪMENĪ**





# 15. DEMOKRĀTIJAS STARPTAUTISKĀ DIMENSIJA

*Žaneta Ozoliņa un Toms Rostoks*

*Vai valsts ārējās attiecības tiek veidotas saskaņā ar demokrātijas normām? Cik lielā mērā valsts pakļaujas/nepakļaujas ārējiem spēkiem?*

## Ievads

Veicot demokrātijas starptautiskās dimensijas novērtējumu Latvijas ārpolitikā, tiek meklētas atbildes uz trim jautājumiem. Pirmais jautājums: cik lielā mērā Latvija savu ārējo un iekšējo mērķu sasniegšanā ir autonoma no ārējiem aģentiem un cik lielā mērā ārpolitikas un iekšpolitikas īstenošana notiek bez neakceptētas ārējo aktieru iejaukšanās. Otrais jautājums: cik lielā mērā Latvija savas ārpolitikas veidošanā un realizēšanā ņem vērā sabiedrības viedokli; vai pastāv mehānismi, ar kuru palīdzību sabiedrība var ietekmēt valsts rīcību starptautiskajā arēnā. Trešais jautājums: cik lielā mērā Latvija atbalsta demokrātijas izplatību pasaulē.

Jāatzīmē, ka starptautisko attiecību izpētei veltītajā literatūrā jautājumā par demokrātijas ietekmi uz valstu ārpolitiku nav vienprātības. Lielākā uzmanība nenoliedzami ir veltīta meklējumiem, lai rastu pamatojumu tam, ka liberālās demokrātijas savā starpā nav karojušas (Doyle 1983; Owen 1994; Layne 1994; Oneal, Russett 1997). Tāpat pētnieku vidū nav vienprātības jautājumā par ārpolitikas un demokrātijas daudzajām saiknēm, tomēr ir grūti noliegt, ka demokrātija būtiski ietekmē liberāli demokrātisko valstu ārpolitiku gan tādējādi, ka šo valstu attiecības ar nedemokrātiskām valstīm bieži vien ir spriedzes pilnas, gan arī tādējādi, ka liberālās demokrātijas tiecas atbalstīt demokratizācijas procesus nedemokrātiskās valstīs.

Demokrātijas izpausmes Latvijas ārpolitikā laikā pēc iestāšanās Eiropas Savienībā ir ietekmējuši vairāki faktori, kuru identificēšana kalpos par atskaites punktu tālākai analīzei, novērtējot Latvijas demokrātijas starptautisko dimensiju. Pirmkārt, kopš 2005. gada ir turpinājusies Latvijas valstiskuma nostiprināšana un tālāka integrācija ES un *NATO* ietvaros. Tas nozīmē, ka Latvijai ir bijusi lielāka autonomija ārpolitikas veidošanā. Tiesa gan, atrašanās starptautiskajās organizācijās, kuru iekšienē vērojami vienprātības meklējumi un valstu gatavība iet uz kompromisiem, ir spēcīgi ietekmējuši Latvijas ārpolitiku. Tātad vienlaikus pastāv gan tendence veidot autonomāku ārpolitiku, gan arī nepieciešamība koordinēt ārpolitiku ar citām ES un *NATO* dalībvalstīm. Latvijas ārpolitiku vēl joprojām būtiski ietekmē ārējie nosacījumi, jo Latvija ir maza valsts, turklāt pieskaitāma pie “jauno” dalībvalstu grupas. Arī atrašanās blakus Krievijai palielina ārējas ietekmes risku.

Otrkārt, ievērojamu iespaidu uz Latvijas ārpolitiku ir atstājusi ekonomiskā krīze. Tās ietekme primāri ir bijusi iekšpolitiska un sociālekonomiska, tomēr drastiskais finansējuma samazinājums aizsardzības vajadzībām un ārlietām ir ietekmējis Latvijas iespējas sasniegt izvirzītos mērķus ārpolitikā, piemēram, Latvijas vēlmi atbalstīt demokrātiju citās valstīs. Ir palielinājies arī sabiedrības pieprasījums izmantot ārpolitiku kā vienu no instrumentiem ekonomiskās krīzes pārvarēšanai. Ekonomiskās lejupslīdes iespaidā ievērojami palielinājās uzņēmēju interese par Latvijas ārlietu dienesta izmantošanu viņu interešu aizstāvībai.

Treškārt, iestāšanās ES un *NATO* ir mudinājusi Latviju aktīvāk integrēt ārpolitikā demokrātijas atbalstīšanas komponentu. Piemēram, laikā, kad Latvija iestājās ES un *NATO*, tās attīstības sadarbības

politika bija izveidota salīdzinoši nesen, savukārt 2014. gadā tā ir jau pārsniegusi 10 gadu vecumu. Līdz ar to ir pamats uzskatīt, ka pēdējo 10 gadu laikā demokrātijas izplatīšanas elements Latvijas ārpolitikā ir kļuvis izteiktāks, tāpēc tam tiek veltīta lielāka uzmanība nekā iepriekšējā – 2005. gada – auditā.

### 15.1. Cik brīva ir valsts pārvaldība no pakļaušanās ārējiem aģentiem ekonomiskā, politiskā un kultūras jomā?

Šajā sadaļā galvenā uzmanība tiek pievērsta ekonomiskajām, politiskajām un kultūras attiecībām ar Krieviju, iekļaujot arī maigās varas un sabiedriskās domas elementus. Iepriekšējā Latvijas demokrātijas starptautiskās dimensijas novērtējumā tika aplūkoti divi nozīmīgākie ārējās ietekmes aspekti. Pirmkārt, tika novērtēts Krievijas īstenotais ārējais spiediens uz Latviju ar mērķi realizēt savas intereses. Otrkārt, tika novērtēts ārējais spiediens no starptautisko organizāciju (ANO, ES, EDSO, NATO, Pasaules Banka u.c.) puses ar mērķi sekmēt demokrātijas konsolidācijas procesu Latvijā. Kopš iepriekšējā demokrātijas audita veikšanas, pirmais spiediens ir pat zināmā mērā audzis, un tas tiks aplūkots šīs sadaļas turpinājumā. Savukārt otrais spiediens ir mazinājies, ko var izskaidrot tādējādi, ka Latvija ir pilntiesīga ES un NATO dalībvalsts un 2014. gadā ir uzsāktas sarunas par Latvijas iestāšanos OECD – pasaules attīstītāko valstu ekonomiskajā organizācijā. Līdz ar to ārējiem aktieriem ir mazākas iespējas izvirzīt Latvijai dažāda veida nosacījumus, kuru neizpildīšanas gadījumā Latvijas integrācija minētajās organizācijās varētu tikt apdraudēta.<sup>1</sup> Tā kā kopš 2004. gada ir mazinājusies starptautisko organizāciju ietekme uz demokrātijas attīstību Latvijā, tad šim jautājumam netiek pievērsta pastiprināta uzmanība.

Pretēji cerētajam, pēc iestāšanās ES un NATO Latvijā pēdējo 10 gadu laikā joprojām dominē bažas par Krievijas ietekmi uz Latviju. Pirms iestāšanās ES un NATO prioritārie jautājumi Latvijas un Krievijas attiecībās bija saistīti ar atšķirīgiem 20. gs. vēstures traktējumiem, enerģētikas jautājumiem un krievvalodīgo Latvijas iedzīvotāju tiesībām (ieskaitot nepilsoņu jautājumu). Pēc 2004. gada šiem jautājumiem ir pievienojušās bažas par Krievijas maigo varu Latvijā. Jāatzīmē, ka bažas par Krievijas ārējo ietekmi uz Latviju un, jo īpaši, uz Latvijā dzīvojošiem krievvalodīgajiem laikā pēc iestāšanās ES un NATO nav mazinājušās. Krievijas un Gruzijas karš 2008. gada augustā un krīze Ukrainā 2014. gada pavasarī ir kārtējo reizi pastiprinājuši bažas par Latvijas vārgumu iepretī Krievijas centieniem ietekmēt iedzīvotāju uzskatus ar informatīvās telpas palīdzību. Arī akadēmiskajā kopienā ir pieaugusi interese par attiecībām ar Krieviju, kā rezultātā kopš iepriekšējā demokrātijas audita ir tapusi virkne publikāciju, uz kurām lielā mērā balstās Latvijas un Krievijas attiecību izvērtējums.<sup>2</sup> Arī masu mediju interese par Krievijas ietekmi ir būtiski palielinājusies.<sup>3</sup>

Ekonomikas un politikas sfēras darbojas lielākoties autonomi, tomēr reizēm ekonomiskus līdzekļus ir iespējams izmantot politisku mērķu sasniegšanai. Latvijas ekonomiskās attiecības ar ES dalībvalstīm lielākoties ir nepolitizētas, taču ekonomiskajās attiecībās ar Krieviju un Baltkrieviju politizācijas risks ir lielāks. Krievija attiecībā pret Latviju jau 20. gs. 90. gados ir izmantojusi ekonomiskos instrumentus (Drezner 1999), un ekonomiskos rīkus tā plaši izmantojusi arī pret citām

<sup>1</sup> Pēc 2004. gada akadēmiskajā vidē norisinājās plašas diskusijas par to, vai ārējā spiediena izžušana nav veicinājusi demokrātijas kvalitātes pasliktināšanos jaunajās ES dalībvalstīs Centrālās Eiropas un Austrumeiropas reģionā; sk. A. Mungiu-Pipidi, Ž. Rupnika, K. Jaseviča, V. Tismaneanu, B. Geskoviča, M. Butoras un I. Krasteva rakstus žurnālā “*Journal of Democracy*” (18 (4), 2007).

<sup>2</sup> Nepretendējot piedāvāt izsmelšu akadēmisko publikāciju sarakstu, minēsim dažas nozīmīgākās: Muižnieks 2006, 2008, 2011; Lerhis, Kudors, Indāns 2007; Ozoliņa 2007; Sprūds 2012. Attiecības ar Krieviju iztirzātas arī daudzās citās Latvijā un ārzemēs izdotās publikācijās, kurās analizēta Latvijas ārpolitika un drošības politika.

<sup>3</sup> Kā piemērus var minēt iknedēļas televīzijas raidījumus “*De facto*” un “Nekā personīga”, iknedēļas izdevumu “*Ir*”, kā arī Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centra “*Re:Baltica*” raidījumus un publikācijas par Krievijas interesēm un ietekmi Latvijā.

kaimiņvalstīm, piemēram, pret Lietuvu un Ukrainu 2013. gada otrajā pusē, t.i., laikā, kad Lietuva prezidēja ES Padomē.

Nelabvēlīgu ārējo ietekmi ir iespējams ierobežot pie nosacījuma, ja mazinās ekonomisko attiecību intensitāte ar valstīm, kurās ekonomikas sfēra ir pakļauta politiskās iejaukšanās riskam, taču demokrātiskās valstīs šāda veida lēmumi ir lielā mērā pašu uzņēmēju ziņā. 2005. gadā veiktajā Latvijas demokrātijas starptautiskās dimensijas novērtējumā tika uzsvērts, ka 2003. gadā 80% no Latvijas eksporta un importa bija saistīti ar ES (gan ES-15 valstīm, gan kandidātvalstīm), turpretī Krievijas īpatsvars Latvijas ārējā tirdzniecībā bija vien 8% (Ozoliņa, Ziemele 2005, 184). Desmit gadus vēlāk – 2013. gadā – situācija ir nedaudz mainījusies, proti, Krievijas kā ārējās tirdzniecības partnera nozīme ir nedaudz palielinājusies (līdz 10%), savukārt ārējā tirdzniecība ar ES valstīm ir mazinājusies (līdz 71%). Tiesa gan, absolūtos skaitļos ārējās tirdzniecības apjoms ar ES valstīm ir palielinājies, taču tirdzniecība ar Krieviju ir pieaugusi straujāk. Tirdzniecība ar NVS valstīm strauji pieauga 2012. gadā, palielinoties par 22%, un šī izaugsme turpinājās arī 2013. gadā (pieaugums par 4%) (LR EM 2013, 24–26). Jāņem vērā arī tas, ka Latvijas tautsaimniecības straujā izaugsme pēckrīzes periodā ir saistīta ar strauju eksporta kāpumu – kopš 2009. gada eksporta apjoms palielinājies aptuveni divas reizes.

Kas attiecas uz Latvijā uzkrātajām tiešajām ārvalstu investīcijām, te dominē ES valstu investori, jo 71% no uzkrātajām tiešajām ārvalstu investīcijām ir vai nu no ES-15 valstīm, vai arī nosacīti jaunajām ES dalībvalstīm. Ekonomikas ministrijas ziņojumā par tautsaimniecības attīstību ir minēts, ka 42% no uzkrātajām tiešajām ārvalstu investīcijām veido Dānijas, Nīderlandes, Vācijas, Igaunijas, Norvēģijas, Somijas, Krievijas un Kipras uzņēmēju ieguldījumi (LR EM 2013, 67–69). *Lursoft* dati liecina, ka Krievija laika posmā no 1991. gada līdz 2013. gada beigām ir bijusi piektais lielākais investors Latvijā (investīciju apjoms aptuveni 300 miljoni latu), tomēr šis valsts investīcijas veido tikai nedaudz vairāk kā 6% no kopējā investīciju apjoma. Tiesa, 2013. gadā Krievija bija trešais lielākais investors ar 44 miljoniem latu vērtām investīcijām, aiz Krievijas sekoja Kipra (43 miljoni) un Malta (27 miljoni); pirmajā un otrajā vietā 2013. gadā bija attiecīgi ASV ar 99 miljoniem un Lietuva ar 55 miljoniem latu vērtām investīcijām. Uzkrātās ārvalstu tiešās investīcijas pērn sasniegušas jau 4,849 miljardus latu) (*Lursoft* 2014a). Jāatzīmē, ka Krievija ir absolūti lielākais ārvalstu investors Latvijā investoru skaita ziņā – laikā no 1991. gada 4. marta līdz 2014. gada 2. jūnijam Latvijā ir investējuši 5156 investori no Krievijas (*Lursoft* 2014b).

Tomēr Krievijas ekonomiskā, politiskā un kultūras ietekme neaprobežojas tikai ar publiski redzamo un skaitļos izmērāmo daļu. Pēdējos gados ir ievērojami palielinājusies interese par Krievijas ekonomisko un maigo varu Latvijā. Šajā kontekstā ir vērts nosaukt virkni jautājumu, kuros diskusijas Latvijas publiskajā telpā nav novedušas pie viennozīmīgiem secinājumiem. Pirmkārt, ekonomiskās krīzes iespaidā ir pastiprinājušās diskusijas par Krievijas ekonomiskās klātbūtnes palielināšanos Latvijā. Publiskajā telpā ir izskanējušas ziņas, ka ekonomiskās krīzes ietekmē vairāki Latvijas uzņēmumi ir tikuši pārdoti investoriem no Krievijas, piemēram, 2011. gadā uzņēmumus *Rīgas piena kombināts* un *Valmieras piens* iegādājās Krievijas uzņēmējs Andrejs Bezhmeļņickis (Diena 2014). Krievijas uzņēmēju klātbūtne Latvijā var palielināt šo uzņēmumu iespējas eksportēt produkciju uz Krieviju, tomēr gadījumā, ja pasliktinātos attiecības starp Krieviju un ES, orientācija uz Krievijas tirgu var radīt ievērojamus zaudējumus. Savukārt ekonomisko sankciju ieviešana pret Krieviju Ukrainas krīzes kontekstā var pasliktināt iespējas pārdot vai atrast investorus vairākiem Latvijas uzņēmumiem, piemēram, aviokompānijai *AirBaltic*, bankai *Citadele* un uzņēmumam *Liepājas metalurģis*, jo potenciālie pircēji vai investori ir no Krievijas.

Latvijas ekonomiskās attiecības ar Krieviju ir kā runga ar diviem galiem. No vienas puses, vājas ekonomiskās attiecības ar Krieviju mazina Latvijas ekonomiskos ieguvumus no atrašanās kaimiņos tautsaimniecībai, kas atrodas pasaules pirmajā desmitniekā. No otras puses, pārāk intensīvas ekonomiskās attiecības rada pamatu bažām par ekonomisko saišu pāraugšanu politiskajā atkarībā no Krievijas. Nonākot šādas izvēles priekšā, Latvijas ārpolitikā ir vērojami centieni veidot līdzsvarotu pieeju attiecībās ar Krieviju, taču tie ne vienmēr ir veiksmīgi. Vismaz potenciāli problēmas var radīt

arī ārpolitikas veidotāju un uzņēmēju atšķirīgās orientācijas. Uzņēmējiem raksturīgais skatījums uz Krieviju kā uz ekonomisku iespēju periodiski nonāk pretrunā ar ārpolitikas un aizsardzības politikas veidotājiem raksturīgo skatījumu uz Krieviju kā uz potenciālu apdraudējumu, tāpēc svarīga ir abpusējas izpratnes veidošana dialoga ceļā. Ekonomiskās krīzes ietekmē šajā ziņā ir panākts ievērojams progress, un iespējams, ka tas ir viens no iemesliem, kāpēc Ukrainas krīzes kontekstā informāciju par ekonomisko sankciju ieviešanu pret Krieviju Latvijas uzņēmēji vismaz sākotnēji ir uztvēruši ar izpratni.

Otrkārt, Latvijā pēc iestāšanās ES un *NATO* ir pastiprinājušās diskusijas par Krievijas maigo varu. Tas nepārsteidz, jo, palielinoties Krievijas interesei par maigo varu, pieaug tās kaimiņvalstu bažas par maigās varas ietekmi uz šo valsti, tostarp arī Latvijas, iedzīvotāju uzskatiem. Plašas diskusijas ir izraisījuši sporta kā Krievijas maigās varas instrumenta izmantošana. Šī maigās varas elementa apspriešana bija saistīta ar hokeja kluba *Dinamo Rīga* nodibināšanu 2008. gadā un dalību Kontinentālajā hokeja līgā. Daudz nopietnākas bažas ir raisījis jautājums par Latvijas informatīvās telpas neaizsargātību, tomēr līdzšinējās diskusijas nav novedušas pie skaidriem secinājumiem par to, kādi pasākumi būtu veicami, lai šo telpu labāk aizsargātu.<sup>4</sup> Jāatzīmē, ka pirms Latvijas iestāšanās ES un *NATO* šīs diskusijas lielākoties bija saistītas ar Latvijas vietējās informatīvās telpas sašķeltību. Par Krievijas klātbūtni Latvijas informatīvajā telpā jau tolaik pastāvēja bažas, taču sekas, kādas varētu radīt masu saziņas līdzekļu pārņemšana valsts kontrolē Krievijā, vēl nebija pilnībā apjaustas.

Pēc Latvijas iestāšanās ES un *NATO* lēmumu pieņēmējiem aizvien biežāk nācās konstatēt, ka Krievijas masu saziņas līdzekļu viedoklis par daudziem starptautisko attiecību un iekšpolitikas jautājumiem krasi atšķiras no rietumvalstu masu saziņas līdzekļu interpretācijas.<sup>5</sup> Tādējādi pēdējo gadu laikā ir pastiprinājušās mūsu valsts lēmumu pieņēmēju bažas par Krievijas masu saziņas līdzekļu ietekmi uz Latvijas krievvalodīgās sabiedrības daļas viedokli. Spēcīgu impulsu šī jautājuma aktualizācijai ir devušas regulārās atsauces uz nacisma atdzimšanu Latvijā saistībā ar 16. marta notikumiem, Krievijas un Gruzijas karš 2008. gadā un Ukrainas krīze 2014. gada pavasarī. 2014. gada aprīlī veiktās aptaujas (DA 2014) rezultāti liecina, ka ievērojama daļa Latvijas iedzīvotāju informāciju iegūst no Krievijas televīzijas kanāliem. Pārsvārā Latvijas televīzijas kanālus skatās 50% respondentu, bet pārsvārā Krievijas televīzijas kanālus skatās 43% respondentu.<sup>6</sup> Jāatzīmē, ka iedzīvotāji vairāk uzticas Latvijas masu medijiem (jo īpaši Latvijas sabiedriskajam radio un sabiedriskajai televīzijai), tomēr uzticēšanās līmenis Krievijas medijiem ir tikai nedaudz zemāks.<sup>7</sup> Krievijas neatkarīgajiem medijiem Latvijas iedzīvotāji uzticas pat mazākā mērā nekā Krievijas valsts kontrolētajiem televīzijas kanāliem.

Kāda ir bijusi Krievijas maigās varas ietekme uz Latvijas iedzīvotāju attieksmēm; vai pastāv nozīmīgas atšķirības starp latviešu un krievu viedokli starptautisko attiecību jautājumos? Atšķirības

<sup>4</sup> Jautājumu par Latvijas informatīvās telpas aizsardzību periodiski ir centies aktualizēt bijušais aizsardzības ministrs Artis Pabriks. Šim jautājumam ir pievērsusies arī Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome (NEPLP). Tā 2014. gada aprīlī NEPLP pieņēma lēmumu pieprasīt pārtraukt Krievijas televīzijas kanāla *Rossija RTR* retranslāciju Latvijā. Sk.: NEPLP 2014. Ukrainas notikumu iespaidā arī uzņēmums *Lattelecom* iekļāva ekonomiskajā pakā televīzijas kanālus *CNN* un *BBC World*, lai palielinātu Rietumu plašsaziņas līdzekļu pārstāvniecību Latvijas informatīvajā telpā.

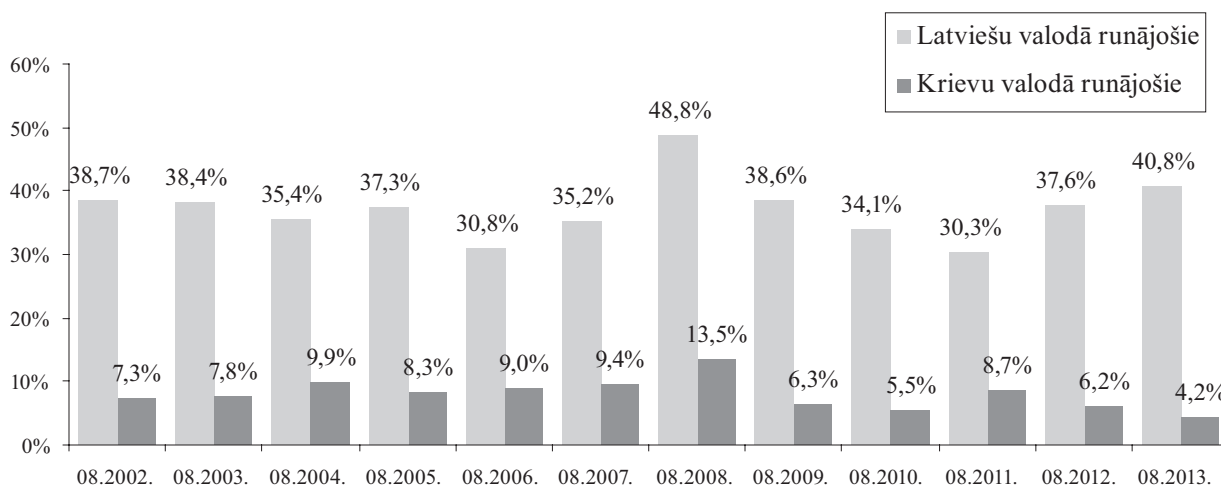
<sup>5</sup> Sīkāku informācija par šo jautājumu sk.: Muižnieks 2008.

<sup>6</sup> Galvenokārt vai tikai Latvijas televīzijas kanālus skatās 24% respondentu. Latvijas televīzijas kanālus biežāk nekā Krievijas kanālus skatās 26% respondentu. Krievijas kanālus biežāk nekā Latvijas televīzijas kanālus skatās 28% respondentu. Galvenokārt vai tikai Krievijas TV kanālus skatās 14% respondentu (DA 2014, G3. tabula).

<sup>7</sup> Skalā no 1 (pilnībā neuzticos) līdz 5 (pilnībā uzticos) uzticēšanās līmenis Latvijas sabiedriskajam radio un sabiedriskajai televīzijai ir attiecīgi 3,68 un 3,66, savukārt Krievijas televīzijas kanāliem *NTV Mir*, *RTR Planeta*, *REN TV*) uzticēšanās līmenis ir 3,12. Rietumvalstu medijiem (*CNN*, *BBC*, *ARD*, *ZDF*, *RTL*) uzticēšanās līmenis ir tikai nedaudz augstāks – 3,20. Savukārt uzticēšanās līmenis Krievijas neatkarīgajiem medijiem (*Radiostancyja Eho Moskvy*, *Telekanal Dozdy*, *Radio Svoboda*) ir 2,94 (DA 2014, G2. tabula).



starp latviešu un krievu attieksmēm neapšaubāmi pastāv, taču grūti spriest, vai tās ir radušās galvenokārt plašsaziņas līdzekļu ietekmē, vai arī nozīme ir kādiem citiem faktoriem, piemēram, nekritiskai attieksmei pret savas izcelsmes zemi. Ir vērts minēt četrus piemērus, kur iedzīvotāju attieksmes rada pamatu satraukumam par Krievijas esošo un potenciālo ietekmi uz Latviju. Pirmkārt, ievērojamas atšķirības starp latviešiem un cittautiešiem parādījās 2008. gadā Gruzijas-Krievijas kara kontekstā: SKDS veiktā pētījuma rezultāti norādīja, ka 43% latviešu respondentu nostājās Gruzijas pusē, bet 49% krieviski runājošo nostājās Krievijas pusē.<sup>8</sup> Šie dati uzrāda būtiskas atšķirības latviešu un krievu interpretācijā par Gruzijas-Krievijas karu. Otrkārt, pastāv ievērojamas atšķirības starp latviešiem un krieviem jautājumā par to, vai Krievija ir apdraudējums Latvijas neatkarībai. Laikā no 2002. līdz 2013. gadam ievērojama daļa latviešu – aptuveni 30–40% – ir uzskatījuši, ka Krievija ir drauds Latvijas drošībai. Līdzīgi domājušo krievu skaits lielākoties ir svārstījies 5–10% robežās (sk. 15.1. att.). Lielāks latviešu un krievu skaits – attiecīgi 49% un 14% – piekrita šim apgalvojumam 2008. gada augustā veiktajā SKDS aptaujā. Kopējais respondentu skaits, kuri neuzskata Krieviju par apdraudējumu Latvijas neatkarībai, pārskata periodā ir svārstījies robežās no 57% līdz 70%,<sup>9</sup> turklāt laika posmā no 2010. līdz 2013. gadam tas ir bijis augstāks nekā pirms Krievijas un Gruzijas kara (SKDS 2002–2013).



\* – Summētas atbildes “pilnībā piekrīt” un “drīzāk piekrīt”.

\*\* – Respondenti dalīti pēc ģimenē visbiežāk lietotās valodas.

### 15.1. attēls. Respondentu īpatsvars, kuri piekrīt\* apgalvojumam, ka “Krievija ir uzskatāma par draudu Latvijas neatkarībai” latviski un krieviski runājošo iedzīvotāju vidū, 2002.–2013. g.

Avots: SKDS dati.

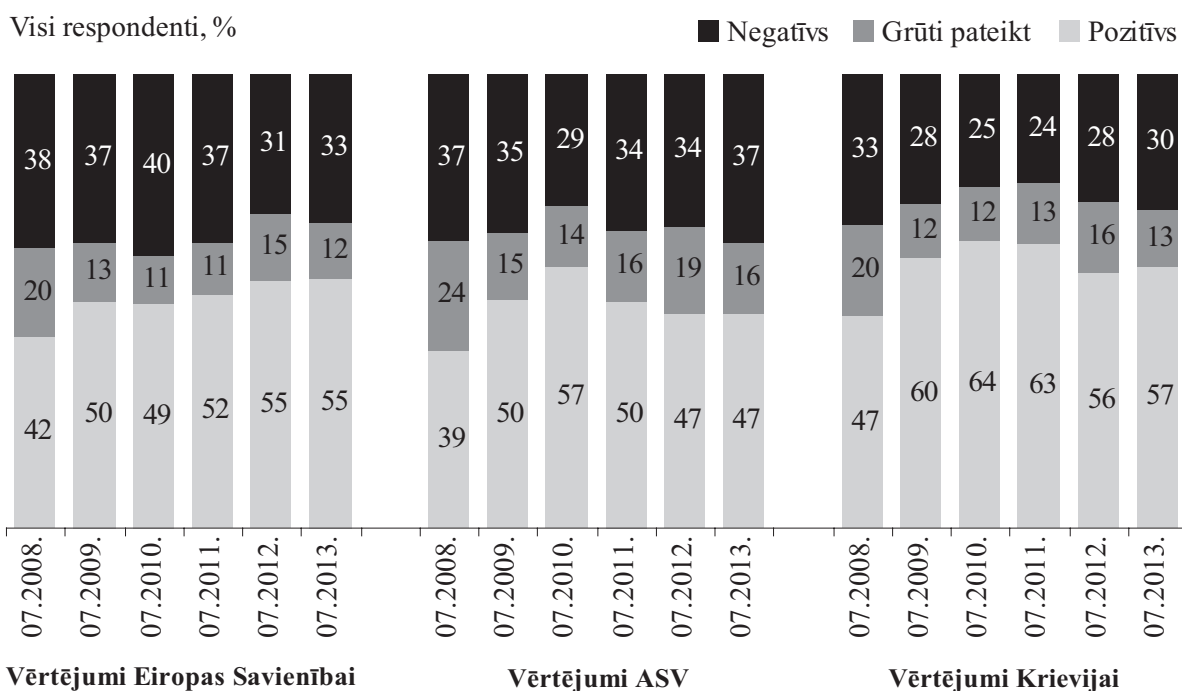
Treškārt, sabiedriskās domas aptauju rezultāti liecina: Latvijas iedzīvotāji pozitīvi raugās uz Krieviju un uzskata, ka Latvijas ārpolitikā attiecību veidošanai ar Krieviju jāatvēr lielāka nozīme. Ņemot vērā Latvijas dalību ES un NATO, paradoksāli ir 2008.–2013. gada dati par Latvijas iedzīvotāju sniegto vērtējumu ES, ASV un Krievijai. 15.2. attēlā apkopotie dati liecina, ka iedzīvotāju skatījums uz Krieviju ir pozitīvāks nekā skatījums uz ES un ASV. Zīmīgi arī tas, ka respondentu sniegtais

<sup>8</sup> Jāpiebilst, ka 10% latviešu konfliktā atbalstīja Krieviju, savukārt 14% krievu atbalstīja Gruziju. 38% latviešu un 27% krievu nenostājās nevienā pusē (SKDS 2008). Detalizētāku šī jautājuma analīzi var skatīt arī Viktora Makarova 2009. gadā publicētajā rakstā par Latvijas sabiedrības integrāciju Krievijas un Gruzijas kara kontekstā (Makarovs 2009, 20–21).

<sup>9</sup> Tikai 2008. gada augusta aptaujā šis indikators ir bijis zemāks – tolaik 52% respondentu uzskatīja, ka Krievija nav drauds Latvijas neatkarībai.

negatīvais vērtējums Krievijai vidēji ir zemāks nekā ES un ASV negatīvais vērtējums.<sup>10</sup> Turklāt SKDS sabiedriskās domas aptauju dati norāda, ka līdz Ukrainas krīzei 2014. gada pavasarī pārvāks respondentu skaits uzskatīja, ka Latvijai lielāka uzmanība ir jāpievērš attiecību veidošanai ar Krieviju un NVS valstīm, nevis attiecībām ar rietumvalstīm. Tikai 2014. gada marta aptaujas laikā iegūtie dati liecina, ka priekšrokas devēju skaits Krievijai un NVS valstīm kā Latvijas ārpolitikas prioritātei ir nokrities līdz 30%, bet rietumvalstīm priekšroku ir gatavi dot 39% respondentu. Tādējādi pirmo reizi kopš 2008. gada lielāks respondentu īpatsvars kā ārpolitikas prioritāti ir izvēlējis rietumvalstis, nevis Krieviju un NVS valstis (SKDS 2008–2014).

Jautājums: "Vai Jūsu viedoklis par .. ir ļoti pozitīvs, drīzāk pozitīvs, drīzāk negatīvs vai ļoti negatīvs?"



15.2. attēls. Latvijas iedzīvotāju vērtējums Eiropas Savienībai, ASV un Krievijai, 2008.–2013.  
Avots: SKDS 2008–2013.

Ceturtkārt, ievērojamas atšķirības starp latviešiem un krieviem pastāv arī jautājumā par Krimas aneksiju 2014. gada pavasarī. Uz jautājumu "Vai, jūsuprāt, Krievijas bruņota iesaistīšanās Ukrainas notikumos ir attaisnojama vai nē?" 61% respondentu atbildēja, ka Krievijas bruņota iesaistīšanās nav attaisnojama, savukārt 22% uzskatīja, ka tā ir attaisnojama. Kopumā lielākā daļa respondentu uzskatīja, ka Krievijas rīcība nav attaisnojama, tomēr pastāv ievērojamas atšķirības starp latviski un krieviski runājošo viedokļiem šajā jautājumā. Tikai 8% latviski runājošo uzskatīja, ka Krievijas rīcība bija attaisnojama, turpretī krieviski runājošo vidū atbalsts Krievijas rīcībai bija daudz augstāks – 43% (SKDS 2014).

<sup>10</sup> Ir vērts atzīmēt, ka Latvijas iedzīvotāji neuzticas Eiropas Savienībai: pēc 2011. gadā SKDS veiktā pētījuma datiem, 78% respondentu uzskata, ka Latvija ir ES otrās šķiras dalībvalsts. 74% respondentu uzskata, ka ES vadībai ir vienalga, kā jūtas Latvijas iedzīvotāji. 71% respondentu domā, ka rietumvalstis izmanto Latviju savās interesēs, bet 56% respondentu atzīst: iestāšanās ES ir veicinājusi ekonomisko lejupslīdi Latvijā. 65% respondentu domā, ka Latvijas ekonomikas glābiņš ir ciešāka sadarbība ar Krieviju un citām NVS valstīm. 54% respondentu uzskata, ka Latvijai PSRS sastāvā patiesībā klājās tīri labi. Šie dati liecina, ka Latvijas sabiedrības vairākums neuzticas Rietumiem (ES un ASV).

Par ārējās ietekmes potenciālu liecina ne tikai lielas Latvijas sabiedrības daļas visnotaļ rožainais skatījums uz Krieviju, bet arī Krievijas pusē pastāvošais priekšstats par Latviju kā naidīgu valsti. Tiesa gan, Krievijas iedzīvotāju attieksme par Latviju ir neviennozīmīga un laika gaitā piedzīvojuši būtiskas pārmaiņas. Pēc Levadas analītiskā centra (Krievija) datiem, kopš 2005. gada ievērojami mazinājies to Krievijas iedzīvotāju skaits, kuri Latviju uzskata par naidīgu valsti: 2005. gadā Latviju par naidīgu valsti uzskatīja 49% Krievijas iedzīvotāju, turpretī 2013. gadā – vairs tikai 21% iedzīvotāju. Tiesa gan, Latvija joprojām tiek uzskatīta par Krievijai trešo naidīgāko valsti pasaulē aiz ASV (38%) un Gruzijas (33%). Latvijai seko Lietuva (17%) un Igaunija (16%). Arī Krievijas iedzīvotāju atbildes uz jautājumu par to, kuras valstu grupas ir uzskatāmas par naidīgām, liecina, ka bijušās Padomju Savienības republikas aizvien mazākā mērā tiek uzskatītas par naidīgām valstīm. 2008. gadā bijušās PSRS republikas par naidīgām uzskatīja 27% aptaujāto Krievijas iedzīvotāju, bet 2012. gadā – vairs tikai 14% iedzīvotāju (Levada Center 2013).

Var secināt, ka integrācija ES un *NATO* ir mazinājusi ārējo aģentu ietekmes iespējas attiecībā pret Latviju, tomēr vienlaikus ir palielinājusies Krievijas interese par Latvijas ietekmēšanu ar ekonomiskās un maigās varas instrumentu palīdzību. No Krievijas puses ir novērojama intensīva maigās varas instrumentu izmantošana Latvijā, taču par rezultātiem vēl ir pārāgri spriest. Pozitīvi vērtējams ir tas, ka līdz 2014. gadam pakāpeniski mazinājies Krievijas iedzīvotāju priekšstats par Latviju kā par naidīgu valsti. Savukārt Latvijā varēja novērot divas stabilas tendences. Pirmkārt, latviešu un krievu uzskati par daudziem Latvijas ārpolitikas un starptautisko attiecību jautājumiem ir būtiski atšķirīgi, turklāt šīs atšķirības saasinās ģeopolitisku satricinājumu apstākļos (Krievijas un Gruzijas karš, Krimas aneksija). Otrkārt, Latvijas sabiedrībā pastāv nevienprātība jautājumā par nozīmīgākajiem ārpolitikas vektoriem. Latvieši domā, ka ārpolitikai jābūt vairāk orientētai uz rietumvalstīm, savukārt krieviski runājošie sliecas uzskatīt, ka Latvijas ārpolitikai ir jābūt aktīvākai attiecībās ar Krieviju un bijušajām Padomju Savienības republikām. Tiesa gan, ģeopolitiskie satricinājumi iedzīvotāju uzskatos var ieviest būtiskas korekcijas (SKDS 2014).

## 15.2. Cik lielā mērā valdības attiecības ar starptautiskajām organizācijām pamatojas uz partnerības un atklātības principiem?

Tā kā Latvija ir visu lielāko starptautisko organizāciju dalībvalsts (ANO, EDSO, EP, ES, *NATO*, PB, SVF), kā arī sākusi iestāšanās sarunas ar *OECD*, var secināt, ka valsts ir iesakņojusies starptautisko institūciju tīklā un pārgājusi no iestāšanās posma uz pilntiesīgu dalību šajās organizācijās un savu interešu pozicionēšanu tajās. Līdz ar to valdības attiecības ar starptautiskajām organizācijām pamatojas uz partnerības un atklātības principiem tieši tik lielā mērā, cik to nosaka pašu organizāciju statūti un darba kārtība. Pēdējo desmit gadu laikā ir iezīmējušās vairākas būtiskas tendences Latvijas attiecībās ar starptautiskajām organizācijām.

Pirmā tendence ir saistīta ar finanšu un ekonomikas krīzi Latvijā. Tā sākās 2008. gadā, un šīs krīzes seku mazināšanai bija nepieciešama ārējā palīdzība. Pretkrīzes programmu kopīgi izstrādāja Starptautiskais Valūtas fonds (SVF), Eiropas Komisija, Pasaules Banka (PB), Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības banka, vairākas ES dalībvalstis sadarbībā ar Latvijas valdību. Panāktā vienošanās ar starptautiskajiem aizdevējiem paredzēja iespēju Latvijai aizņemties līdz 7,5 miljardiem eiro. Šī summa bija paredzēta galvenokārt valsts parāda refinansēšanai, valsts finanšu sektora stabilitātes nodrošināšanai un valsts budžeta deficīta finansēšanai. Vienošanās par aizdevuma saņemšanu paredzēja ievērojamu valsts tēriņu samazināšanu un strukturālās reformas. Pretējā gadījumā Latvijai starptautiskais aizdevums nebūtu pieejams. Lai arī starptautisko aizdevēju izvirzītās prasības attiecībā uz Latviju neapšaubāmi bija politiskas, jo ietvēra noteiktus priekšstatus par valsts pārvaldi un veicamajām reformām, tomēr tās tika saskaņotas ar valdību, kā arī akceptētas augstākajā politiskajā līmenī.

Pieņemtā programma paredzēja samazināt valdības izdevumus arī tajās jomās, kurām ir tieša ietekme uz demokrātijas starptautisko dimensiju, proti, ārlietu un aizsardzības sektorā. Lai gan budžeta samazinājums bija ievērojams, tas neradīja fundamentālas pārmaiņas Latvijas ārpolitikā. Tā kā sarunas starp starptautiskajiem aizdevējiem un Latvijas valdību nebija vieglas un savstarpēji apstiprinātās reformas – visai smagas, tas iespaidoja sabiedrības attieksmi pret SVF un PB, kurām šo sarunu norisē bija visai ievērojama loma Latvijas publiskajā telpā. Sabiedrībā populārs kļuva apgalvojums, ka sāpīgo strukturālo reformu ieviešana ir bijusi uzspiesta no ārpuses, aizmirstot valdības līdzdalību kopīgas programmas izstrādē. Šī pieņēmuma ietekme jaušama sabiedriskās domas aptaujās: no visām starptautiskajām organizācijām tieši šīm divām institūcijām uzticas vismazāk – SVF uzticas 29,2%, bet PB – 29,5% valsts iedzīvotāju (DA 2014, L1. tabula).

Otro tendenci ir noteikuši politiskie procesi Ukrainā un Krimas aneksija. Pēc Krievijas tiešas iejaukšanās Ukrainas iekšējās lietās aktualizējās jautājums, vai *NATO* un ES spēs sniegt palīdzību Latvijas drošības situācijas stabilizēšanā krīzes apstākļos. Latvijas ģeopolitiskā izšķiršanās iestāties ES un *NATO* sabiedrības skatījumā tiek novērtēta pozitīvi un netiek apšaubīta. Iedzīvotāji neuzskata, ka Latvijas intereses šajās organizācijās netiek respektētas. Uzticēšanās šīm organizācijām ir augsta – Eiropas Savienībai uzticas 48,9% iedzīvotāju, bet *NATO* – 52,3% (DA 2014, L1. tabula). Arī attiecībā uz Latvijas interešu aizstāvēšanu abās minētajās organizācijās Latvijas iedzīvotāji ir snieguši apliecināšas atbildes: 72,6 % uzskata, ka ES pilnībā vai daļēji aizstāv Latvijas intereses, par *NATO* tā domā 71,8% respondentu (DA 2014). Sabiedriskās domas aptauju dati liecina, ka Latvijas pēdējo 10 gadu pieredze ES un *NATO* dalībvalsts statusā ir uzlabojusi iedzīvotāju priekšstatus par šīm organizācijām.

### 15.3. Kā valdība atbalsta ANO cilvēktiesību instrumentus un mehānismus un ievēro starptautiskās tiesības?

ANO cilvēktiesību instrumentu un mehānismu ievērošana ir viens no Latvijas ārpolitikas atskaites punktiem un šajā jomā darbība notiek vairākos virzienos. Pirmkārt, Latvija ir ne tikai pieņēmusi virkni svarīgu konvenciju un radījusi institūcijas, bet arī nodrošinājusi cilvēktiesību ievērošanu praksē. Kā intervijā izteicās Latvijas vēstnieks ANO Jānis Mažeiks: “Kopš neatkarības atjaunošanas progress cilvēktiesību ievērošanā ir bijis ievērojams. Kā nozīmīgāko panākumu var minēt to, ka Latvija bija viena no pirmajām Austrumeiropas valstīm, kurā tika izveidotas cilvēktiesību aizsardzībai domātas institūcijas. Ir izveidota Satversmes tiesa, kā arī Satversmē ir iekļauta cilvēka pamattiesību sadaļa. Latvija ir pievienojusies Eiropas Cilvēktiesību konvencijai un ir spējusi izpildīt politiskos nosacījumus, kas tika izvirzīti pirms iestāšanās ES. Eiropas Cilvēktiesību konvencija ir īpaši nozīmīga, jo tās nosacījumi ir saistoši. Spriedumu pamatošanā Satversmes tiesa aktīvi izmanto starptautiskās vienošanās un Eiropas Cilvēktiesību konvenciju” (Mažeiks 2014).

Otrkārt, ANO ietvaros Latvija ir aktivizējusi darbību ar cilvēktiesībām saistītos jautājumos. Piemēram, laikā no 2012. līdz 2015. gadam ANO Ekonomisko un sociālo lietu padome (*ECOSOC*) ievēlēja Latviju ANO Dzimumu līdztiesības un sieviešu iespēju veicināšanas izpildpadomē (*Executive Board of the UN Entity for Gender Equality and Empowerment of Women – UN Women*). Tādējādi tiek atzīti Latvijas panākumi dzimumu līdztiesības jomā, kas izpaužas gan normatīvo regulējumu un specializētu programmu pieņemšanā, gan sieviešu pārstāvībā galvenajās valsts un privātajās institūcijās. Kopš 2003. gada Starptautiskajā Krimināltiesā darbojas Anita Ušacka. Divu gadu garumā (2011–2012) viņa ir bijusi šīs tiesas Apelāciju nodaļas prezidējošā tiesnese. Treškārt, Latvija ir pieteikusies dalībai vairākās ANO institūcijās, kuras tieši saistītas ar cilvēktiesību jautājumiem. Latvija ir izvirzījusi savu kandidatūru ANO Cilvēktiesību padomē, kurā vēlēšanas notiks 2014. gadā uz termiņu no 2015. līdz 2017. gadam, kā arī ANO Drošības Padomes nepastāvīgo locekļu vēlēšanām 2025. gadā ar darbības termiņu no 2026. līdz 2027. gadam. Ceturtkārt, ANO definētie cilvēktiesību principi tiek ievēroti, izstrādājot un īstenojot attīstības sadarbības projektus Latvijai prioritārajās valstīs, tādās kā ES Austrumu partnerības un Vidusāzijas (Centrālāzijas) valstīs (sk. 15.5. sadaļu).

#### 15.4. Kā valdība ievēro starptautiskās saistības attiecībā uz bēgļiem un patvēruma meklētājiem; vai imigrācijas politika ir brīva no patvaļīgas un sistemātiskas diskriminācijas?

Starptautisko saistību ievērošana attiecībā uz bēgļiem un patvēruma meklētājiem aktualizējās īsi pirms un pēc Latvijas iestāšanās ES, un tas notika divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, Latvijai bija jātagatavoja dalība Šengenas zonā un ar to saistīto pienākumu izpildei. Lai nodrošinātu migrācijas politikas atbilstību ES normām un nacionālo institūciju pāreju uz atbilstošas ES kārtības ieviešanu to tālākajā attīstībā, valdība izstrādāja un pieņēma Vienotās patvēruma un migrācijas vadības sistēmas attīstības programmu (2006–2009) (LR IeM 2006). Otrkārt, tika izteiktas prognozes, ka valstī varētu pieaugt migrantu plūsma, kas prasītu valsts tiesisku un praktisku sagatavošanos, kā arī potenciāli varētu izraisīt iedzīvotāju neapmierinātību. Pēdējo desmit gadu laikā paveiktais liecina, ka Latvija ievēro saistošās starptautisko tiesību normas. Tas attiecas gan uz 1951. gada Ženēvas konvenciju par bēgļa statusu, gan arī uz aktuālajiem ES tiesiskajos regulējumos ietvertajiem nosacījumiem, kas attiecas uz patvēruma meklētāju, bēgļu un personu, kam piešķirts alternatīvais statuss (*refugee and subsidiary protection status*), statusa noteikšanu (kritērijus, procedūru) un šīm personām garantējamajām tiesībām.

Imigrācijas politikas jomā Latvijas nacionālo tiesību aktu izstrādi un piemērošanu praksē nosaka ES tiesību aktu prasības. Viens no to pamatprincipiem ir šāds: nepieļaut nekādu diskrimināciju un vienlīdzīgi izturēties pret visām personu grupām. Starp svarīgākajiem ES tiesību aktiem, kuri nosaka patvēruma politikas virzību, ir Padomes Direktīva 2001/55/EK (nosaka tos obligātos ES standartus, kas nodrošinātu pārvietoto personu pagaidu aizsardzību); Padomes Direktīva 2003/9/EK (definē nepieciešamos standartus patvēruma meklētāju uzņemšanai); Padomes Direktīva 2004/83/EK (nosaka obligātos standartus, lai kvalificētu trešo valstu valstspiederīgos vai bezvalstniekus kā bēgļus vai kā personas, kam citādi nepieciešama starptautiska aizsardzība); Padomes Direktīva 2005/85/EK (nosaka minimālos standartus attiecībā uz dalībvalstu procedūrām, ar kurām piešķir un atņem bēgļa statusu); Padomes regula (EK) Nr. 343/2003 (paredz kritērijus un mehānismus, lai noteiktu dalībvalsti, kura ir atbildīga par trešās valsts pilsoņa patvēruma pieteikuma izskatīšanu, kas iesniegts kādā no dalībvalstīm) (LR PMLP 2014a). Savukārt nacionālajā līmenī 2009. gadā ir pieņemts Patvēruma likums, kas, integrējot ES tiesiskos aktus, atspoguļo Latvijas valsts pienākumus un saistības attiecībā uz bēgļiem un patvēruma meklētājiem.

Līdz šim Latvijai nav bijis jāsakaras ar liela apjoma nepārvaldāmām bēgļu un patvēruma meklētāju plūsmām, kas radītu problēmas nacionālā un ES līmenī. Laika posmā no 2005. līdz 2012. gadam izkristalizējušās vairākas tendences. Lai arī gada iesniegto pieteikumu skaits aug, uz ES kopēja fona tas ir neliels – desmit gadu laikā saņemti tikai 935 pieteikumi. Būtiski nepieaug arī bēgļa statusu ieguvušo skaits attiecībā pret kopējo iesniegumu skaitu (sk. 15.1. tabulu).

Sabiedrības attieksme pret bēgļiem un patvēruma meklētājiem ir kritiska, jo pastāv bažas par iespējamām masveida bēgļu plūsmām, kam valsts varētu nebūt gatava finansiāli un materiāli un kas radītu dzīves kvalitātes kritumu iedzīvotājiem kopumā. Šāda attieksme potenciāli var radīt problēmas valdībai piedalīties lēmumu pieņemšanā ES līmenī. Vienā no pirmajiem pētījumiem pēc Latvijas iestāšanās ES (“Latvijas iedzīvotāju, valsts amatpersonu un NVO attieksme pret patvēruma meklētājiem”, 2005), tika secināts, ka 52% aptaujāto nevēlētos dzīvot kaimiņos ar bēgļiem vai patvēruma meklētājiem (BSZI 2005, 58). Tendence nav mainījies arī vēlākajos gados. Pētījums, ko veicis LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, liecina, ka imigrāciju no Krievijas, Ukrainas, Baltkrievijas, Moldovas kā draudu identitātei un Latvijas attīstībai uzskata 51,5% latviešu (apvienotas atbildes “apdraudēts” un “ļoti apdraudēts”) un 14,2% krieviski runājošo. No Vidusāzijas valstu imigrantiem riskus izjūt 51,2% latviešu un 42,2% krieviski runājošo, attiecīgi Tuvo Austrumu un Ziemeļāfrikas iebraucēji radītu bažas 46,4% latviešu un 55,1% krieviski runājošo, savukārt no Tālo Austrumu reģiona (Ķīna, Dienvidaustrumu Āzija) ieceļojušais darbaspēks radītu draudus 51,5% latviešu un 51,3% krieviski runājošo (LU SZF 2013).



## 15.1. tabula. Patvēruma meklētāji un bēgļi Latvijā

Gads	Patvēruma meklētāju skaits	Piešķirts bēgļa statuss saskaņā ar Ženēvas konvenciju	Piešķirts aizsardzības statuss humānu un citu apsvērumu dēļ, ekvivalents patvērumam
2005	20	–	–
2006	8	2	8
2007	34	5	3
2008	51	2	1
2009	52	5	6
2010	61	7	18
2011	335	9	18
2012	189	10	20
2013	185	14	21
Kopā	935	54	75

Avots: LR PMLP 2014b.

### 15.5. Cik konsekventa ir valdība, atbalstot cilvēktiesības un demokrātiju pasaulē?

2005. gadā publicētajā demokrātijas auditā Latvijas centieni atbalstīt cilvēktiesības un demokrātiju pasaulē vērtēti visai kritiski, proti, tika uzsvērts, ka “Latvija nav bijusi sistemātiski iesaistīta cilvēktiesību un demokrātijas atbalstīšanā pasaulē” (Ozoliņa, Ziemele 2005, 192). Tas nepārsteidz, jo līdz integrācijai ES un *NATO* Latvijas galvenais uzdevums bija pilnveidot demokrātiju pašu mājās. Tiesa gan, varēja prognozēt, ka līdz ar demokrātijas nostiprināšanos un dalību ES un *NATO* demokrātijas elements Latvijas ārpolitikā kļūs izteiktāks. Lielā mērā tā arī noticis, tomēr šis elements Latvijas ārpolitikā ir bijis nestabils un atkarīgs no starptautiskās vides un Latvijas nacionālo interešu interpretācijas. Latvijas ārpolitikas veidotāji ir apzinājušies, ka demokrātija un cilvēktiesības ir tikai viens no ārpolitikas aspektiem un ka tā klātesamība Latvijas attiecībās ar citām valstīm ir atkarīga ne tikai no Latvijas interesēm, bet arī citu valstu, piemēram, Azerbaidžānas un Vidusāzijas valstu, gatavības apspriest šos jautājumus un pieņemt palīdzību, kad Latvija ir bijusi gatava to sniegt. Kā jau bija prognozējams, pēc iestāšanās ES un *NATO* Latvija daudz aktīvāk sāka veidot attiecības ar tām valstīm, kas atrodas ārpus šīm organizācijām (jo īpaši ar postpadomju telpas valstīm) (sk.: Ozoliņa, Rostoks 2006).

Pirmajā Latvijas ārpolitikas pamatdokumentā, kas tika pieņemts pēc iestāšanās ES un *NATO*, “demokrātijas stiprināšana, globālās nabadzības un slimību izplatības novēršana” ir minēta kā viens no pieciem nozīmīgākajiem ārpolitikas mērķiem (sk.: LR ĀM 2006. Trešā sadaļa “Politikas pamatprincipi un mērķi”). Ņemot vērā to, ka līdz ar iestāšanos ES Latvija sāka īstenot apjomīgāku un sistemātisku palīdzības sniegšanu attīstības valstīm gan daudzpusēji (iemaksas ES budžetā), gan divpusēji, tad laikā pēc 2004. gada patiešām var novērot ievērojamu pieaugumu Latvijas sniegtās palīdzības apjomā, kas vērsta uz demokrātijas stiprināšanu un nabadzības apkarošanu citās valstīs.<sup>11</sup> Jāatzīmē, ka ir bijusi novērojama attīstības palīdzības sniegšanas un atbalsta reformu procesam

<sup>11</sup> Tomēr jāatzīmē, ka Latvija vairāk nekā 90% no sniegtās palīdzības īstenojusi ar obligāto iemaksu ES budžetā starpniecību, savukārt divpusējās attīstības sadarbības projektiem pieejamais finansējums augstāko punktu – 580 000 latu – sasniedza 2008. gadā neilgi pirms ekonomiskās krīzes sākuma.

ES austrumu kaimiņvalstīs saplūšana. Lai arī vairumam ES valstu attīstības sadarbības politika un Eiropas Kaimiņu politika (EKP) ir divas atsevišķas politikas, jo ES austrumu kaimiņvalstis nav starp nabadzīgākajām pasaules valstīm, tomēr Latvijas gadījumā šis nošķirums īsti nedarbojas, un atbalsts tādām valstīm kā Moldova, Gruzija un Ukraina tiek interpretēts kā attīstības palīdzības sniegšana. Paralēli šiem centieniem Latvija arī iesaistījās ASV vadītajās Irākas un Afganistānas operācijās, kuras arī zināmā mērā var uzskatīt par atbalstu demokrātijas izplatīšanai un nostiprināšanai.

Lai arī demokrātijas stiprināšana citās valstīs kļuva par vienu no Latvijas ārpolitikas pamatmērķiem, tomēr Latvijas pieeja šim jautājumam ir bijusi pragmatiska. Latvija centusies sniegt atbalstu tām postpadomju valstīm, kuras ir izrādījušas gatavību veikt demokrātiskas reformas. Līdz ar to attiecībās ar šīm valstīm atbalsts demokrātijai ir nozīmīgs attiecību komponents. Savukārt attiecībās ar tām valstīm, kuras nav izrādījušas vēlmi nostiprināt demokrātiju, demokrātijas komponents Latvijas ārpolitikā tikpat kā nav pamanāms. Attiecībās ar šīm valstīm uzsvars tiek likts uz Latvijas ekonomisko interešu realizāciju. Šī tendence skaidri parādās 15.2. tabulā, kurā ir apkopoti Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas (pilnībā vai daļēji) finansētie attīstības sadarbības projekti laika posmā no 2005. līdz 2010. gadam. Realizēto projektu sadalījums pa valstīm un gadiem liecina, ka Latvija lielākoties ir sniegusi palīdzību tām austrumu kaimiņvalstīm – Gruzijai un Moldovai, kuras ir vistālāk progresējušas attiecībās ar ES. Ņemot vērā to, ka Latvija attīstības sadarbības politikas ietvaros galvenokārt ir centusies realizēt projektus, kas saistīti ar atbalsta sniegšanu valsts pārvaldes sistēmas reformu veikšanai un pilsoniskajai sabiedrībai, liels attīstības sadarbības projektu skaits Gruzijā un Moldovā liecina par atbalsta sniegšanu šo valstu demokratizācijai.<sup>12</sup> Baltkrievija ir vienīgā nedemokrātiskā valsts šajā četru valstu grupā, kurā realizēts visai ievērojams skaits attīstības sadarbības projektu, taču tam par iemeslu ir fakts, ka Baltkrievija ir Latvijas kaimiņvalsts ar kopīgu robežu. Ja Baltkrievija būtu izvēlējusies demokratizācijas ceļu, tad var pieņemt, ka šajā valstī Latvija realizētu vislielāko attīstības sadarbības projektu skaitu.

15.2. tabula. Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas finansētie attīstības sadarbības projekti, 2005.–2010. g.<sup>13</sup>

Gads	Realizēto attīstības sadarbības projektu skaits				
	Gruzija	Moldova	Ukraina	Baltkrievija	Cita valsts
2005	3	8	0	0	0
2006	6	9	0	1	0
2007	10	15	9	6	2
2008	8	9	9	6	6
2009	2	0	1	0	0
2010	0	2	0	0	1
Kopā	29	43	19	13	9

Avots: LR ĀM 2014.

<sup>12</sup> Moldovas un Gruzijas līdzdalība Austrumu partnerības politikā ir vainagojusies ar vienošanos parakstīt Asociācijas līgumus ar ES, kas tika panākta 2013. gada novembrī Viļņas samita laikā. Asociācijas līgums parakstīts 2014. gada jūnijā.

<sup>13</sup> Sadaļā “Cita valsts” lielākoties iekļauti attīstības sadarbības projekti, kas realizēti Afganistānā, ņemot vērā Latvijas karavīru līdzdalību *ISAF* misijā šajā valstī. Armēnijā un Azerbaidžānā (abas valstis iekļaujas ES Austrumu partnerības politikā) pārskata periodā nav ticis realizēts neviens Latvijas Ārlietu ministrijas finansēts attīstības sadarbības projekts. Jāatzīmē arī tas, ka šajā tabulā ir iekļauti tikai tie attīstības sadarbības projekti, kurus pilnībā vai daļēji ir finansējusi Latvijas Ārlietu ministrija. Citu valsts pārvaldes iestāžu un pašvaldību realizētie attīstības sadarbības projekti tabulā nav iekļauti.

Kas attiecas uz tām Austrumu partnerības grupas valstīm, kuras līdz šim nav spērušas pārliecinošus soļus demokratizācijas virzienā vai arī ir izvēlējušās palikt Krievijas ietekmes sfērā (Azerbaidžāna, Armēnija, Baltkrievija), šajās valstīs attīstības sadarbības projektus Latvijas Ārlietu ministrija ir finansējusi vai nu ierobežotā apmērā (Baltkrievija), vai arī nav finansējusi nemaz (Armēnija, Azerbaidžāna). Taču tas nenozīmē, ka ar šīm valstīm (atskaitot Baltkrieviju, kas autoritārā režīma veikto politisko represiju dēļ ir nonākusi daļējā politiskā izolācijā) Latvija nav centusies veidot aktīvas attiecības. Tieši pretēji, ar Armēniju un, jo īpaši, ar Azerbaidžānu (pēc Latvijas iestāšanās ES) un ar Vidusāzijas valstīm (nedaudz vēlāk) ir centusies intensificēt attiecības, kuru pamatā ir abpusēja ekonomiskā ieinteresētība.

Par Latvijas ieinteresētību intensificēt attiecības ar ES austrumu kaimiņvalstīm liecina Latvijas augstāko amatpersonu (prezidentu, premjerministru, ministru, Saeimas priekšsēdētāju) vizītes tādās valstīs kā Armēnija, Azerbaidžāna, Kazahstāna, Kirgizstāna, Turkmenistāna, Uzbekistāna. Šo valstu augstākās amatpersonas ir oficiālās vizītēs apmeklējušas arī Latviju. Īpaši intensīvi pēc integrācijas ES ir veidojušas Latvijas attiecības ar Azerbaidžānu, pēc augstāko amatpersonu vizīšu skaita ievērojami pārspējot jebkuru citu no minētajām valstīm. Tiesa gan, centieni veidot intensīvākas attiecības ar Vidusāzijas valstīm ir radījuši Latvijas politiķiem arī neveiklas situācijas, jo žurnālistiem un politikas vērotājiem neizbēgami ir radušies jautājumi par to, vai šāda Latvijas kā demokrātiskas valsts rīcība ir attaisnojama. Tieši minētajā kontekstā droši vien būtu interpretējams Valsts prezidenta Andra Bērziņa neveiksmīgais izteikums, ka Turkmenistānā cilvēki ir brīvi, jo viņiem ir brīvība pārvietoties starp kalniem un Kaspijas jūru (sk.: Latvijas Radio 2013).

Demokrātijas atbalsta pasākumu īstenošanā nozīmīgs ir sabiedrības atbalsts, taču Latvijas iedzīvotāju viedoklis jautājumā par demokrātijas atbalstīšanu pasaulē ir neviennozīmīgs. SKDS 2014. gada aptaujas dati (sk. 15.3. tabulu) liecina, ka respondenti labākajā gadījumā ir gatavi sniegt atbalstu demokratizācijas procesiem Austrumu partnerības valstīs, lai arī šajā gadījumā *par* un *pret* viedokļi sadalās līdzīgi. Jautājumā par demokrātijas atbalstīšanu Vidusāzijas valstīs iedzīvotāju viedoklis ir krietni skeptiskāks, un vēl mazāk Latvijas iedzīvotāji ir gatavi atbalstīt demokrātiju citviet pasaulē. Ir grūti spriest par iemesliem, kāpēc atbalsts demokrātijas atbalstīšanai citās valstīs ir tik zems, taču var piedāvāt trīs iespējamus izskaidrojumus. Pirmkārt, Latvija ir maza valsts, tāpēc iedzīvotāji varētu būt skeptiski par tās iespējām atbalstīt demokrātijas izplatīšanu pasaulē. Otrkārt, Latvija ir viena no trūcīgākajām ES valstīm. Tā kā demokrātijas atbalstīšana citās valstīs būtu saistāma ar papildu izdevumiem, iedzīvotāji varētu skeptiski vērtēt šādu izdevumu lietderību. Treškārt, kopš Irākas kara 2003. gadā centieni izplatīt demokrātiju ir zināmā mērā diskreditēti Latvijas sabiedrībā, tāpēc iedzīvotāji pret tiem izturas ar skepsi. Līdz ar to demokratizācija tiek uztverta kā iekšējs process, un par tā atbalstīšanu no ārpuses vajadzētu lemt piesardzīgi.

### 15.3. tabula. Iedzīvotāju atbalsts Latvijas līdzdalībai demokrātijas izplatīšanā pasaulē

Jautājums: Cik lielā mērā Jūs atbalstāt Latvijas līdzdalību demokrātijas atbalstīšanā pasaulē?

	Atbalstu	Neatbalstu	Grūti pateikt/ NA
Austrumu partnerības valstis (Armēnija, Azerbaidžāna, Baltkrievija, Gruzija, Moldova, Ukraina)	39%	39%	22%
Vidusāzija (Kazahstāna, Kirgizstāna, Tadžikistāna, Turkmenistāna, Uzbekistāna)	28%	45%	27%
Citur pasaulē (Āzija, Āfrika, Latīņamerika u.c.)	21%	52%	27%

Avots: DA 2014, L2. tabula.

Var secināt, ka Latvijas ārpolitikā pastāv skaidrs nodalījums starp divu veidu kaimiņvalstīm. Pirmajā grupā ietilpst daļa no Austrumu partnerības politikas valstīm, kuras ir spērušas soļus demokratizācijas virzienā (Gruzija, Moldova, Ukraina), un attiecībās ar šīm valstīm demokratizācijas elements ir ļoti būtisks, lai arī ne vienmēr finansiālā ziņā pietiekami atbalstīts. Otrajā grupā ietilpst Vidusāzijas valstis un Azerbaidžāna, kurās pāreja uz demokrātiju nav notikusi. Tā kā šo valstu demokratizācija pārskatāmā nākotnē nav paredzama, tad Latvija ir izlēmusi demokrātijas elementu attiecībās ar Vidusāzijas valstīm neuzsvērt, tā vietā koncentrējoties uz politisko un ekonomisko attiecību nostiprināšanu.

### **15.6. Kādus pasākumus valsts īsteno (ja vispār īsteno), lai ņemtu vērā sabiedrības identificētās problēmas šajā jomā; kuri pasākumi ir prioritāri, kāds ir sabiedrības atbalsts? Kāda ir valdības mijiedarbība ar sabiedrību ārpolitikas veidošanā?**

Mijiedarbība starp ārpolitikas veidotājiem un sabiedrību parasti ir pastarpināta, un kā starpnieki darbojas politiskās partijas un dažādas interešu grupas, kā arī ārpolitikas eksperti. Sabiedrības viedokļa ietekme uz ārpolitiku parasti ir ierobežota. Piemēram, valdība izvēlējās atbalstīt ASV iebrukumu Irākā, lai gan vairāk nekā 80% Latvijas iedzīvotāju uzskatīja, ka šo karu nevajag atbalstīt.<sup>14</sup> Savukārt par apliecinājumu tam, ka iedzīvotāju viedoklis zināmā mērā tomēr ietekmē valsts ārpolitiku, var uzskatīt Latvijas iedzīvotāju piesardzīgo atbalstu palīdzības sniegšanai attīstības valstīm. Var apgalvot, ka politikas veidotājiem bija vienkāršāk nepiešķirt lielāku finansējumu divpusējo attīstības sadarbības projektu realizācijai, jo sabiedrības viedoklis šajā jautājumā dalījās. Laikā no 2004. līdz 2009. gadam to respondentu skaits, kuri uzskatīja, ka Latvijai ir jāsniedz sistemātiska palīdzība attīstības valstīm, palielinājās no 38% līdz 45%, tomēr 2009. gadā vēl joprojām šādam uzskatam nepiekrīta 38% respondentu.<sup>15</sup> Tādējādi var apgalvot, ka divpusējās attīstības palīdzības finansējuma palielināšanai ir bijis nelabvēlīgs sabiedriskās domas fons.

Lai gan sabiedrības piedalīšanās ārpolitikas veidošanā parasti ir visai ierobežota, kopš 2005. gada valdības mijiedarbībā ar sabiedrību ir vērojams būtisks progress. Tam ir divi iemesli. Pirmkārt, pārmaiņas skārušas ārpolitikas pamatdokumentu veidošanu un atskaitīšanās organizēšanu. Pirmajos gados pēc neatkarības atgūšanas Latvija nebija izstrādājusi savu ārpolitisko koncepciju, to argumentējot ar mainīgo starptautisko vidi (sk.: Ozoliņa 1994). Pirmā ārpolitikas koncepcija tika izstrādāta 1995. gadā, tā iezīmēja Latvijas ārpolitikas prioritātes nākamajiem 10 gadiem. Turpmākajos gados Latvijas ārpolitikas dokumentu darbības laikam ir bijusi tendence mazināties. 2006. gadā ārpolitikas pamatvirzieni tika plānoti piecu gadu ilgā posmā, savukārt kopš 2011. gada ārpolitikas plānošana un atskaitīšanās tiek nodrošināta ar ikgadēju Saeimas ārpolitikas debašu palīdzību, kas notiek, pamatojoties uz ārlietu ministra iesniegto ziņojumu par Latvijas ārpolitiku. Jāatzīmē, ka šādi ikgadēji ārpolitikas ziņojumi neizslēdz iespēju noteikt ilgtermiņa prioritātes, kā par to skaidri liecina tie četri ziņojumi, kas tapuši kopš 2011. gada, piemēram, gatavošanās Latvijas prezidentūrai ES Padomē 2015. gada pirmajā pusē ir tikusi pieminēta jau vairākos līdzšinējos ziņojumos.

Ārlietu ministra ikgadējā ziņojuma publiskošana un ārpolitikas debātes Saeimā nodrošina ciešāku saikni ar sabiedrību un pilda vēl vairākas citas nozīmīgas funkcijas. Kas attiecas uz plašāku sabiedrības iesaistīšanu, jānorāda, ka ārlietu ministra ziņojums tā sagatavošanas laikā tiek apspriests ar ārpolitikas ekspertiem un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, savukārt Saeimas debātes par ārpolitiku nodrošina plašāku publicitāti un līdz ar to arī labāku sabiedrības informētību

<sup>14</sup> *Latvijas faktu* veiktā aptauja liecināja, ka Latvijas iedzīvotāju atbalsts Irākas karam bija nedaudz mazāk kā 20% respondentu, bet SKDS veiktā aptauja liecināja, ka atbalsts iebrukumam Irākā bija nedaudz zem 10% respondentu. *Diena*, 2003, 6. febr.

<sup>15</sup> SKDS 2004–2009. Sīkāk par šo jautājumu sk.: Rostoks 2012b.

par ārpolitikas aktualitātēm. Saeimas ārpolitikas debates līdzās tādai svarīgai funkcijai kā saiknes ar sabiedrību stiprināšana veicina arī ārpolitikas vienotību, informē citu valstu diplomātisko personālu un nodrošina valdības atskaitīšanos Saeimas deputātiem. Ārlietu debates un ikgadējais ziņojums, kas izsmeltoši informē par Latvijas paveikto un plānoto ārpolitikā, ļauj plašākai sabiedrībai labāk saprast, ka ārpolitika nav viendimensionāla.<sup>16</sup> Latvija veido attiecības ar ļoti atšķirīgām valstīm un darbojas daudzās starptautiskās organizācijās, turklāt attiecībām ar citām valstīm ir ne tikai ekonomiskie un drošības, bet arī kultūras, sporta un dažādi citi aspekti. Līdz ar to regulāra pārskata sniegšana par Latvijas ārpolitiku palīdz izglītēt sabiedrību par norisēm un situāciju šajā jomā.

Otrkārt, piedzīvotā ekonomiskā krīze ir palielinājusi uzņēmēju interesi par to, kā ārlietu dienests varētu veicināt Latvijas eksportu. Šeit būtu vērts atzīmēt progresu divos nozīmīgos jautājumos.

Kopš 2009. gada ir uzlabojusies sadarbība starp uzņēmējiem un Ārlietu ministriju. Viens no pasākumiem, ko sāka īstenot 2009. gadā, bija sadarbības formāts “Ārlietu dienests Latvijas eksportam”, kas bija iecerēts kā regulāras Latvijas vēstnieku tikšanās ar nozīmīgāko tautsaimniecības nozaru pārstāvjiem, kurus interesē eksporta tirgi ārpus Latvijas. Šis diskusiju formāts turpina darboties arī 2014. gadā kā “Eksporta ABC”. Ārlietu ministrija ir apzinājusi Latvijas lielākos uz eksportu orientētos uzņēmumus un ir informējusi tos par ministrijas iespējām sniegt palīdzību sadarbības partneru meklēšanā ārpus Latvijas. Ārlietu ministrija kopumā ir kļuvusi atvērtāka sadarbībai ar uzņēmējiem.

Tā kā Ārlietu ministrija ir tikai viena no valsts pārvaldes institūcijām, kuras uzdevums ir veicināt ārējos ekonomiskos sakarus, būtisks ir jautājums par ārējo ekonomisko interešu pārstāvniecības koordināciju. Ar ekonomisko interešu pārstāvniecību nodarbojas Ekonomikas ministrijas pārraudzībā esošā Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra (LIAA) un Ārlietu ministrija. Ekonomiskā krīze radīja priekšnosacījumus gan ciešākai praktiskajai sadarbībai starp ĀM un LIAA, gan saskaņotāka koordinācijas mehānisma radīšanai. 2012. gada pavasarī tika izveidota Ārējās ekonomiskās politikas koordinācijas padome (ĀEPKP), ko vada ārlietu ministrs, bet priekšsēdētāja vietnieks ir ekonomikas ministrs. Padomē darbojas arī citu nozaru ministri, valsts iestāžu pārstāvji (to skaitā LIAA pārstāvis) un uzņēmēju organizācijas. ĀEPKP mērķis ir “nodrošināt saskaņotu valsts pārvaldes iestāžu un uzņēmēju organizāciju sadarbību sekmīgas ārējās ekonomiskās politikas veidošanā un īstenošanā Latvijas tautsaimniecības konkurētspējas celšanai un eksportspējas stiprināšanai”, kā arī “izslēgt sadrumstalotību ārējās ekonomiskās politikas atbalsta pasākumos informācijas apmaiņas, kā arī lēmumu pieņemšanas un īstenošanas procesā” (LR ĀM 2014).

Latvijas izkļūšanu no ekonomiskās krīzes un atgriešanos pie ekonomiskās izaugsmes ir veicinājuši Latvijas eksportētāji. Lai arī ir grūti noteikt, cik lielā mērā šo procesu ir sekmējusi ciešāka sadarbība starp uzņēmējiem un ārlietu dienestu, tomēr var pieņemt, ka sadarbības padziļināšanai un efektīvākai ārējo ekonomisko interešu pārstāvniecības koordinācijas mehānisma izveidošanai ir bijusi pozitīva ietekme uz Latvijas ekonomisko izaugsmi. Tiesa gan, ilgākā laika perspektīvā ārpolitikas ekonomizācija<sup>17</sup> var izrādīties problemātiska, jo ekonomisko interešu realizācija, piemēram, Vidusāzijas valstīs var ilgākā laika posmā radīt klasisko dilemmu starp (demokrātiskajām) vērtībām un (ekonomiskajām) interesēm, tādējādi sarežģījot Latvijas attiecības gan ar rietumvalstīm, gan arī ar Vidusāzijas valstīm.

<sup>16</sup> Sīkāk par Saeimas ārpolitikas debašu funkcijām sk.: Rostoks 2012a.

<sup>17</sup> Šeit galvenokārt ir runa par postpadomju telpas nedemokrātiskajām valstīm, par kurām Latvijas uzņēmējiem ir ievērojama interese.



## Kopvērtējums: virzība pēdējos desmit gados

	Ļoti labi	Labi	Apmierinoši	Slikti	Ļoti slikti
15.1.			X		
15.2.		X			
15.3.		X			
15.4.		X			
15.5.			X		
15.6.		X			

### Vislabākā iezīme

**Plaisas mazināšana starp ārpolitikas veidotājiem un sabiedrību.** Kopš iestāšanās ES un *NATO* Latvijas ārpolitika ir piedzīvojusi būtiskas pārmaiņas, un daudzas no tām ir pozitīvi vērtējamas. Mazinājusies ārpolitikas nošķirtība no citiem sektoriem (ekonomikas, kultūras, sociālās sfēras). Mūsdienās Latvijas uzņēmēji daudz lielākā mērā raugās uz ārpolitiku kā uz resursu, ko var izmantot uzņēmēju interešu realizācijai. Latvijas Ārlietu ministrija daudz lielākā mērā praksē realizē publisko diplomātiju un izmanto sociālos mediju, lai informētu sabiedrību par ārpolitikas aktualitātēm. Līdz ar Saeimas ārpolitikas debašu tradīcijas iedibināšanu publiskas diskusijas par ārpolitikas jautājumiem ir kļuvušas regulārākas, un tādējādi tās ne tikai informē Latvijas sabiedrību, bet arī sniedz ieguldījumu ārpolitikas vienotības stiprināšanā. Ir uzlabojusies arī sadarbība starp Ārlietu ministriju un nevalstisko sektoru.

### Visnopietnākā problēma

**Nepietiekams atbalsts demokrātiskajām reformām citās valstīs.** Lai gan demokrātijas atbalstīšana citās valstīs pēdējo desmit gadu laikā ir kļuvusi par nozīmīgu Latvijas ārpolitikas prioritāti, praktiskais atbalsts šai prioritātei ir bijis nepietiekams, kā rezultātā Latvija sniegtās divpusējās attīstības palīdzības ziņā ievērojami atpaliek no Igaunijas un Lietuvas. Vienlaikus Latvijas ārpolitikā ir nostiprinājies uzņēmēju interešu aizsardzības elements. Lai arī ekonomisko interešu pārstāvēniecība ārpolitikā pati par sevi nav nosodāma un ir pat vērtējama pozitīvi, tomēr bažas rada tas, ka nav pietiekami novērtēta demokrātijas atbalstīšanas nozīme nedemokrātiskajās valstīs, kurās darbojas Latvijas uzņēmēji. Autoritāro režīmu piedāvāto spēles noteikumu pieņemšana ilgākā laika posmā var radīt atsitienu, kas varētu kaitēt gan Latvijas kā demokrātiskas valsts tēlam, gan uzņēmēju interesēm.

### Ieteicamie uzlabojumi

**Lielāks atbalsts attīstības sadarbības un demokrātijas veicināšanas pasākumiem citās valstīs.** Lai arī pēckrīzes laikā divpusējās attīstības sadarbības projektiem atvēlētais Ārlietu ministrijas finansējums ir pieaudzis, tas joprojām ir nepietiekams. Latvijas rīcībā ir maz praktisku instrumentu, ar kuru palīdzību stiprināt demokratizāciju un labu pārvaldi partnervalstīs. Līdz šim nepietiekami novērtēta pozitīvā loma, kāda varētu būt attīstības sadarbības projektu realizācijai tajās postpadomju valstīs, par kurām interesējas Latvijas uzņēmēji. Šādos projektos vajadzētu būt klātesošam arī demokrātijas komponentam. Tiesa gan, ļoti būtiska ir arī tālāka demokrātijas konsolidēšana iekšpolitiski. Latvijai ir svarīgi panākt ekonomisko izaugsmi, sociālo stabilitāti, veicināt sabiedrības integrāciju, attīstīt izglītības un zinātnes nozari. Iedzīvotājos tas vairotu pārliecību, ka Latvija ir veiksmīga valsts, tādējādi demokrātija tiktu nostiprināta iekšpolitiski un radīti priekšnoteikumi tās atbalstīšanai citās valstīs.

### Literatūra

BSZI (2005). Baltijas Sociālo zinātņu institūts u.c. Pētījums “Latvijas iedzīvotāju, valsts amatpersonu un NVO attieksme pret patvērumu meklētājiem”. Rīga. Izgūts no: [http://cilvektiesibas.org.lv/site/record/docs/2012/07/12/patv\\_attiesm.pdf](http://cilvektiesibas.org.lv/site/record/docs/2012/07/12/patv_attiesm.pdf), 58 lpp. [šis un vairums citu šajā nodaļā izmantoto elektronisko resursu skatīti 2014. gada aprīlī].

DA (2014). 2014. gada demokrātijas audita vajadzībām veiktās iedzīvotāju aptaujas dati (aptaujas pasūtītājs – LU Sociālo zinātņu fakultāte, izpildītājs – SKDS). Valsts pētījumu programma “Nacionālā identitāte”. Sk. šā izdevuma 2. pielikumu; ar pilnīgiem aptaujas rezultātiem var iepazīties LU SZF mājaslapā.

Diena (2014). Raidījums: Uz Krieviju eksportējošie Latvijas uzņēmumi jau cieš zaudējumus. *Diena.lv*, 23.03.2014. Izgūts no: <http://www.diena.lv/latvija/zinas/raidijums-uz-krieviju-eksportejosie-latvijas-uznemumi-jau-cies-zaudejumus-14049246>

Doyle, M. V. (1983). Kant, liberal legacies, and foreign affairs. *Philosophy and Public Affairs*, 12 (3), pp. 205–235.

Drezner, D. W. (1999). *The Sanctions Paradox. Economic Statecraft and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Latvijas Radio (2013). Žurnālisti un klausītāji izvaicā valsts prezidentu Andri Bērziņu. Raidījums “Krustpunktā”. Latvijas Radio 1. 20.05.2013., plkst. 13:06–14:00. Izgūts no: <http://www.latvijasradio.lv/program/1/2013/05/20130520.htm>

Layne, C. (1994). Kant or can't: The myth of the democratic peace. *International Security*, 19 (2), pp. 5–49.

Lerhis, A., Kudors, A., Indāns, I. (2007). *Ārvalstu ietekme uz sabiedrības etniskās integrācijas procesu Latvijā*. Rīga: Austrumeiropas politisko pētījumu centrs.

Levada Center (2013). Russian Public Opinion 2012–2013. Levada Analytical Center, pp. 173–175. Izgūts no: <http://www.levada.ru/books/obshchestvennoe-mnenie-2012-eng>

LR ĀM (2006). Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. *Latvijas ārpolitikas pamatnostādnes 2006.–2010. gadam*. Rīga: Latvijas Ārlietu ministrija.

LR ĀM (2014). Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas mājaslapa. Izgūts no: <http://www.mfa.gov.lv/lv/Arpolitika/Attistibas-sadarbiba/palidziba/>

LR EM (2013). Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību*. Rīga: Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija.

LR IeM (2006). Latvijas Republikas Iekšlietu ministrija. Par Vienotās patvēruma un migrācijas vadības sistēmas attīstības programmu. Izgūts no: <http://www.iem.gov.lv/lat/aktualitates/arhivs/?doc=13137>

LR PMLP (2014a). Latvijas Republikas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes mājaslapa. Starptautiskie noteikumi. Izgūts no: <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/tiesibu-akti/starptautiskie-noteikumi.html>

LR PMLP (2014b). Latvijas Republikas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes mājaslapa. Patvēruma meklētāji. Izgūts no: <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/patveruma-mekletaji.html>

Lursoft (2014b). Uzkrātās ārvalstu tiešās investīcijas pērn sasniegušas 4,849 mld. Ls. Izgūts no: <http://www.lursoft.lv/press/2014/01/10/Uzkratas-arvalstu-tiesas-investicijas-pern-sasniegusas-4,849mld-ls> [skatīts 02.06.2014.].

Lursoft (2014b). *Lursoft*. Statistika. Izgūts no: [https://www.lursoft.lv/lursoft\\_statistika/?&id=501](https://www.lursoft.lv/lursoft_statistika/?&id=501) [skatīts 02.06.2014.].

LU SZF (2013). Valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte” ietvaros veiktā aptauja “Nevienlīdzība, integrācija, teritorija un ilgtspējīga attīstība”. LU SZF.

Makarovs, V. (2009). Krievijas – Gruzijas konflikts un Latvijas sabiedrības integrācija. No: *Gruzijas – Krievijas karš: secinājumi un mājasdarbi Latvijai un sabiedrotājiem*. Red. T. Rostoks. Rīga: Sorosa fonds – Latvija. Izgūts no: [lii.lv/site/attachments/17/01/1012/Ru-Gruzija-kars.pdf](http://lii.lv/site/attachments/17/01/1012/Ru-Gruzija-kars.pdf)

Mažeiks, J. (2014). Ž. Ozoliņas saruna ar Latvijas vēstnieku ANO Jāni Mažeiku 2014. gada 5. maijā.

- Muižnieks, N. (ed.) (2006). *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimension*. Rīga: University of Latvia Press.
- Muižnieks, N. (ed.) (2008). *Manufacturing Enemy Images? Russian Media Portrayal of Latvia*. Rīga: University of Latvia Press.
- Muižnieks, N. (2011). *Latvian-Russian Relations: Dynamics since Latvia's Accession to the EU and NATO*. Rīga: University of Latvia Press.
- NEPLP (2014). NEPLP prasa *Viasat* pārtraukt *Rossija RTR* retranslāciju Latvijā. NEPLP, 10.04.2014. Izgūts no: <http://www.neplpadome.lv/lv/sakums/padome/padomes-sedes/sedes-sadalas/neplp-prasa-viasat-partraukt-rossija-rtr-retranslaciju-latvija.html>
- Oneal, J. R., Russett, B. M. (1997). The classical liberals were right: Democracy, interdependence, and conflict, 1950–1985. *International Studies Quarterly*, 41 (2), pp. 267–294.
- Owen, J. M. (1994). How Liberalism produces democratic peace. *International Security*, 19 (2), pp. 87–125.
- Ozoliņa, Ž. (1994). *Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas ārpolitiskās darbības izvērtējums*. Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 1994.
- Ozoliņa, Ž. (red.) (2007). *Latvija – Krievija – X*. Rīga: Zinātne.
- Ozoliņa, Ž., Ziemele, I. (2005). Demokrātijas starptautiskā dimensija. No: *Cik demokrātiska ir Latvija*. Red. J. Rozenvalds. Rīga: Latvijas Universitāte, 183.–198. lpp.
- Ozoliņa, Ž., Rostoks, T. (2006). Eastern and Western Latvian foreign policy after 1999: A comparative quantitative approach. In: *Expanding Borders: Communities and Identities*. Ed. by Ž. Ozoliņa. Rīga: University of Latvia Press, pp. 341–361.
- Rostoks, T. (2012a). Cilvēkdrošība Saeimas debatēs par ārpolitikas jautājumiem. No: *Cilvēkdrošība Latvijā un pasaulē: no idejas līdz praksei*. Red. Ž. Ozoliņa. Rīga: Zinātne, 248.–251. lpp.
- Rostoks, T. (2012b). Cilvēkdrošība Latvijas attīstības sadarbības politikā: izpratne ir, atbalsta nav. No: *Cilvēkdrošība Latvijā un pasaulē: no idejas līdz praksei*. Red. Ž. Ozoliņa. Rīga: Zinātne, 274.–296. lpp.
- SKDS (2002–2014). SKDS veiktie pētījumi.
- Sprūds, A. (ed.) (2012). *The Economic Presence of Russia and Belarus in the Baltic States: Risks and Opportunities*. Rīga: Mantojums.



# PIELIKUMI





## 1. pielikums

**2005. un 2014. gada Latvijas demokrātijas auditu un  
2007. gada Latvijas demokrātijas monitoringa  
vērtējumu salīdzinājums**

2014. gada demokrātijas audita jautājumi	2005. g. vērtējumi	2007. g. vērtējumi	2014. g. vērtējumi	2014 salīdzinājumā ar 2007	2014 salīdzinājumā ar 2005
<b>1. Politiskā nācija un pilsonība</b>					
1.1. Cik lielā mērā politiskā nācija un valsts pilsonība aptver visus valsts iedzīvotājus?	4 <sup>1</sup> , 2 <sup>2</sup>	2	4 <sup>1</sup> , 2 <sup>2</sup>	↗	=
1.2. Cik lielā mērā tiek atzītas kultūru atšķirības; vai minoritāšu tiesības tiek labi aizsargātas?	3	3	3	=	=
1.3. Cik liela vienprātība valda jautājumā par valsts robežām un konstitucionālo kārtību?	4 <sup>3</sup> , 3 <sup>4</sup>	3	4 <sup>3</sup> , 5 <sup>4</sup>	=	↗
1.4. Ciktāl konstitucionālie noteikumi un politiskā kārtība veicina to, lai galvenās sabiedrības šķeltnes tiktu mazinātas vai pat likvidētas?	4	4	4 <sup>1</sup> , 2 <sup>2</sup>	↘	↘
1.5. Cik neitrālas un ietverošas ir Satversmes grozījumu procedūras?	4	4	4	=	=
<b>2. Likuma vara un taisnīguma nodrošināšana</b>					
2.1. Cik lielā mērā valsts teritorijā darbojas likuma vara?	4	4	2	=	↘
2.2. Cik lielā mērā visas amatpersonas, veicot savas funkcijas, ir pakļautas likuma varai; vai likumdošana ir caurskatāma?	3	3	3	=	=
2.3. Cik neatkarīgas no izpildvaras ir tiesas un tiesneši, cik lielā mērā tie ir pasargāti no jebkādas iejaukšanās savā darbībā?	3	3	3	=	=
2.4. Cik vienlīdzīga un droša ir pilsoņu piekļuve taisnīgai un savlaicīgai tiesai, cik plašas ir viņu iespējas saņemt kompensāciju par valsts pārvaldes iestāžu kļūdām?	1	3	2	↘	↗

<sup>1</sup> Likumdošana.

<sup>2</sup> Faktiskā situācija.

<sup>3</sup> Konstitucionālās normas.

<sup>4</sup> Robežas.

2014. gada demokrātijas audita jautājumi	2005. g. vērtējumi	2007. g. vērtējumi	2014. g. vērtējumi	2014 salīdzinājumā ar 2007	2014 salīdzinājumā ar 2005
2.5. Ciktāl kriminālprocess un sodu sistēma savā darbībā nodrošina neieinteresētu un vienlīdzīgu izturēšanos pret visiem?	3	3	3	=	=
2.6. Cik lielā mērā cilvēki uzticas tiesu sistēmas spējai nodrošināt godīgu un efektīvu tiesu?	2	2	3	↗	↗
<b>3. Pilsoniskās un politiskās tiesības</b>					
3.1. Cik lielā mērā cilvēki ir pasargāti no fiziskas vardarbības un cik lielā mērā viņi izjūt bailes no vardarbības?	3	3	3	=	=
3.2. Cik efektīva un vienlīdzīga ir pārvietošanās, vārda, pulcēšanās un biedrošanās brīvību aizsardzība?	3	3	3	=	=
3.3. Cik lielā mērā ir garantētas ikviena tiesības praktizēt savu reliģiju, valodu un kultūru?	3	3	3	=	=
3.4. Cik brīvas no aizskārumiem un iebiedēšanas ir personas un grupas, kas strādā, lai uzlabotu cilvēktiesību stāvokli?	4	3	4	↗	=
3.5. Kādi pasākumi ir veikti, lai novērstu publiski identificētās problēmas pilsonisko un politisko tiesību jomā, un cik lielā mērā tām ir piešķirta politiska prioritāte un sabiedrības atbalsts?	3	3	3	=	=
<b>4. Ekonomiskās un sociālās tiesības</b>					
4.1. Cik lielā mērā darba un sociālā aizsardzība ir pieejama visiem iedzīvotājiem bez diskriminācijas?	3	3	3	=	=
4.2. Cik efektīvi un vienlīdzīgi ir nodrošinātas iedzīvotāju pamatvajadzības, ieskaitot atbilstošu pārtiku, pajumti un tīru ūdeni?	2	2	3	↗	↗
4.3. Cik lielā mērā iedzīvotāju veselība ir aizsargāta visās dzīves jomās un posmos?	1	2	1	↘	=
4.4. Cik plašas un aptverošas ir tiesības uz izglītību, ieskaitot izglītību pilsoņu tiesībās un pienākumos?	4	3	3	=	↘
4.5. Cik brīvas ir arodbiedrības un citas ar darba jautājumiem saistītas asociācijas savu biedru organizēšanā un viņu interešu pārstāvēšanā?	3	3	3	=	=
4.6. Cik stingri un skaidri ir uzņēmumu darbības noteikumi, cik efektīvi uzņēmumi tiek regulēti sabiedrības interesēs?	3	4	3	↘	=

2014. gada demokrātijas audita jautājumi	2005. g. vērtējumi	2007. g. vērtējumi	2014. g. vērtējumi	2014 salīdzinājumā ar 2007	2014 salīdzinājumā ar 2005
<b>5. Brīvas un godīgas vēlēšanas</b>					
5.1. Cik lielā mērā valdības vai parlamentāra amata ieņemšana ir atkarīga no sāncensīgu vēlēšanu iznākuma; cik bieži vēlēšanu rezultātā mainās valdošās partijas vai amatpersonas?	5	3	4	↗	↘
5.2. Cik iekļaujošas un pilsoņiem pieejamas ir vēletāju reģistrācijas un vēlēšanu procedūras? Cik lielā mērā tās ir neatkarīgas no valdības un partiju kontroles un nav pakļautas iespaidošanai?	4	4	5	↗	↗
5.3. Cik godīgas ir partiju un kandidātu reģistrācijas procedūras? Cik godīga ir viņu piekļūšana plašsaziņas līdzekļiem un citiem publiskās komunikācijas veidiem?	2	2	4	↑	↑
5.4. Cik efektīvu izvēli vēletājiem nodrošina vēlēšanu un partiju sistēma, cik vienlīdzīgi viņu balsis tiek ņemtas vērā, cik lielā mērā likumdevējas varas struktūra un izpildvaras uzbūve atspoguļo vēletāju izvēli?	4	4	4	=	=
5.5. Ciktāl likumdevēja vara atspoguļo vēletāju sociālo sastāvu?	3	3	4	↗	↗
5.6. Cik liela elektorāta daļa piedalās vēlēšanās; cik lielā mērā visi politiskie spēki valstī un ārpus tās atzīst vēlēšanu rezultātus?	5	5	4	↘	↘
<b>6. Politisko partiju demokrātiskā loma</b>					
6.1. Cik brīvi partijas var veidoties, papildināties ar jauniem biedriem un cīnīties par amatiem?	4	4	4	=	=
6.2. Cik efektīva ir partiju sistēma valdību veidošanā un to stabilas darbības nodrošināšanā?	2	2	2	=	=
6.3. Cik brīvi opozīcija vai pie varas neesošās partijas var organizēties likumdevēja ietvaros, cik efektīvi tās var darboties, nodrošinot valdības atbildīgumu?	4	4	4	=	=
6.4. Cik taisnīgi un efektīvi ir likumi, kas regulē partiju disciplīnu Saeimā?	4	4	4	=	=
6.5. Cik lielā mērā partijas biedri spēj ietekmēt partijas politiku un deputāta kandidātu izvēli?	2	2	2	=	=
6.6. Cik lielā mērā partiju finansēšanas sistēma novērš partiju atkarību no šaurām interesēm?	1	1	1	=	=

2014. gada demokrātijas audita jautājumi	2005. g. vērtējumi	2007. g. vērtējumi	2014. g. vērtējumi	2014 salīdzinājumā ar 2007	2014 salīdzinājumā ar 2005
6.7. Cik lielu atbalstu partijas saņem no dažādām etniskām, reliģiskām un lingvistiskām grupām?	2	2	2	=	=
6.8. Kādi pasākumi ir veikti, lai novērstu publiski identificētās problēmas partiju darbībā? Cik prioritāri tie ir, vai tiem ir sabiedrības atbalsts?	3	Nav atbildes	4	-	↗
<b>7. Efektīva un atbildīga pārvalde</b>					
7.1. Cik efektīvi valdība var īstenot sabiedrības interesēm atbilstošu rīcībpolitiku; kādi resursi ir valdības rīcībā?	3	3	4	↗	↗
7.2. Cik efektīva ir ievēlēto politiķu kontrole pār publisko pārvaldi un izpildvaras struktūrām?	3	3	3	=	=
7.3. Cik atvērtas, vienlīdzīgas un sistemātiskas ir sabiedrības līdzdalības procedūras publiskajā pārvaldē?	3	3	5	↑	↑
7.4. Cik pieejami ir publiskie pakalpojumi; cik strukturēts un sistemātisks ir konsultāciju process ar pakalpojumu sniedzējiem?	3	3	4	↗	↗
7.5. Cik efektīvi tiek realizētas iedzīvotāju tiesības saņemt informāciju no publiskās pārvaldes?	2	3	4	↗	↑
7.6. Cik lielā mērā sabiedrība uzticas valdībai un paļaujas uz tās spējām risināt sabiedrībai nozīmīgas problēmas; cik lielā mērā sabiedrība tic savām iespējām ietekmēt valdības rīcību?	1 <sup>5</sup> , 3 <sup>6</sup>	1 <sup>5</sup> , 2 <sup>6</sup>	3	↗	↗
<b>8. Likumdevēja demokrātiskā efektivitāte</b>					
8.1. Cik neatkarīgs no izpildvaras ir likumdevējs, cik brīvi tā locekļi var paust savu viedokli?	Nav jautāts šādā formā	Nav jautāts šādā formā	3	-	-
8.2. Cik plašas un efektīvas ir likumdevēja pilnvaras ierosināt, uzraudzīt un grozīt likumdošanu?	2	2	3	↗	↗
8.3. Cik plašas un efektīvas ir likumdevēja iespējas izvērtēt izpildvaras darbu un prasīt pārskatu par tās darbību?	2	3	3	=	↗
8.4. Cik stingras ir procedūras nodokļu un izdevumu apstiprināšanā un uzraudzībā?	Nav jautāts šādā formā	Nav jautāts šādā formā	4	-	-

<sup>5</sup> Valdība.

<sup>6</sup> Pašvaldības.



2014. gada demokrātijas audita jautājumi	2005. g. vērtējumi	2007. g. vērtējumi	2014. g. vērtējumi	2014 salīdzinājumā ar 2007	2014 salīdzinājumā ar 2005
8.5. Cik brīvi partijas un grupas var organizēties likumdevējā un sniegt ieguldījumu tā darbībā?	Nav jautāts šādā formā	Nav jautāts šādā formā	4	-	-
8.6. Cik plašas procedūras paredzētas likumdevēja konsultācijām ar sabiedrību un svarīgākajām interešu grupām?	Nav jautāts šādā formā	Nav jautāts šādā formā	3	-	-
8.7. Cik pieejami vēlētajiem ir ievēlētie pārstāvji ?	4	Nav atbildes	4	-	=
8.8. Cik lielā mērā likumdevējs nodrošina forumu apspriešanai un debatēm par sabiedrībai aktuāliem jautājumiem?	Nav jautāts šādā formā	Nav jautāts šādā formā	3	-	-
<b>9. Civiltā kontrole pār spēka struktūrām</b>					
9.1. Cik lielā mērā policija un drošības iestādes ir publiski atbildīgas par savu darbu?	3	3	3	=	=
9.2. Cik lielā mērā armijas, policijas un drošības dienestu struktūras atspoguļo visas sabiedrības sociālo struktūru?	4	4	4	=	=
<b>10. Godaprāts sabiedrības dzīvē</b>					
10.1. Cik efektīva ir valsts amatu nošķiršana no amatpersonu personiskajām, biznesa un ģimenes interesēm?	2	2	3	↗	↗
10.2. Cik efektīvi ir pasākumi, kuru mērķis ir pasargāt amatpersonas un sabiedrību no iesaistīšanās kukuļošanā?	2	3	3	=	↗
10.3. Cik tāl vēlēšanu, kandidātu un vēlēto pārstāvju finansēšanas procedūras pasargā tos no pakļaušanās atsevišķu grupējumu interesēm?	3	2	3	↗	=
10.4. Cik tāl tiek kontrolēta spēcīgu uzņēmumu un biznesa interešu ietekme uz sabiedrisko rīcībpolitiku un cik lielā mērā tie nav saistīti ar korupciju, tostarp ar starptautisko korupciju?	1	1	2	↗	↗
10.5. Cik lielā mērā sabiedrībā valda pārlicība, ka amatpersonas un valsts dienesti nav saistīti ar korupciju?	2	2	3	↗	↗
<b>11. Plašsaziņas līdzekļi demokrātiskā sabiedrībā</b>					
11.1. Cik lielā mērā mediji ir neatkarīgi no valdības; cik lielā mērā mediju tirgū dominē to īpašnieki; cik lielā mērā mediji ir neatkarīgi no ārvalstu valdību un multinacionālu kompāniju ietekmes?	3	3	2	↘	↘
11.2. Cik lielā mērā mediji sniedz ieskatu dažādos viedokļos un cik pieejami tie ir dažādām sabiedrības grupām?	3	3	3	=	=

2014. gada demokrātijas audita jautājumi	2005. g. vērtējumi	2007. g. vērtējumi	2014. g. vērtējumi	2014 salīdzinājumā ar 2007	2014 salīdzinājumā ar 2005
11.3. Cik efektīvi ir mediji un citas neatkarīgās institūcijas, pētot valdības un spēcīgu korporāciju darbību?	2	3	2	↘	=
11.4. Cik brīvi ir žurnālisti no ierobežojošiem likumiem, kritikas un iebiedēšanas?	2	2	3	↗	↗
11.5. Cik brīvi ir pilsoņi no mediju iejaukšanās un vajāšanas?	4	4	4	=	=
<b>12. Politiskā līdzdalība</b>					
12.1. Cik plaša ir brīvprātīgo asociāciju, pilsoņu grupu, sociālo kustību loks, un cik lielā mērā šīs kustības ir neatkarīgas no valdības?	3	3	3	=	=
12.2. Cik daudz iedzīvotāju piedalās brīvprātīgās aktivitātēs, pašpārvaldes un nevalstiskās organizācijās un citā brīvprātīgā darbā?	3	3	2	↘	↘
12.3. Cik plaša ir sieviešu līdzdalība politiskajā dzīvē un visu līmeņu publiskajā pārvaldē?	3	3	3	=	=
<b>13. Decentralizācija</b>					
13.1. Cik neatkarīgi no centrālās valdības ir pārvaldes vietējos līmeņos pieņemtie lēmumi; cik liels ir vietējās pārvaldes struktūru rīcībā esošais varas un resursu apjoms, lai tās varētu pildīt nepieciešamās funkcijas?	3	3	3	=	=
13.2. Ciktāl vietējā līmeņa pārvaldes struktūras ir atkarīgas no brīvām un godīgām vēlēšanām, ciktāl to darbība atbilst atklātības, atbildības un atsaucīguma kritērijiem?	4	4	3	↘	↘
13.3. Cik plaša ir vietējā līmeņa pārvaldes struktūru un atbilstošu institūciju un apvienību mijiedarbība politikas veidošanā un īstenošanā, pakalpojumu nodrošināšanā?	3	3	4	↗	↗
<b>14. Politiskā kultūra un demokrātija</b>					
14.1. Cik augstu Latvijas iedzīvotāji vērtē politiķu un amatpersonu atsaucību un savas spējas ietekmēt politiskos lēmumus valstī?	Nav jautāts šādā formā	Nav jautāts šādā formā	2	-	-
14.2. Cik lielā mērā Latvijas iedzīvotāji ir pārliecināti par savu spēju ietekmēt politiskos lēmumus?	Nav jautāts šādā formā	Nav jautāts šādā formā	2	-	-
14.3. Cik lielā mērā politiskās kultūras pamatievīzes Latvijā rada labvēlīgu vidi demokratizācijas procesiem?	Nav jautāts šādā formā	Nav jautāts šādā formā	4	-	-

2014. gada demokrātijas audita jautājumi	2005. g. vērtējumi	2007. g. vērtējumi	2014. g. vērtējumi	2014 salīdzinājumā ar 2007	2014 salīdzinājumā ar 2005
14.4. Cik lielā mērā Latvijas lielāko etnolingvistisko grupu savstarpējā uztvere veicina demokratizācijas procesus Latvijā?	Nav jautāts šādā formā	Nav jautāts šādā formā	3 <sup>7</sup> , 2 <sup>8</sup>	-	-
<b>15. Demokrātijas starptautiskā dimensija</b>					
15.1. Cik brīva ir valsts pārvaldība no pakļaušanās ārējiem aģentiem ekonomiskā, politiskā un kultūras jomā?	3	4	3	↘	=
15.2. Cik lielā mērā valdības attiecības ar starptautiskajām organizācijām pamatojas uz partnerības un atklātības principiem?	4	4	4	=	=
15.3. Kā valdība atbalsta ANO cilvēktiesību instrumentus un mehānismus un ievēro starptautiskās tiesības?	3	4	4	=	↗
15.4. Kā valdība ievēro starptautiskās saistības attiecībā uz bēgļiem un patvēruma meklētājiem; vai imigrācijas politika ir brīva no patvaļīgas un sistemātiskas diskriminācijas?	3	4	4	=	↗
15.5. Cik konsekventa ir valdība, atbalstot cilvēktiesības un demokrātiju pasaulē?	3	4	3	↘	=
15.6. Kādus pasākumus valsts īsteno (ja vispār īsteno), lai ņemtu vērā sabiedrības identificētās problēmas šajā jomā; kuri pasākumi ir prioritāri, kāds ir sabiedrības atbalsts? Kāda ir valdības mijiedarbība ar sabiedrību ārpolitikas veidošanā?	Nav jautāts šādā formā	Nav jautāts šādā formā	4	-	-

<sup>7</sup> Sabiedrības līmenī.

<sup>8</sup> Politiskās elites līmenī.



## 2. pielikums

## Latvijas iedzīvotāju aptauja

## Aptaujas tehniskā informācija

PĒTĪJUMA VEICĒJS	Pētījumu centrs SKDS
ĢENERĀLAIS KOPUMS	Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji vecumā no 18 līdz 74 gadiem
PLĀNOTĀS IZLASES APJOMS	1000 respondenti (ģenerālajam kopumam reprezentatīva izlase)
SASNIEGTĀS IZLASES APJOMS	1000 respondenti ( <b>t.sk. 825 LR pilsoņi</b> )
IZLASES METODE	Stratificētā nejaušā izlase
STRATIFIKĀCIJAS PAZĪMES	Administratīvi teritoriālā
APTAUJAS VEIKŠANAS METODE	Tiešās intervijas respondentu dzīves vietās
ĢEOGRĀFISKAIS PĀRKLĀJUMS	Visi Latvijas reģioni (125 izlases punkti)
APTAUJAS VEIKŠANAS LAIKS	No 04.04.2014. līdz 16.04.2014.

## SASNIEGTĀS IZLASES SALĪDZINĀJUMS AR IEDZĪVOTĀJU STATISTIKU

	Respondentu skaits izlasē (%) pirms svēršanas*	Respondentu skaits izlasē (%) pēc svēršanas*	LR IeM PMLP Iedz. reģ. dati uz 07.02.2014.
KOPĀ	100.0	100.0	100.0

## REĢIONS

Rīga	31.3	32.3	32.3
Pierīga	18.1	17.8	17.8
Vidzeme	11.3	10.1	10.1
Kurzeme	12.6	12.9	12.9
Zemgale	11.1	12.2	12.2
Latgale	15.6	14.7	14.7

## DZIMUMS

Vīrieši	43.1	47.5	47.5
Sievietes	56.9	52.5	52.5

## TAUTĪBA

Latvieši	56.4	58.3	58.3
Citi	43.6	41.7	41.7

## VECUMS

18–24 g.v.	11.8	11.9	11.9
25–34 g.v.	17.9	20.6	20.6
35–44 g.v.	17.5	18.7	18.7
45–54 g.v.	19.5	19.1	19.1
55–74 g.v.	33.3	29.7	29.7

## STATUSS

Strādājošie	57.3	59.6
Nestrādājošie	42.7	40.4

## IZGLĪTĪBA

Pamatizglītība	11.4	11.2
Vidējā, vidējā profesionālā	64.6	64.3
Augstākā	24.0	24.5

## PILSONĪBA

LR pilsoņi	82.5	83.7
Respondenti bez LR pilsonības	17.5	16.3

\* Dati tika svērti pēc pazīmēm: reģions, tautība, dzimums, vecums.



## Kopējais atbilžu sadalījums

### P2. Ja rīt notiktu LR Saeimas vēlēšanas, par kuru politisko partiju vai apvienību Jūs balsotu?

		Nesvērts skaits	Kol %
Ja rīt notiktu LR Saeimas vēlēšanas, par kuru politisko partiju vai apvienību Jūs balsotu?	Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija	5	.5%
	Reformu partija	7	.9%
	Kristīgi demokrātiskā savienība	7	.8%
	Politisko partiju apvienība "Saskaņas centrs"	175	21.1%
	Latvijas Krievu savienība (bij. PCTVL)	9	1.0%
	Vienotība	129	15.7%
	Nacionālā apvienība "Visu Latvijai!"-"Tēvzemei un Brīvībai/LNNK"	69	8.7%
	Partija „Latvijas attīstībai” (līderis E.Repše)	9	1.1%
	Partija „Vienoti Latvijai” (līderis A.Šlesers)	8	1.0%
	Zaļo un Zemnieku savienība	97	11.6%
	Partija „Par dzimto valodu!” (līderis V.Lindermans)	7	.8%
	Latvijas Reģionu apvienība	5	.6%
	Partija, kuras līdere būs I.Sudraba	43	5.3%
	Cita partija	2	.2%
	Nezinu/ NA	168	20.4%
	Nepiedalīsies vēlēšanās	85	10.3%
	Kopā	825	100.0%

Bāze: LR pilsoņi, n=825

### Kategorijā "Cita partija" ietilpst:

Latgales partija  
Suverenitāte

minēts 1 reizi  
minēts 1 reizi

### P4. Lūdzu, atzīmējiet, cik lielā mērā Jūs uzticaties šādām valsts un sabiedriskajām institūcijām: pilnībā uzticaties, drīzāk uzticaties, drīzāk neuzticaties, pilnīgi neuzticaties!

	Pilnībā uzticos		Drīzāk uzticos		Drīzāk neuzticos		Pilnīgi neuzticos		Nezin/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Kol %	Nesvērts skaits	Kol %	Nesvērts skaits	Kol %	Nesvērts skaits	Kol %	Nesvērts skaits	Kol %	Nesvērts skaits	Kol %
Saeima	20	2.0%	202	20.2%	439	44.0%	276	27.4%	63	6.4%	1000	100.0%
Arodbiedrības	25	2.5%	262	26.3%	222	22.2%	188	18.8%	303	30.3%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

### P4. Lūdzu, atzīmējiet, cik lielā mērā Jūs uzticaties šādām valsts un sabiedriskajām institūcijām: pilnībā uzticaties, drīzāk uzticaties, drīzāk neuzticaties, pilnīgi neuzticaties!

	Uzticos		Neuzticos		Nezin/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%
Saeima	222	22.2%	715	71.4%	63	6.4%	1000	100.0%
Arodbiedrības	287	28.8%	410	41.0%	303	30.3%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

### A0. Vai Jūs šobrīd strādājat algotu darbu?

		Nesvērts skaits	Kol %
Vai Jūs šobrīd strādājat algotu darbu?	Jā	557	57.9%
	Nē	443	42.1%
	Kopā	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**A2. Vai par Jums tiek maksāts sociālais nodoklis?**

		Nesvērts skaits	Kol %
Vai par Jums tiek maksāts sociālais nodoklis?	Jā, pilnībā	434	77.8%
	Jā, daļēji	69	12.5%
	Nē	28	4.9%
	Grūti pateikt/ NA	26	4.8%
Kopā		557	100.0%

Bāze: respondenti, kuri šobrīd strādā algotu darbu, n=557

**A3. Tiek daudz runāts par pensijām un to vēlamu apjomu, izteikti priekšlikumi par to, kā palielināt sociālo budžetu, lai būtu, no kā šīs pensijas maksāt utt.**

Es nolasišu vairākus izskanējušos apgalvojumus, bet Jūs man pasakiet, vai Jūs tiem pilnīgi piekrītat, drīzāk piekrītat, drīzāk nepiekrītat vai pilnīgi nepiekrītat.

	Pilnīgi piekrītu		Drīzāk piekrītu		Drīzāk nepiekrītu		Pilnīgi nepiekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%
Kaut arī Latvijā pastāv ievērojamas atšķirības pensiju lielumā, ir jāsauglabā pašreizējā pensiju piešķiršanas kārtība	48	4.7%	206	20.7%	260	25.8%	276	27.6%	210	21.2%	1000	100.0%
Visiem Latvijas pensionāriem vajadzētu saņemt piemaksas par darba stāžu pirms 1996.gada	661	65.2%	234	24.0%	24	2.6%	5	.5%	76	7.7%	1000	100.0%
Jāatvieglo darbaspēka iebraukšana valstī, lai palielinātos iemaksas sociālajā budžetā	102	10.0%	162	16.1%	235	23.6%	364	36.7%	137	13.6%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**A3. Tiek daudz runāts par pensijām un to vēlamu apjomu, izteikti priekšlikumi par to, kā palielināt sociālo budžetu, lai būtu, no kā šīs pensijas maksāt u.t.t.**

Es nolasišu vairākus izskanējušos apgalvojumus, bet Jūs man pasakiet, vai Jūs tiem pilnīgi piekrītat, drīzāk piekrītat, drīzāk nepiekrītat vai pilnīgi nepiekrītat!

	Piekrītu		Nepiekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%
Kaut arī Latvijā pastāv ievērojamas atšķirības pensiju lielumā, ir jāsauglabā pašreizējā pensiju piešķiršanas kārtība	254	25.3%	536	53.4%	210	21.2%	1000	100.0%
Visiem Latvijas pensionāriem vajadzētu saņemt piemaksas par darba stāžu pirms 1996.gada	895	89.2%	29	3.1%	76	7.7%	1000	100.0%
Jāatvieglo darbaspēka iebraukšana valstī, lai palielinātos iemaksas sociālajā budžetā	264	26.1%	599	60.3%	137	13.6%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**A4. Cik lielam, Jūsuprāt, pašreizējā valsts ekonomiskajā situācijā vajadzētu būt valsts garantētam minimālās pensijas apjomam?**

		Nesvērts skaits	Kol %
Cik lielam, Jūsuprāt, pašreizējā valsts ekonomiskajā situācijā vajadzētu būt valsts garantētam minimālās pensijas apjomam?	Nav jābūt valsts garantētam minimālās pensijas apjomam	4	.4%
	Līdz EUR 70	1	.1%
	70 EUR	1	.1%
	100 EUR	8	.8%
	150 EUR	28	2.8%
	200 EUR	110	11.0%
	Vairāk par 200 EUR	818	81.7%
	Grūti pateikt/ NA	30	3.1%
	Kopā	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**A5. Esošie normatīvie akti noteic, ka darba ņēmējs paliek bez pensijas, ja darba devējs par viņu neveic iemaksas sociālajā budžetā. Ir sākušās diskusijas par valsts un cilvēku pašu atbildību šajā jomā. Vieni norāda, ka pirmām kārtām pašam darba ņēmējam ir jā rūpējas, lai par viņu tiek nomaksāti sociālie nodokļi, citi uzskata, ka piespiest darba devējus nomaksāt visus nodokļus ir galvenokārt valsts atbildība. Kā domājat Jūs?**

		Nesvērts skaits	Kol %
Kā domājat Jūs?	Darba ņēmējiem pašiem ir jā aizstāv savas tiesības	197	19.8%
	Valstij vajadzētu nodrošināt, lai tiek nomaksāti visi nodokļi	717	71.6%
	Grūti pateikt/ NA	86	8.6%
Kopā		1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**A6. Vai Jūsu ģimenei pēdējo 12 mēnešu laikā ir nācies atteikties no šādām lietām?**

	Bieži		Reizēm		Reti		Nekad		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%
No pārtikas precēm	89	8.6%	199	19.6%	163	16.2%	542	55.0%	7	.7%	1000	100.0%
No apkures, elektrības	21	2.1%	62	6.1%	94	9.3%	799	80.2%	24	2.3%	1000	100.0%
No apģērba vai apaviem, kuri patiešām ir nepieciešami	136	13.1%	227	22.3%	176	17.8%	448	45.5%	13	1.3%	1000	100.0%
No zālēm, medicīniskās palīdzības	133	12.8%	177	17.3%	162	16.0%	512	52.2%	16	1.7%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**B1. Tagad es jums nolasišu vairākus apgalvojumus par partijām un vēlēšanām un lūgšu formulēt savu attieksmi pret katru no tiem. Vai Jūs tiem pilnībā piekrītat, drīzāk piekrītat, drīzāk nepiekrītat vai pavisam nepiekrītat?**

	Pilnībā piekrīt		Drīzāk piekrīt		Drīzāk nepiekrīt		Pavisam nepiekrīt		Nezin/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%
Ir jāievieš pilsoņu obligāta piedalīšanās Saeimas vēlēšanās	153	15.1%	191	19.1%	262	26.4%	296	30.1%	98	9.4%	1000	100.0%
Būtiski jāpalielina minimālais biedru skaits, kas nepieciešams partijas nodibināšanai Latvijā	210	21.2%	249	25.1%	144	14.5%	93	9.4%	304	29.7%	1000	100.0%
Pieteikt kandidātu sarakstus Saeimas vēlēšanām būtu jāļauj ne vien politiskajām partijām un to apvienībām, bet arī vēlētāju apvienībām	180	17.8%	316	31.9%	119	12.1%	69	7.0%	316	31.1%	1000	100.0%
Tuvāko 10 gadu laikā ir jā saglabā aizliegums bijušajiem PSRS Valsts drošības komitejas darbiniekiem kandidēt Saeimas vēlēšanās	259	26.8%	217	21.9%	174	17.2%	115	11.2%	235	22.8%	1000	100.0%
Ir jāierobežo Saeimas deputātu iespējas pāriet no vienas frakcijas uz citu viena Saeimas sasaukuma laikā	372	37.5%	310	30.9%	99	10.1%	40	4.0%	179	17.5%	1000	100.0%
Saeimas deputātam, būtu jā noliek deputāta mandāts	369	36.8%	279	28.2%	121	12.3%	36	3.6%	195	19.1%	1000	100.0%
Grozāmie saraksti (krustiņu likšana un kandidātu svīturošana) dod vēlētājiem labas iespējas ietekmēt to, kas tiek un kas netiek ievēlēts Saeimā	300	30.1%	389	39.0%	108	11.0%	40	4.0%	163	15.9%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**B1. Tagad es jums nolasišu vairākus apgalvojumus par partijām un vēlēšanām un lūgšu formulēt savu attieksmi pret katru no tiem. Vai Jūs tiem pilnībā piekrītat, drīzāk piekrītat, drīzāk nepiekrītat vai pavisam nepiekrītat?**

	Piekrīt		Nepiekrīt		Nezin/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%
Ir jāievieš pilsoņu obligāta piedalīšanās Saeimas vēlēšanās	344	34.2%	558	56.4%	98	9.4%	1000	100.0%
Būtiski jāpalielina minimālais biedru skaits, kas nepieciešams partijas nodibīšanai Latvijā	459	46.3%	237	24.0%	304	29.7%	1000	100.0%
Pieteikt kandidātu sarakstus Saeimas vēlēšanām būtu jāļauj ne vien politiskajām partijām un to apvienībām, bet arī vēlētāju apvienībām	496	49.8%	188	19.1%	316	31.1%	1000	100.0%
Tuvāko 10 gadu laikā ir jāpaglabā aizliegums bijušajiem PSRS Valsts drošības komitejas darbiniekiem kandidēt Saeimas vēlēšanās	476	48.7%	289	28.5%	235	22.8%	1000	100.0%
Ir jāierobežo Saeimas deputātu iespējas pāriet no vienas frakcijas uz citu viena Saeimas sasaukuma laikā	682	68.5%	139	14.1%	179	17.5%	1000	100.0%
Saeimas deputātam, kurš izstājas no savas frakcijas, būtu jānoliek deputāta mandāts	648	65.0%	157	15.9%	195	19.1%	1000	100.0%
Grozāmie saraksti (krustiņu likšana un kandidātu svītrošana) dod vēlētājiem labas iespējas ietekmēt to, kas tiek un kas netiek ievēlēts Saeimā	689	69.1%	148	15.0%	163	15.9%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**B2. Latvijā Eiropas Parlamenta vēlēšanās tiek izmantots vēlētāju reģistrs, kas nozīmē, ka pilsonim ir iespēja balsot tikai vienā konkrētā vēlēšanu iecirknī. Vai atbalstāt šāda reģistra izmantošanu arī Saeimas vēlēšanās?**

	Nesvērts skaits	Kol %
Latvijā Eiropas Parlamenta vēlēšanās tiek izmantots vēlētāju reģistrs, kas nozīmē, ka pilsonim ir iespēja balsot tikai vienā konkrētā vēlēšanu iecirknī. Vai atbalstāt šāda reģistra izmantošanu arī Saeimas vēlēšanās?		
Pilnīgi atbalstu	88	8.9%
Drīzāk atbalstu	202	20.1%
Drīzāk neatbalstu	309	30.8%
Pilnīgi neatbalstu	239	24.6%
Nezin/ NA	162	15.6%
Kopā	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**B2. Latvijā Eiropas Parlamenta vēlēšanās tiek izmantots vēlētāju reģistrs, kas nozīmē, ka pilsonim ir iespēja balsot tikai vienā konkrētā vēlēšanu iecirknī. Vai atbalstāt šāda reģistra izmantošanu arī Saeimas vēlēšanās?**

	Nesvērts skaits	Kol %
Latvijā Eiropas Parlamenta vēlēšanās tiek izmantots vēlētāju reģistrs, kas nozīmē, ka pilsonim ir iespēja balsot tikai vienā konkrētā vēlēšanu iecirknī. Vai atbalstāt šāda reģistra izmantošanu arī Saeimas vēlēšanās?		
Atbalstu	290	29.0%
Neatbalstu	548	55.4%
Nezin/ NA	162	15.6%
Kopā	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**B3. Sabiedriskajiem medijiem ir tendence priekšvēlēšanu laikā diskusijās vairāk iesaistīt to partiju pārstāvjus, kurām ir šķietami lielākas izredzes iekļūt Saeimā, un pievērst mazāku uzmanību partijām, kurām šīs izredzes ir nelielas. Kāda ir Jūsu attieksme pret šādu sabiedrisko mediju rīcību? Vai Jūs šādu rīcību...**

	Nesvērts skaits	Kol %
Sabiedriskajiem medijiem ir tendence priekšvēlēšanu laikā diskusijās vairāk iesaistīt to partiju pārstāvjus, kurām ir šķietami lielākas izredzes iekļūt Saeimā, un pievērst mazāku uzmanību partijām, kurām šīs izredzes ir nelielas. Kāda ir Jūsu attieksme pret šādu sabiedrisko mediju rīcību? Vai Jūs šādu rīcību...	...pilnībā atbalstāt	52 5.5%
	...drīzāk atbalstāt	99 10.1%
	...ne atbalstāt, ne neatbalstāt	280 28.3%
	...drīzāk neatbalstāt	262 25.8%
	...nemaz neatbalstāt	177 17.6%
	Nezin/ NA	130 12.7%
	Kopā	1000 100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**B3. Sabiedriskajiem medijiem ir tendence priekšvēlēšanu laikā diskusijās vairāk iesaistīt to partiju pārstāvjus, kurām ir šķietami lielākas izredzes iekļūt Saeimā, un pievērst mazāku uzmanību partijām, kurām šīs izredzes ir nelielas. Kāda ir Jūsu attieksme pret šādu sabiedrisko mediju rīcību? Vai Jūs šādu rīcību...**

	Nesvērts skaits	Kol %
Sabiedriskajiem medijiem ir tendence priekšvēlēšanu laikā diskusijās vairāk iesaistīt to partiju pārstāvjus, kurām ir šķietami lielākas izredzes iekļūt Saeimā, un pievērst mazāku uzmanību partijām, kurām šīs izredzes ir nelielas. Kāda ir Jūsu attieksme pret šādu sabiedrisko mediju rīcību? Vai Jūs šādu rīcību...	...atbalstāt	151 15.6%
	...ne atbalstāt, ne neatbalstāt	280 28.3%
	...neatbalstāt	439 43.4%
	Nezin/ NA	130 12.7%
	Kopā	1000 100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**B4. Kopš 2012.gada Saeimā ievēlētās partijas saņem budžeta finansējumu jeb dotācijas savas darbības nodrošināšanai. Es Jums nolasišu dažus sabiedrībā esošus uzskatus par šo dotāciju ietekmi uz partijām un lūgšu paust savu attieksmi.**

	Pilnībā piekrīt		Drīzāk piekrīt		Drīzāk nepiekrīt		Pavisam nepiekrīt		Nezin/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%
Dotācijas partijām ir mazinājušas naudas ietekmi uz politiku	53	5.2%	160	16.2%	292	29.2%	204	20.7%	291	28.7%	1000	100.0%
Dotācijas ir mazinājušas korupciju politikā	31	3.0%	125	12.6%	306	30.7%	308	30.9%	230	22.7%	1000	100.0%
Dotācijas ir palielinājušas partiju atvērtību sabiedrības interesēm	26	2.6%	146	14.6%	318	32.1%	254	25.5%	256	25.2%	1000	100.0%
Dotācijas ir veicinājušas partiju organizāciju nostiprināšanos	45	4.6%	205	20.7%	249	25.2%	169	17.0%	332	32.5%	1000	100.0%
Dotācijas ir ļāvušas partijām vairāk skaidrot savus lēmumus sabiedrībai	33	3.3%	184	18.5%	287	29.0%	239	23.8%	257	25.4%	1000	100.0%
Dotācijas partijām ir nevajadzīga nodokļu maksātāju naudas izšķiešana	414	41.3%	255	25.5%	112	11.5%	41	4.2%	178	17.6%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000



**B4. Kopš 2012.gada Saeimā ievēlētās partijas saņem budžeta finansējumu jeb dotācijas savas darbības nodrošināšanai. Es Jums nolasišu dažus sabiedrībā esošus uzskatus par šo dotāciju ietekmi uz partijām un lūgšu paust savu attieksmi.**

	Piekrīt		Nepiekrīt		Nezin/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%
Dotācijas partijām ir mazinājušas naudas ietekmi uz politiku	213	21.4%	496	49.8%	291	28.7%	1000	100.0%
Dotācijas ir mazinājušas korupciju politikā	156	15.7%	614	61.6%	230	22.7%	1000	100.0%
Dotācijas ir palielinājušas partiju atvērtību sabiedrības interesēm	172	17.2%	572	57.6%	256	25.2%	1000	100.0%
Dotācijas ir veicinājušas partiju organizāciju nostiprināšanos	250	25.3%	418	42.2%	332	32.5%	1000	100.0%
Dotācijas ir ļāvušas partijām vairāk skaidrot savus lēmumus sabiedrībai	217	21.8%	526	52.8%	257	25.4%	1000	100.0%
Dotācijas partijām ir nevajadzīga nodokļu maksātāju naudas izšķiešana	669	66.7%	153	15.7%	178	17.6%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**B5. Vai Latvija kopumā attīstās pareizajā virzienā?**

	Nesvērts skaits	Kol %	
Vai Latvija kopumā attīstās pareizajā virzienā?	Jā	64	6.5%
	Drīzāk jā	293	29.8%
	Drīzāk nē	328	32.4%
	Nē	175	17.3%
	Nezin, grūti pateikt	140	13.9%
	Kopā	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**B5. Vai Latvija kopumā attīstās pareizajā virzienā?**

	Nesvērts skaits	Kol %	
Vai Latvija kopumā attīstās pareizajā virzienā?	Jā	357	36.4%
	Nē	503	49.7%
	Nezin, grūti pateikt	140	13.9%
	Kopā	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**C1. Kā Jūs raksturotu ierēdniecību?**

	Nesvērts skaits	Kol %	
Kā Jūs raksturotu ierēdniecību?	Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli	169	16.8%
	Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes	298	30.2%
	Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība nav efektīva	497	49.5%
	Nav atbildes	122	12.1%
	Kopā	1000	108.6%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**C2. Kā Jūs raksturotu pašvaldības darbiniekus?**

	Nesvērts skaits	Kol %	
Kā Jūs raksturotu pašvaldības darbiniekus?	Darbojas atbilstoši likumiem, profesionāli	276	27.3%
	Darbība ir atkarīga no biznesa pārstāvju ietekmes	285	28.8%
	Darbinieki bieži ir nekompetenti, to darbība nav efektīva	408	40.9%
	Nav atbildes	110	10.7%
	Kopā	1000	107.8%

Bāze: visi respondenti, n=1000

## E1. Vai Jūs pēdējā gada laikā esat...

		Nesvērts skaits	Kol %
Vai Jūs pēdējā gada laikā esat...	...apmeklējis Saeimas mājaslapu internetā	35	3.8%
	...klausījies radio raidījumu "Frakciju viedokļi"	65	6.6%
	...klausījies Saeimas sēdes pa radio	63	6.3%
	...rakstījis Saeimas deputātam	10	1.1%
	...ticis ar Saeimas deputātu	29	2.9%
	...parakstījuši iniciatīvu portālā Manabalss.lv	44	4.7%
	...lasījis kāda politiķa personīgo blogu vai mājaslapu	46	5.0%
	...sekojis līdzī politikiem sociālajos tīklos (Twitter, Facebook, Draugiem.lv)	111	11.4%
	Neesmu darījis neko no minētā	731	72.7%
	Grūti pateikt/ NA	15	1.6%
Kopā		1000	116.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

## E2. Kā būtu jābalso Saeimas deputātam, ja viņa personīgais viedoklis nesakrīt ar viņa partijas nostāju?

		Nesvērts skaits	Kol %
Kā būtu jābalso Saeimas deputātam, ja viņa personīgais viedoklis nesakrīt ar viņa partijas nostāju?	Jābalso saskaņā ar savu viedokli	668	66.9%
	Jābalso saskaņā ar savas partijas nostāju	193	19.3%
	Nav atbildes	139	13.8%
Kopā		1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

## F1. Ir dažādi uzskati par to, ko nozīmē politiskā korupcija. Lūdzu, norādiet, kurus no minētajiem gadījumiem, Jūsprāt, varētu uzskatīt par politisko korupciju?

		Nesvērts skaits	Kol %
Ir dažādi uzskati par to, ko nozīmē politiskā korupcija. Lūdzu, norādiet, kurus no minētajiem gadījumiem, Jūsprāt, varētu uzskatīt par politisko korupciju?	Situācija, kad politiķis pieņem vai pieprasa neoficiālu maksājumu, lai pieņemtu kādu politisku lēmumu	769	76.9%
	Savai partijai pietuvinātu cilvēku iekārtošana darbā izdevīgos amatos valsts apmaksātā darbā	699	70.0%
	Valsts mantas (līdzekļu) nelietderīga izmantošana	584	58.3%
	Situācija, kad tiek atbalstīti politiski lēmumi, kas izdevīgi tikai daļai sabiedrības	493	49.1%
	Politiska lēmuma pieņemšana lobētāja ietekmē	506	51.2%
	Politiska lēmuma pieņemšana bez diskusijām plašākā sabiedrībā	363	36.1%
	Partijai pietuvinātu cilvēku uzņēmumiem izdevīgu politisku lēmumu atbalstīšana	597	60.0%
	Nelikumīgu ziedojumu pieņemšana, lai finansētu partijas darbību	582	58.5%
	Lielākas summas iztērēšana partijas priekšvēlēšanu kampaņai, nekā atļauj likums	478	47.8%
	Sabiedrībā pretrunīgi vērtēta politiska lēmuma pieņemšana bez pietiekama pamatojuma	358	35.8%
	Lielāka valsts budžeta finansējuma piešķiršana tām pašvaldībām, kur pie varas ir ar konkrēto partiju saistīti cilvēki	549	55.1%
	Valsts budžeta finansējuma piešķiršana bez skaidriem kritērijiem	468	46.9%
	Dārgas dāvanas (ceļojumi, automašīnas) politiķiem	649	64.5%
	Cits	1	.1%
	Nekas no minētā	18	1.9%
Grūti pateikt/ NA	48	4.7%	
Kopā		1000	717.1%

Bāze: visi respondenti, n=1000

Kategorijā "Cits" ietilpst:  
Iestāšanās "vajadzīgajā" partijā, lai dabūtu labu vietu

minēts 1 reizi

#### F4. Norādiet, cik lielā mērā jūs piekrītat šādiem apgalvojumiem!

	Pilnībā piekrītu		Drīzāk piekrītu		Drīzāk nepiekrītu		Pilnīgi nepiekrītu		Grūti pateikt/NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%
Var atbalstīt politiķi, kas zog, taču rūpējas arī par pārējo sabiedrību	50	5.0%	204	20.8%	281	27.8%	412	41.2%	53	5.1%	1000	100.0%
Politikā visi ir korumpēti, neviens nav īpaši labāks par citiem	190	19.2%	365	36.6%	295	29.3%	63	6.4%	87	8.5%	1000	100.0%
Informācija par politiskās korupcijas gadījumiem ir pārāk sarežģīta, lai saprastu, kurš ir vainīgs un kurš nav vainīgs	256	25.4%	459	45.6%	139	14.4%	51	5.2%	95	9.3%	1000	100.0%
Informācija par politiskās korupcijas gadījumiem ir pārāk tendencioza un neuzticama, lai saprastu, kurš ir vainīgs un kurš nav vainīgs	244	24.2%	464	45.9%	124	13.1%	49	5.0%	119	11.7%	1000	100.0%
Ikvienš cilvēks, nokļūstot politiķa amatā, arī pats to mēģinātu izmantot personīgam labumam	224	22.6%	372	37.4%	229	22.6%	66	6.7%	109	10.7%	1000	100.0%
Politikā profesionālā kompetence ir svarīgāka nekā viņa godīgums	75	7.5%	193	19.3%	365	36.6%	232	23.3%	135	13.4%	1000	100.0%
Ir valstis, kurās praktiski nav politiskās korupcijas	54	5.6%	203	20.4%	258	26.3%	170	17.3%	315	30.4%	1000	100.0%
Mani īpaši neuztrauc pārkāpumi politisko partiju finansēšanā	77	7.7%	258	25.5%	332	33.2%	220	22.3%	113	11.2%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

#### F4. Norādiet, cik lielā mērā jūs piekrītat šādiem apgalvojumiem!

	Piekrītu		Nepiekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%
Var atbalstīt politiķi, kas zog, taču rūpējas arī par pārējo sabiedrību	254	25.9%	693	69.0%	53	5.1%	1000	100.0%
Politikā visi ir korumpēti, neviens nav īpaši labāks par citiem	555	55.8%	358	35.7%	87	8.5%	1000	100.0%
Informācija par politiskās korupcijas gadījumiem ir pārāk sarežģīta, lai saprastu, kurš ir vainīgs un kurš nav vainīgs	715	71.0%	190	19.6%	95	9.3%	1000	100.0%
Informācija par politiskās korupcijas gadījumiem ir pārāk tendencioza un neuzticama, lai saprastu, kurš ir vainīgs un kurš nav vainīgs	708	70.1%	173	18.1%	119	11.7%	1000	100.0%
Ikvienš cilvēks, nokļūstot politiķa amatā, arī pats to mēģinātu izmantot personīgam labumam	596	60.0%	295	29.3%	109	10.7%	1000	100.0%
Politikā profesionālā kompetence ir svarīgāka nekā viņa godīgums	268	26.8%	597	59.9%	135	13.4%	1000	100.0%
Ir valstis, kurās praktiski nav politiskās korupcijas	257	26.0%	428	43.5%	315	30.4%	1000	100.0%
Mani īpaši neuztrauc pārkāpumi politisko partiju finansēšanā	335	33.2%	552	55.5%	113	11.2%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

#### G1. Skalā no 1 (pilnībā nepiekrītu) līdz 5 (pilnīgi piekrītu) novērtējiet, cik lielā mērā Jūs piekrītat tam, ka demokrātijā masu medijiem jāatbilst šādām prasībām!

	1 - Pilnīgi nepiekrītu		2		3		4		5 - Pilnīgi piekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%	Nesvērts skaits	Rindu%
Masu medijiem jāpadara politiskie lēmumi pieejami un saprotami pilsoņiem	30	3.0%	14	1.4%	83	8.3%	156	15.7%	690	68.9%	27	2.7%	1000	100.0%
Masu medijiem jāpārstāv atšķirīgas sabiedrības grupas atbilstoši to nozīmei sabiedrībā	48	5.0%	73	7.5%	177	17.7%	181	18.2%	427	42.3%	94	9.4%	1000	100.0%
Masu medijiem ar savu darbību jāveicina pilsoņu spēja pašiem līdzdarboties politiskajos procesos	21	2.0%	48	5.0%	185	18.7%	243	24.1%	397	39.8%	106	10.4%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**G1. Skalā no 1 (pilnībā nepiekrītu) līdz 5 (pilnīgi piekrītu) novērtējiet, cik lielā mērā Jūs piekrītat tam, ka demokrātijā masu medijiem jāatbilst šādām prasībām! VIDĒJĀ VĒRTĪBA**

	Nesvērts skaits	Vidējā vērtība	Standartnov.
Masu medijiem jāpadara politiskie lēmumi pieejami un saprotami pilsoņiem	973	4.50	.94
Masu medijiem jāpārstāv atšķirīgas sabiedrības grupas atbilstoši to nozīmei sabiedrībā	906	3.94	1.22
Masu medijiem ar savu darbību jāveicina pilsoņu spēja pašiem līdzdarboties politiskajos procesos	894	4.06	1.04

Bāze vidējai vērtībai: respondenti, kuri ir snieguši konkrētu atbildi (netiek ņemts vērā atbildes "Grūti pateikt/NA" minēšanas biežums)

**G2. Cik lielā mērā Jūs uzticaties šādiem medijiem? Lūdzu, novērtējiet savu attieksmi skalā, kur 1 nozīmē "nemaz neuzticos", bet 5 - "pilnībā uzticos"!**

	1 - Nemaz neuzticos		2		3		4		5 - Pilnībā uzticos		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Latvijas interneta portāli latviešu valodā	40	4.2%	71	7.0%	284	28.8%	186	19.4%	78	8.0%	341	32.5%	1000	100.0%
Latvijas interneta portāli krievu valodā	89	9.5%	112	11.6%	226	22.7%	133	13.5%	58	5.8%	382	36.9%	1000	100.0%
Sociālie tīkli (Facebook.com, Twitter.com, Draugiem.lv u.c.)	52	5.4%	92	9.3%	278	28.3%	184	19.1%	65	6.5%	329	31.4%	1000	100.0%
Reģionālie laikraksti	31	3.2%	53	5.3%	245	24.2%	267	27.2%	123	11.8%	281	28.3%	1000	100.0%
Nacionālie laikraksti latviešu valodā	38	4.0%	70	7.0%	238	23.8%	231	23.5%	79	7.8%	344	33.8%	1000	100.0%
Nacionālie laikraksti krievu valodā	78	8.3%	100	10.4%	203	20.0%	187	18.4%	63	6.0%	369	37.0%	1000	100.0%
Latvijas sabiedriskais radio (LR1, LR2, LR4)	22	2.3%	48	4.9%	205	20.4%	302	30.4%	141	14.0%	282	28.0%	1000	100.0%
Latvijas sabiedriskā TV (LTV1, LTV7)	24	2.6%	48	4.8%	254	25.1%	337	34.1%	149	14.7%	188	18.6%	1000	100.0%
Latvijas privātie TV kanāli (LNT, TV3, TV6, TV5, PBK)	16	1.7%	64	6.5%	311	31.1%	359	35.9%	128	12.7%	122	12.0%	1000	100.0%
Latvijas privātie radiokanāli (SWH, Radio Skonto, Radio Baltkom)	15	1.6%	60	6.0%	227	23.0%	255	26.3%	80	8.0%	363	35.1%	1000	100.0%
Rietumvalstu mediji (CNN, BBC, ARD, ZDF, RTL, Euronews)	47	4.7%	92	9.4%	158	16.1%	155	16.3%	64	6.6%	484	46.9%	1000	100.0%
Krievijas TV kanāli (NTV Mir, RTR Planeta, REN TV)	107	11.5%	137	14.1%	190	18.6%	222	22.2%	126	12.0%	218	21.6%	1000	100.0%
Krievijas neatkarīgie mediji (Radiostancija Eho Moskvy, Telekanal Dozjdj, Radio Svoboda u.c.)	80	8.5%	108	11.3%	138	13.6%	141	14.3%	55	5.4%	478	46.9%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**G2. Cik lielā mērā Jūs uzticaties šādiem medijiem? Lūdzu, novērtējiet savu attieksmi skalā, kur 1 nozīmē "nemaz neuzticos", bet 5 - "pilnībā uzticos"!** VIDĒJĀ VĒRTĪBA

	Nesvērts skaits	Vidējā vērtība	Standartnov.
Latvijas interneta portāli latviešu valodā	659	3.30	1.01
Latvijas interneta portāli krievu valodā	618	2.91	1.17
Sociālie tīkli (Facebook.com, Twitter.com, Draugiem.lv u.c.)	671	3.17	1.04
Reģionālie laikraksti	719	3.55	1.00
Nacionālie laikraksti latviešu valodā	656	3.36	1.02
Nacionālie laikraksti krievu valodā	631	3.05	1.17
Latvijas sabiedriskais radio (LR1, LR2, LR4)	718	3.68	.97
Latvijas sabiedriskā TV (LTV1, LTV7)	812	3.66	.95
Latvijas privātie TV kanāli (LNT, TV3, TV6, TV5, PBK)	878	3.58	.89
Latvijas privātie radiokanāli (SWH, Radio Skonto, Radio Baltkom)	637	3.51	.91
Rietumvalstu mediji (CNN, BBC, ARD, ZDF, RTL, Euronews)	516	3.20	1.14
Krievijas TV kanāli (NTV Mir, RTR Planeta, REN TV)	782	3.12	1.29
Krievijas neatkarīgie mediji (Radiostancija Eho Moskvy, Telekanal Dozjdj, Radio Svoboda u.c.)	522	2.94	1.24

Bāze vidējai vērtībai: respondenti, kuri ir snieguši konkrētu atbildi (netiek ņemts vērā atbildes "Grūti pateikt/NA" minēšanas biežums)

**G3. Lūdzu, novērtējiet, kādus televīzijas kanālus Jūs skatāties biežāk!**

	Nesvērts skaits	Kol %
Lūdzu, novērtējiet, kādus televīzijas kanālus Jūs skatāties biežāk?		
Galvenokārt vai tikai Latvijas TV kanālus	230	23.7%
Latvijas TV kanālus biežāk nekā Krievijas TV kanālus	257	26.0%
Krievijas TV kanālus biežāk nekā Latvijas TV kanālus	290	28.2%
Galvenokārt vai tikai Krievijas TV kanālus	149	14.4%
Neskatos ne Latvijas, ne Krievijas TV kanālus	43	4.5%
Grūti pateikt/ Nav atbildes	31	3.2%
Kopā	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**G4. Cik lielā mērā Jūs piekrītat vai nepiekrītat šādiem apgalvojumiem? Lūdzu, novērtējiet tos 5 punktu skalā, kur 1 nozīmē "pilnīgi nepiekrītu", bet 5 - "pilnīgi piekrītu"!**

	1 - Pilnīgi nepiekrītu		2		3		4		5 - Pilnīgi piekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Vārda brīvība Latvijā bieži tiek jaunprātīgi izmantota, publicējot aizskarošus un naidu kurinošus apgalvojumus	57	5.8%	104	10.6%	234	23.4%	219	21.7%	280	28.2%	106	10.3%	1000	100.0%
Masu medijiem jāveicina kopīgu demokrātisko vērtību nostiprināšanās Latvijā un ES	22	2.2%	43	4.4%	157	15.7%	298	29.7%	401	40.1%	79	8.0%	1000	100.0%
Masu medijiem jāatspoguļo visi sabiedrībā pastāvošie viedokļi, arī tādi, kas daudziem ir nepieņemami	27	2.8%	45	4.6%	189	18.8%	260	26.0%	398	39.6%	81	8.1%	1000	100.0%
Žurnālisti Latvijā kalpo savu izdevumu īpašnieku, nevis sabiedrības interesēm	30	2.9%	73	7.6%	256	25.7%	231	23.0%	238	24.1%	172	16.8%	1000	100.0%
Lai orientētos sabiedriski politiskajos notikumos, būtu nepieciešams sekot dažādiem informācijas avotiem	13	1.2%	44	4.5%	125	12.6%	265	27.0%	479	47.4%	74	7.2%	1000	100.0%
Man nav svarīgi, kas ir mediju īpašnieki, galvenais ir saturs	59	6.0%	73	7.5%	158	16.1%	198	19.9%	418	41.3%	94	9.3%	1000	100.0%
Latvijā pieaug Krievijas politiskās propagandas ietekme	135	13.0%	162	15.8%	181	18.0%	172	17.6%	206	21.3%	144	14.3%	1000	100.0%
Komentāri, blogi internetā un sociālajos tīklos mēdz būt vērtīgāki par žurnālistu veidotiem materiāliem	72	7.4%	100	10.0%	189	19.5%	151	15.4%	132	13.7%	356	34.1%	1000	100.0%
Neuzticos nevienam masu medijam, tikai savai pieredzei	110	10.9%	206	20.8%	305	30.4%	120	11.9%	121	12.2%	138	13.9%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**G4. Cik lielā mērā Jūs piekrītat vai nepiekrītat šādiem apgalvojumiem? Lūdzu, novērtējiet tos 5 punktu skalā, kur 1 nozīmē "pilnīgi nepiekrītu", bet 5 - "pilnīgi piekrītu"! VIDĒJĀ VĒRTĪBA**

	Nesvērts skaits	Vidējā vērtība	Standartnov.
Vārda brīvība Latvijā bieži tiek jaunprātīgi izmantota, publicējot aizskarošus un naidu kurinošus apgalvojumus	894	3.62	1.22
Masu medijiem jāveicina kopīgu demokrātisko vērtību nostiprināšanās Latvijā un ES	921	4.10	1.00
Masu medijiem jāatspoguļo visi sabiedrībā pastāvošie viedokļi, arī tādi, kas daudziem ir nepieņemami	919	4.03	1.06
Žurnālisti Latvijā kalpo savu izdevumu īpašnieku, nevis sabiedrības interesēm	828	3.69	1.09
Lai orientētos sabiedriski politiskajos notikumos, būtu nepieciešams sekot dažādiem informācijas avotiem	926	4.24	.95
Man nav svarīgi, kas ir mediju īpašnieki, galvenais ir saturs	906	3.92	1.24
Latvijā pieaug Krievijas politiskās propagandas ietekme	856	3.21	1.40
Komentāri, blogi internetā un sociālajos tīklos mēdz būt vērtīgāki par žurnālistu veidotiem materiāliem	644	3.27	1.26
Neuzticos nevienam masu medijam, tikai savai pieredzei	862	2.93	1.20

Bāze vidējai vērtībai: respondenti, kuri ir snieguši konkrētu atbildi (netiek ņemts vērā atbildes "Grūti pateikt/NA" minēšanas biežums)



**H1. Kā Jūs novērtētu etniskās attiecības Latvijā? Vai tās ir...**

		Nesvērts skaits	Kol %
Kā Jūs novērtētu etniskās attiecības Latvijā? Vai tās ir...	...ļoti labas	8	.8%
	...labas	216	21.4%
	...apmierinošas	582	58.4%
	...sliktas	125	12.5%
	...ļoti sliktas	19	2.0%
	Grūti pateikt/ NA	50	4.9%
Kopā		1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**H1. Kā Jūs novērtētu etniskās attiecības Latvijā? Vai tās ir...**

		Nesvērts skaits	Kol %
Kā Jūs novērtētu etniskās attiecības Latvijā? Vai tās ir...	...labas	224	22.2%
	...apmierinošas	582	58.4%
	...sliktas	144	14.5%
	Grūti pateikt/ NA	50	4.9%
	Kopā	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**H2. Vai, salīdzinot ar laiku pirms 10 gadiem, attiecības starp latviešiem un krievvalodīgajiem Latvijā ir kļuvušas ievērojami labākas, nedaudz labākas, nav mainījušās, ir kļuvušas nedaudz sliktākas vai ievērojami sliktākas?**

		Nesvērts skaits	Kol %
Vai, salīdzinot ar laiku pirms 10 gadiem, attiecības starp latviešiem un krievvalodīgajiem Latvijā ir kļuvušas ievērojami labākas, nedaudz labākas, nav mainījušās, ir kļuvušas nedaudz sliktākas vai ievērojami sliktākas?	Ievērojami labākas	26	2.7%
	Nedaudz labākas	160	16.1%
	Nav mainījušās	481	47.8%
	Nedaudz sliktākas	189	19.0%
	Ievērojami sliktākas	50	4.9%
	Grūti pateikt/ NA	94	9.5%
	Kopā	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**H2. Vai, salīdzinot ar laiku pirms 10 gadiem, attiecības starp latviešiem un krievvalodīgajiem Latvijā ir kļuvušas ievērojami labākas, nedaudz labākas, nav mainījušās, ir kļuvušas nedaudz sliktākas vai ievērojami sliktākas?**

		Nesvērts skaits	Kol %
Vai, salīdzinot ar laiku pirms 10 gadiem, attiecības starp latviešiem un krievvalodīgajiem Latvijā ir kļuvušas ievērojami labākas, nedaudz labākas, nav mainījušās, ir kļuvušas nedaudz sliktākas vai ievērojami sliktākas?	Labākas	186	18.9%
	Nav mainījušās	481	47.8%
	Sliktākas	239	23.9%
	Grūti pateikt/ NA	94	9.5%
	Kopā	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**H3. Ir izskanējuši vairāki apgalvojumi, par to, kādi bija iemesli tam, ka attiecības starp latviešiem un krievvalodīgajiem ir kļuvušas sliktākas. Domājot par to, lūdzu, novērtējiet, cik lielā mērā Jūs šiem apgalvojumiem piekrītat vai nepiekrītat!**

	Pilnīgi piekrītu		Drīzāk piekrītu		Drīzāk nepiekrītu		Pilnīgi nepiekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Latviešiem ir noturīgi aizspriedumi pret krievvalodīgajiem	57	23.3%	97	41.0%	47	19.5%	24	10.5%	14	5.7%	239	100.0%
Latvijas politiķi un politiskās partijas cenšas izmantot starpterniskās attiecības savas popularitātes vairošanai	99	41.2%	105	43.9%	13	5.5%	7	3.1%	15	6.2%	239	100.0%
Nacionālistiskie politiskie spēki nesamērīgi lielā mērā ietekmēja Latvijas politisko institūciju lēmumus	44	18.3%	87	35.8%	38	16.7%	15	6.6%	55	22.6%	239	100.0%
Uz krievvalodīgajiem orientēto politisko spēku popularitātes pieaugums veicināja šķelšanos sabiedrībā	73	30.5%	90	37.9%	40	16.5%	15	6.3%	21	8.8%	239	100.0%
Krievijas masu mediju ietekme Latvijā ir veicinājusi attiecību pasliktināšanos	68	29.4%	76	31.8%	35	13.9%	40	16.7%	20	8.2%	239	100.0%
Latvijas krievvalodīgajiem ir kopumā negatīva attieksme pret latviešu valodu un kultūru	50	21.1%	62	26.7%	65	26.6%	47	19.4%	15	6.3%	239	100.0%
Latvijas krievvalodīgie vēlas pievienot Latvijai Krievijai	37	15.7%	60	25.2%	50	20.3%	53	22.0%	39	16.7%	239	100.0%
Latvijas sabiedrībā kopumā vēl nav pietiekama izpratne par kompromisa nepieciešamību starpterniskajās attiecībās	67	27.9%	98	41.0%	26	11.0%	5	2.4%	43	17.7%	239	100.0%

Bāze: respondenti, kuri uzskata, ka salīdzinot ar laiku pirms 10 gadiem attiecības starp latviešiem un krievvalodīgajiem Latvijā ir pasliktinājušās, n=239

**H3. Ir izskanējuši vairāki apgalvojumi, par to, kādi bija iemesli tam, ka attiecības starp latviešiem un krievvalodīgajiem ir kļuvušas sliktākas. Domājot par to, lūdzu, novērtējiet, cik lielā mērā Jūs šiem apgalvojumiem piekrītat vai nepiekrītat!**

	Piekrītu		Nepiekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Latviešiem ir noturīgi aizspriedumi pret krievvalodīgajiem	154	64.2%	71	30.0%	14	5.7%	239	100.0%
Latvijas politiķi un politiskās partijas cenšas izmantot starpterniskās attiecības savas popularitātes vairošanai	204	85.2%	20	8.6%	15	6.2%	239	100.0%
Nacionālistiskie politiskie spēki nesamērīgi lielā mērā ietekmēja Latvijas politisko institūciju lēmumus	131	54.1%	53	23.3%	55	22.6%	239	100.0%
Uz krievvalodīgajiem orientēto politisko spēku popularitātes pieaugums veicināja šķelšanos sabiedrībā	163	68.4%	55	22.8%	21	8.8%	239	100.0%
Krievijas masu mediju ietekme Latvijā ir veicinājusi attiecību pasliktināšanos	144	61.2%	75	30.6%	20	8.2%	239	100.0%
Latvijas krievvalodīgajiem ir kopumā negatīva attieksme pret latviešu valodu un kultūru	112	47.7%	112	46.0%	15	6.3%	239	100.0%
Latvijas krievvalodīgie vēlas pievienot Latvijai Krievijai	97	41.0%	103	42.3%	39	16.7%	239	100.0%
Latvijas sabiedrībā kopumā vēl nav pietiekama izpratne par kompromisa nepieciešamību starpterniskajās attiecībās	165	68.9%	31	13.4%	43	17.7%	239	100.0%

Bāze: respondenti, kuri uzskata, ka salīdzinot ar laiku pirms 10 gadiem attiecības starp latviešiem un krievvalodīgajiem Latvijā ir pasliktinājušās, n=239

## H4. Kā Jūs vērtējat šādus apgalvojumus?

	Piekrītu pilnīgi		Piekrītu		Drīzāk piekrītu		Drīzāk nepiekrītu		Nepiekrītu		Nepiekrītu vispār		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Krievu valodai Latvijā būtu jābūt otrai valsts valodai	12	2.1%	26	4.2%	30	4.9%	74	12.8%	121	20.6%	290	50.7%	27	4.7%	580	100.0%
Latvijas uzdevums ir uz mūžiem saglabāt latviešu etnosu, valodu un kultūru	403	69.3%	116	20.1%	38	6.5%	4	.8%	3	.5%	2	.4%	14	2.5%	580	100.0%
Attieksmē pret krievvalodīgajiem iedzīvotājiem Latvijas valsts ievēro Eiropas demokrātiskos principus	151	26.4%	191	33.0%	129	22.4%	27	4.5%	16	2.9%	6	1.0%	60	9.8%	580	100.0%
Vietējiem krieviem var uzticēties	64	10.9%	150	25.3%	191	33.0%	79	14.0%	22	3.6%	15	2.7%	59	10.4%	580	100.0%
Vietējie krievi labi izturas pret latviešiem	46	7.8%	152	25.4%	201	34.4%	94	16.7%	25	4.5%	13	2.3%	49	8.9%	580	100.0%
Vietējie krievi vēlas sadarboties ar latviešiem	42	7.2%	144	24.1%	184	31.7%	95	16.8%	27	4.6%	15	2.7%	73	12.9%	580	100.0%
Vietējie krievi darbojas pašu zemiskāko instinktu iespaidā	12	2.2%	17	3.0%	62	10.8%	114	20.2%	152	25.4%	132	22.7%	91	15.7%	580	100.0%
Vietējie krievi ir agresīvi	14	2.5%	42	7.1%	72	12.4%	136	24.0%	150	25.2%	109	18.7%	57	10.1%	580	100.0%

Bāze: respondenti, kuri izvēlējās interviju latviešu valodā, n=580

## H4. Kā Jūs vērtējat šādus apgalvojumus?

	Piekrītu		Nepiekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Krievu valodai Latvijā būtu jābūt otrai valsts valodai	68	11.2%	485	84.1%	27	4.7%	580	100.0%
Latvijas uzdevums ir uz mūžiem saglabāt latviešu etnosu, valodu un kultūru	557	95.9%	9	1.6%	14	2.5%	580	100.0%
Attieksmē pret krievvalodīgajiem iedzīvotājiem Latvijas valsts ievēro Eiropas demokrātiskos principus	471	81.8%	49	8.4%	60	9.8%	580	100.0%
Vietējiem krieviem var uzticēties	405	69.3%	116	20.4%	59	10.4%	580	100.0%
Vietējie krievi labi izturas pret latviešiem	399	67.6%	132	23.5%	49	8.9%	580	100.0%
Vietējie krievi vēlas sadarboties ar latviešiem	370	62.9%	137	24.2%	73	12.9%	580	100.0%
Vietējie krievi darbojas pašu zemiskāko instinktu iespaidā	91	15.9%	398	68.3%	91	15.7%	580	100.0%
Vietējie krievi ir agresīvi	128	22.0%	395	67.9%	57	10.1%	580	100.0%

Bāze: respondenti, kuri izvēlējās interviju latviešu valodā, n=580

## H4. Kā Jūs vērtējat šādus apgalvojumus?

	Piekrītu pilnīgi		Piekrītu		Drīzāk piekrītu		Drīzāk nepiekrītu		Nepiekrītu		Nepiekrītu vispār		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Krievu valodai Latvijā būtu jābūt otrai valsts valodai	137	32.6%	82	19.5%	78	18.9%	26	6.1%	38	9.0%	21	5.1%	38	8.9%	420	100.0%
Latvijas uzdevums ir uz mūžiem saglabāt latviešu etnosu, valodu un kultūru	146	34.7%	136	32.2%	90	21.9%	17	4.0%	4	.9%	4	.8%	23	5.5%	420	100.0%
Attieksmē pret krievvalodīgajiem iedzīvotājiem Latvijas valsts ievēro Eiropas demokrātiskos principus	31	7.4%	63	14.9%	97	22.9%	99	24.0%	51	12.0%	31	7.4%	48	11.4%	420	100.0%
Latviešiem var uzticēties	62	15.2%	130	30.9%	117	28.3%	47	10.8%	13	3.0%	6	1.4%	45	10.4%	420	100.0%
Latvieši labi izturas pret krieviem	32	7.6%	99	23.4%	133	32.8%	84	19.5%	22	5.0%	5	1.1%	45	10.6%	420	100.0%
Latvieši vēlas sadarboties ar krieviem	33	7.9%	109	25.7%	129	31.4%	73	17.1%	20	4.7%	9	1.9%	47	11.3%	420	100.0%
Latvieši darbojas pašu zemiskāko instinktu iespaidā	10	2.2%	15	3.4%	35	8.3%	86	20.7%	99	23.3%	104	24.8%	71	17.1%	420	100.0%
Latvieši ir agresīvi	7	1.7%	18	4.1%	47	11.2%	91	21.5%	106	25.0%	120	28.8%	31	7.7%	420	100.0%

Bāze: respondenti, kuri izvēlējās interviju krievu valodā, n=420

**H4. Kā Jūs vērtējat šādus apgalvojumus?**

	Piekrītu		Nepiekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Krievu valodai Latvijā būtu jābūt otrai valsts valodai	297	70.9%	85	20.2%	38	8.9%	420	100.0%
Latvijas uzdevums ir uz mūžiem saglabāt latviešu etnosu, valodu un kultūru	372	88.8%	25	5.7%	23	5.5%	420	100.0%
Attieksmē pret krievvalodīgajiem iedzīvotājiem Latvijas valsts ievēro Eiropas demokrātiskos principus	191	45.2%	181	43.4%	48	11.4%	420	100.0%
Latviešiem var uzticēties	309	74.4%	66	15.2%	45	10.4%	420	100.0%
Latvieši labi izturas pret krieviem	264	63.8%	111	25.6%	45	10.6%	420	100.0%
Latvieši vēlas sadarboties ar krieviem	271	64.9%	102	23.8%	47	11.3%	420	100.0%
Latvieši darbojas pašu zemiskāko instinktu iespaidā	60	14.0%	289	68.9%	71	17.1%	420	100.0%
Latvieši ir agresīvi	72	17.0%	317	75.3%	31	7.7%	420	100.0%

Bāze: respondenti, kuri izvēlējās interviju krievu valodā, n=420

**H5. Cik lielā mērā...**

	1- Ļoti aktīvi		2		3		4		5		6		7 - Nemaz nav aktīvi		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
...aktīvi un stipri ir latvieši Latvijas sabiedrībā?	65	6.5%	80	8.0%	156	15.5%	314	31.7%	170	17.1%	86	8.3%	53	5.2%	76	7.6%	1000	100.0%
...aktīvi un stipri ir vietējie krievi Latvijas sabiedrībā?	99	9.7%	191	19.0%	226	23.2%	239	23.5%	97	10.0%	45	4.3%	16	1.6%	87	8.7%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**H5. Cik lielā mērā...**

	Nesvērts skaits	Vidējā vērtība	Standartnov.
...aktīvi un stipri ir latvieši Latvijas sabiedrībā?	924	3.98	1.48
...aktīvi un stipri ir vietējie krievi Latvijas sabiedrībā?	913	3.27	1.40

Bāze vidējai vērtībai: respondenti, kuri ir snieguši konkrētu atbildi (netiek ņemts vērā atbildes "Grūti pateikt/NA" minēšanas biežums)

**11. Kāda ir Jūsu attieksme pret šādiem izteikumiem?**

	Pilnīgi piekrītu		Drīzāk piekrītu		Drīzāk nepiekrītu		Pilnīgi nepiekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Visumā valdība ņem vērā sabiedrības viedokli	23	2.3%	145	14.7%	433	43.5%	321	31.8%	78	7.7%	1000	100.0%
Cilvēki, kuri ir svarīgos valsts amatos, parasti vairāk domā par savu nevis sabiedrības labumu	367	36.4%	444	44.8%	99	9.8%	23	2.3%	67	6.7%	1000	100.0%
Daži spēcīgi līderi mūsu valsts labā izdarīs vairāk nekā visi likumi un sarunas	205	20.6%	398	40.0%	186	18.5%	41	4.1%	170	16.7%	1000	100.0%
Latvijas politiku rīcība nav prognozējama	299	29.4%	408	41.2%	160	16.0%	30	3.1%	103	10.4%	1000	100.0%
Vadošajām avīzēm valstī noteikti jāatbalsta valdības viedoklis	104	10.3%	219	22.0%	371	36.6%	137	14.2%	169	17.0%	1000	100.0%
Valstī jābūt dažādiem preses izdevumiem, kuri atspoguļo dažādus politiskos viedokļus	386	38.4%	452	45.2%	66	6.6%	9	.9%	87	8.9%	1000	100.0%
Laikraksti, kuri kritizē valdību, brīvai sabiedrībai ir vērtīgāki	176	17.6%	379	38.1%	199	20.0%	33	3.3%	213	21.0%	1000	100.0%
Visiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem ir jābūt visām pilsoņu tiesībām	427	41.7%	306	30.5%	123	12.6%	69	7.5%	75	7.7%	1000	100.0%
Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas	292	29.4%	397	40.3%	167	16.2%	56	5.5%	88	8.6%	1000	100.0%
Katram cilvēkam ir jāievēro likumi, pat ja tie šķiet netaisni	404	40.2%	374	37.9%	121	11.9%	17	1.7%	84	8.3%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

## 11. Kāda ir Jūsu attieksme pret šādiem izteikumiem?

	Piekrītu		Nepiekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Visumā valdība ņem vērā sabiedrības viedokli	168	17.0%	754	75.3%	78	7.7%	1000	100.0%
Cilvēki, kuri ir svarīgos valsts amatos, parasti vairāk domā par savu nevis sabiedrības labumu	811	81.2%	122	12.1%	67	6.7%	1000	100.0%
Daži spēcīgi līderi mūsu valstī labā izdarīs vairāk nekā visi likumi un sarunas	603	60.7%	227	22.6%	170	16.7%	1000	100.0%
Latvijas politiku rīcība nav prognozējama	707	70.6%	190	19.1%	103	10.4%	1000	100.0%
Vadošajām avīzēm valstī noteikti jāatbalsta valdības viedoklis	323	32.3%	508	50.7%	169	17.0%	1000	100.0%
Valstī jābūt dažādiem preses izdevumiem, kuri atspoguļo dažādus politiskos viedokļus	838	83.6%	75	7.5%	87	8.9%	1000	100.0%
Laikraksti, kuri kritizē valdību, brīvai sabiedrībai ir vērtīgāki	555	55.7%	232	23.3%	213	21.0%	1000	100.0%
Visiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem ir jābūt visām pilsonu tiesībām	733	72.2%	192	20.1%	75	7.7%	1000	100.0%
Latvijā visiem ir vienādas iespējas paust savu viedokli, organizēt piketus, demonstrācijas	689	69.7%	223	21.7%	88	8.6%	1000	100.0%
Katram cilvēkam ir jāievēro likumi, pat ja tie šķiet netaisni	778	78.1%	138	13.6%	84	8.3%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

## 12. Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja valdība pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus? Vai Jūs pavisam noteikti varētu kaut ko uzsākt, varbūt varētu, drīzāk nevarētu vai nevarētu neko uzsākt?

	Nesvērts skaits	Kol %	
Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja valdība pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus? Vai Jūs pavisam noteikti varētu kaut ko uzsākt, varbūt varētu, drīzāk nevarētu vai nevarētu neko uzsākt?	Noteikti varētu kaut ko uzsākt	38	4.2%
	Varbūt varētu kaut ko uzsākt	164	17.3%
	Drīzāk nevarētu neko uzsākt	290	29.1%
	Nevarētu neko uzsākt	400	38.7%
	Grūti pateikt, nav atbildes	108	10.7%
Kopā	1000	100.0%	

Bāze: visi respondenti, n=1000

## 12. Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja valdība pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus? Vai Jūs pavisam noteikti varētu kaut ko uzsākt, varbūt varētu, drīzāk nevarētu vai nevarētu neko uzsākt?

	Nesvērts skaits	Kol %	
Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja valdība pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus? Vai Jūs pavisam noteikti varētu kaut ko uzsākt, varbūt varētu, drīzāk nevarētu vai nevarētu neko uzsākt?	Varētu kaut ko uzsākt	202	21.5%
	Nevarētu neko uzsākt	690	67.8%
	Grūti pateikt, nav atbildes	108	10.7%
Kopā	1000	100.0%	

Bāze: visi respondenti, n=1000

## 13. Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja pašvaldības iestādes pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus? Vai Jūs pavisam noteikti varētu kaut ko uzsākt, varbūt varētu, drīzāk nevarētu vai nevarētu neko uzsākt?

	Nesvērts skaits	Kol %	
Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja pašvaldības iestādes pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus? Vai Jūs pavisam noteikti varētu kaut ko uzsākt, varbūt varētu, drīzāk nevarētu vai nevarētu neko uzsākt?	Noteikti varētu kaut ko uzsākt	57	6.0%
	Varbūt varētu kaut ko uzsākt	229	23.4%
	Drīzāk nevarētu neko uzsākt	305	30.7%
	Nevarētu neko uzsākt	307	29.9%
	Grūti pateikt, nav atbildes	102	10.0%
Kopā	1000	100.0%	

Bāze: visi respondenti, n=1000



**13. Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja pašvaldības iestādes pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus? Vai Jūs pavisam noteikti varētu kaut ko uzsākt, varbūt varētu, drīzāk nevarētu vai nevarētu neko uzsākt?**

	Nesvērts skaits	Kol %
Kā Jūs domājat, vai Jūs varētu kaut ko uzsākt, ja pašvaldības iestādes pieņemtu sabiedrības interesēm pretējus lēmumus? Vai Jūs pavisam noteikti varētu kaut ko uzsākt, varbūt varētu, drīzāk nevarētu vai nevarētu neko uzsākt?	Varētu kaut ko uzsākt	286 29.4%
	Nevarētu neko uzsākt	612 60.6%
	Grūti pateikt, nav atbildes	102 10.0%
	Kopā	1000 100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**14. Izsakiet, lūdzu, savu attieksmi pret šādiem apgalvojumiem! Vai Jūs pilnīgi piekrītat, drīzāk piekrītat, drīzāk nepiekrītat vai pilnīgi nepiekrītat katram no šiem apgalvojumiem?**

	Pilnīgi piekrītu		Drīzāk piekrītu		Drīzāk nepiekrītu		Pilnīgi nepiekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Latvieši un krievvalodīgie kopumā dzīvo katrs savā pasaulē	93	16.3%	167	28.9%	212	36.1%	67	11.6%	41	7.1%	580	100.0%
Man nav nekādu problēmu kontaktēties ar krievvalodīgajiem - viņi ir tādi paši cilvēki kā visi citi	294	49.9%	213	37.2%	40	7.0%	14	2.4%	19	3.5%	580	100.0%
Latvieši no krieviem varētu daudz ko mācīties	118	20.0%	247	42.3%	118	20.9%	25	4.3%	72	12.6%	580	100.0%
Latvieši un krievvalodīgie - tās ir divas konfliktējošas nometnes	22	3.8%	100	17.2%	256	44.1%	150	25.6%	52	9.3%	580	100.0%
Atrodoties krievvalodīgo vidū viens pats, es jūtos nedroši	24	4.1%	41	7.0%	182	32.1%	298	50.5%	35	6.2%	580	100.0%
Es izvairos no kontakta ar krievvalodīgajiem, jo viņi ir pilnīgi savādāki nekā manas tautības cilvēki	11	1.9%	43	7.5%	194	34.0%	306	51.9%	26	4.6%	580	100.0%
Man patīk, ja apkārtnē ir dažādu tautību cilvēki un skan gan latviešu, gan krievu valoda	125	20.8%	199	33.6%	115	20.4%	45	7.9%	96	17.3%	580	100.0%

Bāze: respondenti, kuri izvēlējās interviju latviešu valodā, n=580

**14. Izsakiet, lūdzu, savu attieksmi pret šādiem apgalvojumiem! Vai Jūs pilnīgi piekrītat, drīzāk piekrītat, drīzāk nepiekrītat vai pilnīgi nepiekrītat katram no šiem apgalvojumiem?**

	Piekrītu		Nepiekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Latvieši un krievvalodīgie kopumā dzīvo katrs savā pasaulē	260	45.2%	279	47.7%	41	7.1%	580	100.0%
Man nav nekādu problēmu kontaktēties ar krievvalodīgajiem - viņi ir tādi paši cilvēki kā visi citi	507	87.1%	54	9.4%	19	3.5%	580	100.0%
Latvieši no krieviem varētu daudz ko mācīties	365	62.3%	143	25.1%	72	12.6%	580	100.0%
Latvieši un krievvalodīgie - tās ir divas konfliktējošas nometnes	122	21.0%	406	69.7%	52	9.3%	580	100.0%
Atrodoties krievvalodīgo vidū viens pats, es jūtos nedroši	65	11.1%	480	82.7%	35	6.2%	580	100.0%
Es izvairos no kontakta ar krievvalodīgajiem, jo viņi ir pilnīgi savādāki nekā manas tautības cilvēki	54	9.4%	500	86.0%	26	4.6%	580	100.0%
Man patīk, ja apkārtnē ir dažādu tautību cilvēki un skan gan latviešu, gan krievu valoda	324	54.4%	160	28.3%	96	17.3%	580	100.0%

Bāze: respondenti, kuri izvēlējās interviju latviešu valodā, n=580

**14. Izsakiet, lūdzu, savu attieksmi pret šādiem apgalvojumiem! Vai Jūs pilnīgi piekrītat, drīzāk piekrītat, drīzāk nepiekrītat vai pilnīgi nepiekrītat katram no šiem apgalvojumiem?**

	Pilnīgi piekrītu		Drīzāk piekrītu		Drīzāk nepiekrītu		Pilnīgi nepiekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Latvieši un krievvalodīgie kopumā dzīvo katrs savā pasaulē	79	18.8%	133	31.8%	137	32.5%	44	10.2%	27	6.7%	420	100.0%
Man nav nekādu problēmu kontaktējies ar latviešiem - viņi ir tādi paši cilvēki kā visi citi	241	57.4%	140	33.8%	25	5.6%	5	1.1%	9	2.1%	420	100.0%
Krievi no latviešiem varētu daudz ko mācīties	81	19.2%	188	45.2%	81	19.1%	15	3.4%	55	13.2%	420	100.0%
Latvieši un krievvalodīgie - tās ir divas konfliktējošas nometnes	14	3.2%	70	16.7%	185	44.5%	132	31.1%	19	4.5%	420	100.0%
Atrodies latviešu vidū viens pats, es jūtos nedroši	12	2.6%	25	5.9%	119	28.9%	237	56.4%	27	6.2%	420	100.0%
Es izvairos no kontakta ar latviešiem, jo viņi ir pilnīgi savādāki nekā manas tautības cilvēki	5	1.2%	26	5.8%	131	31.0%	246	59.1%	12	2.8%	420	100.0%
Man patīk, ja apkārt ir dažādu tautību cilvēki un skan gan latviešu, gan krievu valoda	164	38.9%	190	45.5%	29	7.0%	8	1.8%	29	6.9%	420	100.0%

Bāze: respondenti, kuri izvēlējās interviju krievu valodā, n=420

**14. Izsakiet, lūdzu, savu attieksmi pret šādiem apgalvojumiem! Vai Jūs pilnīgi piekrītat, drīzāk piekrītat, drīzāk nepiekrītat vai pilnīgi nepiekrītat katram no šiem apgalvojumiem?**

	Piekrītu		Nepiekrītu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Latvieši un krievvalodīgie kopumā dzīvo katrs savā pasaulē	212	50.6%	181	42.7%	27	6.7%	420	100.0%
Man nav nekādu problēmu kontaktējies ar latviešiem - viņi ir tādi paši cilvēki kā visi citi	381	91.2%	30	6.7%	9	2.1%	420	100.0%
Krievi no latviešiem varētu daudz ko mācīties	269	64.3%	96	22.5%	55	13.2%	420	100.0%
Latvieši un krievvalodīgie - tās ir divas konfliktējošas nometnes	84	20.0%	317	75.5%	19	4.5%	420	100.0%
Atrodies latviešu vidū viens pats, es jūtos nedroši	37	8.5%	356	85.3%	27	6.2%	420	100.0%
Es izvairos no kontakta ar latviešiem, jo viņi ir pilnīgi savādāki nekā manas tautības cilvēki	31	7.0%	377	90.2%	12	2.8%	420	100.0%
Man patīk, ja apkārt ir dažādu tautību cilvēki un skan gan latviešu, gan krievu valoda	354	84.4%	37	8.7%	29	6.9%	420	100.0%

Bāze: respondenti, kuri izvēlējās interviju krievu valodā, n=420

**J1. Sakiet, lūdzu, vai Jūs piedalījāties šādās vēlēšanās!**

	Piedalījās		Nepiedalījās		Nebija balsstiesību		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Eiropas Parlamenta vēlēšanās 2009.gadā	495	59.2%	162	20.2%	84	10.1%	84	10.4%	825	100.0%
Pašvaldību vēlēšanās 2009.gadā	550	66.0%	118	14.7%	85	10.2%	72	9.0%	825	100.0%
10. Saeimas vēlēšanās 2010.gadā	559	67.6%	140	17.1%	59	7.1%	67	8.3%	825	100.0%
11. Saeimas (ārkārtas) vēlēšanās 2011.gadā	579	70.1%	143	17.4%	46	5.6%	57	7.0%	825	100.0%
Pašvaldību vēlēšanās 2013.gadā	607	73.3%	168	20.6%	25	3.0%	25	3.1%	825	100.0%

Bāze: LR pilsoņi, n=825

**J2. Vai Jūs piedalīsieties Eiropas Parlamenta vēlēšanās, kas notiks 2014.gada 24. maijā?**

		Nesvērts skaits	Kol %
Vai Jūs piedalīsieties Eiropas Parlamenta vēlēšanās, kas notiks 2014. gada 24. maijā?	Noteikti piedalīšos	342	40.8%
	Vairāk ticams, ka piedalīšos	229	28.6%
	Vairāk ticams, ka nepiedalīšos	75	9.0%
	Noteikti nepiedalīšos	85	10.3%
	Grūti pateikt/ NA	94	11.3%
	Kopā	825	100.0%

Bāze: LR pilsoņi, n=825

**J2. Vai Jūs piedalīsieties Eiropas Parlamenta vēlēšanās, kas notiks 2014.gada 24. maijā?**

		Nesvērts skaits	Kol %
Vai Jūs piedalīsieties Eiropas Parlamenta vēlēšanās, kas notiks 2014.gada 24. maijā?	Piedalīšos	571	69.4%
	Nepiedalīšos	160	19.3%
	Grūti pateikt/ NA	94	11.3%
	Kopā	825	100.0%

Bāze: LR pilsoņi, n=825

**J3. Vai Jūs piedalīsieties Saeimas vēlēšanās, kas notiks 2014.gada rudenī?**

		Nesvērts skaits	Kol %
Vai Jūs piedalīsieties Saeimas vēlēšanās, kas notiks 2014. gada rudenī?	Noteikti piedalīšos	401	48.1%
	Vairāk ticams, ka piedalīšos	227	28.0%
	Vairāk ticams, ka nepiedalīšos	52	6.2%
	Noteikti nepiedalīšos	59	7.2%
	Grūti pateikt/ NA	86	10.5%
	Kopā	825	100.0%

Bāze: LR pilsoņi, n=825

**J3. Vai Jūs piedalīsieties Saeimas vēlēšanās, kas notiks 2014.gada rudenī?**

		Nesvērts skaits	Kol %
Vai Jūs piedalīsieties Saeimas vēlēšanās, kas notiks 2014. gada rudenī?	Piedalīšos	628	76.1%
	Nepiedalīšos	111	13.4%
	Grūti pateikt/ NA	86	10.5%
	Kopā	825	100.0%

Bāze: LR pilsoņi, n=825

**J4. Norādiet, lūdzu, vai pēdējo piecu gadu laikā Jūs esat darījis kaut ko no šeit minētā!**

		Nesvērts skaits	Kol %
Norādiet, lūdzu, vai pēdējo piecu gadu laikā Jūs esat darījis kaut ko no šeit minētā!	Balsojis referendumā	409	41.3%
	Parakstījis par referendumu rīkošanu	193	19.8%
	Mēģinājis pierunāt radnieku, draugu vai kolēģi balsot vēlēšanās par noteiktu partiju vai kandidātu	95	9.8%
	Brīvprātīgi (bez atlīdzības) palīdzējis partijai vai kandidātam priekšvēlēšanu kampaņas laikā	22	2.2%
	Ziedojis naudu partijai vai kandidātam	4	.4%
	Vērsies (zvanījis, rakstījis, apmeklējis) pie politiķa vai amatpersonas ar nolūku pievērst viņa uzmanību kādai problēmai	26	2.6%
	Pedalījis mītiņā, piketā vai demonstrācijā	53	5.6%
	Parakstījis petīciju	42	4.3%
	Boikotējis vai apzināti pircis kādas valsts vai ražotāja preci vai pakalpojumu	51	5.5%
	Neesmu darījis neko no minētā	499	49.5%
	Grūti pateikt/ NA	28	2.9%
	Kopā	1000	143.7%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**J5. Kā Jums liekas - ja Jūs vērstos (zvanītu, rakstītu, apmeklētu) pie šādām amatpersonām ar nolūku pievērst uzmanību kādai problēmai, vai amatpersona ņemtu to vērā vai ignorētu?**

	Noteikti ņemtu vērā		Drīzāk ņemtu vērā		Drīzāk ignorētu		Noteikti ignorētu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Vietējās pašvaldības deputātam vai amatpersonai	48	4.5%	367	36.6%	247	25.2%	139	13.9%	199	19.7%	1000	100.0%
Saeimas deputātam vai valdības amatpersonai	26	2.5%	155	15.5%	324	33.0%	261	25.8%	234	23.1%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**J5. Kā Jums liekas - ja Jūs vērstos (zvanītu, rakstītu, apmeklētu) pie šādām amatpersonām ar nolūku pievērst uzmanību kādai problēmai, vai amatpersona ņemtu to vērā vai ignorētu?**

	Ņemtu vērā		Ignorētu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Vietējās pašvaldības deputātam vai amatpersonai	415	41.1%	386	39.1%	199	19.7%	1000	100.0%
Saeimas deputātam vai valdības amatpersonai	181	18.0%	585	58.8%	234	23.1%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**J6. Kā Jūs novērtētu savas spējas ietekmēt šādu institūciju lēmumus?**

	Ļoti lielas		Drīzāk lielas		Drīzāk mazas		Ļoti mazas/nekādas		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Vietējās pašvaldības lēmumus	3	.3%	82	8.3%	425	42.7%	393	39.1%	97	9.6%	1000	100.0%
Saeimas vai valdības lēmumus	2	.2%	27	2.8%	257	26.2%	622	61.6%	92	9.2%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**J6. Kā Jūs novērtētu savas spējas ietekmēt šādu institūciju lēmumus?**

	Lielas		Mazas		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Vietējās pašvaldības lēmumus	85	8.6%	818	81.8%	97	9.6%	1000	100.0%
Saeimas vai valdības lēmumus	29	3.0%	879	87.8%	92	9.2%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**X0. Kāda ir Jūsu dzimtā valoda?**

	Nesvērts skaits	Kol %	
Kāda ir Jūsu dzimtā valoda?	Latviešu	544	56.1%
	Krievu	428	41.2%
	Cita	28	2.7%
	Kopā	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**X1A. Kā Jūs novērtētu savas latviešu valodas zināšanas - prasmi sarunāties? Kurš no šajā kartītē minētajiem variantiem, Jūsprāt, atbilst Jūsu zināšanu līmenim?**

		Nesvērts skaits	Kol %
Latviešu valodas zināšanas	Runāt neprotu nemaz vai gandrīz nemaz	35	7.0%
	Runāju nedaudz, varu sarunāties tikai par vienkāršiem jautājumiem	141	30.3%
	Ar nelielām grūtībām varu sarunāties par jebkuru jautājumu	147	32.9%
	Runāju brīvi	128	28.7%
	Nav atbildes	5	1.1%
Kopā		456	100.0%

Bāze: respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu, n=456

**X1B. Kā Jūs novērtētu savas krievu valodas zināšanas - prasmi sarunāties? Kurš no šajā kartītē minētajiem variantiem, Jūsprāt, atbilst Jūsu zināšanu līmenim?**

		Nesvērts skaits	Kol %
Krievu valodas zināšanas	Runāt neprotu nemaz vai gandrīz nemaz	20	3.5%
	Runāju nedaudz, varu sarunāties tikai par vienkāršiem jautājumiem	66	11.6%
	Ar nelielām grūtībām varu sarunāties par jebkuru jautājumu	140	24.6%
	Runāju brīvi	339	59.1%
	Nav atbildes	7	1.3%
Kopā		572	100.0%

Bāze: respondenti, kuru dzimtā valoda ir latviešu, n=572

**X2. Cik bieži Jūs lietojat internetu?**

		Nesvērts skaits	Kol %
Cik bieži Jūs lietojat internetu?	Katru dienu vai gandrīz katru dienu	569	58.9%
	Vienu vai divas reizes nedēļā	110	11.1%
	Vienu vai divas reizes mēnesī	38	3.7%
	Retāk	24	2.4%
	Nemaz	252	23.2%
	Grūti pateikt/ NA	7	.7%
Kopā		1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000



**K1. Vai pēdējo 3 gadu laikā esat meklējis INFORMĀCIJU šādās institūcijās (mājaslapā vai vēršoties tajā)?**

		Nesvērts skaits	Kol %
Vai pēdējo 3 gadu laikā esat meklējis INFORMĀCIJU šādās institūcijās (mājaslapā vai vēršoties tajā)?	Sava pašvaldība	293	29.2%
	LR Saeima/ Saeimas kanceleja	26	2.8%
	Valsts prezidenta kanceleja	10	1.1%
	Centrālā vēlēšanu komisija (CVK)	33	3.4%
	LR Ministru kabinets/ Valsts kanceleja	23	2.5%
	Ministrijas	47	5.1%
	Tiesībsarga birojs	13	1.4%
	Valsts ieņēmumu dienests (VID)	260	26.4%
	Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (KNAB)	4	.4%
	Valsts kontrole	4	.4%
	Policija	94	9.9%
	Iepirkumu uzraudzības birojs (IUB)	13	1.4%
	Lauku atbalsta dienests (LAD)	66	6.7%
	Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde (PMLP)	102	10.4%
	Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra (LIAA)	19	2.1%
	Bibliotēka	186	18.5%
	Arhīvs	42	4.3%
	Banka	356	36.2%
	Patērētāju tiesību aizsardzības birojs	37	3.8%
	Neesmu meklējis nevienā no šīm	425	41.9%
Grūti pateikt/ NA	16	1.6%	
Kopā	1000	209.4%	

Bāze: visi respondenti, n=1000

**K2.1. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Sava pašvaldība**

		Nesvērts skaits	Kol %
Sava pašvaldība	Mājaslapā	153	53.8%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	181	60.2%
	Grūti pateikt/ NA	9	3.2%
	Kopā	293	117.2%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vēršoties tajā, n=293

**K2.2. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: LR Saeima/ Saeimas kanceleja**

		Nesvērts skaits	Kol %
LR Saeima/ Saeimas kanceleja	Mājaslapā	18	69.6%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	2	6.5%
	Grūti pateikt/ NA	6	23.9%
Kopā	26	100.0%	

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vēršoties tajā, n=26

**K2.3. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Valsts prezidenta kanceleja**

		Nesvērts skaits	Kol %
Valsts prezidenta kanceleja	Mājaslapā	7	70.1%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	1	9.5%
	Grūti pateikt/ NA	2	20.4%
Kopā	10	100.0%	

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vēršoties tajā, n=10

**K2.4. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Centrālā vēlēšanu komisija (CVK)**

		Nesvērts skaits	Kol %
Centrālā vēlēšanu komisija (CVK)	Mājaslapā	28	85.4%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	2	5.5%
	Grūti pateikt/ NA	3	9.1%
Kopā		33	100.0%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vērsoties tajā, n=33

**K2.5. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: LR Ministru kabinets/ Valsts kanceleja**

		Nesvērts skaits	Kol %
LR Ministru kabinets/ Valsts kanceleja	Mājaslapā	17	75.7%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	4	14.6%
	Grūti pateikt/ NA	3	13.7%
Kopā		23	104.0%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vērsoties tajā, n=23

**K2.6. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Ministrijas**

		Nesvērts skaits	Kol %
Ministrijas	Mājaslapā	36	77.7%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	15	31.5%
	Grūti pateikt/ NA	3	6.6%
Kopā		47	115.8%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vērsoties tajā, n=47

**K2.7. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Tiesībsarga birojs**

		Nesvērts skaits	Kol %
Tiesībsarga birojs	Mājaslapā	9	71.3%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	1	7.4%
	Grūti pateikt/ NA	3	21.3%
Kopā		13	100.0%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vērsoties tajā, n=13

**K2.8. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Valsts ieņēmumu dienests (VID)**

		Nesvērts skaits	Kol %
Valsts ieņēmumu dienests (VID)	Mājaslapā	144	56.3%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	152	57.8%
	Grūti pateikt/ NA	7	2.6%
Kopā		260	116.7%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vērsoties tajā, n=260

**K2.9. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (KNAB)**

		Nesvērts skaits	Kol %
Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (KNAB)	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	1	23.8%
	Grūti pateikt/ NA	3	76.2%
Kopā		4	100.0%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vērsoties tajā, n=4

**K2.10. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Valsts kontrole**

		Nesvērts skaits	Kol %
Valsts kontrole	Mājaslapā	2	55.4%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	2	44.6%
	Kopā	4	100.0%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vēršoties tajā, n=4

**K2.11. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Policija**

		Nesvērts skaits	Kol %
Policija	Mājaslapā	31	33.7%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	66	69.4%
	Grūti pateikt/ NA	3	3.0%
Kopā		94	106.2%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vēršoties tajā, n=94

**K2.12. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Iepirkumu uzraudzības birojs (IUB)**

		Nesvērts skaits	Kol %
Iepirkumu uzraudzības birojs (IUB)	Mājaslapā	11	83.6%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	2	15.5%
	Grūti pateikt/ NA	1	9.1%
Kopā		13	108.1%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vēršoties tajā, n=13

**K2.13. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Lauku atbalsta dienests (LAD)**

		Nesvērts skaits	Kol %
Lauku atbalsta dienests (LAD)	Mājaslapā	43	67.2%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	33	47.7%
	Grūti pateikt/ NA	2	3.2%
Kopā		66	118.2%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vēršoties tajā, n=66

**K2.14. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde (PMPL)**

		Nesvērts skaits	Kol %
Pilsonības un migrācijas pārvalde (PMPL)	Mājaslapā	52	51.3%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	64	61.7%
	Grūti pateikt/ NA	3	3.2%
Kopā		102	116.2%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vēršoties tajā, n=102

**K2.15. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra (LIAA)**

		Nesvērts skaits	Kol %
Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra (LIAA)	Mājaslapā	16	81.4%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	4	21.1%
	Grūti pateikt/ NA	2	11.9%
Kopā		19	114.4%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vēršoties tajā, n=19

**K2.16. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Bibliotēka**

		Nesvērts skaits	Kol %
Bibliotēka	Mājaslapā	54	30.2%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	145	76.7%
	Grūti pateikt/ NA	4	2.4%
Kopā		186	109.3%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vērsoties tajā, n=186

**K2.17. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Arhīvs**

		Nesvērts skaits	Kol %
Arhīvs	Mājaslapā	15	36.5%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	30	69.5%
	Grūti pateikt/ NA	2	5.4%
Kopā		42	111.3%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vērsoties tajā, n=42

**K2.18. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Banka**

		Nesvērts skaits	Kol %
Banka	Mājaslapā	162	46.8%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	246	68.4%
	Grūti pateikt/ NA	12	3.1%
Kopā		356	118.3%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vērsoties tajā, n=356

**K2.19. Sakiet, lūdzu, kur Jūs meklējāt informāciju: Patērētāju tiesību aizsardzības birojs**

		Nesvērts skaits	Kol %
Patērētāju tiesību aizsardzības birojs	Mājaslapā	26	71.2%
	Vērsos iestādē (apmeklēju, zvanīju, rakstīju)	14	36.5%
	Grūti pateikt/ NA	3	8.0%
Kopā		37	115.7%

Bāze: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vērsoties tajā, n=37

**K3. Vai Jums izdevās saņemt nepieciešamo informāciju: pilnīgi, daļēji vai vajadzīgo informāciju nesaņēmt?**

	Saņēmu visu nepieciešamo informāciju		Informāciju saņēmu daļēji		Informāciju nesaņēmu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Sava pašvaldība	197	67.0%	75	25.8%	7	2.4%	14	4.8%	293	100.0%
LR Saeima/ Saeimas kanceleja	13	49.2%	5	19.9%	4	15.0%	4	15.9%	26	100.0%
Valsts prezidenta kanceleja	4	39.8%	1	11.0%	5	49.2%			10	100.0%
Centrālā vēlēšanu komisija (CVK)	25	76.9%	4	10.8%	2	6.0%	2	6.4%	33	100.0%
LR Ministru kabinets/ Valsts kanceleja	12	52.8%	6	25.4%	2	8.1%	3	13.8%	23	100.0%
Ministrijas	28	59.6%	13	27.9%	3	5.7%	3	6.7%	47	100.0%
Tiesībsarga birojs	6	47.5%	5	36.2%	1	8.0%	1	8.4%	13	100.0%
Valsts ieņēmumu dienests (VID)	211	81.0%	40	15.6%	4	1.5%	5	1.9%	260	100.0%
Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (KNAB)	1	23.8%			1	26.3%	2	50.0%	4	100.0%
Valsts kontrole	1	27.1%	1	20.7%	2	52.2%			4	100.0%
Policija	58	62.3%	27	28.0%	5	5.7%	4	4.0%	94	100.0%
Iepirkumu uzraudzības birojs (IUB)	7	57.7%	2	12.5%			4	29.7%	13	100.0%
Lauku atbalsta dienests (LAD)	50	76.4%	15	21.6%			1	2.0%	66	100.0%
Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde (PMLP)	87	85.4%	10	9.5%		1.0%	4	4.1%	102	100.0%
Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra (LIAA)	15	77.0%	2	11.1%			2	11.9%	19	100.0%
Bibliotēka	163	87.5%	17	9.0%	2	1.1%	4	2.4%	186	100.0%
Arhīvs	30	70.9%	10	23.3%			2	5.7%	42	100.0%
Banka	328	92.3%	16	4.1%	6	1.9%	6	1.7%	356	100.0%
Patērētāju tiesību aizsardzības birojs	18	50.0%	13	33.9%	3	8.1%	3	8.0%	37	100.0%

Bāzes: respondenti, kuri ir meklējuši informāciju attiecīgās iestādes mājaslapā vai vērsoties tajā

**K4. Vai esat izmantojis/-usi šādas INTERNETA mājaslapas?**

	Nesvērts skaits	Kol %
Vai esat izmantojis/-usi šādas INTERNETA mājaslapas?		
Vienotais valsts un pašvaldību pakalpojumu portāls ( <a href="http://www.latvija.lv">www.latvija.lv</a> )	123	12.8%
Latvijas Republikas tiesību akti (piem., Latvijas Vēstnesis, <a href="http://www.likumi.lv">www.likumi.lv</a> )	156	16.2%
Latvijas statistika ( <a href="http://www.csb.gov.lv/">http://www.csb.gov.lv/</a> )	62	6.5%
Politikas plānošanas, pētījumu un publikāciju datu bāzes <a href="http://polsis.mk.gov.lv">http://polsis.mk.gov.lv</a> vai <a href="http://petijumi.mk.gov.lv/ui/">http://petijumi.mk.gov.lv/ui/</a>	11	1.1%
Valsts tiešās pārvaldes iestāžu datu bāze <a href="http://tpi.mk.gov.lv/ui/">http://tpi.mk.gov.lv/ui/</a>	18	2.0%
Uzņēmumu datubāzes (piemēram, Lursoft, mazie un vidējie uzņēmumi Latvijā ( <a href="http://www.mvu.lv">www.mvu.lv</a> ))	79	8.6%
Partiju finanšu datubāze ( <a href="http://www.knab.gov.lv/finances/db/">http://www.knab.gov.lv/finances/db/</a> )	7	.7%
Valsts amatpersonu deklarāciju datubāze ( <a href="http://www6.vid.gov.lv/vid_pdb/vad">http://www6.vid.gov.lv/vid_pdb/vad</a> )	60	6.0%
Vietnes par Eiropas Savienību (piemēram, Eiropas Savienības oficiālā tīmekļa vietne, Latvija Eiropas Savienībā, Eiropas Cilvēktiesību tiesa, Eiropas Savienības māja)	46	5.1%
Neesmu izmantojis/-usi nevienu no šīm interneta vietnēm	710	69.9%
Grūti pateikt/ NA	18	1.8%
Kopā	1000	130.9%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**K5.1. Lūdzu, raksturojiet, kādam nolūkam Jūs to izmantojāt: Vienotais valsts un pašvaldību pakalpojumu portāls ([www.latvija.lv](http://www.latvija.lv))**

	Nesvērts skaits	Kol %
Vienotais valsts un pašvaldību pakalpojumu portāls ( <a href="http://www.latvija.lv">www.latvija.lv</a> )		
Darbam, mācībām	47	38.5%
Sabiedriskām aktivitātēm	1	.7%
Privātām vajadzībām	82	66.4%
Citam nolūkam	7	5.9%
Grūti pateikt/ NA	3	2.3%
Kopā	123	113.8%

Bāze: respondenti, kuri ir izmantojuši attiecīgo mājaslapu, n=123



**K5.2. Lūdzu, raksturojiet, kādam nolūkam Jūs to izmantojāt: Latvijas Republikas tiesību akti (piem., Latvijas Vēstnesis, www.likumi.lv)**

		Nesvērts skaits	Kol %
Latvijas Republikas tiesību akti (piem., Latvijas Vēstnesis, www.likumi.lv)	Darbam, mācībām	95	60.4%
	Sabiedriskām aktivitātēm	6	4.1%
	Privātām vajadzībām	76	49.9%
	Citam nolūkam	4	2.5%
	Grūti pateikt/ NA	3	2.0%
Kopā		156	118.9%

Bāze: respondenti, kuri ir izmantojuši attiecīgo mājaslapu, n=156

**K5.3. Lūdzu, raksturojiet, kādam nolūkam Jūs to izmantojāt: Latvijas statistika (<http://www.csb.gov.lv/>)**

		Nesvērts skaits	Kol %
Latvijas statistika ( <a href="http://www.csb.gov.lv/">http://www.csb.gov.lv/</a> )	Darbam, mācībām	44	69.4%
	Sabiedriskām aktivitātēm	3	5.2%
	Privātām vajadzībām	15	25.4%
	Citam nolūkam	2	3.4%
	Grūti pateikt/ NA	2	3.2%
Kopā		62	106.6%

Bāze: respondenti, kuri ir izmantojuši attiecīgo mājaslapu, n=62

**K5.4. Lūdzu, raksturojiet, kādam nolūkam Jūs to izmantojāt: Politikas plānošanas, pētījumu un publikāciju datubāzes <http://polsis.mk.gov.lv> vai <http://petijumi.mk.gov.lv/ui/>**

		Nesvērts skaits	Kol %
Politikas plānošanas, pētījumu un publikāciju datubāzes <a href="http://polsis.mk.gov.lv">http://polsis.mk.gov.lv</a> vai <a href="http://petijumi.mk.gov.lv/ui/">http://petijumi.mk.gov.lv/ui/</a>	Darbam, mācībām	7	61.0%
	Sabiedriskām aktivitātēm	1	9.6%
	Privātām vajadzībām	3	29.4%
	Citam nolūkam	2	17.6%
	Grūti pateikt/ NA		
Kopā		11	117.6%

Bāze: respondenti, kuri ir izmantojuši attiecīgo mājaslapu, n=11

**K5.5. Lūdzu, raksturojiet, kādam nolūkam Jūs to izmantojāt: Valsts tiešās pārvaldes iestāžu datubāze <http://tpi.mk.gov.lv/ui/>**

		Nesvērts skaits	Kol %
Valsts tiešās pārvaldes iestāžu datubāze <a href="http://tpi.mk.gov.lv/ui/">http://tpi.mk.gov.lv/ui/</a>	Darbam, mācībām	11	61.5%
	Sabiedriskām aktivitātēm		
	Privātām vajadzībām	7	38.5%
	Citam nolūkam		
	Grūti pateikt/ NA		
Kopā		18	100.0%

Bāze: respondenti, kuri ir izmantojuši attiecīgo mājaslapu, n=18

**K5.6. Lūdzu, raksturojiet, kādam nolūkam Jūs to izmantojāt: Uzņēmumu datubāzes (piemēram, Lursoft, mazie un vidējie uzņēmumi Latvijā ([www.mvu.lv](http://www.mvu.lv)))**

		Nesvērts skaits	Kol %
Uzņēmumu datubāzes (piemēram, Lursoft, mazie un vidējie uzņēmumi Latvijā ( <a href="http://www.mvu.lv">www.mvu.lv</a> ))	Darbam, mācībām	51	65.4%
	Sabiedriskām aktivitātēm		
	Privātām vajadzībām	30	37.9%
	Citam nolūkam	4	5.0%
	Grūti pateikt/ NA	1	1.1%
Kopā		79	109.4%

Bāze: respondenti, kuri ir izmantojuši attiecīgo mājaslapu, n=79

**K5.7. Lūdzu, raksturojiet, kādam nolūkam Jūs to izmantojāt: Partiju finanšu datubāze (<http://www.knab.gov.lv/lv/finances/db/>)**

		Nesvērts skaits	Kol %
Partiju finanšu datubāze ( <a href="http://www.knab.gov.lv/lv/finances/db/">http://www.knab.gov.lv/lv/finances/db/</a> )	Darbam, mācībām	2	30.1%
	Sabiedriskām aktivitātēm	3	40.2%
	Privātām vajadzībām	2	29.7%
	Citam nolūkam		
	Grūti pateikt/ NA		
Kopā		7	100.0%

Bāze: respondenti, kuri ir izmantojuši attiecīgo mājaslapu, n=7

**K5.8. Lūdzu, raksturojiet, kādam nolūkam Jūs to izmantojāt: Valsts amatpersonu deklarāciju datubāze ([http://www6.vid.gov.lv/vid\\_pdb/vad/](http://www6.vid.gov.lv/vid_pdb/vad/))**

		Nesvērts skaits	Kol %
Valsts amatpersonu deklarāciju datubāze ( <a href="http://www6.vid.gov.lv/vid_pdb/vad/">http://www6.vid.gov.lv/vid_pdb/vad/</a> )	Darbam, mācībām	22	37.0%
	Sabiedriskām aktivitātēm	2	3.2%
	Privātām vajadzībām	33	55.0%
	Citam nolūkam	7	11.6%
	Grūti pateikt/ NA	4	6.8%
Kopā		60	113.6%

Bāze: respondenti, kuri ir izmantojuši attiecīgo mājaslapu, n=60

**K5.9. Lūdzu, raksturojiet, kādam nolūkam Jūs to izmantojāt: Vietnes par Eiropas Savienību (piemēram, Eiropas Savienības oficiālā tīmekļa vietne, Latvija Eiropas Savienībā, Eiropas Cilvēktiesību tiesa, Eiropas Savienības māja)**

		Nesvērts skaits	Kol %
Vietnes par Eiropas Savienību (piemēram, Eiropas Savienības oficiālā tīmekļa vietne, Latvija Eiropas Savienībā, Eiropas Cilvēktiesību tiesa, Eiropas Savienības māja)	Darbam, mācībām	20	43.4%
	Sabiedriskām aktivitātēm	9	19.6%
	Privātām vajadzībām	21	45.9%
	Citam nolūkam	4	9.0%
	Grūti pateikt/ NA	1	2.6%
Kopā		46	120.4%

Bāze: respondenti, kuri ir izmantojuši attiecīgo mājaslapu, n=46

**K6. Kuri no šiem izteikumiem, Jūsprāt, raksturo informācijas pieejamību Latvijā?**

		Nesvērts skaits	Kol %
Kuri no šiem izteikumiem, Jūsprāt, raksturo informācijas pieejamību Latvijā?	Informācijas pieejamība ir pietiekami garantēta normatīvajos dokumentos	262	26.2%
	Informācijas pieejamība ir panākama, pateicoties personiskiem kontaktiem	207	20.9%
	Informācijas pieejamība ir atkarīga no cilvēkiem, kuru rokās ir informācija	247	24.8%
	Informācijas pieejamība ir atkarīga no interneta un datubāzu lietošanas	404	41.2%
	Informācijas pieejamība ir atkarīga no maksātspējas	121	12.3%
	Informācijas pieejamība ir labāka tiem, kas paši var nokļūt vajadzīgajās institūcijās	261	26.1%
	Informācijas pieejamība ir labāka tiem, kas prot to uzstājīgi paprasīt	167	17.0%
	Neviens no šiem apgalvojumiem neatbilst	59	5.7%
Grūti pateikt/ NA		186	18.6%
Kopā		1000	192.8%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**K7. Lūdzu, novērtējiet, vai Jums ir pietiekami pieejama informācija par šādiem jautājumiem!**

		Nesvērts skaits	Kol %
Lūdzu, novērtējiet, vai Jums ir pietiekami pieejama informācija par šādiem jautājumiem?	Kā ietekmēt politiskos procesus valstī	75	7.7%
	Kā iesaistīties normatīvo aktu projektu izstrādē un apspriešanā	58	5.9%
	Kā dibināt un attīstīt sabiedriskas organizācijas	77	7.9%
	Kā izveidot un attīstīt savu uzņēmumu	177	18.6%
	Kā iegūt atbalsta finansējumu uzņēmējdarbībai	129	13.3%
	Kur vērsties, ja uzskatāt, ka tiek pārkāptas Jūsu cilvēktiesības	253	26.1%
	Kur vērsties, ja uzskatāt, ka tiek pārkāptas Jūsu pilsoņa tiesības	209	21.3%
	Kur vērsties, ja uzskatāt, ka tiek pārkāptas Jūsu tiesības iegūt informāciju	114	11.6%
	Kur vērsties, ja uzskatāt, ka tiek pārkāptas Jūsu darba tiesības	294	30.2%
	Ne par vienu no šiem jautājumiem nav pietiekami informācijas	310	30.5%
	Grūti pateikt/ NA	260	25.7%
Kopā	1000	198.6%	

Bāze: visi respondenti, n=1000

**L1. Cik lielā mērā Jūs uzticaties šādām organizācijām?**

	Pilnībā uzticos		Drīzāk uzticos		Drīzāk neuzticos		Pilnīgi neuzticos		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Eiropas Savienībai (ES)	56	5.7%	426	43.2%	308	30.5%	108	10.5%	102	10.0%	1000	100.0%
NATO	98	10.3%	405	41.0%	231	23.0%	150	14.4%	116	11.3%	1000	100.0%
Eiropas Drošības un sadarbības organizācijai (EDSO)	39	4.0%	285	29.1%	235	23.4%	91	8.9%	350	34.6%	1000	100.0%
Neatkarīgo valstu sadraudzībai (NVS)	44	4.2%	226	22.5%	277	28.3%	135	13.8%	318	31.3%	1000	100.0%
Pasaules Bankai (PB)	39	4.0%	251	25.6%	265	26.6%	148	14.5%	297	29.4%	1000	100.0%
Starptautiskajam Valūtas fondam (SVF)	37	3.8%	251	25.4%	271	27.4%	155	15.3%	286	28.1%	1000	100.0%
Eiropas Padomei	40	4.1%	304	30.7%	244	24.5%	103	10.2%	309	30.5%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**L1. Cik lielā mērā Jūs uzticaties šādām organizācijām?**

	Uzticos		Neuzticos		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Eiropas Savienībai (ES)	482	48.9%	416	41.1%	102	10.0%	1000	100.0%
NATO	503	51.3%	381	37.4%	116	11.3%	1000	100.0%
Eiropas Drošības un sadarbības organizācijai (EDSO)	324	33.1%	326	32.3%	350	34.6%	1000	100.0%
Neatkarīgo valstu sadraudzībai (NVS)	270	26.7%	412	42.0%	318	31.3%	1000	100.0%
Pasaules Bankai (PB)	290	29.5%	413	41.1%	297	29.4%	1000	100.0%
Starptautiskajam Valūtas fondam (SVF)	288	29.2%	426	42.7%	286	28.1%	1000	100.0%
Eiropas Padomei	344	34.9%	347	34.7%	309	30.5%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**L2. Cik lielā mērā Jūs atbalstāt Latvijas līdzdalību demokrātijas atbalstīšanā pasaulē?**

	Pilnīgi atbalstu		Drīzāk atbalstu		Drīzāk neatbalstu		Pilnīgi neatbalstu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Austrumu partnerības valstīs (Armēnijā, Azerbaidžānā, Baltkrievijā, Gruzijā, Moldovā, Ukrainā)	66	6.7%	315	32.2%	222	22.2%	175	16.9%	222	22.1%	1000	100%
Vidusāzijā (Kazahstānā, Kirgizstānā, Tadžikistānā, Turkmenistānā, Uzbekistānā)	36	3.6%	240	24.6%	256	25.9%	201	19.5%	267	26.5%	1000	100%
Citūr pasaulē (Āzijā, Āfrikā, Latīņamerikā u.c.)	29	2.9%	179	18.4%	280	28.2%	239	23.3%	273	27.1%	1000	100%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**L2. Cik lielā mērā Jūs atbalstāt Latvijas līdzdalību demokrātijas atbalstīšanā pasaulē?**

	Atbalstu		Neatbalstu		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Austrumu partnerības valstīs (Armēnijā, Azerbaidžānā, Baltkrievijā, Gruzijā, Moldovā, Ukrainā)	381	38.9%	397	39.1%	222	22.1%	1000	100.0%
Vidusāzijā (Kazahstānā, Kirgizstānā, Tadžikistānā, Turkmēnistānā, Uzbekistānā)	276	28.2%	457	45.3%	267	26.5%	1000	100.0%
Citur pasaulē (Āzijā, Āfrikā, Latīņamerikā u.c.)	208	21.4%	519	51.5%	273	27.1%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**L3. Vai Jūs uzskatāt, ka Latvijas nacionālās intereses tiek aizstāvētas šajās starptautiskajās organizācijās?**

	Pilnībā		Daļēji		Nemaz		Grūti pateikt/ NA		Kopā	
	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %	Nesvērts skaits	Rindu %
Eiropas Savienībā (ES)	90	9.0%	632	63.6%	183	18.1%	95	9.3%	1000	100.0%
NATO	169	17.4%	542	54.4%	163	15.8%	126	12.4%	1000	100.0%
Eiropas Drošības un sadarbības organizācijā (EDSO)	66	6.7%	434	43.8%	151	15.0%	349	34.6%	1000	100.0%
Pasaules Bankā (PB)	55	5.4%	338	33.8%	242	24.1%	365	36.6%	1000	100.0%
Starptautiskajā Valūtas fondā (SVF)	62	6.2%	383	38.2%	253	25.4%	302	30.2%	1000	100.0%
Eiropas Padomē	66	6.7%	457	45.6%	178	17.7%	299	29.9%	1000	100.0%
Apvienoto Nāciju Organizācijā (ANO)	88	8.9%	448	45.4%	160	15.6%	304	30.0%	1000	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1000

**AUTORI**

Vita DREIJERE	LU Sociālo zinātņu fakultātes doktorante
<i>Dr.</i> Ivars IJABS	LU Sociālo zinātņu fakultātes asociētais profesors
<i>Dr.</i> Jānis IKSTENS	LU Sociālo zinātņu fakultātes profesors
<i>Dr.</i> Valts KALNIŅŠ	LU Sociālo zinātņu fakultātes docents, domnīcas “Providus” pētnieks
Anhelita KAMENSKA	Latvijas Cilvēktiesību centra direktore
Boriss KOLČANOVŠ	Latvijas Cilvēktiesību centra pētnieks
<i>Dr.</i> Gatis LITVINS	Latvijas Notariāta institūta direktors, domnīcas “Providus” asociētais pētnieks
Jurijs ŅIKIŠINS	LU Sociālo zinātņu fakultātes doktorants
<i>Dr.</i> Žaneta OZOLIŅA	LU Sociālo zinātņu fakultātes profesore
<i>Dr.</i> Feliciana RAJEVSKA	Vidzemes Augstskolas asociētā profesore
<i>Dr.</i> Iveta REINHOLDE	LU Sociālo zinātņu fakultātes asociētā profesore
<i>Dr.</i> Toms ROSTOKS	LU Sociālo zinātņu fakultātes docents
<i>Dr.</i> Juris ROZENVALDS	LU Sociālo zinātņu fakultātes profesors
<i>Dr.</i> Ojārs SKUDRA	LU Sociālo zinātņu fakultātes asociētais profesors
Ilze ŠULMANE	LU Sociālo zinātņu fakultātes lektore
<i>Dr.</i> Visvaldis VALTENBERGS	Vidzemes Augstskolas docents
<i>Dr.</i> Inga VILKA	LU Ekonomikas un vadības fakultātes asociētā profesore
Sigita ZANKOVSKA-ODIŅA	Latvijas Cilvēktiesību centra pētniece
<i>Dr.</i> Brigita ZEPA	LU Sociālo zinātņu fakultātes profesore